Iulian Stănescu

Puterea politică în România

De la comunism la noul capitalism

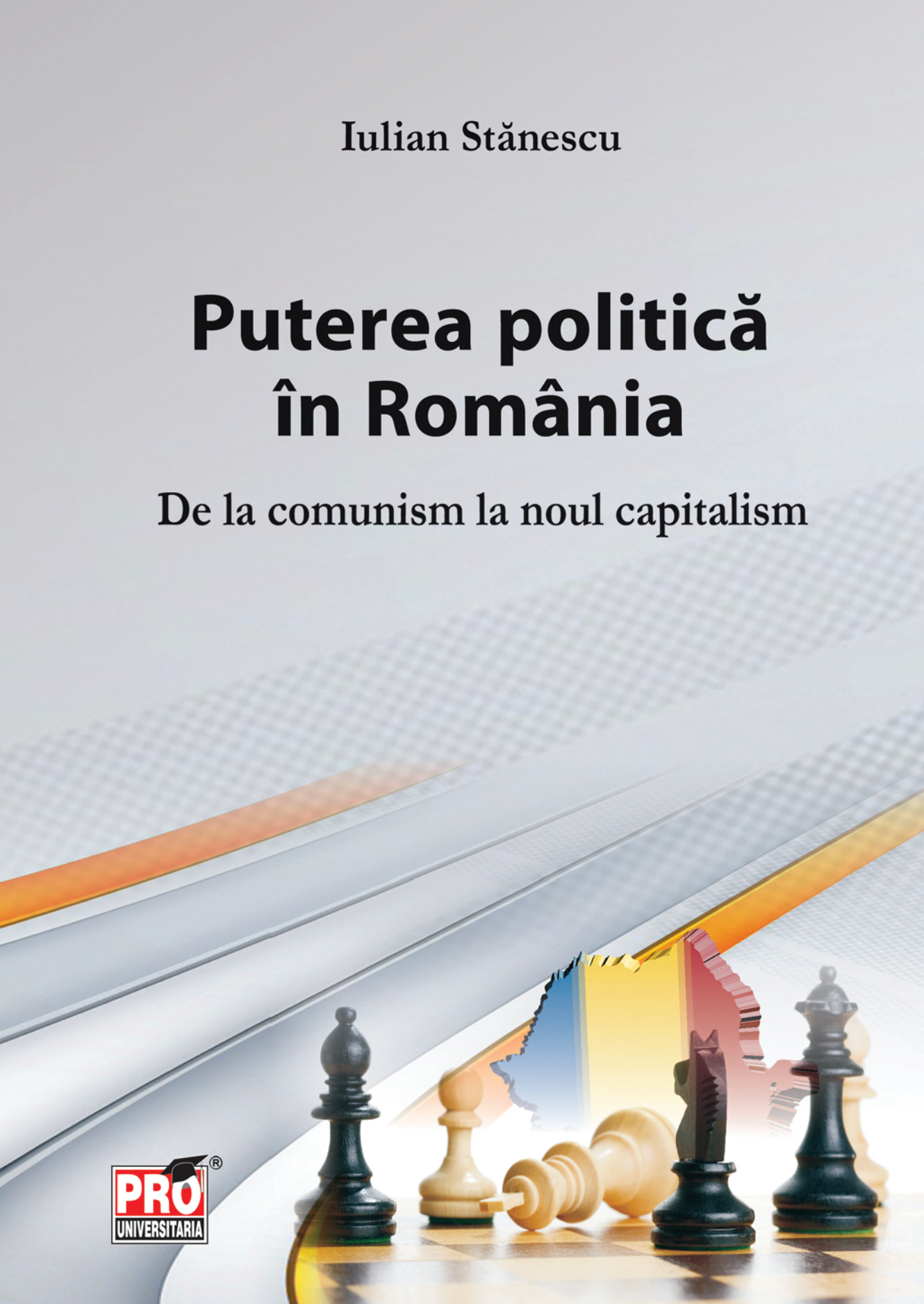

PRO UNIVERSITARIA

Iulian Stănescu

Puterea politică în România

De la comunism la noul capitalism

(1989-2014)

Iulian Stănescu

Puterea politică în România

De la comunism la noul capitalism (1989-2014)

PRO UNIVERSITARIA
BUCUREŞTI 2014®

Copyright © 2014, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediţii tipărite aparţin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al **Editurii Pro Universitaria**

Referenţi ştiinţifici :
Prof.univ.dr. **Cătălin Zamfir**
Prof.univ.dr. **Vladimir Pasti**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
STĂNESCU, IULIAN
Puterea politică în România : de la comunism la noul capitalism : (1989-2014) / Iulian Stănescu. - Bucureşti : Pro Universitaria, 2014
Bibliogr.
ISBN 978-606-26-0083-9

32.01(498)"1989/2014"

Grafică realizată de **Mădălina Mircea**

Cuprins

Prefaţă 7

Introducere 9

Capitolul 1:

Premise teoretice în studiul puterii politice 13

Conceptul de putere 14

Opţiuni privind cadrul teoretic al analizei puterii politice din România 30

Capitolul 2:

Politică şi alegeri în România (1990-2014) 33

Modele teoretice în studiul comportamentului electoral 33

Modelul ipotetic al clivajelor şi aliniamentelor politice. Alegerile din 1990 59

Alegerile din 1992: un preşedinte pentru liniştea noastră 76

Alegerile din 1996: românii votează schimbarea 83

Alegerile din 2000: a doua alternanţă democratică 92

Alegerile din 2004: PSD versus PNL-PD şi revoluţia portocalie 102

Alegerile din 2008: tripartidismul PSD-PDL-PNL 117

Alegerile din 2009: Traian Băsescu pierde în România, dar câştigă alegerile 131

Alegerile din 2012: victoria Uniunii Social Liberale (USL) 141

Destrămarea USL şi calea spre alegerile prezidenţiale 154

Capitolul 3:

Structura economiei şi comunitatea corporativă 162

Criza de sistem a vechiului regim 163

Tranziţia ca proces istoric 171

Înălţimile de comandă ale economiei: capitalul străin şi capitalul autohton 215

Capitalul străin în România: o comunitate corporativă 229

Tranziţia şi economia României 236

Capitolul 4:

Cadre şi partide politice 238

Puterea politică între biografie şi istorie 239

Miniştrii guvernelor României 1990-2010 250
Procesul de descentralizare şi efectele sale 268
Organizarea şi funcţionarea principalelor partide politice din România 285
Studiu de caz: acordul cu instituţiile financiare internaţionale din 2009 309
Partidul, statul şi distribuţia resurselor 315

Puterea politică în România 321

Anexa 1: hărţi electorale (fig. 2.7-2.26, fig. 3.1) 335

Lista tabelelor 346

Lista figurilor 348

Bibliografie 349

Prefaţă

După cum arată şi titlul, volumul de faţă propune o analiză privind structura şi funcţionarea puterii politice în societatea românească de la începutul celui de al doilea deceniu din secolul al XXI-lea. Analize privind puterea politică din România din această perioadă de timp se regăsesc în ştiinţe componente ale sistemului ştiinţelor sociale, cum ar fi sociologia, politologia, ştiinţele juridice sau ştiinţele istorice. Abordarea din această lucrare se înscrie în cadrul sociologiei politice, una dintre ramurile sociologiei.

Aşa cum se prezintă cititorului, cartea este rezultatul unei acumulări pe o perioadă de circa 10 ani de reflecţie personală, studiu şi analiză. La acestea s-a adăugat experienţă deprinsă din şansa de a observa fenomenul politic de aproape în perioadele de campanie electorală şi prin discuţiile cu martori privilegiaţi ai istoriei. În concepţia mea, cercetarea socială nu se poate realiza dintr-un turn de fildeş, adesea transpus în zilele noastre printr-un empirism abstract. Rolul specialistului în ştiinţe sociale nu este de a fi un birocrat conformist încadrat într-o instituţie de cercetare, ci de a fi util societăţii. Aşa cum liturghia există pentru om şi nu omul pentru liturghie, ştiinţa socială există pentru societate şi nu invers.

Această carte nu este rodul unui efort individual. Pe această cale, doresc să aduc un cuvânt de recunoştinţă tuturor acelor care mi-au fost de ajutor, începând cu cei care au avut bunăvoinţa să citească manuscrisul şi să îmi ofere sugestii şi critici folositoare: colegului meu Mihai Dumitru de la ICCV, lui Dan Mircea Popescu, fostul meu profesor de la SNSPA, oamenilor de litere Dana şi Ananei Gagniuc.

Doresc să mulţumesc şi profesorilor mei din perioada de doctorat. În primul rând, profesorului Cătălin Zamfir, fără de care nu aş fi urmat o carieră profesională în cercetarea socială. O bună parte din consistentele noastre schimburi de opinii pe tema tranziţiei se regăsesc între rândurile acestei cărţi. Lui Vladimir Pasti îi sunt recunoscător atât pentru cele învăţate în timpul anilor de facultate, cât şi pentru observaţiile pertinente. Pe unele sper să le pot urma

într-o ediţie viitoare. Profesorilor Ilie Bădescu şi Ştefan Buzărnescu le sunt îndatorat pentru sprijinul cordial pe care mi l-au acordat.

Experienţa profesională acumulată este şi rodul colaborării cu unii dintre colegi. Lui Codrin Scutaru îi port recunoştinţă pentru faptul că, într-o seară de vară a anului 2005, a avut inspiraţia de a-mi vorbi despre programul de master al profesorului Zamfir de la Facultatea de sociologie. Activitatea de consultanţă politică pe care am desfăşurat-o împreună rămâne un etalon de relaţie profesională şi umană, precum şi o sursă importantă de experienţă profesională. Colegului meu de la ICCV, Sorin Cace, vreau să-i mulţumesc pentru oportunitatea de a dobândi experienţă profesională în proiecte de cercetare socială, experienţă transpusă şi în această carte. Cel mai probabil, lucrarea de faţă nu ar fi văzut lumina tiparului, la acest moment şi în aceste condiţii, fără sprijinul amabil şi constant al lui Alexandru Paul Radu, fostul meu coleg de gimnaziu şi de facultate. Nu în ultimul rând, ţin să mulţumesc Editurii Pro Universitaria, pentru profesionalism şi suport.

Consider că scrierea unei cărţi nu ar trebui să reprezinte un scop în sine. Totodată, un asemenea demers este invariabil subsumat unor valori, mai rar asumate explicit, dar întotdeauna prezente implicit. Menirea acestei cărţi este să contribuie la punerea puterii în serviciul unei societăţi mai democratice, care să îşi utilizeze capacităţile spre îmbunătăţirea condiţiei umane. Realizez că ideile din această carte pot fi controversate, că lucrarea este criticabilă şi perfectibilă. Sunt singurul responsabil de conţinutul paginilor următoare.

Bucureşti, august 2014

Iulian Stănescu

Introducere

Pretutindeni, oamenii trăiesc în umbra unor relaţii de putere. Fie că vorbim de relaţiile de familie, cele interpersonale sau sociale, unii oameni acceptă dominaţia, alţii exercită dominaţia asupra semenilor. Tema acestei cărţi, puterea politică, reprezintă una dintre faţetele puterii la nivel social.

La 25 de ani de la Revoluţia din Decembrie 1989, societatea românească a depăşit perioada de tranziţie, intrând într-o altă etapă istorică. Dezbaterea privind un nou proiect de ţară pentru România implică şi o mai bună înţelegere a funcţionării mecanismului puterii din societatea românească şi (ne)împlinirile procesului de democratizare din cei 25 de ani.

În structura cărţii, *primul capitol* este dedicat analizei conceptului de putere, fiind prezentate principalele teorii din sociologia politică privitoare la structura puterii politice. Conceptul de putere s-a dovedit a fi dificil de definit. Cu toate acestea, după cum a remarcat Bertrand Russel, puterea este un concept fundamental în ştiinţele sociale, după cum energia este un concept fundamental în fizică. Deşi puterea poate avea forme diferite - precum bogăţia, autoritatea sau influenţa asupra opiniilor -, niciuna dintre acestea nu poate fi considerată drept subordonată oricărei alteia şi nu există o formă din care toate celelalte să fi derivat. În sociologia clasică, deşi a fost analizată puterea la nivel social, termenul în sine nu a fost folosit. Spre exemplu, la Marx întâlnim dominaţia de clasă (Klassenherschaft), iar la Weber dominaţia (Herrschaft). Cea mai sintetică dintre puţinele definiţii ale puterii îi aparţine lui Bertrand Russel: „abilitatea de a produce efecte scontate".

În sociologia politică se întâlnesc diferite opţiuni teoretice şi metodologice de studiu al structurii puterii politice. În această privinţă, se disting patru mari grupuri de teorii: (1) cele ale dominaţiei de clasă; (2) teoria elitelor; (3) pluralismul; (4) autonomia statului (sau instituţionalismul istoric). Primele două aparţin sociologiei clasice din a doua parte a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. Celelalte două provin de la mijlocul şi din a doua parte a secolului al XX-lea, având ca spaţiu de origine Statele Unite.

Partea de cercetare şi analiză este construită pe trei paliere: (1) procesul electoral; (2) relaţia politic-economic; (3) cadrele şi partidele politice.

Cele trei paliere vizează trei aspecte concurente:

(1) *cine şi cum câştigă puterea*, respectiv cum funcţionează mecanismul electoral prin care sunt ocupate poziţiile de decizie de la vârful statului român?

(2) *în folosul cui* s-a făcut uriaşul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziţiei şi cine – după 20 de ani - beneficiază cel mai mult din distribuţia avuţiei create în economie?

(3) *cine ne conduce*, respectiv care este profilul social al celor care ocupă poziţii de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central şi local, precum şi în partidele politice?

Căutarea unui răspuns la fiecare dintre aceste trei întrebări presupune o cercetare distinctă, cu un cadru teoretic şi metodologic propriu. Enunţul pe care am intenţia să-l susţin este următorul: *în condiţiile tranziţiei din România, o parte a capitalului autohton, care a fost pus într-o poziţie economic marginală faţă de cel străin, a ales calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicienilor de profesie şi ale tehnocraţilor.* Controlul asupra aparatului de stat a oferit unor segmente ale capitalului autohton un acces necesar şi suficient la resurse economice, astfel încât să menţină o poziţie de putere faţă de capitalul străin şi o poziţie superioară de status faţă de restul straturilor sociale.

Capitolul al doilea cuprinde evoluţia procesului electoral de după 1989. În această privinţă, apare ca necesară o raportare critică faţă de principalele modele teoretice privind comportamentul electoral, elaborate în ştiinţele sociale: social-empiric, socio-psihologic, alegerea raţională şi ecologia politică. Pornind de la teoria clivajelor sociale, este analizată relaţia dintre partide şi alegeri, respectiv aliniamentele politice sau blocurile electorale existente în societate. Opţiunea metodologică este pentru analiza pe date agregate, datorită faptului că permite analizarea comportamentului electoral al indivizilor în contextul social. Nivelul analizei este cel al circumscripţiei electorale, respectiv judeţul, pentru a evita, pe cât posibil, o analiză la nivel naţional, care anulează diferenţele de context social local.

Fără analiza transformărilor profunde din economie este imposibilă înţelegerea tranziţiei şi a schimbărilor sociale, inclusiv cele din plan electoral. *Capitolul al treilea* urmăreşte rolul pe care l-a avut puterea politică în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziţie. Fiindcă în 1990 statul controla sau deţinea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piaţă nu putea fi realizat decât prin intermediul statului. Primul pas al analizei va fi identificarea actorilor relevanţi în formularea reformelor prevăzute în strategia tranziţiei către economia de piaţă şi a

elementelor definitorii ale acesteia. Privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme şi rezultate, a variat în timp. Întrebarea esenţială este în folosul cui s-a făcut acest uriaş transfer de patrimoniu al statului român. Răspunsul la această întrebare constă în analiza procesului de privatizare şi identificarea raporturilor de proprietate dintre capitalul străin şi capitalul autohton şi statul român la nivelul celor mai importante companii de pe piaţă, la o distanţă de 20 de ani de la debutul tranziţiei. După încheierea tranziţiei şi aderarea la Uniunea Europeană, este de văzut şi care este locul economiei României în economia europeană. În ceea ce priveşte prezenţa capitalului străin în România, este analizată organizarea acestuia în forme asociative, în vederea susţinerii şi sprijinirii intereselor proprii faţă de oficialii statului român. Metodologia utilizată este complexă, constând în analiza documentelor sociale, analiză macroeconomică, analiză biografică şi analiza de reţea (network analysis).

Capitolul al patrulea, de analiză a cadrelor şi partidelor politice, caută să evidenţieze compoziţia socială a celor care ocupă poziţiile de decizie în lumea politică, de la vârful aparatului de stat central şi local, precum şi în conducerile partidelor politice. Având în vedere rolul esenţial al partidelor politice în funcţionarea democraţiei, este analizată şi organizarea şi funcţionarea principalelor partide politice, pentru a identifica tipul de partid existent în România: de masă, de cadre sau cartel. Ca metodologie, am optat pentru analiza biografiilor politice şi sociale, pe baza datelor culese din surse deschise (documente sociale) şi analiza organizaţională în cazul partidelor. Capitolul se încheie cu studiu de caz privind o decizie cu impact major pentru societatea românească: încheierea acordului privind pachetul de asistenţă financiară din partea FMI, Băncii Mondiale şi UE din 2009. Procesul de luare a acestei decizii oferă un bun cadru pentru înţelegerea mecanismului de funcţionare a puterii politice din România.

Capitolul 1

Premise teoretice în studiul puterii politice

Sociologia politică pune în centrul atenţiei „circumstanţele sociale ale politicii, adică felul în care politica este influenţată şi, la rândul ei, influenţează alte evenimente din societăţi. În loc de a trata arena politică şi actorii săi ca independenţi faţă de alte evenimente dintr-o societate, tratează arena ca intim legată de toate instituţiile sociale".[1] Seymour Martin Lipset, prin însuşi subtilul influentei sale cărţi *Political Man*, punea în dezbatere „bazele sociale ale politicii".[2] Din punct de vedere al ponderii în cărţile şi articolele publicate, sociologia politică reprezintă una dintre ramurile majore ale sociologiei. În 1999, spre exemplu, circa 17-20% dintre articolele din *American Journal of Sociology* şi *American Sociological Review* şi aproape una din cinci cărţi recenzate în *Contemporary Sociology*, principalul jurnal ştiinţific american specializat în recenzarea noilor apariţii editoriale, aparţineau sociologiei politice.[3] Într-o lucrare de referinţă asupra tematicii sociologiei contemporane, Haralambos şi Holborn consideră că cei mai mulţi sociologi ar fi de acord că sociologia politică reprezintă studiul puterii, în cel mai larg sens al termenului, deoarece tematica de studiu a sociologiei politice, începând cu cea tradiţională privind statul până la diversitatea de relaţii politice din societate, are la bază raporturi de putere.[4]

---

[1] Anthony Orum, *Introduction to Political Sociology: the Political Anatomy of the Body Politic*, ed 4. (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 2000), p. 1.

[2] Seymour Martin Lipset, *Political man: the social bases of politics* (Doubleday, New York: Anchor Books, 1963), considerată a fi lucrarea de referinţă în dezvoltarea sociologiei politice în perioada de după al doilea război mondial, cf. Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 1.

[3] Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), p. 1.

[4] Michael Haralambos, Mike Holborn şi Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 521; în privinţa ariei tematice a sociologiei politice, Janoski et. al prezintă următoarea clasificare: (1) bazele sau rădăcinile sociale ale politicii în societatea civilă; (2) statul şi politicile publice; (3) politica mondială şi globalizarea, cf. Thomas Janoski et al., (coord). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), pp. 21-30.

În acest capitol, vom explora cele mai importante contribuţii în definirea conceptului de putere şi principalele teorii din sociologia politică cu privire la structura şi funcţionarea puterii politice.

Conceptul de putere

Prima definiţie sociologică a puterii (1920) aparţine lui Max Weber. „Puterea (*Macht*) este probabilitatea ca un actor dintr-o relaţie socială să fie în poziţia de a-şi realiza propria voinţă în pofida rezistenţei [altora], indiferent de baza pe care se sprijină această probabilitate".[5] Pentru Weber, conceptul de putere este amorf din punct de vedere sociologic. Orice calitate sau combinaţii de circumstanţe pot aduce un om în poziţia de a-şi impune voinţa în anumite situaţii. Dominaţia (*herrschaft*) este definită drept „probabilitatea ca o comandă cu un anume conţinut să fie ascultată de un grup dat de persoane".[6] De aceea, Weber consideră conceptul de dominaţie ca fiind mai precis, deoarece se referă tocmai la probabilitatea îndeplinirii comenzii date. Sociologul german a urmărit teoretizarea formelor de dominaţie, asupra cărora vom reveni ulterior.

R.H. Tawney a elaborat o definiţie similară (1931) cu a lui Weber, dar în care a introdus relaţia de reciprocitate. „Puterea poate fi definită drept capacitatea unui individ sau grup de indivizi de a schimba conduita altor indivizi sau grupuri în maniera dorită şi de a preveni modificarea propriei conduite într-o manieră nedorită".[7]

Bertrand Russel consideră că puterea este un concept fundamental în ştiinţele sociale, aşa cum energia este un concept fundamental în fizică. Precum energia, puterea poate avea forme diferite - precum bogăţia, autoritatea publică sau influenţa asupra opiniilor -, dar niciuna dintre acestea nu poate fi considerată drept subordonată oricărei alteia şi nu există o formă din care toate celelalte sunt derivate. Încercarea de a aborda separat o formă de putere poate

[5] Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 53; după o definiţie similară atribuită lui Weber, puterea este „şansa unui om sau a unui număr de oameni de a realiza propria voinţă într-o acţiune comună chiar şi împotriva rezistenţei altora care participă la acţiune", cf. traducerii din Hans. H. Gerth şi C. Wright Mills, *From Max Weber: Essays in Sociology* (Milton Park: Routledge, 2005), p. 180.

[6] Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 53.

[7] R.H. Tawney, *Equality* (London: Allen and Unwin, 1931), p. 229.

aduce doar un succes parţial al explicaţiei.[8] Russel defineşte puterea (1938) drept „producerea de efecte scontate".[9] De asemenea, puterea este un concept cantitativ: A are mai multă putere decât B, dacă A obţine mai multe efecte scontate decât B.

O altă definiţie frecvent citată este cea a lui Robert Dahl (1957), care urmează de altfel cadrul stabilit de Weber: „A are putere asupra lui B, în măsura în care poate determina pe B să facă ceva ce altfel nu ar face".[10]

Analizând conceptul de putere, Dennis Wrong a identificat 5 probleme de care trebuie ţinut cont în definirea puterii:

(1) intenţionalitatea – efectele produse pot fi cele scontate, dar şi cele nescontate;

(2) eficacitatea – situaţiile de eşec sau absenţă a exercitării puterii;

(3) latenţa – când voinţa deţinătorului de putere se exercită latent, fără acţiuni manifeste, directe, ale acestuia;

(4) asimetria sau balanţa în relaţiile de putere – măsura în care relaţiile de putere sunt reciproce;

(5) natura efectelor produse – acestea sunt întotdeauna manifeste, comporta-mentale sau pot însemna şi schimbări în simţămintele, credinţele şi atitudinile lui B?[11]

Având în vedere aceste elemente, definiţia puterii la care ajunge Wrong reprezintă o versiune uşor modificată a definiţiei lui Russel: „puterea este capacitatea unor persoane de a produce efecte scontate şi prevăzute asupra altora".[12]

Definiţia puterii dată de Weber a avut o influenţă marcantă asupra sociologiei politice americane din al treilea sfert al secolului al XX-lea, după cum se observă şi în definiţia lui Dahl. Stephen Lukes a considerat această definiţie drept prea îngustă, chiar unidimensională. Lukes a oferit o alternativă[13] sub forma unei „viziuni radicale a puterii", susţinând că puterea are trei dimensiuni sau faţete, după cum urmează:

(1) puterea celor care au câştig de cauză în luarea unor decizii: faţeta vizibilă a puterii, care corespunde definiţiei weberiene a lui Dahl;

---

[8] Bertrand Russel, *Power: A new social analysis* (London: Allen and Unwin, 2004), p. 4.

[9] Ibid., p. 23.

[10] Robert A. Dahl, "The concept of power", *Behavioral Science*, no., 2, (1957), p. 202

[11] Dennis Wrong, *Power: Its Forms, Bases, and Uses*, ed 2. (New Brunswick: Transactions Publishers, 1995), pp. 2-21.

[12] Ibid., p. 2.

[13] Steven Lukes, *Power: a radical review* (New York: Palgrave Macmillan, 2006).

(2) puterea de a decide ceea ce este supus deciziei colective sau non-decizia: faţeta a doua, mai puţin vizibilă, prin care este exercitat un control în sensul setării agendei publice (*agenda setting*); ideea de bază pentru această dimensiune provine de la un influent articol critic faţă de poziţia lui Dahl, semnat de Bachrach şi Baratz;[14]

(3) puterea de a induce în eroare (*mislead*): manipularea nevoilor şi dorinţelor grupurilor sociale în sensul mecanismelor descrise de Marx prin termenul de falsă conştiinţă şi, ulterior, de Marcuse prin gândirea unidimensională.[15]

Puterea colectivă şi puterea distributivă

Talcott Parsons a introdus conceptele de putere de sumă variabilă (*variable-sum*) şi de sumă nulă, printr-un articol teoretic menit să clarifice conceptul de putere, publicat în 1962. Parsons considera că nu se poate restrânge conceptul de putere asemenea unui joc de sumă nulă, tendinţă observabilă îndeosebi la Harold Lasswell şi C. Wright Mills, prin care cantitatea de putere este fixă şi orice câştig de putere al lui A presupune implicit reducerea puterii aflate la dispoziţia celorlalte unităţi din sistem, B, C, D etc. Poziţia lui Parsons derivă din teoria sa generală a sistemelor sociale, în care valorile consensuale sunt considerate ca esenţiale pentru existenţa acestora. Cum din valorile comune derivă scopuri comune, împărtăşite de membrii societăţii, puterea va fi în general folosită pentru atingerea acestor scopuri colective. Exemplul oferit de Parsons este unul economic. Creşterea puterii colective este asemuită creşterii cantităţii de bani din sistemul bancar. Un sistem bancar mai bine capitalizat înseamnă un sistem bancar mai puternic, deci o economie mai capabilă în a oferi bunăstare tuturor membrilor sistemului social.[16]

Critica standard faţă de poziţia lui Parsons, adusă de Anthony Giddens, este că, din dorinţa de a surprinde latura consensuală a fenomenului de putere,

---

[14] Peter Bachrach şi Morton Baratz, "Two Faces of Power," în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.) (Manchester: Manchester University Press, 2002), pp. 28-37; secţiunea este o republicare a celui apărut original în *American Political Science Review*, vol. 56, 1962.

[15] Herbert Marcuse, *One-Dimensional Man* (London: Routledge, 2006).

[16] Talcott Parsons, "On the concept of political power," în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.) (Manchester: Manchester University Press, 2002), pp. 67-113; secţiunea este o republicare a articolului apărut în *Proceedings of the American Philosophical Society*, vol. 107, pp. 232-258.

modelul ignoră aproape cu desăvârşire şi latura conflictuală a puterii.[17] Cu toate acestea, distincţia introdusă de Parsons a fost păstrată în sociologia politică sub forma a două dimensiuni ale conceptului de putere: (1) *puterea colectivă* (power to...), reprezentând gradul în care o comunitate sau naţiune are capacitatea de a urmări cu succes scopuri comune şi (2) *puterea distributivă* (power over...), respectiv capacitatea unor grupuri sau clase de a-şi atinge obiectivele chiar trecând peste opoziţia unor alte grupuri sau clase sociale.[18]

Putere şi personalitate

Relaţia mutuală între putere şi personalitate este tema cărţii *Power and Personality* a lui Harold Lasswell. Plecând de la ideea permeabilităţii puterii în relaţiile sociale, prezentă după cum am văzut şi la Weber şi Russel, Lasswell observă că „orice situaţie umană poate fi convertită într-o relaţie de putere".[19] Lawsell explorează ideea existenţei unui tip aparte de personalitate, *homo politicus* - personalitatea politică, care descrie pe cei care caută să deţină şi exercite puterea, mai precis un tip anume de natură umană prin conduită şi caracter. Personalitatea politică se distinge prin câteva trăsături cheie: (1) accentuarea puterii, (2) pretenţia de a avea putere pentru sine (ego-ul primar plus simbolurile incorporate de la alte ego-uri), (3) accentuarea aşteptărilor privind puterea, (4) dobândirea cel puţin a unei minime competenţe în aptitudinile puterii. De unde această dorinţă de putere la personalitatea politică? Ipoteza tulburătoare a lui Lasswell este că provine din „aşteptarea ca puterea să compenseze estimările reduse despre sine, prin schimbarea fie a sinelui, fie a mediului".[20]

---

[17] Anthony Giddens, "'Power' in the Recent Writings of Talcott Parsons", *Sociology*, 2, no., (1968), pp. 257-272.

[18] Dennis Wrong, *Power: Its Forms, Bases, and Uses*, ed 2. (New Brunswick: Transactions Publishers, 1995), pp. 237-248.

[19] Harold Lasswell, *Power and Personality* (New Brunswick: Transaction Publishers, 2009), p. 16.

[20] Ibid., p. 39. „Our key hypothesis about the power seeker is that he persues power as a means of compensation against deprivation. *Power is expected to overcome low estimates of the self*, by changing either the traits of the self or the senvironment in which it functions" (limba engleză în original, sublinierile autorului).

Soft power şi hard power

Conceptul de *soft power* a fost introdus de Joseph Nye, fiind aplicat în relaţiile internaţionale, pe dimensiunea colectivă a puterii în raporturile dintre state. Ideea de bază a lui Nye este că „o ţară poate obţine rezultatele pe care le doreşte în politica internaţională deoarece alte ţări – admirându-i valorile, urmând exemplul său, aspirând la acelaşi nivel de prosperitate şi deschidere – vor să o urmeze. În acest sens, este de asemenea foarte important să setezi agenda şi să atragi pe alţii în politica internaţională şi nu doar de a-i forţa să se schimbe prin ameninţări cu forţa militară sau sancţiuni economice".[21] Soft power constă în abilitatea de a da formă preferinţelor altora, ceea ce înseamnă mai mult decât influenţă. Nye consideră că reprezintă o cale indirectă de obţine rezultatele dorite.

Fig. 1.1 Schema conceptuală a soft power şi hard power după Joseph Nye

	Hard			*Soft*		
spectrul de comportamente	comandă	coerciţie	inducere	setarea agendei	atragere	cooptare
cele mai probabile resurse		forţarea de sancţiuni	mituire	prin instituţii	valori cultură politici	

Sursa: Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Succes in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), p. 8.

Diferenţa dintre *hard power* şi *soft power* constă în comportament şi resurse întrebuinţate (vezi fig. 1.1). Spectrul de comportamente variază de la comandă, trecând prin coerciţie, inducere, setarea agendei, atragere şi cooptare. Realizarea cu succes a cooptării nu rezidă numai în atractivitatea culturii şi a valorilor, ci şi în „abilitatea de a manipula agenda opţiunilor politice într-o manieră prin care alţii nu reuşesc să identifice anumite soluţii deoarece par prea nerealiste".[22] De aceea, se poate afirma că soft power se regăseşte în a doua şi a treia dintre faţetele puterii identificate de Lukes.

[21] Joseph Nye, *Soft Power: The Means to Succes in World Politics* (New York: Public Affairs, 2004), p. 5.

[22] Ibid. p. 7

Indicatori ai puterii

Definirea conceptului de putere constituie doar un prim pas în studiul structurilor de putere. Continuarea demersului de cercetare necesită, după William Domhoff, elaborarea unor indicatori ai puterii.[23] În vederea operaţionalizării conceptului, este cel mai bine să gândim puterea ca o trăsătură sau proprietate din substratul unui întreg, măsurabilă printr-o serie de indicatori sau semne aflate într-o relaţie de probabilitate cu acesta. De aceea, indicatorii nu apar în mod necesar la fiecare manifestare a trăsăturii în cauză. Domhoff subliniază că indicatorii unui concept precum puterea nu sunt perfecţi. La modul ideal, indicatorii fiind diferiţi, componentele irelevante vor dispărea din analiză. În cel mai bun caz, indicatorii vor împinge analiza către aceeaşi direcţie, oferind mai multă încredere că trăsătura de substrat a fost scoasă în evidenţă.

Cei trei indicatori propuşi de Domhoff sunt formulaţi sub formă de întrebări, după cum urmează:

(1) *în favoarea cui? (who benefits?)* – de referă la distribuţia avuţiei sau a altor obiecte materiale şi experienţe valorizate într-o societate;

(2) *cine guvernează?* – presupune analiza compoziţiei sociale a ocupanţilor poziţiilor formale de decizie; Domhoff atrage atenţia asupra imperfecţiunii indicatorului, deoarece nu întotdeauna unii deţinătorii formali ai puterii o exercită şi în realitate, de unde şi expresia puterea din umbră;

(3) *cine câştigă?* – este indicatorul cel mai apropiat de definiţia formală a puterii, dar care necesită acordarea unei atenţii speciale situaţiilor în care puterea se manifestă prin controlul agendei (a doua faţetă a puterii).

Max Weber: Herrschaft

Prin conceptul de dominaţie (*Herrshaft*)[24], Max Weber a căutat să ofere un răspuns la întrebarea de ce se supun unii oameni comenzilor date de alţii, ajungând să elaboreze un model teoretic general privind mecanismele de realizare şi menţinere a ordinii sociale şi nu privind structura puterii politice.

[23] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 15-19; prima ediţie a lucrării datează din 1967.

[24] Termenul german *Herrschaft* a intrat în uzul sociologic prin intermediul limbii engleze; traducerea în engleză a cunoscut mai multe variante: control imperativ, leadership, dominaţie şi autoritate, pentru care optat în final Talcott Parsons, conform notei privind traducerea termenului din Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978), p. 61.

Weber consideră că orice formă de dominaţie implică un minim de acceptare voluntară bazată pe un interes. Dintre diferitele forme sub care se poate regăsi acel interes, nu toate sunt economice, dar unul iese în evidenţă: credinţa în *legitimitatea* celui care emite comanda.[25]

Weber distinge 3 tipuri de dominaţie legitimă, devenite clasice în sociologia politică, în funcţie de elementele pe care se bazează aceasta, după cum urmează:

- autoritatea legală, care se sprijină pe baze raţionale: credinţa în legalitatea regulilor stabilite şi a dreptului celor elevaţi în poziţii de autoritate, pe baza respectivelor reguli, de a emite comenzi; în esenţă, înseamnă conducerea prin cunoaştere şi competenţă;
- autoritatea tradiţională: credinţa în sanctitatea unor tradiţii din timpuri imemoriale şi legitimitatea celor care exercită autoritatea sub egida lor;
- autoritatea carismatică: bazată pe devoţiunea faţă de sanctitatea, eroismul sau caracterul exemplar de ordin excepţional al unei persoane individuale şi pe normele ori ordinele revelate sau prescrise de aceasta; este opusă raţionalului şi străină economicului.[26]

Cele trei categorii formează tipuri ideale, care nu se găsesc în formă pură în cazuri istorice concrete. În realitatea istorică, cele trei tipuri de autoritate sunt combinate. Pentru toate, existenţa şi funcţionarea continuă a unui aparat administrativ apar lui Weber drept vitale, deoarece obiceiul obedienţei nu poate fi păstrat fără o activitate organizată şi direcţionată spre punerea în aplicare a ordinului dat.

Teorii privind structura puterii politice

Dincolo de problematica elaborării unei definiţii, studiul puterii cuprinde o tematică largă[27], în care structura puterii politice este doar unul dintre subiecte. În cele ce urmează vom prezenta principalele teorii cu privire la acest subiect, fără a insista atât de mult asupra conţinutului acestora, ci asupra conceptelor cheie utilizate în analiza structurii de putere, urmând clasificarea propusă de William Domhoff[28]: (1) teoriile dominaţiei de clasă; (2) teoria elitelor; (3)

[25] Ibid., p. 212-213.

[26] Ibid., p. 215-266.

[27] A se vedea John Scott, *Power* (Cambridge: Polity Press, 2001).

[28] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 20-21.

pluralismul; (4) autonomia statului. De asemenea, este de subliniat că şi în interiorul fiecărei categorii întâlnim poziţii teoretice variate.

Teoriile dominaţiei de clasă

William Domhoff consideră că primele două seturi de teorii, cele privind dominaţia de clasă şi teoria elitelor, au cele mai multe puncte comune, fiind în acord în unele puncte esenţiale şi în dezacord asupra altora.[29] În cazul ambelor, puterea este percepută pe dimensiunea sa distributivă dintr-o perspectivă conflictualistă, în care puterea este exercitată de o minoritate în defavoarea unei majorităţi.

Dintre conceptele introduse de Karl Marx în ştiinţele sociale, cel mai important din punct de vedere al structurii puterii politice este *klassenherrschaft*, cel mai adesea tradus drept clasă conducătoare, o traducere probabil mai potrivită fiind *clasă dominantă*[30], având în vedere dificultatea traducerii termenului din limba germană. După cum se ştie, Marx nu a lăsat o expunere sistematică a modelului său teoretic. Cu toate acestea, cea mai extinsă rezumare a principalelor sale teze în sensul unei strategii de cercetare a diverselor societăţi, relevantă pentru analiza structurii puterii politice, se regăseşte în *Ideologia germană*.[31] Analize ale lui Marx specifice sociologiei politice sunt prezente şi în alte lucrări, îndeosebi cele privind Franţa secolului al XIX-lea.[32]

Conform modelului lui Marx, în orice tip de societate dincolo de cele preistorice se poate distinge între o clasă dominantă şi restul claselor.[33] Clasa dominantă „are mijloacele producţiei materiale la dispoziţia sa, are control în acelaşi timp asupra mijloacelor producţiei intelectuale, astfel încât, în general, ideile acelora care nu deţin mijloace de producţie intelectuală îi sunt supuse

---

[29] Ibid., p.21.

[30] John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), p. 31.

[31] Karl Marx şi Friedrich Engels, *The German Ideology*, ed Progress Publishers. www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968).

[32] Karl Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*: www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/index.htm, 1851-1852).

———, *The Civil War in France*: www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/index.htm, 1870-1871).

———, *The Class Struggles in France, 1848 to 1850*, ed Selected Works, Volume 1, Progress Publishers, Moscow 1969. http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france/index.htm, 1850).

[33] Pentru o expunere a modelului teoretic al lui Marx, a se vedea Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iaşi: Polirom, 2005), cap. 4, Materialism istoric. Note de curs, pp. 339-351.

acesteia".[34] Dincolo de coerciţie, care reiese din controlul asupra forţelor armate, principala formă de realizare a dominaţiei este dată de controlul asupra producţiei intelectuale. Rezultatul non-ştiinţific al acesteia, *ideologia*, induce o *falsă conştiinţă* în rândul claselor supuse, astfel încât „oamenii şi circumstanţele lor apar cu susul în jos, ca într-o cameră obscură".[35] În acelaşi timp, statul apare drept „forma sub care indivizii din clasa dominantă îşi apără interesele comune".[36] Schimbările tehnologice în forţele de producţie conduc la apariţia unei clase revoluţionare din rândurile claselor supuse care, la rândul său, produce o ideologie proprie, dar care se doreşte a fi reprezentativă pentru întreaga societate ce se află în opoziţie faţă de clasa conducătoare.

Dintre autorii neo-marxişti, ale căror teorii despre distribuţia puterii în societate sunt influenţate substanţial de Marx, dar care diferă într-o măsură semnificativă de modelul acestuia, probabil cel mai influent a fost Antonio Gramsci.[37] Aflat în închisorile fasciste, Gramsci a încercat să îşi explice cum a fost posibil ca, în condiţiile istorice ale începutului de secol al XX-lea în care clasa muncitoare se organizase drept clasă revoluţionară, dezvoltând o ideologie proprie, burghezia nu putut fi înlăturată din poziţia de clasă dominantă nici prin mijloace revoluţionare, nici prin mijloace electorale. Spre deosebire de Marx, Gramsci a considerat că atât clasa dominantă, cât şi clasele dominate sunt divizate. Clasa dominantă era compusă, în vremea lui Gramsci, din deţinători de capital financiar, industriaşi mari şi mici, precum şi latifundiari, în timp ce muncitorii şi ţăranii reprezentau diviziunile majore ale claselor dominate. Menţinerea dominaţiei nu era posibilă decât prin formarea unei alianţe, denumite *bloc istoric*, între două sau mai multe grupuri, pe baza unui compromis. O altă diferenţiere faţă de Marx constă în mecanismul de menţinere a dominaţiei. Pentru Gramsci, aceasta se poate realiza prin persuadarea populaţiei să accepte valorile politice şi morale ale clasei dominante, dar şi prin unele concesii făcute claselor dominate, astfel încât unii membri ai acestora să consimtă dominaţia prin satisfacerea intereselor personale. Conceptul care sintetizează această formă de dominaţie de clasă - prin mecanismul falsei conştiinţe şi prin concesii materiale – a fost denumit *hegemonie*. Conceptul de

[34] Karl Marx şi Friedrich Engels, *The German Ideology*, ed Progress Publishers. www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968), p. 21.

[35] Ibid.p. 9.

[36] Ibid., p. 31.

[37] Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, ed. Quitin Hoare şi Geoffrey Nowell Smith (London: Lawrence and Wishart, 2007).

hegemonie al lui Gramsci este larg utilizat în studiile contemporane de sociologia politică.[38]

Michael Mann şi-a propus elaborarea unei teorii generale privind relaţiile de putere din societăţile umane la scara istoriei umanităţii.[39] Sociologul american consideră că abordarea sa, din care rezultă o metodologie distinctă, poate fi sintetizată în două enunţuri: (1) „societăţile sunt constituite din multiple reţele socio-spaţiale de putere, suprapuse şi intersectate" şi (2) „o analiză generală a societăţilor, a structurii şi istoriei lor poate fi cel mai bine făcută în termenii unei intercorelaţii a ceea ce voi numi cele patru surse ale puterii sociale (*social power*): ideologică, economică, militară şi politică".[40] Cele patru reţele reprezintă, în acelaşi timp, (1) reţele suprapuse de interacţiuni sociale şi (2) organizaţii, mijloace instituţionale de atingere a obiectivelor. Fiecare dintre aceste surse a stat la baza structurii de putere în diferite societăţi din istoria umanităţii, de la teocraţiile antice la capitalismul secolului al XIX-lea, descris de Marx. Prin considerarea economicului ca fiind doar una dintre cele patru surse ale puterii, teoria lui Mann este considerată ca fiind o teorie non-marxistă a dominaţiei de clasă.[41]

Teoria elitelor

Teoria elitelor a apărut ca o reacţie la mişcarea politică bazată pe viziunea marxistă asupra existenţei în viitor a unei societăţi comuniste. Conform teoriei elitelor, distribuţia puterii în toate societăţile din istorie este inegală, pe de o parte fiind o minoritate organizată, elita, care deţine şi exercită puterea politică, iar pe de altă parte majoritatea dezorganizată a celor conduşi. Pentru Vilfredo Pareto, la baza conducerii de către elită stau calităţile personale superioare ale indivizilor care o formează.[42] Nu toate persoanele cu însuşiri superioare intră însă în componenţa elitei, Pareto operând o distincţie între elitele care guvernează şi cele care nu guvernează, nefiind implicate politic. În acelaşi timp, există un proces constant de circulaţie a elitelor, care are loc atât prin circulaţia

[38] Mark Haugaard şi Howard H. Lenter, (coord). *Hegemony and Power* (Lanham: Lexington Books, 2006).

[39] Michael Mann, *The sources of social power: A history of power from the beginning to AD 1760* vol. 1 (New York: Cambridge University Press, 1986), p. 1.

[40] Ibid., p. 2.

[41] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 223-224.

[42] Vilfredo Pareto, *The Rise and Fall of Elites* (New Brunswick, NY: Transaction Publishers, 2006).

indivizilor între elită şi non-elită, cât şi la nivel general, prin care vechea elită este complet înlocuită de o nouă elită. În funcţie de trăsăturile de caracter ale membrilor elitei, aceştia pot face parte din două categorii, elitele vulpi, caracterizate prin viclenie, şi elitele leu, care acţionează direct şi decisiv.

Al doilea exponent major al teoriei elitelor, Gaetano Mosca, a introdus conceptul de clasă politică, înţelegând prin aceasta clasa care performează toate funcţiile politice, monopolizează puterea şi se bucură de avantajele acesteia.[43] Spre deosebire de Pareto, capacitatea superioară de organizare apare drept factor de bază al deţinerii puterii de către clasa politică, în locul calităţilor personale. De asemenea, Mosca explică recrutarea noilor membri ai clasei politice şi din punct de vedere sociologic, nu doar psihologic. În fine, Mosca este mult mai deschis faţă de democraţia reprezentativă, considerând în plus că aceasta permite şi unui mic grup să asume controlul puterii.[44]

Analiza puterii din perspectiva dominaţiei de clasă şi a teoriei elitelor

Începând cu mijlocul secolului al XX-lea, contribuţiile cu caracter preponderent teoretic sunt înlocuite de lucrări care îşi propun identificarea structurii puterii politice având drept cadru de analiză societăţile occidentale.

The Power Elite a lui C. Wright Mills, în care este analizată societatea americană de la mijlocul secolului al XX-lea, este probabil cea mai cunoscută lucrare de acest fel. Persoanele aflate în poziţiile de conducere în marile corporaţii, guvernul federal şi forţele armate formau elita puterii, dominând restul societăţii americane, percepută ca o societate de masă.[45] William Domhoff susţine că în societatea contemporană americană se poate vorbi despre o dominaţie de clasă a membrilor a trei reţele suprapuse şi intersectate: mediul de afaceri (corporate community), clasa socială superioară (upper class) şi organizaţiile de formulare a politicilor (grupurile de presiune, think-tank-uri, fundaţii), care împreună formează elita puterii. Prin combinaţia resurselor

[43] Gaetano Mosca, *The Ruling Class (Elementi di Scienza Politica)* (New York: McGraw-Hill, 1939), lucrarea este disponibilă pe internet la adresa https://archive.org/details/rulingclass031748mbp.

[44] Pentru un studiu comparativ între Pareto şi Mosca, precum şi între conceptul de clasă dominantă a lui Marx şi cel de elite ale puterii, a se vedea Tom Bottomore, *Elites and Society*, ed 2. (London: Routlege, 2003).

[45] C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000).

economice şi ideologice, aceste elite ale puterii obţin o dominaţie – eficientă, dar nu totală - asupra celorlalte clase sociale.[46] În ultimele decenii, compoziţia elitelor puterii din SUA a cunoscut unele transformări, devenind sensibil mai deschisă accesului minorităţilor etnice, femeilor şi minorităţilor sexuale.[47]

Noam Chomsky a formulat o critică substanţială asupra utilizării puterii colective de către statul american în politica internaţională. Potrivit lui Chomsky, politica externă şi cea internă sunt formulate de elite în sensul promovării intereselor capitalismului în general şi a propriilor interese economice în particular.[48] Principala contribuţie a lui Chomsky a fost cea de co-autor al unui model conceptual, denumit modelul propagandei, prin care este explicat mecanismul societal de fabricare prin intermediul mass-media a consimţământului celor dominaţi.[49]

Dintre analizele privind structura de putere postbelică se distinge cea a lui Ralph Miliband. Sociologul britanic a fost preocupat de tema naturii şi rolului statului în societăţile capitaliste avansate. În ciuda modelului de economie mixtă şi a dezvoltării statului social în al treilea sfert al secolului al XX-lea, Miliband considera statul ca fiind, în esenţă, parte integrantă a unei sistem aflat la dispoziţia clasei dominante asupra restului societăţii.[50]

Prin lucrarea sa privind structura dominaţiei politice în societatea britanică de la începutul anilor 1990, John Scott a avut o contribuţie semnificativă în clarificarea conceptuală a multora dintre termenii utilizaţi în genere în lucrările se sociologie politică.[51]

Elita este un termen descriptiv pentru „acei indivizi care ocupă poziţii formale de autoritate la vârful unei organizaţii sau instituţii sociale".[52] Prin această definiţie, Anthony Giddens a încercat să elimine, pe cât posibil, componenta ideologică anti-marxistă din conceptul lui Pareto. Pe de altă parte, Dogan consideră că termenul de elită „nu e comod de utilizat, din cauza

---

[46] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010)

[47] Richard Zweigenhaft şi William G. Domhoff, *Diversity in the Power Elite: how it happened, why it matters* (New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006).

[48] Noam Chomsky, *Understanding power* (London: Vintage Books, 2003).

[49] Edward S. Herman şi Noam Chomsky, *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media* (Londra: Vintage Books, 1994).

[50] Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society* (London: The Merlin Press, 2009).

[51] John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 31-40.

[52] Anthony Giddens, *Capitalism and Modern Social Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), p. 36.

conotaţiilor sale de neşters”[53], referindu-se la efectul valorizant, chiar de legitimare, ce reiese din confuzia cu înţelesul comun al termenului.

Elita statului reprezintă o categorie de demnităţi publice, de poziţii formale de autoritate în interiorul statului. Din acest punct de vedere, în toate societăţile există o elită a statului.

Elita politică desemnează acele persoane care ocupă poziţiile de autoritate din stat la un moment dat. Diferenţa dintre cei doi termeni provine din faptul că elita statului desemnează o categorie de *poziţii* sau *funcţii*, pe când elita politică se referă la o categorie de *persoane*.

Blocul de putere reprezintă o aliniere de grupuri divergente şi parţial aflate în conflict, care sunt unite cel puţin printr-un punct comun: exerciţiul puterii de stat. Grupurile sociale participante într-un bloc de putere pot fi clase, facţiuni de clase, grupuri de status, grupuri etnice a căror diversitate este subordonată însă alinierii întru deţinerea puterii. În această accepţiune, conceptul de clasă dominantă al lui Marx se referă la cazul particular în care în compoziţia blocului de putere apar în mod disproporţionat de mult membri ai clasei capitaliste. La origine, blocul de putere este un concept derivat şi popularizat de sociologul francez Nikos Poulantzas[54] din conceptul de bloc istoric al lui Gramsci.

Blocul electoral cuprinde o aliniere sau alianţă largă de grupuri sociale care sprijină şi susţin un bloc de putere în competiţia electorală. Cei din blocul electoral nu fac parte şi din blocul de putere şi nici nu participă la exercitarea puterii de stat.

Elita puterii se întâlneşte în situaţia în care elita politică face parte dintr-un bloc de putere, altfel spus când ocupanţii poziţiilor din elita statului sunt recrutaţi din grupurile componente ale blocului de putere.

La întrebarea cine conduce Marea Britanie, Scott răspundea în 1991 că societatea britanică „este condusă de o clasă capitalistă a cărei dominaţie economică este susţinută de operaţiunile statului şi ai cărei membri sunt reprezentaţi disproporţionat în elita puterii care conduce aparatul de stat. (...) Marea Britanie are o clasă conducătoare”.[55] Lucrările mai recente, precum cele ale

[53] Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (Bucureşti: Alternative, 1999), p. 78.

[54] Nicos Poulantzas, *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*, ed. James Martin (London: Verso, 2008); o altă contribuţie teoretică semnificativă a lui Poulantzas este distincţia dintre aparatul represiv şi cel ideologic al statului.

[55] John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991) p. 151.

autorilor Anthony Sampson[56] şi Hywell Williams[57], întăresc actualitatea concluziilor substanţiale ale lui Scott. Mecanismele de realizare a hegemoniei în societatea britanică au fost analizate de Miller şi Dinan. Rezultatele confirmă viabilitatea modelului propagandei şi în Marea Britanie.[58]

O direcţie specifică de cercetare este reprezentată de studii privind clasa politică, precum cele ale lui Mattei Dogan[59] în Franţa sau Peter Oborne[60] în Marea Britanie, axate pe compoziţia socială şi mecanismele de recrutare.

Pluralismul

Faţă de teoriile precedente, teoria pluralistă se distinge prin perspectiva *consensuală* asupra puterii distributive. Teoria pluralistă în forma sa clasică a apărut în SUA la jumătatea secolului al XX-lea sub forma unui model de explicare a naturii şi distribuţiei puterii în democraţiile occidentale. Autori precum David Truman[61] şi Earl Latham[62] percepeau societatea americană ca fiind din ce în ce mai diferenţiată, din cauza diviziunii sociale a muncii, într-o varietate de grupuri sociale, fiecare grup având propriile interese secţionale. Membrii societăţii nu împărtăşesc aceleaşi interese şi valori asupra problemelor concrete din viaţa socială, dincolo de un minim consens cu privire la natura democratică a organizării statului. Pluraliştii nu contestă existenţa claselor sociale ori a unor diviziuni majore în societăţi, cum ar fi cele religioase sau etnice. În schimb, susţin că nu există o singură diviziune care să domine acţiunea şi aşteptările unui individ, deoarece fiecare individ are atâtea interese, câte grupuri de apartenenţă. Pentru pluralişti, statul apare ca un mediator onest, asigurându-se că toate grupurile au o anumită influenţă asupra deciziilor politice, rezultând un compromis în care niciun grup nu îşi realizează pe deplin interesele în defavoarea celorlalte. Pentru atingerea compromisului, partidele

[56] Anthony Sampson, *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century* (London: John Murray, 2005).

[57] Hywel Williams, *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class* (London: Constable, 2006).

[58] David Miller şi William Dinan, *A Century of Spin: How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power* (Ann Arbor: Pluto Press, 2008).

[59] Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (Bucureşti: Alternative, 1999), pp. 78-103.

[60] Peter Oborne, *The Triumph of the Political Class* (London: Simon & Schuster, 2007).

[61] David Truman, *The Governmental Process* (New York: Alfred A. Knopf, 1951).

[62] Earl Latham, *The Group Basis of Politics* (Ithaca: Cornell University Press, 1952).

politice şi grupurile de presiune au rolul de curele de transmisie a intereselor grupurilor sociale.

Teoria clasică pluralistă a fost puternic criticată, atât în ceea ce priveşte metodele prin care pluraliştii măsoară puterea, cât mai ales prin evidenţe factuale diametral opuse axiomelor pluraliste privind dispersia puterii în democraţiile occidentale. Principalele argumente aduse în acest sens sunt următoarele: (1) pluraliştii nu măsoară decât una dintre faţetele conceptului de putere, anume procesul de decizie[63]; (2) nu toate grupurile sociale sunt reprezentate în procesul decizional[64]; (3) grupurile sociale sunt foarte inegale în privinţa capacităţii de a-şi realiza interesele, chiar în faţa opoziţiei altora; în special sistemul de presiune favorizează grupurile care dispun de resurse financiare, de informaţii şi de cunoaştere, având deci o capacitate superioară de organizare[65]; (4) statul nu este doar un mediator între grupurile sociale, reţinând asupra sa decizii importante. [66]

Prin contribuţiile sale teoretice şi empirice, Robert Dahl a încercat să dea răspuns acestor critici prin intermediul primului studiu empiric din perspectivă pluralistă. În *Who Governs?* a fost investigat procesul de luare a deciziilor la nivel local din oraşul New Haven. În concluziile lucrării, Dahl susţine că perspectiva consensuală asupra luării deciziilor, specific pluralistă, rămâne validă.

Unii dintre autorii mai recenţi, care au cercetat îndeosebi tema politicii de presiune[67], şi-au modificat poziţia prin incorporarea unora dintre criticile aduse pluralismului, adoptând ceea ce Haralambors şi Holbron numesc un *pluralism elitist*. [68]

---

[63] Pluralismul ignoră sau neagă existenţa celorlalte două dimensiuni ale puterii, cf. Steven Lukes, *Power: a radical review* (New York: Palgrave Macmillan, 2006)

[64] Conform datelor privind compoziţia socială a Congresului SUA de la mijlocul secolului al XX-lea, când a teoria pluralistă devenise prevalentă, aceasta era net diferită de cea a populaţiei, cf. C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 248-255.

[65] E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), cap. 2, *The Scope and Bias of the Pressure System*, pp 20-46, a cărui metaforă din concluzie a rămas de referinţă: „Punctul slab al paradisului pluralist este că glasul corului ceresc cântă cu un puternic accent al claselor superioare" (pp. 34-35).

[66] C. Wright Mills oferă mai multe exemple de decizii majore luate exclusiv la nivelul statului, fără nicio consultare prealabilă, C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), pp. 255-259.

[67] David Marsh, (coord). *Pressure Politics* (London: Junction Books, 1983), Wyn Grant, *Pressure Groups and British Politics* (New York: Palgrave Macmillan, 2000).

[68] Michael Haralambos, Mike Holborn şi Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 525.

Autonomia statului
(sau instituţionalismul istoric)

Eric Nordlinger, în lucrarea sa *Autonomia statului*[69], a pledat în favoarea unei noi perspective teoretice asupra puterii şi a statului. Faţă de teoriile existente la acea vreme, care erau centrate pe societate, Nordlinger a căutat să arate că statul nu este numai o reflecţie a societăţii, ci că uneori reciproca devine valabilă, în sensul că statul influenţează societatea. În teoria puterii a lui Nordlinger, perspectiva este centrată pe stat, care acţionează independent şi autonom pentru a schimba societatea. Această situaţie este întâlnită în democraţii, dar şi în alte tipuri de state. Norldinger îşi concentrează analiza pe trei tipuri de autonomie ale unui stat democratic, astfel:

(1) atunci când statul fixează stări dezirabile diferite de cea mai mare parte a societăţii şi îşi implementează politicile chiar şi în pofida presiunii contrare. Rolul dominant jucat de înalţi funcţionari publici suedezi în comisiile regale, prin care se stabilesc politicile pe termen lung şi în cadrul formulelor tripartite sindicate - patronate - guvern este invocat drept exemplu;

(2) atunci când statul este capabil să îi persuadeze pe cei care au diverse puncte de vedere să îşi schimbe poziţia şi să se ralieze poziţiei oficiale; altfel spus, statul poate activa autonom în schimbarea opiniei publice, nu este doar în poziţia de a reacţiona la curentele de opinie;

(3) statul dă curs unor politici care sunt sprijinite difuz – sau, cel puţin, nu sunt contestate activ de public sau de puternice grupuri de interese din societate -, bazându-se pe apatia sau dezinteresul opiniei publice.

Theda Skocpol este considerată drept cea mai influentă exponentă contemporană a teoriei autonomiei statului, având în vedere amploarea scrierilor sale pe această temă.[70] Skocpol evidenţiază preocuparea constantă a statului pentru menţinerea surselor sale de putere: „putem infera că o trăsătură (manifestă sau latentă) a acţiunilor autonome ale statului constă în întărirea prerogativelor colective ale oficialilor statului".[71] Aceste acţiuni se materializează în politici diferite de revendicările actorilor sociali, ca încercări de întărire a autorităţii, longevităţii politice şi controlului social exercitat de

[69] Eric A. Nordlinger, *On the autonomy of the democratic state* (Cambridge: Harvard University Press, 1981).

[70] Michael Haralambos, Mike Holborn şi Robin Heald, *Sociology: Themes and Perspectives*, ed 7. (Londra: Collins, 2008), p. 544.

[71] Theda Skocpol, Peter Evans şi Dietrich Rueschemeyer, (coord). *Bringing the State Back In* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), p. 15.

organizaţiile publice. Statul constituie în sine o bază de putere autonomă, care îşi poate asuma şi duce spre execuţie politici transformaţionale, cum au fost restauraţia Meiji în Japonia, revoluţia lui Ataturk în Turcia sau revoluţia lui Nasser în Egipt. Lucrări mai recente având drept cadru teoretic autonomia statului se regăsesc sub denumirea metodologiei întrebuinţate – instituţionalismul istoric.[72]

Opţiuni privind cadrul teoretic al analizei puterii politice din România

Stabilirea unui cadru teoretic pentru analiza structurii puterii politice din România nu reprezintă un demers facil. Fiecare dintre cele patru grupuri de teorii – dominaţia de clasă, teoria elitelor, pluralismul şi autonomia statului – deţine un sâmbure de adevăr, fără a exclude complet alte posibilităţi de interpretare a realităţii sociale. Cele mai multe au pretenţii universaliste, altele sunt teorii contextuale privind societăţi occidentale aflate la un anumit stadiu de dezvoltare. În acelaşi timp, pentru mulţi, unele sunt asociate, corect sau incorect, cu ideologii politice precum marxismul sau elitismul.

Problema centrală în aplicabilitatea acestor teorii în cazul României derivă din necesitatea de acomodare a acestora cu procesul de tranziţie prin care a trecut societatea românească. Spre deosebire de societăţile occidentale, relativ stabile pe perioade îndelungate de timp, societăţile în tranziţie au cunoscut o bulversare pe o durată semnificativă de timp la nivel istoric, cauzată de schimbările structurale din economie, structura socială, sistemul politic şi sfera ideologică. Altfel spus, cadrul teoretic al analizei structurii puterii politice din România ar trebui să integreze o clasă de relaţii cauzale ce se referă la relaţiile dintre sistemele sociale şi condiţiile de mediu în care acestea funcţionează.[73]

Demersul nostru de cercetare este unul explorator, având drept obiectiv general identificarea structurii puterii politice din România. Dacă puterea este abilitatea de a produce efecte scontate, atunci trebuie investigate sursele acesteia. În acest sens, înclinăm să credem că teoria celor patru reţele oferă un cadru

[72] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), p. 20.

[73] A se vedea în acest sens considerentele privind structura explicaţiei sociologice din Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iaşi: Polirom, 2005), p. 152.

adecvat de analiză. Presupoziţia sa esenţială, anume că în societăţi diferite se întâlneşte o diferită sursă sau combinaţie de surse ale puterii – ideologică, economică, militară şi politică – oferă premisele unei abordări flexibile în raport cu complexitatea şi specificitatea tranziţiei româneşti şi, în acelaşi timp, pe cât posibil, non-ideologice. Fiecare element cumulativ în desluşirea structurii puterii politice din România are la bază unul dintre indicatorii puterii propuşi de William Domhoff, permiţând formularea unor obiective specifice ale cercetării, cu un cadru teoretic şi metodologic propriu.

În capitolul al doilea vom căuta un răspuns la întrebarea cum se câştigă puterea prin alegeri. Obiectivul specific este explicarea mecanismului electoral, prin care partidele politice acced la guvernare, iar persoanele desemnate de partide ocupă poziţiile de vârf din aparatul de stat. Analiza mecanismului alegerilor ne va permite să înţelegem mai bine viaţa politică din cei 25 de ani trecuţi de la Revoluţia din decembrie 1989 şi dinamica sistemului de partide. Opţiunea metodologică este pentru analiza pe date agregate, care permite explicarea comportamentului electoral al indivizilor prin factori ce ţin de contextul social, dar şi datorită accesibilităţii datelor. Rezultatele analizei vor permite şi o reliefare a blocurilor electorale, ca elemente ale structurii de putere.

Capitolul al treilea cuprinde trei obiective specifice, subsumate la două întrebări: (1) în folosul cui s-a făcut uriaşul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziţiei şi (2) cine beneficiază cel mai mult din distribuţia avuţiei create în economie după încheierea tranziţiei. Răspunsurile la aceste întrebări permit o analiză a reţelei de organizaţii economice ca sursă a puterii. Primul obiectiv specific constă în identificarea actorilor şi elementelor definitorii pentru strategia tranziţiei, a cărei variabilă strategică a fost privatizarea. Metodologia folosită va cuprinde analiza documentelor sociale şi analiza macroeconomică. Al doilea obiectiv specific este identificarea reporturilor de proprietate din economie dintre capitalul străin şi capitalul autohton. Pentru aceasta, este necesară o analiză comparativă de structură între capitalul străin şi capitalul autohton. În fine, al treilea obiectiv specific se referă la funcţionarea reţelei de organizaţii de reprezentare a capitalului străin în faţa decidenţilor de la vârful statului român ca sursă economică a puterii. Metodologia de lucru în acest caz este analiza reţelelor sociale.

În capitolul al patrulea ne propunem să oferim un răspuns la întrebarea cine ne conduce, ceea ce presupune cercetarea reţelei de organizaţii din sfera politică drept sursă a puterii. Primul obiectiv specific constă în identificarea

compoziţiei sociale a elitelor puterii, aflate la vârful aparatului de stat la nivel central şi local, precum şi în conducerea superioară a partidelor politice, metodologia fiind analiza biografiilor politice şi sociale. Al doilea obiectiv specific este identificarea tipului organizaţional de partid politic din România: de masă, de cadre sau cartel. Pentru aceasta, vom analiza organizarea şi funcţionarea partidelor politice, având drept metode analiza documentelor sociale şi analiza organizaţională. În fine, al treilea obiectiv urmăreşte relevarea rolului actorilor instituţionali în luarea unei decizii cu impact major pentru societatea românească: încheierea acordului privind pachetul de asistenţă financiară din partea FMI, Băncii Mondiale şi UE din 2009. Metoda de lucru este analiza procesului decizional sub forma unui studiu de caz.

Rezultatele cercetărilor subsumate obiectivelor specifice vor permite identificarea structurii puterii politice din România prin delimitarea compoziţiei sociale a blocului de putere existent în România, a blocurilor electorale care sprijină reprezentanţii blocului de putere în competiţiile electorale şi, nu în ultimul rând, a identificării sursei sau surselor puterii la nivelul reţelelor organizaţionale de natură economică şi/sau politică.

Capitolul 2

Politică şi alegeri în România (1990-2014)

În urma alegerilor ştim cine ne guvernează. Alegerile reprezintă calea accederii la poziţiile de vârf din aparatul de stat, din care abilitatea de a produce efecte intenţionate are consecinţe semnificative asupra semenilor. Cei care conduc aparatul de stat ocupă, după cum remarca C. Wright Mills, unul dintre „centrele strategice de comandă din structura socială, în care sunt acum concentrate mijloacele efective de putere şi avuţie, precum şi de notorietate (...)".[74] După cum nota Robert Caro, „studiul în profunzime al unor alegeri oferă un răspuns asupra naturii puterii care ne influenţează existenţa".[75]

Modele teoretice în studiul comportamentului electoral

Teoriile privind comportamentul electoral au apărut într-un timp istoric relativ scurt, începând cu deceniul cinci al secolului al XX-lea. Urmând structura gândirii explicative, putem vorbi de 4 mari modele distincte:

(1) modelul social-empiric;

(2) modelul socio-psihologic (modelul Michigan);

(3) alegerea raţională (teoria votantului median);

(4) ecologia electorală.

Modelul social-empiric

Denumirea sa provine din faptul că este un model explicativ empiric de tip cauzal. Cunoscut şi ca „modelul grupului social"[76], porneşte de la ideea de bază că votul este, în mare, produsul poziţiei sociale sau apartenenţei alegătorului la

[74] C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 4.

[75] Robert Caro, *Means of Ascent. The Years of Lyndon Johnson*, vol. 2 (New York: Vintage Books, 1991), p. XXXI.

[76] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 143.

un anumit grup social. Autorii teoriei sunt şi primii care au realizat într-un mod ştiinţific o anchetă socială pe bază de chestionar, cu prilejul alegerilor prezidenţiale din SUA din 1944.[77] Paul Lazarsfeld şi colegii săi şi-au propus iniţial să studieze formarea intenţiei de vot pentru alegerile prezidenţiale. Analizând datele culese, caracteristicile sociale – clasă, apartenenţă religioasă, etnie etc. – acestea s-au dovedit a fi foarte importante în formarea intenţiei de vot. Concluzia echipei de cercetare a fost că „o persoană gândeşte, politic, precum este [statutul] social. Caracteristicile sociale determină preferinţele politice".[78] Ideea lui Lazarsfeld era de a construi, pe această bază, un instrument de predicţie a votului – un index al predispoziţiei politice.

Un al doilea val al cercetării, cu ocazia alegerilor prezidenţiale din 1948, a permis elaborarea unei structuri explicative mai extinse a relaţiei cauzale, dincolo de simpla corelaţie apartenenţă de grup – comportament electoral. Relaţia cauzală dintre apartenenţa de grup şi vot nu este una simplă, ci mediată, cu circuite determinative, în care intervin variabile contextuale. Trei asemenea variabile sau condiţii au fost identificate[79]:

(1) diferenţiere socială iniţială, astfel încât politica are urmări diferite, materiale sau simbolice, pentru grupuri diferite;

(2) condiţii de transmitere de la o generaţie la alta;

(3) condiţii de proximitate fizică sau socială care să permită permanenţa contactelor sociale din interiorul grupurilor pe generaţii succesive.

Criticile la adresa modelului au vizat atât construcţia teoretică în sine, dar şi datele empirice pe care aceasta se bazează. David Denver a caracterizat modelul explicativ drept „interese plus socializare" şi prezintă patru probleme[80]:

(1) apartenenţa paralelă la mai multe grupuri sociale: orice individ aparţine mai multor grupuri sau categorii sociale, dar teoria nu indică şi care dintre apartenenţele de grup este decisivă şi de ce;

---

[77] Până la acea vreme, practica sondajelor de opinie intrase în uzul campaniilor electorale, dar separaţia dintre practicienii sondajelor de opinie şi ştiinţa socială era totală. De asemenea, metodologia eşantionării fiind la început, rezultatele sondajelor erau pur orientative, cu rezultate cel mult modeste. O ilustrare a folosirii sondajelor de opinie din anii '30 şi '40 ai secolului trecut în SUA, în campanii electorale pentru Congresul SUA, este disponibilă în Robert Caro, *The years of Lyndon Johnson*, vol. 1 (New York: Alfred A. Knopf, 1982), cap. 21 şi 34.

[78] Paul Lazarsfeld, Bernard Berelson şi Hazel Gaudet, *The People's Choice*, ed 3. (New York: Columbia University Press, 1964), p. 27; prima ediţie datează din anul 1944.

[79] Bernard Berelson, Paul Lazarsfeld şi William McPhee, *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign* (Chicago: University of Chicago Press, 1954), p. 75.

[80] David Denver, *Elections and Voters in Britain*, ed 2. (New York: Palgrave Macmillan, 2007), p. 20.

(2) interesele grupurilor: nu este evident de la sine cum grupuri largi şi relativ eterogene au - sau urmăresc - interese comune şi, mai ales, cine decide care sunt aceste interese şi cine ar fi indivizii cei mai apţi să le promoveze;

(3) devianţii: modelul nu reuşeşte să explice cum unii indivizi din interiorul grupurilor nu se conformează majorităţii grupului;

(4) partidele politice: teoria minimizează rolul partidelor politice în mobilizarea şi structurarea electoratului.

Problemele legate de datele empirice pe care se bazează modelul au început să fie scoase în evidenţă încă din anii '70 ai secolului trecut. Principala corelaţie obţinută prin anchetele pe bază de chestionar, cea dintre apartenenţa de clasă şi vot, a început să fie din ce în ce mai puţin semnificativă din punct de vedere statistic. După cum remarca Russel Dalton, „(...) am urmărit tendinţa descrescândă a votului pe bază de apartenenţă de clasă în asemenea analize. Astăzi, clasa este numai moderat corelată cu votul. Cea mai mare polarizare pe bază de clasă se întâlneşte în ţările scandinave, dar şi în acest caz la un nivel mai scăzut decât în trecut".[81] Procesul de erodare a relaţiei clasă socială - vot este analizat şi în cadrul studiilor privind clivajele sociale, pe care le vom trata în altă secţiune.

Modelul socio-psihologic

Modelul socio-psihologic (sau modelul Michigan) caută să ofere o explicaţie mai elaborată a votului prin introducerea conceptului de *identificare partizană* (sau *partinică*). Este un model explicativ multi-cauzal, empiric, care adaugă factorilor sociali pe cei psihologici. Includerea în analiza votului a atitudinilor afective, a orientărilor valorice şi a opţiunilor faţă de problemele sociale a permis, ulterior, lărgirea câmpului de analiză dincolo de identificarea partizană. Cea mai mare parte a articolelor de specialitate pe tema comportamentului de vot din jurnalele academice pot fi încadrate în acest model.

Lucrarea de referinţă, intitulată *The American Voter*, datează din 1960, fiind realizată de o echipă de cercetători de la Universitatea din Michigan (de unde

[81] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 149; tendinţa evocată de Dalton este urmărită de la prima ediţie a cărţii sale, de la începutul anilor '80; în statele scandinave sunt partidele social-democrate foarte puternice, care s-au aflat la guvernare în majoritatea perioadei celor 30 de ani, spre deosebire de alte partide de centru-stânga din Occident

denumirea modelului).[82] Modelul explicativ propus de Angus Campbell şi colegii săi este prezentat sub forma unei liste sau unui lanţ de factori cauzali şi de condiţii, având drept denumire metaforică *pâlnia cauzalităţii* (vezi fig. 2.1).

Fig. 2.1 Modelul socio-psihologic (Michigan): pâlnia cauzalităţii

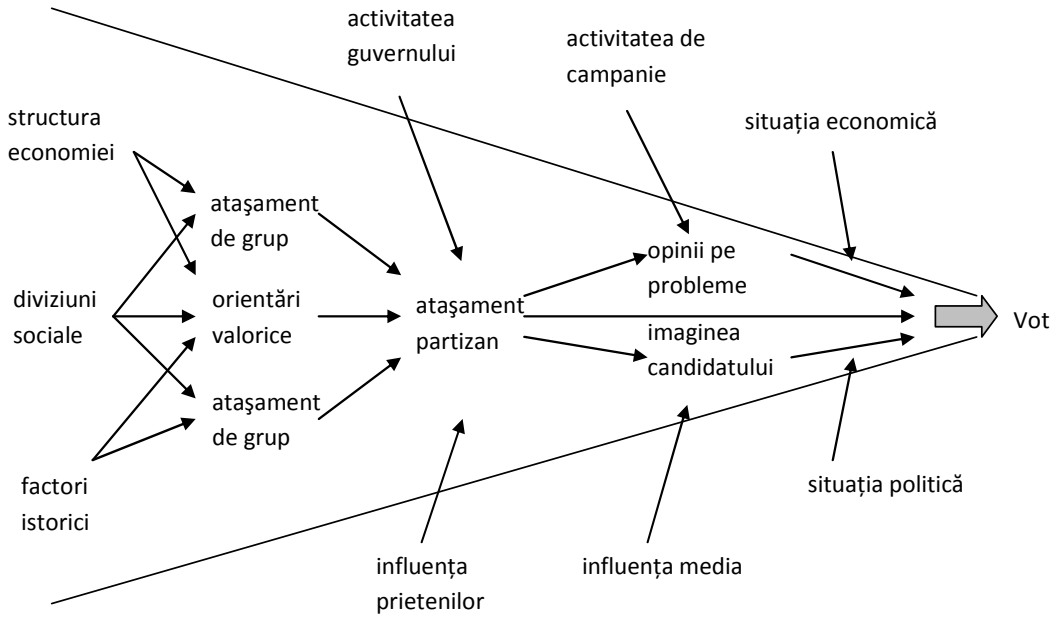

La începutul lanţului cauzal, cel mai departe de vot şi plasat la capătul larg al pâlniei, întâlnim factorii sociali care structurează, în sens larg şi pe termen lung, conflictele politice dintr-o societate, care pot fi socio-economice, etnice, religioase sau de altă natură, conform specificului istoric al comunităţii politice respective. Aceşti factori - structura economiei, diviziunile sociale şi factorii istorici - se află, temporal şi psihologic, departe de momentul în care alegătorul îşi formează intenţia de vot la modul conştient. Relevanţa lor reiese din influenţarea loialităţii şi ataşamentului de grup, precum şi a orientării valorice a individului, chiar dacă respectivul individ nu este conştient de aceasta. Pe măsură ce înaintăm pe lanţul cauzal spre capătul pâlniei intervine un al doilea set, al factorilor de natură politică, având impact asupra dispoziţiilor atitudinale ale alegătorului, cum ar fi campania electorală, influenţa mass-media, situaţia economică şi cea politică. În fine, la capătul lanţului cauzal se află atitudinea

[82] Angus Campbell et al., *The American Voter* (Chicago: University of Chicago Press, 1960).

politică individuală faţă de partide, exprimată prin identificarea partinică, opiniile faţă de probleme şi imaginea candidatului, cele trei categorii esenţiale în explicaţia şi predicţia votului. Totodată, acestea sunt şi cele mai apropiate din punct de vedere psihologic de momentul conştient al deciziei de vot. Asupra atitudinii faţă de partide acţionează cu precădere factori sociali, aparţinând primului nivel explicativ, pe când opiniile faţă de probleme şi imaginea candidaţilor sunt influenţate mai ales de factori politici.

Potrivit autorilor lucrării *The American Voter*, identificarea partinică reprezintă „o relaţie de identificare psihologică, ce poate persista fără recunoaştere formală sau dovadă de înscriere în partid şi chiar fără un registru consistent de sprijin electoral".[83] Această identificare conduce la percepţii, evaluări, acţiuni şi credinţe politice predictibile. De asemenea, poate transcede originea socială, apartenenţa religioasă, etnică sau alţi factori socio-demografici. Spre exemplu, în cazul partidelor socialiste de masă, cea mai mare parte a partizanilor era formată din muncitori industriali, dar nu în mod exclusiv, identificarea partizană putând fi întâlnită şi la persoane de pe o poziţie socială superioară.

În anii 1960, în Marea Britanie, Butler şi Stokes au elaborat un model de tip socio-psihologic privind intenţia de vot pentru partide.[84] Lanţul cauzal din modelul britanic acordă mai multă importanţă socializării politice drept factor cauzal al identităţii partizane. Mergând mai departe pe lanţul cauzal, cel mai important factor în socializarea politică este familia. În ceea ce priveşte influenţele pe termen scurt asupra intenţiei de vot, conceptualizarea votului tematic a fost extinsă prin distincţia dintre probleme de poziţie şi probleme de valenţă. Primele polarizează alegătorii pro sau contra, reflectând puncte opuse din platformele partidelor. Problemele de valenţă se întâlnesc în situaţiile de consens social, întrebarea fiind care dintre partide este mai apt sau are cele mai bune soluţii să realizeze schimbarea dezirabilă. Pe această bază, este introdus un nou tip ideal de votant, în plus faţă de alegătorul partizan, anume votantul tematic (issue voter).

După Butler şi Stokes, patru condiţii trebuie îndeplinite pentru includerea unui alegător în categoria votantului tematic:

(1)gradul de informare: votantul cunoaşte existenţa problemei;

---

[83] Ibid., p. 121.

[84] David Butler şi Donald Stokes, *Political Change in Britain* (London: Macmillan, 1969).

(2)atitudinea personală: votantul trebuie să aibă o opinie, un punct de vedere asupra problemei;

(3)informarea asupra partidelor: votantul trebuie să perceapă diferitele partide ca oferind politici distincte de răspuns la problemă;

(4)votul: alegerea personală se opreşte asupra partidului a cărui platformă este percepută ca fiind cea mai apropiată de cea a alegătorului.[85]

Fig. 2.2 Modelul Butler-Stokes: intenţia de vot pentru partide (votanţi individuali)

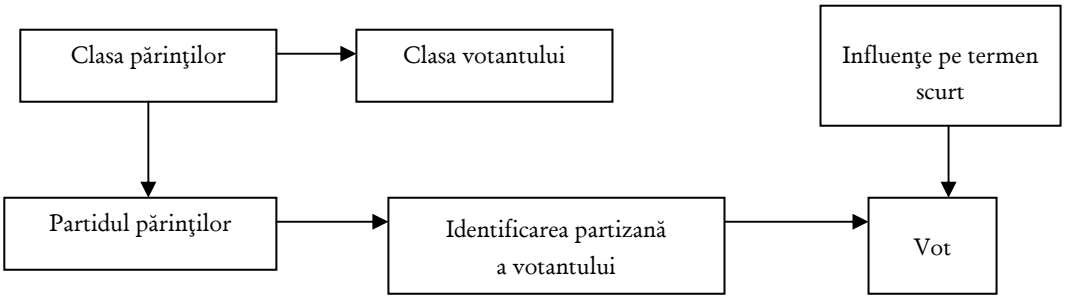

Importanţa acordată socializării politice în familie a stimulat realizarea unor studii cu privire la mecanismele acesteia. Hess şi Torney[86] au arătat în cazul copiilor din ciclul primar de învăţământ că aceştia dispun deja de orientări partizane incipiente. În plus, atitudinile afective faţă de partide se formează cu mult înainte de a discerne programele şi valorile partidelor. Procesul este asemănător cu cel al formării ataşamentelor faţă de echipe sau cluburi sportive preferate. Odată format ataşamentul, este foarte greu să dispară. După cum este de aşteptat, procesul de socializare are şi o componentă prin care persoana dobândeşte achiziţiile de cultură politică (ansamblul atitudinilor, preferinţelor, relaţiilor referitoare la politică).[87] Încă din 1973, studii empirice efectuate în SUA au arătat o asociere puternică între preferinţele politice ale părinţilor şi cele ale copiilor. Potrivit unor studii empirice din anii 2000, până la 70% din tinerii din SUA şi circa 50% din cei din Marea Britanie şi Germania au aceleaşi preferinţe politice ca şi părinţii, fapt ce subliniază legătura dintre modul în care se face socializarea politică şi vot.[88]

---

[85] ———, *Political Change in Britain*, ed 2. (London: Macmillan, 1974), pp. 276-295.

[86] Robert Hess şi Judith Torney, *The Development of Political Attitudes in Children* (Chicago: Aldine, 1967).

[87] Kent Jennings, "Political socialization," în *Oxford Handbook of Political Behavior*, Russel Dalton şi Hans Klingemann (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2007).

[88] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), pp. 174-175.

Un alt tip de socializare, în afara educaţiei sau vieţii de familie, care poate forma o identificare partinică sau cel puţin poate conduce spre o intenţie de vot diferită de majoritatea celor din grupul de apartenenţă al individului este socializarea anticipatorie. Robert Merton[89] a introdus conceptele de grup de apartenenţă şi grup de referinţă. Dorind să facă parte din grupul de referinţă, individul va adopta normele şi valorile acelui grup, abandonându-le pe cele ale grupului din care aparţine. Însă acest fapt este valabil doar pentru societăţile cu mobilitate socială. Inovaţia teoretică a lui Merton a fost întrebuinţată de sociologii englezi pentru a studia fenomenul de „îmburghezire a clasei muncitoare". Rezultatele studiilor empirice din anii 1960 au arătat că în acea epocă prea puţini muncitori îşi schimbau atitudinile politice ca urmare a creşterii nivelului de trai. Cu toate acestea, autorii studiului considerau că schimbările în structura ocupaţională, mai ales prin creşterea locurilor de muncă non-manuale, non-industriale şi apariţia unor noi generaţii pot conduce la un declin al intenţiei de vot pentru Partidul Laburist.[90]

Fig. 2.3 Modele de mobilizare politică după Russel Dalton[91]

		intensitatea partizanatului	
		independent	identificare partinică
mobilizare cognitivă	ridicată	apartizan	partizan cognitiv
	scăzută	apolitic	partizan ritualic

În cadrul modelului socio-psihologic, Russel Dalton a introdus 4 tipuri ideale de alegător: (1) partizan ritualic; (2) partizan cognitiv; (3) apartizan; (4) apolitic. Aceste tipuri ideale pot fi cel mai bine înţelese prin intermediul celor trei factori cei mai apropiaţi de decizia de vot în pâlnia cauzalităţii: identificare partinică (sau partizană), votul pe probleme (issue voting în limba engleză) şi imaginea candidatului. Mobilizarea cognitivă reprezintă nivelul de informare a alegătorului prin media. Din combinarea cu intensitatea partizanatului reies cele 4 tipuri ideale.

[89] Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, ed extinsă 1968. (Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968), cap X şi XI.

[90] John Goldthorpe et al., *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968), pp. 73-83.

[91] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 196.

(1) Partizanul ritualic şi (2) partizanul cognitiv diferă după gradul de informare. Partizanul cognitiv este mult mai bine informat, corespunde mai degrabă mediului urban, ocupaţiilor intelectuale şi unui consum mediatic ridicat. Faptul că deţine mai multe informaţii nu înseamnă că va vota „raţional", pe baza unor criterii „obiective", ci dimpotrivă, va selecta şi reţine acele informaţii care îi menţin şi întăresc convingerile politice. Partizanii cognitivi pot invoca argumente solide în favoarea opţiunilor proprii, chiar afirmând că pe baza unor informaţii greu accesibile şi-au format decizia şi că sunt alegători independenţi politic. În această categorie intră uneori şi partizanii slabi (*lean partizans*) sau care doar înclină spre un anumit partid, fără a-şi asuma o identificare la modul deschis. De cele mai multe ori, nu doresc să fie anatemizaţi pentru opţiunea făcută. De regulă, adoptă motivaţii negative - nu aveau o altă opţiune mai bună, au ales răul cel mai mic, este ultima dată când vor mai vota etc.[92] Proporţia alegătorilor partizani în rândul celor care se prezintă la vot este semnificativă. După Morris Fiorina, rezultatele alegerilor au devenit mai uşor predictible din cauza partizanilor. Între anii 1988-1996, între 51% şi 63% dintre alegători aveau o intenţie de vot hotărâtă înainte de a începe campania electorală (de regula ponderea este mai redusă atunci când nu candidează preşedintele în funcţie, cum a fost cazul în 1988).[93]

(3) Alegătorii apartizani sunt cei care se prezintă la vot fără a avea o identificare partinică şi îşi formează alegerea prin votul pe probleme sau imaginea candidatului. De obicei, au un nivel de informare peste medie privind situaţia politică. În cazul unor alegeri strânse, eficienţa campaniei în convingerea şi aducerea la vot a acestor alegători poate înclina balanţa victoriei.[94]

(4) Alegătorul apolitic[95] are o atitudine de indiferenţă faţă de politică sau, în unele cazuri, de neîncredere. Nu este interesat de subiectele politice, preferând mai degrabă ştiri de divertisment, tabloidizate. Dacă se prezintă la vot, va conta decizia de moment, formată cel mai adesea după imaginea candidatului. În

[92] Bruce Keith et al., *The Myth of the Independent Voter* (Berkeley: University of California Press, 1992).

[93] Morris Fiorina, Paul Peterson şi Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), pp. 185-186.

[94] Thomas Holbrook, *Do campaigns matter?* (Thousand Oaks: Sage, 1996).

[95] Nuanţa de apolitic vizează cunoaştere limitată a situaţiei politice (agendă publică, politicieni); votul unui apolitic este la fel de „politic" ca al oricărui alt cetăţean, deoarece reprezintă o acţiune, un gest, o faptă în raport cu distribuţia puterii în societate, cf. Russel Dalton, *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, ed 4. (New York: Chatham House Publishers, 2002)

general proporţia în corpul electoral corespunde celor care nu participă la vot. Impactul asupra rezultatului scrutinului este neglijabilă, bineînţeles în afara situaţiilor de alegeri foarte competitive.[96]

Ultimele decenii au adus în atenţia cercetătorilor scăderea intensităţii identificării partizane. Acest fenomen este unul sensibil pentru structura explicativă a modelului, dat fiind că partizanatul este principalul factor explicativ. Pentru Philip Converse, unul dintre autorii studiului de referinţă din 1960, partizanatul era baza conceptului de „vot normal", la care se adaugă orice alţi factori.[97] Empiric, această teză a început să se clatine începând cu anii '70 şi începutul anilor '80 ai secolului trecut. Studii efectuate pe sondajele de la ieşirea de la urne arătau un declin general al identificării alegătorilor faţă de principalele partide politice, coborând de la un nivel maximal de 70-75% din electorat în anii 1960.[98] Acest fenomen a fost semnalat şi analizat mai întâi în Statele Unite[99], iar mai apoi şi în Europa.[100] Declinul partizanatului a continuat în anii 1990[101] şi în primul deceniu al secolului următor.[102] Unii autori au exprimat îndoieli cu privire la amploarea acestui fenomen, asupra modului cum au fost colectate datele şi a concluziilor avansate.[103] În 2002, Green, Palmquist şi Schickler afirmau că „partizanatul e viu şi nevătămat şi (...) este la fel de influent pentru noi pe cât a fost pentru părinţii şi bunicii noştri".[104]

Explicaţiile pentru dezalinierea partizană pot fi grupate în două mari categorii: (1) cea funcţionalistă, prin decăderea partidelor politice şi (2) creşterea mobilizării cognitive a alegătorilor. Conform (1) explicaţiei funcţionaliste,

---

[96] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), pp. 187-189.

[97] Phillip Converse, *The Concept of a normal vote*, în Angus Campbell et al., *Elections and the Political Order* (New York: Wiley, 1966), pp. 9-40.

[98] Russel Dalton, Scott Flanagan şi Paul Beck, *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies* (Princeton: Princeton University Press, 1984).

[99] Ivor Crewe şi David Denver, *Electoral Change* (Oxford: Oxford University Press, 1985).

[100] Ivor Crewe şi Katarina Thompson, "Party Loyalties: Dealignmentor Realignment," în *Critical Elections: British Parties and Voters in Long-Term Perspective*, Geoffrey Evans şi Pippa Norris (coord.) (London: Sage, 1999).

[101] Martin Wattenberg, *The Decline of American Political Parties, 1952-1996* (Cambridge: Harvard University Press, 1998).

[102] Russel Dalton şi Martin Wattenberg, (coord). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2002), Morris Fiorina, "Parties and Partisanship: A forty year retrospective", *Political Behaviour*, no., 24, (2002), pp. 91-115.

[103] Bruce Keith et al., *The Myth of the Independent Voter* (Berkeley: University of California Press, 1992)

[104] Donald Green, Bradley Palmquist şi Eric Schickler, *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters* (New Haven: Yale University Press, 2002), p. 31.

declinul partidelor politice constituie factorul critic. Partidele au pierdut o serie din funcţiile proprii, s-au erodat spectaculos ca număr de membri, depind într-un grad mai înalt de resurse financiare din afară şi organizaţional sunt destructurate, pierzând din controlul asupra membrilor şi candidaţilor.[105] Începând cu anii 1970, în locul partidelor a proliferat o largă diversitate de organizaţii tip grupuri de presiune sau lobby, care încearcă să influenţeze politicile publice în sensul intereselor, scopurilor, obiectivelor sau valorilor comune ale membrilor săi, neparticipând direct în alegeri, dar oferind suport, în principal financiar, partidelor politice.[106] (2) Creşterea mobilizării cognitive a alegătorilor provine din faptul că aceştia sunt mai bine informaţi, mai bine educaţi, mai sofisticaţi în problemele de care sunt interesaţi, formând categoria votanţilor apartizani. Ronald Inglehart a identificat diferenţe semnificative în anii 1980 între ponderea apartizanilor pe diferite grupe de vârstă din Europa, predicţia sa fiind că numărul apartizanilor va creşte pe măsură ce generaţiile tinere le vor înlocui pe cele în vârstă.[107]

Cei mai mulţi dintre autorii de mai sus au utilizat ca metodologie analiza primară şi secundară a datelor obţinute prin sondaje la ieşirea de la urne sau anchete sociologice pe bază de chestionar. O altă metodologie este urmată de psihologi, antropologi şi psihologi sociali din nevoia de a explica mai în amănunt intenţia de vot, mai ales când intenţia de vot este contrară apartenenţei de grup, ajungându-se la situaţia în care oamenii votează împotriva propriilor interese. În acest grup se regăsesc şi unii practicieni, consultanţi în campaniile electorale, utilizând drept metode experimentul, discuţiile de grup (focus-grupuri) şi interviurile aprofundate.

Pentru Drew Westen, esenţiale în explicarea intenţiei de vot sunt emoţiile. Din punct de vedere al intenţiei de vot, alegătorii se comportă „raţional" până la un punct, în ciuda nivelului intelectual sau de educaţie al acestora. Prin socializarea politică, orice alegător are formată o reţea de asocieri, adică „frânturi de judecăţi, sentimente, imagini şi idei care au devenit conectate în

[105] Russel Dalton şi Martin Wattenberg, (coord). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies* (Oxford: Oxford University Press, 2002)

[106] Robert Kaiser, *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government* (New York: Afred Knopf, 2009), Jacob Hacker şi Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010).

[107] Ronald Inglehart, *Culture Shift in Advanced Industrial Societies* (Princeton: Princeton University Press, 1990), p. 366.

timp".[108] De exemplu, prin reiterarea unor termeni precum reducerea taxelor, retragerea statului, privatizare, liberalizarea pieţelor, libera iniţiativă, în mintea alegătorului, la nivel psihologic, se creează automat asocieri cu ideologia de dreapta. Narativele construite în momentul campaniei într-un mod emoţional, nu raţional, care constituie mesajul de campanie, au rolul de a activa reţelele respective, care se găsesc deja în mintea alegătorilor prin socializarea politică. În fapt, Westen, ca şi Thomas Frank[109], oferă o analiză în detaliu a funcţionării mecanismului falsei conştiinţe. După Westen, decizia de vot nu provine doar din conştientizarea propriilor interese. Este nevoie ca alegătorul să simtă că valorile sale sunt reprezentate şi apărate, iar acest fapt este posibil numai prin narative atent construite la nivel emoţional.[110]

În genere, potrivit modelului socio-psihologic, sistemul electoral - adică metodele tehnice prin care se realizează reprezentarea politică a votului cetăţenilor - nu reprezintă un factor major de influenţare a rezultatului final, în timp ce impactul electoral al bugetului de campanie nu este nelimitat.[111]

Modelul alegerii raţionale

Dacă în cazul primelor două modele construcţia explicativă teoretică a urmat culegerii de date empirice, modelul alegerii raţionale a cunoscut de la început o dezvoltare teoretică structurată. Este tot un model cauzal, care explică votul prin raţionalizarea de către alegători, ca actori economici, a diferitelor opţiuni electorale şi alegerea aceleia care oferă perspectiva maximizării beneficiilor şi minimizării costurilor, potrivit intereselor proprii. Ceea ce diferă este faptul că în centrul acestui model stă raţionalitatea votantului, spre deosebire de factori sociali sau psihologici. Dacă sociologi şi psihologi au fost promotorii celorlalte modele, în acest caz rolul principal a revenit economiştilor.

---

[108] Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), p. 3.

[109] Thomas Frank, *What's the matter with Kansas? How conservatives won the heart of America* (New York: Metropolitan Books, 2004).

[110] Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), p. 122.

[111] M. Fiorina et al. - *America's New Democracy*, New York, Longman, 2002, p. 185; spre exemplu, dacă în 2000 sistemul electoral al alegerilor prezidenţiale americane nu ar fi fost unul indirect, orice variantă de sistem direct l-ar fi dat pe Al Gore câştigător. Clinton a avut un buget mai mic de campanie în 1992 şi 1996, dar a câştigat; în schimb, John Kerry a reuşit în 2004 să cheltuiască mai mult decât preşedintele Bush, fapt nereuşit de un candidat republican de peste trei decenii, dar a pierdut la o marjă de peste 3 milioane de voturi.

Prima teoretizare a votului în termeni economici i-a aparţinut lui Anthony Downs, care a propus trei teoreme majore[112]:

(1) pentru a maximiza şansele de a fi aleşi, candidaţii trebuie să se poziţioneze la mediana distribuţiei normale a votanţilor din punct de vedere a preferinţelor acestora; de aici şi denumirea de teorie votantului median;

(2) votanţii au foarte puţine stimulente de a vota, deoarece raţional nu se pot aştepta ca votul lor să aibă vreun impact asupra rezultatului alegerilor;

(3) cetăţenii, luaţi individual, nu au vreun stimulent de a acumula suficientă informaţie pentru a vota în acord cu interesele proprii.

Ulterior, modelul a evoluat prin transpunerea modului de analiză a deciziei consumatorului asupra deciziei alegătorului. Votantul listează toate probleme (temele) aflate în dezbatere în funcţie de importanţa pe care le-o acordă. Apoi, calculează care dintre partide sau candidaţi îi oferă un maxim de utilitate cu un minim de cost pe problema respectivă şi votează în consecinţă. Votul, ca şi decizia economică, va putea fi astfel mai predictibil, analiza putând fi extinsă şi asupra interacţiunii partidelor, candidaţilor şi grupurilor de presiune.[113]

Una dintre direcţiile de cercetare fecunde a fost studiul mai aprofundat al votului tematic (issue voting). În anii 1960, V.O. Key a propus un model alternativ faţă de cel din *The American Voter*, căutând să arate că pentru o parte semnificativă a electoratului american partizanatul nu conta pe cât susţinea modelul socio-psihologic. În fapt, electoratul prezenta interes pentru probleme sociale şi o atitudine critică faţă de politică, actul de guvernare şi mesajele politicienilor. Pe acest fundal social, au putut lua naştere protestele de masă împotriva războiului din Vietnam, pentru drepturile civile şi sociale, electoratul dovedind prin aceasta o atitudine responsabilă faţă de probleme sociale.[114]

Fig. 2.4 Categorii ale votului tematic[115]

		tipul problemei		
		poziţionare	performanţă	personalitate
perspectiva temporală	retrospectivă	evaluarea politicilor	evaluarea performanţei	vot pe baza calităţilor, atributelor
	prospectivă	mandat de politici	judecată anticipativă	

[112] Anthony Downs, *An Economic Theory of Democracy* (New York: Harper, 1957).

[113] Iain McLean, *Dealing in votes* (London: Martin Robinson, 1982).

[114] V. O. Key, *The Responsible Electorate* (Cambridge: Cambridge University Press, 1966).

[115] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p. 196.

Dezvoltarea conceptului de vot tematic a fost un proces care a durat peste două decenii, urmând acumularea de rezultate din cercetările empirice. O clasificare recentă a categoriilor de vot tematic îi aparţine lui Russel Dalton (vezi fig. 2.4). Criteriile utilizate sunt (1) tipurile de teme - de poziţionare, de performanţă şi de personalitate - şi (2) perspectiva în timp a acestora - prospectivă sau retrospectivă. Din combinarea celor două criterii reies cinci categorii.

Temele de poziţionare (position issues) se referă la poziţionarea distinctă, opusă partidelor la nivel de platformă program pe dezbateri, alternative, conflicte privind politicile publice. Spre exemplu, este bine ca învăţământul să fie public sau privat? Este de dorit sau nu privatizarea companiilor naţionale din sectorul energetic?

Temele de performanţă (performance issues) vizează capacitatea candidaţilor de a urmări cu succes obiectivele promise în trecut sau pentru viitor. Spre exemplu, alegătorii îşi doresc un şomaj redus sau venituri mari, dar cred ei că un anumit politician a dat dovadă prin faptele sale la guvernare că poate realiza ceea ce promite?

Perspectiva temporală poate fi retrospectivă, când are în vedere evaluarea după performanţele anterioare în exercitarea puterii sau prospectivă, bazată pe aşteptări ale unor performanţe viitoare. Combinând cele două criterii, natura temei şi perspectiva temporală, reies mai multe tipuri de vot tematic, pe care le vom exemplifica.

Mandatul pentru politici (policy mandate) se întâlneşte atunci când se cere votul electoratului pentru o politică nouă, cum ar fi promisiunea de reducere a impozitelor în viitor. Pe de altă parte, evaluarea politicilor (policy appraisal) se referă la evaluarea rezultatelor unor politici aplicate în trecut.[116]

Evaluarea performanţei priveşte politicienii în funcţie şi modul în care aceştia şi-au îndeplinit mandatul. Spre exemplu, înfrângerea lui Jimmy Carter în alegerile prezidenţiale din 1980 a fost cauzată, între altele, de eşecul în criza ostaticilor din Iran şi de al doilea şoc petrolier, abil speculate de contracandidatul său republican, Ronald Reagan.[117] Evaluarea anticipativă este proprie candidaţilor şi partidelor de opoziţie, publicul estimând capacitatea acestora de a guverna eficient. Unele partide de opoziţie pierd alegerile, în ciuda

[116] Samuel Popkin, *The Reasoning Voter* (Chicago: University of Chicago Press, 1999).

[117] Morris Fiorina, "Parties and Partisanship: A forty year retrospective", *Political Behaviour*, no., 24, (2002), pp. 91-115.

poziţiei şubrede a puterii, pentru că nu sunt percepute ca având aşa-numita vocaţie guvernamentală.

Temele de caracter (attribute issues) fac trimitere la evaluarea calităţilor partidelor sau candidaţilor şi ţin mai mult de votul bazat pe imaginea candidatului. În această situaţie, caracteristici precum cele morale, intelectuale, aspectul fizic şi vestimentar, tehnica discursului şi charisma sunt criterii după care alegătorul îşi formează decizia electorală. De notat că toate aceste caracteristici nu au un conţinut politic, ci unul de stil, de transmitere a unei percepţii de dinamism, schimbare, nou. Imaginea candidatului a devenit unul dintre cei mai importanţi factori ai deciziei electorale individuale, pe măsură ce televiziunea a înlocuit radioul ca principal mijloc de informare în masă.

Faţă de teoria votantului median s-au formulat mai multe critici din direcţii diferite:

(1) asumpţiile teoretice despre cum gândesc şi acţionează oamenii aduc puţine elemente noi şi relevante; în genere, teoria este ruptă de realitatea pe care ar trebui să o analizeze;[118]

(2) modelul este construit să se potrivească metodei (method-driven) şi nu să găsească răspuns la problemă (problem driven); „în loc să întrebe care este cauza lui X?, (...) se începe cu problema cum este posibil ca abordarea teoretică şi metodologică preferată să explice X ?";[119]

(3) ignoră rolul campaniilor electorale, al partidelor şi al raportului de resurse financiare;[120]

(4) ignoră opinia publică;[121] după cum remarca Edward Bernays, este mai simplu şi, pe termen lung, mai ieftin să schimbi opinia publică decât să o ignori;[122]

(5) în lumea reală, cei mai mulţi alegători nu decid „raţional", nu listează probleme după importanţă şi apoi decid în funcţie de poziţia partidelor; modelul

---

[118] Donald Green şi Ian Shapiro, *Pathologies of Rational Choice Theory* (New Haven: Yale University Press, 1994), pp. 17-30.

[119] Ian Shapiro, *The Flight from Reality in the Human Sciences* (Princeton: Princeton University Press, 2005), p. 54.

[120] Thomas Ferguson, *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems* (Chicago: University of Chicago Press, 1995), Appendix *Rational Expectations, the Invsetment Theory of Political Parties and the Mzth of the Median Voter*, pp. 377-421.

[121] John R. Zaller, *The nature and origins of mass opinion* (Cambrigde: Cambridge University Press, 1992).

[122] Edward Bernays, *Propaganda* (New York: Ig Publishing, 2005), lucrarea a fost publicată iniţial în 1928; nepot al lui Sigmund Freud, Bernays a fost contemporan cu Walter Lipmann şi pionier al tehnicilor de propagandă.

eşuează complet în a oferi o explicaţie pentru votul valoric, partizan, uneori împotriva propriilor interese.[123]

Ecologia electorală

Geografia electorală este axată pe analiza variaţiilor spaţiale ale comportamentului electoral, respectiv pe regiuni, circumscripţii, colegii, localităţi, chiar secţii de votare. Comparaţia la nivel teritorial este cea mai veche formă de analiză electorală. În perioada de după al doilea război mondial, larga diseminare a anchetei pe bază de chestionar a plasat geografia electorală în plan secundar.

Ecologia electorală a preluat de la geografia electorală interesul pentru relaţia dintre vot şi contextul social în care acesta se produce. Pe baza diferenţelor la nivel teritorial, obiectivul analizei constă în identificarea unui model (*pattern*) al votului, relativ stabil în timp, care este analizat în raport cu structura socială. „Design-ul de cercetare în ecologia socială şi politică presupune o relaţie strânsă între structurile sociale şi rezultatele alegerilor".[124] La o primă vedere, explicaţia pare a fi de tip funcţional, încercând să analizeze relaţia dintre fenomen (vot) şi sistem (structura socială). Dar, în acest caz, sistemul nu este static, ci dinamic. Factorul cauzal al dinamicii sistemului este acţiunea umană. Strategia construcţiei explicaţiei votului în cazul ecologiei electorale constă, deci, într-o complementaritate a schemei funcţionale şi a celei cauzale.[125]

Analiza de tip ecologie electorală are un caracter aplicat, fiind practicată la scară largă în campaniile electorale. În acest sens, se poate afirma că este cea mai apropiată de cunoaşterea instituţională. Potrivit lui Cătălin Zamfir, cunoaşterea instituţională reprezintă „(...) o uriaşă reţea de comunicare şi interacţiune intelectuală şi politico-instituţională"[126] cu trei caracteristici distincte:

(1) este puternic orientată acţional: obiectivul său nu se limitează să descrie, explice sau prevadă realitatea, ci să o schimbe, elaborând pentru aceasta de o strategie de acţiune;

---

[123] Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), pp. 25-44.

[124] Peter Steinbach, "Reichstag Elections in the Kaiserreich: The Prospects for Electoral Research in Interdisciplinary Context," în *Elections, mass politics, and social change in modern Germany*, Larry Eugene Jones şi James Retallack (coord.) (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), p. 124.

[125] Complementaritatea în anumite situaţii dintre explicaţia funcţională şi cea cauzală este detaliată în Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iaşi: Polirom, 2005), pp. 72-82.

[126] ———, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 77.

(2) are ca finalitate decizii strategice de acţiune: strategia este adoptată prin mecanismele de decizie internă şi defineşte orientarea acţiunilor viitoare;

(3) nu este produsul exclusiv al ştiinţei: deşi mulţi oameni de ştiinţă contribuie din afara organizaţiilor şi din interiorul organizaţiei, rezultatul este o coerenţă ridicată în aplicarea strategiei, deoarece aceasta este în primul rând un produs al organizaţiei, pe care aceasta şi-l asumă.[127]

Poate cel mai cunoscut exemplu de analiză de tip ecologie electorală este *The Emerging Republican Majority*, publicată în 1969. Autorul, Kevin Phillips, a fost principalul analist în cadrul echipei de campanie a lui Richard Nixon pentru alegerile prezidenţiale americane din 1968.[128] Cartea lui Phillips a rămas celebră din două motive: (1) a oferit o perspectivă asupra felului cum gândesc şi acţionează la nivel strategic, *în lumea reală*, statele majore ale campaniilor electorale, fiind deci un exemplu de cunoaştere instituţională şi (2) predicţiile privind rezultatele direcţiilor de acţiune identificate s-au dovedit remarcabil de exacte. De la momentul publicării cărţii şi până la alegerile prezidenţiale din 2008, Partidul Republican a controlat Casa Albă în 28 din cei 40 de ani. Pentru Kevin Phillips, analiza schimbărilor în pattern-urile de vot presupune o abordare structurală interdisciplinară, cu elemente de sociologie, istorie, geografie şi economie, având drept rezultat explicarea şi predicţia. Problema cea mai dificilă pentru analist este construcţia unui cadru (framework) corect de analiză, respectiv identificarea acelor variabile contextuale sociale, economice şi istorico-culturale relevante la nivel teritorial.[129]

Principala slăbiciune metodologică a ecologiei electorale derivă din holismul metodologic pe care e construit modelul. Metodologia ecologiei electorale constă în analiza datelor agregate la nivel teritorial. Fără o referinţă la rezultatele unor cercetări de tip inductiv, se pot emite relativ uşor concluzii false, îndeosebi dacă unitatea de analiză teritorială este mare, în termeni absoluţi şi relativi. Cu alte cuvinte, inferenţe privind corelaţii dintre anumite grupuri sociale - clase, grupuri etnice sau religioase - şi vot trebuie să aibă ca bază şi rezultatele unor sondaje la ieşirea de la urne. Spre exemplu, analiza pe care a făcut-o Kevin Phillips la nivel de stat şi comitat asupra relaţiei dintre apartenenţa la denominaţiile religioase creştine neo-protestante, evangheliste şi

[127] Ibid., pp. 77-78.

[128] Pentru o relatare din interiorul echipei de campanie a lui Nixon şi a rolului principalilor membri ai echipei, a se vedea Joe McGinniss, *The Selling of the President* (New York: Penguin Books, 1988).

[129] Kevin Phillips, *The Emerging Republican Majority* (New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969), pp. 39-42.

fundamentaliste şi votul pentru George W. Bush în 2000 şi 2004 este însoţită de trimiteri către exit-poll-uri ale căror rezultate confirmă preferinţa semnificativă statistic a neo-protestanţilor pentru candidaţii republicani.[130]

Pentru a avea reprezentativitate, modelul necesită existenţa unui număr ridicat de unităţi teritoriale în analiză. De asemenea, unităţile trebuie să fie cât mai variate din punct de vedere social şi economic. Spre exemplu, Phillips a utilizat mai multe niveluri de unităţi teritoriale în analiză, de la cea mai mare - regiunea, la stat şi comitat. În SUA, numărul comitatelor este de ordinul miilor.[131] În Franţa, Mattei Doggan şi Daniel Derivry[132] au utilizat date agregate pentru a analiza votul la nivelul a 2.450 de cantoane, unităţi administrative din interiorul departamentelor care grupează mai multe localităţi, excluzând însă municipalităţile, deoarece datele necesare pentru construcţia unor variabile din datele agregate nu erau disponibile. Rezultatele creşterii numărului de unităţi de analiză sunt importante. De exemplu, corelaţia dintre proporţia muncitorilor industriali şi proporţia voturilor pentru stânga a devenit semnificativă statistic numai prin schimbarea nivelului de analiză de la cel general naţional la cel al departamentelor.[133] Dogan şi Derivy concluzionează că „mediile la nivel naţional - în special cele referitoare la relaţiile cauzale dintre religie, clasă şi vot - sunt, în mare parte, înşelătoare. Coeficienţii de corelaţie la nivel naţional sunt numai valori medii, care ascund relaţii cauzale de intensităţi diferite. Acestea sunt abstracţii, care nu pot reflecta diversitatea de la bază".[134] Dogan şi Derivy merg mai departe şi afirmă că problemele sunt aceleaşi şi în cazul mediilor naţionale pentru date culese prin anchete pe bază de chestionar. Prin eşantionul reprezentativ la nivel naţional se pun în analiză numai caracteristicile individuale ale subiecţilor din eşantion şi nu influenţa factorilor reprezentând mediul social asupra comportamentului acestora.

Măsurarea în timp a disparităţilor teritoriale este o altă problemă. Fără soluţionarea acesteia, nu este posibilă analiza în timp, longitudinală, a

---

[130] ———, *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century* (New York: Viking Penguin, 2006), cap. 6, pp. 171-218.

[131] ———, *The Emerging Republican Majority* (New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969), ———, *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century* (New York: Viking Penguin, 2006), cap. 6.

[132] Mattei Dogan şi Daniel Derivy, "France in Ten Slides: An Analysis of Aggregate Data", *Electoral Studies*, 7, no., 3, (1988), pp. 251-267.

[133] Ibid., no., , pp. 251-252; corelaţia dintre proporţia muncitorilor industriali şi proporţia voturilor pentru stânga la nivelul celor 2.450 de cantoane luate împreună a înregistrat o valoare a coeficientului de regresie simplă r de 0,13; prin înlocuirea nivelului de analiză la cel al celor 87 de departamente, valoarea coeficientului de regresie r a crescut la 0,43.

[134] Ibid., no., , p. 266.

modificărilor în pattern-urile de vot. Desigur, construcţia variabilelor contextuale, socio-economice, este facilitată de existenţa datelor statistice la nivel teritorial. Mai problematică este construcţia variabilei dependente. Procedeul cel mai simplu constă în utilizarea scorului electoral al fiecărui partid la nivel teritorial, dar aici se întâlnesc cel puţin două inconveniente: (a) datele pe partide prezintă un nivel satisfăcător de relevanţă doar în cazul sistemelor cu un bipartidism foarte rigid, cum este cazul în SUA şi (b) nu se ţine cont de diferenţa care rezultă din câştigarea sau pierderea alegerilor, rezultând variaţii prea mari pentru ca seturile de date să fie corelate. Soluţia metodologică identificată în Marea Britanie este măsurarea deviaţiei sau abaterii faţă de *avansul noţional*, definit ca diferenţa în puncte procentuale dintre rezultatul electoral la nivel naţional exprimat prin procent din voturile valabil exprimate pentru principalele două partide sau coaliţii de partide. În acest caz, diferenţa nu este între câştigătorul şi învinsul alegerilor, luate individual, ci între aceleaşi partide, indiferent de câştigătorul alegerilor. Deci, în unele cazuri, avansul noţional este negativ. Spre exemplu, avansul noţional în cazul alegerilor postbelice se prezintă astfel:

Tabel 2.1 Avansul noţional în alegeri generale – Marea Britanie 1945-2010

an electoral	Partidul Conservator	Partidul Laburist	avans noţional conservator
	% voturi	% voturi	
1945	39,8	**48,3**	-8,5
1950	43,5	**46,1**	-2,6
1951	**48,0**	48,8	-0,8
1955	**49,7**	46,4	3,3
1959	**49,4**	43,8	5,6
1964	43,4	**44,1**	-0,7
1966	41,9	**47,9**	-6,0
1970	**46,4**	43,0	3,4
1974	37,8	**37,1**	0,7
1974	35,8	**39,2**	-3,4
1979	**43,9**	37,0	6,9
1983	**42,4**	27,6	14,8
1987	**42,3**	30,8	11,5
1992	**41,9**	34,4	7,5
1997	30,7	**43,2**	-12,5
2001	31,7	**40,7**	-9,0
2005	32,3	**35,3**	-3,0
2010	**36,1**	29,0	7,1

Sursa: calcul în baza datelor electorale din Marea Britanie (BBC), http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/politics/election_2010/8654338.stm

Notă: cifrele bolduite indică partidul care a obţinut cele mai multe mandate şi format guvernul.

Avantajul metodei avansului noţional este facilitarea comparaţiei în timp a rezultatelor electorale. Primele analize folosind avansul noţional au pus în lumină disparitatea crescândă pe medii de rezidenţă dintre conservatori şi laburişti.[135] Curtice şi Steed au împărţit circumscripţiile pentru alegerea Camerei Comunelor după densitatea alegătorilor pe hectar în patru categorii: rurale, mixte, majoritar urbanizate şi foarte urbanizate. Tendinţa de adâncire a abaterii faţă de avansul noţional în favoarea conservatorilor în circumscripţiile rurale şi, respectiv, în favoarea laburiştilor în cele foarte urbanizate s-a menţinut şi accentuat.[136] Utilizând tot metoda avansului noţional, Curtice şi Steed au observat o creştere a polarizării regionale începând cu anii 1970. În sudul Angliei, partea cea mai prosperă economic, votul pentru conservatori se afla pe o tendinţă crescătoare, în timp ce în regiunile mai puţin prospere, nordul Angliei, Scoţia şi Ţara Galilor, preferinţa pentru laburişti era în creştere. Curtice şi Steed au propus trei posibile explicaţii:

(1) schimbări lente în caracteristicile socio-economice din interiorul electoratului: categoriile prospere economic, definite în sens larg drept cele din clasa mijlocie, erau în creştere numerică în sud şi în declin în nord;

(2) nivelul economic general: sudul concentra o parte mult mai mare din avuţia naţională decât nordul şi Scoţia;

(3) explicaţia politică: în contextul scăderii bipartidismului în favoarea partidului liberal şi a partidelor naţionaliste, la nivel regional a fost afectat partidul mai slab din punct de vedere organizatoric, care a fost destructurat şi mai mult; aceasta a întărit şi mai mult tendinţa de declin a conservatorilor în nord şi a laburiştilor în sud.[137]

William Field a ridicat la un nivel mai general construcţia explicativă, sugerând existenţa unui fenomen de tip centru-periferie. Pentru aceasta, Field oferă mai întâi o evaluare critică a diferitelor explicaţii ale disparităţilor regionale, arătând că acestea sunt observabile pe perioade şi mai lungi de timp,

[135] John Curtice şi Michael Steed, "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955", *British Journal of Political Science*, no., 12, (1982), pp. 249-298.

[136] David Denver, *Elections and Voters in Britain*, ed 2. (New York: Palgrave Macmillan, 2007), p. 158.

[137] John Curtice şi Michael Steed, "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955", *British Journal of Political Science*, no., 12, (1982)

chiar înainte de anii 1970.[138] O teorie gen centru-periferie oferă, după Field, mai multe avantaje. În primul rând, este un model dinamic, urmărind schimbări în raporturile de putere la nivel teritorial la momente diferite în timp. În al doilea rând, îmbină factorii economici, reprezentaţi de condiţiile economice pe termen scurt (ca şomajul sau inflaţia) şi pe cei social-identitari, care derivă din factori istorici, cum ar fi diferenţele etnice şi alienarea percepută de cei geografic distanţaţi de centrul politic de putere al naţiunii. Centrul, reprezentat geografic de Londra şi sudul Angliei, domină din punct de vedere politic, economic şi cultural. Partidul Conservator apare drept partidul *establishment*-ului, al claselor prospere şi al status-quo-ului. În schimb, regiunile periferice sunt mai sărace şi acuză dominaţia centrului, resimţind o alienare care împinge spre sprijinirea partidului perceput drept radical, anti-establishment, altfel spus imaginea asociată Partidul Laburist. David Denver notează că o asemenea teorie nu se potriveşte perfect Marii Britanii, dar oferă posibilităţi de înţelegere a diferenţierii regionale pe termen lung a pattern-ului de vot.

Perspectiva mai generală, la nivel sistemic, asupra votului pe care o oferă ecologia electorală ne permite să facem o legătură mai uşoară cu un alt gen de teorie, care încearcă să pună în relaţie structura conflictelor vizibile la nivel politic într-o societate, partidele existente şi aliniamentul votanţilor faţă de acestea.

Teoria clivajelor sociale

La mijlocul secolului al XX-lea, ideea dominantă în sociologia politică era de a încerca o construcţie explicativă asupra politicii, pornind de la conflictele şi diviziunile existente în societate. E.E. Schattschneider scria în 1960 că „ceea ce se întâmplă în politică depinde de modul în care oamenii sunt împărţiţi în facţiuni, partide, grupuri, clase etc. Rezultatul jocului politic depinde de care din multitudinea de conflicte politice câştigă poziţia dominantă".[139] După Seymour Martin Lipset, însăşi manifestarea unor conflicte ample la scară socială, denumite şi clivaje, este una dintre condiţiile de existenţă ale unei democraţii, având rolul de integrare socială a părţilor aflate în conflict politic. Desigur, este necesar un minim

[138] William Field, *Regional Dynamics: The Basis of Electoral Support in Britain* (London: Frank Cass, 1997).

[139] E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), p. 60.

consens cu privire la transferul paşnic al puterii, recunoaşterea regulii majorităţii şi a drepturilor celor care nu se află la putere.[140]

În 1967, Lipset şi Rokkan au publicat un studiu teoretic explorativ, de referinţă pentru teoria clivajelor sociale, prin care se oferă un model explicativ pentru relaţia conflicte sociale-partide politice- alegători.[141] Problema principală supusă analizei din această relaţie este mecanismul de transpunere a conflictelor sociale în sistemul de partide. Pentru a discerne din multitudinea de conflicte, Lipset şi Rokkan au căutat să elaboreze o tipologie a clivajelor, luând iniţial drept reper teoretic schema AGIL de clasificare a funcţiilor sistemelor sociale a lui Talcott Parsons.[142] După Parsons, cele patru funcţii sunt: adaptare, integrare, atingerea scopurilor şi latenţă, de unde acronimul AGIL (iniţialele din limba engleză ale celor 4 funcţii). Rezultatul este o schemă cu două axe - una teritorial-culturală şi alta funcţională - şi patru cadrane, în care pot fi încadrate clivajele. Legătura cu teoria lui Parsons nu apare însă ca fiind foarte solidă, din moment ce Lipset şi Rokkan mai degrabă postulează cele patru linii critice de clivaj pe baza unei analize istorice. Cele patru clivaje identificate de Lipset şi Rokkan sunt: (1) stat-biserică, (2) centru-periferie, (3) rural-urban şi (4) patroni-angajaţi.

Fig. 2.5 Tipuri de clivaje după Lipset şi Rokkan

clivaj	moment critic	natura conflictului
centru - periferie	statul naţional	construcţia statului naţional centralizat *versus* grupuri etnice, lingvistice, religioase din provincii şi periferie
stat – biserică	statul naţional	statul-naţiune centralizat *versus* privilegiile istorice corporative ale bisericii [catolice]
rural – urban	revoluţia industrială	economia agrară *versus* industrializare
patroni-angajat	revoluţia industrială	proprietarii întreprinderilor *versus* muncitorimea industrială

(1) Clivajul stat-biserică a fost generat de apariţia statului laic, respectiv de separarea bisericii de stat, dar şi de apartenenţe la denominaţii diferite. Astfel au apărut partide catolice, protestante, creştin-democrate, opuse unele altora în cazul societăţilor multi-confesionale sau opuse partidelor liberal-radicale. Miza

[140] Seymour Martin Lipset, *Political man: the social bases of politics* (Doubleday, New York: Anchor Books, 1963).

[141] Seymour Martin Lipset şi Stein Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction," în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset şi Stein Rokkan (coord.) (New York: The Free Press, 1967), pp. 1-64.

[142] Talcott Parsons, Robert F. Bales şi Edward A. Shils, *Workign Papers in the Theory of Action* (Glencoe: The Free Press, 1953).

conflictului a constat în controlul asupra instituţiilor de învăţământ, precum în Franţa secolului al XIX-lea, reprezentarea politică a diverselor confesiuni în guvern sau naţionalizarea (secularizarea) bunurilor bisericii. Lipset şi Rokkan plasează în timp momentul critic al clivajului încă din epoca Reformei şi Contrareformei din secolele al XVI-lea şi XVII-lea, deşi partide moderne pe baza acestui conflict au apărut abia în secolul al XIX-lea.

(2) Clivajul centru-periferie ţine de construcţia statului-naţiune şi centralizarea puterii politice. Cultural, este un conflict între Capitală şi provincii. În sistemul de partide, „periferia" este reprezentată de partidele-teritoriu, reprezentând minorităţi culturale, naţionale sau etnice (naţionalişti basci, cataloni, valoni, flamanzi etc.). Dimensiunea „centru" vizează partide care militează pentru un stat unitar, puternic, supremaţia domniei legii şi cultivarea valorilor şi simbolurilor naţionale, totul reunit uneori sub figura unui lider puternic, charismatic. De la acest clivaj apare termenul „naţional" în denumirea unor partide apărute în secolul al XIX-lea, perioada de afirmare istorică a statului-naţiune.

(3) Clivajul rural-urban a fost generat de Revoluţia industrială. Interesele socio-economice ale aristocraţiei latifundiare şi ale populaţiei ocupate în agricultură cereau tarife vamale ridicate împotriva importurilor agricole şi în favoarea reglementării şi subvenţionării agriculturii de către stat. Versantul urban al clivajului este reprezentat de burghezia industrială şi de locuitorii oraşelor, care îşi doreau preţuri cât mai reduse la alimentele pentru a reduce costul vieţii urbane. În cazul burgheziei industriale, sacrificarea producţiei agricole interne pe altarul liberului schimb deschidea accesul la pieţele externe de export pentru produsele industriale. Este tot un conflict de secol al XIX-lea, prin care au trecut mai toate societăţile în istoria lor, într-un moment critic al procesului de industrializare.

(4) Clivajul angajaţi-angajatori reprezintă clivajul stânga-dreapta în forma sa cunoscută de acum, opunând partide socialiste, social-democrate şi muncitoreşti partidelor de orientare liberal-conservatoare. Originea sa se află în revoluţia industrială, când s-a creat forţa de muncă salarizată. Din punct de vedere al intereselor, conflictul opune pe proprietarii întreprinderilor capitaliste - care îşi doresc maximizarea profitului prin costuri cât mai reduse, inclusiv cu forţa de muncă - şi pe angajaţii acestora, care militează pentru drepturi salariale şi sociale (legislaţia muncii, concedii de odihnă, asigurări de şomaj, boală, pensii etc.).

După cum am văzut, studiul lui Lipset şi Rokkan se axează asupra primei relaţii din triada clivaje-sistem de partide-alegători. Alinierea sau poziţionarea alegătorilor apare drept implicită printr-o accepţiune mai largă a definirii partidelor, care sunt văzute nu atât drept organizaţii, cât alianţe de grupuri sociale aflate în conflict asupra politicilor şi valorilor promovate.[143] De asemenea, tipologia clivajelor este bazată în întregime pe istoria Europei Occidentale. În SUA, din motive istorice, nu există în mod tradiţional decât două partide, mult mai slabe ca forţe de sine stătătoare decât cele europene.[144] Elementul principal de analiză este reprezentat de *alinierea* sau *aliniamentele politice* (*political alignments*), respectiv structurarea stabilă, de durată, a sprijinului partidelor în electorat, în funcţie de conflictele politice existente în societate. În acest fel, competiţia politică apare doar la nivel formal ca fiind una între partide. La nivel electoral, aceasta se desfăşoară între coaliţiile electorale formate din grupuri, categorii şi clase sociale cu interese opuse. Sistemele de partide sunt aşadar definite prin compoziţia socială dinamică a electoratelor partidelor Democrat şi Republican. În istoria politică a SUA au fost identificate şase asemenea perioade, fiecare având aproximativ durata unei generaţii.[145] Conceptele de aliniamente sau alinieri politice şi coaliţii electorale din sociologia politică americană prezintă numeroase similitudini cu conceptul de bloc electoral, prezentat în capitolul anterior.

Teoria realinierii partizane a căutat să explice momentele de schimbare a aliniamentelor politice prin reconfigurarea coaliţiilor electorale. Pe baza analizei mai multor seturi de alegeri, V.O. Key a introdus conceptul de alegeri critice, adică „un tip de alegeri în care are loc o realiniere electorală decisivă şi durabilă între partide".[146] În urma alegerilor critice, pattern-urile de vot identificabile pe durata mai multor alegeri succesive se schimbă semnificativ. E.E. Schattschneider[147] şi Walter Burnham[148] au contribuit la extinderea teoriei.

---

[143] Seymour Martin Lipset şi Stein Rokkan, "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction," în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset şi Stein Rokkan (coord.) (New York: The Free Press, 1967), p. 5.

[144] Morris Fiorina, Paul Peterson şi Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), p. 234-235.

[145]Sandy Maisel, *Parties and Elections in America*, ed 2. (New York: McGraw-Hill, 1987), cap. 2, şi Morris Fiorina, Paul Peterson şi Stephen Voss, *America's New Democracy* (New York: Longman, 2002), pp. 239-246.

[146] V. O. Key, "A Theory of Critical Elections", *The Journal of Politics*, 17, no., 1, (1955), p. 16.

[147] E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), pp. 76-94.

Burnham consideră că realinierea partizană apare ca urmare a incapacităţii partidelor de a reprezenta tensiuni sociale noi, la rândul lor generate de schimbări socio-economice. În aceste condiţii, o parte semnificativă a electoratului stabil renunţă la a mai oferi suport partidului pe care îl sprijinea în mod tradiţional. Spre deosebire de Key, Burnham consideră că procesul de realiniere nu este abrupt, ci continuu, în genul unui echilibru în mişcare. Durata unui ciclu electoral de aliniere politică este relativ lungă, de circa 26-30 de ani. Principala slăbiciune a teoriei realinierii constă tocmai în identificarea alegerilor critice.[149] Comentând asupra unei posibile realinieri la scurtă vreme după alegerea lui Barack Obama ca preşedinte al SUA în 2008, Todd şi Gawiser au un răspuns pe care îl considerăm drept cel mai aproape de realitate: „realinierile politice nu sunt cunoscute decât la câţiva ani după ce se întâmplă".[150] Cu alte cuvinte, schimbarea clară a pattern-ului de vot trebuie să fie observabilă dincolo de simple alternanţe la putere.

Una dintre temele majore de cercetare privind teoria clivajelor din ultimele decenii a fost dezbaterea asupra existenţei, cauzelor şi condiţiilor unui declin al capacităţii clivajelor de a structura alegerea individuală electorală. Prin coborârea analizei la nivelul opţiunilor individuale se creează o intersecţie cu modele de explicare a comportamentului electoral. De altfel, însuşi modelul clivajelor sociale postulează, după cum am văzut, o relaţie foarte strânsă între partide şi alegători. Pentru a fi valabilă, teoria clivajelor depinde de existenţa acestei relaţii în maniera descrisă de modelele social şi socio-psihologic ale votului. Aşadar, alegătorii cu aceleaşi interese materiale, care formează o clasă sau categorie socială distinctă, votează relativ uniform sau cel puţin se identifică psihologic cu acelaşi partid. Contestarea valabilităţii empirice a modelelor social şi socio-psihologic atrage implicit şi contestarea teoriei clivajelor sociale. Nu putem vorbi de un larg consens ştiinţific în acest sens.

Unii autori, precum Mark Franklin, afirmă că „un fapt care acum a devenit destul de clar este că în aproape toate ţările pe care le-am studiat am observat un declin în timpul generaţiei noastre al abilităţii clivajelor sociale de a structura

---

[148] Water Dean Burnham, *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics* (New York: W.W. Norton & Company, 1970).

[149] O critică pe larg a teoriei realinierii partizane poate fi găsită în David Mayhew, *Electoral realignments: A critique of an American genre* (New Haven: Yale University Press, 2002).

[150] Chuck Todd şi Sheldon Gawiser, *How Barack Obama Won* (New York: Vintage Books, 2009), p. 28.

alegerea electorală individuală".[151] Unele pattern-uri de vot, cum ar fi cele specifice clivajului centru-periferie, sunt încă vizibile, cum este cazul minorităţii culturale francofone din Canada.[152] Astfel de procese de fragmentare a statelor ca entităţi politice sunt vizibile şi în alte societăţi cu diviziuni cultural-istorice, cum sunt Belgia, Spania şi Italia. Dintre cele patru clivaje, cel mai important ca influenţă asupra sistemelor de partide contemporane, clivajul patron-angajat, este şi cel mai contestat. În SUA, Daniel Bell a fost unul dintre promotorii respingerii unei viziuni conflictualiste asupra societăţii americane, fie sub forma conflictului economic de tip marxist sau sub forma unei societăţi de masă dominată de elite, aşa cum descria C. Wright Mills America anilor 1950.[153] În 1973, Bell a formulat o teză influentă, cea a trecerii de la societatea industrială la cea postindustrială, în care muncitorimea industrială lasă loc unei noi clase de mijloc ca principală pondere în forţa de muncă. Aşadar, conflictul patron-angajat îşi pierde baza socială.[154] Analize ulterioare ale alegerilor generale din Marea Britanie au confirmat, cel puţin parţial, predicţiile lui Bell. Heath, Jowell şi Curtice au denumit noua clasă socială *salatariatul* (*salatariat* în limba engleză), cuprinzând pe cei care lucrează în sectorul serviciilor şi care, deşi sunt angajaţi, au o viziune aspiraţională, identificând ca grup de referinţă pe manageri şi patroni.[155]

Alţi autori consideră că, în fapt, clivajele nu au dispărut, ci s-au transformat. În societatea postmodernă apar clivaje postmateriale, la nivelul valorilor, al afirmării individuale, „a ceea ce oamenii îşi doresc de la viaţă".[156] Temele specifice ale acestui clivaj includ: ecologismul, energia nucleară, drepturile omului, egalitatea de gen, problema avorturilor, drepturile consumatorilor şi stilurile de viaţă alternative (de pildă drepturile cuplurilor de homosexuali de a se căsători). Termenul de „postmaterial" vine tocmai din

---

[151] Mark Franklin, Thomas Mackie şi Henry Valen, *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), p.385.

[152] Allan Kornberg, Peter Wearing şi Harold Clarke, *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation* (Toronto: Broadview Press, 2000).

[153] Daniel Bell, *The End of Ideology* (New York: The Free Press of Glancore, 1960).

[154] ———, *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting* (New York: The Basic Press, 1973).

[155] Anthony Heath, Roger Jowell şi John Curtice, *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987* (New York: Pergamon, 1991).

[156] Ronald Inglehart, *Modernization and Postmodernization* (Princeton: Princeton Univeristy Press, 1997), p. 324.

faptul că sunt puse în discuţie valori şi nu probleme materiale, cum ar fi veniturile salariale, fiscalitate, locuri de muncă etc., specifice clivajelor vechi, materiale. După Russel Dalton, „suntem martorii unei transformări de la clivaje sociale la clivaje pe probleme (issues)".[157] În acest sens, clivajele sunt reconsiderate din perspectiva votului tematic.

Metodologie

Etapele analizei pe care ne-o propunem sunt (1) elaborarea unui model ipotetic al clivajelor sociale specifice societăţii româneşti şi (2) testarea modelului ipotetic prin analiza secundară a datelor şi documentelor sociale privitoare la alegerile parlamentare şi prezidenţiale 1990-2009. Identificarea unui pattern al rezultatelor electorale înseamnă mult mai mult decât o simplă analiză generală a rezultatelor electorale pe partide. După cum am văzut din teoria clivajelor, competitorii electorali - partidele politice, alianţe politice sau electorale, organizaţii ale minorităţilor naţionale - sunt la rândul lor rezultatul unor diviziuni sau conflicte sociale de adâncime din societate. Asemenea conflicte vizează, în esenţă, distribuţia resurselor şi raporturile de putere. Aşadar, la baza pattern-ului electoral, altfel spus la baza alinierii politice a electoralului, stau clivajele politice. Ideea de bază de la care pornim este că un model ipotetic al clivajelor politice din societatea românească poate fi identificat la nivelul anului 1990. Tensiunile sociale generate de competiţia pentru putere de atunci au generat apariţia unor partide politice, prin care s-a structurat scena politică.

Analiza secundară de date a rezultatelor electorale dintre 1990 şi 2009 va permite să vedem în ce măsură modelul ipotetic respectiv se susţine. Fiecare set de alegeri generale şi prezidenţiale va fi însoţit de o analiză secundară a statisticilor electorale oficiale pe următoarele componente: rezultatele generale la nivel naţional; votul pe medii de rezidenţă; votul pe provincii istorice; geografia electorală, inclusiv prin intermediul unor hărţi electorale, care permit o observare vizuală mult mai facilă a distribuţiei teritoriale a votului; formarea noii puteri după alegeri. Pentru o mai bună înţelegere a rezultatelor electorale, vom

[157] Russel J. Dalton, *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*, ed 5. (Washington: CQ Press, 2008), p.168.

pune în evidenţă contextul economico-social şi politic al guvernărilor şi desfăşurarea campaniilor electorale.

Modelul ipotetic al clivajelor şi aliniamentelor politice. Alegerile din 1990

Identificarea clivajelor existente în România presupune adecvarea tipologiei clivajelor a lui Lipset şi Rokkan la particularităţile structurii sociale a perioadei de sfârşit al comunismului şi început al tranziţiei. Formarea unor clivaje depinde şi de existenţa unui conflict social major, cu o încărcătură valorică şi emoţională deosebite, care să dividă societatea şi pe baza căruia să se formeze partide capabile să supravieţuiască mai multor teste electorale.

Primele studii asupra clivajelor politice în ţările central şi est europene au apărut după anul 2000 când, după cel puţin trei alegeri generale, a devenit posibilă identificarea unor pattern-uri. Într-un studiu comparativ asupra clivajelor din fostele state socialiste din Europa centrală şi de est, Jean Michel de Waele considera că trei dintre clivajele lui Rokkan, urban-rural, centru-periferie şi stat-biserică pot fi identificate fără dificultate.[158] După sociologul belgian, clivajul patron-angajat este imposibil de utilizat, deoarece în comunism statul concentra proprietatea asupra mijloacelor de producţie. Cum strategia tranziţiei s-a bazat pe privatizarea companiilor de stat, toate partidele, indiferent de orientarea doctrinară, au urmat această politică. În locul acestui clivaj, de Waele a propus un altul, tot de natură economică, dar specific ţărilor din regiune. Este vorba de clivajul minimalişti-maximalişti, care opune pe adepţii unei reforme neoliberale, de tipul terapiei de şoc - maximaliştii - partizanilor unei abordări graduale, prudente, care să ţină cont de natura socială a schimbărilor - minimaliştii. În general, dar nu obligatoriu, partidele de dreapta aparţin maximaliştilor, iar stânga socialistă şi social-democrată minimaliştilor. Printre excepţii se situează conservatorii catolici polonezi, anumite partide naţionaliste, în sensul clivajului centru-periferie sau partidele agrariene, toate situate pe dimensiunea minimalistă.

[158] Jean Michel de Waele, "Consolidare democratică, partide şi clivaje în Europa centrală şi de est," în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (Bucureşti: Humanitas, 2004), pp. 177-196.

În fine, unii cercetători au pus în discuţie şi existenţa unui clivaj autoritar-democratic, care ar opune partidele naţionaliste şi populiste acelora favorabile promovării modelului democraţiei de tip occidental[159] şi a unui clivaj comunist-anticomunist, reprezentat de partide formate de opozanţii regimului comunist versus formaţiunile rezultate din fostele partide comuniste.[160] Existenţa acestor două clivaje este, după de Waele, discutabilă. Mişcările „populiste" sunt un fenomen mult mai larg răspândit, prezent chiar şi în Europa Occidentală. Împotriva existenţei unui clivaj comunişti-anticomunişti s-au ridicat trei obiecţii. În primul rând, sondajele arată că populaţia ţărilor din Europa centrală şi de est este mult mai preocupată de situaţia gravă socio-economică şi de scandalurile de corupţie decât de teme legate de trecut. În al doilea rând, după retragerea din prim-planul vieţii publice a foştilor dizidenţi sau opozanţi ai regimului totalitar, anticomunismul este folosit de o altă generaţie de politicieni ca liant pentru unificarea unor formaţiuni eterogene şi nu ca un proiect politic pentru viitor. În fine, dreapta politică începe a fi reprezentată de alte partide, după falimentul politic al partidelor anticomuniste de tipul Solidarităţii din Polonia. În privinţa României, de Waele menţionează existenţa clivajului centru-periferie (UDMR) şi maximalist-minimalist (PNL-PD/PDSR), dar şi „opoziţiile rigide comunist-anticomunist, specifice lumii politice româneşti".[161]

Asupra structurii de clasă a României anului 1989, Vladimir Pasti a propus în 1995 următoarea schemă[162]:

- birocraţie politică (conducerea partidului comunist);
- birocraţie administrativă;
- tehnocraţie (industrială şi militară);
- muncitorime;
- ţărănime.

În lucrarea sa de analiză a tranziţiei, Cătălin Zamfir oferă şi o scurtă prezentare a structurii sociale din socialism, care cuprinde[163]:

---

[159] Daniel-Louis Seiler, "Pot fi aplicate clivajele lui Rokkan în analiza partidelor politice din Europa centrală?," în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (Bucureşti: Humanitas, 2004), pp. 177-197.

[160] Sorina Soare, "Despre anticomunisme (Cehia, Polonia, Ungaria şi România)," în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (Bucureşti: Humanitas, 2004), pp. 60-81.

[161] Jean Michel de Waele, "Consolidare democratică, partide şi clivaje în Europa centrală şi de est," în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.) (Bucureşti: Humanitas, 2004) p.193.

[162] Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), pp. 64-71.

- clasa politică comunistă (ca o clasă socială);
- intelectualitatea/tehnocraţia, compusă din cei care ocupau funcţii de conducere în economie şi administraţie (tehnocraţii) şi specialiştii cu pregătire superioară (intelectualii propriu-zişi);
- muncitorii;
- ţăranii.

În privinţa structurării vieţii politice şi a primelor partide după Revoluţie, explicaţia ambilor sociologi este că tehnocraţia a preluat locul lăsat liber de clasa politică comunistă, fiind cea mai în măsură, din motive de competenţă şi de proximitate faţă de exercitarea puterii în România anilor 1980. Prin urmare, noile partide s-au constituit ca partide ale tehnocraţiei sau opuse acesteia.

Pentru a putea explica structurarea clivajelor politice şi, implicit, a sistemului de partide în România postcomunistă este necesar să facem distincţia dintre *istoria politică* - formată din faptele sociale - şi *retorica politică*. Istoria politică a României de după căderea vechiului regim înseamnă în primul rând lupta pentru putere în situaţii de legitimitate revoluţionară. Retorica politică reprezintă modul în care respectivele evenimente sunt înfăţişate în comunicarea politică (sau propaganda) întrebuinţată de părţile implicate, difuzarea prin media şi, pe cale de consecinţă, semnificaţiile întipărite în mintea partizanilor grupărilor aflate în competiţie. Subiectul este sensibil tocmai prin etichetarea diferită, prin prisma intereselor politice partizane, a unor momente critice şi controversate, precum Decembrie 1989, 15 martie 1990 sau 13-15 iunie 1990, pentru a le enumera doar pe cele mai importante. Stabilirea adevărului istoric despre acele zile nu este obiectivul lucrării de faţă, ci al unor istorici, a căror activitate de cercetare va fi, să sperăm, *sine ira et studio*. Pentru definirea clivajelor politice ne interesează însă care au fost grupurile sociale implicate în competiţia pentru putere şi retorica politică, formate pe baza acestor evenimente controversate.

Este totuşi necesar să lămurim câteva elemente referitoare la Decembrie 1989, din punct de vedere al istoriei ca parte a ştiinţelor sociale.[164] În acest sens, trebuie să ţinem cont de faptul că istoria este o ştiinţă cu metodologie proprie,

---

[163] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p 193.

[164] Importanţa şi limitele folosirii istoriei de către sociologi sunt evidenţiate în C. Wright Mills, *Imaginaţia Sociologică* (Bucureşti: Editura Politică, 1975), pp. 214-243.

incluzând aici şi terminologia.[165] Din punct de vedere al istoriei politice, cei mai mulţi dintre istoricii de prestigiu afirmă că în România a avut loc o revoluţie[166], atât datorită răsturnării ordinii constituţionale şi prăbuşirii regimului politic de până atunci, cât mai ales ca punct de pornire al schimbărilor sistemului economic-social. După Alex Mihai Stoenescu, în interiorul procesului revoluţionar, început prin primele mişcări de răsturnare a vechiului regim şi încheiat cu momentul în care România, ca naţiune şi stat, iese din legitimitatea revoluţionară şi intră într-o nouă legitimitate constituţională, au avut loc mai multe evenimente, încadrate în categorii istorice diferite – fie ele diversiune externă, revoltă, represiune, insurecţie sau lovitură de stat militară. Data de 20 mai 1990, care marchează alegerile pentru Adunarea Constituantă, este considerată drept moment de încheiere a procesului revoluţionar.[167] Primele alegeri generale desfăşurate în conformitate cu noua Constituţie (aprobată prin referendum la 8 decembrie 1991) au avut loc la 27 septembrie şi 11 octombrie 1992. Abia atunci este momentul în care instituţiile politice ies din perioada provizoratului şi încep să funcţioneze sub noua ordine constituţională, iar lupta politică se mută pe deplin din stradă în parlament.

Ar fi de reţinut că în istorie lupta pentru putere din cadrul unei revoluţii nu se încheie imediat după momentul înlăturării vechiului regim, ci continuă, având drept exponenţi diferitele facţiuni revoluţionare. Conflictele dintre acestea sunt, uneori, la fel de violente, marcate de insurecţii, lovituri şi contralovituri de

[165] Pentru clarificarea termenilor de revoluţie, revoltă, insurecţie, lovitură de stat, puci ş.a. din perspectiva istoriei ca ştiinţă a se vedea Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 1 (Bucureşti: Rao, 2002), pp. 16–27. „Datorită complexităţii fenomenelor, precum şi profunzimii schimbărilor produse în societate, revoluţia se desfăşoară pe o perioadă mai lungă de timp. (...) Pe de o parte, *revoluţie* se numeşte schimbarea violentă a regimului politic, deşi acest fragment al unui mişcări politice violente poate fi încadrat în termenul de insurecţie, urmată de celelalte modificări structurale. Aici termenul de revoluţie se limitează doar la răsturnarea politică, aceasta fiind apoi determinantă pentru toate celelalte transformări. Pe de altă parte, *revoluţia* este privită ca un proces mai amplu, cuprinzând întreaga fenomenologie. În acest ultim caz, acţiunea declanşatoare poate fi o insurecţie, o revoltă mai amplă sau o răscoală generalizată, precum şi o lovitură de stat, ca parte de debut a unei revoluţii care, în final, va schimba nu numai sistemul politic, dar şi pe cel economico-social. Ea poate fi încadrată de două date calendaristice precise, în condiţiile identificării unui moment al declanşării şi a unui moment al consemnării victoriei (constatarea poziţiei stabile a noii puteri), dar obligatoriu urmată de procesul tranziţiei." (p.24). În privinţa loviturii de stat, a se vedea Edward Luttwak, *Lovitura de stat. Ghid practic* (Bucureşti: Compania, 2013), traducerea în limba română a studiului clasic publicat în SUA în 1968.

[166] A se vedea Ioan Scurtu, *Revoluţia română din decembrie 1989 în context internaţional* (Bucureşti: Redacţia publicaţiilor pentru străinătate, 2009) şi Florin Constantiniu, *O Istorie sinceră a poporului român* (Bucureşti: Univers enciclopedic, 2008).

[167] Pentru o cronologie succintă a Revoluţiei române a se vedea Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România*, vol. 4, partea a II-a (Bucureşti: Rao, 2002), pp. 795-810.

stat etc., fiecare dintre facţiuni revendicându-se ca adevăratele păstrătoare ale idealurilor revoluţiei care a răpus vechiul regim.[168] Regula de bază în aceste situaţii este că puterea aparţine celor capabili să o păstreze, chiar şi recurgând la forţă. Din punct de vedere istoric, competiţia pentru putere în România anilor 1990-1992 a fost marcată de violenţă, nu de dialog. Astfel, a fost dezvoltată o cultură politică înalt partizană şi conflictualistă în dauna unei perspective mai tolerante, consociative. În esenţă, miza politică din acei ani, mai ales a primelor luni din 1990, a fost controlul puterii provizorii, având drept combatanţi nucleul politic provizoriu constituit în decembrie 1989 şi adversarii săi. În acest context, impunerea unei narative asupra Revoluţiei a devenit subiect de dispută, fiind o importantă resursă de legitimitate pentru grupurile concurente.

Ipoteza centrală de la care plecăm în explorarea proceselor electorale este că momentele critice, chiar violente, de confruntare politică ale anilor 1990-1991 - (1) 15 martie; (2) 13-15 iunie 1990; (3) 24-27 septembrie 1991 - au definit clivajele politice ale societăţii româneşti. Să le examinăm pe rând.

Pe 15 martie 1990, cu ocazia Zilei Maghiarilor de Pretutindeni, au avut loc confruntări, care au degenerat în violenţe de stradă, între comunităţile de unguri şi români din Târgu Mureş, oraş cu peste 100.000 de locuitori din centrul Transilvaniei. Fără a insista asupra declanşării şi desfăşurării evenimentelor de la Târgu Mureş, care nu îşi au locul aici, importante sunt consecinţele. Pe 25 decembrie 1989 luase fiinţă Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR), formaţiune politică de reprezentare şi susţinere a intereselor minorităţii etnice ungare, având ca punct în programul său politic şi autonomia teritorială pe criterii etnice a unei părţi din Transilvania. Ca răspuns, în oraşele din Transilvania s-a constituit organizaţia non-guvernamentală Vatra Românească, iar mai apoi Partidul Unităţii Naţionale a Românilor (PUNR). În 1991, a luat fiinţă şi Partidul România Mare, cu un profil distinct, al cărui mesaj conţinea şi o solidă componentă naţionalistă. Clivajul centru-periferie este, deci, prezent în alegerile din România prin confruntarea dintre UDMR şi partidele

[168] Astfel de exemple întâlnim des în istorie: în cazul Revoluţiei Franceze, conflictul dintre girondini şi iacobini sau, mai târziu, dintre radicalii din grupul lui Robespierre şi termidorieni. La Revoluţia din 1830, după fuga lui Carol al X-lea, regele Franţei, lupta pentru putere se dă între republicani şi orleanişti. La Revoluţia din 1848, după prăbuşirea Monarhiei din iulie, insurecţia din iunie a opus populaţia Parisului şi partidul Ordinii; lovitura de stat a prinţului-preşedinte Ludovic Napoleon din 1852 a inclus şi o reprimare sângeroasă în unele cartiere pariziene; în fine, Comuna din Paris din 1871 a luat sfârşit prin acţiunea armată a guvernului provizoriu al Republicii a III-a; a se vedea Jacques Madaule, *Istoria Franţei*, vol. 2 (Bucureşti: Editura Politică, 1973).

naţionaliste. Este important de subliniat că PUNR şi PRM reprezintă „centrul", în sensul clivajului centru-periferie şi nu pe dimensiunea stânga-dreapta (angajat-patron). Printre valorile crezului politic al partizanilor centrului se regăsesc: apărarea statului naţional unitar - considerat drept cadrul optim pentru fiecare român în realizarea potenţialului său uman şi intelectual -, simbolurile naţionale, biserica ortodoxă, specificul naţional al culturii. Pe de cealaltă parte, UDMR militează pentru drepturile minorităţilor (limba maghiară în administraţie, învăţământ) şi autonomie teritorială pe criterii etnice.

13-15 iunie reprezintă un ultim act dintr-o suită de evenimente conflictuale ce au avut loc în Bucureşti, începute încă din ianuarie 1990 şi continuate până după alegerile din 20 mai 1990. Cele două tabere adverse au fost Frontul Salvării Naţionale (FSN) şi, respectiv, Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat (PNŢCD), Partidul Naţional Liberal (PNL), Partidul Social Democrat din România (PSDR), în sprijinul cărora s-a manifestat şi un grup de intelectuali de orientare umanistă, care s-au prezentat drept „societatea civilă". Premisele conflictului rezidă în condiţiile privind participarea la alegerile din mai 1990.

Consiliul Frontului Salvării Naţionale (CFSN) a fost forma de organizare a puterii provizorii din cadrul Revoluţiei Române în 22 decembrie 1989, al cărui preşedinte era Ion Iliescu. La câteva zile, s-au reconstituit vechile partide din perioada interbelică, numite şi partide „istorice" - PNŢCD, PNL, PSDR. În perioada următoare, s-au înfiinţat şi alte partide, ajungându-se relativ rapid la ordinul sutelor, dar fără suport semnificativ. Pe 12 ianuarie are loc prima manifestaţie în Bucureşti, iar liderii PNŢCD intră la dialog cu reprezentanţii CFSN în Palatul Victoria, sediul Guvernului României. În aprilie urmau să fie organizate alegeri, conform Comunicatului către ţară al FSN din 22 decembrie, principalul document programatic al Revoluţiei. Partidele istorice şi-au anunţat participarea la alegeri, acuzând totodată penuria sprijinului material. Cei care formau conducerea CFSN se găseau într-o situaţie ciudată. Deţineau controlul puterii executive provizorii. Erau identificaţi cu Revoluţia, fiind autorii documentului programatic principal. Dispuneau de o bază socială solidă prin consiliile FSN înfiinţate la nivel teritorial, în toate întreprinderile şi instituţiile publice. La programul său aderase o mare parte a populaţiei şi, mai ales, tehnocraţia, fie şi în lipsă de orice alt program. În aceste condiţii, din punctul lor de vedere, puterea avea să fie predată în doar câteva luni partidelor nou create, conduse de necunoscuţi, fără program şi experienţă în administrarea ţării, doar pentru simplu motiv că puteau participa la alegeri.

La 23 ianuarie 1990, CFSN decide, prin majoritate de voturi, transformarea FSN în partid politic. Această decizie anula perspectiva câştigării facile a alegerilor de către partidele istorice, în lipsa unor competitori reali. Din acest moment s-a dat startul unei perioade de competiţie activă pentru putere. Rezultatul a fost o serie de manifestaţii de stradă cu caracter insurecţional, uneori violente, de răsturnare a puterii provizorii, a CFSN, de către partidele istorice, în zilele de 28 ianuarie şi 18 februarie. Sprijinitorii FSN au răspuns cu contramanifestaţii, la care au participat în principal muncitorii de pe platformele industriale din Capitală. Insurecţia din 18 februarie a fost cea mai apropiată de reuşită. În urma presiunii manifestanţilor asupra Palatului Victoria, sediul puterii provizorii, s-a încheiat un acord între cele două părţi privind o soluţie de împărţire a puterii. Astfel a luat fiinţă Consiliul Provizoriu al Unităţii Naţionale (CPUN), ca parlament provizoriu până la alegerile pentru adunarea constituantă, în care 50% din locuri reveneau FSN, iar restul de 50% partidelor istorice. Preşedinte al CPUN este Ion Iliescu, iar vicepreşedinţi liderii partidelor istorice.

În condiţiile unui dezechilibru evident în ceea ce priveşte baza socială de suport dintre Front şi adversarii săi, partidele istorice au dezvoltat rapid un program ideologic radical. Crezul politic al partidelor istorice a inclus opţiuni înalt valorizante, definitorii pentru cultura politică a susţinătorilor acestora: anticomunismul, restauraţia monarhiei, atitudinea pro-occidentală şi politici economice neoliberale, de tip „terapie de şoc".[169] Ca urmare, sensul luptei politice pentru electoratul partizan al partidelor istorice era bătălia împotriva comunismului, ai cărui exponenţi erau consideraţi a fi FSN şi Ion Iliescu. În paralel cu apropierea alegerilor, partidele istorice au sprijinit iniţierea, în Piaţa Universităţii, în aprilie 1990, a unei manifestaţii maraton anti-FSN şi anti-Ion Iliescu, ca factor de subminare a legitimităţii FSN şi de propagare a mesajului politic propriu.

Un rol foarte interesant în procesul politic l-a avut un grup restrâns, dar foarte prezent în media, de intelectuali de orientare umanistă - filosofi, eseişti, moralişti, scriitori, istorici. Cătălin Zamfir denumeşte acest grup „intelectualitatea programatic anticomunistă şi moral radicală",[170] iar Vladimir

[169] Ideologia partidelor istorice cuprinde, după Cătălin Zamfir, următoarele elemente: restaurarea, schimbarea prin distrugere, mitologia reformei, anticomunismul, sancţionarea persoanelor implicate în fostul regim, indiferenţa faţă de problemele sociale, cf. Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), pp 123-127; pentru o analiză similară asupra aceleiaşi teme a se vedea şi în Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), pp 170-179.

[170] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 112.

Pasti „intelectualitatea umanistă".[171] Acest grup a avut două roluri esenţiale: producţia ideologică şi acţiunea ca grup de sprijin al Dreptei, înţelegând prin aceasta partidele opuse „partidului lui Ion Iliescu". Temele producţiei intelectuale au fost cel mai bine surprinse de Cătălin Zamfir: „anticomunism violent, elitism cultural şi moral, promovarea schimbărilor culturale-morale în spiritul unor modele occidentale idealizate, critica formaţiunilor politice bănuite de lipsă de suficientă fermitate în promovarea reformelor tranziţiei sau chiar de atitudine „neocomunistă", (...) suport necritic pentru partidele istorice, poziţii antiromâneşti, susţinerea unor extremisme naţionaliste maghiare - şi totul pe fondul unei atitudini viscerale de respingere a ştiinţelor pozitive, mai ales a celor sociale, şi a tehnocraţilor".[172] De asemenea, sunt reevaluate critic-distructiv o serie de simboluri ale culturii şi specificului naţional, personalităţi istorice şi culturale, biserica ortodoxă.[173]

Rolul intelectualităţii de implicare în lupta politică partizană de pe poziţii nepartizane corespunde conceptului de politică de presiune. După E.E. Schattschneider, politica de presiune este, în mod esenţial, politica unor grupuri minoritare, care dispun de resurse financiare şi urmăresc limitarea puterii politice sau influenţarea deciziilor acesteia. La originea politicii de presiune se află premisa că sistemul de putere de tip democratic permite contrabalansarea puterii economice din societate prin accesul la puterea politică, care revine partidelor politice prin lupta electorală. La origine, politica de presiune este desfăşurată prin organizaţii patronale, reprezentative pentru comunitatea oamenilor de afaceri, care desfăşoară activităţi de lobby. Caracterul părtinitor (*biased*) în favoarea clasei dominante (upper-class) este vizibil şi în cazul organizaţiilor neguvernamentale din afara sferei afacerilor.[174] În viaţa politică americană, organizaţii non-guvernamentale precum *The Moral Majority* şi *Christian Coalition* au avut o contribuţie substanţială în succesul electoral al preşedinţilor republicani Ronald Reagan şi George W. Bush. În cazul grupului restrâns de intelectuali de dreapta, acesta şi-a asumat poziţia de reprezentant al

[171] Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), p. 239.

[172] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004) pp. 112-113.

[173] Probabil cel mai elocvent exemplu al acestei narative poate fi consultat în Horia Roman Patapievici, *Politice* (Bucureşti: Humanitas, 1996), pp. 63-64.

[174] E.E. Schattschneider, *The Semisovereign People* (New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998), pp. 20-45.

societăţii civile, beneficiind de sprijin financiar, politic şi de know-how substanţial din Occident.[175]

O platformă ideologică a FSN este mai dificil de conturat, poate şi datorită faptului că nu dispunea de aşa ceva, rezumându-se la o direcţie de bun simţ pentru majoritatea populaţiei, aceea de a continua prin dezvoltare ceea ce a fost bun în vechiul regim, pe segmentul socio-economic, şi de a înlătura ceea ce a fost rău, îndeosebi pe latura politică. Percepţia majorităţii alegătorilor privind legitimitatea Revoluţiei, carisma preşedintelui Iliescu, experienţa în administrarea ţării şi atitudinea moderată în comparaţie cu programul ideologic radical al partidelor istorice constituiau punctele tari ale FSN în perspectiva alegerilor din 20 mai.[176] Însă lipsa unei viziuni unitare asupra strategiei de politici economice şi consecinţele acestui fapt vor fi vizibile abia după alegeri.

Alegerile din 20 mai 1990 au fost organizate în baza Decretului-Lege 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea Parlamentului şi a Preşedintelui României, emis de CPUN. Potrivit Decretului, Parlamentul îndeplinea şi funcţia de adunare constituantă, cu o alcătuire bicamerală, Adunarea Deputaţilor şi Senat. Sistemul electoral era de tip reprezentare proporţională, fără prag electoral, în circumscripţii plurinominale şi cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.[177] Preşedintele statului era ales prin sufragiu universal, câştigătorul fiind cel care întrunea 50% plus 1 din voturile valabil exprimate. În cazul în care nici un candidat nu obţinea 50% plus 1 din voturile valabil exprimate, se organiza un al doilea tur, câştigătorul fiind candidatul cu cele mai multe voturi valabil exprimate (vezi tabele 2.2-2.4).

---

[175] *National Endowment for Democracy* (NED) este o organizaţie non-guvernamentală care a luat fiinţă în anii '80, sub administraţia Reagan (1981-89). NED distribuie fonduri federale către alte patru organizaţii, create de Partidul Democrat, Partidul Republican, Camera de Comerţ şi cea mai mare formaţiune sindicală, AFL-CIO. În anii 1990-1991 au primit sprijin financiar Grupul pentru Dialog Social, Liga Studenţilor, Centrala Sindicală Frăţia, ziarul România Liberă, postul TV Soti (primul psot TV privat), PNL şi PNŢCD, conform site-ului organizaţiei www.ned.org; în completarea acestor finanţări se regăsesc granturile acordat de organizaţii non-profit din fonduri private externe, de pildă Fundaţia pentru o Societate Deschisă, finanţată de miliardarul american George Soros.

[176] Analize detaliate ale campaniei electorale şi rezultatului alegerilor din mai 1990 pot fi consultate în Petre Datculescu şi Jlaus Liepelt, (coord). *Renaşterea unei democraţii: alegerile din România de la 20 mai 1990* (Bucureşti: IRSOP, 1991).

[177] Antonie Iorgovan et al., *Noua lege electorală a României* (Bucureşti: Regia Monitorul Oficial, 1990).

Tabel 2.2 Alegerile parlamentare - Adunarea Deputaţilor (1990)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.200.722					
total voturi exprimate:	14.825.017		prezenţa la vot:		86,2%
total voturi valabil exprimate:	13.707.159		pondere corp electoral:		79,7%
număr total de deputaţi: 397					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FSN Frontul Salvării Naţionale	9.089.659	66,3	52,8	263	66,4
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	991.601	7,2	5,7	29	7,3
PNL Partidul Naţional Liberal	879.290	6,4	5,1	29	7,3
MER Mişcarea Ecologistă din România	358.864	2,6	2,1	12	3,0
PNŢ-CD Partidul Naţional Ţărănesc - Creştin-Democrat	351.357	2,6	2,0	12	3,0
AUR (PR+PUNR) Alianţa Unităţii Românilor	290.875	2,1	1,7	9	2,3
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	250.403	1,8	1,5	9	2,3
PER Partidul Ecologist Român	232.212	1,7	1,4	8	2,0
alte partide	1.262.898	9,3	7,3	26	6,4

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Tabel 2.3 Alegerile parlamentare - Senat (1990)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.200.722					
total voturi exprimate:	14.825.764		prezenţa la vot:		86,2%
total voturi valabil exprimate:	13.596.180		pondere corp electoral:		79,0%
număr total de senatori: 119					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FSN Frontul Salvării Naţionale	9.353.006	68,8	54,4	91	76,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	1.004.353	7,4	5,8	12	10,1
PNL Partidul Naţional Liberal	985.094	7,3	5,7	10	8,4
MER Mişcarea Ecologistă din România	348.637	2,6	2,0	1	0,8
PNT-CD Partidul Naţional Ţărănesc - Creştin-Democrat	341.478	2,5	1,9	1	0,8
AUR (PR+PUNR) Alianţa Unităţii Românilor	300.473	2,2	1,8	2	1,7
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	221.790	1,6	1,3	0	0
PER Partidul Ecologist Român	192.574	1,4	1,1	1	0,8
alte partide	848.775	6,2	4,9	1	0,8

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Ion Iliescu şi Frontul Salvării Naţionale au fost câştigătorii detaşaţi ai alegerilor din 20 mai 1990. În cazul alegerilor pentru Adunarea Constituantă, pe un distant loc doi s-a situat UDMR, deşi de abia trecuseră două luni de la evenimentele din 15 martie de la Târgu Mureş. Principalii oponenţi politici ai FSN, partidele istorice şi liderii acestora, au obţinut scoruri electorale foarte modeste în raport cu locurile deţinute anterior în CPUN şi cu radicalismul mişcărilor din ianuarie-februarie, continuate apoi cu Piaţa Universităţii.

Tabel 2.4 Alegerile prezidenţiale (1990)

total alegători pe listele electorale		17.200.720		
voturi exprimate		14.826.616		
prezenţa la vot		86,2%		
voturi valabil exprimate		14.378.693		
pondere în corpul electoral		83,6%		
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	FSN Frontul Salvării Naţionale	12.232.498	85,1	71,1
Radu Câmpeanu	PNL Partidul Naţional Liberal	1.529.188	10,6	8,9
Ion Raţiu	PNŢ-CD Partidul Naţional Ţărănesc - Creştin-Democrat	617.007	4,3	3,6

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Având legitimitatea oferită de rezultatele electorale, puterea provizorie a luat decizia de a reda traficului Piaţa Universităţii, blocată de o manifestaţie-maraton încă din aprilie. Operaţiunea avea să se desfăşoare pe 13 iunie, cu o zi înainte ca Adunarea Constituantă nou aleasă să fie convocată pentru şedinţa de deschidere. Situaţia din Piaţă a degenerat într-o insurecţie în după-amiaza şi seara zilei de 13 iunie[178], urmată de venirea minerilor şi de un nou val de violenţe în zilele de 14 şi 15 iunie. Ca şi în cazul celor întâmplate la Târgu Mureş, nu ne propunem desluşirea faptelor din perspectiva istoriei politice, ci consecinţele: impactul pe termen lung şi modul în care respectivul eveniment este preluat în retorica politică a părţilor implicate.

În cazul evenimentelor din 13-15 iunie, putem discuta de două narative, două „adevăruri", distincte şi contradictorii. Pe de o parte se află susţinătorii

[178] Deşi violentă, insurecţia din 13 iunie nu a ajuns în situaţia de a reprezenta un pericol real de răsturnare a puterii. Folosind mijloace neconvenţionale (fără arme de foc), grupurile insurecţionale au reuşit să pună pe fugă poliţia, să blocheze anumite sedii ale instituţiilor publice (Poliţia Capitalei, sediul SRI, televiziunea publică) şi să-i izoleze pe guvernanţi, dar nu au încercat să ia cu asalt sediul puterii de la acea dată (Palatul Victoria) şi nici nu au intrat în conflict cu Armata, aflată de partea puterii provizorii. Cu alte cuvinte, violenţa insurecţiei a paralizat municipiul Bucureşti, dar tentativa propriu-zisă de preluare a puterii nu a mai avut loc. Pasul următor ar fi putut fi contactarea directă a conducătorilor armatei şi oferta de a trece de partea insurecţiei, în subsidiar fiind ameninţarea cu procese ulterioare pentru deciziile liderilor militari în decembrie 1989 şi iunie 1990. Fără sprijinul armatei, puterea provizorie ar fi demisionat şi ar fi urmat noi alegeri, de această dată organizate de noua putere. Avantajul psihologic decisiv al reuşitei insurecţiei ar fi dat valoare de adevăr acuzelor împotriva FSN, legitimând noua putere. Intervenţia unor forţe de tip paramilitar - numeric superioare grupurilor insurecţionale şi neşantajabile cu Decembrie 1989 (minerii) - sau incapacitatea insurecţiei de a atinge o masă critică prin atragerea populaţiei Capitalei (după cum s-a întâmplat pe 22 decembrie) a condus la neatingerea punctului critic în reuşita insurecţiei.

Pieţei Universităţii şi ai iniţiatorilor acesteia, adică partidele istorice. Pe de altă parte, susţinătorii lui Ion Iliescu şi ai FSN. În esenţă, primul grup vede 13-15 iunie din perspectiva luptei comunişti-anticomunişti, continuată după 22 decembrie între continuatorii PCR regrupaţi în FSN (narativă concentrată în lozinca FSN=PCR) şi forţele democratice, legitimate printr-un trecut puternic valorizat (mitul vârstei de aur - România interbelică plus statura morală dată de suferinţele din închisorile comuniste) şi atitudinea pro-occidentală. Continuarea până la capăt a revoluţiei anti-comuniste a fost, din această perspectivă, curmată de diversiunea pusă la cale pe 13 iunie, urmată apoi de violenţele mineriadei. Pentru partizanii Pieţei Universităţii, 13-15 iunie reprezintă o pată întunecată în istoria recentă, iar răspunderea covârşitoare îi revine lui Ion Iliescu.[179] Istoria acelor zile are o cu totul altă înfăţişare în viziunea celui de al doilea grup. Înfrângerea categorică a partidelor istorice în alegerile din 1990 a însemnat tocmai respingerea de către electorat a mesajului politic radical şi intransigent, a caracterului anarhic al Pieţei Universităţii. La originea violenţelor din 13 iunie se află grupuri, forţe politice frustrate de pierderea alegerilor, care au înţeles că, prin deschiderea parlamentului nou ales, politica din stradă va lua sfârşit şi care au încercat o lovitură de forţă de tipul rebeliunii legionare din ianuarie 1941. Venirea minerilor a neutralizat aceste grupuri, iar violenţele acestora, deşi regretabile, au reprezentat, în condiţii cu totul speciale, un răspuns la violenţa din 13 iunie.[180]

Luate în ansamblu, evenimentele din 13-15 iunie au creat o falie în societatea românească, un clivaj politic. Se pune însă problema în ce categorie poate fi încadrat acest clivaj, comunişti/anticomunişti sau maximalişti/ minimalişti? Prima variantă ar corespunde unor elemente de la nivelul narativei de legitimare a Pieţei Universităţii şi de delegitimare a FSN, precum şi unei imagini cultivate în Occident după 13-15 iunie, ce a condus la o oarecare izolare diplomatică a României până la izbucnirea crizei internaţionale din Orientul Mijlociu, încheiată prin primul război din Golf (1990-1991). A doua se referă la elemente mai complexe ce ţin de atitudinea faţă de strategia tranziţiei. Era clar că economia centralizată dăduse faliment, iar direcţia era economia de piaţă

[179] Semnificative pentru acest punct de vedere sunt Mihnea Berindei, Ariadna Combes şi Anne Planche, *13-15 Iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste* (Bucureşti: Humanitas, 2006) şi articolele Cristian Preda, "După 15 ani", *Revista 22* 14-20 iunie 2005, Traian Ungureanu, "Dosar: Mineriada", *Revista 22*, 14-20 iunie 2005

[180] Ion Iliescu, *Revoluţie şi reformă* (Bucureşti: Ed. Enciclopedică, 1994), pp. 122-140.

(termenul capitalism nu era uzitat în epocă), dar întrebarea era cum să se desfăşoare schimbările, care să fie rolul statului şi mixul de politici economice, fie ele fiscale, monetare, sectoriale şi politici sociale. O parte a răspunsului rezidă în faptul că ambii candidaţi câştigători susţinuţi de partidele istorice la un moment dat - Emil Constantinescu în 1996 şi Traian Băsescu în 2004 - au fost membri ai Partidului Comunist. Implicit, partidele istorice au recunoscut că succesul electoral presupune renunţarea la o poziţie intransigentă faţă de cei 3,7 milioane de foşti membri de partid. Pe de altă parte, chiar şi unii politologii occidentali avizaţi, cum este cazul lui Jean-Michel de Waele, iau ca referinţă clivajul minimalist/maximalist. În fine, destrămarea FSN a avut ca premisă tocmai politicile economice şi sociale.

Mineriada din 24-27 septembrie 1991 îşi are drept cauză politicile economice ale guvernului Roman. În primul rând, popularitatea FSN a avut de suferit ca urmare a evoluţiei negative a economiei.[181] Apariţia unor fenomene pe care marea majoritate a populaţiei nu le trăise niciodată, ca inflaţia şi şomajul, punea în contrast promisiunile din campania electorală din primăvara lui 1990 şi aşteptările votanţilor FSN cu realitatea guvernării de către Front. Votanţii FSN se aşteptau ca economia să fie mai bine gestionată decât era sub Ceauşescu, iar nivelul de trai să fie mai ridicat. Programul de reformă lansat de guvernul Roman conţinea elemente de esenţă neoliberală, specifice „terapiei de şoc", precum liberalizarea preţurilor, privatizarea, retragerea statului din economie, reducerea subvenţiilor, devenite controversate chiar în rândul parlamentarilor FSN. S-au creat astfel două facţiuni în FSN, una apropiată guvernului Roman şi cealaltă, care deşi avea ca lideri vizibili preşedinţii celor două camere, Alexandru Bârlădeanu şi Dan Marţian, era considerată ca fiind apropiată de preşedintele Iliescu.

Vladimir Pasti consideră că ruptura FSN s-a datorat unei competiţii pentru putere între facţiuni diferite ale tehnocraţiei, clasa socială dominantă după înlăturarea conducerii partidului comunist (nomenclatura), în ciuda relaţiilor personale bune dintre Petre Roman şi Ion Iliescu. Disputa nu a avut caracter doctrinar, ci pragmatic, de prioritate în distribuirea resurselor. Tehnocraţia financiară, adică directorii şi specialiştii din mediul financiar-bancar erau

[181] Produsul Intern Brut a înregistrat un declin de 5,6% în 1990 şi 12,9% în 1991, în timp ce deficitul contului curent al balanţei de plăţi a atins 3,3 mld. USD în 1990 şi 1,01 mld. USD în 1991; inflaţia s-a situat la 5,1% în 1990 (în octombrie s-a luat măsura liberalizării preţurilor) şi 170,2% în 1991; sursa: Rapoartele Anuale BNR 1991-1995, Anuarul Statistic al României 2004.

favorabili politicilor de tip neoliberal, deoarece în mecanismul de funcţionare a economiei centralizate de tip sovietic finanţarea prin plan a întreprinderilor se făcea, faptic, prin bugetul de stat şi bănci. Reorganizarea bugetului şi a sistemului bancar a lăsat întreprinderile sever decapitalizate (banii au rămas la buget şi în bănci). Pentru a-şi continua activitatea, acestea aveau nevoie de finanţare, de noi credite, pe care nu le puteau returna, nefiind concepute să funcţioneze în regimul condiţiile de creditare de tip capitalist. Cu alte cuvinte, băncile îşi adjudecau profiturile, iar întreprinderile pierderile din economie. Adversarii tehnocraţiei financiare erau în primul rând directorii şi specialiştii din masivul sector industrial sau aşa-numita tehnocraţie industrială. Superiori numeric tehnocraţiei financiare, cu un prestigiu social superior în vechiul regim, conducătorii întreprinderilor vedeau acum industria, clădită cu eforturi financiare şi umane considerabile, abandonată pe altarul terapiei de şoc. Soluţia acestui conflict a fost dată de capacitatea superioară a tehnocraţiei de întreprindere de a mobiliza resurse politice, prin ralierea la poziţia sa a muncitorimii şi prin alianţa cu administraţia publică.

Conflictul dintre tehnocraţia de întreprindere şi cea financiară avea, din punct de vedere geografic, aspectul unei confruntări între provincie şi Capitală, deoarece aceasta din urmă concentra tehnocraţia financiară plus pătura foarte subţire la acea vreme a întreprinzătorilor privaţi de succes mijlocii şi mari şi capitalul străin. În schimb, marea industrie era dispersată în provincie. În plus, o mare întreprindere cum erau cele din anii 1980, constituia centrul vieţii economice şi sociale din oraşul respectiv şi zona rurală apropiată. În plan parlamentar, conducătorii întreprinderilor au putut apela şi la marea majoritate a deputaţilor şi senatorilor, sensibili la un argument pragmatic: întreprinderile şi mediul rural concentrau marea masă a electoratului.[182]

Critica adusă programului de reforme de inspiraţie neoliberală formulată de preşedintele Senatului, Alexandru Bârlădeanu, la 14 ianuarie 1991, pornea de la premisa că economia se va îndrepta spre capitalism, fapt inevitabil şi salutar. Problema era la nivelul soluţiilor oferite de doctrina neoliberală a „terapiei de şoc". Pentru Bârlădeanu, reformele pentru trecerea de la economia centralizată la economia de piaţă nu conţineau soluţii unice, infailibile. Mai mult, reforma nu trebuia privită ca un scop în sine, ideologic, politic şi propagandistic. Raţiunea reformei era îmbunătăţirea vieţii oamenilor, iar pentru aceasta se

[182] Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), pp. 267-316.

impuneau soluţii pragmatice, ţinând cont de situaţia particulară a economiei româneşti. Spre exemplu, liberalizarea preţurilor din octombrie 1990 nu avea sens într-o economie încă lipsită de concurenţă şi nu avea să genereze decât un proces inflaţionist pe termen lung. Privatizarea era privită drept un instrument principal de trecere la o altă formaţiune socială şi economică, dar cu rolul principal de ridicare a eficienţei economice. Noile reglementări economice introduse de guvernul Roman, în spiritul „legilor dure" ale economiei de piaţă, nu ofereau cadrul unei competiţii cinstite între masa celor care nu le pricepeau şi minoritatea de iniţiaţi care urmăreau să le folosească în interes propriu.[183] Desigur, o astfel de poziţie era foarte uşor de etichetat drept conservatoare, chiar criptocomunistă.

Deteriorarea situaţiei economice în anul 1991 a adus primele conflicte sindicale. În septembrie, minerii din Valea Jiului au declanşat o grevă generală, cerând primului ministru Petre Roman să vină în Vale pentru negocieri. În urma refuzului premierului, minerii s-au deplasat la Bucureşti, unde au luat cu asalt sediile puterii - Guvernul, Parlamentul şi Preşedinţia. Soluţia politică la care s-a ajuns pentru ieşirea din situaţia insurecţională a fost demisia guvernului Roman (26 septembrie). Ruptura definitivă dintre cele două grupuri rivale a survenit la Conferinţa Naţională a FSN din martie 1992. Grupul celor percepuţi ca fiind apropiaţi ai preşedintelui Iliescu a format un nou partid, Frontul Democrat al Salvării Naţionale (FDSN).

Grupul apropiat lui Petre Roman, reprezentând facţiunea tehnocraţiei favorabilă politicilor neoliberale a ales ca temă de autodefinire „democraţia", redenumind chiar FSN ca Partid Democrat, de orientare social-modernă de tip occidental. Tema secundară, de atac faţă de facţiunea tehnocratică adversă, a fost trecutul comunist al acesteia. Grupul apropiat de preşedintele Ion Iliescu, reprezentând facţiunea rezervată sau moderată faţă de politicile neoliberale a ales ca temă de autodefinire „protecţia socială". FDSN va lua numele de Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR), după fuziunea cu Partidul

[183] Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu* (Bucureşti: Evenimentul românesc, 1997), pp. 242-245. „Nu era o competiţie cinstită între masa celor ce nu cunoşteau, încă nu pricepeau aceste legi şi mafia celor care urmăreau să le folosească în interesul lor. Legile dure! Sunt uimit de numărul mare de oameni tari sufleteşte, apăruţi peste noapte, gata să înfrunte cu stoicism suferinţele altora. Li se aduc şi elogii pentru curajul de care dau dovadă. (...) Toate acestea le spun nu pentru că n-ar trebui înfăptuită reforma, ci pentru că îndeplinirea ei nu trebui să se facă în dauna omului. Nu călcaţi peste om, căci asta poate fi o gravă ameninţare pentru ideea reformei. Nu trebuie uitat nicio clipă că nu este omul pentru liturghie, ci liturghia pentru om. Repet mereu aceeaşi întrebare: ce raţiune este să faci politică, dacă ea nu aduce îmbunătăţiri vieţii oamenilor?" (p. 244).

Republican din 1993. Tema secundară folosită ca retorică politică împotriva grupului Roman a fost proasta gestionare a economiei, chiar intenţionată, datorită corupţiei.[184]

Mineriada din septembrie 1991 apare aşadar drept expresia unei dimensiuni secundare (cronologic) a clivajului minimalişti-maximalişti, caracterizată nu printr-un conflict între tehnocraţie şi grupuri exterioare acesteia, ci prin confruntarea dintre grupuri sociale din interiorul tehnocraţiei.

Conflictele politice specifice societăţii româneşti din 1990 s-au structurat pe două clivaje, centru-periferie, cu 15 martie 1990 ca moment critic şi minimalişti-maximalişti, cu două momente cronologice, 13-15 iunie 1990 şi 24-26 septembrie 1991. Aceste clivaje pot fi reprezentate pe două axe, prima pe orizontală, reprezentând clivajul principal minimalişti-maximalişti, şi a doua pe verticală, reprezentând clivajul secundar centru - periferie (vezi fig. 2.6). Fiecare dintre aceste clivaje reprezintă constituirea unui bloc electoral de suport.

Fig. 2.6 Modelul clivajelor din România

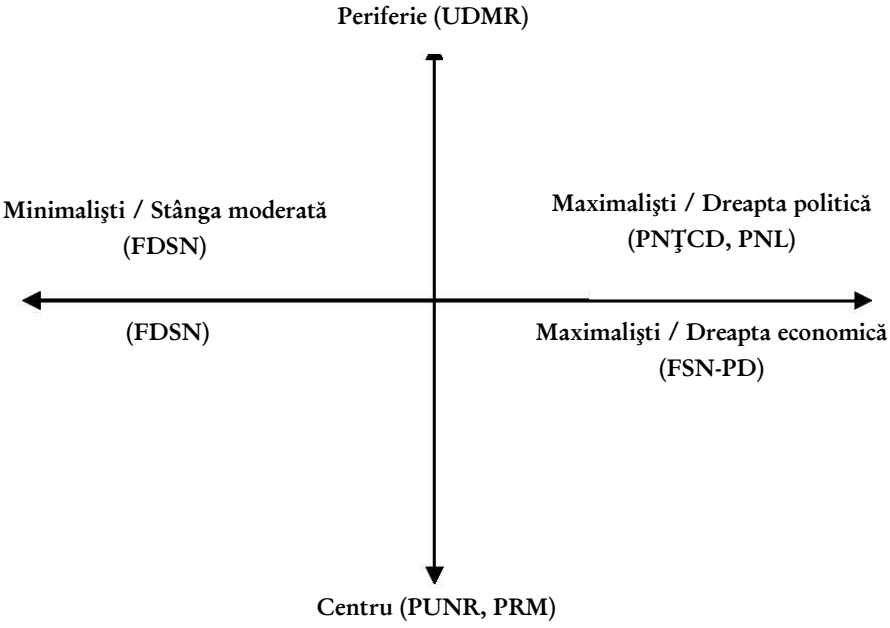

După cum am văzut, clivajul centru-periferie grupează partidul minorităţii maghiare (UDMR) şi adversarii săi politici, partidele naţionaliste româneşti

[184] Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), pp. 210-216.

(PUNR şi PRM). Clivajul minimalişti-maximalişti se referă la atitudinea faţă de strategia neoliberală de trecere la economia de piaţă, forma specifică sub care se regăseşte în spaţiul fostelor state socialiste clivajul stânga-dreapta. În cazul României, avem o stângă moderată reprezentată de „partidul lui Ion Iliescu", indiferent de denumirea acestuia. Caracterul moderat reiese din faptul că nu avem o stângă radicală, cu obiective revoluţionare, care să nege economia de piaţă şi să lupte pentru înlocuirea cu alt sistem economico-social şi nicio stângă liberală, care caută doar obiective politice, de egalitate formală între cetăţeni, ci o stângă deschisă unor reforme de trecere la economia de piaţă, care ar trebui însă să asigure o repartizare cât mai justă a avuţiei naţionale, evitând polarizarea socială prin protecţie socială. Dreapta din România se compune din două grupări, cu un specific diferit. Primul grup, pe care l-am denumit dreapta politică, reuneşte partidele istorice (PNŢ-CD, PNL) şi se caracterizează prin obiective politice de natură valorică, de suprastructură, cum ar fi anticomunismul, lustraţia, restituirea proprietăţilor, revoluţia morală, elitism etc. Al doilea grup, dreapta economică, vizează obiective pragmatice, legate de crearea de avuţie, prin privilegierea liberei iniţiative şi o economie dominată de forţele pieţei, din care statul se retrage prin politicile de privatizare, aflate la temelia eficientizării economiei. Reprezentativ pentru acest grup este Partidul Democrat (PD-FSN). Este necesar de menţionat că pentru a stabili poziţionarea unui partid, relevantă nu este doctrina oficială, social-democrată în cazul PD al anilor 1990, ci realitatea politicilor din timpul guvernării şi apartenenţa de clasă a grupurilor care constituie baza electorală, nucleul dur de votanţi. Ca exemplu din Occident al neconcordanţei denumire-poziţionare politică, dreapta economică din Portugalia este reprezentată de Partidul Social Democrat, afiliat la Partidul Popular European.

În cele ce urmează, vom analiza statistica electorală a României, reprezentând alegerile parlamentare şi prezidenţiale succesive din 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2009 şi 2012, pornind de la modelul ipotetic al clivajelor politice de mai sus, insistând pe o serie de elemente definitorii pentru contextul strategic al unui scrutin, cum ar fi: distribuţia voturilor pentru partide parlamentare şi candidaţi la preşedinţie, geografia electorală, distribuţia votului pe regiuni istorice şi medii de rezidenţă.

Alegerile din 1992: un preşedinte pentru liniştea noastră

Toamna anului 1992 a fost dominată de alegerile parlamentare şi prezidenţiale, primele organizate în baza noii Constituţii. Faţă de scrutinul din 1990, scena politică apărea mult mai echilibrată, niciun competitor neavând un avantaj decisiv până la ziua votului. Echilibrarea peisajului politic a fost posibilă datorită regrupării partidelor istorice în Convenţia Democrată din România (CDR), sub steagul căreia au obţinut unele succese notabile la alegerile locale din februarie 1992, între care fotoliile de primar general al Capitalei şi de primar al Timişoarei, oraşul-simbol al Revoluţiei din Decembrie 1989. Pe de altă parte, evoluţiile economice negative ale anilor 1990-1991 au condus la scăderea popularităţii FSN. În urma eşecului politic al guvernării Roman, o serie de membri marcanţi, percepuţi ca apropiaţi ai preşedintelui Iliescu, au format Frontul Democrat al Salvării Naţionale (FDSN). În apropierea alegerilor, Partidul Naţional Liberal a luat decizia părăsirii Convenţiei, propunându-i ultimului rege al României, Mihai, să candideze la funcţia supremă în stat, propunere refuzată de fostul suveran.

Sistemul electoral, în competiţia pentru cele 484 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporţională, cu listă blocată, dar cu prag electoral de 3%, în circumscripţii plurinominale şi cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.[185]

Spre deosebire de alegerile din mai 1990, alegătorii nu au oferit niciunui partid majoritatea absolută a voturilor (vezi tabele 2.5-6). Din perspectiva clivajelor politice, cele mai multe voturi le-a primit stânga, prin FDSN (28%), reprezentantul stângii minimaliste şi PSM (3%), acesta din urmă reprezentând un electorat mai conservator în sensul politicilor economice, la stânga FDSN. Principala temă de campanie a fost legată de scopul politicilor publice, pe dimensiune temporală prospectivă, anume protecţia socială (în contextul unor fenomene socio-economice negative, ca inflaţia, şomajul). Secundar s-a vizat şi competenţa proprie pe dimensiune prospectivă şi câştigarea votului negativ faţă de guvernarea FSN prin atacuri pe dimensiunea retrospectivă. În fine, a treia temă

[185] Alegerile parlamentare şi prezidenţiale (primul tur) s-au organizat pe 27 septembrie 1992 în baza Legii nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului şi a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea preşedintelui României; turul 2 al alegerilor prezidenţiale s-a desfăşurat pe 11 octombrie 1992.

a valorificat resursele de imagine ale preşedintelui Ion Iliescu, al cărui slogan de campanie a fost „Un preşedinte pentru liniştea noastră".

Tabel 2.5 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (1992)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 16.380.663						
total voturi exprimate: 12.496.430			prezenţa la vot: 76,29%			
total voturi valabil exprimate: 10.880.252			pondere corp electoral: 66,42%			
număr total de deputaţi: 341 (din care 13 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară)						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
FDSN Frontul Democrat al Salvării Naţionale	3.015.708	27,7	18,4	117	34,3	35,7
CDR Convenţia Democrată din România	2.177.144	20,0	13,3	82	24,1	25,0
FSN Frontul Salvării Naţionale	1.108.500	10,2	6,8	43	12,6	13,1
PUNR Partidul Unităţii Naţionale Române	839.586	7,7	5,1	30	8,8	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	811.290	7,5	4,9	27	7,9	8,2
PRM Partidul România Mare	424.061	3,9	2,6	16	4,7	4,9
PSM Partidul Socialist al Muncii	330.378	3,0	2,0	13	3,8	3,9
Minorităţi				13	3,8	
total partide parlamentare	8.706.667	80,0	53,1	341	100	100

* ponderea formaţiunilor politice raportată la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale.

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

Tabel 2.6 Alegerile parlamentare - Senat (1992)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 16.380.663					
total voturi exprimate: 12.496.430			prezenţa la vot: 76,29%		
total voturi valabil exprimate: 10.964.818			pondere corp electoral: 66,94%		
număr total de senatori: 143					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
FDSN Frontul Democrat al Salvării Naţionale	3.102.201	28,3	18,9	49	34,3
CDR Convenţia Democrată din România	2.210.722	20,2	13,5	34	23,8
FSN Frontul Salvării Naţionale	1.139.033	10,4	6,9	18	12,6
PUNR Partidul Unităţii Naţionale Române	890.410	8,1	5,4	14	9,8
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	831.469	7,6	5,1	12	8,4
PRM Partidul România Mare	422.545	3,9	2,6	6	4,2
PDAR Partidul Democrat Agrar din România	362.427	3,3	2,2	5	3,5
PSM Partidul Socialist al Muncii	349.470	3,2	2,1	5	3,5
total partide parlamentare	9.308.277	84,9	56,8	143	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Dreapta politică, deşi pe un trend pozitiv după alegerile locale din primăvară, s-a clasat pe locul secund, CDR obţinând doar circa 20% din sufragii. Deşi a beneficiat de teme favorabile, cum ar fi evaluarea negativă de către

electorat a performanţei guvernului FSN, dreapta politică a suferit în primul rând datorită unui deficit de conturare ca alternativă viabilă la „partidul lui Ion Iliescu", fapt manifestat prin percepţia unei lipse de mesaj prospectiv. Programul CDR nu oferea răspunsuri la problemele socio-economice, planând şi îndoieli asupra competenţei la guvernare (evaluarea anticipatorie). În fine, liderii partidelor istorice aveau o imagine preponderent negativă în rândul electoratului, iar decizia PNL de a candida pe liste în afara Convenţiei a dus la pierderea a aproape trei puncte procentuale.

FSN a avut de înfruntat votul negativ, de apreciere retrospectivă a guvernării 1990-1991. Dinamismul liderilor şi charisma liderului Petre Roman nu au fost suficiente pentru a compensa acest fapt. În plus, carisma preşedintelui Iliescu şi tema protecţiei sociale au îndepărtat grosul foştilor votanţi din 1990, deşi FSN a păstrat ca doctrină oficială orientarea de centru-stânga. Tema democraţiei şi anticomunismului, adoptată de FSN ca reacţie la aceasta corespundea unui alt electorat, al dreptei politice. După doi ani de reformă economică, pătura celor ce au câştigat de pe urma acesteia era mult prea mică pentru a permite un scor mai bun.

UMDR, partidul autonomist din clivajul centru-periferie, a reuşit atragerea in corpore a blocului electoratului maghiar, păstrând ponderea relativă de la alegerile din 1990 (7%) prin tema prospectivă a mandatului politic pentru autonomie şi drepturi specifice minorităţilor naţionale.

Partidele naţionaliste au reuşit un scor mult mai bun decât în 1990, când nu erau încă organizate la un nivel competitiv. PUNR a obţinut circa 8% din voturi, iar PRM 3%, totalizând astfel 11%. Principala resursă de campanie a fost tema prospectivă de tip mandat politic, anume blocarea transpunerii obiectivelor politice ale UDMR în realitate. În plus, a contat şi imaginea liderilor, Gheorghe Funar şi Corneliu Vadim Tudor.

De reţinut că participarea la vot a fost semnificativ mai redusă în 1992 (76%) faţă de 1990 (86%). Coroborat şi cu introducerea pragului electoral, partidele parlamentare au primit votul a numai 53% la Camera Deputaţilor şi 56% la Senat din corpul electoral.

Geografia electorală a alegerilor parlamentare din 1992 (fig. 2.7) indică o dominaţie clară a FDSN, în ciuda obţinerii a numai 28% din voturi la nivel naţional, în zonele de est şi sud ale ţării. Situaţia pe provincii istorice indică faptul că FDSN a înregistrat un câştig detaşat în provinciile istorice ale vechiului Regat, Moldova, Dobrogea, Muntenia şi Oltenia. Capitala, cea mai

mare parte a Banatului (Timiş şi Arad), precum şi zona de sud a Transilvaniei au fost adjudecate de CDR. Concentrarea electoratului maghiar în Transilvania a adus succesul UMDR în zona Mureş-Harghita-Covasna, precum şi în Bihor, judeţ de graniţă cu Republica Ungară. Manifestarea clivajului centru-periferie îndeosebi în Transilvania este relevată de rezultatele electorale ridicate pentru PUNR şi PRM în centrul Transilvaniei. Elocvent pentru situaţia de echilibru din Transilvania (incluzând Banatul) este faptul că FDSN s-a clasat abia pe locul 4, în urma CDR, UMDR şi partidelor naţionaliste PUNR şi PRM.

Tabel 2.7 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaţilor - 1992)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)						
	FDSN	CDR	FSN (PD)	UDMR	PRM	PUNR	PSM
Transilvania	12,9	20,6	7,6	20,3	2,8	16,2	1,4
Ţara Românească	36,7	17,4	11,4	0,3	4,3	3,0	5,7
Moldova	40,5	16,4	11,4	0,3	3,7	3,1	2,2
Bucureşti	26,1	32,2	9,4	0,3	6,5	3,1	2,2
total	27,7	20,0	10,2	7,5	3,9	7,5	3,0

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În ceea ce priveşte votul după mediul de rezidenţă, FDSN a obţinut rezultate electorale cele mai ridicate în rural, ceea ce este firesc dacă ţinem cont de specificul Moldovei sau al sudului Munteniei. În oraşele mici, se constată un avans moderat faţă de CDR, iar în oraşele mijlocii o situaţie de echilibru. Pentru CDR, situaţia este inversă, defavorabilă în mediul rural şi favorabilă în oraşele mari. Celelalte partide au scoruri apropiate în ambele medii de rezidenţă. Succesul FDSN şi popularitatea lui Ion Iliescu în rural pot fi explicate prin mai mulţi factori: legea fondului funciar din 1990 şi pensiile pentru agricultori, penetrarea redusă a mesajului politic al dreptei şi receptivitatea faţă de politici redistributive, de implicare a statului în economie şi societate. În schimb, urbanul, îndeosebi marile oraşe, se constituia într-un mediu favorabil unei socializări politice în sensul valorilor dreptei politice. În plus, a contat şi dinamismul intelectualităţii de dreapta, care domina societatea civilă şi presa, astfel încât mesajul politic al dreptei a putut fi mult mai bine diseminat. În cazul confirmării acestei tendinţe şi în cazul celorlalte alegeri, se poate discuta despre o cauză structurală. Pentru FSN (PD), se poate vorbi de o distribuţie echilibrată pe rural-urban, ca şi pentru celelalte partide parlamentare. Pentru UDMR, regăsim situaţia pe medii de rezidenţă a minorităţii maghiare.

Tabel 2.8 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 1992)

tip de rezidenţă	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	FDSN	CDR	FSN(PD)	UDMR	PRM	PUNR	PSM	alţii
rural	35,7	15,9	10,6	8,1	2,1	6,8	2,8	17,9
oraşe mici	22,9	17,6	11,2	10,4	4,0	9,6	3,1	21,2
oraşe mijlocii	19,5	19,8	9,3	8,9	5,7	10,7	4,3	21,9
oraşe mari	21,7	28,5	9,4	3,9	5,8	6,6	2,6	21,4
total	27,7	20,0	10,2	7,5	3,9	7,5	3,0	19,9

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie - mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză* (Bucureşti: Paideia, 2001).

Frontul Democrat al Salvării Naţionale (FDSN) a obţinut peste 3 milioane de sufragii, reprezentând circa 28% din voturi şi 18% din corpul electoral. După redistribuire, FDSN a dispus de 34% din mandatele parlamentare. Geografia electorală a votului poate fi asemuită unui „L" întors, având ca punct de plecare nordul Moldovei, coborând apoi spre sud-estul Munteniei şi cotind spre Oltenia. Rezultatele electorale cele mai bune, chiar majoritatea absolută, ce aminteşte de scorul FSN din 1990, au fost obţinute în circumscripţiile Buzău, Vrancea, Călăraşi, Ialomiţa, Teleorman şi Botoşani. Caracteristicile socio-demografice ale acestor judeţe, ca şi în cele în care s-a depăşit media pe ţară, converg spre cele indicate mai sus referitor la votul în mediul rural. Implicit, de aici decurge şi un profil de alegător cu un grad de educaţie şi nivel de venit mai scăzute. Rezultatele cele mai slabe pentru FDSN s-au înregistrat în circumscripţiile din Transilvania.

Convenţia Democratică din România (CDR) a grupat, sub cupola unei alianţe politice, mai multe partide aparţinând dreptei politice. Cel mai important dintre acestea era Partidul Naţional Ţărănesc Creştin-Democrat, al cărui preşedinte îndeplinea şi funcţia de preşedinte CDR. Convenţia a fost votată de peste 2,1 milioane de votanţi, reprezentând circa 20% din sufragii şi 13% din corpul electoral. După redistribuire, CDR a primit aproximativ 24% din mandate. Distribuţia geografică a votului nu relevă un model unitar, un bloc asemănător electoratului FDSN, dar se poate observa un culoar ce porneşte din Banat (Timiş, Caraş, Arad), continuă prin sudul Transilvaniei (Alba, Sibiu, Braşov), trece munţii prin Prahova pentru a face joncţiunea cu Bucureştiul. De altfel, cele mai bune rezultate pe circumscripţii au fost obţinute la capetele opuse ale acestui culoar, Timiş şi Bucureşti. Tipologia circumscripţiilor favorabile pentru CDR confirmă votul pe medii de rezidenţă - preponderent urbane, cu reşedinţe în oraşe mari, de peste 100.000 de locuitori. Evident, rezultă şi un profil de alegător cu venit peste medie şi studii superioare.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a întrunit peste 800.000 de sufragii, reprezentând aproximativ 8% din voturile valabil exprimate şi 5% din corpul electoral. Interesant în distribuţia geografică a votului este similitudinea grupării circumscripţiilor cu rezultate ridicate cu graniţa temporară dintre 1940-1944, când Transilvania de Nord a fost incorporată Ungariei ca urmare a Dictatului de la Viena. Deloc surprinzător este faptul că UDMR a obţinut o majoritate absolută în Harghita şi Covasna. Majorităţi simple au fost câştigate în Mureş, Bihor şi Satu Mare.

Partidele naţionaliste, reprezentative pentru versantul centru al clivajului centru-periferie, au obţinut aproximativ 1,5 milioane de voturi. Partidul Unităţii Naţionale a Românilor (PUNR) a întrunit 8% din sufragii, reprezentând peste 5% din corpul electoral şi 9% din mandate, iar Partidul România Mare (PRM) aproape 4% din voturi, adică 2,5% din corpul electoral şi 4% din mandate. Cele mai bune rezultate au fost obţinute în Transilvania, fapt deloc surprinzător, PUNR obţinând chiar majoritatea simplă în Cluj, Sălaj, Alba şi Bistriţa-Năsăud. Rezultate bune, apropiate de media pe ţară, s-au întâlnit şi în afara Transilvaniei, în Bucureşti şi Argeş.

Frontul Salvării Naţionale (FSN), aflat sub conducerea lui Petre Roman, s-a clasat pe locul al treilea în alegerile parlamentare cu circa 1,1 milioane de voturi, reprezentând peste 10% din voturile valabil exprimate, 6,7% din corpul electoral şi 12,5% din mandate. Este posibil ca FSN să fi obţinut mai multe voturi în cazul unei candidaturi la preşedinţie a lui Petre Roman. Distribuţia voturilor este uniformă, cel mai ridicat scor electoral fiind în circumscripţia Neamţ (15%).

Partidul Democrat Agrar din România (PDAR) a reuşit intrarea în Parlament doar în Senat, cu 3% din voturi, ratând la câteva mii de voturi trecerea de pragul electoral pentru Camera Deputaţilor. Prezent la guvernare în anul 1990 în guvernul Roman prin liderul său Victor Surdu, PDAR reprezenta tehnocraţia din agricultura de stat şi comerţul cu produse agricole.

În competiţia pentru funcţia de preşedinte al României s-au înscris şase candidaţi, de două ori mai mulţi decât în 1990 (tabel 2.9). Simultaneitatea alegerilor parlamentare şi prezidenţiale a oferit candidaţilor pentru funcţia supremă în stat şansa de a transfera din popularitatea lor către partidele în numele cărora candidau. Favoritul scrutinului era preşedintele în exerciţiu, Ion Iliescu. Spre deosebire de alegerile precedente, partidele istorice nu au prezentat decât un singur candidat, Emil Constantinescu, mai tânăr cu o generaţie decât Ion Raţiu şi Radu Câmpeanu, dar fost membru al Partidului Comunist.

După primului tur, au rămas în cursă preşedintele în exerciţiu, Ion Iliescu, susţinut de FDSN, şi candidatul CDR, Emil Constantinescu. Ion Iliescu avea o serie de atuuri faţă de contracandidatul său: experienţă politică mai bogată, carismă, imagine mai bună, notorietate mult mai ridicată. Prezenţa în Convenţie a UDMR până la alegerile generale a contribuit la sprijinul oferit de electoratul maghiar către Emil Constantinescu, dar cu preţul trecerii electoratului naţionalist spre Ion Iliescu. În această situaţie, Gheorghe Funar, primarul ales în 1992 al municipiului Cluj-Napoca şi candidat PUNR la preşedinţie, clasat pe locul 3 în primul tur, a oferit sprijinul său lui Ion Iliescu. După ce a obţinut aproape jumătate din voturi în primul tur, Ion Iliescu s-a impus confortabil în turul 2, cu aproximativ 61% din voturile valabil exprimate şi la peste 2,7 milioane de voturi diferenţă faţă de Emil Constantinescu.

Din perspectiva clivajelor politice, turul al doilea a reprezentat o confruntare între stânga moderată aliată cu centrul şi dreapta politică aliată cu periferia. În turul 2, Emil Constantinescu a câştigat în majoritatea circumscripţiilor din Transilvania şi Banat, graţie sprijinului maghiar. Astfel, în Harghita şi Covasna, candidatul CDR a întrunit peste 90%, respectiv 85% din voturi. În schimb, cele mai mari diferenţe în favoarea lui Ion Iliescu s-au înregistrat în circumscripţiile unde FDSN a avut majorităţi absolute sau simple la alegerile parlamentare (fig. 2.8) Spre exemplu, în Călăraşi, Buzău şi Teleorman, Ion Iliescu a primit peste 80% din voturi.

Tabel 2.9 Alegerile prezidenţiale (1992)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		16.380.663			16.597.508		
voturi exprimate		12.496.430			12.150.728		
prezenţa la vot		76,3%			73,2%		
voturi valabil exprimate		11.898.856			12.034.636		
pondere în corpul electoral		72,6%			72,5%		
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	FDSN	5.633.456	47,3	34,4	7.393.429	61,4	44,6
Emil Constantinescu	CDR	3.717.006	31,2	22,7	4.641.207	38,6	27,9
Gheorghe Funar	PUNR	1.294.388	10,9	7,9			
Caius Traian Dragomir	FSN	564.655	4,7	3,4			
Ioan Mânzatu	Partidul Republican	362.485	3,1	2,2			
Mircea Druc	Independent	326.866	2,8	2,0			
total voturi valabil exprimate		11.898.856	100		12.034.636	100	72,5
voturi pentru candidaţi care nu au intrat în turul 2		2.548.394	21,4	15,6			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În urma alegerilor parlamentare, nicio forţă politică nu dispunea de o majoritate absolută pentru a desemna noul guvern. Pus în faţa acestei situaţii, preşedintele Iliescu, care a obţinut o victorie clară în scrutinul prezidenţial, s-a exprimat în favoarea unui guvern de uniune naţională, ţinând cont şi de situaţia economică dificilă. Argumentând că nu pot fi la guvernare alături de PRM şi PSM, partidele istorice au trecut în opoziţie, iar preşedintele Iliescu l-a desemnat pe Nicolae Văcăroiu, fost secretar de stat la Ministerul Economiei şi Finanţelor şi neafiliat politic, pentru a forma un nou guvern, dominat de tehnocraţi. Guvernul Văcăroiu a obţinut votul de învestitură datorită sprijinului parlamentar al FDSN, PUNR, PRM, PSM şi PDAR, care însumau peste 55% din totalul locurilor în Parlament, faţă de 44%, care reveneau opoziţiei alcătuită din CDR, FSN şi UDMR.

Alegerile din 1996: românii votează schimbarea

La expirarea mandatului primului Parlament ales în baza noii Constituţii, s-au organizat alegeri parlamentare în toamna anului 1996. Cum mandatul de patru ani al preşedintelui înceta tot la sfârşitul acelui an, au avut loc şi alegeri prezidenţiale, organizate simultan cu cele parlamentare.

Legislatura 1992-1996 s-a caracterizat prin stabilitate politică. Guvernul Văcăroiu şi-a dus mandatul până la capăt, în condiţiile unei majorităţi parlamentare FDSN-PUNR-PRM-PSM-PDAR reduse numeric, dar solidară la vot. În 1993, FDSN a fuzionat cu Partidul Republican, luând denumirea de Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR). Caracterul iniţial tehnocratic al guvernului Văcăroiu s-a schimbat către un guvern minoritar al PDSR. De altfel, chiar premierul Văcăroiu s-a înscris în PDSR în iunie 1996. Ceilalţi parteneri din majoritatea parlamentară au cerut intrarea la guvernare, de unde s-au retras mai apoi la momente diferite. Evoluţiile socio-economice, relevante în contextul votului retrospectiv, au fost marcate de o relansare a economiei manifestată prin creşterea PIB după trei ani consecutivi de recesiune, deşi anumite fenomene negative cu impact electoral semnificativ, ca inflaţia şi şomajul, au persistat.[186]

[186] PIB a crescut cu 17,4% în perioada 1992-1996. Inflaţia a înregistrat 256% (1993), 136% (1994), 32% (1995) şi 38% (1996). Numărul mediu anual de salariaţi a scăzut de la 6,62 milioane persoane (1992) la 5,93 milioane persoane (1996), iar în industrie s-a diminuat de la 3,3 mil. persoane (1992) la 2,7 mil. persoane (1996). Câştigul salarial real (1992-1996) a urcat cu doar 1,9 puncte procentuale, iar pensia medie reală a pierdut 1,4 puncte procentuale. De menţionat însă că pensia medie reală va mai avea acelaşi nivel ca în 1996 abia în anul 2003. Ponderea veniturilor publice în PIB a scăzut constant de la 33% la 29,9%, în timp ce ponderea cheltuielilor publice în PIB s-a menţinut la aproximativ 33,5%. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 1992-1996.

Până spre sfârşitul anului 1995, poziţia PDSR ca partid de guvernare părea destul de solidă, bazată în special pe evoluţiile economice, în linii mari pozitive şi pe popularitatea preşedintelui Iliescu. Încetarea din viaţă a preşedintelui PNŢCD, Corneliu Coposu, în noiembrie 1995, a constituit un eveniment special, care a permis partidelor de opoziţie să îşi contureze o imagine mai bună în rândul electoratului, pe baza caracterului predominant moral al mesajului politic. Din acest moment şi până la alegerile parlamentare, CDR a urcat constant în opţiunile de vot.[187]

La alegerile locale din iunie 1996, opoziţia a avut din nou câştig de cauză faţă de PDSR în zonele urbane. La Bucureşti, Victor Ciorbea (CDR) a obţinut un succes în dauna lui Ilie Năstase (PDSR), perceput înaintea campaniei ca având cele mai multe şanse datorită imaginii pozitive şi notorietăţii în ţară şi străinătate. Dincolo de ascendentul de imagine adus la nivel naţional de victoria de la Bucureşti, la votul pentru consiliile judeţene, CDR a surclasat PDSR cu peste 3%.

Sistemul electoral, în competiţia pentru cele 486 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporţională, cu listă blocată şi prag electoral de 3%, în circumscripţii plurinominale şi cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.[188]

Prin urmare, alegerile parlamentare din 1996 au plasat pe primul loc Convenţia Democrată din România (CDR), fiind pentru prima dată, atât în scurta perioadă de timp de la Revoluţie, cât mai ales în întreaga istorie electorală a statului modern român, când principala formaţiune politică de opoziţie a reuşit să surclaseze partidul aflat la putere şi care a organizat alegerile (vezi tabelele 2.10-11).

---

[187] În 1995, Barometrele de Opinie Publică plasau PDSR la peste 28% din opţiunile de vot, sensibil peste rezultatul din precedentele alegeri, atingând chiar 34% în septembrie; în acelaşi timp, partidele care formau Convenţia nu atingeau, reunite, scorul electoral din 1992; din decembrie 1995, PDSR începe un declin lent, iar CDR se află pe un trend ascendent, de la 20% în dec. '95 la 31,4% în oct. '96; în cazul alegerilor prezidenţiale, până în sept. '96, Ion Iliescu avea un avans de cel puţin 14 puncte procentuale (maxim 22, în sept. '95) în faţa lui Emil Constantinescu.

[188] Alegerile parlamentare şi prezidenţiale (primul tur) s-au organizat pe 3 noiembrie 1996 în baza Legii
nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului şi a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea preşedintelui României; turul 2 al alegerilor prezidenţiale s-a desfăşurat pe 17 noiembrie 1992.

Tabel 2.10 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (1996)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727						
total voturi exprimate: 11.559.458			prezenţa la vot: 65,3%			
total voturi valabil exprimate: 10.839.424			pondere corp electoral: 61,2%			
număr total de deputaţi: 345 (din care 18 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară)						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
PDSR Polul Democrat - Social din România	3.968.464	36,6	22,4	155	44,9	47,4
PRM Partidul România Mare	2.112.027	19,5	11,9	84	24,3	25,7
PD Partidul Democrat	762.365	7,0	4,3	31	9,0	9,5
PNL Partidul Naţional Liberal	747.263	6,9	4,2	30	8,7	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	736.863	6,8	4,2	27	7,8	8,3
minorităţi				18	5,2	
total partide parlamentare	8.326.982	76,8	47,0	345	100	100

* - ponderea formaţiunilor politice raportată la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale;

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Tabel 2.11 Alegerile parlamentare - Senat (1996)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.218.654					
total voturi exprimate: 13.088.388		prezenţa la vot: 76,0%			
total voturi valabil exprimate: 12.287.671		pondere corp electoral: 71,4%			
număr total de senatori: 143					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
CDR - Convenţia Democrată din România	3.772.084	30,7	21,9	53	37,1
PDSR Partidul Democraţiei Sociale din România	2.836.011	23,1	16,5	41	28,7
USD Uniunea Social Democrată	1.617.384	13,2	9,4	23	16,1
UDMR - Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	837.560	6,8	4,9	11	7,7
PRM - Partidul România Mare	558.026	4,5	3,2	8	5,6
PUNR - Partidul Unităţii Naţionale Române	518.962	4,2	3,0	7	4,9
total partide parlamentare	10.140.027	82,5	58,9	143	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Din perspectiva clivajelor politice, cele mai multe voturi le-a primit dreapta politică, prin CDR (30%). Dacă la aceasta însumăm şi voturile pentru Alianţa Naţional-Liberală (2,2%), alianţă electorală care a ratat intrarea în parlament, rezultă 4 milioane de voturi în favoarea dreptei politice. Temele de campanie ale CDR au vizat toate categoriile de votanţi apartizani. La fel ca în 1992, principala temă de campanie favorabilă CDR a fost votul negativ, de evaluare retrospectivă a performanţelor guvernului, mai ales în ceea ce priveşte

problemele socio-economice. Spre deosebire de 1992, CDR avea de această dată o ofertă politică mult mai clară prin *Contractul cu România*[189], pentru îndeplinirea căruia cerea un mandat politic din partea alegătorilor. Prin *Contract* se trecea de la mesajul axat pe anticomunism la unul concentrat pe aşteptările socio-economie ale electoratului. Cuvântul-cheie al campaniei CDR avea să fie „schimbarea". În caz de nerespectare a promisiunilor din *Contract*, CDR se angaja să renunţe benevol la putere.

Stânga moderată, reprezentată de PDSR, a avut de înfruntat un val de vot negativ, similar cu cel din 1992 asupra FSN-Roman, dar cu o amploare dată de trecerea a încă 4 ani de dificultăţi specifice tranziţiei. Faţă de 1992, PDSR s-a situat acum pe poziţia secundă (23%). În ciuda unor aspecte pozitive din evoluţia economiei, cum ar fi primii ani de creştere economică de după Revoluţie, PDSR nu a putut sau nu a ştiut să respingă atacurile negative la adresa guvernării sale şi să ofere un mandat politic mai atractiv decât *Contractul cu România*. De aici utilizarea unei teme de politică externă, anume integrarea în NATO, dar asupra căreia erau de acord toate partidele importante. O resursă semnificativă a rămas tema competenţei probate la guvernare, spre deosebire de CDR.

FSN-Roman a luat denumirea de Partidul Democrat şi a format Uniunea Social-Democrată (USD), alături de Partidul Social-Democrat din România, intrând astfel în Internaţionala Socialistă. USD şi-a clădit campania pe teme pozitive privind scopurile politicilor publice, evitând perspective retrospective asupra guvernării 1990-1991, pe baza unui program constructiv axat pe teme sociale. A fost atent construită o imagine social-modernă, dinamică şi alternativă atât la PDSR cât şi la CDR. Campania prezidenţială paralelă a fost o sursă de câştig pentru USD, datorită popularităţii liderului Petre Roman. USD s-a clasat pe ultima treaptă a podiumului, cu aproape 13% din sufragii.

Trecând la clivajul centru-periferie, UMDR şi-a păstrat votul blocului etnicilor maghiari (6,8%), păstrând tema legată de scopul politicilor publice, respectiv autonomia şi drepturile minorităţilor naţionale. De cealaltă parte a clivajului, partidele naţionaliste PUNR şi PRM au obţinut 4,3%, respectiv 4,5% din voturi, totalizând sub 9%, sensibil mai puţin decât la alegerile precedente

[189] Denumirea provenea de la manifestul electoral al Partidului Republican din SUA (*Contract with America*) şi care a adus prima victorie a acestuia în alegerile pentru Camera Reprezentanţilor, după o pauză de 52 de ani. *Contractul* era un document programatic în 20 de puncte prin care CDR se angaja că, în 200 de zile de la venirea la putere, va adopta un set de legi care să amelioreze simţitor nivelul de trai. Între altele, CDR susţinea că se bucură de un sprijin larg din partea democraţiilor occidentale şi că numeroşi investitori străini vor veni în România, astfel încât vor intra 60 de miliarde de dolari în România şi va rezulta o puternică dezvoltare a ţării. Conform documentului, 15.000 de specialişti se aflau la dispoziţia CDR, gata să preia funcţiile de conducere din administraţie şi economie.

(11%). În 1996, tema pericolului asupra integrităţii teritoriale a ţării îşi pierduse din actualitate, dominante fiind temele socio-economice.

Ar fi de menţionat şi faptul că electoratul plasat la stânga PDSR, reprezentat în 1992 de PSM, a avut de optat în 1996 între două partide, Partidului Socialist al Muncii (PSM) şi Partidul Socialist (PS), scindat din PSM. Însumate, voturile pentru cele două formaţiuni au totalizat 4,4%, dar cum fiecare s-a situat sub 3%, nu au mai intrat în Parlament.

Participarea la vot (76,01%) a fost aproximativ la acelaşi nivel ca în 1992 (76,29%). Interesant este însă că ponderea voturilor valabil exprimate a fost mai ridicată, de peste 71% faţă de 66% la scrutinul precedent. Raportat la corpul electoral, partidele parlamentare au întrunit 56,9% la Camera Deputaţilor şi 58,9% la Senat, sensibil mai mult decât în 1992.

Geografia electorală a alegerilor parlamentare din noiembrie 1996 ilustrează dominaţia CDR (fig. 2.9), care s-a impus în jumătate dintre circumscripţiile electorale (21 din 42). Cu toate acestea, diferenţa dintre primii doi clasaţi a fost, ca şi în 1992, de 7-8 puncte procentuale, când FDSN obţinuse pluralităţi în două treimi din totalul circumscripţiilor. Explicaţia reiese dintr-o mai bună dispersie a votului în cazul PDSR faţă de CDR. O a doua diferenţă faţă de 1992 este dată de reculul partidelor naţionaliste, care nu îşi mai adjudecă nicio circumscripţie. În această situaţie, CDR a câştigat în Transilvania, mai puţin circumscripţiile dominate de electoratul maghiar. În fine, CDR a reuşit să rupă monopolul PDSR asupra provinciilor extracarpatice. La scrutinul precedent, Convenţia nu câştigase decât în Bucureşti.

Situaţia pe provincii istorice indică victoria CDR în Transilvania, Oltenia şi Dobrogea, în timp ce PDSR câştigă în Moldova şi Muntenia. În Transilvania de Nord, se menţine poziţia specială a UDMR, mai ales în circumscripţiile Harghita-Covasna-Mureş. În Transilvania, CDR obţine mai mult decât dublul scorului electoral al PDSR. În Ţara Românească, PDSR pierde controlul asupra Olteniei, Dobrogei şi Prahovei, cel mai populat judeţ dintre Olt şi Dunăre, dar se impune în celelalte judeţe ale Munteniei. Pe ansamblu, CDR câştigă la scor strâns şi în Ţara Românească. În Moldova, PDSR câştigă la o diferenţă moderată, faţă de avansul de 24 de puncte procentuale din 1992. UDMR rămâne dependent de plasarea geografică a electoratului maghiar în Transilvania. În cazul partidelor naţionaliste, PUNR rămâne cantonat în Transilvania, în timp ce PRM are rezultate mai bune în restul ţării. La USD se constată o distribuţie relativ uniformă a votului.

Tabel 2.12 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaţilor - 1996)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)						
	PDSR	CDR	USD	UDMR	PRM	PUNR	PS+PSM
Transilvania	12,3	28	11,8	17,7	3,3	8,7	3,4
Ţara Românească	27,6	29,4	14,4	0,2	4,9	1,8	6,3
Moldova	31,3	26,3	13,3	0,2	5,5	1,9	3,6
Bucureşti	16,4	46,3	11,9	0,5	5,2	2	4
total	21,5	30,2	12,9	6,6	4,5	4,4	4,4

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

În ceea ce priveşte mediul de rezidenţă, se reîntâlneşte, dar mai accentuată, situaţia din 1992, de predominare a PDSR în rural şi de către CDR în urban. Spre deosebire de atunci, CDR se impune şi în oraşele mici, inversând raportul din 1992. Situaţia de echilibru în oraşele mijlocii se rupe decisiv în favoarea Convenţiei. De notat că CDR obţine victoria în toate circumscripţiile cu cele 7 oraşe ale României de peste 300.000 locuitori la acea vreme (Constanţa, Iaşi, Galaţi, Braşov, Timişoara, Cluj, Craiova), plus Bucureşti. Diferenţa dintre CDR şi PDSR pe segmentul oraşelor mari se apropie de 30 de puncte. În cazul mediului urban, în plus faţă de asemănarea cu 1992, trebuie ţinut cont de impactul mai ridicat al creşterii preţurilor şi al pierderii locurilor de muncă, mai ales în industrie, precum şi de creşterea şi diversificarea ofertei media, în special în cazul posturilor de televiziune private (Antena1, Pro Tv, Tele 7 abc), rezultând mai multe canale de transmitere a mesajului politic al opoziţiei acelor ani. În mediul rural, PDSR se impune, dar la o diferenţă mult mai mică decât în 1992, când avea peste dublul scorului CDR. La celelalte formaţiuni politice intrate în Parlament nu se observă diferenţa majore pe medii de rezidenţă, cu excepţia UDMR, dependent de specificul electoratului maghiar.

Tabel 2.13 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 1996)

mediul de rezidenţă	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	PDSR	CDR	USD	UDMR	PRM	PUNR	PS+PSM	alţii
rural	29,5	22,7	12,4	7,1	3,6	3,9	4,1	16,7
oraşe mici	17,9	27,1	14,2	9,6	4,8	5,4	5,1	15,8
oraşe mijlocii	15,5	33,2	13,8	7,6	5,5	5,3	5	14,2
oraşe mari	14,2	42,6	12,5	3,4	5	3,9	4,3	14,2
total	21,5	30,2	12,9	6,6	4,5	4,4	4,3	15,5

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză* (Bucureşti: Paideia, 2001).

Convenţia Democratică din România (CDR) a obţinut la alegerile parlamentare din 1996 aproximativ 3,7 milioane de voturi, reprezentând 30%

din voturile valabil exprimate şi peste 21% din corpul electoral. După redistribuire, CDR a primit 35% din mandate la Camera Deputaţilor şi 37% la Senat. Spre deosebire de 1992, în Convenţie a intrat Partidul Naţional Liberal, dar au ieşit PSDR şi Partidul Alianţei Civice. Pentru CDR, a fost esenţială obţinerea de rezultate bune în afara culoarului Timiş - Braşov şi a Capitalei. În Transilvania, CDR a reuşit victoria în toate circumscripţiile, mai puţin cele dominate de electoratul maghiar. Importante au fost rezultatele din Ţara Românească şi Moldova, care în 1992 au fost slabe. Astfel, în Oltenia s-a câştigat în Dolj, Mehedinţi şi Vâlcea, în Moldova în Galaţi, Iaşi şi Suceava, iar în Dobrogea în Constanţa. Victoria din Prahova a legat bazinul transilvan de zona Bucureştilor. Cele mai bune rezultate au fost obţinute în Capitală (45,4%), Timiş (44,4%), Caraş (43%), Ilfov (42,2%) şi Sibiu (41,1%).

Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR) a primit 2,6 milioane de voturi pentru Camera Deputaţilor şi 2,8 milioane pentru Senat, reprezentând 21,5%, respectiv 23% din voturile valabil exprimate şi 15,3%, respectiv 16,4% din corpul electoral. După redistribuire, PDSR a beneficiat de 26% din mandatele de la Cameră şi 28% din mandatele de la Senat. În pierderea alegerilor a contat spargerea blocului de circumscripţii câştigate în 1992, acel „L" întors pornind din nordul Moldovei spre Oltenia. La aceasta s-au adăugat rezultatele modeste din Transilvania, Oltenia de vest şi Constanţa. Circumscripţiile cele mai favorabile au continuat să fie Botoşani (48%), Buzău (42,4%) şi Călăraşi. În restul circumscripţiilor în care s-a reuşit depăşirea mediei pe ţară, predomină populaţia din mediul rural.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a întrunit 800.000 de voturi, rezultat aproape identic cu cel din 1992. Însă, datorită măririi corpului electoral, ponderea acestora a reprezentat sensibil mai puţin, adică peste 6,6% din totalul voturilor valabil exprimate, 4,7% din corpul electoral şi 7% din mandatele parlamentare. Cele mai bune rezultate au fost obţinute în Harghita (83%) şi Covasna (71%) şi majorităţi simple în Mureş, Sălaj şi Satu Mare. În afara Transilvaniei de Nord, rezultate semnificative nu au fost decât în Arad şi Braşov.

Partidele naţionaliste, reprezentative pentru versantul centru al clivajului centru-periferie, au obţinut puţin peste 1 milion de voturi sau 8,7% din totalul sufragiilor. Partidul România Mare (PRM) a întrunit circa 4,5% din voturi, reprezentând peste 3,1% din corpul electoral şi 5,5% din mandate, iar Partidul Unităţii Naţionale a Românilor (PUNR) aproximativ 4,2% din voturi, adică 3%

din corpul electoral şi 5% din mandate. Cele mai bune rezultate au fost obţinute în Transilvania, dar într-o proporţie mult mai mică decât în 1992. Astfel, votul pentru partidele naţionaliste pe circumscripţii prezintă o distribuţie mai uniformă.

Uniunea Social Democrată (USD) s-a clasat pe locul al treilea în alegerile parlamentare cu circa 1,6 milioane de voturi, reprezentând în jur de 13% din voturile valabil exprimate, 9% din corpul electoral şi 16% din mandate. Deşi scorul obţinut de USD a fost favorizat de candidatura liderului PD, Petre Roman, la funcţia supremă în stat. Campania prezidenţială a cules cu peste 600.000 de voturi în plus. Distribuţia voturilor pentru USD pe circumscripţii este uniformă, cel mai ridicat scor electoral fiind în circumscripţiile Suceava şi Bistriţa-Năsăud (19%).

În competiţia pentru funcţia de preşedinte al României s-au înscris 16 candidaţi, faţă de numai şase în 1992 (tabel 2.14). Principalii candidaţi au fost preşedintele în funcţie, Ion Iliescu, candidatul CDR, Emil Constantinescu, şi cel al USD, Petre Roman. Ceilalţi candidaţi au avut rolul de maximizare a campaniei şi votului pentru partidele din care făceau parte, fiind lipsiţi de şanse reale de a accede în turul doi. Nu au lipsit nici candidaţi exotici, lipsiţi de suport partinic, precum bioterapeutul Constantin Mudava.

Tabel 2.14 Alegerile prezidenţiale (1996)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale				17.218.654			17.230.654
voturi exprimate				13.088.388			13.078.883
prezenţa la vot				76,0%			75,9%
voturi valabil exprimate				12.652.900			12.972.485
pondere în corpul electoral				73,5%			75,3%
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	independent	4.081.093	32,3	23,7	5.914.579	45,6	34,3
Emil Constantinescu	CDR	3.569.941	28,2	20,7	7.057.906	54,4	41,0
Petre Roman	USD	2.369.941	20,5	13,8			
Gyorgy Frunda	UDMR	761.411	6,0	4,4			
CV Tudor	PRM	407.828	3,2	2,4			
alţii		1.462.686	9,8	8,5			
total voturi valabil exprimate		12.652.900	100	73,5	12.972.485	100	75,3
voturi pentru candidaţi care nu au intrat în turul 2		4.812.186	39,5	27,95			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală

După primul tur, au rămas în cursă preşedintele în funcţie, Ion Iliescu şi candidatul CDR, Emil Constantinescu, la fel ca în 1992, în ciuda unei campanii electorale de succes a candidatului USD, Petre Roman. Pentru turul al doilea,

competiţia se anunţa foarte strânsă, atât datorită diferenţei reduse dintre primii doi clasaţi, de doar 5 puncte procentuale, cât şi ca urmare a câştigării alegerilor parlamentare de către CDR. De altfel, înfrângerea PDSR fiind previzibilă într-o oarecare măsură, preşedintele Ion Iliescu a ales să candideze din postura de independent, pentru a nu-şi lega imaginea de partidul de guvernământ. În favoarea lui Ion Iliescu era un climat general că va câştiga alegerile şi că se va ajunge la o coabitare, după model francez, datorită suportului puternic pentru preşedinte din partea electoratului, fapt vizibil prin sondajele de opinie în care l-a surclasat permanent pe oponentul său. Alte puncte tari ale lui Ion Iliescu erau carisma şi experienţa, dar şi un ascendent moral dat de victoria categorică din alegerile prezidenţiale precedente.

Perioada de două săptămâni dintre cele două tururi a cuprins o serie de evenimente care i-au fost favorabile lui Emil Constantinescu. Victoria clară în alegerile parlamentare a CDR şi, mai ales, protocolul pentru formarea coaliţiei guvernamentale cu USD, în schimbul sprijinului în turul al doilea, au întărit şansele candidatului CDR. În plus, şi UDMR s-a pronunţat în favoarea sa. Perspectiva unei majorităţi parlamentare CDR-USD-UDMR, deja conturată, a facilitat un val de receptivitate în mediile politice şi media pentru tema „schimbării" şi de izolare a lui Ion Iliescu. Dezbaterile televizate dintre cele două tururi au reprezentat un capitol important, ca test al abilităţilor de comunicare politică ale candidaţilor, din ce în ce mai importante în Occident. Emil Constantinescu a avut o postura mai dinamică, orientat spre teme ce ţin de imaginea candidatului[190], în timp ce Ion Iliescu s-a aflat la început în defensivă, abordând apoi teme referitoare la programul economic şi apropierea de UDMR a contracandidatului său. Turul al doilea a adus victoria lui Emil Constantinescu la o diferenţă de circa 1 milion de voturi, acesta obţinând 54% din sufragii, reprezentând aproape 41% din corpul electoral. Ion Iliescu a primit doar 45,5% din voturi, adică 34,3% din corpul electoral.

Din perspectiva clivajelor politice, finala alegerilor prezidenţiale a constituit tot o confruntare între dreapta politică, aliată cu periferia, şi stânga moderată, aliată cu centrul. Spre deosebire de 1992, candidatul CDR a reuşit să

[190] A rămas celebră întrebarea adresată de Emil Constantinescu la sfârşitul primei confruntări televizate: „Domnule Iliescu, credeţi în Dumnezeu?". Pentru transcriptul secţiunii respective din dezbaterea TV, a se vedea *Jurnalul Naţional*, „Marea confruntare - «Crezi în Dumnezeu, domnule Iliescu?»", 16 noiembrie 2006, http://jurnalul.ro/special-jurnalul/marea-confruntare-crezi-n-dumnezeu-domnule-iliescu-7869.html.

câştige şi în afara Transilvaniei, impunându-se în Prahova, Constanţa, Ilfov, Galaţi şi la Bucureşti (fig. 2.10). Cele mai bune rezultate au fost obţinute în aceleaşi circumscripţii ca şi în 1992, graţie sprijinului disciplinat al electoratului maghiar în Harghita (91,5%), Covasna (86,8%) şi Satu Mare (77,7%), dar şi în Timiş (72,7%), Sibiu (73,8%) şi Braşov (69%). Ion Iliescu a dominat în Moldova şi Ţara Românească, obţinând cele mai bune rezultate în Botoşani (68%), Teleorman (66%), Vaslui (63,6%) şi Călăraşi (63,3%).

Preşedintele Emil Constantinescu l-a nominalizat ca prim-ministru pe Victor Ciorbea, primar al Capitalei şi membru PNŢCD, cel mai important partid din CDR. Parlamentul a acordat votul de învestitură guvernului Ciorbea pe baza unei majorităţi parlamentare formată din CDR, USD şi UDMR, care dispunea de 62% din mandatele de la Camera Deputaţilor şi 60% din cele de la Senat. Opoziţia parlamentară a fost formată din PDSR, PRM şi PUNR.

Alegerile din 2000: a doua alternanţă democratică

În noiembrie 2000 au avut loc alegeri parlamentare şi prezidenţiale, ca urmare a expirării mandatului demnitarilor aleşi în toamna anului 1996. Legislatura 1996-2000 s-a caracterizat prin instabilitate politică, având drept cauză disensiunile şi rivalitatea dintre membrii coaliţiei guvernamentale CDR-USD-UDMR. În cei 4 ani de mandat până la alegerile la termen, s-au succedat trei guverne ale aceleiaşi coaliţii, conduse de prim-miniştrii Victor Ciorbea (dec. 1996-apr. 1998), Radu Vasile (apr. 1998-dec. 1999) şi Mugur Isărescu (dec. 1999-dec. 2000).[191] Un eveniment important a survenit pe planul politicii externe, prin invitarea României să înceapă negocierile pentru aderarea la Uniunea Europeană la Consiliul European de la Copenhaga din decembrie 1999.

Evoluţiile socio-economice negative ale perioadei pun în evidenţă o altă cauză a acestei instabilităţi, rezultată în competiţia dintre partidele coaliţiei de a evita pasivul guvernării, concretizat în votul retrospectiv, de evaluare negativă a

[191] Unele dintre cele mai interesante memorii din perspectiva celor direct implicaţi în evenimentele politice ale perioadei sunt Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (Bucureşti: Humanitas, 2002) şi Răzvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt* (Bucureşti: Universitaria, 2002).

guvernării. Anii 1997-1999 au marcat o perioadă de recesiune, însoţită de inflaţie, şomaj şi scăderea puterii de cumpărare, care a luat sfârşit în anul 2000.[192]

În primul an de după alegeri, CDR, considerată ca principala formaţiune politică a guvernării, şi preşedintele Constantinescu au beneficiat de un plus de capital politic, un bonus obişnuit pentru câştigătorii alegerilor. Pe măsură ce economia a intrat în recesiune în primăvara anului 1997, acest capital a început să se consume, astfel încât după criza guvernamentală încheiată cu demisia guvernului Ciorbea (aprilie 98), CDR a coborât la un prag apropiat de scorul obţinut la precedentele alegeri. De aici şi până la alegerile locale, partidele coaliţiei majoritare şi preşedintele Constantinescu au scăzut constant în sondaje. În iarna 1998-1999, principalul partid de opoziţie, PDSR, a devansat CDR în intenţiile de vot, tendinţă care nu a mai fost schimbată până în anul 2000.[193]

Alegerile locale din iunie 2000 au confirmat avansul luat de PDSR, care s-a impus chiar şi în marile oraşe, dominate de CDR la alegerile locale precedente. În Bucureşti, unde PDSR nu a izbândit niciodată, pierzând atât în alegerile locale cât şi în cele generale, candidaţii acestui partid s-au impus la primăriile de sector. Candidatul pentru primar general, Sorin Oprescu, a fost învins la o diferenţă de câteva mii de voturi, inferioară numărului de buletine de vot anulate, de către Traian Băsescu (PD), ministru al Transporturilor, care a reuşit să mobilizeze coaliţia electorală anti-PDSR.

Sistemul electoral, în competiţia pentru cele 484 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporţională, cu listă blocată, dar cu prag electoral mărit la 5%, în circumscripţii plurinominale şi cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.[194]

---

[192] PIB a scăzut cu peste 12% în perioada 1997-1999, urmată de o creştere cu 2,1% în 2000. Inflaţia a înregistrat 155% (1997), 59% (1998), 45,8% (1999) şi 45,7% (2000). Numărul mediu anual de salariaţi a scăzut de la 5,93 milioane persoane (1996) la 4,62 milioane persoane (2000), iar în industrie s-a diminuat de la 2,7 mil. persoane (1996) la 1,87 mil. persoane (2000). Câştigul salarial real (1997-2000) a pierdut 19,4 puncte procentuale, iar pensia medie reală 31,1 puncte procentuale. Ponderea veniturilor publice în PIB a atins un maxim de 35% în 1998, scăzând apoi la 31,2% în 2000. Ponderea cheltuielilor publice în PIB a urmat acelaşi trend, cu un maxim de 38,3% în 1998, coborând la 35,2% în 2000. În termeni absoluţi, cheltuielile şi veniturile publice au fost comparabile cu cele din 1996 doar în 1998, în rest fiind sensibili mai mici. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 1992-1996.

[193] Barometrul de Opinie Publică al Fundaţiei Soros credita CDR cu 51% (mart. 97), 42% (dec.97), 30% (nov. 98), 22% (mai 99) şi 15% (mai 2000), respectiv 29%, 16%, 26%, 39% şi 47% pentru PDSR, la aceleaşi cercetări.

[194] Alegerile parlamentare şi prezidenţiale (primul tur) s-au organizat pe 26 noiembrie 2000 în baza Legii nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului şi a Legii nr. 69/1992 pentru alegerea preşedintelui României, modificate şi completate prin OUG 63, 129, 140, 154, 165 şi 212 din 2000; turul 2 al alegerilor prezidenţiale s-a desfăşurat pe 10 decembrie 2000.

Tabel 2.15 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2000)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727						
total voturi exprimate: 11.559.458			prezenţa la vot: 65,3%			
total voturi valabil exprimate: 10.839.424			pondere corp electoral: 61,2%			
număr total de deputaţi: 345 (din care 18 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară)						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri*
PDSR Polul Democrat - Social din România	3.968.464	36,6	22,4	155	44,9	47,4
PRM Partidul România Mare	2.112.027	19,5	11,9	84	24,3	25,7
PD Partidul Democrat	762.365	7,0	4,3	31	9,0	9,5
PNL Partidul Naţional Liberal	747.263	6,9	4,2	30	8,7	9,2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	736.863	6,8	4,2	27	7,8	8,3
minorităţi				18	5,2	
total partide parlamentare	8.326.982	76,8	47,0	345	100	100

*- ponderea formaţiunilor politice raportată la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale;
Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19 Statistică electorală.

Rezultatele alegerilor parlamentare (vezi tabele 2.15-16) au indicat pe primul loc, cu 37% din voturi, Polul Democrat Social din România (P.D.S.R.), alianţă electorală reprezentând, din perspectiva clivajelor politice, stânga moderată. În alcătuirea Polului intrau Partidul Democraţiei Sociale din România (PDSR), fost partid de guvernământ în perioada 1992-1996 şi două formaţiuni minore, Partidul Social-Democrat din România (PSDR)[195] şi Partidul Umanist din România (PUR). Rolul principal revenea PDSR, ale cărui iniţiale corespundeau cu cele ale Polului tocmai pentru a nu risca o confuzie în masa de votanţi a partidului. Tema principală favorabilă campaniei P.D.S.R. a fost evaluarea critică a politicilor socio-economice ale guvernării de dreapta, percepută ca responsabilă de căderea economiei şi prăbuşirea nivelului de trai. Astfel, P.D.S.R. a fost principalul beneficiar al votului negativ. Faţă de lipsa de competenţă a adversarilor, P.D.S.R. se bucura de o evaluare anticipativă pozitivă. Secundar, se cerea un mandat politic pentru relansarea economiei naţionale, cu o atenţie specială dată politicilor sociale. La acestea se adăugau şi imaginea candidatului pentru preşedinţie, Ion Iliescu.

[195] Uniunea Social-Democrată, care reunea PSDR şi PD, îşi încetase existenţa cu acordul ambelor părţi.

Tabel 2.16 Alegerile parlamentare - Senat (2000)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 17.699.727					
total voturi exprimate: 11.559.458		prezenţa la vot: 65,3%			
total voturi valabil exprimate: 10.891.910		pondere corp electoral: 61,5%			
număr total de senatori: 143					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
PDSR Polul Democrat - Social din România	4.040.212	37,1	22,8	65	46,4
PRM Partidul România Mare	2.288.483	21,0	12,9	37	26,4
PD Partidul Democrat	825.437	7,6	4,7	13	9,3
PNL - Partidul Naţional Liberal	814.381	7,5	4,6	13	9,3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	751.310	6,9	4,2	12	8,6
total partide parlamentare	8.719.823	80,1	49,3	140	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

Dreapta politică a decontat pasivul guvernării 1996-2000. Din acest motiv, dar şi din cauza disputelor generate de guvernarea în coaliţie, principalele partide care formau CDR în 1996 au mers pe căi diferite. Partidul Naţional Liberal a candidat separat, pe liste proprii, ca şi în 1992, în timp ce PNŢCD a format CDR 2000, alături de o grupare liberală, Uniunea Forţelor de Dreapta şi de alte partide minore. Principala temă de campanie a CDR 2000 a fost integrarea europeană, care oferea un discurs pe o dimensiune prospectivă, percepută drept singura capabilă să estompeze asocierea recesiunii economice cu CDR, ca principala forţă politică a coaliţiei guvernamentale. Chiar şi în această situaţie, doi factori au ruinat şansele CDR 2000: lipsa unui candidat la preşedinţie şi pragul electoral specific alianţelor politice. În vara anului 2000, preşedintele Constantinescu a anunţat că nu va mai candida pentru un nou mandat, declarându-se învins de fosta Securitate. Ca urmare, CDR 2000 a rămas şi fără candidat la preşedinţie, dar şi cu o recunoaştere implicită a eşecului guvernării. Liderii CDR 2000 l-au persuadat pe premierul Isărescu, tehnocrat, guvernator al BNR, dar neafiliat politic, să candideze la preşedinţie. Isărescu a fost de acord, dar a candidat ca independent. CDR 2000 a folosit în campanie resursele de imagine ale candidatului Isărescu, însă fără rezultate. Scorul electoral de 5,2% ar fi fost suficient pentru un singur partid să treacă pragul electoral, dar prea mic pentru o alianţă politică. Este foarte probabil că PNŢCD ar fi reuşit prin forţe proprii acelaşi rezultat, însă prin formarea acestei alianţe politice, toate partidele din CDR 2000 au rămas în afara Parlamentului.

Partidul Naţional Liberal (PNL), care a făcut parte din CDR în 1996, a fost singurul reprezentant al dreptei politice în Parlament, având un scor electoral

de 7%. Strategia pentru campania electorală a liderului Valeriu Stoica a vizat tocmai ieşirea din Convenţie, pentru a evita, pe cât posibil, votul negativ şi promovarea unui discurs de campanie prospectiv, axat pe un mandat politic pentru politici economice autentic liberale. Pentru a sublinia competenţa liberalilor pe economie (deşi au deţinut portofoliul finanţelor între anii 1998-2000), liderii partidului au primit acceptul lui Theodor Stolojan, fostul premier din perioada 1991-1992, de a candida la preşedinţie sub sigla PNL. În afara competenţelor pe probleme economice, dată de stagiul lui Theodor Stolojan la Banca Mondială, candidatul PNL avea şi avantajul că mandatul de premier al unui guvern de tehnocraţi, care avusese sarcina gestionării problemelor curente până la alegerile din 1992, nu l-a supus unor atacuri dure din partea opoziţiei de atunci. Strategia a avut succes, iar PNL a evitat soarta PNŢCD.

Partidul Democrat (7%) este al doilea şi ultimul dintre partidele coaliţiei guvernamentale 1996-2000 care a reuşit să se menţină în Parlament. Oficial, PD şi-a păstrat doctrina social-democrată, însă o serie de elemente îndreptăţesc încadrarea acestuia ca reprezentant al dreptei economice: asumarea politicilor de tip neoliberal, prin asocierea la guvernare cu partide de dreapta, activitatea miniştrilor PD de la industrie şi comerţ şi transporturi, tema reformei din discursul politic şi poziţia antagonică faţă de PDSR, etichetat ca partid neocomunist nereformat. De altfel, PD se va retrage din Internaţionala Socialistă în 2005, trecând la o doctrină de dreapta. Ca temă de campanie, PD a construit cu atenţie pe dimensiunea retrospectivă, de evaluare a performanţelor guvernării, imaginea de purtător al părţilor pozitive ale reformei. O resursă de imagine a fost şi întrebuinţarea lui Traian Băsescu, noul primar general al Capitalei, ca şef al campaniei pentru preşedinţie a lui Petre Roman.

UDMR a înregistrat un rezultat similar cu cel din 1996 (6,8%), graţie sprijinului electoratului maghiar. Temele de campanie au rămas aceleaşi, autonomia şi drepturile minorităţilor naţionale, specifice unui partid al periferiei.

De partea opusă a acestui clivaj, pe dimensiunea centru, situaţia s-a simplificat prin intrarea în Parlament a unei singure formaţiuni, Partidul România Mare. Partidul condus de Corneliu Vadim Tudor a reuşit performanţa de a se clasa pe locul 2 la partide (20%). PRM a menţinut ca secundară tema pericolului secesionist maghiar faţă de integritatea teritorială a statului naţional, predilectă în campaniile electorale precedente ale partidelor naţionaliste din 1992 şi 1996, dând prioritate temei corupţiei, prin care se atacă atributele morale ale adversarilor şi prezentată drept cauză a măsurilor nepopulare ale guvernanţilor. În acest mod, PRM era recipientul votului negativ masiv împotriva partidelor

din coaliţia guvernamentală. Pentru a stârpi corupţia, PRM cerea un mandat politic axat pe lege şi ordine, invocând imagini plastice pentru pedepsirea celor vinovaţi. În fine, prestaţia de la dezbaterile televizate şi carisma lui Corneliu Vadim Tudor, preşedinte PRM şi candidat la preşedinţie, au constituit resurse de imagine puse la dispoziţia partidului.

Participarea la vot a fost mult mai scăzută decât la alegerile precedente, 65,3% în 2000 faţă de 76% în 1996. În situaţia ridicării pragului la 5%, partidele parlamentare au întrunit numai 76,8% din totalul voturilor valabil exprimate, reprezentând opţiunile a doar 47% din corpul electoral.

Analiza alegerilor parlamentare trebuie să ţină cont şi de rezultatele unor formaţiuni politice care au ratat intrarea în parlament, dar ai căror votanţi au jucat un rol important în toate alegerile de după 1992. Fără a integra analizei acest segment de electorat, putem pierde din valoarea modelului explicativ. Prin urmare, votul în noiembrie 2000 pentru dreapta, pe cele două dimensiuni ale sale, politică şi economică, nu se restrânge la PNL şi PD, care au intrat în Parlament, ci cuprinde şi votanţii CDR 2000 şi ApR. Inferenţa implicită pe care o facem aici este că electoratul respectiv se regăseşte în coaliţia electorală a grupurilor sociale ce sprijină dreapta împotriva stângii moderate, adică „partidul lui Ion Iliescu". De altfel, Alianţa pentru România (ApR), având ca lideri un grup de tehnocraţi desprinşi din PDSR, va fuziona cu PNL, ca şi Uniunea Forţelor de Dreapta (UFD), al doilea partid, ca mărime, din CDR 2000. În fine, PNŢCD va susţine candidatul dreptei în turul al doilea al prezidenţialelor din 2004.

Geografia electorală ilustrează victoria P.D.S.R., care s-a impus în afara arcului carpatic, cu excepţia Capitalei (fig. 2.11). Această dispunere teritorială corespunde celei din 1992. Ca şi atunci, dreapta, centrul (PRM) şi periferia (UDMR) îşi împart Transilvania. Situaţia pe provincii istorice indică supremaţia incontestabilă a P.D.S.R. în Moldova şi Ţara Românească, unde a fost chiar aproape de majoritatea absolută, adjudecându-şi toate circumscripţiile. În ciuda circumstanţelor nefavorabile la nivel naţional, Capitala a revenit tot dreptei, confirmând astfel şirul neîntrerupt de victorii electorale în alegeri locale, parlamentare sau prezidenţiale începând cu 1992. În Transilvania, situaţia este mult mai echilibrată, având în vedere electoratul UDMR, însă la fel ca în 1992 şi 1996, stânga este precedată de dreapta. La PRM se observa o distribuţie uniformă pe provincii istorice.

Tabel 2.17 Votul pe provincii istorice (Camera Deputaţilor - 2000)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)								
	P.D.S.R.	CDR 2000	PD	PNL	UDMR	PRM	ApR	Alţii	Dreapta 2000
Transilvania	21,7	4,9	7,0	7,5	19,3	19,0	4,5	16,1	23,9
Ţara Românească	45,3	3,9	6,9	6,3	0,2	20,9	4,4	12,1	21,5
Moldova	48,4	3,6	5,5	6,0	0,2	18,2	4,0	14,0	19,1
Bucureşti	33,9	12,4	10,8	10,8	0,7	18,9	1,6	13,7	35,6
total	36,6	5	7,0	6,9	6,8	19,5	4,1	14,1	23.0

Sursa: calculat după Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.
Notă: „Dreapta 2000" reprezintă voturile cumulate pentru CDR 2000, PNL, PNL-Câmpeanu, PD şi ApR.

Votul pe medii de rezidenţă arată similitudini cu alegerile precedente. Stânga domină mediul rural, fapt ce reiese din majorităţile obţinute în judeţele cu un grad mai redus de urbanizare din sud şi Moldova. Pe mediul urban, situaţia este similară celei din 1992, respectiv un avantaj al stângii în oraşele mici şi un echilibru relativ în oraşele mijlocii. În marile oraşe, s-a impus tot P.D.S.R., dar la un scor foarte strâns, deşi dreapta a dispus de pluralităţi în Bucureşti şi în circumscripţiile cuprinzând marile oraşe ale Transilvaniei şi Banatului – Timiş, Cluj, Braşov, Bihor, exceptând Arad. Reculul dreptei din urban poate fi pus pe seama efectelor negative în plan social - pierderi de locuri de muncă, inflaţie, diminuarea puterii de cumpărare - ale reformei de inspiraţie neoliberală.

Tabel 2.18 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 2000)

mediul de rezidenţă	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	P.D.S.R.	CDR 2000	PD	PNL	ApR	UDMR	PRM	Dreapta2000
rural	42,4	3,5	6.0	4,7	4,3	7,4	18,3	18,5
oraşe mici	34,3	3,6	6,7	6,6	4,2	9,2	21,1	21,1
oraşe mijlocii	30,8	4,6	7,7	8,5	4,4	8,0	21,9	25,2
oraşe mari	31,9	8,8	8,5	9,8	3,4	3,7	18,9	30,5
total	36,6	5,0	7.0	6,9	4,1	6,8	19,5	23,0

Sursa: Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză* (Bucureşti: Paideia, 2001).
Notă: „Dreapta 2000" reprezintă voturile cumulate pentru CDR2000, PNL, PD şi ApR.

Polul Democrat Social din România (P.D.S.R.) a obţinut în jur de 4 milioane de voturi, reprezentând 37% din voturile valabil exprimate şi 22,8% din corpul electoral. După redistribuire, P.D.S.R. a primit 44,9% din mandate la Cameră şi 46,4% la Senat. Logica formării Polului era de a capta cât mai mult din potenţialii votanţi ai stângii. Pentru aceasta, PDSR, având ca partid o poziţie foarte favorabilă în sondaje, a încheiat o alianţă electorală cu PSDR, care aducea apartenenţa la Internaţionala Socialistă şi cu Partidul Umanist, al cărui preşedinte,

Dan Voiculescu, dispunea de puternicul trust media Intact. În 2004, P.D.S.R. a refăcut „L”-ul întors, din a cărui spargere a rezultat înfrângerea din 1996. Cele mai bune rezultate au fost obţinute în Moldova, Muntenia şi Oltenia, cu majorităţi absolute în 8 circumscripţii. Rezultate modeste s-au atins în Transilvania, problemă deja specifică pentru stânga. Distribuţia votului pe circumscripţii indică o coaliţie electorală câştigătoare formată în jurul unui nucleu dur de alegători partizani, localizaţi mai ales în judeţe predominant rurale din Moldova şi Ţara Românească, la care s-au alăturat alegătorii apartizani, în special prin votul negativ, din urban.

Dreapta politică şi economică a însumat 2,8 milioane de voturi, adică 24,5% din voturi şi 16% din corpul electoral. Însă, datorită fragmentării politice, numai Partidul Naţional Liberal (PNL) şi Partidul Democrat (PD) au acces în Parlament. PD a obţinut peste 7% din voturi, însemnând aproximativ 4,6% din corpul electoral şi 9% din mandatele parlamentare. PNL a întrunit tot 7% din voturi, cu aceiaşi pondere în corpul electoral şi mandate parlamentare. Din cauza confuziei cu PNL-Câmpeanu, partidul a pierdut alte 1,3 puncte procentuale. Geografic, votul pentru dreapta, incluzând aici CDR 2000 şi ApR, reface culoarul dinspre Banat, prin sudul Transilvaniei, spre Bucureşti, de-a lungul căruia au fost cele mai bune rezultate. Coroborat cu existenţa acestui culoar la alegerile precedente, acesta denotă o concentrare a nucleului dur de votanţi al dreptei în marile aglomerări urbane.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) a primit peste 6,9% din voturi, reprezentând 4,2% din corpul electoral. După redistribuire, UMDR a rămas cu 6,8% din mandate. Fieful electoral al UDMR continuă să rămână zona Harghita-Covasna-Mureş, dar cu rezultate notabile şi în alte circumscripţii din Transilvania de Nord.

Partidul România Mare (PRM) s-a clasat pe locul secund ca număr de voturi, cu peste 2,1 milioane de sufragii, adică 19,4% la Cameră şi 21% la Senat, reprezentând circa 12% din corpul electoral. Ca urmare, PRM a primit 24% din mandate la Cameră şi 26% la Senat. În completarea faptului că a ales ca temă de campanie corupţia, succesul electoral al PRM se explică prin balansarea electoratului apartizan, care a votat în 1996 „schimbarea”, dar care, dezamăgit de guvernarea celor pe care i-a votat în dauna PDSR şi Ion Iliescu, nu mai avea încotro să se îndrepte. Punând această situaţie pe schema clivajelor, acest electorat nu se putea întoarce la stânga moderată, iar votul pentru periferie era un nonsens, deci singura alternativă viabilă rămâneau partidele centrului.

Circumscripţiile electorale cu cele mai bune rezultate rămân cele din Transilvania, în completarea cărora regăsim judeţe cu prezenţă masivă a industriei extractive (Gorj, Hunedoara) şi Tulcea.

Tabel 2.19 Alegerile prezidenţiale (2000)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		17.699.727			17.699.727		
voturi exprimate		11.559.458			10.839.424		
prezenţa la vot		65,3%			57,5%		
voturi valabil exprimate		11.212.974			10.020.870		
pondere în corpul electoral		63,4%			56,6%		
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Ion Iliescu	PDSR	4.076.273	36,4	23,0	6.696.623	66,8	37,8
CV Tudor	PRM	3.178.293	28,3	17,9	3.324.247	33,2	18,8
Theodor Stolojan	PNL	1.321.420	11,8	7,5			
Mugur Isărescu	Indep. sprijin CDR2000	1.069.463	9,6	6,0			
Gyorgy Frunda	UDMR	696.989	6,2	3,9			
Petre Roman	PD	334.852	2,9	1,9			
Teodor Meleşcanu	ApR	214.642	1,9	1,2			
alţii		321.042	2,9	22,4			
total voturi valabil exprimate		11.212.974	100	83,8	10.020.870	100	56,6
voturi pentru candidaţi care nu au intrat în turul 2		3.958.408	35,3	22,4			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2003, cap. 19, Statistică electorală.

În competiţia pentru funcţia de preşedinte al României, s-au înscris 12 candidaţi, cu 4 mai puţin decât în 1996 (tabel 2.19). Pentru prima dată în istoria de după Revoluţie, preşedintele în funcţie, Emil Constantinescu, nu figura printre candidaţi. În contextul unui avantaj considerabil în sondajele de opinie pentru Ion Iliescu (P.D.S.R.), speranţele dreptei se îndreptau spre un candidat care să nu fie asociat de electorat cu recesiunea 1997-1999. Din cauza disputelor dintre partidele de dreapta, acestea nu au reuşit să nominalizeze un candidat comun. Pe măsură apropierii de final a campaniei electorale, sondajele indicau o creştere a intenţiei de vot pentru Corneliu Vadim Tudor, care şi-a axat campania pe denunţarea corupţiei şi a incompetenţei coaliţiei guvernamentale. Această tendinţă a fost consolidată ca urmare a prestaţiei candidatului PRM la dezbaterea televizată cu ceilalţi contracandidaţi de la Pro TV, la care Ion Iliescu nu a fost prezent. Votul din 26 noiembrie i-a calificat în turul 2 pe Ion Iliescu şi pe Corneliu Vadim Tudor (fig. 2.12). Interesant este faptul că rezultatele votului

arată că şi în cazul unui candidat comun, dreapta nu ar fi reuşit plasarea acestuia în turul 2 decât dacă ar fi luat electorat tocmai de la Vadim Tudor.[196]

Din perspectiva clivajelor politice, confruntarea din al doilea tur s-a purtat între reprezentantul stângii moderate, Ion Iliescu şi cel al centrului, Corneliu Vadim Tudor. În perioada de două săptămâni dintre cele două tururi, s-a declanşat o campanie negativă puternică prin mijloacele de comunicare în masă la adresa candidatului PRM pe teme de caracter - extremism, xenofobie, tendinţe dictatoriale etc. În paralel, partide politice reprezentând celelalte dimensiuni ale clivajelor politice, dreapta politică (PNL, CDR 2000), dreapta economică (PD) şi periferia (UMDR) s-au pronunţat în sprijinul lui Ion Iliescu. La această poziţie s-au raliat şi grupuri de presiune apropiate acestor partide şi auto-legitimate ca reprezentând societatea civilă.

Ion Iliescu avea faţă de mai tânărul său contracandidat câteva puncte tari, cum ar fi experienţa, legitimitatea raţional-legală şi prestigiul ocupării anterioare a funcţiei supreme în stat. Pentru dreapta politică şi economică, o victorie a lui Ion Iliescu, de altfel foarte probabilă, ar fi prezentat avantajul coalizării şi mobilizării ulterioare a nucleului dur al electoratul propriu împotriva unui adversar politic reprezentativ în cel mai înalt grad pentru perioada conflictuală a începutului anilor 1990, când s-au conturat clivajele politice specifice societăţii româneşti. În schimb, susţinerea lui Corneliu Vadim Tudor prezenta riscul pierderii pe termen lung a electoratului apartizan şi chiar a nucleului dur în condiţiile unei înfrângeri categorice precum cea din anul 2000. Turul doi, desfăşurat pe 10 decembrie, i-a adus o victorie clară lui Ion Iliescu cu 66,8% din voturi. Cele peste 6,6 milioane de voturi primite de candidatul P.D.S.R. au reprezentat sub 38% din corpul electoral. Ion Iliescu a câştigat pluralitatea în toate circumscripţiile electorale, mai puţin Bistriţa-Năsăud. C.V. Tudor a primit 3,3 milioane de voturi, adică 33,1% din totalul voturilor şi 18,7% din corpul electoral (fig. 2.13).

După investirea în funcţie, Ion Iliescu l-a nominalizat ca prim-ministru pe liderul PDSR, Adrian Năstase, care a obţinut cu uşurinţă votul de învestitură. PDSR şi PSDR au fuzionat în 2001, formând Partidul Social Democrat (PSD). Guvernul minoritar PSD a beneficiat de sprijinul parlamentar al UMDR, împreună dispunând de 57% din mandate la Cameră şi 55% la Senat. Opoziţia parlamentară a fost formată din PRM, PNL şi PD.

---

[196] Andra Aldea et al., *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză* (Bucureşti: Paideia, 2001).

Alegerile din 2004: PSD versus PNL-PD şi revoluţia portocalie

În noiembrie 2004 au fost organizate alegeri parlamentare şi prezidenţiale, conform dispoziţiilor constituţionale, ca urmare a expirării mandatelor demnitarilor aleşi în 2000. Legislatura 2000-2004 s-a caracterizat prin stabilitate politică. Guvernul minoritar PSD condus de Adrian Năstase a rămas la Palatul Victoria pe toată durata mandatului, fiind al doilea cabinet care a reuşit această performanţă. În Parlament nu a avut de înfruntat decât o singură moţiune de cenzură, bizuindu-se pe o majoritate iniţial redusă numeric (55%), apoi lărgită prin parlamentari veniţi de la partidele de opoziţie, la care se adăuga sprijinul UDMR. Evenimente politice notabile în planul politicii externe au fost admiterea în NATO (2002) şi încheierea negocierilor de aderare cu Uniunea Europeană (decembrie 2004), cu perspectiva semnării tratatului de aderare în 2005 şi integrarea ca stat membru la 1 ianuarie 2007.

Evoluţiile socio-economice au fost predominant pozitive. Economia a fost relansată, după recesiunea de la sfârşitul deceniului trecut. A început un proces de dezinflaţie, iar puterea de cumpărare s-a îmbunătăţit sensibil. Cu toate acestea, ritmul de creştere al salariilor şi pensiilor a fost inferior celui de expansiune a economiei. De o mare importanţă ulterioară avea să fie eliminarea obligativităţii vizelor pentru spaţiul Schengen (2003), care a permis accesul forţei de muncă din România în vestul continentului. În a doua jumătate a anului 2004, România a depăşit problema balanţei de plăţi externe, care a marcat economia naţională încă din 1982, prin atragerea de investiţii străine şi alte transferuri de devize (remitenţe din muncă şi transferuri private).[197] Sondajele de opinie au indicat o poziţie solidă a PSD, la mare distanţă de celelalte partide. Acest trend este explicabil prin efectul de încolonare în spatele învingătorului

[197] PIB a revenit la nivelul anului 1989 pe baza unei creşteri de peste 26% în intervalul 2001-2004. Inflaţia anuală a coborât de la 45,7% (2000) la 9,3% (2004). În schimb, veniturile populaţiei nu au revenit la nivelul din 1990. Indicele salariului mediu real, raportat la 1990, a urcat de la 58,6 (2000) la 75,7 (2004), iar pensia medie reală de la 43,9 (2000) la 59,3 (2004). Numărul mediu anual al salariaţilor din economia naţională a scăzut de la 4,62 mil. pers. (2000) la 4,42 mil. pers. (2004), iar cel al angajaţilor din industrie de la 1,87 mil. pers. (2000) la 1,73 mil. pers. (2004). Ponderea veniturilor publice în PIB a variat a coborât de la 31,2% (2000) la 29,6% (2004). Ponderea cheltuielilor publice în PIB a urmat acelaşi trend, de la 35,2% (2000) la 30,7% (2004). Datorită creşterii economice, sume în termeni absoluţi au fost mai ridicate cu 20%, în cazul cheltuielilor, şi cu peste 10% pentru venituri, decât în guvernarea precedentă. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2004, Rapoartele Anuale BNR 2001-2005.

(bandwagon) de după alegerile din 2000 şi prin evoluţiile socio-economice. Erodarea specifică guvernării, mai ales după lunile de iarnă (prin costurile încălzirii) nu a adus modificări majore în ierarhia partidelor.

Peisajul politic a devenit mult mai competitiv începând cu toamna anului 2003.[198] Până în primăvara anului 2004, situaţia s-a echilibrat, ca urmare a unei succesiuni de evenimente: referendumul constituţional, asupra căruia au planat îndoieli privitoare la corectitudinea votului, constituirea alianţei politice *Dreptate şi Adevăr* de către PNL şi PD, discutarea în Parlamentul European a raportului critic privind progresele înregistrate de România în cadrul procesului de aderare la Uniunea Europeană, întocmit de raportorul Emma Nicholson şi dificultăţile specifice legate de costul încălzirii în sezonul rece 2003-2004.

La alegerile locale din iunie 2004, PSD a obţinut 32,7% din voturile valabil exprimate pentru consiliile judeţene, iar Alianţa PNL-PD 33,9%. La Bucureşti, preşedintele PD şi primar general în funcţie, Traian Băsescu, s-a impus din primul tur în faţa contracandidatului său de la PSD, ministrul de externe din acel moment, Mircea Geoană. Alianţa a câştigat şi la Cluj, unde Emil Boc (PD) l-a învins Ioan Rus, ministrul de interne PSD. Rezultatele de la locale au arătat că poziţia PSD este şubredă, dând startul unei competiţii intense în perspectiva alegerilor parlamentare şi prezidenţiale.

Sistemul electoral, în competiţia pentru cele 469 de fotolii parlamentare, a rămas unul de reprezentare proporţională, dar cu prag electoral de 5%, în circumscripţii plurinominale şi cu un sistem de redistribuire a mandatelor de tip d'Hondt.[199]

Alegătorii au indicat pe primul loc Uniunea Naţională PSD+PUR (37%), o alianţă electorală reprezentând stânga moderată, constituită din Partidul Social Democrat (PSD) şi Partidul Umanist din România (PUR). Cele două partide au candidat pe liste comune şi în anul 2000. PUR a avut câteva mandate în Parlament, dar insuficiente pentru formarea unui grup parlamentar şi a ocupat

[198] În Barometrul de Opinie Publică al Fundaţiei Soros, PSD era cotat la 61,8% (oct. 2001), 52,9% (oct. 2002), 47% (mai 2003) şi 43,9% (oct. 2003). Tot în octombrie, Alianţa PNL-PD, nou constituită, avea un scor de 31,5%, iar PRM 16%.

[199] Alegerile parlamentare şi prezidenţiale (primul tur) s-au organizat pe 28 noiembrie 2004 în baza Legii nr. 373/2004 pentru alegerea Camerei Deputaţilor şi a Senatului, modificată şi completată prin OUG 80/2004 şi a Legii nr. 370/2004 pentru alegerea preşedintelui României, modificată şi completată prin OUG 77/2004; turul 2 al alegerilor prezidenţiale s-a desfăşurat pe 12 decembrie 2004. OUG 77/2004 a fost aprobată de Parlament prin Legea nr. 592/2004.

un post minor în guvern. Pe măsură erodării încrederii în guvernul Năstase, PUR s-a distanţat de PSD, ieşind de la guvernare în 2003. Rezultatele bune de la alegerile locale ale PUR (6%), resursele puternice în media reprezentate de trustul Intact şi necesitatea de a preveni o izolare politică similară cu 1996 au influenţat conducerea PSD spre o apropiere de PUR. Principala temă de campanie a PSD+PUR a fost competenţa, pe dimensiunea retrospectivă a evaluării rezultatelor guvernării. Secundar, a fost disputa cu Alianţa referitoare la scopul politicilor publice, Uniunea cerând un mandat politic cu o pronunţată tentă socială şi moderat redistributivă, în opoziţie cu viziunea neoliberală a Alianţei. Din păcate însă pentru calitatea politicilor de guvernare în România, nivelul acestor dezbateri nu fost unul satisfăcător. Pe componenta tematică de caracter, campania parlamentară a fost tributară campaniei prezidenţiale a candidatului Uniunii, Adrian Năstase, axată pe un profil raţional-legal

Tabel 2.20 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2004)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.449.344, din care 17.897.017 pe liste permanente						
total voturi exprimate: 10.794.653		prezenţa la vot: 58,5%				
total voturi valabil exprimate: 10.188.106		pondere corp electoral: 55,2%				
număr total de deputaţi: 332 (din care 18 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară)						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri *
Uniunea Naţională PSD+PUR	3.730.352	36,6	20,2	132	39,8	42,0
PSD Partidul Social Democrat				112	33,7	35,7
PUR Partidul Umanist din România				20	6,0	6,4
Dreptate şi Adevăr PNL-PD	3.191.546	31,3	17,3	112	33,7	35,7
PNL Partidul Naţional Liberal				65	19,6	20,7
PD Partidul Democrat				47	14,2	15,0
PRM Partidul România Mare	1.316.751	12,9	7,1	43	13,0	13,7
BPND Partidul Blocului Naţional Democrat				5	1,5	1,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	628.125	6,2	3,4	22	6,6	7,0
minorităţi				18	5,4	
total partide parlamentare	8.866.774	87,0	48,1	332	100	100

* - ponderea formaţiunilor politice raportată la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale;

Sursa: Biroul Electoral Central.

Tabel 2.21 Alegerile parlamentare - Senat (2004)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.449.344 / 17.897.017 (liste permanente)					
total voturi exprimate: 10.794.653		prezenţa la vot: 58,5%			
total voturi valabil exprimate: 10.231.476		pondere corp electoral: 55,5%			
număr total de senatori: 137					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
Uniunea Naţională PSD+PUR	3.798.607	37,1	20,6	57	41,6
PSD Partidul Social Democrat				46	33,6
PUR Partidul Umanist din România				11	8,0
Dreptate şi Adevăr PNL-PD	3.250.663	31,8	17,6	49	35,8
PRM Partidul România Mare	1.394.698	13,6	7,6	21	15,3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	637.109	6,2	3,5	10	7,3
total partide parlamentare	9.081.077	88,8	49,2	137	100

Sursa: Anuarul Statistic al României 2004.

Alianţa Dreptate şi Adevăr PNL-PD s-a clasat pe locul secund (31%). Alianţa reunea dreapta politică, prin Partidul Naţional Liberal şi dreapta economică, prin Partidul Democrat. Tema principală de campanie a Alianţei a vizat preluarea votului negativ la adresa guvernării PSD prin denunţarea corupţiei generalizate ca problemă-cauză a societăţii româneşti. Astfel, Alianţa evita o confruntare pe tema performanţei socio-economice a guvernării, primordială în 2000, dar nefavorabilă din pricina prezenţei în guvernarea 1996-2000. Preluând de la PRM această temă de caracter, secundară în 2000 şi 2004, chiar şi la nivel de elemente de discurs politic, prin sintagme de genul „sistemul ticăloşit", Alianţa a avut în vedere recâştigarea electoratului apartizan care votase împotriva lui Ion Iliescu şi a stângii în 1996, dar fusese îndepărtat de contraperformanţele guvernării girate de CDR. Tema secundară, pe dimensiune prospectivă, viza politicile economice, reduse la un element-cheie, pentru a fi uşor de reţinut şi îndeplinit, anume cota unică. Programul PNL-PD urmărea trecerea de la un sistem de impunere pe cote progresive, în cazul impozitelor directe pe venitul persoanelor fizice şi juridice (IVG şi impozitul pe profit), la unul pe o cotă procentuală, în acest caz 16%. Ideea cotei unice (flat tax) vine din teoria economică neoliberală, dezvoltată în SUA în special în anii 1980, de unde şi o semnificativă notă de consistenţă ideologică. O resursă importantă în campania Alianţei a fost reprezentată de candidatul la preşedinţie, Traian Băsescu (PD), datorită carismei şi a ascendentului dat de victoriile succesive în competiţiile electorale directe pentru primăria Capitalei.

Partidul România Mare a ocupat poziţia a treia (13%). Faţă de campania precedentă din anul 2000, PRM a abordat pe un ton mai moderat aceleaşi teme de campanie. Pe dimensiunea retrospectivă era denunţată corupţia, iar ca soluţie

se cerea un mandat politic pentru lege şi ordine. Spre deosebire de anul 2000, PRM s-a confruntat cu o competiţie pe aceeaşi temă din partea altui competitor, PNL-PD, dar şi cu un deficit sistematizat de comunicare a mesajului politic propriu prin media, pe durata legislaturii 2000-2004. Pentru a contrabalansa acest fapt, PRM a încheiat un protocol cu un partid creat de centrala sindicală BNS, prin care oferea locuri pe lista de la Camera Deputaţilor. Rezultatul PRM a fost dependent de ascendentul carismatic al liderului său, Corneliu Vadim Tudor, candidat la preşedinţie, de unde şi scorul superior în alegerile generale faţă de locale.

UDMR şi-a menţinut tema de campanie specifică pentru electoratul maghiar, de apărare a drepturilor minorităţilor. De această dată, Uniunea s-a confruntat cu un competitor mai radical, Uniunea Civică Maghiară (UCM). Pe cale de consecinţă, mesajul UDMR s-a îndreptat spre tema prospectivă a unui mandat politic pentru autonomie. Scorul electoral a asigurat intrarea confortabilă în parlament (6,2%), pe locul patru în ordinea opţiunilor electoratului.

Prezenţa la vot a fost semnificativ mai redusă în 2004 (58,5%) faţă de 2000 (65,3%). Partidele parlamentare au întrunit 88% din totalul voturilor valabil exprimate, cu 11 puncte procentuale peste 2000 şi 48% din corpul electoral, cu un punct mai mult decât la scrutinul din urmă cu 4 ani.

Geografia electorală indică o dominaţie a PSD+PUR în zonele favorabile de la precedentele alegeri din afara arcului carpatic, cu excepţia judeţului Prahova, pierdut la o diferenţă de 7.000 de voturi, dar şi unele succese în circumscripţiile transilvane şi bănăţene (fig. 2.14). UDMR îşi adjudecă circumscripţiile din fieful său din estul Transilvaniei. Alianţa PNL-PD s-a impus în vestul şi sudul Transilvaniei, Prahova, Constanţa şi Bucureşti. PSD+PUR a câştigat în 28 din cele 42 de circumscripţii electorale, PNL-PD în 10, iar UDMR în 4. În cazul unui sistem electoral majoritar cu un singur tur, reprezentarea parlamentară ar fi fost substanţial diferită. Cel mai probabil, PSD+PUR ar fi beneficiat de majoritatea absolută a mandatelor, în ciuda diferenţei de doar 5,3 puncte procentuale faţă de PNL-PD, iar PRM nu ar fi intrat în Parlament.

Votul pe regiuni istorice se înscrie în tendinţa stabilită de alegerile precedente. PSD+PUR a dominat în Moldova, Oltenia şi Muntenia, cu excepţia circumscripţiei Prahova. Capitala rămâne fieful electoral al dreptei, reprezentată la aceste alegeri de PNL-PD. În Dobrogea, situaţia este echilibrată, atât Uniunea, cât şi Alianţa câştigând câte o circumscripţie, dar la o diferenţă redusă. În Transilvania, competiţia este mult mai intensă. UMDR domină zona blocului etnic maghiar din est şi nord-vest, iar Alianţa în fiefurile dreptei din Banat şi sud. În comparaţie cu ponderea în totalul votului transilvan la

precedentele alegeri, PSD+PUR a avut cel mai bun rezultat, reuşind să câştige în Caraş-Severin, fief al dreptei, Sălaj şi Bistriţa-Năsăud, unde nu câştigase niciodată, precum şi în Hunedoara şi Maramureş.

Tabel 2.22 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2004)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)				
	PSD+PUR	PNL-PD	UDMR	PRM	alţii
Transilvania	27,2	29,3	18,17	12,7	12,7
Ţara Românească	44,2	29,5	0,19	15,7	10,4
Moldova	45,2	30,4	0,27	12,8	11,4
Bucureşti	30,2	46,9	1,25	11,4	10,4
total	37,1	31,8	6,2	13,6	11,3

Sursa: calculat după datele din Anuarul Statistic al României 2004.

În ceea ce priveşte votul pe medii de rezidenţă, alegerile parlamentare din 2004 relevă o situaţie asemănătoare cu scrutinurile precedente, în sensul unei dominaţii a dreptei în marile aglomerări urbane şi a stângii în rural. Peste jumătate (51,85%) din voturile pentru Uniunea PSD+PUR au venit din mediul rural şi 48% din urban. Alianţa PNL-PD a primit 70,9% din voturi din urban şi numai 29% din rural. În rural, Uniunea a avut mai mult decât dublul voturilor Alianţei. În schimb, mediul urban nu a fost favorabil în totalitate Alianţei. În comunităţile urbane cu populaţie redusă şi statut administrativ de oraş s-a impus la o diferenţă redusă Uniunea. Avantajul din urban al Alianţei devine evident în marile aglomerări urbane, municipiile cu peste 200.000 de locuitori şi Bucureşti. În cazul electoratului PRM, acesta este distribuit uniform pe medii de rezidenţă. Votul pentru UDMR relevă distribuţia pe medii de rezidenţă a minorităţii etnice maghiare. Votul din afara graniţelor, deşi redus ca importanţă (0,4% din total) a înclinat în favoarea PNL-PD (49,7%).

Tabel 2.23 Votul pe medii de rezidenţă (Camera Deputaţilor, 2004)

mediul de rezidenţă	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)							
	PSD+PUR	PNL-PD	PRM	UDMR	alţii	nr. secţii	nr. voturi	pondere voturi
Bucureşti	30,1	47,5	10,2	1,3	10,9	1.220	1.008.451	9,9
municipii	28,9	35,6	13,1	7,0	15,4	9.725	3.925.814	38,5
oraşe	35,9	29,9	14,4	6,1	13,7	4.909	972.823	9,6
comune	45,6	21,9	13,2	6,5	12,9	1.557	4.240.722	41,6
străinătate	21,7	49,7	7,8	7,8	13	153	40.296	0,4
total	36,6	31,3	12,9	6,2	12,9	17.564	10.188.106	100,00

Sursa: Traian Rotariu şi Mircea Comşa, (coord.), *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), p. 35.

Uniunea PSD+PUR a întrunit 3,7 milioane de voturi, reprezentând circa 37% din totalul voturilor şi 20% din corpul electoral. După redistribuire, PSD a obţinut 33% din mandatele parlamentare, iar PUR 6% la Cameră şi 8% la Senat. PSD a fost în situaţia de a colecta toate voturile pe zona electoratului de stânga, în timp ce PUR a atras o parte a electoratului urban prin orientarea sa social-liberală. Urmarea a fost refacerea acelui „L" întors din Botoşani până în Mehedinţi, secţionat în Prahova (la 7.000 de voturi). În Transilvania, s-au înregistrat rezultatele cele mai modeste, ca şi la alegerile precedente, însă în trei circumscripţii din nord Uniunea a avut câştig de cauză. Cele mai bune rezultate ale Uniunii au fost în circumscripţii având reşedinţă de judeţ municipii cu mai puţin de 100.000 de locuitori, ca Teleorman (53%), Giurgiu (53%), Olt (50%) şi Vaslui (50%).

Alianţa Dreptate şi Adevăr PNL-PD a primit circa 3,2 milioane de voturi, adică 31% din totalul voturilor şi 17% din corpul electoral. După redistribuire, PNL a avut 19,5% din mandatele de deputaţi, iar PD 14%. La Senat s-a constituit un grup parlamentar comun, dispunând de 41% din locuri. Gruparea celor mai reprezentative partide ale dreptei într-o singură entitate politică a permis câştigarea aproape integrală a electoratului de dreapta. În situaţia în care votanţii PNŢCD ar fi susţinut Alianţa, scorul electoral ar fi fost mai ridicat cu doar 2 puncte procentuale. Distribuţia votului pentru Alianţă indică stabilitatea fiefului electoral al dreptei, anume culoarul Banat - Transilvania de sud - Bucureşti. La fel ca în 1996, acesta nu a mai fost întrerupt în Prahova. În afara culoarului, Alianţa a mai câştigat doar la Constanţa, însă rezultate bune au mai fost şi în nordul Moldovei. Circumscripţiile cu rezultatele cele mai bune pentru Alianţă au fost Bucureşti (47%), Braşov (42%) şi Sibiu (41,5%).

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) şi-a păstrat sprijinul blocului etnic maghiar din Transilvania de Nord, obţinând peste 620.000 de voturi, reprezentând 6,2% din totalitatea voturilor exprimate şi 3,4% din corpul electoral. În urma redistribuirii, UDMR a primit 6% din mandate la Cameră şi 7% la Senat. Cel mai important fapt în această campanie pentru UDMR este respingerea unui prezumtiv rival pentru voturile maghiare, Uniunea Civică Maghiară. Ca urmare, UDMR a păstrat majorităţi absolute în Harghita şi Covasna şi majorităţi simple în Mureş şi Satu Mare.

Partidul România Mare (PRM) a primit 1,3 milioane de voturi, reprezentând 13% din totalul voturilor şi 7% din corpul electoral. După redistribuire, i-au revenit 12% din mandate la Cameră şi 15% la Senat. PRM este

singura formaţiune parlamentară cu o distribuţie uniformă a votului, fără a ţine cont, fireşte, de zona electoratului maghiar. Cele mai bune rezultate au fost înregistrate în zonele minere, circumscripţia Gorj şi Valea Jiului în Hunedoara, unde PRM a surclasat Alianţa, obţinând locul secund.

În competiţia pentru funcţia de preşedinte al României, s-au înscris tot 12 candidaţi, ca şi în anul 2000 (tabel 2.24). Dintre aceştia, numai cei trei reprezentând principalele formaţiuni politice parlamentare, PSD, Alianţa PNL-PD şi PRM puteau fi cotaţi ca având şanse reale. Ceilalţi candidaţi căutau să obţină notorietate pentru campania parlamentară sau să atragă atenţia asupra unor teme specifice. Pregătirile pentru campania din toamnă au început după anunţarea rezultatelor finale ale alegerilor locale. PSD şi PNL-PD se aflau într-o competiţie strânsă în jurul a 32-33% din voturi, urmate la mare distanţă de PRM cu 8%. În cazul PRM, era evident că schimbarea de strategie din 2003, prin care mesajul partidului era moderat spre a putea fi acceptat şi perceput ca alternativa la PSD, nu dăduse rezultate. Prin asumarea de către PNL-PD a temei corupţiei, Alianţa preluase şi votul negativ. Aşadar, atitudinea implicită cu care PRM şi Corneliu Vadim Tudor au abordat campania din toamnă a fost una de resemnare, de unde o pierdere semnificativă din combativitatea din urmă cu patru ani şi schimbarea din mers a obiectivului către conservarea a cât mai mult din voturile de la alegerile precedente.

Către începutul toamnei, starea de echilibru dintre PSD şi Alianţă s-a rupt în sensul unui uşor avantaj al partidului aflat la guvernare, tendinţă consolidată de formarea alianţei electorale cu PUR şi desemnarea premierului Adrian Năstase drept candidat la preşedinţie. Alianţa, pentru a păstra şanse de victorie, a luat o decizie radicală, în scopul realizării unei lovituri de imagine care să relanseze cursa electorală: schimbarea candidatului la preşedinţie. Theodor Stolojan (PNL), un candidat pe profil raţional-legal, a fost înlocuit cu Traian Băsescu (PD), perceput ca având un profil carismatic, mai potrivit pentru a fi opus candidatului PSD şi atuul de purtător de stindard al Alianţei la succesul de la localele din iunie.[200]

[200] În cazul unei confruntări ipotetice Năstase-Stolojan în turul 2 al alegerilor prezidenţiale, sondajele de opinie din anul 2004 au arătat că după alegerile locale din iunie, când era o situaţie de echilibru 51%-49%, distanţa în favoarea lui Adrian Năstase s-a mărit constant, ajungând la 16 puncte procentuale în luna octombrie, cf. Traian Rotariu şi Mircea Comşa, (coord). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), p. 138.

Tabel 2.24 Alegerile prezidenţiale (2004)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale		18.449.344 / 17.897.017 (liste permanente)			18.316.104 / 17.934.719 (liste permanente)		
voturi exprimate		10.794.653			10.112.262		
prezenţa la vot		58,5%			55,2%		
voturi valabil exprimate		10.452.205			10.008.314		
pondere în corpul electoral		56,7%			54,3%		
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Adrian Năstase	PSD+PUR	4.278.864	40,9	23,2	4.881.520	48,7	26,7
Traian Băsescu	DA (PNL-PD)	3.545.236	33,9	19,2	5.126.794	51,2	28,0
CV Tudor	PRM	1.313.714	12,6	7,1			
Marko Bela	UDMR	533.446	5,1	2,9			
G. Ciuhandu	PNTCD	198.394	1,9	1,1			
G. Becali	PNG	184.560	1,8	1,0			
Petre Roman	FD	140.702	1,3	0,8			
alţii		257.289	2,5	1,4			
total voturi valabil exprimate		10.452.205	100	56,7	10.020.870	100	54,7
voturi pentru candidaţi care nu au intrat în turul 2		2.628.105	25,2	14,2			

Sursa: Anuarul Statistic al României 2004.

În turul 2 al prezidenţialelor s-au calificat Adrian Năstase (PSD+PUR) şi Traian Băsescu (PNL-PD). Diferenţa de 7 puncte procentuale, adică peste 700.000 de voturi şi plasarea Uniunii PSD+PUR pe primul loc al opţiunilor electoratului la alegerile parlamentare îl dădeau ca favorit pentru turul al II-lea pe Adrian Năstase. Cu toate acestea, votul de pe 12 decembrie l-a indicat drept câştigător pe Traian Băsescu, care a primit 51,23% din voturi, reprezentând 27,99% din corpul electoral, la o diferenţă de peste 245.000 de voturi faţă de contracandidatul său, Adrian Năstase, care a întrunit preferinţele a numai 48,77% dintre alegători, reprezentând 26,65% din corpul electoral. O victorie la un scor aşa de strâns sugerează faptul că modul în care a fost gândită şi executată campania dintre cele două tururi a avut rolul hotărâtor.

Câştigarea mandatului prezidenţial în al doilea tur din 2004 s-a făcut cu cel mai redus număr de voturi dintre toate alegerile prezidenţiale succesive de după Revoluţie şi la cea mai scăzută prezenţă la vot a electoratului, de numai 55% dintre cei înscrişi pe listele electorale. În 1996, învinsul de atunci, Ion Iliescu, a primit mai multe voturi decât învingătorul din 2004, în condiţiile unui corp electoral mai puţin numeros cu 8 ani înainte. Cu privire la listele electorale,

Mircea Comşa şi Traian Rotariu au remarcat nepotrivirea dintre evoluţia negativă a populaţiei României şi creşterea corpului electoral, cauza acestui fenomen fiind capacitate administrativă a statului român.[201]

Din perspectiva clivajelor politice, confruntarea din turul al doilea s-a purtat între un reprezentant al stângii moderate, Adrian Năstase, şi unul al dreptei politice şi economice, Traian Băsescu. Asemenea alegerilor prezidenţiale precedente, rezultatul a fost decis de realinierea dintre cele două tururi a electoratului către cei doi candidaţi rămaşi în cursă. Victoria lui Traian Băsescu are la bază balansarea de partea sa a electoratului candidaţilor care nu au intrat în turul 2, în special cel al lui Corneliu Vadim Tudor (reprezentativ pentru versantul centru al clivajului centru-periferie şi superior numeric faţă de electoratul periferiei, care preponderent l-a sprijinit pe Adrian Năstase) şi folosirea unor tehnici de campanie superioare privind mobilizarea la vot a electoratului propriu. La toate aceste se adăugă greşelile de strategie de campanie ale adversarului.

În scurta istorie a alegerilor prezidenţiale din România, direcţia spre care înclină susţinătorii candidatului plasat pe locul al treilea este decisivă pentru desemnarea câştigătorului. În 1992, Gheorghe Funar şi-a îndrumat electoratul să îl voteze pe Ion Iliescu şi acesta a câştigat. Patru ani mai târziu, Petre Roman l-a susţinut pe Emil Constantinescu, care a reuşit victoria în faţa lui Ion Iliescu. În 2000, candidaţii ieşiţi din cursă l-au sprijinit pe Ion Iliescu, care a câştigat confortabil în turul doi. La alegerile din 2004, nici Traian Băsescu şi nici Adrian Năstase nu au iniţiat negocieri directe şi oficiale cu PRM pentru sprijin în turul al doilea, dintr-un considerent foarte pragmatic. Ambii doreau să fie aleşi cu voturile electoratului PRM, dar fără includerea la guvernare şi fără riscul asocierii în media internaţională cu acest partid.

Strategia echipei lui Adrian Năstase miza pe mai multe elemente care convergeau spre o victorie la o diferenţă redusă, dar sigură. De pildă, sondajul la ieşirea de la urne de la turul 1 realizat de Insomar şi Metro Media Transilvania indica victoria în turul 2 a lui Adrian Năstase la o diferenţă de 3,7 puncte procentuale (52%-48%).[202] Alegerile prezidenţiale precedente arătaseră că majoritatea parlamentară conturată după alegerile parlamentare produce şi o coaliţie electorală de grupuri sociale care îşi împinge spre victorie în turul al

[201] Ibid. , pp. 31-32.
[202] Ibid. , p. 145

doilea şi candidatul la preşedinţie. Altfel spus, cine câştigă parlamentarele, îşi adjudecă şi prezidenţialele, graţie efectului de încolonare în urma câştigătorului. Pornind de la avantajul de 700.000 voturi din primul tur şi de la clasarea pe primul loc la parlamentare a PSD+PUR, perspectiva unui guvern format în jurul Uniunii era scontantă să demobilizeze electoratul Alianţei. Dat fiind că niciunul dintre candidaţii rămaşi în cursă nu îl va aborda pe Vadim Tudor pentru un sprijin direct şi public, reieşea că electoratul acestuia se va împărţi în mod egal sau în cel mai rău caz cu un uşor avantaj pentru Traian Băsescu. (Vadim Tudor îl sprijinise pe Ion Iliescu în 1992 şi 1996, fiind un adversar al guvernării de dreapta 1996-2000). În plus, PSD a deschis negocieri cu UDMR, pentru a obţine sprijinul disciplinat al blocului electoral maghiar şi a întări imaginea de deţinător al majorităţii parlamentare şi formator al Guvernului. Dacă la cele 700.000 de voturi se adăugau peste 600.000 de voturi din partea maghiarilor, reieşea un avantaj prezumtiv de 1,3 milioane de voturi, adică vreo 13 puncte procentuale. Chiar dacă Adrian Năstase era şeful Guvernului în funcţie, iar în acest caz alegerile deveneau un referendum asupra guvernării şi, pe cale de consecinţă, votul negativ pe dimensiune retrospectivă va înclina către Traian Băsescu, adăugându-se zestrei electorale oferite de candidaţii minori ai dreptei din primul tur, era foarte improbabil să fie recuperată această diferenţă. Pentru a slăbi şi mai mult şansele adversarului, s-a căutat organizarea unei singure dezbateri televizate între cei doi.

Pentru Traian Băsescu şi Alianţa PNL-PD, turul 2 al alegerilor prezidenţiale era o situaţie de totul sau nimic, adică singura şansă de a mai accede la putere sau de a sta cel puţin încă 4 ani în opoziţie. Rezultatele favorabile de la locale arătaseră că poziţia PSD este şubredă, iar victoria posibilă. Asumarea temei corupţiei ca temă principală de campanie adusese deja Alianţei electoratul volatil al PRM, acel segment de votanţi apartizani pe evaluarea retrospectivă a guvernării care votaseră împotriva PDSR şi Ion Iliescu în 1996, dar, dezamăgiţi de guvernarea CDR, a ales opţiunea Vadim Tudor în 2000. Pentru a atrage cât mai mult din restul electoratului PRM, mergând chiar până la nucleul dur, Traian Băsescu a abordat, mai ales în confruntarea televizată directă cu Adrian Năstase, un discurs apropiat ca ton şi formă de cel al Vadim Tudor în 2000 („sistemul ticăloşit", „îi execut cu mâna mea" etc.), manifestând deschidere şi, implicit, respect faţă de electoratul PRM. PSD şi candidatul său, pe de altă parte, nu au ieşit cu niciun gest pozitiv faţă de acest electorat, ba mai mult, s-a afişat pe televiziuni la negocieri cu liderii UMDR.

În aceste condiţii, preşedintele PRM, Corneliu Vadim Tudor, şi-a declarat public sprijinul faţă de Traian Băsescu. Să urmărim care a fost impactul acestei declaraţii de sprijin. Rezultatele exit-poll de la primul tur indicau că 31% din votanţii candidatului PRM ar fi optat pentru Adrian Năstase la turul 2, 44% pentru Traian Băsescu şi 25% nu s-ar mai fi prezentat la vot, deci un raport de 41,3%-58,7%, în situaţia în care rezultatele exit-poll de la turul 1 îl dădeau câştigător în turul 2 pe Adrian Năstase. La turul 2, datele din exit-poll ale Insomar-MMT arătau că raportul a balansat decisiv în favoarea lui Traian Băsescu, care a primit circa 70% din voturile electoratului PRM faţă de aproximativ de 30% în cazul lui Adrian Năstase.[203] În date absolute, această modificare a raportului reprezintă circa 205.000 de voturi în plus în favoarea lui Traian Băsescu. Diferenţa care i-a separat pe Traian Băsescu şi Adrian Năstase în numărătoarea finală din turul 2 a fost de 245.274 de voturi.

Voturile candidaţilor minori ai dreptei de la primul tur (Ciuhandu, Miluţ, Tudorici, în total peste 275.000 de voturi) au redus semnificativ diferenţa de la primul tur dintre Adrian Năstase şi Traian Băsescu. Conform datelor din exit-poll de la primul tur, dintre votanţii tuturor candidaţilor minori (nu intră aici Vadim Tudor şi Marko Bela) şi care intenţionau să se prezinte la urne la turul 2, 35% erau favorabili lui Adrian Năstase şi 65% lui Traian Băsescu. Conform datelor de la turul 2, acest raport s-a menţinut în favoarea candidatului Alianţei, 32% faţă de 68%[204].

Pentru a preveni demobilizarea propriului electorat şi încolonarea nehotărâţilor de partea PSD, care avea o imagine de câştigător al alegerilor parlamentare, campania dintre cele două tururi a Alianţei PNL-PD şi-a asumat rolul de purtător în România al valului „revoluţiei portocalii", supranumele conferit de media internaţională evenimentelor din jurul alegerilor prezidenţiale din Ucraina. „Revoluţia portocalie" se înscrie într-o serie de procese de schimbare politică, chiar schimbare de regim, din 2003-2004 din trei state foste membre ale Uniunii Sovietice. Sunt incluse aici Georgia cu „revoluţia trandafirilor" şi Kirghistan cu „revoluţia garoafelor". Desigur, în cazul României, ţară membră NATO şi în curs de integrare în UE, nu au existat aceleaşi raţiuni de fond ca în republicile ex-sovietice. Important a fost că s-a folosit acest mecanism prin

[203] Ibid. , p. 155.
[204] Ibid. , p. 155.

denunţarea fraudării alegerilor, existând şi în România o reţea de grupuri de presiune favorabile PNL-PD, care au acţionat în sprijinirea campaniei de susţinere a tezei fraudei electorale. Ca urmare, electoratul favorabil lui Adrian Năstase a fost demobilizat, peste 290.000 din votanţii candidatului PSD de la primul tur neprezentându-se şi la turul doi. Demobilizarea a afectat şi electoratul lui Traian Băsescu, dar într-o măsură mai redusă.[205] Acuzele de fraudă nu au fost susţinute nici de echipa internaţională care a verificat softul de numărare a voturilor şi nici de Parchetul General, care a dat rezoluţie de neîncepere a urmăririi penale în primăvara lui 2005, după instalarea noii puteri.[206]

Singura confruntare televizată dintre Adrian Năstase şi Traian Băsescu s-a remarcat printr-un moment similar cu celebra întrebare despre credinţa în Dumnezeu, adresată de Emil Constantinescu lui Ion Iliescu în 1996. Într-un acces de sinceritate, Traian Băsescu s-a întrebat cum de se întâmplă ca doi foşti comunişti să candideze pentru preşedinţia României. Efectul scontat al acestui moment a fost de a consolida alianţa între dreapta economică, al cărei reprezentant direct era preşedintele PD şi dreapta politică, tributară temei anticomuniste. Pe lângă mobilizarea bazei electorale, funcţia secundară viza un plus prin carisma autenticităţii asupra votanţilor apartizani pe teme de caracter.

În ziua alegerilor, a contat sensibil întrebuinţarea de către Alianţă a unor tehnici moderne de mobilizare la vot a electoratului cu intenţie de vot pentru Traian Băsescu, în comparaţie cu satisfacţia unei victorii încă neconsumate în tabăra PSD+PUR, care avut ca efect lipsa unui efort de mobilizare la urne a propriilor votanţi. Conform rezultatelor sondajului de la ieşirea de la urne, din cele circa 700.000 de persoane care au votat doar la turul 2, majoritatea au înclinat spre Traian Băsescu într-un raport ce 3 la 2, rezultând un avans pentru

[205] Conform datelor dintr-o estimare a lui Mircea Comşa, asupra efectului de demobilizare dintre cele două tururi de scrutin pe baza datelor din exit-poll, din cei circa 1,4 milioane de votanţi care nu s-au mai prezentat la vot la turul 2, 700.000 aparţin celor doi finalişti. Distribuţia estimată a demobilizaţilor este de 290.000 de votanţi ai lui Adrian Năstase şi 210.000 ai lui Traian Băsescu, rezultând o diferenţă de circa 80.000 de voturi în favoarea candidatului Alianţei PNL-PD - M. Comşa şi T. Rotariu, *op.cit.*, p. 150.

[206] Corelaţia dintre procentul voturilor de pe listele speciale, voturile nule şi, respectiv, votul pentru partide a fost investigată în Mircea Kivu, "Fraudarea alegerilor ca eveniment statistic", *Dilema Veche*, 28 ianuarie - 3 februarie; concluzia unei analize statistice efectuată de Mircea Comşa şi Traian Rotariu asupra alegerilor parlamentare şi prezidenţiale din 28 noiembrie 2004 este că „datele avute la dispoziţie nu sunt capabile să sugereze o fraudă în procesul electoral prin intermediul listelor speciale sau al voturilor anulate". - M. Comşa şi T. Rotariu, *op.cit.*, p. 71.

candidatul PNL-PD de până la 100.000 de voturi.[207] În plus, 280.000 de votanţi de la primul tur ai lui Adrian Năstase l-au votat pe Traian Băsescu la turul doi, în timp ce numai 110.000 au procedat invers, rezultând o diferenţă favorabilă candidatului Alianţei de circa 170.000 de voturi.[208]

Distribuţia votului pe circumscripţii electorale este similară cu cea de la alegerile prezidenţiale din 1992 şi 1996, fapt ce relevă existenţa unor fiefuri electorale şi coaliţii electorale stabile de grupuri sociale (fig. 2.15). Traian Băsescu s-a impus în Banat, Transilvania de sud şi Bucureşti, zone tradiţionale ale dreptei, obţinând cele mai bune rezultate în circumscripţii cu mari aglomerări urbane ca Sibiu (67%), Timiş (66%), Braşov (66%), Bucureşti (63%) şi Arad (63%). Adrian Năstase a avut câştig de cauză mai ales în Moldova şi Muntenia, în circumscripţii predominant rurale, precum Botoşani (66%), Giurgiu (64%), Vaslui (62%) şi Satu Mare (61%). Sprijinul dat de electoratul PRM lui Traian Băsescu se observă şi prin victoria acestuia în Gorj (53%), circumscripţie câştigată de Ion Iliescu în toate alegerile prezidenţiale şi în care PRM s-a situat pe poziţia secundă la alegerile parlamentare. Electoratul maghiar a votat cu Adrian Năstase, conform înţelegerilor dintre PSD şi UDMR dintre cele două tururi. Cu toate acestea, candidatul PSD a întrunit numai 75% din voturile maghiarilor[209], reuşind să se impună în zona Harghita-Covasna-Mureş şi în Transilvania de Nord. Acest rezultat se explică prin scăderea influenţei UDMR asupra electoratului maghiar din cauza competiţiei cu Uniunea Civică Maghiară şi prin faptul că, după ce votase masiv împotriva lui Ion Iliescu în 1992 şi 1996, era dificil pentru electoratul maghiar să îl susţină pe succesorul acestuia. Spre comparaţie, în Covasna Emil Constantinescu obţinea 86,5% din voturi în 1996 faţă de 50,9% pentru Adrian Năstase în 2004, iar în Harghita raportul este de 91,5% la 76,5%. Efectul de demobilizare a militanţilor locali aparţinând campaniei PSD+PUR este vizibil prin înfrângerea în Argeş, Tulcea şi Suceava, circumscripţii câştigate de Ion Iliescu în toate alegerile prezidenţiale,

[207] Traian Rotariu şi Mircea Comşa, (coord). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică* (Cluj Napoca: Eikon, 2005), pp. 147 şi 150.

[208] Ibid. , p. 150.

[209] Conform rezultatelor exit-poll de la primul tur, 41% dintre votanţii UDMR l-ar fi votat pe Adrian Năstase în turul 2, 27% pe Traian Băsescu şi 32% nu s-ar mai fi prezentat, rezultând un raport de 60% - Năstase şi 40% - Băsescu. La turul doi au participat mai puţin cu 200.000 decât la primul tur, adică doar un pic peste două treimi. Dintre aceştia, 75% au votat cu Năstase şi 25% cu Băsescu (M. Comşa şi T. Rotariu, *op.cit.*, p. 150). Deci, sprijinul direct şi oficial al UDMR a adus un plus de 15 puncte procentuale din voturile maghiarilor sau aproximativ 95.000 de voturi pentru Năstase. În schimb, sprijinul direct al lui C.V. Tudor pentru Băsescu a însemnat pierderea a circa 200.000 faţă de turul 1.

chiar şi la înfrângerea din 1996. De asemenea, „partidul lui Ion Iliescu" a dispus de fiecare dată de majorităţi simple la alegerile parlamentare în aceste judeţe. În fine, atragerea votanţilor apartizani este subliniată de victoria lui Traian Băsescu în Prahova şi Constanţa, circumscripţii cu un număr ridicat de votanţi şi în care câştigătorul din al doilea tur este şi cel care a câştigat alegerile la nivel naţional, după cum o arată modelul alegerilor prezidenţiale precedente. Însumarea diferenţelor în voturi valabil exprimate dintre Traian Băsescu şi Adrian Năstase în Prahova, Constanţa, Gorj, Argeş şi Suceava, în total numai 5 circumscripţii, reprezintă 70,5% din numărul de voturi ce i-a separat pe cei doi.

După câştigarea alegerilor prezidenţiale, Traian Băsescu l-a nominalizat ca premier pe Călin Popescu-Tăriceanu, copreşedinte al Alianţei şi preşedinte interimar al PNL. Votul de învestitură a fost obţinut după ce Traian Băsescu a declarat că este dispus să recurgă la alegeri anticipate, o cale ce devenea posibilă în urma respingerii de către Parlament a cabinetului Tăriceanu. Astfel, PUR şi UDMR au abandonat colaborarea cu PSD şi au format, împreună cu PNL şi PD, o nouă majoritate parlamentară, căreia i s-au adăugat şi deputaţii partidului format de organizaţia sindicală BNS, aleşi pe listele PRM, precum şi grupul minorităţilor naţionale. Noua majoritate parlamentară dispunea de 53,31% din mandate la Cameră şi 51,09% la Senat.

Acţiunea preşedintelui Traian Băsescu de a forma o majoritate parlamentară capabilă să susţină un premier de aceeaşi culoare politică nu constituie o invalidare a alegerilor parlamentare, ci se înscrie în practica sistemelor politice semi-prezidenţiale de evitare a situaţiilor de coabitare. După modificarea Constituţiei în 2003, arhitectura sistemului politic românesc s-a apropiat şi mai mult de modelul Republicii a V-a franceze, în sensul unui mandat diferit ca durată pentru preşedintele republicii şi, respectiv, corpul legislativ. De aici posibilitatea existenţei unei majorităţi parlamentare diferite de culoarea politică a preşedintelui. În aceste situaţii, cele mai puternice resurse de legitimitate politică aparţin câştigătorului celor mai recente alegeri. Preşedintele François Mitterand a dizolvat de două ori Adunarea Naţională a Franţei, la scurt timp după cele două victorii electorale ale sale din 1981 şi 1988, obţinând apoi majorităţi parlamentare favorabile (socialiste). În schimb, legislativele din 1986, 1993 şi 1997 au produs majorităţi parlamentare ostile preşedintelui, care a fost forţat să coabiteze cu un premier de culoare politică opusă. În aceste situaţii de executiv bicefal, premierul dispune de mai multă putere, limitând aria de acţiune a preşedintelui la aspecte de politică externă şi de securitate naţională.

Dizolvarea parlamentului nu atrage după sine victoria partidelor pro-prezidenţiale. Dacă anticipatele nu au loc la scurt timp după alegerile prezidenţiale, există riscul unei noi coabitări, cum a fost cazul în 1997, când Jacques Chirac a dizolvat parlamentul la mai bine de doi ani după începutul mandatului prezidenţial, iar alegerile au fost câştigate de opoziţia de stânga.

Alegerile din 2008: tripartidismul PSD-PDL-PNL

În urma revizuirii Constituţiei în anul 2003, ciclul politic de după alegerile generale din 2004 a fost primul în care durata mandatului Parlamentului nu a mai coincis cu cea a preşedintelui României, cel al legislativului rămânând de 4 ani, faţă de 5 ani pentru preşedinte. De aici, decalarea alegerilor prezidenţiale de cele parlamentare. O a doua noutate din punct de vedere electoral este apariţia alegerilor europarlamentare, ca urmare a aderării României la Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007. Aşadar, avem o trecere de la o situaţie caracterizată de un an electoral (alegeri locale în mai-iunie şi alegeri generale şi prezidenţiale, în octombrie-decembrie) o dată la 4 ani, la o situaţie cu 2 ani electorali din 5 calendaristici, respectiv un an cu alegeri locale şi parlamentare şi un alt an cu alegeri europarlamentare şi prezidenţiale.

Din punct de vedere al stabilităţii politice, aceşti 5 ani prezintă asemănări cu perioada 1997-2000, respectiv o notă generală de instabilitate politică. Spre deosebire de sfârşitul anilor '90, nu au fost mişcări sociale de protest sau schimbări de guvern, ci un şir de crize politico-mediatice. Punctul de plecare, cel puţin la nivel public, a fost refuzul premierului PNL Călin Popescu Tăriceanu de a demisiona în vara anului 2005, la cererea preşedintelui Traian Băsescu, pentru a urma apoi alegeri anticipate. În viziunea preşedintelui, alegerile anticipate ar fi avut drept rezultat o majoritate parlamentară solidă pentru alianţa politică PNL-PD. Refuzul premierului a avut ca motivare valurile succesive de inundaţii care au cuprins România în acel an. Începând cu toamna anului 2005, disensiunile şi rivalităţile dintre preşedintele Traian Băsescu şi Partidul Democrat (PD), pe de-o parte, şi premierul Călin Popescu Tăriceanu şi Partidul Naţional Liberal (PNL), pe de altă parte, s-au adâncit. Diferendele au îmbrăcat forma unor conflicte instituţionale preşedinţie-guvern sau a unor schimburi de replici în presă. De partea cealaltă a baricadei, congresul PSD din aprilie 2004 a oferit un rezultat-surpriză în competiţia pentru preşedinţia partidului. Ion Iliescu, fostul preşedinte al României (1990-96 şi 2000-04) şi

preşedinte al partidului (1997-2000), a fost surclasat în opţiunile delegaţilor de Mircea Geoană, fost ministru de externe în guvernul PSD (2000-04). Pe măsură ce conflictul preşedinte-premier şi, în subsidiar PD-PNL, devenea tot mai vizibil public, PSD a părut mai preocupat de competiţia internă de partid decât de competiţia cu celelalte partide. Rezultatul a fost o reconfigurare politică având 3 actori principali, în adversitate permanentă şi oficială, dar şi compromisuri izolate, generând o confuzie generală a demarcaţiei dintre Putere şi Opoziţie.

Punctul culminant al conflictului a fost atins în primăvara anului 2007. La începutul lunii aprilie, PD s-a retras de la guvernare, iar premierul Călin Popescu Tăriceanu a primit un vot de încredere din partea parlamentului pe o formulă remaniată, cu un cabinet minoritar PNL-UDMR. La scurtă vreme după aceea, preşedintele a fost suspendat din funcţie, fiind acuzat în parlament de grave şi repetate încălcări ale constituţiei. Votul din parlament a arătat existenţa unei largi majorităţi parlamentare anti-prezidenţiale. În afara votului împotrivă dat de PD, perceput drept partid prezidenţial, cu rol de susţinere politică şi logistică a preşedintelui, şi de abţinerea grupului minorităţilor naţionale, toate celelalte grupuri politice din parlament (PSD, PNL, PRM, UDMR) au votat în favoarea suspendării. Curtea Constituţională a acordat aviz negativ cererii de suspendare. A urmat un referendum în ziua de 19 mai 2007. Prezenţa la urne a fost de 44,45% din persoanele de pe listele electorale. Dintre cei prezenţi la urne, 74,48% au votat „NU", iar 24,75% au votat „DA". Ca urmare, prin referendum s-a decis ca preşedintele suspendat să îşi reia atribuţiile constituţionale. De menţionat că BEC a dat publicităţii rezultatele generale, dar nu şi pe cele privind votul pe liste suplimentare, respectiv numărul de voturi ale persoanelor care şi-au exercitat dreptul electoral în afara localităţii.

Pe toată perioada 2005-2009 o altă sursă de evenimente cu impact mediatic a fost reprezentată de structuri din cadrul Parchetului General, în special, dar nu exclusiv, Direcţia Naţională Anticorupţie (DNA). În câteva luni de la preluarea puterii, preşedintele Traian Băsescu a schimbat persoanele cu funcţii de conducere din Procuratură cu altele, la propunerea ministrului de justiţie Monica Macovei, care la acea vreme nu era membru de partid, dar care ulterior a devenit europarlamentar PDL. Televiziunile au prezentat pe larg şi uneori în direct, la modul senzaţional, arestări preventive ale unor marcanţi oameni de afaceri (Dinu Patriciu, Puiu Popoviciu), percheziţii (fostul premier Adrian Năstase) sau momentele de pronunţare a hotărârilor judecătoreşti de respingere a cererilor de arestare preventivă înaintate de procurori (Dinu Patriciu). Toate

aceste evenimente au avut în comun caracterul lor predominant mediatic, de imagine şi lipsa finalităţii juridice, înţelegând prin aceasta trimiteri în judecată şi condamnări definitive.[210] O a doua sursă de evenimente mediatice a fost Consiliul Naţional de Studiere a Arhivelor Securităţii (CNSAS), instituţie nou înfiinţată după instaurarea guvernului Tăriceanu, având drept ţel declarat deconspirarea Securităţii ca poliţie politică. În practică, aceasta a însemnat trecerea a numeroase personalităţi publice prin malaxorul unor scandaluri publice pe tema colaborării cu serviciile de informaţii ale vechiului regim.

Evoluţiile economico-sociale ale anilor 2005-2008 au fost predominant pozitive, respectiv creştere economică neîntreruptă şi pozitivă, un proces de dezinflaţie, creşterea numărului de locuri de muncă şi a puterii de cumpărare a populaţiei. Alte procese economice, precum adâncirea deficitului de cont curent şi creşterea datoriei externe, îndeosebi cea privată, îşi vor dezvălui consecinţele negative la finele anului 2008.[211]

Dinamica sondajelor de opinie din anii 2005-2006 a fost similară cu ciclurile electorale precedente, în sensul unui puternic efect de raliere în jurul câştigătorului alegerilor recent disputate, respectiv preşedintele Traian Băsescu şi Alianţa PNL-PD, ca principal exponent al guvernării. Astfel, atât preşedintele, cât şi Alianţa erau cotate undeva între 50 şi 60% din intenţiile de vot, în condiţiile în care circa o jumătate din respondenţi erau nehotărâţi sau declarau că nu votează. Spre finalul anului 2006, s-a conturat clar o tendinţă de inversare a raportului de forţe în interiorul Alianţei, prin transferul de capital electoral de la preşedinte către PD, partidul pe care l-a condus între anii 2001 şi 2004. Constituirea Partidului Liberal Democrat, ca facţiune desprinsă din PNL în decembrie 2006 şi condusă de doi foşti preşedinţi ai PNL din anii 2001-2004 (Valeriu Stoica şi Theodor Stolojan), a slăbit şi mai mult PNL. La începutul anului 2007, PD se plasa între 35-40%, PNL în jurul a 11-12%, iar nou-creatul PLD în apropierea pragului electoral de 5%. PSD, ca partid de opoziţie, a înregistrat o cădere spre 20-22%, similară cu anul 1997. Spre deosebire de

[210] A se vedea *Rapoartele privind starea justiţiei* ale Consiliului Superior al Magistraturii (CSM) pe anii 2005-2008, disponibile la http://www.csm1909.ro/csm/index.php?cmd=24.

[211] PIB a crescut cu peste 27% în cei 4 ani, în timp ce inflaţia a coborât de la 11,9% în 2004 la 4,84% în 2007, pentru a urca apoi la 7,85% la finele lui 2008. Numărul mediu anual de salariaţi a crescut cu circa 400.000, de la 4,4 la 4,8 milioane. Câştigul salarial real s-a mărit cu peste 43 de puncte procentuale. Ponderea veniturilor publice în PIB a urcat uşor spre 32%, în timp ce cheltuielile publice s-au extins constant, atingând 37,5% din PIB în 2008. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2008, 2009, Rapoartele Anuale BNR 2006-2008.

precedenta perioadă de opoziţie, partidul nu a mai reuşit să revină pe o tendinţă crescătoare în al doilea an de la pierderea guvernării. PRM a scăzut de la un 14% în anul 2005 către limita pragului electoral, pe fondul creşterii în sondaje a PNG şi a liderului său Gigi Becali, dinamica PRM-PNG fiind similară cu a unui sistem de vase comunicante.[212]

Anii 2007-2009 au cuprins nu mai puţin de cinci alegeri la nivel naţional. Primul test electoral fost cu prilejul alegerilor europarlamentare din 25 noiembrie 2007. În paralel cu alegerile europene, preşedintele Traian Băsescu a convocat un referendum naţional pentru schimbarea sistemului electoral pentru alegerea Parlamentului României, prin înlocuirea sistemului proporţional cu cel majoritar uninominal în două tururi. În replică, guvernul PNL a organizat secţii separate de vot pentru alegerile europarlamentare şi referendum.

Tabel 2.25 Alegerile europarlamentare (2007)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.224.597				
total voturi exprimate: 5.370.171		prezenţa la vot:		29,5%
total voturi valabil exprimate: 5.122.226		pondere corp electoral:		28,1%
număr total de eurodeputaţi: 35				
formaţiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PD Partidul Democrat	PPE	1.476.105	28,8	13
PSD Partidul Social Democrat	PSE	1.184.018	23,1	10
PNL Partidul Naţional Liberal	ALDE	688.859	13,4	6
PLD Partidul Liberal Democrat	PPE	398.901	7,8	3
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	282.929	5,5	2
Tokes Lazlo candidat independent	PPE	176.533	3,4	1
total partide care au trecut pragul electoral		4.207.345	82,1	35
alte formaţiuni şi candidaţi sub pragul electoral		914.881	18,9	0

Sursa: Biroul Electoral Central - Alegeri europarlamentare 2007.

Rezultatele au confirmat, în mare, tendinţele din sondaje, anume: (1) PD a devenit principalul partid politic, ca număr de voturi şi distribuţie teritorială a votului, fiind perceput drept partidul prezidenţial; (2) PSD a înregistrat unul dintre cele mai slabe rezultate din existenţa sa ca partid; (3) PNL a înregistrat un recul de popularitate, inversându-se raportul de forţe faţă de fostul partener de Alianţă; (4) pentru prima dată UDMR nu a capacitat în întregime votul etnic maghiar, având un competitor mai radical ca discurs; (5) partidele opuse

[212] Conform datelor din Barometrele de Opinie Publică din anii 2005-2007, efectuate la comanda Fundaţiei Soros România, http://www.osf.ro/ro/program.php?program=35.

tradiţional UDMR, cu un discurs anti-sistem şi un lider providenţial (PRM, PNG) nu au atins pragul electoral, deşi scorul lor cumulat a depăşit 9% (fig. 2.16).

În ceea ce priveşte procesul electoral, este de menţionat faptul că peste 10% dintre voturi au fost înregistrate pe listele speciale, adică voturi ale persoanelor din afara localităţii de domiciliu în ziua respectivă. În date absolute, este vorba de aproape 550.000 de asemenea voturi, faţă de circa 434.000 la turul 2 al alegerilor prezidenţiale din 2004, dar la care prezenţa la urne la nivel naţional a fost de 56,5% faţă de 29,4% la europarlamentare.

La referendumul pentru votul uninominal s-au prezentat la vot mai puţini alegători, respectiv numai 26,51% din corpul electoral, ceea ce a atras invalidarea rezultatelor referendumului. Dintre cei care s-au prezentat, 81,3% au votat „DA", 16,2% au votat NU, iar 2,5% au anulat buletinul de vot. Referendumul a fost promovat printr-o campanie prin care a fost asociat cu imaginea preşedintelui Traian Băsescu, principalul mijloc fiind panotajul (afişe, bannere, panouri etc.).

Alegerile locale din iunie 2008 au marcat o tendinţă spre o situaţie de echilibru, în care PDL şi PSD au scoruri electorale apropiate în jurul a 30%, urmate de PNL, uşor sub 20%. Cele două noutăţi ale acestor alegeri au fost introducerea alegerii directe de către cetăţeni a preşedinţilor consiliilor judeţene (CJ) prin scrutin majoritar uninominal într-un singur tur (fiind ales candidatul cu cele mai multe voturi) şi exercitarea votului doar în localităţile de domiciliu, ca urmare a discuţiilor despre „turiştii electorali", pornite de la ponderea disproporţionat de mare a alegătorilor de pe liste suplimentare la referendumul de demitere a preşedintelui şi la alegerile europarlamentare din 2007.

PDL şi PSD şi-au disputat primul loc, PDL înregistrând circa 1 punct procentual avans la cele 4 categorii de vot (primar, consiliu local, consiliu judeţean şi preşedinte CJ). În schimb, PSD a contabilizat mai multe mandate de preşedinţi CJ, primari şi consilieri judeţeni, datorită preponderenţei prezenţei la vot în mediul rural (tabel 2.26).

Tabel 2.26 Alegerile locale (2008)

partid	primari		consilieri locali		consilieri judeţeni		preşedinţi CJ	
	% voturi	mandate	% voturi	mandate	% voturi	mandate	% voturi	mandate
PDL Partidul Democrat Liberal	33,5	909	27,7	11.129	28,9	458	28,2	14
PSD Partidul Social Democrat	30,8	1.138	26,7	12.137	27,9	452	28,1	17
PNL Partidul Naţional Liberal	19,5	706	18,1	8.529	19,5	297	19,8	5
PC Partidul Conservator	2,5	47	3,7	1.398	3,3	16	3,3	0
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	4,3	184	3,7	2.195	3,3	89	3,3	4
alte formaţiuni / candidaţi	9,4	199	10,1		16,9	80	17,4	1

Sursa: Biroul Electoral Central - alegeri locale 2008.

Notă: Numărul de mandate câştigate de PNL şi PSD este uşor mai mare datorită unor alianţe electorale locale şi se regăsesc la categoria „alţii".

În ansamblu, PSD a avut un rezultat mai bun decât la europarlamentare, obţinând 17 preşedinţi CJ şi recâştigând o serie de judeţe tradiţionale din Muntenia şi Moldova. Cu toate acestea, PDL s-a impus în 14 judeţe, atât în cele tradiţionale din Transilvania, cât şi în judeţe dominate de PSD până în 2004, precum cele din nordul Moldovei (fig. 2.17), Mehedinţi sau Dâmboviţa. PNL a înregistrat un scor foarte bun faţă de europarlamentare, reuşind chiar să câştige fotolii de preşedinte CJ în Bihor, Braşov, Călăraşi şi Giurgiu. Dacă în judeţele transilvane PNL a avut în mod tradiţional un scor bun, victoriile în Giurgiu şi Călăraşi au fost cu atât mai surprinzătoare, cu cât în aceste două judeţe PSD a avut câştig de cauză la toate alegerile începând din 1990. De asemenea, în ambele judeţe au fost realeşi primari PNL de municipii reşedinţă de judeţ.

Comparaţia rezultatelor din 2008 cu cele din 2004 oferă şi o perspectivă asupra dinamicii forţei partidelor ca organizaţii politice. Prezenţa la vot a fost una obişnuită pentru alegerile locale, respectiv de uşor peste 50%. Faţă de 2004, îndeosebi PDL, dar şi PNL sunt partide care cresc, în timp ce PSD pierde aleşi locali. Având în vedere rezultatele foarte bune pentru PSD din 2004, desigur că la aceste alegeri nu putea decât să obţină mai puţine mandate. Rezultatele obţinute sunt comparabile numeric cu cele din 2000. Faptul esenţial este însă că, pentru prima dată, un alt partid - şi nu o alianţă politică sau electorală de mai multe partide - este comparabil cu PSD. Astfel, PDL aproape că îşi dublează numărul de primari (+529), consilieri locali (+5.147) şi judeţeni (+229).

Rezultate notabile au înregistrat şi candidaţii independenţi. La Sibiu s-a impus Forumul Democrat al Germanilor din România (FRDG), al cărui preşedinte, Klaus Johannis, ocupa şi funcţia de primar al municipiului Sibiu, deşi populaţia de etnie germană nu depăşeşte 2% din populaţia judeţului, conform recensământului din 2002. La Bucureşti, fotoliul de primar general a fost câştigat de Sorin Oprescu, fost membru marcant al PSD, dar care a candidat ca independent, în urma deciziei conducerii partidului de a nu-l nominaliza drept candidat. Victoria lui Sorin Oprescu este cu atât mai semnificativă, cu cât a fost obţinută în cel mai important fief al PDL, care a ocupat primăria Capitalei din anul 2000 prin Traian Băsescu şi, mai apoi, prin Adriean Videanu. În turul 2, Sorin Oprescu l-a învins pe alt lider marcant PDL, fostul ministru de interne Vasile Blaga. Pentru prima dată începând din 1992, indiferent de tipul de alegeri, primarul ales nu aparţine unui partid declarat de dreapta. Mai mult, Sorin Oprescu s-a impus în ciuda unei campanii susţinute cu elemente din reţeaua de asocieri a narativei anti-comuniste (relaţia cu Securitatea, cariera şi familia înainte de 1989, cartierul Primăverii, legătura cu Ion Iliescu, 13-15 iunie etc.).

Pe 30 noiembrie 2008 au avut loc alegerile parlamentare, având în vedere încheierea mandatului legislaturii 2004-2008. Sistemul electoral a cunoscut o primă schimbare majoră faţă de toată perioada precedentă. În noua formă, este un sistem hibrid, cu finalitate proporţională, dar cu circumscripţii uninominale (în fiecare circumscripţie sau colegiu este declarat un singur câştigător dintre candidaţi, iar fiecare partid nominalizează maxim un candidat).[213]

Pe scurt, logica distribuirii mandatelor în noul sistem era următoarea:

1. la nivel de judeţ se face o primă distribuţie a mandatelor, proporţional după scorul fiecărui partid. Dacă într-unul dintre colegiile din judeţ un candidat obţine peste 50% din total voturi valabil exprimate acesta e declarat ales. Aceasta este prima şi singura componentă „majoritar-uninominală" a sistemului;
2. pentru mandatele rămase neacordate, se urmează, în linii mari, procedurile tipice reprezentării proporţionale, anume redistribuirea prin metoda d'Hondt. În acest mod, numărul de mandate al fiecărui partid, la nivel de ţară, va fi proporţional cu numărul de voturi obţinute, tot la nivel naţional;
3. în distribuirea mandatelor din colegiile unei circumscripţii candidaţilor din acelaşi partid, este decisiv numărul de voturi obţinut de fiecare candidat în propriul colegiu.

[213] Alegerile parlamentare s-au organizat în baza Legii nr. 35/2008, cu modificările şi completările ulterioare. Termenul de colegiu este mai uşor de înţeles şi chiar de pronunţat pentru cei mai mulţi decât cel de „circumscripţie". A fost folosit în sistemul electoral cenzitar din România de dinaintea introducerii votului universal masculin imediat după primul război mondial.

Alegerile parlamentare din 2008 au consfinţit o schimbare a raportului electoral de forţe între principalele partide, vizibilă ca tendinţă în alegerile europarlamentare din 2007 şi locale din 2008. Spre deosebire de alegerile parlamentare dintre 1992 şi 2004, competiţia electorală nu mai poate fi descrisă ca un duel între partidul de stânga şi o coaliţie a partidelor de dreapta. Cele două partide de dreapta supravieţuitoare ale tranziţiei, PDL şi PNL, totalizează circa 50% din sufragiile electoratul prezent la urne, faţă de numai o treime pentru PSD.

Tabel 2.27 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2008)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.464.274, din care 18.253.616 pe liste permanente						
total voturi exprimate: 7.238.871			prezenţa la vot: 39,2%			
total voturi valabil exprimate: 6.886.794			pondere corp electoral: 37,3%			
număr total de deputaţi: 334 (din care 18 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară)						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri	% locuri *
PD Partidul Democrat	2.228.860	32,4	12,1	115	34,4	36,4
PSD+PC Alianţa Politică Partidul Social Democrat + Partidul Conservator	2.279.449	33,1	12,4	114	34,1	36,1
PSD Partidul Social Democrat				110	32,9	34,8
PC Partidul Conservator				4	1,2	1,3
PNL Partidul Naţional Liberal	1.279.063	18,6	6,9	65	19,5	20,6
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	425.008	6,2	2,3	22	6,6	7,0
minorităţi				18	5,4	
total partide parlamentare	6.212.380	90,2	33,7	334	100	100

*- ponderea formaţiunilor politice raportată la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale;

Sursa: Biroul Electoral Central.

Tabel 2.28 Alegerile parlamentare - Senat (2008)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.464.274, din care 18.253.616 pe liste permanente					
total voturi exprimate: 7.238.871		prezenţa la vot: 39,2%			
total voturi valabil exprimate: 6.888.055		pondere corp electoral: 37,3%			
număr total de senatori: 137					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral	locuri	% locuri
PD Partidul Democrat	2.312.358	33,6	12,5	51	37,2
PSD+PC Alianţa Politică Partidul Social Democrat + Partidul Conservator	2.352.968	34,2	12,7	49	35,8
PSD Partidul Social Democrat				48	35,1
PC Partidul Conservator				1	0,7
PNL Partidul Naţional Liberal	1.291.029	18,7	7,0	28	20,4
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	440.449	6,4	2,4	9	6,6
total partide parlamentare	6.396.804	92,9	34,6	137	100

Sursa: Biroul Electoral Central.

Campania electorală a prezentat un caracter de noutate prin candidaturile individuale în colegii. Faţă de campaniile electorale precedente, nu au mai existat campanii semnificative la nivel naţional ale partidelor. Imaginea generală a fost a unui mozaic de candidaţi pe culorile de fond ale partidelor, roşu (PSD), portocaliu (PDL) şi galben (PNL). Fiecare alegător era supus unui asalt de marketing politic din partea a cel puţin 6 candidaţi, câte doi din partea fiecăruia dintre cele 3 partide importante, unul pentru Cameră şi altul pentru Senat. Rezultatul comunicaţional a fost o suprasaturare de mesaje, fiecare candidat având o campanie personală. Alegătorilor nu le era clar nici programul acestor candidaţi, nici programul partidelor, iar în cazul candidaţilor cu notorietate redusă, nici cine sunt respectivele persoane.[214]

Rezultatele alegerilor au fost atipice. PSD+PC a câştigat cele mai multe voturi, dar PDL a primit cele mai multe mandate. Cauza acestui rezultat contraintuitiv constă în distribuţia teritorială a votului pe partide. Sistemul electoral nu mai permite utilizarea voturilor din colegiile unde mandatul a fost câştigat cu majoritatea absolută a celor prezenţi la urne în algoritmul de alocare a mandatelor la nivel naţional, pentru realizarea proporţionalităţii dintre voturi şi mandate. În cazul ambelor camere, PSD a câştigat cele mai multe mandate direct în colegiu, prin votul majorităţii absolute a celor prezenţi la urne. Din cele 85 mandate alocate în acest fel la Cameră şi 31 la Senat, PSD a obţinut 40, respectiv 12. Drept rezultat, PDL a dispus de cele mai multe voturi în etapa de atribuire a mandatelor potrivit algoritmului de realizare a proporţionalităţii (d'Hondt). O altă modificare importantă a vizat limitarea votului la localitatea de reşedinţă, prin aceasta eliminându-se posibilitatea turismului electoral - votul multiplu în afara localităţii de domiciliu pe liste suplimentare.

Tabel 2.29 Procesul de distribuire a mandatelor (2008)

partid	majoritate absolută în colegiu		redistribuire proporţională judeţeană		redistribuire proporţională naţională		total	
	Cameră	Senat	Cameră	Senat	Cameră	Senat	Cameră	Senat
PDL	27	11	69	18	19	22	115	51
PSD	40	12	57	18	17	19	114	49
PNL	4	1	38	6	23	21	65	28
UDMR	14	7	2	0	6	2	22	9
total	85	31	166	42	65	64	316	137

Sursa: Biroul Electoral Central.

[214] Bogdan Teodorescu et al., "O campanie total diferită, dar care nu a schimbat nimic," în *Alegeri 2008* (Iaşi: Polirom, 2009), pp. 13-37, Andrei Ţăranu, "Campania "mesajul vag"," în *Alegeri 2008*, Gheorghe Teodorescu (coord.) (Iaşi Polirom, 2009), pp. 99-109.

Prezenţa la vot a cunoscut o adevărată prăbuşire, fiind cea mai scăzută de la orice scrutin organizat la nivel naţional, cu excepţia alegerilor europarlamentare. Puţin peste 39% dintre cetăţenii de pe listele electorale s-au prezentat la vot. În ciuda campaniei mediatice pentru votul uninominal, candidaturile uninominale au diluat miza alegerilor. Faţă de primari, ale căror decizii au impact direct asupra alegătorilor, nu a fost clar cum poate un parlamentar să aducă schimbări sesizabile în viaţa alegătorilor. Pe de altă parte, ponderea votului partidelor parlamentare în totalul voturilor valabil exprimate a crescut la 92,8%.

Geografia electorală a votului la alegerile parlamentare din 2008 (fig. 2.18) este foarte similară cu cea a votului pentru preşedinţii de consilii judeţene (fig. 2.16), dar semnificativ diferită de cea a alegerilor parlamentare precedente. Tendinţa generală este cea iniţiată de alegerile europarlamentare din 2007. PDL este singurul partid capabil să câştige, la nivel de judeţ, în toate regiunile ţării. PSD devine mai degrabă un partid al regiunilor. PNL a reuşit să se impună numai în judeţele unde câştigat şi preşedinţia consiliilor judeţene. UDMR îşi adjudecă circumscripţiile din fieful său din estul Transilvaniei şi, profitând de competiţia dintre cele trei partide mari, obţine cele mai multe voturi în nord-vest, în Satu Mare şi Sălaj.

Desigur, situaţia pe colegii este mai diversificată decât lasă să se întrevadă o hartă electorală la nivelul judeţelor. Totuşi, distribuţia votului pe regiuni are un impact semnificativ. Votul pe colegii a oferit, în sfârşit, posibilitatea unei simulări reale a rezultatelor în condiţiile unui posibil sistem majoritar uninominal (aşa-numitul „uninominal pur"). Centralizând datele la nivel de colegiu, atribuirea mandatului acelor candidaţi care ar fi obţinut cel mai mare număr de voturi, majoritatea relativă, ar fi condus la următoarea configuraţie a parlamentului:

Tabel 2.30 Majoritatea relativă în colegii (2008)

partid	majoritate relativă în colegiu		total
	Cameră	Senat	
PDL	136	58	194
PSD	118	55	173
PNL	37	15	52
UDMR	24	9	33
total	315	137	452

Sursa: calculat în baza datelor Biroului Electoral Central.

Datorită distribuţiei mai uniforme a votului decât în cazul celorlalte partide, PDL ar fi obţinut cel mai mare număr de mandate. Cum votul pentru PSD a fost puternic concentrat teritorial în anumite judeţe, ecartul în număr de mandate faţă de PDL ar fi crescut şi mai mult, deşi la nivel naţional PSD obţinuse mai multe voturi. Ca partid clasat pe locul 3, PNL ar fi fost marele pierzător, iar UDMR, graţie concentrării celei mai mari parţi a alegătorilor săi în majorităţi locale, ar fi obţinut aproximativ acelaşi număr de mandate. Rezultatele acestei simulări confirmă legile lui Duverger[215] privind efectele sistemul majoritar uninominal asupra sistemului de partide.[216]

Tabel 2.31 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2008)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					
	PSD+PC	PDL	PNL	UDMR	alţii	total
Transilvania	23,5	32,7	17,6	18,6	7,6	32,9
Ţara Românească	40,9	32,5	19,3	0,3	6,9	37,6
Moldova	37,7	34,4	19,0	0,3	8,6	21,6
Bucureşti	34,8	38,4	15,5	0,4	10,8	7,6
străinătate	13,2	46,5	23,5	5,1	11,7	0,3
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100,0

Sursa: calculat după rezultatele oficiale BEC.

Situaţia votului pe regiuni istorice prezintă o discontinuitate cu tendinţa generală a alegerilor parlamentare precedente. PSD continuă să domine în Ţara Românească şi Moldova şi să fie dominat în Transilvania şi Bucureşti. Mai ales PDL, dar şi PNL reuşesc, în schimb, rezultate apropiate de media naţională în orice regiune a ţării. Deşi în 2008 s-au înfiinţat colegii speciale pentru românii care trăiesc în afara graniţelor, acestea nu au atras decât foarte puţini alegători. Deputaţii şi senatorii aleşi din respectivele colegii reprezintă numai 0,3% dintre cei care s-au prezentat la vot.[217]

Votul pe medii de rezidenţă la alegerile parlamentare din 2008 diferă semnificativ faţă de pattern-ul din alegerile parlamentare dintre anii 1992-2004. În primul rând, structura celor prezenţi la vot după mediul de rezidenţă a fost inversă celei din populaţia României: peste 55% dintre cei prezenţi la vot provin

[215] Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), p. 236.

[216] O prezentare mai cuprinzătoare a acestor efecte este disponibilă în Pierre Martin, *Sistemele electorale şi moduri de scrutin* (Bucureşti: Monitorul Oficial, 1999), pp. 38-50.

[217] Unele statistici electorale şi rezultate ale sondajului la ieşirea de la urne efectuat de Insomar sunt disponibile în Gheorghe Teodorescu, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 1 (Iaşi: Polirom, 2009) şi ———, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 2 (Iaşi: Polirom, 2009).

din mediul rural, care reprezintă numai 45% din populaţia totală. La alegerile precedente, majoritatea votanţilor era din mediul urban, asemenea majorităţii populaţiei. PSD a obţinut un scor modest în mediul rural, comparativ cu seriile precedente de alegeri. Scorul în urban a fost însă comparabil cu cel din 2000 şi 2004, când s-a plasat detaşat pe primul loc. PNL, partid identificat, cel puţin la nivel de imagine, cu mediul urban, oamenii de afaceri, liberii profesionişti şi clasa de mijloc, a obţinut cea mai mare pondere de voturi în mediul rural.

Tabel 2.32 Votul pe medii de rezidenţă (Cam. Deputaţilor, 2008)

mediul de rezidenţă	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					
	PSD+PC	PDL	PNL	UDMR	alţii	total
urban	32,0	35,3	16,5	6,0	10,1	44,5
din care, în bucureşti	(34,8)	(38,4)	(15,5)	(0,4)	(10,8)	(7,6)
rural	34,4	29,0	20,9	6,3	9,4	55,2
străinătate	13,2	46,5	23,5	5,1	11,7	0,3
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100

Sursa: Gheorghe Teodorescu, (coord). *Alegeri 2008*, vol. 1 (Iaşi: Polirom, 2009), p. 360.

PDL a obţinut un scor mai bun în urban şi suficient de bun în rural. În pregătirea alegerilor prezidenţiale din 2009, partidul a reuşit un tur de forţă organizatoric, contabilizând aproape jumătate (46,5%) din sufragiile din secţiile din străinătate. Schimbarea structurală a pattern-ului de vot este observabilă în mediul rural: pentru prima dată, ecartul dintre partidele de dreapta şi PSD este aproape cât jumătate din scorul partidului din mediul rural.

Alianţa Politică a Partidului Social Democrat + Partidul Conservator (PSD+PC) a fost formată din dorinţa de a evita situaţia din 2004. Atunci, alianţa electorală a fost mult mai uşor de dizolvat post-alegeri, PC intrând la guvernare în coaliţie cu fostul adversar electoral direct, Alianţa PNL-PD. O altă deosebire faţă de 2004 este ponderea mult mai redusă a PC, care are numai 5 parlamentari în urma alegerilor (4 deputaţi şi 1 senator) în 2008, faţă de 33 de parlamentari în 2004 (20 de deputaţi şi 11 senatori). PSD+PC a întrunit circa 34% din opţiunile alegătorilor. În termeni relativi, rezultatul este uşor sub cele din 2000 şi 2004, dar mai bun decât în 1992 şi 1996. Ca număr absolut de voturi (2,35 milioane votanţi), în condiţiile participării reduse la urne, este cel mai slab rezultat electoral al PSD, indiferent de denumirea sa din trecut. Din punct de vedere teritorial, acel „L" întors tradiţional extracarpatic din Botoşani până în Mehedinţi a fost spart în două şi erodat la capete. În Moldova, PSD pierde în Suceava şi Neamţ în favoarea PDL, în cel din urmă judeţ câştigând întotdeauna până atunci, chiar şi în 1996. Judeţele din sud Giurgiu şi Călăraşi, de asemenea

fiefuri tradiţionale, sunt cedate PNL. Prahova a fost pierdută la o diferenţă de puncte procentuale faţă de scorul însumat al PDL şi PNL egală cu scorul partidului. La Dâmboviţa, fief tradiţional al PSD, PDL a triumfat cu 47% din voturi. În Teleorman, victoria a fost parţială. Deşi s-au obţinut cele mai multe voturi, numărul de mandate a fost împărţit în mod egal între cele trei partide. Din fiefurile oltene, în Mehedinţi înfrângerea a fost clară tot în faţa PDL. Practic, PSD a devenit un partid al regiunilor, cuprinzând Moldova, fără cele două judeţe din nord-est, zona de curbură şi cea mai mare parte a Olteniei. În schimb, la Constanţa s-a înregistrat cel mai bun rezultat, fără îndoială ca efect al percepţiei pozitive faţă de administraţia locală condusă de Radu Mazăre.

Partidul Democrat Liberal (PDL) a obţinut cele mai multe mandate şi puţin peste 33% din voturile valabil exprimate. Faţă de 2004, este partidul care a câştigat cel mai mult, atât ca număr de parlamentari, cât şi ca puncte procentuale în intenţia de vot. Din analiza distribuţiei teritoriale a votului reiese că PDL a reuşit să îşi construiască o coaliţie electorală proprie extinsă ca mărime, dar potenţial eterogenă. În primul rând, sunt judeţele fiefuri tradiţionale ale votului pentru dreapta, anti-PSD: Bucureştiul şi judeţele urbanizate ale României, cele mai multe din Transilvania şi Banat. La acestea se adaugă judeţe importante ca număr de alegători, care în mod tradiţional înclinau balanţa, precum Prahova şi Suceava. În fine, mai este un grup distinct de foste fiefuri ale PSD, pe care acesta nu le-a pierdut nici în 1996, la cel mai slab rezultat naţional al său, care au fost câştigate de PDL: Neamţ, Dâmboviţa, Mehedinţi, Tulcea. Pentru PDL, cheia succesului s-a dovedit a fi capacitatea de a fi competitiv electoral în toate judeţele ţării, mai puţin Harghita şi Covasna. Prin aceasta, PDL devenea cu adevărat un partid de anvergură naţională, capabil să ducă bătălia electorală chiar şi în fiefurile adversarului.

Partidul Naţional Liberal (PNL) a obţinut cel mai bun scor din istoria sa de după revoluţia din Decembrie 1989, întrunind peste 18% din sufragiile alegătorilor. Numărul de parlamentari este însă comparabil cu cel din urma alegerilor din 2004, când partidul a candidat în alianţă cu PDL. Scorul obţinut de PNL este şi mai remarcabil, dacă ţinem cont de faptul că a trecut printr-o scindare. Doi foşti preşedinţi ai partidului, unii parlamentari şi membri părăsind partidul pentru a forma un alt partid liberal (Partidul Liberal Democrat), care a fuzionat apoi cu PD, rezultând PDL. Mai mult, PNL este primul partid de guvernământ care câştigă la alegeri mai multe mandate decât la alegerile precedente. Singura comparaţie posibilă ar fi cu PSD, care a reuşit un scor bun în 2004, fiind la guvernare, dar care a pierdut un număr sensibil de mandate

parlamentare. Teritorial, rezultatele PNL sunt oarecum surprinzătoare. Succesul PNL nu se datorează fiefurilor tradiţionale ale dreptei, ci judeţelor în care aleşii locali PNL domină administraţia locală prin primari ai municipiilor reşedinţă de judeţ şi/sau preşedinţi ai consiliilor judeţene. PNL a obţinut aproape jumătate din voturi în Giurgiu şi Călăraşi, judeţe sărace şi ruralizate, unde PSD avea tradiţional asemenea scoruri electorale. Din primele 10 judeţe ca scor electoral favorabil PNL, 7 sunt foste fiefuri ale PSD. La ce două de mai sus, se adaugă Botoşani, Buzău, Vâlcea, Teleorman şi Bacău. Pe de altă parte, scoruri modeste, de circa 15%, sub media naţională, au fost obţinute în unele fiefuri tradiţionale ale dreptei: Bucureşti, Cluj, Sibiu, Arad, Timiş.

Uniunea Democrată a Maghiarilor din România (UDMR) şi-a păstrat sprijinul blocului etnic maghiar din Transilvania de Nord, obţinând aceeaşi pondere din totalul voturilor valabil exprimate ca şi în 2004 (6,2%). Reuşita campaniei pentru UDMR a constat în atingerea unui compromis cu rivalii pentru voturile maghiare, Lazlo Tokes şi formaţiunile secuilor. Ca urmare, electoratul maghiar şi-a păstrat disciplina, rezultând majorităţi absolute UDMR în Harghita şi Covasna şi majorităţi simple în Mureş, Sălaj şi Satu Mare.

Formarea post-electorală a guvernului a părut nesigură în perioada de campanie, existând riscul unui blocaj instituţional prin desemnarea de către preşedintele Traian Băsescu a unui candidat de prim-ministru neagreat de o majoritate parlamentară. Miza conflictului instituţional era cine are controlul formării guvernului: preşedintele sau parlamentul? Pe cale de consecinţă, guvernul răspunde în faţa parlamentului sau în faţa preşedintelui? Cum PDL a avut cel mai mare număr de parlamentari, conflictul potenţial a fost amorsat, preşedintele prevalându-se de acest fapt pentru a refuza oricărui alt partid nominalizarea unuia dintre membri săi drept candidat de prim-ministru. Negocierile dintre partide au avut o trăsătură diferită de cea din anii 1990. Acum fiecare partid era dispus să negocieze cu oricare alt partid, indiferent de deosebirile ideologice şi de retorica de campanie, încă proaspătă în mintea unora. Practic, nimeni nu voia să treacă în opoziţie, neputând rezista perspectivei guvernării. În cele din urmă, formarea guvernului a fost rapidă. Deşi a existat un protocol de colaborare PSD-PNL, acesta nu a mai fost semnat şi asumat oficial. Preşedintele Băsescu a oferit PSD posibilitatea de a intra la guvernare ca partener al PDL în condiţii de paritate a numărului de portofolii, dar cu premier PDL. Momentul decisiv a fost votul în Comitetul Executiv al PSD, unde s-a acceptat oferta cu majoritate de voturi. Preşedintele PSD a preluat

totodată şi funcţia de preşedinte al Senatului. Un episod mai bizar a fost renunţarea premierului desemnat iniţial, Theodor Stolojan (fost prim-ministru 1991-1992 şi preşedinte al PNL), la mandatul de formare a guvernului. În campania electorală, Stolojan a fost prezentat drept candidatul oficial al PDL pentru funcţia de premier. În cele din urmă, premier a fost desemnat Emil Boc, preşedinte PDL, primar al municipiului Cluj-Napoca. Noul guvern a primit votul de învestitură în ultima săptămână a anului 2008. Deja din luna noiembrie, în economie începuseră să se facă simţite efectele crizei economice mondiale, al cărei moment de explozie în atenţia opiniei publice mondiale a fost falimentul Băncii Lehman, în 15 septembrie 2008.

Alegerile din 2009: Traian Băsescu pierde în România, dar câştigă alegerile

Şirul celor patru scrutine la nivel naţional în mai puţin de un an şi jumătate avea să se încheie la finalul lui 2009 prin alegerile prezidenţiale. Alegerile europarlamentare din iunie 2009 au fost considerate drept o repetiţie generală pentru toamnă.[218] Principalele două elemente de atenţie în perioada de campanie au fost candidatura Elenei Băsescu, fiica preşedintelui României, Traian Băsescu, şi arestarea preventivă a omului de afaceri Gigi Becali, preşedintele Partidului Noua Generaţie, neparlamentar şi patron al celui mai popular club de fotbal din România, Steaua Bucureşti. Preşedintele PRM, Corneliu Vadim Tudor, l-a introdus pe Becali pe lista electorală a PRM pe al doilea loc, devenit eligibil în condiţiile atenţiei opiniei publice faţă de cazul Becali. Elena Băsescu a candidat din postura de independent, având o campanie electorală proprie, dar coordonată de membri marcanţi ai PDL.

Rezultatele au confirmat tendinţa de echilibru între PDL şi PSD, urmate pe un distant loc 3 de PNL (fig. 2.19). Spre deosebire de scrutinurile din 2007-2009, PRM a reuşit de această dată să depăşească pragul electoral. PSD a avut cel mai mare număr de voturi, dar prin înscrierea Elenei Băsescu în PDL chiar în seara anunţării rezultatelor, balanţa s-a schimbat în favoarea PDL ca număr de voturi, cele două partide rămânând egale ca număr de mandate. Un alt element

[218] Pentru o analiză a primelor alegeri din România pentru un mandat complet în Parlamentul European a se vedea Mircea Comşa, Andrei Gheorghiţă şi Claudiu D. Tufiş, (coord). *Alegerile pentru Parlamentul European: România 2009* (Iaşi: Polirom, 2010).

interesant scos în evidenţă după scrutin l-a constituit ponderea ridicată a votanţilor de pe listele speciale. Spre deosebire de alegerile locale şi parlamentare din 2008, o nouă schimbare a legislaţiei electorale a permis din nou alegătorilor să voteze în afara localităţii, pe liste speciale.

Tabel 2.33 Alegerile europarlamentare - 2009

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.197.232				
total voturi exprimate: 5.035.229		prezenţa la vot:		27,7%
total voturi valabil exprimate: 4.840.033		pondere corp electoral:		26,6%
număr total de eurodeputaţi: 33				
formaţiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PSD+PC Alianţa electorală PSD+PC	S&D	1.504.218	31,1	11
PDL Partidul Democrat Liberal	PPE	1.438.000	29,7	10
PNL Partidul Naţional Liberal	ALDE	702.974	14,5	5
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	431.739	8,9	3
PRM Partidul România Mare	PPE	419.094	8,7	3
Elena Băsescu candidat independent	(PPE)	204.280	4,2	1
total partide şi candidaţi care au trecut pragul electoral		4.700.305	97,1	33
alte partide şi candidaţi sub pragul electoral		139.728	2,9	0

Sursa: Biroul Electoral Central.

La europarlamentarele din 2009, ponderea voturilor de pe listele speciale a urcat la 13,3%, un nivel anormal de mare pentru populaţia care s-ar afla în tranzit într-o zi de duminică în România. Acest fapt a generat noi discuţii cu privire la problema turismului electoral, dând o nouă interpretare alegerilor europarlamentare, ca repetiţia generală a celor prezidenţiale, ce aveau să urmeze peste câteva luni.

Alegerile prezidenţiale din 2009 au fost primele de acest gen decalate de alegerile parlamentare. În competiţie s-au înscris 12 candidaţi (tabel 2.34). Preşedintele în funcţie, Traian Băsescu, căuta realegerea pentru un al doilea mandat, cu sprijinul PDL. Principalul său competitor a fost preşedintele PSD, Mircea Geoană. Deoarece cele două partide cu cel mai mare număr de parlamentari se aflau guvernare, Mircea Geoană nu reuşea să reducă ecartul pe intenţia de vot din sondajele pre-electorale. PNL a organizat un congres în primăvara anului 2009. Liderii din teritoriu ai partidului au optat pentru schimbarea preşedintelui partidului, înlocuindu-l pe fostul premier Călin Popescu Tăriceanu cu senatorul Crin Antonescu. Avantajele schimbării, percepute la acel moment, au avut la bază considerente de imagine. Cel mai probabil, preşedintele partidului avea să fie şi candidatul la preşedinţie, situaţie în care Crin Antonescu era perceput drept mai carismatic şi mai articulat în discurs. Partidul se distanţa ca imagine şi de guvernarea precedentă, evitând, pe

cât posibil, efectul post-electoral de erodare puternică a suportului electoral pentru fostul partid de guvernare în favoarea noilor guvernanţi. Un motiv în plus pentru aceasta era acuza de rutină privind responsabilitatea „grelei moşteniri" lăsată de guvernarea liberală în condiţiile crizei economice, ale cărei efecte sociale începuseră a fi simţite. În situaţia în care PSD era încă la guvernare şi Mircea Geoană, ca preşedinte al Senatului, nu putea fi perceput drept alternativa la preşedintele în funcţie, iar Crin Antonescu încă nu îşi consolidase poziţia de lider al opoziţiei parlamentare, a existat o fereastră de oportunitate pentru un alt candidat, care ar fi reuşit să coalizeze în jurul său nemulţumirea difuză faţă de preşedintele Băsescu, însoţită de lipsa de convingere faţă de prestanţa celor mai importanţi contracandidaţi ai acestuia. Primarul general al Capitalei, Sorin Oprescu, a fost cel care şi-a asumat acest calcul politic, devenind al patrulea candidat.

Tabel 2.34 Alegerile prezidenţiale (2009)

tururi de scrutin		turul 1			turul 2		
total alegători pe listele electorale				18.293.277			18.303.224
voturi exprimate				9.946.748			10.620.116
prezenţa la vot				54,4%			58,0%
voturi valabil exprimate				9.718.840			10.481.568
pondere în corpul electoral				53,1%			57,3%
candidaţi	formaţiunea politică	voturi	% voturi	% corp electoral	voturi	% voturi	% corp electoral
Traian Băsescu	PDL	3.153.640	32,4	17,2	5.275.808	50,3	28,8
Mircea Geoană	PSD+PC	3.027.838	31,2	16,6	5.205.760	49,7	28,5
Crin Antonescu	PNL	1.945.831	20,0	10,6			
Corneliu Vadim Tudor	PRM	540.380	5,6	2,9			
Kelemen Hunor	UDMR	372.764	3,8	2,0			
Sorin Oprescu	Independent	309.764	3,2	1,7			
George Becali	PNG-CD	186.390	1,9	1,0			
alţii		182.233	1,9	1,0			
total voturi valabil exprimate		9.718.840	100	53,1	10.481.568	100	57,3
voturi pentru candidaţi care nu au intrat în turul 2		3.537.362	36,4	19,3			

Sursa: Biroul Electoral Central.

Din punct de vedere al tematicii campaniei electorale, putem vorbi de două părţi cu totul distincte: prima, cea a turului 1, corespunzătoare unui turneu al candidaţilor pentru desemnarea şalangerului şi a doua, cea a turului 2, când electoratul va fi având de optat pentru schimbarea sau menţinerea preşedintelui Băsescu.

Sondajele de la începutul campaniei indicau o situaţie generală în care preşedintele Băsescu se afla pe primul loc în intenţiile de vot, în jurul a 35%. În dispută pentru poziţia a doua, care garanta intrarea în turul 2, se aflau Mircea Geoană, Crin Antonescu şi Sorin Oprescu, primii doi apropiaţi de 20%, iar Sorin Oprescu în jurul a 15%. Momentul decisiv a fost ieşirea de la guvernare a PSD, ca răspuns la demiterea ministrului de interne Dan Nica (PSD), în urma unor declaraţii privind riscuri de fraudare a alegerilor. Trecerea PSD în opoziţie a relansat practic campania lui Mircea Geoană care, din partener al guvernării şi al preşedintelui Băsescu, a devenit adversarul cel mai important ca anvergură. În aceste condiţii, candidatura lui Sorin Oprescu a devenit caducă, primarul Capitalei pierzând din intenţiile de vot în ultimele săptămâni de campanie. Datorită şi prestaţiilor la dezbaterile TV, Crin Antonescu a preluat o parte a electoratului nemulţumit de preşedintele Băsescu, dar ecartul faţă de Mircea Geoană, rezultat din diferenţa brută între bazinele electorale ale PSD şi PNL, nu a putut fi redus.

Pentru primul tur, campania de realegere a preşedintelui Băsescu a propus o temă care a captat atenţia opiniei publice cel puţin până la momentul retragerii PSD de la guvernare. Pentru data alegerilor, preşedintele a cerut organizarea unui referendum privind reducerea numărului de parlamentari şi reducerea numărului de camere ale parlamentului, prin trecerea la un legislativ de tip unicameral. Cum procedura de modificare a Constituţiei prevede trecerea mai întâi adoptarea în parlament de către o super-majoritate a unei legi constituţionale şi validarea ulterioară a acesteia printr-un referendum naţional, referendumul din 28 noiembrie avea doar un caracter consultativ. *De jure,* preşedintele a propus un referendum consultativ, fără niciun caracter imperativ pentru parlament şi fără nicio finalitate juridică în sine. *De facto*, preşedintele a propus un referendum prin care întreaga nemulţumire a celei mai mari părţi a populaţiei faţă de cum este condusă ţara era canalizată printr-un vot de blam asupra parlamentului, partidelor politice şi politicienilor, cele trei categorii care se află, de regulă, pe ultimele trepte în încrederea populaţiei. Comunicaţional, referendumul a mutat dezbaterea pe o temă de viitor, prospectivă, prin care preşedintele cerea un mandat pentru politici. După cum am văzut în secţiunea privind votul tematic, acestea aparţin mai degrabă candidaţilor de opoziţie, şalangerilor politici şi nu celor în funcţie. Prin această mutare, atenţia opiniei publice a fost abătută de la o evaluare retrospectivă a celor 5 ani de mandat şi a primului an de guvernare cu prim ministru PDL, dar şi de la narativele propuse de ceilalţi candidaţi.

În urma primului tur de scrutin, au rămas drept finalişti preşedintele în funcţie Traian Băsescu cu 32,4% din voturi şi preşedintele PSD Mircea Geoană cu 31,1% din voturi. Candidatul PNL, Crin Antonescu, a ocupat poziţia a treia, cu 20% din sufragii. Ceilalţi candidaţi s-au aflat la mare distanţă ca număr de voturi primite, singurul care a depăşit pragul simbolic de 5% fiind preşedintele PRM, Vadim Tudor, aflat la a patra candidatură.

Rezultatele referendumului au fost previzibile, în sensul că marea majoritate a celor prezenţi la urne au fost de acord cu ambele propuneri, cea de reducere a numărului de parlamentari la maxim 300 şi cea de trecere la parlament unicameral. A surprins însă marja cu care referendumul a fost validat. Totalul celor prezenţi la urne a fost de doar 50,95% din cei înscrişi pe listele electorale. Dacă doar o mică parte dintre cei care au votat „nu" ar fi renunţat să participe la referendum şi ar fi votat doar în cadrul scrutinului pentru preşedinte, referendumul ar fi fost invalidat. Singura consecinţă a referendumului este că a permis preşedintelui Traian Băsescu să persiste în utilizarea acestei teme de campanie şi pentru turul 2.

Rezultatele primul tur relevă, la o primă vedere, o revenire la tiparul consacrat al distribuţiei teritoriale a voturilor din alegerile prezidenţiale precedente, cu excepţia parţială a celor din 2000: candidatul dreptei domină în Bucureşti şi judeţele urbanizate, care se află în Transilvania, în timp ce candidatul stângii domină în zona extracarpatică, în care, de regulă, întâlnim judeţe mai puţin prospere şi ruralizate. Spre deosebire de scrutinurile din anii 2007-2009, circumscripţii în care PDL a reuşit să înlocuiască PSD ca partidul cel mai important la nivel local, precum Neamţ, Dâmboviţa, Mehedinţi şi, din alte puncte de vedere, Suceava şi Botoşani, au revenit acum candidatului PSD (fig. 2.20). Acest fapt ridică o întrebare interesantă: în ce măsură rezultatele electorale mai slabe ale PSD din aceste circumscripţii s-au datorat mai degrabă unor factori locali, decât unor factori la nivel naţional. Miza la nivel naţional a acestor alegeri şi prezenţa mult mai ridicată a electoratului a readus competiţia electorală în linie cu a celor precedente. Din acest punct de vedere, rezultatele PNL sunt la fel de interesante. PNL reuşise cel mai bun scor al său de până atunci la alegerile parlamentare, pe baza aleşilor săi locali şi a unei guvernări în condiţii de prosperitate. Rezultatele de la prezidenţiale au reprezentat încă un pas înainte, scorul electoral fiind mai ridicat cu câteva procente. Aceasta nu înseamnă însă că votul pentru PNL şi candidatul său a avut aceeaşi bază. Spre deosebire de alegerile parlamentare, s-a petrecut o schimbare statistic

semnificativă.[219] Alegătorii din circumscripţiile cele mai urbanizate ale României au început să voteze cu PNL într-o măsură mai ridicată (în special Bucureşti, Braşov, Timiş), în timp ce impactul prezenţei aleşilor locali PNL s-a diminuat considerabil (24% în Călăraşi faţă de 40,9% în 2008 şi 21% în Giurgiu faţă de 49,5% în 2008).

Turul al doilea de scrutin a însemnat o nouă confruntare, din perspectiva clivajelor politice între un reprezentant al stângii moderate, Mircea Geoană şi unul a ceea ce am numit dreapta politică şi economică, Traian Băsescu. Strategiile de campanie ale celor două tabere adverse pentru turul al doilea relevă, din unghiuri diferite, atât schimbări, cât şi continuitate în existenţa şi manifestarea clivajului principal al politicii româneşti.

Strategia de campanie a echipei candidatului PSD pentru turul 2 a căutat să construiască o largă coaliţie politică, economică şi mediatică împotriva lui Traian Băsescu şi a PDL. Demiterea guvernului Boc prin moţiune de cenzură a arătat că, cel puţin în parlament, Traian Băsescu şi PDL deveniseră izolaţi politic. Prin atitudinea favorabilă faţă de schimbarea lui Traian Băsescu din funcţia de preşedinte al României a trusturilor Intact (patron Dan Voiculescu) şi Realitatea-Caţavencu (patron Sorin Ovidiu Vântu) se realiza un pas important în direcţia izolării mediatice. În fine, faptul că respectivele posturi aparţineau capitalului intern, însemna şi un suport tacit, cel puţin din partea unui segment al capitalului autohton. În esenţă, strategia viza transformarea votului de la turul al doilea într-un referendum privind preşedintele Băsescu şi, pe cale de consecinţă, scindarea electoratului în două mari grupări, pro sau contra Traian Băsescu. Aceasta reprezintă partea de discontinuitate în ceea ce priveşte clivajele: înlocuirea clivajului stânga-dreapta cu unul la nivel de persoană, pro sau contra Traian Băsescu. La baza acestei schimbări a stat şi aritmetica primului tur. Candidatul PSD îşi capacitase aproape la maxim bazinul său. Cei doi candidaţi auto-identificaţi de dreapta, Traian Băsescu şi Crin Antonescu, totalizau 52% din voturile exprimate, pondere foarte similară cu scorul din turul 2 din 2004 al candidatului Alianţei PNL-PD. Pentru a aborda cu succes finala alegerilor prezidenţiale şi a forma o majoritate parlamentară în vederea guvernării, PSD trebuia să intre într-o coaliţie cu unul dintre partidele de dreapta, cu preţul unor concesii majore. Poate cea mai semnificativă în acest sens a fost prevederea din

[219] Utilizând testul z de diferenţă a mediilor, la un nivel de semnificaţie de 1%, rezultatele au indicat o diferenţă statistic semnificativă între mediile scorurilor ponderii votului pentru PNL pe cele 42 de circumscripţii electorale pentru alegerile parlamentare şi, respectiv, prezidenţiale.

acordul politic PSD-PNL privind renunţarea de către PSD la postul de prim-ministru, în eventualitatea victoriei lui Mircea Geoană şi a formării ulterioare a unui nou guvern. Persoana care avea să conducă guvernul era, conform acordului, Klaus Johannis, primarul Sibiului şi preşedinte al Forumului German din România. Johannis a fost deschis cooperării cu Alianţa PNL-PD în 2004, manifestându-şi public, şi cu alte ocazii ulterioare, faptul că este un om politic cu vederi de dreapta. Pentru a intra la guvernare alături de PSD în guvernul Johannis, Crin Antonescu şi PNL se angajau să îl sprijine pe Mircea Geoană în turul al doilea.

Strategia de campanie a lui Traian Băsescu şi a echipei sale pentru turul 2 a vizat tocmai evitarea unei stări pasiv-defetiste, în genul aceleia din campania pentru realegerea preşedintelui Iliescu din 1996.[220] În primul rând, a fost introdusă o nouă narativă în campanie, promovându-se prin campania negativă „NU Geoană" reţeaua de asocieri negative la adresa PSD şi a stângii din mintea multor alegători. Prin apelul la emoţii, mesaje prezente în toate mediile posibile, presă scrisă şi TV, panotaj, materiale electorale, Internet, li s-a evocat alegătorilor-ţintă frânturi de judecăţi, sentimente, imagini şi idei care au devenit conectate în timp: anti-comunismul, Ion Iliescu, minerii, Piaţa Universităţii, oligarhii, Rusia (sovietică) etc., la care s-au adăugat imaginile „mogulilor", patronii de presă ai trusturilor Intact (Dan Voiculescu), Realitatea-Caţavencu (Sorin Ovidiu Vântu) şi Adevărul (Dinu Patriciu). Prin această adăugare, elementele corupţie şi îmbogăţire pe căi necinstite au întregit reţeaua. Ideea din spatele campaniei era de a bloca alinierea electoratului lui Crin Antonescu de la primul tur către Mircea Geoană la turul 2. Din perspectiva clivajelor, aceasta însemna tocmai menţinerea clivajului stânga-dreapta prin apelul la votul partizan de tip cognitiv şi ritualic, care era tradiţional împotriva PSD. După cum remarca Drew Westen, analizând strategiile electorale republicane din anii 2000-2004, o astfel de strategie nu urmăreşte câştigarea unei largi majorităţi, ci cu bună ştiinţă sacrifică o parte semnificativă a electoratului în căutare unei majorităţi de uşor peste 50%, prin mobilizarea la maxim a propriului electorat şi speculând reţeaua de asocieri negative create în timp faţă de adversar în cazul unui segment redus numeric, dar important de alegători apartizani.[221] Izolarea

[220] Pentru o relatare din interiorul echipei de campanie a lui Ion Iliescu din 1996, vezi Paul Dobrescu, *Iliescu contra Iliescu* (Bucureşti: Diogene, 1997).

[221] Drew Westen, *The Political Brain* (New York: Public Affairs, 2008), pp. 25-45.

mediatică a fost spartă prin ralierea sprijinului posturilor B1TV (controlat de fraţii Păunescu), OTV (Dan Diaconescu) şi reţeaua de posturi ale deputatului PDL Silviu Prigoană. Se poate spune că toate formele de propagandă politică au fost folosite la maximum de campania lui Traian Băsescu, ca şi când cuantumul cheltuielilor din bugetul de campanie nu ar fi constituit o problemă. În paralel, au fost întărite eforturile organizatorice de mobilizare la vot pentru turul al doilea.

Sondajele de opinie de după turul al doilea arătau un uşor avans al candidatului PSD de 6-8 puncte procentuale, similar celui deţinut de Adrian Năstase între cele două tururi în decembrie 2004.[222] Singurele două evenimente de campanie semnificative dintre cele două tururi au fost (1) filmul din campania din 2004 în care Traian Băsescu ar fi lovit un copil în timpul unui miting şi (2) vizita lui Mircea Geoană la reşedinţa lui Sorin Ovidiu Vântu, probabil cel mai controversat dintre „moguli". Primul eveniment a avut loc spre finele primei săptămâni din cele două de campanie dintre cele două tururi. Impactul său a devenit neglijabil din două motive. Mai întâi, cel care a dat publicităţii filmul a fost Dinu Patriciu, unul dintre „moguli". Prezenţa sa în media a întărit, în fapt, narativa anti-corupţie (prin referirea la moguli), propagată de campania lui Traian Băsescu, care astfel căpăta o şi mai mare valoare de adevăr. De asemenea, echipa lui Traian Băsescu a reacţionat rapid, relativizând şi apoi negând vehement autenticitatea filmului. Din punct de vedere psihologic, aceste reacţii sunt necesare şi suficiente pentru a preveni pierderea alegătorilor partizani.[223] Al doilea eveniment a avut însă un impact semnificativ. În noaptea dinaintea confruntării finale televizate, candidatul PSD Mircea Geoană a fost surprins de către fotografi făcând o vizită „mogulului" Sorin Ovidiu Vântu la vila acestuia. Faptul a fost speculat la maxim de către

[222] Cf. sondajului de opinie al CCSB dat publicităţii pe 30 noiembrie 2014., Mircea Geoană era creditat cu 54% din intenţiile de vot, faţă de numai 46% pentru Traian Băsescu. De asemenea, 50% dintre cei chestionaţi considerau că Mircea Geoană va câştiga alegerile prezidenţiale, faţă de numai 38% în cazul lui Traian Băsescu; sursa: Mediafax, 1 decembrie 2009.

[223] Alegătorilor partizani au o capacitate foarte redusă de a admite că ideile sau faptele candidatului pe care îl susţin sunt contradictorii ori controversate. Atunci când o informaţie negativă despre candidatul respectiv provoacă o stare emoţională negativă, creierul activează ca răspuns anumite circuite neuronale pentru reglarea stării emoţionale, care elimină starea respectivă inclusiv prin adoptarea unor raţionamente false. Rezultatele unui experiment de neuro-psihologie privind alegătorii partizani sunt disponibile în Drew Westen et al., "Neural bases of motivated reasoning: an FMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 U.S. Presidential election", *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, no., 11, (2006).

Traian Băsescu în singura dezbatere televizată şi în media. Acest eveniment, mai ales prin răspunsul neconvingător al lui Mircea Geoană din timpul dezbaterii televizate, a întărit şi mai mult narativa campaniei lui Traian Băsescu. Prin aceasta, rezultatul alegerilor avea să fie foarte strâns determinat de mobilizarea la vot a electoratului.

Rezultatele finale ale turului al doilea de scrutin, organizat pe 6 decembrie 2009, l-au indicat drept câştigător pe Traian Băsescu, la cea mai mică diferenţă de voturi întâlnită în România la alegeri de acest gen. Preşedintele a fost reales cu 50,33% din voturi, la o diferenţă de circa 70.000 de voturi de Mircea Geoană, în condiţiile unei prezenţe la vot de 58%, cu peste 3 puncte procentuale mai mare decât în 2004.

Din punct de vedere teritorial, rezultatele turului 2 prezintă numeroase asemănări cu alegerile prezidenţiale precedente, în special cu turul al doilea din 1996 (fig. 2.21). Principala deosebire este câştigarea Bucureştiului de către candidatul stângii, dar aceasta s-a produs numai în condiţiile sprijinului candidatului PNL şi la o diferenţă netă de doar 13.700 de voturi. În rest, Transilvania şi Dobrogea continuă să voteze cu candidatul dreptei, în timp ce în Moldova şi Muntenia are câştig de cauză candidatul stângii. Ca şi în alegerile precedente, rezultatele din câteva judeţe reprezintă predictori ai rezultatului la nivel naţional. Traian Băsescu a câştigat în Prahova, Suceava şi Constanţa. Din 1992, câştigătorul alegerilor a trebuit să se impună în cel puţin două din cele trei judeţe. Avansul de voturi înregistrat în favoarea lui Traian Băsescu pe totalul celor 3 judeţe se ridică la peste 83.000, adică peste ecartul final dintre cei doi candidaţi. Din punctul de vedere al clivajelor, iată că dominaţia puternică a PSD la nivel local în Constanţa, începută pe la începutul anilor 2000, nu reuşeşte să se transpună într-o victorie atunci când este vorba de alegeri cu miză ridicată, la nivel naţional, care atrage mulţi alegători la vot. Este un element care indică o continuitate a clivajelor formate la începutul anilor ’90. De asemenea, Sibiul, chiar în condiţiile sprijinului dat de Klaus Johannis pentru Mircea Geoană, a votat, ca şi în scrutinurile precedente, în proporţie covârşitoare împotriva candidatului stângii. Tot în Transilvania, electoratul maghiar nu a oferit, precum în 2004, un suport semnificativ de voturi pentru candidatul stângii, în ciuda sprijinului declarat oficial al UDMR. În cursul mandatului, Traian Băsescu a făcut mai multe vizite în zonele locuite de maghiari, având şi o atitudine favorabilă faţă de Uniunea Civică Maghiară şi Lazlo Tokes. Având în

vedere toate aceste acţiuni, Traian Băsescu a câştigat în judeţele cu o prezenţă importantă a minorităţii maghiare. Harta electorală a alegerilor din 2009 sugerează nevoia unei analize mai în profunzime asupra acestor elemente de continuitate, care probabil au la bază curenţi de adâncime în socialul românesc.

Tabel 2.35 Voturi valabil exprimate în secţiile speciale din afara ţării

	2000 tur 1	2000 tur 2	2004 tur 1	2004 tur 2	2008 CD	2009 PE	2009 tur 1	2009 tur 2
voturi în secţii din străinătate	33.169	16.331	40.869	40.149	23.560	13.769	94.383	146.876
total voturi	11.212.974	10.020.870	10.452.205	10.008.314	6.886.794	5.035.299	9.946.748	10.620.116
pondere (%)	0,30	0,16	0,39	0,40	0,34	0,27	0,95	1,38

Surse: Birourile electorale centrale.

Notă: CD – Camera Deputaţilor; PE – parlamentul european; restul datelor sunt de la alegerile prezidenţiale

La nivel naţional, înţelegând prin aceasta teritoriul României, Mircea Geoană a câştigat alegerile la o diferenţă de circa 10.000 de voturi. Rezultatul a fost răsturnat de voturile din afara ţării, unde pentru Traian Băsescu s-au înregistrat peste 78% din total, adică peste 115.000 de voturi, faţă de numai 31.000 pentru Mircea Geoană. La turul doi al alegerilor prezidenţiale din 2009, a surprins ordinul de mărime al voturilor din afara ţării (vezi tabel 2.25). Cele 146.876 de buletine de vot neanulate din urnele secţiilor speciale din afara ţării au fost cu mult peste oricare alt scrutin, chiar şi faţă de turul 1 din 2009, atât în termeni absoluţi, cât şi în termeni relativi. Cele mai multe voturi din afara ţării s-au înregistrat în Italia, Spania, Republica Moldova şi Franţa. Reprezentanţi ai opoziţiei au ridicat semne de întrebare asupra desfăşurării votului în aceste secţii, dată fiind organizarea lor pe teritoriu străin, în condiţii dificile logistic de prezenţă în secţiile de vot a reprezentanţilor partidelor şi a observatorilor electorali.

În urma alegerilor, preşedintele Băsescu l-a investit tot pe Emil Boc cu formarea unui nou guvern. În condiţiile usturătoarei înfrângeri electorale, unii dintre parlamentarii care au votat pentru demiterea unui cabinet condus de Emil Boc, acum au votat pentru investirea unui cabinet PDL-UDMR, cu acelaşi premier. Principalii pierzători, PSD şi PNL, au suferit o pierdere semnificativă de parlamentari, care au migrat spre noua majoritate parlamentară pro-prezidenţială.

Alegerile din 2012: victoria Uniunii Social Liberale (USL)

Alegerile locale şi parlamentare din anul 2012 s-au desfăşurat într-un context economic, social şi politic diferit faţă de ciclul electoral anterior. A doua parte a legislaturii 2008-2012 a fost marcată de o contradicţie crescândă între dinamica evenimentelor din plan politic, pe de o parte, şi cea din economie şi societate, pe de altă parte. Spre finele legislaturii, această contradicţie şi-a găsit rezolvarea prin dezagregarea majorităţii pro-prezidenţiale şi formarea unei noi majorităţi în jurul opoziţiei anti-prezidenţiale, regrupată în alianţa politică Uniunea Social Liberală (USL), care a câştigat într-o manieră categorică alegerile locale şi parlamentare.

O bună parte din momentele care au creat premisele acestui rezultat au avut loc în anul 2010. La începutul celui de-al doilea mandat, preşedintele Traian Băsescu a reuşit, în sfârşit, să domine tot sistemul de putere din România, prin ocuparea tuturor poziţiilor cheie din arhitectura de putere a statului român. Realegerea în funcţia de preşedinte a deschis calea plasării aliaţilor săi politici în fruntea guvernului şi a parlamentului. În această conjunctură au putut fi controlate sau influenţate nominalizările pentru restul instituţiilor şi companiilor de stat, îndeosebi cele din justiţie. În anul 2010 au fost numiţi noi judecători la Curtea Constituţională, rezultând o schimbare a raportului de forţe şi o majoritate pro-prezidenţială.[224] În justiţie, ca urmare a schimbării unor legi, a unor pensionări sau expirări de mandate au fost numiţi noi membri ai Consiliului Superior al Magistraturii şi noi judecători la Înalta Curte Supremă de Justiţie (ÎCCJ), inclusiv un nou preşedinte al curţii supreme. Şefii de parchete instalaţi după schimbarea de putere din 2004 au fost confirmaţi în funcţie. Faţă de mandatul anterior, preşedintele se putea baza pe decizii favorabile din partea noilor conduceri ale CSM şi ÎCCJ. Legislaţia privind Agenţia Naţională de Integritate (ANI) a fost revizuită, iar o nouă conducere a fost instalată. Nu în ultimul rând, toate serviciile de informaţii - tradiţional importante în statul român, indiferent de ideologia şi natura regimului politic[225] - inclusiv cele din subordinea guvernului, aveau la conducere oameni numiţi de

[224] Prin numirile din 2010, numărul judecătorilor nominalizaţi de preşedintele Băsescu sau de PDL a urcat la 4. Împreună cu judecătorul nominalizat de UDMR s-a format o majoritate de 5 judecători, faţă de cei 4 judecători de la acea dată, nominalizaţi de preşedintele Iliescu, PSD şi PNL.

[225] Asupra funcţionării şi rolului serviciilor de informaţii în istoria statului român modern, a se vedea Cristian Troncotă, *România şi frontul secret* (Bucureşti: Editura Elion, 2008) - pentru perioada de până la 1945 şi ———, *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România* (Bucureşti: Editura Elion, 2003) - pentru perioada comunistă.

preşedintele Băsescu şi de aliaţii săi. Majoritatea pro-prezidenţială a fost întărită prin formarea de către parlamentarii demisionari din PSD a unui nou partid politic, Uniunea Naţională pentru Progresul României (UNPR). Ulterior, UNPR şi-a creat şi un grup parlamentar propriu, la care au aderat şi parlamentari independenţi sau veniţi de la partidele de opoziţie. Odată cu constituirea acestui sistem de putere, având drept nod de reţea funcţia de preşedinte al României, se poate afirma că, între decembrie 2009 şi aprilie 2014, România a funcţionat într-un regim de tip prezidenţialist.

Evoluţiile economico-sociale ale anilor 2010-2012 au fost predominant negative[226], România trecând prin a treia perioadă de cădere economică de după 1990. Spre deosebire de recesiunile precedente, cea începută în 2009 îşi avea originea în afara ţării. Ca urmare a unei puternice crizei financiare izbucnită în SUA în toamna anului 2008, întreg sectorul financiar-bancar european a fost afectat, declanşând o criză economică în cele mai multe dintre statele europene, îndeosebi în cele occidentale. În aceste condiţii, modelul de creştere economică al României, bazat pe fluxurile financiare dinspre Europa Occidentală, nu a mai fost sustenabil.[227] Ca răspuns, guvernul PDL-PSD - instalat după alegerile din 2008 - a încheiat acorduri de împrumut cu FMI, Banca Mondială şi Comisia Europeană în primăvara anului 2009.[228] În plan social, efectele crizei au fost mai puţin resimţite, în special pentru că în anul electoral 2009 partea de cheltuieli publice din buget a fost menţinută la un nivel similar cu cel din 2008.[229]

În contextul deteriorării situaţiei economice în prima parte a anului 2010, pentru a menţine deficitul în limita convenită cu FMI[230], preşedintele Băsescu a trebuit să se ia o decizie majoră de politică internă, cu scopul de a se reduce deficitul public care, în anul 2009, se ridicase la 7,3% din PIB. Cele 3 opţiuni

[226] PIB-ul anului 2012 a fost, în termeni reali, cu aproape 8% sub cel al anului 2008. Cu toate că a fost reluată creşterea economică în 2011, PIB-ul anului 2012 a fost, în termeni reali, cu circa 5% sub cel al anului 2008. Indicele salariului mediu real, raportat la 1990, a scăzut de la 130,3 în 2008 la 121,3 în 2011, pentru a urca uşor la 122,5 în 2012. După modificările aduse Legii pensiilor din 2008, indicele pensiei medii reale a urcat de la 112,1 la 125,7 în 2009, după care a înregistrat o scădere până la 116,9 în 2012. Numărul mediu anual al salariaţilor din economia naţională a scăzut de la 5,05 mil. persoane (2008) la 4,43 mil. persoane (2012). *Sursa datelor:* Anuarul Statistic al României 2010-2013, Buletine lunare BNR 1-4/2013.

[227] Gradul ridicat de dependenţă al ţărilor central şi est europene, între care şi România, a fost însoţit de dezechilibre macroeconomice interne, cf. Liviu Voinea, *Sfârşitul economiei iluziei* (Bucureşti: Publica, 2009), pp. 63-79 şi Ion Bostan şi Viorica Grosu, "The social effects of the current economic crisis on the European Union labour market", *Review of research and social intervention*, 31, no., (2010), pp. 7-21.

[228] Mai multe despre decizia de a încheia acordurile de asistenţă cu instituţiile financiare internaţionale în studiul de caz, din capitolul 4.

[229] Faţă de anul 2008, cheltuielile publice au scăzut cu 2,8% în termeni reali, în timp ce veniturile s-au redus cu 10,7%, cf. Cătălin Zamfir, (coord). *România: răspunsuri la criză* (Bucureşti: ICCV, 2011), p.15.

[230] Conform textului Scrisorii suplimentare de intenţie din 29 iunie 2010, disponibilă la www.imf.org/external/np/loi/2010/rou/061610.pdf.

disponibile constau într-o combinaţie de măsuri axate pe trei direcţii diferite: (1) creşterea impozitelor; (2) scăderea cheltuielilor curente, îndeosebi a celor sociale şi salariale; (3) scăderea cheltuielilor de capital. În decizia respectivă au cântărit atât considerente economice, cât şi politice. Cele economice vizau opţiunea de strategie generală de ieşire din criză: opţiunea monetaristă, conservatoare, bazată pe austeritate, chiar cu preţul sacrificării creşterii economice, respectiv cea heterodoxă, de tip keynesian, orientată spre relansarea creşterii economice, în special prin politica fiscală. Considerentele politice vizau redistribuirea în societate a costurilor crizei. Altfel spus, care dintre grupurile şi categoriile sociale aveau să suporte cea mai mare parte a reducerii deficitului. În cele din urmă, prin declaraţia din 6 mai 2010[231], Traian Băsescu a optat pentru varianta scăderii cheltuielilor salariale şi a celor sociale, anunţând tăierea salariilor din sectorul public cu 25% şi a pensiilor cu 15%. După ce Curtea Constituţională a admis contestaţia formulată de opoziţie faţă de tăierea pensiilor, această măsura a fost înlocuită cu creşterea TVA de la 19% la 24%.

În esenţă, prin măsurile de politică fiscal-bugetară luate în 2010, costurile datoriei *private* externe au fost suportate de populaţie, îndeosebi de categoriile sociale cu venituri mici şi mijlocii.[232] Având în vedere efectul social al acestor măsuri, se poate afirma că rezultatul alegerilor din 2012 a fost influenţat decisiv de deciziile strategice privind gestionarea crizei economice, luate de către preşedintele Băsescu în mai 2010. Sondajele de opinie efectuate începând cu acel moment au indicat o prăbuşire a suportului pentru preşedintele Băsescu şi pentru PDL, ca principal partid de guvernământ, situaţie ce a rămas neschimbată până la momentul alegerilor.

După pierderea alegerilor prezidenţiale din 2009, principalele partide de opoziţie au trecut printr-o perioadă de reaşezare, marcată de congrese pentru desemnarea conducerilor de partid. La congresul din februarie 2010, Mircea Geoană a candidat pentru un nou mandat de preşedinte PSD, dar a fost învins, la un scor strâns, de Victor Ponta. Din cei 1.657 de delegaţi la congres, Victor Ponta a obţinut 856 de voturi, Mircea Geoană 781, iar 16 voturi au fost anulate. PNL a organizat un congres în martie 2010, Crin Antonescu fiind reconfirmat în funcţie, printr-o victorie lejeră asupra deputatului Ludovic Orban. Având în vedere contextul politic şi social, spre finele anului 2010 partidele de opoziţie din parlament - PSD, PNL şi PC - au început negocierile pentru formarea unei

[231] Textul declaraţiei de presă a preşedintelui Traian Băsescu din 6 mai 2010 este disponibil la http://www.presidency.ro/?_RID=det&tb=date&id=12081&_PRID=ag.

[232] Cătălin Zamfir, (coord). *România: răspunsuri la criză* (Bucureşti: ICCV, 2011), pp. 7-21.

alianţe politice, ca alternativă la puterea reprezentată de preşedintele Traian Băsescu şi de guvernarea PDL. Rezultatul negocierilor a fost anunţat la 5 februarie 2011, când a luat fiinţă alianţa politică Uniunea Social Liberală (USL), compusă din PSD şi Alianţa de Centru Dreapta (PNL-PC). Conform actului constitutiv, primul dintre obiectivele USL era înlăturarea pe cale democratică a puterii de la acea vreme. Prin protocolul de funcţionare, partidele componente ale USL se angajau să îşi interzică formarea de majorităţi parlamentare sau la nivel local, în consiliile judeţene sau locale, cu PDL. De asemenea, candidatul pentru postul de premier din partea USL revenea PSD, iar candidatul pentru preşedinţie revenea PNL. Practic, decizia marca izolarea politică a preşedintelui Băsescu şi a PDL. Privită din altă perspectivă, perioada de tripartidism a anilor 2007-2009 era depăşită prin formarea unui aliniament politic foarte clar între susţinătorii şi opozanţii lui Traian Băsescu.

Perioada mai 2010-ianuarie 2012 a fost caracterizată de contradicţia crescândă între maniera exercitării puterii şi nivelul în creştere al impopularităţii guvernării. Preşedintele Băsescu şi guvernul Boc au urmat un program amplu şi controversat de reforme majore, îndeosebi în domeniul social - Codul muncii, Legea dialogului social, Legea pensiilor, Legea asistenţei sociale, Legea educaţiei etc. - care au avut drept efect principal continuarea reducerii deficitului public prin tăieri de cheltuieli sociale. Toate aceste legi au fost trecute prin parlament prin procedura asumării răspunderii de către guvern. Ca atare, nu numai că s-a diminuat importanţa parlamentului ca instituţie, dar a fost blocată şi funcţia politică a parlamentului de cadru instituţional al luptei politice dintre putere şi opoziţie. Climatul de criză economică persistentă şi lipsa dialogului politic între stat şi societate, precum şi lipsa unui minim cadru instituţional de comunicare şi dezbatere între putere şi opoziţie au favorizat acumularea de tensiuni sociale.

Momentul de cotitură a apărut la începutul anului 2012, când guvernul Boc a iniţiat un proiect controversat de reformă a sistemului sanitar, prin care era deschisă calea privatizării acestuia. Raed Arafat, personalitate a lumii medicale, cu un grad ridicat de notorietate datorită rolului de iniţiator al Serviciului Mobil de Urgenţă, Reanimare şi Descarcerare (SMURD), - dezvoltat ulterior în serviciu medical naţional de intervenţie rapidă - a fost nevoit să demisioneze din funcţia de subsecretar de stat din Ministerul Sănătăţii, ca urmare a criticilor formulate la adresa proiectului de reformă. Schimbul de replici cu preşedintele Băsescu dintr-o emisiune televizată, anterior demisiei, a inflamat opinia publică. La scurtă vreme după demisia lui Raed Arafat din 10 ianuarie, s-au declanşat proteste spontane de stradă, la început în Târgu Mureş, apoi şi în alte oraşe din ţară, punctul culminant fiind atins în Bucureşti, în 12-14 ianuarie.

Protestele din ianuarie 2012 prezintă unele similitudini cu desfăşurarea Revoluţiei din Decembrie 1989: ralierea populaţiei în jurul unei personalităţi alogene, medicul de origine palestiniană Raed Arafat; izbucnirea primelor proteste de stradă, ca formă de solidarizare cu Arafat, în Târgu Mureş, oraş multi-etnic din Transilvania; răspândirea protestelor de stradă în alte aglomerări urbane, îndeosebi în Bucureşti; înregistrarea de violenţe şi reprimarea primelor proteste din capitală, urmate de o ieşire în stradă şi mai numeroasă din partea populaţiei. În presa internaţională, măsurile de austeritate - între care se înscria şi proiectul de reformă a sănătăţii - au fost prezentate drept factorul declanşator al protestelor din România.[233] După vârful de la mijlocul lunii ianuarie, protestele au continuat către începutul lunii februarie.

Urmarea imediată a protestelor de stradă a fost retragerea proiectului de Lege a sănătăţii şi rechemarea lui Raed Arafat în funcţia de secretar de stat. Pe 25 ianuarie, Curtea Constituţională a decis că proiectul de lege iniţiat de guvernul Boc, privind comasarea alegerilor locale şi parlamentare în toamna anului 2012, este neconstituţional. În fine, pe 6 februarie, premierul Emil Boc şi-a anunţat demisia.

Preşedintele Băsescu l-a nominalizat pe directorul Serviciului de Informaţii Externe şi fost ministru de externe, Mihai Răzvan Ungureanu, pentru formarea unui nou guvern. Cabinetul Ungureanu a obţinut votul de învestitură al parlamentului în februarie 2012. Noul guvern a fost susţinut de aceeaşi coaliţie formată din PDL, UDMR, UNPR şi grupul minorităţilor naţionale. Continuitatea era sugerată şi de faptul că unii dintre miniştrii guvernului Boc au rămas şi în noul guvern. Protestele de stradă şi decizia Curţii Constituţionale au slăbit coaliţia pro-prezidenţială din parlament, în condiţiile în care la Senat majoritatea parlamentară era realizată la diferenţă de un singur vot. Prin retragerea proiectului de comasare a alegerilor, alegerile locale aveau să se desfăşoare la termen, în iunie 2012. Apropierea alegerilor locale i-a determinat pe unii dintre parlamentarii din majoritatea pro-prezidenţială să deschidă negocieri cu opoziţia, pentru a-şi asigura supravieţuirea politică prin plasarea pe locuri eligibile pentru următoarea legislatură sau prin ocuparea de funcţii la nivel local. În aceste condiţii, în perioada dintre Paşti şi începerea campaniei electorale pentru alegerile locale, opoziţia şi-a utilizat dreptul de a înainta moţiunea de cenzură aferentă primei sesiuni parlamentare a anului 2012. Moţiunea a avut drept temă principală o controversată hotărâre de guvern privind înfiinţarea unei universităţi de stat maghiare la Târgu Mureş. La 27 aprilie 2012, Guvernul Ungureanu a fost demis

[233] Ruxandra Gubernat şi Henry Rammelt, "Austerity - the trigger for waves of contention in Romania", *Journal of Community Positive Practices*, no., 2, (2012), pp. 256-265.

prin adoptarea de către parlament a moţiunii de cenzură, rezultat datorat trecerii de partea opoziţiei a unora dintre parlamentarii puterii, inclusiv a celor din grupul minorităţilor naţionale.

Luând act de formarea unei noi majorităţi în parlament şi de faptul că niciun alt partid nu a propus un candidat pentru funcţia de prim-ministru, preşedintele Băsescu l-a nominalizat pentru formarea noului guvern pe Victor Ponta - candidatul desemnat de USL şi preşedintele partidului cu cel mai mare număr de parlamentari din noua majoritate. Reuşita moţiunii şi nominalizarea lui Victor Ponta a accelerat dezagregarea majorităţii pro-prezidenţiale, declanşându-se o veritabilă cursă de înscriere a parlamentarilor din fosta majoritate în PSD şi PNL. UNPR a anunţat că va sprijini votul de învestitură a cabinetului Ponta. Astfel, s-a creat o nouă majoritate parlamentară în jurul USL, guvernul Ponta primind votul de învestitură la 7 mai 2012.

Alegerile locale din 10 iunie 2012 au avut loc în contextul în care guvernul USL era format de către opoziţia anti-prezidenţială, iar degringolada din tabăra pro-prezidenţială a continuat. În 2011, guvernul Boc a modificat legea pentru alegerea autorităţilor locale, schimbând sistemul de alegere a primarilor de la cel cu două tururi de scrutin, la cel mai mare număr de voturi obţinute în primul tur de scrutin. La acel moment, schimbarea a fost percepută drept o măsură menită să ofere o şansă în plus primarilor PDL în funcţie, confruntaţi cu impopularitatea propriului partid şi cu perspectiva competiţiei în turul al doilea cu un candidat USL. Principalul eveniment din perioada de campanie a fost adoptarea de către guvern, la 1 iunie, a unei ordonanţe de urgenţă privind majorarea salariilor din sectorul public cu 8%, reprezentând prima etapă a recuperării reducerii cu 25% a salariilor din sectorul public din 2010. De notat că măsura fusese bugetată de guvernul Boc şi agreată cu FMI.

Tabel 2.36 Alegerile locale (2012)

partid	primari	consilieri locali	consilieri judeţeni	preşedinţi CJ
USL Uniunea Social Liberală		(21.307)	(728)	
PSD Partidul Social Democrat	1.192			22
PNL Partidul Naţional Liberal	808			13
PC Partidul Conservator	40			1
PDL Partidul Democrat Liberal	769	10.001	347	2
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	203	2.261	88	2
PPDD Partidul Poporului – Dan Diaconescu	31	3.132	134	
alte formaţiuni / candidaţi	143	3.555	41	1
total	3.186	40.256	1.338	41

Sursa: Biroul Electoral Central - alegeri locale 2012; Agenţia de Rating Politic, *Puterea politică locală*.

Rezultatul alegerilor locale (tabel 2.36) a confirmat potenţialul electoral al USL şi viabilitatea strategiei de izolare a preşedintelui Băsescu şi a PDL. Succesul USL a devenit evident mai ales în circumscripţiile cu număr ridicat de alegători, unde votul partizan predomină în faţa votului pe baza personalităţii şi imaginii candidatului. Astfel, candidaţii USL au câştigat 36 din cele 41 de mandate de preşedinte de consiliu judeţean. PDL a pierdut 12 mandate de preşedinte de consiliu judeţean, câştigând, la limită, în doar două judeţe (Alba şi Arad). Candidaţii USL sau independenţii susţinuţi de USL au câştigat 29 din cele 40 de municipii reşedinţă de judeţ, primăria Capitalei şi toate primăriile de sector din Bucureşti (fig. 2.22 şi 2.23). Formarea USL a adus beneficii şi pentru partidele componente luate separat, mai ales în cazul candidaturilor comune la nivel de preşedinte de consiliu judeţean şi de primar al municipiilor reşedinţă de judeţ. În urma votului din 10 iunie, numărul preşedinţilor CJ ai PSD a crescut de la 17 la 22, cei ai PNL de la 5 la 13, iar PC a câştigat primul post de acest gen din istoria partidului. Numărul total de mandate de primar al partidelor componente USL a fost sensibil peste cel din 2008. În cazul consilierilor judeţeni şi locali, PSD, PNL şi PC au câştigat, luate împreună, ceva mai puţin mandate decât în 2008.

PDL a căutat o soluţie pentru a evita votul negativ, de evaluare retrospectivă a guvernării din anii 2009-2012, prin constituirea de alianţe politice locale, în circa o treime din judeţe, în care să nu fie prezentă denumirea partidului, gen Mişcarea pentru Noul Mehedinţi, Mişcarea Creştin-Liberală, Alianţa pentru Bacău, Alianţa Electorală Populară Progresistă Europeană Liberală etc. sau prin schimbarea culorii partidului, cum ar fi din cea din portocaliu în verde, la Bucureşti. Aceste experimente nu s-au bucurat de succes. În schimb, schimbarea sistemului electoral de alegere a primarilor de la două tururi la un singur tur a redus din pierderile PDL la nivel de mandate de primar. PDL a obţinut 792 de mandate de primar, cu 117 mai puţine decât în urma alegerilor locale din 2008. Acest rezultat, cumulat cu numărul de consilieri locali şi judeţeni, a fost de natură să asigure viabilitatea partidului ca forţă politică pentru ciclul electoral 2012-2016. Pe de altă parte, pierderile PDL s-au concentrat în punctele forte ale partidului, respectiv primăriile de municipii şi oraşe.

La un interval de câteva zile după închiderea urnelor, când nu erau consumate încă ecourile rezultatelor alegerilor locale, fostul prim-ministru Adrian Năstase a fost condamnat definitiv la închisoare cu executare, de către

ÎCCJ, pentru fapte de corupţie. Acuzând o condamnare politică, executată la comanda preşedintelui Băsescu - rivalul său de la alegerile prezidenţiale din 2004 - fostul premier din perioada 2000-2004 a încercat să se sinucidă. Evenimentul a stârnit un val de emoţie în societatea românească, având drept consecinţă luarea unei decizii politice la nivelul USL: aceea de a demara procedura de demitere a preşedintelui Băsescu, perceput a fi în spatele deciziei de condamnare.

Experienţa precedentei suspendări din 2007 l-a făcut pe preşedintele Băsescu să ia măsuri preventive pentru această eventualitate. Prin numirile de judecători de la Curtea Constituţională din anul 2010 a rezultat o majoritate de 5 judecători constituţionali nominalizaţi de preşedinte sau de aliaţii săi (PDL şi UDMR). În aprilie 2012, chiar în luna în care avea să fie demis guvernul Ungureanu, a fost schimbată legea referendumului[234], în sensul ridicării pragului pentru demiterea preşedintelui României de la jumătate plus unu din voturile valabil exprimate la jumătate plus unu din numărul persoanelor înscrise în listele electorale permanente.

Anterior demarării propriu-zise a procedurii de suspendare, majoritatea anti-prezidenţială din parlament din jurul USL i-a revocat, la 4 iulie 2012, pe cei doi preşedinţi ai camerelor parlamentului- ambii de la PDL- şi pe avocatul poporului, numit de fosta majoritate PDL. Revocarea a avut drept scop prevenirea contestării la Curtea Constituţională a ordonanţei de urgenţă pentru modificarea Legii referendumului, având în vedere că numai preşedinţii camerelor şi avocatul poporului pot contesta ordonanţele (preşedintele României şi grupuri de parlamentari pot contesta doar legile adoptate de parlament, nu şi ordonanţele). A doua zi după revocare, a fost depus în Parlament documentul de suspendare al preşedintelui, care era acuzat că a încălcat Constituţia, între altele prin faptul că s-ar fi substituit funcţional guvernului. Tot pe 5 iulie, guvernul a emis ordonanţa de urgenţă de modificare a Legii referendumului, prin care pragul de validarea a acestuia era coborât din nou la jumătate plus unu din cei prezenţi la vot. Comprimând toate aceste etape în câteva zile, conducerea politică a USL a acţionat fie superficial, fie prea sigură pe sine, lăsând impresia unei lovituri de forţă pentru preluarea controlului unor poziţii cheie în stat. La şedinţa din parlament privind votul asupra suspendării preşedintelui, Curtea Constituţională nu a emis un aviz ferm, pozitiv sau

[234] A se vedea prevederile Legii nr. 62/2012, adoptată de parlament în 10 aprilie 2012, disponibilă la www.becreferendum2012.ro/DOCUMENTE%20BEC/LEGISLATIE/legea%2062-2012.pdf.

negativ, ci a elaborat un document echivoc, prin care unele dintre acuzele la adresa preşedintelui erau admise, iar altele respinse. În cele din urmă, parlamentul a votat cu o largă majoritate în favoarea suspendării.

Referendumul pentru demiterea preşedintelui a deschis o luptă dură, cu toate mijloacele, pentru preşedinţia României, purtată între USL şi aliaţii săi politici şi din media - pe de o parte - şi preşedintele Băsescu şi aliaţii săi politici şi din media - pe de altă parte. Preşedintele Băsescu a răspuns la aceste evenimente acuzând o lovitură de stat, prin care se dorea preluarea controlului asupra justiţiei. Lupta politică de la Bucureşti a trecut graniţele României. La presiunea partenerilor externi, în special a Comisiei Europene şi a Departamentului de Stat al SUA, majoritatea parlamentară USL a acceptat ca prin textul legii de aprobarea a ordonanţei de urgenţă privind modificarea legii referendumului să se revină la pragul de validare de jumătate plus unu din persoanele înscrise în listele electorale permanente.[235] După intrarea în vigoare a legii, preşedintele Băsescu a cerut populaţiei să boicoteze referendumul. La 29 iulie 2012 a avut loc referendumul pentru demiterea preşedintelui României. Prezenţa la urne, raportată la listele electorale permanente a fost de 46,24%, respectiv aproximativ 8,46 milioane persoane. Dintre acestea, 87,53% (circa 7,4 milioane persoane) s-au pronunţat în favoarea demiterii, 11,15% împotrivă, iar 1,32% au fost voturi nule. Pe baza rezultatelor, Curtea Constituţională a hotărât, cu majoritate de voturi, că referendumul nu este valid. Ca urmare, preşedintele Băsescu şi-a reluat atribuţiile. Decizia Curţii a iscat un val de controverse, deoarece numărul persoanelor din listele electorale permanente, de aproape 18,3 milioane persoane, era în mod evident peste cel al populaţiei adulte din România.[236] Pentru mulţi români, referendumul a lăsat impresia că nu voinţa electoratului,

[235] Pragul de validare de jumătate plus unu din persoanele înscrise în listele electorale a fost stabilit prin Legea nr. 153/2012, adoptată la 24 iulie 2012, cu 5 zile înaintea referendumului. Răspunzând unei contestaţii, Curtea Constituţională a hotărât că textul legii este constituţional. Cu toate acestea, prin Deciziile nr. 147 şi 420/2007, Curtea a admis că pragul de validare de majoritate a voturilor valabil exprimate este constituţional.

[236] Potrivit datelor Ministerului de Interne, date publicităţii pe 9 iulie 2012, numărul total al posesorilor de cărţi de identitate era de 15,71 milioane persoane, document disponibil la http://www.becreferendum2012.ro/ DOCUMENTE%20BEC/Situatie.pdf. Conform datelor finale ale recensământului populaţiei din 2011, disponibile lahttp://www.recensamantromania.ro/rezultate-2/, date publicităţii după referendum, populaţia adultă stabilă a României era de 16.269.839 persoane. În oricare dintre aceste situaţii, numărul voturilor valabil exprimate depăşeşte pragul de validare, listele electorale supraestimând sever populaţia adultă cu drept de vot din România.

ci stabilirea pragului de validare sub presiune externă a constituit elementul hotărâtor pentru deznodământul referendumului.

Alegerile parlamentare s-au desfăşurat pe 9 decembrie 2012, la încheierea legislaturii 2008-2012 (tabele 2.37-2.38). În lipsa unui acord între partide privind schimbarea Legii electorale, sistemul electoral a rămas cel din 2008, respectiv un hibrid cu candidaturi în circumscripţii uninominale, dar cu finalitate proporţională în alocarea mandatelor.[237] De asemenea, colegiile au rămas cele stabilite prin hotărârea de guvern din anul 2008.

Uniunea Social Liberală (USL) a câştigat alegerile de o manieră categorică, obţinând peste 4,4 milioane de sufragii, reprezentând 60% din voturi. Faţă de alegerile locale, în componenţa USL a intrat şi UNPR. Ponderea voturilor obţinută de USL a însemnat că în cele mai multe dintre colegiile uninominale candidaţii săi s-au clasat pe primul loc, mai exact în 310 din cele 315 colegii pentru Camera Deputaţilor şi 127 din cele 133 de colegii pentru Senat. În multe dintre aceste colegii, candidaţii USL au câştigat chiar majoritatea absolută a voturilor valabil exprimate. În această situaţie, care nu a fost luată în calcul de iniţiatori, Legea electorală a produs o primă majoritară consistentă, deoarece numărul de colegii câştigate „uninominal", prin majoritate absolută, depăşea numărul de mandate ce revenea candidaţilor USL, conform algoritmului de repartizare proporţională a mandatelor după metoda d'Hondt. Soluţia bizară prevăzută de lege pentru asemenea situaţii consta în crearea unui mandat în plus în acelaşi colegiu. În anul 2008, a existat o singură situaţie de acest gen în judeţul Arad, când PDL a câştigat prin majorităţi absolute mai multe colegii decât numărul de mandate ce-i revenea conform repartizării proporţionale. În 2012, acest fenomen a fost sistematic, în aproape toate circumscripţiile electorale, rezultând 61 de mandate de deputat şi 39 de senator, alocate în plus faţă de totalul mandatelor stabilit conform normei de reprezentare. Astfel, cu 58,6% din voturi la Cameră şi 60% la Senat, USL a obţinut 66% din mandate, trecând, la limită, de super-majoritatea de două treimi, necesară revizuirii constituţiei. Prin ponderea mandatelor deţinut în noul parlament, victoria repurtată de USL amintea de cea a FSN din 1990.

[237] Legea nr. 35/2008 a suferit numeroase modificări şi completări minore, care nu au afectat sistemul de alocare a mandatelor. Pentru o scurtă prezentare a acestuia, vezi secţiunea referitoare la alegerile din 2008.

Tabel 2.37 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2012)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.423.066 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011						
total voturi exprimate: 7.694.180			prezenţa la vot: 41,8% / 47,3%			
total voturi valabil exprimate: 7.409.626			pondere corp electoral: 40,2% / 45,5%			
număr total de deputaţi: 334 (din care 18 reprezentând minorităţile naţionale, altele decât cea maghiară) / 412						
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral*	locuri	% locuri	% locuri * *
USL Uniunea Social Liberală	4.344.288	58,6	26,7	273	66,3	69,3
PSD Partidul Social Democrat				151	36,7	38,3
UNPR Uniunea Naţională pentru Progresul României				9	2,2	2,3
PNL Partidul Naţional Liberal				100	24,3	25,4
PC Partidul Conservator				13	3,2	3,3
ARD Alianţa România Dreaptă	1.223.189	16,5	7,5	56	13,6	14,2
PPDD Partidul Poporului – Dan Diaconescu	1.036.730	14,0	6,4	47	11,4	11,9
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	380.656	5,1	2,3	18	4,4	4,6
minorităţi				18	4,4	
total partide parlamentare	6.984.863	94,3	42,9	412	100,0	100

*- raportat la numărul persoanelor adulte stabile din România, conform Recensământului din 2011;
**- raportat la numărul total de deputaţi, mai puţin minorităţile naţionale;
Sursa: Biroul Electoral Central.

Spre deosebire de alegerile parlamentare din 2008, campania electorală din 2012 a fost una la nivel naţional. Sub sloganul „Schimbare până la capăt", principala temă a campaniei USL a vizat preluarea votului negativ la adresa lui Traian Băsescu, pe dimensiunea retrospectivă a evaluării guvernării PDL, puternic legată de preşedinte. Secundar, USL a cerut un mandat politic pentru un program electoral intitulat „România puternică". Bine articulată, campania USL a reuşit în ceea ce şi-a propus: mobilizarea unei părţi importante a masei de 7,4 milioane de persoane care au votat pentru demiterea preşedintelui Băsescu la referendumul care avusese loc cu mai puţin de 5 luni înainte.

Alianţa România Dreaptă (ARD) s-a clasat pe locul secund, însă la mare distanţă de câştigător, cu peste 1,2 milioane de voturi - reprezentând circa 16,5% din totalul opţiunilor - şi mai puţin de 7% din corpul electoral. Alianţa electorală constituită pentru alegerile parlamentare cuprindea PDL, Forţa Civică – partidul înfiinţat de fostul premier Mihai Răzvan Ungureanu -, PNŢCD şi Partidul Noua Republică. Sub sloganul „Reporneşte inima României", campania ARD a căutat să mobilizeze electoratul partizan al dreptei politice, tradiţional ostil PSD. Dincolo de retorica, uneori cu accente vehemente, la adresa USL şi a

liderilor acestora, dimensiunea prospectivă a fost mult mai slab conturată, astfel încât, pentru o bună parte dintre electorat a fost clar doar împotriva cui este ARD, dar nu şi care este oferta electorală proprie. În cele din urmă, campania ARD a reluat, cu mai puţin succes, formula testată la alegerile locale – schimbarea de nume, siglă şi culori – ca soluţie la problema toxicităţii brandului PDL şi imaginii lui Traian Băsescu. Prezenţa spre finalul campaniei a preşedintelui Băsescu cu unele mesaje anti-USL a fost contra-productivă, validând narativa campaniei USL şi având drept rezultat întărirea intenţiei de vot pentru adversar.

Tabel 2.38 Alegerile parlamentare - Senat (2012)

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.423.066 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011					
total voturi exprimate: 7.694.180			prezenţa la vot: 41,8% / 47,3%		
total voturi valabil exprimate: 7.416.628			pondere corp electoral: 40,2% / 45,5%		
număr total de senatori: 137 /183					
formaţiune politică	voturi	% voturi	% corp electoral*	locuri	% locuri
USL Uniunea Social Liberală	4.457.526	60,2	24,2	122	66,7
PSD Partidul Social Democrat				58	31,7
UNPR Uniunea Naţional pentru Progresul României				5	2,7
PNL Partidul Naţional Liberal				51	27,9
PC Partidul Conservator				8	4,4
ARD Alianţa România Dreaptă	1.239.318	16,7	6,7	31	16,9
PPDD Partidul Poporului – Dan Diaconescu	1.086.822	14,7	5,9	21	11,5
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	388.528	5,2	2,1	9	4,9
total partide parlamentare	7.172.194	96,8	38,9	183	100

Sursa: Biroul Electoral Central.

Partidul Poporului-Dan Diaconescu (PPDD) a ocupat poziţia a treia, cu puţin peste 1 milion de voturi, adică 14% din total şi sub 6% din corpul electoral, însă la o diferenţă foarte redusă de ARD. Scorul PPDD a reprezentat o veritabilă performanţă politică pentru un partid care participa pentru prima data la un scrutin la nivel naţional. Rezultatul a avut la bază o strategie ambiţioasă de poziţionare ca principala alternativă la USL, simbolizată de candidatura lui Dan Diaconescu în acelaşi colegiu pentru Camera Deputaţilor din judeţul Gorj în care candida premierul Victor Ponta, co-preşedinte USL. PPDD s-a autodefinit drept un partid anti-sistem, populist, dar fără accente de extremă dreaptă, xenofobie, anti-semitism etc. În acelaşi timp, strategia a fost una riscantă: pe termen scurt a reuşit mobilizarea electoratului anti-sistem, dar pe termen mediu şi lung a îndepărtat largi categorii de electorat şi a epuizat

resursele de favorabilitate ale liderului partidului, Dan Diaconescu, din cauza lipsei de credibilitate a programului partidului, presărat de promisiuni demagogice.

UDMR a înregistrat cea mai slabă performanţă electorală din istoria participărilor la alegerile legislative, obţinând peste 380.000 de voturi, reprezentând 5,1% din voturile valabil exprimate. Uniunea a fost aproape de a rata intrarea în parlament, depăşind pragul electoral la Cameră cu doar cu circa 10.000 de voturi, iar la Senat - cu 18.000 de voturi. Principala cauză a fost divizarea votului maghiar între UDMR şi Partidul Popular al Maghiarilor din Transilvania (PPMT), care a obţinut în jur de 50.000 de voturi la nivel naţional.

Prezenţa la vot a fost superioară celei de la precedentele alegeri legislative din 2008 (41,8% faţă de 39,2%), cu toate că alegerile au avut loc la finele primei decade din decembrie, iar partea de vest a ţării a fost afectată de ninsori. Cu toate acestea, prezenţa la vot a rămas semnificativ mai scăzută decât la alegerile locale.

Geografia electorală a alegerilor din 2012 este atipică oricărui alt scrutin, cu excepţia celui din 1990. USL a câştigat alegerile în toate circumscripţiile, mai puţin Harghita şi Covasna (fig. 2.24). Fără votul maghiar, performanţa USL a fost mai slabă în Transilvania şi Banat decât în restul ţării. Mai interesantă a fost competiţia pentru locul secund. Alianţa România Dreaptă, al cărei principal exponent era PDL, a avut câştig de cauză în zonele mai urbanizate (Transilvania şi Bucureşti), iar PPDD în judeţele din sudul ţării, cu o pondere mai ridicată a populaţiei din mediul rural. În aproximativ jumătate dintre circumscripţii, PPDD a devansat ARD (fig. 2.25).

Tabel 2.39 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2012)

provincie istorică	formaţiune politică – pondere din totalul voturilor valabil exprimate (%)					
	USL	ARD	PPDD	UDMR	alţii	total
Transilvania	49,1	18,1	11,7	16,1	5,0	31,2
Ţara Românească	65,6	14,7	17,6	0,3	1,8	38,6
Moldova	64,8	15,8	15,7	0,3	3,4	20,0
Bucureşti	66,5	20,2	9,5	0,4	3,4	9,4
străinătate	28,9	40,2	22,8	1,6	6,6	0,8
total	34,2	33,6	18,7	6,4	7,1	100,0

Sursa: calculat după rezultatele oficiale BEC.

Destrămarea USL şi calea spre alegerile prezidenţiale

Guvernarea USL avea să dureze relativ puţin, până în martie 2014 – mai puţin de 2 ani de la primul vot de învestitură şi doar 14 luni de la câştigarea alegerilor. Nivelul de suport din parlament – o super-majoritate de peste două treimi, nemaiîntâlnită de la victoria FSN în alegerile din 1990 – şi nivelul de suport din societatea românească, manifestat prin rezultatele alegerilor şi referendumului din 2012 ofereau toate premisele necesare pentru o guvernare care să îşi propună realizarea unei schimbări structurale a societăţii româneşti.

O serie de decizii cheie, unele privind strategia generală a guvernării, altele privind poziţionarea faţă de alegerile prezidenţiale din 2014, pot oferi o perspectivă asupra cauzelor şi condiţiilor destrămării USL şi, în fond, ale eşecului guvernării. În esenţă, viabilitatea USL ca alianţă politică depindea, în planul *politicilor*, de succesul guvernării, iar în plan *politic*, de păstrarea raportului de forţe între partidele componente, în special între cei doi parteneri principali, PSD şi PNL.

În lipsa unei guvernări de succes, partidele componente ar fi căutat să evite, pe cât posibil, pasivul guvernării. Disoluţia USL s-ar fi produs într-o manieră similară eşecului coaliţiei CDR-USD-UDMR, dintre 1996-2000. O guvernare de succes a USL ar fi însemnat îndeplinirea principalelor două elemente din mandatul primit de la electorat prin alegerile din 2012: (1) schimbarea de fond a politicilor economice şi sociale, care să permită creşterea nivelului de trai al populaţiei; (2) demantelarea sistemului de putere al lui Traian Băsescu, dat fiind că demiterea preşedintelui nu mai era posibilă după eşecul referendumului din 2012.

În privinţa politicilor economice şi sociale, încă de la momentul instalării la Palatul Victoria în mai 2012, guvernul Ponta nu a lăsat să se întrevadă că vor fi schimbări majore. Această opţiune strategică a devenit o certitudine după câştigarea alegerilor parlamentare prin anunţarea programului de guvernare. În ciuda majorităţii parlamentare, a suportului popular şi, nu în ultimul rând, a datelor economice, schimbarea de guvern nu a condus la nicio modificare sensibilă asupra prevederilor acordurilor încheiate cu instituţiile financiare internaţionale pentru anii 2011-2013. Mai mult, la mijlocul anului 2013 s-a luat decizia de a se încheia un nou set de acorduri cu FMI, Banca Mondială şi Comisia Europeană. Aceste acorduri, de tip preventiv, s-au făcut exclusiv la cererea autorităţilor române şi fără a exista o situaţie reală sau potenţială de criză a balanţei de plăţi externe, precum în 2009-2010. Ca atare, guvernul USL a

continuat politicile de austeritate ale premierilor lui Traian Băsescu. Realizarea „consolidării fiscale" - numele de cod pentru aceste politici - nu mai putea fi realizată pe seama reducerii cheltuielilor sociale şi salariale, duse deja dincolo de limita suportabilă şi nesustenabile politic, ci pe seama reducerii cheltuielilor de capital, adică a investiţiei statului în economie. În condiţiile reducerii fluxurilor de capital străin din economia României, în special vest-european, şi a penuriei de investiţii din orice sursă - publică sau privată - creşterea economică a fost anemică, limitată în principal la poziţiile monopoliste sau orientate către export, deţinute de capitalului străin.[238] Costurile economice şi sociale ale consolidării fiscale au continuat a fi suportate de populaţie şi de marea majoritate a întreprinzătorilor autohtoni. Continuitatea faţă de guvernele Boc şi Ungureanu s-a manifestat şi în plan social. Deşi în perioada de opoziţie, USL a contestat puternic controversatele legi de reformă ale educaţiei, pensiilor, codului muncii, asistenţei sociale ş.a., guvernul şi majoritatea USL din parlament nu au manifestat vreo iniţiativă pentru schimbarea acestor legi. Mai mult, prin acordurile cu Banca Mondială, guvernul Ponta şi-a asumat punerea în aplicare a acestora.

Priorităţile asumate de guvernul USL au fost cu totul altele decât cele reieşite din mandatul primit de la electorat, respectiv de schimbare a politicilor economice şi demantelare a sistemului de putere al lui Traian Băsescu. Principalele două iniţiative au fost revizuirea Constituţiei şi iniţierea unei vaste descentralizări, incluzând reorganizarea administrativ-teritorială a statului român, prin introducerea regiunilor administrative şi o mutare decisivă de putere şi competenţe de la nivel central la nivel local, mai precis către preşedinţii de consilii judeţene şi, în viitor, regionale. Din varii motive, ambele iniţiative aveau să eşueze până finalul guvernării USL.

Demantelarea sistemului de putere a lui Traian Băsescu a fost negată prin acordul de colaborare instituţională semnat la 12 decembrie, la doar câteva zile după data alegerilor parlamentare.[239] Prin acord, cele două părţi îşi rezervau spaţii de responsabilitate preeminentă, respectiv politica externă, de securitate şi

[238] PIB a crescut cu 0,6% în 2012, 3,5% în 2013, având o prognoză de creştere de 2,3% pentru 2014. Salariul mediu net în mai 2014 era de 1.682 lei, comparativ (în termen nominali) cu 1.530 lei în mai 2012. Cheltuielile de capital au scăzut de la 4,1% din PIB în 2011 la 3,3% în 2012, 2,8% în 2013 şi la numai 0,7% la mijlocul execuţiei bugetare 2014. *Sursa datelor*: Anuarul Statistic al României 2013, Buletin lunar BNR 6/2014, Buletin statistic lunar 5/2012, 5/2014, Buletinul MFP 2011-2014.

[239] Conţinutul complet al acordului este disponibil la adresa http://www.politicaromaneasca.ro/files/ documente/acordul-Basescu-Ponta.pdf

apărare - pentru preşedinte şi politica economică şi socială, problemele de ordin curent şi relaţiile interguvernamentale - pentru primul-ministru. Acordul avea drept sursă mecanismul de coabitare stabilit în Franţa anilor '80 între preşedintele socialist François Miterrand şi premierul de dreapta, Jacques Chirac. În sine, sistemul semi-prezidenţial stabilit de Constituţia României din 1991 avea drept model Republica a V-a franceză. La începutul anului 2013, coabitarea dintre guvernul şi majoritatea parlamentară USL, pe de o parte, şi preşedintele Băsescu, pe de altă parte, a fost întărită de negocierea pentru numirea şefilor de parchete, prin care premierul a nominalizat pe procurorul general al României, iar preşedintele pe procurorul-şef al Direcţiei Naţionale Anticorupţie (DNA). Mai mult, niciunul dintre aliaţii politici ai preşedintelui Băsescu numiţi în perioada 2009-2012 în diverse poziţii de decizie din ansamblul instituţiilor statului român, nu a fost revocat înainte de finalul mandatului şi nicio acţiune nu a fost întreprinsă pe cale legislativă ori guvernamentală pentru reducerea atribuţiilor sau reformarea respectivelor instituţii.

În plan politic, viabilitatea USL depindea de păstrarea raportului de forţe între partidele componente, în special PSD şi PNL. Câtă vreme partidele componente aveau mai mult de pierdut decât de câştigat din destrămarea alianţei politice, USL ar fi avut toate şansele să continue, cu toate tensiunile inerente. La momentul înfiinţării USL, actul constitutiv a prevăzut un mecanism care să prevină tocmai acest risc. Prin paritatea candidaturilor la alegerile parlamentare, ranforsată de paritatea candidaturilor la primăriile municipiilor reşedinţă de judeţ şi la preşedinţia consiliilor judeţene, oricare dintre cei doi parteneri principali, PSD sau PNL, care ar fi încercat să destrame USL, pe de o parte s-ar fi pus în situaţia de a pierde majoritatea parlamentară şi, deci, guvernarea, iar pe de altă parte ar fi fost nevoit să aibă propriul candidat la preşedinţie, cu şanse mult reduse şi incerte de reuşită la alegerile prezidenţiale.

Scorul obţinut de USL la alegerile parlamentare şi imperfecţiunile Legii electorale au condus, după cum am văzut, la obţinerea unui procent mult mai mare de parlamentari, din pricina unei prime electorale implicite. Cum regula de mai sus a parităţii avea o prevedere prin care parlamentarii în funcţie îşi păstrează candidatura, chiar cu schimbarea colegiului, a rezultat o situaţie prin care PSD deţinea peste 38% din mandate la Cameră şi 34% din mandate la Senat. Astfel, s-a deschis perspectiva unei majorităţi parlamentare şi fără PNL. De altfel, chiar în noaptea alegerilor, preşedintele PSD şi premier în funcţie, Victor Ponta, a inclus în luarea sa de cuvânt de după închiderea urnelor o invitaţie publică

adresată UDMR de a face parte din coaliţia de guvernare, deşi USL dispunea de o majoritate de două treimi în noul legislativ.

În cursul anului 2013, raportul de forţe dintre PSD şi PNL s-a modificat inexorabil în favoarea primului. În parlament, deputaţi şi senatori ai PPDD s-au alăturat majorităţii prin afilierea la UNPR, procedură utilizată şi de majoritatea pro-prezidenţială în legislatura 2008-2012. Fenomenul a avut proporţii de masă, astfel încât PPDD, din al treilea competitor politic rezultat în alegeri şi al patrulea grup politic din parlament ca mărime, a ajuns să îşi piardă peste două treimi dintre deputaţi şi întreg grupul de la Senat. PNL şi PC au dizolvat Alianţa de Centru Dreapta, un alt element prin care se asigura paritatea iniţială între PSD şi partenerii săi din USL, iar PC s-a apropiat de PSD, alături de care a şi format o alianţă electorală sau politică la alegerile din 2000, 2004 şi 2008. La începutul sesiunii parlamentare din toamna anului 2013, exista deja o majoritate parlamentară matematică fără PNL, alcătuită din PSD, PC, UNPR, UDMR şi minorităţi.

Izolarea PNL a fost accentuată de pierderea de către partid a unor miniştri sau portofolii din guvern, în unele situaţii din cauza unor fapte sau acuze de corupţie. La nivel mediatic, PNL era singurul partid care nu dispunea de trusturi media favorabile. Nu în ultimul rând, poziţia lui Crin Antonescu de candidat USL la preşedinţia României a fost subminată prin declaraţiile repetate ale unor lideri marcanţi PSD, precum fostul preşedinte al partidului, Mircea Geoană, şi liderul grupului de la Senat, Ilie Sârbu, conform cărora PSD nu-l va accepta drept candidat, Victor Ponta fiind mai bine poziţionat pentru o candidatură din partea USL. Efectul cumulativ a fost inducerea unui amplu curent nefavorabil de opinie faţă de Crin Antonescu. Comparativ cu vara lui 2012, când Ponta şi Antonescu erau la cote similare de favorabilitate, la finele anului 2013 curentul de opinie nefavorabil lui Antonescu devenise mai amplu decât cel opus preşedintelui Băsescu, fiind format în principal, dar nu exclusiv, din simpatizanţii PSD şi din cei ai preşedintelui. Spre finele anului 2013, tensiunile din interiorul USL au început să devină din ce în ce mai evidente, pe măsură ce echilibrul de forţe dintre cei doi parteneri principali devenea tot mai precar, iar evaluările populaţiei faţă de guvernare mai puţin pozitive.

Pentru opoziţia parlamentară, anul 2013 a fost unul dificil. Convenţia naţională din martie 2013 a PDL, rămas principalul partid de opoziţie, a fost marcată de o competiţie dură pentru conducerea partidului între preşedintele în funcţie, Vasile Blaga şi Elena Udrea, fost ministru al Dezvoltării în guvernele

Boc şi Ungureanu, percepută ca principal aliat politic al preşedintelui Băsescu. În cele din urmă, Blaga a avut câştig de cauză, dar cu un scor destul de strâns. După declararea rezultatului, preşedintele Băsescu a postat un mesaj video prin care spunea „adio, PDL!". Mesajul a fost perceput ca fiind la limita sau chiar dincolo de limita dispoziţiilor constituţionale privind neimplicarea preşedintelui României în activitatea partidelor politice. La câteva luni după acest eveniment, preşedintele Băsescu, consilieri prezidenţiali, personalităţi publice apropiate preşedintelui şi unii membri PDL apropiaţi de preşedinte şi Elena Udrea au pus bazele Fundaţiei Mişcarea Populară (FMP), care ulterior a dat naştere Partidului Mişcarea Populară (PMP).

La începutul anului 2014, deciziile privind poziţionarea partidelor faţă de alegerile prezidenţiale aveau să conducă spre destrămarea USL. În cazul PSD, devenea din ce în ce mai clară o presiune de jos în sus pentru ca partidul să aibă propriul candidat la prezidenţiale, fie din partea USL, fie pe cont propriu. În aceste condiţii, mai devreme sau mai târziu, conducerea PNL avea să fie pusă în faţa pretenţiei PSD de a face o rocadă în privinţa candidatului la preşedinţie, cu două opţiuni: fie accepta, în lipsă totală de siguranţă că noul preşedinte va nominaliza persoana desemnată de PNL drept premier, fie refuza, caz în care USL s-ar fi destrămat cel târziu cu câteva săptămâni înainte de termenul de depunere a listelor de semnături pentru susţinerea candidaţilor la preşedinţie (conform Legii electorale, ar fi însemnat undeva în septembrie 2014). În această din urmă situaţie, candidatul PSD ar fi pornit cu un avantaj decisiv în cursa prezidenţială. Alternativa la aceste opţiuni era ca PNL să iasă cât mai rapid de la guvernare, pentru a oferi timpul necesar coagulării unei coaliţii anti-PSD în vederea alegerilor prezidenţiale, în paralel cu erodarea PSD, rămas la guvernare.

În februarie 2014, conducerea PNL a urmat acest curs, oferind partenerilor din USL prilejul de a destrăma alianţa politică prin refuzul propunerii de remaniere a miniştrilor PNL din guvern. Calculând că momentul ales de PNL este tardiv şi că propria poziţie este sigură, PSD şi aliaţii săi, PC şi UNPR, au luat act de demisia miniştrilor PNL din guvern şi au format o nouă majoritate, alături de UDMR şi de grupul minorităţilor naţionale, rezultând un nou guvern condus de acelaşi premier, Victor Ponta.

După formarea noului guvern, alegerile pentru Parlamentul European au reprezentat următorul moment politic important, fiind considerate un test electoral pentru alegerile prezidenţiale din toamnă. Campania a degenerat rapid într-un schimb de atacuri la persoană între preşedintele Băsescu şi premierul Ponta, cel dintâi căutând să transfere din capitalul său electoral către nou-înfiinţatul Partid Mişcarea Populară. Un alt eveniment notabil a fost respingerea de

către PNL a candidaturii actorului Mircea Diaconu, fost parlamentar în legislatura 2008-2012, în urma unei decizii de incompatibilitate emisă de Agenţia Naţională de Integritate (ANI). Mircea Diaconu a câştigat în instanţă dreptul de a candida în instanţă şi s-a înscris în competiţia electorală ca independent.

Rezultatele alegerilor au indicat pe primul loc, la mare diferenţă de următorii clasaţi, Alianţa Electorală PSD-PC-UNPR (tabel 2.40). PNL a obţinut un scor sub ţinta de 20% stabilită de conducerea partidului, dar marginal mai bun (14,86%, ceea ce a permis câştigarea unui mandat de europarlamentar în plus) decât europarlamentarele din 2009 (14,52%). PDL a câştigat în competiţia de pe culoarul opoziţiei, obţinând un scor similar cu cel al ARD de la parlamentarele din 2012. Mircea Diaconu a fost revelaţia acestui scrutin, obţinând mai mult decât PMP, partidul susţinut de preşedintele Băsescu. În fapt, numărului de voturi obţinut de Diaconu îi reveneau, conform reprezentării proporţionale, două mandate de parlamentar european. Dat fiind că Lazlo Tokes a candidat în Ungaria, UDMR a obţinut un scor mai bun decât la alegerile parlamentare, dar sub cel din 2009. Partidul fostului premier Mihai Răzvan Ungureanu, Forţa Civică, nu a reuşit să treacă pragul electoral. Ca număr de mandate, PSD este marele câştigător al acestor alegeri, având 5 mandate în plus faţă de 2009 şi jumătate din totalul mandatelor ce revin României. PNL a câştigat un mandat, în timp ce PDL a pierdut 6 mandate. De asemenea, UDMR a pierdut un mandat. Din punct de vedere electoral, s-a înregistrat o situaţie de echilibru între PSD şi aliaţii săi (37,6%), şi partidele de dreapta, PNL, PDL, PMP, Forţa Civică (36%), cu menţiunea că electoratul de dreapta este mult mai fragmentat, iar cel al PSD mult mai stabil (fig. 2.26).

Tabel 2.40 Alegerile europarlamentare - 2014

alegători pe listele electorale (corp electoral): 18.221.061 / 16.269.839 persoane adulte RPL 2011				
total voturi exprimate: 5.911.794	prezenţa la vot: 32,4% / 36,3%			
total voturi valabil exprimate: 5.566.616	pondere corp electoral: 30,6% / 34,2%			
număr total de eurodeputaţi: 32				
formaţiune politică	grup politic	voturi	% voturi	locuri
PSD+UNPR+PC Alianţa electorală PSD-UNPR-PC	S&D	2.093.234	37,6	16
PNL Partidul Naţional Liberal	ALDE/PPE	835.531	15,0	6
PDL Partidul Democrat Liberal	PPE	680.853	12,2	5
Mircea Diaconu candidat independent	Indep.	379.582	6,8	1
UDMR Uniunea Democrată a Maghiarilor din România	PPE	350.689	6,3	2
PMP Partidul Mişcarea Populară	(PPE)	345.973	6,2	2
total partide şi candidaţi care au trecut pragul electoral		4.685.862	84,2	32
alte formaţiuni şi candidaţi sub pragul electoral		880.754	15,8	0

Sursa: Biroul Electoral Central.

După alegerile europarlamentare, partidele s-au regrupat în vederea alegerilor prezidenţiale. PSD şi aliaţii săi l-au nominalizat oficial pe premierul Victor Ponta drept candidat. În plus, PSD a încheiat un protocol de colaborare parlamentară şi la nivel local cu PPDD. Pe partea dreaptă, conducerea PNL a demisionat în bloc ca urmare a rezultatului sub ţinta asumată la europarlamentare. Preşedintele demisionar, Crin Antonescu, a anunţat afilierea partidului la Partidul Popularilor Europeni, partid politic european de orientare conservatoare, şi iniţierea unui demers de fuziune cu PDL. Congresul PNL l-a ales pe Klaus Iohannis preşedinte al partidului. Ulterior, Iohannis a fost desemnat candidat la preşedinţie al PNL şi, mai apoi, al Alianţei Creştin Liberale (PNL-PDL), alianţă electorală formată pentru a participa în comun la alegerile prezidenţiale, ca etapă premergătoare a fuziunii celor două partide, proces de durată, estimat a fi încheiat între 2015 şi 2017. PDL a absorbit Forţa Civică, înaintea formării alianţei. Călin Popescu Tăriceanu, fost preşedinte PNL şi premier în perioada 2004-2008, a demisionat din PNL, acuzând, între altele, abandonarea doctrinei liberale de către PNL, dezafilierea partidului de la Alianţa Liberalilor şi Democraţilor Europeni (ALDE), partidul european de orientare liberală şi, mai ales, apropierea de Traian Băsescu şi ignorarea votului din 2012. Călin Popescu Tăriceanu şi alţi parlamentari demisionari din PNL au format Partidul Liberal Reformator (PLR), avându-l drept candidat la preşedinţie pe fostul premier. PMP şi preşedintele Băsescu au anunţat că îl susţin pe Cristian Diaconescu pentru preşedinţia României. Ulterior, PMP şi-a retras sprijinul pentru Cristian Diaconescu în favoarea Elenei Udrea.

La începutul toamnei anului 2014, societatea românească se găseşte în faţa unor alegeri prezidenţiale în care cele mai mari şanse de victorie le au candidaţii principalelor blocuri electorale, respectiv cel al PSD şi cel anti-PSD. În acest context şi pe baza alegerilor prezidenţiale precedente, se pot formula o serie de observaţii cu caracter general:

(1) Importanţa controlului asupra narativei. Cel care îşi impune cu succes, cel puţin parţial, narativa pe care se bazează propria campanie, câştigă şi alegerile. „Povestea" inclusă în narativă şi resorturile sale emoţionale rămân elemente-cheie. Pentru cei care nu prezintă electoratului o narativă clară, precum Mircea Geoană în 2009 sau lipsită de o anume încărcătură emoţională, precum Adrian Năstase în 2004, cresc riscurile de a pierde. Prezenţa activă pe media şi poziţia de a fi cel care iese cu mesaje noi şi nu cel care reacţionează sunt pe atât de importante cu cât consumul media este mai mare.

(2) Câştigă cine face mai puţine greşeli. Evenimentele neprevăzute pot oricând întoarce soarta unei guvernări sau a unei campanii. Această vechi dicton din arta militară este valabil şi în cazul campaniilor electorale. Erorile de îndepărtare a electoratului PRM în 2004 ori episodul vizitei lui Mircea Geoană la Sorin Ovidiu Vântu în 2009 au cântărit greu în balanţa rezultatului final.

(3) Mobilizarea la vot pe întregul teritoriu, chiar şi în fiefurile adversarilor urmează logicii că fiecare vot contează. Desigur, o astfel de cale este puternic dependentă de resurse financiare şi umane suficiente, dar denotă o atitudine combativă, care în sine este de natură să atragă electoratul.

(4) Bugetele de campanie au o importanţă deosebită, poate chiar hotărâtoare. Cel care are avantajul resurselor materiale poate compensa multe alte dezavantaje de altă natură. În 2009, confruntat cu o formidabilă coaliţie politico-mediatică, Traian Băsescu a putut mobiliza alte forme şi canale de propagandă politică.

(5) Nu se poate câştiga fără un sprijin substanţial în media (privată), măcar la paritate cu adversarul. A câştiga fără a te bucura de bunăvoinţa măcar a unei părţi din media este imposibil. În condiţiile în care mijloacele de informare în masă sunt doar o afacere ca oricare alta, acest fapt nu ar fi problematic. Ca o umbră asupra democraţiei rămâne, în schimb, întrebarea în ce măsură atitudinea media este condiţionată de favoruri politice, precum a lăsat să se înţeleagă întâlnirea Vântu-Geoană.

(6) În condiţii de echilibru între competitori, campania electorală contează decisiv. În afara alegerilor din 1992 şi 2000, în care cea mai mare parte a electoratului luase o decizie de vot înaintea campaniei, alegerile din România, în special cele prezidenţiale, se decid în perioada de campanie.

(1)Regulile competiţiei electorale trebuie în continuare perfectate, pentru a combate şi preveni fraudele electorale. Situaţia secţiilor speciale care permit „turişti electorali" sau a votului din străinătate fără condiţii de supraveghere liberă, democratică a votului nu vor face decât să mărească neîncrederea în procesul electoral şi, pe cale de consecinţă, în democraţie ca mecanism de selecţie a accesului la putere.

Capitolul 3

Structura economiei şi comunitatea corporativă

În capitolul precedent am urmărit procesul electoral, în urma căruia partidele au format guvernarea. După cum sublinia Schumpeter[240], alegerile determină cine guvernează, dar nu şi cum se guvernează. În cele ce urmează ne propunem să analizăm rolul pe care l-a avut puterea politică în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziţie. Fără analiza transformărilor din economie este imposibilă înţelegerea schimbărilor în plan social şi în relaţiile de putere, ale căror efecte în plan electoral le-am văzut în capitolul anterior. Parcursul economic şi social al României în tranziţie, mai ales în primii ani, a fost puternic influenţat de faptul că tranziţia a început în condiţiile unei crize de sistem a vechii economii. De aceea este necesară o scurtă analiză a acesteia, pentru a vedea care au fost limitele opţiunilor de politică economică în această perioadă. Dat fiind faptul că în 1990 statul controla sau deţinea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piaţă nu putea fi realizat decât prin intermediul statului. Primul pas al analizei va fi identificarea actorilor relevanţi în formularea reformelor prevăzute în strategia tranziţiei către economia de piaţă şi a elementelor definitorii ale acesteia.

Privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme şi rezultate, a variat în timp. Întrebarea esenţială este în folosul cui s-a făcut acest uriaş transfer de patrimoniu al statului român. Răspunsul la această întrebare constă în analiza procesului de privatizare şi identificarea raportului de proprietate dintre capitalul străin şi capitalul autohton şi statul român la

[240] Schumpeter a făcut deosebirea dintre două modele de funcţionare a democraţiei. Cel clasic, potrivit căruia aleşii reprezintă şi urmează voinţa şi năzuinţele alegătorilor şi cel liberal, în care alegerile sunt doar un cadru pentru ocuparea unor funcţii de conducere. După alegeri, aleşii urmează propria agendă, care nu corespunde în mod neapărat cu cea a alegătorilor, cf. Joseph Schumpeter, *Capitalism, Socialism, and Democracy* (New York: Harper & Row Publishers, 1976), pp. 250-284.

nivelul celor mai importante companii de pe piaţă, la o distanţă de 20 de ani. Funcţionarea economiei în perioada premergătoare toamnei anului 2008 şi pe durata crizei începute la acel moment este relevantă pentru locul economiei României în economia europeană. În ceea ce priveşte prezenţa capitalului străin în România, este analizată organizarea asociativă a acestuia. Vom putea astfel să vedem şi în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă, care acţionează coeziv în vederea promovării şi susţinerii intereselor sale pe lângă decidenţii politici aflaţi la conducerea statului român.

Criza de sistem a vechiului regim

Fără a lua în considerare starea economiei în 1989, înţelegerea constrângerilor la care a fost supusă România în anii '90 nu ar fi posibilă. De aceea, ne propunem o scurtă analiză a situaţiei economice generale din anii premergători prăbuşirii sistemului comunist de inspiraţie sovietică.

Sistemul economic al Republicii Socialiste România era unul de inspiraţie sovietică, caracterizat de preponderenţa statului în economie, ca proprietar al principalelor mijloace de producţie. La finele anilor '60, pornind de la o situaţie de echilibru economic general, creştere economică susţinută în anii anteriori şi o relativă prosperitate economică în raport cu alte state membre ale CAER, conducerea politică a ţării, dominată de Nicolae Ceauşescu, a iniţiat un amplu proces de expansiune economică, mai ales în ceea ce priveşte producţia industrială. Ca urmare a deschiderii politice şi economice spre restul lumii din anii '60, România a devenit în 1971 membru cu drepturi depline al Acordului General pentru Tarife Vamale şi Comerţ (GATT), al Fondului Monetar Internaţional şi Banca Mondială (1972) şi a încheiat tratate comerciale cu Comunitatea Economică Europeană. De asemenea, a beneficiat de un regim vamal de natură să încurajeze comerţul exterior din partea Asociaţiei Europene a Liberului Schimb (AELS) - formată la acea vreme din Elveţia, Austria, Finlanda, Suedia şi Norvegia -, din partea Canadei, SUA (clauza naţiunii celei mai favorizate), Japoniei, Australiei etc. Programul de expansiune economică, vizând în special urbanizarea şi industrializarea, s-a concretizat prin contractarea unor credite externe şi prin substanţiale importuri tehnologice şi de materii prime în devize convertibile. De altfel, programe asemănătoare au fost derulate şi în celelalte state comuniste est-europene.

Ca şi alte state socialiste şi state în curs de dezvoltare, România s-a împrumutat masiv la sfârşitul anilor '70, în vederea finanţării propriilor programe de dezvoltare, îndeosebi prin înfiinţarea de noi întreprinderi industriale. Respectivele sume erau atrase cu dobânzi atrăgătoare, dat fiind afluxul de petrodolari - venituri sporite din exportul de petrol al statelor membre OPEC, în special cele din zona Golfului Persic, în urma primului şoc petrolier (1973) - de care beneficia sistemul bancar mondial. Al doilea şoc petrolier (1979-80) şi majorarea ratei dobânzii de intervenţie a Rezervei Federale a SUA la începutul anilor '80, ca urmare a necesităţii finanţării deficitelor publice ale administraţiei preşedintelui Ronald Reagan, au condus la majorarea generalizată a dobânzilor şi o criză a datoriilor externe la nivel mondial.[241] Statele care se împrumutaseră la dobânzi ieftine nu îşi mai puteau plasa produsele pe o piaţă mondială în recesiune la preţurile scontate în momentul accesării creditelor, în timp ce serviciul datoriei externe creştea pe măsura dinamicii ascendente a dobânzilor. Această situaţie a fost agravată şi de aprecierea dolarului la mijlocul anilor 1980. În acest mecanism economico-financiar a fost angrenată şi România care, în 1982, a ajuns în situaţie de incapacitate de plată.[242] Valuta deţinută de statul român era insuficientă pentru achitarea importurilor curente şi a serviciului datoriei externe, ceea ce indica un faliment la nivelul întregii economii naţionale. Decizia politică luată de Nicolae Ceauşescu a fost de a restitui integral datoria externă înainte de termen, renunţând la procedura uzuală de refinanţare şi reducând drastic importurile. Această decizie avea să marcheze, în mod decisiv, evoluţia economico-socială a României.

Pentru a putea rambursa datoria externă, singurele surse de finanţare erau comerţul internaţional şi creanţele externe ale statului. Greul apăsa pe balanţa comercială. Pentru a putea obţine un excedent al acesteia, conducerea politică a luat decizii privind reducerea drastică a importurilor, limitarea la surse interne de materii prime, materiale şi combustibili pentru producţie, renunţarea la importurile de completare (produse de înalt nivel tehnologic care nu puteau fi produse în ţară) şi la procurarea de licenţe de fabricaţie şi echipamente moderne. Astfel de măsuri nu au afectat doar competitivitatea pe termen mediu şi lung a industriei, ci şi standardul de viaţă al populaţiei.

---

[241] Roger LeRoy Miller şi Robert Pulsinelli, *Modern money and banking* (New York: McGraw-Hill, 1985),
pp. 628-631.

[242] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 22.

Prin aceste eforturi cu un cost economic şi social imens, în 1989 datoria externă era rambursată aproape integral (vezi tabel 3.1). La finele acelui an, balanţa creanţelor şi angajamentelor externe se prezenta astfel: un volum total de creanţe de 5,22 mld. dolari SUA şi angajamente de 0,98 mld. dolari SUA, rezultând creanţe nete, pe relaţia devize convertibile, de 4,33 mld. dolari SUA. Pe relaţia de cliring cu ţările socialiste se înregistrau alte creanţe nete în valoare de 1 mld. ruble transferabile.[243]

Tabel 3.1 Indicatori economici 1981 - 1989, în milioane dolari SUA, preţuri curente

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
soldul balanţei comerciale	103	1.814	1.869	2.310	1.772	1.680	2.178	3.850	2.050
soldul contului curent	-833	1.040	1.160	1.719	1.381	1.395	2.043	3.922	2.514
total general balanţă de plăţi	-1.381	807	10	128	-317	612	1.041	-285	1.252
datoria externă	...	....	....	....	6.830	6.875	6.272	2.106	174

Surse: Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 22;
BNR, Rapoarte anuale 1991-1995.

În ceea ce priveşte structura economiei, industria ocupa primul loc în formarea Produsului Intern Brut şi în ocuparea forţei de muncă. Cu toate acestea, dezvoltarea era preponderent extensivă. Gheorghe Gaston Marin, preşedinte al Comitetului de Stat al Planificării (CSP) între anii 1956 – 1965, aprecia că industrializarea din anii '70-80 s-a bazat pe o dezvoltare eronată a industriei energetice, bazată pe mari unităţi energetice pe combustibili fosili, care nu au funcţionat niciodată satisfăcător. Deşi acestea antrenau uriaşe costuri salariale şi materiale, nu s-a atacat varianta energiei nucleare. Gaston Marin afirma că „această hotărâre greşită, nefundamentată, a costat scump România. Din anii '70, ţara şi populaţia au intrat într-o gravă criză de energie, care s-a accentuat apoi în anii '80".[244]

Tabel 3.2 Indicatori macroeconomici pe anul 1989

		industrie	agricultură	servicii	total
populaţie activă ocupată	%	38,1	27,9	34,0	100
populaţie activă ocupată	mii persoane	4.169	3.056	3.720	10.945
PIB	%	54,1	14,2	31,7	100

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 17.

[243] Ibid. p. 22.

[244] Gheroghe Gaston Marin, *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej* (Bucureşti: Evenimentul Românesc, 2000), p. 231.

În ultimul deceniu al regimului, o serie de întreprinderi erau supradimensionate, ca număr de salariaţi, tocmai pentru a sprijini procesul de urbanizare, dar nu prin dezvoltarea comunităţilor rurale, ci prin migrarea forţei de muncă din rural în urban. Tehnologiile şi utilajele, cele mai multe la nivelul anilor '60-70, începuseră să fie depăşite. Politica comercială autarhică din anii '80 a exacerbat acest fapt. Productivitatea era scăzută, unele unităţi fiind energo-intensive, cu costuri salariale mari, ceea ce afecta rata rentabilităţii şi eficienţa exporturilor. De asemenea, industria a fost orientată spre producerea unei mari varietăţi de bunuri, fapt care a generat coexistenţa în economie a unor unităţi competitive cu altele mai puţin competitive.[245] Ca ramură distinctă, agricultura se afla pe poziţie secundă, dar este de subliniat ponderea mare din populaţia activă ocupată în această ramură. În fine, serviciile - care grupau celelalte ramuri (comerţ, transporturi, servicii bancare, construcţii) - se aflau pe ultima poziţie. În acelaşi timp, în economiile dezvoltate, serviciile reprezentau deja categoria cu ponderea cea mai mare atât în formarea PIB, cât şi în ocuparea populaţiei.

Din utilizarea produsului intern brut, reiese că finanţarea economiei naţionale în scopul plăţii datoriei externe s-a făcut în anii '80 pe seama reducerii consumului populaţiei şi a cheltuielilor publice sociale (tabel 3.3). Această politică a condus la înrăutăţirea sensibilă a nivelului de trai al populaţiei. În analiza crizei de sistem a economiei româneşti în anii '80, Constantin Ionete atrăgea atenţia asupra ponderii disproporţionate în venitul naţional a aşa-numitului fond de acumulare, respectiv cheltuieli de investiţii şi materiale, care era posibilă în detrimentul fondului pieţei, adică a părţii din venitul naţional destinată acoperirii consumului populaţiei. Această politică economică a generat dezechilibre sectoriale, în special în industrie, precum şi poluarea mediului. Cu privire la deciziile conducerii de atunci, Ionete evidenţia că „ignorarea deliberată a crizei şi ascunderea manifestărilor ei au constituit răspunsul sistematic al organelor supreme de decizie la aceste fenomene. Refuzul obstinat de a căuta mijloacele pentru reglarea dezechilibrelor grave din economie şi atenuarea tensiunilor sociale, chiar şi în limitele monopolului social-economic al partidului, pe de o parte, şi concentrarea eforturilor pentru conservarea şi perpetuarea sistemului, pe de altă parte, au generat fenomenul de subminare a economiei naţionale".[246]

---

[245] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p.16.

[246] Constantin Ionete, *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă* (Bucureşti: Expert, 1993), p. 15.

Tabel 3.3 Produsul Intern Brut, pe categorii de utilizări 1980-1989

Indicatori	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
PIB	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
consum final	63	66	64,4	60,3	60,5	60,2	59,3	61,2	62,1	70,5
al populaţiei	51,2	53,7	53,9	50,4	50,7	50	49,7	52,3	53,1	57,9
al administraţiei publice	11,8	12,3	10,5	9,9	9,8	10,2	9,6	8,9	9,1	11,6
al administraţiei private										0,9
formare brută de capital fix	34,5	33,6	29,7	30	30	30,1	29,7	29	28	29,9
variaţia stocurilor	5,3	2,7	4	4	4,2	2,9	4,7	2,8	0,4	-3,1
export net	-5,6	-3,6	0,5	4,2	3,6	4,1	4,2	6,2	9,3	2,7

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 27.

Prin sistemul finanţelor publice, decizia economică era concentrată la nivel central. Ca structură, sistemul prezenta trăsături caracteristice ţărilor din Europa centrală şi de est care aveau o formă de organizare economică şi socială de tip sovietic. Prin bugetul de stat, care grupa totalitatea veniturilor şi cheltuielilor publice, se urmăreau trei aspecte esenţiale:

- constituirea, repartizarea şi utilizarea, conform planului, a fondurilor băneşti din societate;
- contribuţia la elaborarea planului naţional unic de dezvoltare şi, mai ales, la îndeplinirea acestuia, precum şi buna funcţionare a mecanismului economic şi social;
- asigurarea controlului general asupra economiei naţionale, mai ales asupra sferei producţiei.

Prin urmare, bugetul de stat se afla într-o strânsă interdependenţă cu planul naţional unic, fiind principala pârghie de influenţare a economiei. Planul stabilea proporţiile între ramurile economiei naţionale şi repartizarea produsului social şi a venitului naţional între fondul de dezvoltare (acumulare) şi fondul de consum, elementele principale în elaborarea bugetului de stat.

Sistemul bugetar al României comuniste (tabel 3.4) era organizat sub forma unui buget de stat în care intrau: (1) bugetul republican, care includea (a) bugetul Marii Adunări Naţionale şi (b) bugetul asigurărilor sociale de stat şi (2) bugetele locale, care cumulau bugetele judeţene, ale municipiilor, oraşelor, comunelor, ale Municipiului Bucureşti şi ale sectoarelor acestuia.[247] Principalele surse de venit la bugetului de stat erau veniturile prelevate de la unităţile economice de stat, îndeosebi vărsămintele unităţilor socialiste, impozitul pe circulaţia mărfurilor şi impozitul pe fondul de redistribuire. Vărsămintele din beneficiile unităţilor de stat erau de două categorii: (1) cele din beneficiile

[247] Tatiana Moşteanu şi Sorin Dinu, *Reforma sistemului fiscal în România* (Bucureşti: EDP, 1999), p.8.

planificate, din care era reţinut 10% pentru fondurile primite de la buget şi o altă sumă pentru „dezvoltarea generală a societăţii", urmând ca o parte a beneficiilor să se constituie în fonduri proprii ale întreprinderii şi (2) beneficiile peste plan, din care se vărsa la buget o cotă de cel puţin 35%. Impozitul pe circulaţia mărfurilor funcţiona ca un impozit general pe consum, analog impozitului pe cifra de afaceri brută, fiind inclus în preţul de vânzare. ICM-ul reprezenta şi un mijloc de control al beneficiilor (profiturilor) unităţilor economice, fiind determinat de două elemente: nivelul la care erau stabilite preţurile şi tarifele şi costurile de producţie plus beneficiul. Plătitorii erau toate unităţile cu autogestiune economico-financiară şi personalitate juridică şi care realizau aceste venituri prin vânzări sau prestări servicii. Impozitul pe fondul total de retribuire reprezenta impunerea asupra veniturilor din salarii. Din 1977, impunerea individuală a fost înlocuită cu impunerea pe fondul total de salarii din unităţile de stat, sub forma unui impozit pe venit proporţional, în cote diferite pe ramuri şi subramuri ale economiei naţionale. Însă cel care suporta impozitul rămânea tot salariatul, la fel ca până în 1977. Plata era efectuată de către întreprinderi către bugetul republican sau bugetele locale.

Tabel 3.4 Structura de venituri şi cheltuieli a sistemului bugetar în anii '80

Bugetul de Stat	
Venituri	Cheltuieli
1. Venituri de la unităţile socialiste - vărsămintele din beneficiile unităţilor socialiste - impozitul pe circulaţia mărfurilor (ICM) - impozitul pe veniturile unităţilor cooperatiste obşteşti - impozitul pe clădiri şi impozitul pe terenuri din sectorul socialist - vărsăminte de la instituţii de stat	1. Cheltuieli pentru dezvoltare - alocaţii de la buget pentru investiţii din fondurile statului - cheltuieli pentru finanţarea mijloacelor circulante - cheltuieli pentru rezerva de stat
2. Veniturile bugetului asigurărilor sociale de stat - contribuţiile unităţilor socialiste pentru asigurări sociale - contribuţii ale oamenilor muncii pentru tratament balnear şi odihnă	2. Cheltuieli pentru obiective şi sarcini cu caracter economic - Cheltuieli pentru infrastructură
3. Impozitul pe fondul total de retribuire. Impozitul agricol	3. Cheltuielile pentru finanţarea acţiunilor -social-culturale (învăţământ, sănătate, cultură, asistenţă socială)
4. Impozite şi taxe de la populaţie	4. Cheltuieli pentru funcţionarea organelor puterii de stat, administraţiei de stat, judecătoriilor şi procuraturii
5. Diverse venituri	5. Cheltuieli pentru apărare
Rezerve şi excedent	

Sursa: prelucrat după Tatiana Moşteanu şi Sorin Dinu, *Reforma sistemului fiscal în România* (Bucureşti: EDP, 1999), pp. 8 – 11.

Tabel 3.5 Structura relativă a veniturilor bugetului de stat 1980-1989

Veniturile bugetului de stat	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
total, din care	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
vărsăminte din beneficiile unităţilor economice de stat	27,9	29,2	16,2	14,9	16,0	9,8	13	21,9	16,9	15,4
impozit pe circulaţia mărfurilor *	36,4	33,5	45,8	42,7	45,6	46,9	45,8	37	43,1	43,2
alte venituri de la unităţi socialiste	7,2	7,4	6,7	8	8,1	11,8	9,4	7,9	8	8
total venituri de la unităţi socialiste	71,5	70,1	68,7	73,6	69,7	68,5	68,2	66,8	68	66,6
veniturile asigurărilor sociale de stat	10,8	12,4	13,6	15,0	13,3	13,3	12,1	12,1	12,7	12,7
impozitul pe fondul total de retribuire	11,4	13,1	14,3	15,8	14,0	15,0	13,7	13,7	14,3	14,4
impozitul agricol de la CAP	0,4	0,3	0,4	0,5	0,4	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3
alte impozite şi taxe de la populaţie	1,0	1,1	1,4	1,5	1,4	1,4	1,5	1,6	1,7	1,7
diverse venituri	4,9	2,9	1,6	1,5	1,3	1,3	4,1	5,4	2,7	4,2

* - inclusiv prelevarea pentru societate

Sursa: Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001) p. 131.

Situaţia la nivelul execuţiei bugetului de stat releva o stare de aparent echilibru financiar, chiar cu un excedent permanent pe toată perioada anilor ’80, cu o pondere în PIB a bugetului de stat între o treime şi aproape jumătate. Pe de altă parte, toţi cei care au trăit în acea perioadă cunosc foarte bine situaţia reală a calităţii vieţii. Aşadar, cum se împăca echilibrul financiar din anii ’80 şi intervenţia masivă a statului în economie cu situaţia reală a nivelului de trai? În realitate, economia naţională intrase într-o criză profundă, manifestată printr-un dezechilibru grav între cererea agregată şi oferta agregată. Confruntată cu o situaţie de încetare a plăţilor externe, conducerea politică a optat pentru plata datoriei externe, mărind presiunea generată de dezechilibrul economic. Ca atare, dezechilibrul extern a fost acoperit de un dezechilibru intern. Cum structura şi execuţia bugetul de stat purtau amprenta unui sistem economic în care statul era proprietarul cvasi-totalităţii mijloacelor de producţie, resursele financiare publice erau dirijate, cu preponderenţă, spre unităţile economice de stat.

Economia vechiului regim funcţiona ca un uriaş holding monopolist, având în ministere echivalentul unor întreprinderi componente, iar titularii portofoliilor, ca directori ai acestora. Membrii conducerii superioare de stat (care se confunda

cu cea a Partidului Comunist) formau un veritabil Consiliu de Administraţie. În vârful piramidei, precum un preşedinte al consiliului de administraţie şi director general, se aflau Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român şi Elena Ceauşescu, prim-viceprim-ministru şi şef al secţiei Cadre a CC al PCR, şefii incontestabili ai partidului şi statului.

Echilibrul bugetar, în mărime absolută şi relativă, reprezenta un paradox al economiei naţionale din acea vreme. Pe măsură ce criza reală, resimţită în nivelul de trai, se accentua, bugetul de stat, în loc să înregistreze deficite din ce în ce mai mari, era aprobat şi executat cu excedente semnificative. Pentru a face faţă cheltuielilor cu plata datoriei externe, a fost instituit un regim de austeritate al cheltuielilor generale, în paralel cu o creştere a ponderii bugetului de stat în PIB, tot în sensul controlului şi mai puternic al consumului. Astfel, deşi bugetul de stat a crescut la capitolul venituri, analiza cheltuielilor arată că plata datoriei externe s-a făcut pe scăderea acestora din urmă, dar îndeosebi prin scăderea cheltuielilor publice sociale.[248]

Tabel 3.6 Indicatori privind bugetul de stat 1980-1989

indicatori	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
pondere venituri buget de stat în PIB	48,3	44,9	38,1	33,7	38,1	36,7	39,8	39,6	38,6	43,5
pondere cheltuieli buget de stat în PIB	48,1	43,5	35,3	31,8	31,9	34,4	36,1	32,3	33,4	36,0
ponderea excedentului în PIB	0,19	1,36	2,74	2,94	6,21	2,21	3,67	6,29	5,17	7,50

Sursa: Iulian Văcărel, Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000 (Bucureşti: Expert, 2001) pp. 27, 44.

Pe măsură ce pierderile de la nivelul întreprinderilor şi centralelor industriale căpătau amploare la începutul anilor ’80, s-a luat decizia să nu se mai planifice întreprinderi cu pierderi, unităţile nerentabile fiind susţinute cu împrumuturi adiţionale de la bancă şi nerestituite la scadenţă, cu creditul comercial (neplata datoriilor la furnizori), scutiri de la plata la buget a sumelor cuvenite şi ajutoare masive din partea bugetului de stat. Se refuza recunoaşterea existenţei pierderilor, astfel încât bugetul statului apărea excedentar, dar la nivel structural erau dezechilibre semnificative. Astfel, la 31 decembrie 1989, circa 5.100 unităţi economice de stat, cooperatiste sau obşteşti au obţinut pierderi de 171,3 miliarde lei, iar totalitatea unităţilor economice mai aveau pierderi

[248] Ibid., p. 26.

reportate din anii precedenţi şi neacoperite în valoare de 213,2 miliarde lei.[249] De notat că, în acea perioadă, Produsul Intern Brut, în preţuri curente, era în jurul a 800 miliarde lei.

Prin urmare, se poate afirma că, în 1989, mecanismul economic al economiei naţionale, luat în ansamblu, nu mai funcţiona în parametrii normali. În acelaşi timp, planul naţional unic de dezvoltare nu mai ţinea cont de realitatea economică, de situaţia întreprinderilor. Reflectând ulterior asupra situaţiei, Alexandru Bârlădeanu concluziona că în mecanismul economic de atunci „călcâiul lui Ahile (...) este absenţa cointeresării materiale a agenţilor economici. Despre acest lucru am discutat şi cu Otta Syk, unul dintre reformatorii economiei Primăverii de la Praga. Anul 1968 a fost un an de răscruce, când economia socialistă trebuia reformată. (...) Noi eram în căutarea acelor forme. Faptul că nu le-am găsit – că nu am căutat să le găsim sau poate nici nu era posibil să le găsim – a dus la prăbuşirea sistemului socialist. Pentru că o economie nu se poate face cu funcţionari".[250]

Toate deficienţele structurale ale economiei naţionale nu mai puteau fi eliminate sau ameliorate semnificativ de mecanismul economiei de comandă. Din contră, deciziile luate în anii '80 au contribuit din plin la creşterea nemulţumirii populaţiei şi la explozia socială din Decembrie 1989.

Tranziţia ca proces istoric

Pentru populaţia României, Revoluţia din 1989 însemna sfârşitul „societăţii socialiste multilateral dezvoltate". Ce avea să urmeze nu era sigur. În aceste condiţii, a părut termenul de tranziţie, care „se centrează nu pe descrierea celor două tipuri de societate (socialistă/capitalistă) între care se produce trecerea, ci pe procesul propriu-zis de schimbare de la primul tip de organizare socială la al doilea".[251] Ca proces istoric, tranziţia „implică transformări în ceea ce priveşte sistemul politic, modul de funcţionare al economiei, structura socială şi sistemul de valori. În cazul sistemului politic, schimbările au vizat trecerea de la monopolul asupra puterii al partidului comunist la pluripartidism, alegeri libere

[249] Ibid., p. 29.

[250] Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu* (Bucureşti: Evenimentul românesc, 1997), pp. 156-157.

[251] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 18.

şi stat de drept. În plan economic, a fost abandonat modelul etatist de economie centralizată în favoarea modelului capitalist al economiei de piaţă. Schimbările din economie au antrenat şi un alt pattern, mult mai complex, al stratificării sociale. În planul valorilor, a fost abandonată ideologia oficială de tip comunist în favoarea valorilor de tip occidental".[252]

Privită ca un proces istoric de dezvoltare împărtăşit de un grup de state cu o organizare politică, economică şi socială în linii mari asemănătoare la sfârşitul anilor 1980, tranziţia a avut la bază o serie de opţiuni strategice, formulate încă din anii 1989-1990, care au trasat liniile directoare pentru întreaga perioadă ce a urmat.

Transformările politice au fost cele mai vizibile şi imediate. Documentul istoric relevant este declaraţia finală a reuniunii din noiembrie 1990 a şefilor de stat şi de guvern ai statelor membre ale Conferinţei pentru Securitate şi Cooperare în Europa (CSCE), intitulat *Carta de la Paris pentru o Nouă Europă*. Recunoscând momentul de schimbare profundă şi aşteptări istorice în care avea loc reuniunea, documentul stabilea un cadru pentru dezvoltarea instituţională democratică a continentului european. În acest sens, era recunoscut status-quo-ul internaţional, respectiv integritatea teritorială şi independenţa statelor. Statele semnatare se angajau a construi, consolida şi întări democraţia, drept singurul sistem de guvernare, prin protecţia şi promovarea drepturilor omului, pluralism şi alegeri libere şi corecte, precum şi prin stat de drept. Anexele *Cartei de la Paris* conţin aranjamente instituţionale în vederea îndeplinirii angajamentelor asumate.[253]

În plan economic, ţările foste socialiste se confruntau cu problemele structurale, vizibile încă din anii 1980, care erau legate în special de poziţia financiară internaţională, respectiv datorii externe apreciabile şi/sau incapacitatea de susţinere a necesarului de importuri cu resurse financiare interne. România nu avea datorii, dar nu putea susţine financiar necesarul de importuri din resurse valutare proprii. Situaţia economică a clamat intervenţia instituţiei construite pentru astfel de situaţii critice, respectiv Fondul Monetar Internaţional. În conceperea programului de reforme, reprezentând condiţionările pentru acordarea de împrumuturi, FMI a colaborat cu restul

---

[252] Iulian Stănescu, "Tranziţia ca proces istoric în Europa centrală şi de est," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir şi Simona Stănescu (coord.) (Iaşi: Polirom, 2007), p. 597.

[253] O sursă importantă de documente istorice de arhivă privind politica externă a României în acea perioadă este reprezentată de Adrian Năstase, *România după Malta*, vol. 1 (Bucureşti: Fundaţia Europeană Titulescu, 2006) şi ———, *România după Malta*, vol. 2 (Bucureşti: Fundaţia Europeană Titulescu, 2006).

creditorilor fostelor state socialiste, precum şi cu Banca Mondială. În esenţă, constrângerile economice cu care se confruntau aceste state au condus la situaţia în care programul de dezvoltare economico-socială pe perioada de tranziţie a fost reprezentat de programul de reforme convenite cu instituţiile financiare internaţionale şi alţi creditori.

Formularea primelor programe de reforme, care conţin elementele centrale ale strategiei tranziţiei în plan economic, a început în Polonia, primul stat în care un guvern post-comunist a ajuns la putere prin alegeri libere. Noul guvern a format o comisie prezidată de Leszek Balcerowicz, ministru de Finanţe şi vicepremier pe probleme economice, din care mai făceau parte renumitul economist occidental Jeffrey Sachs, recomandat de George Soros, precum şi alţi economişti de origine poloneză care activau în mediul academic occidental. Programul redactat de comisie a fost mai târziu cunoscut sub denumirea de „terapie de şoc", sugerată de Jeffrey Sachs, economist american cu experienţă în conceperea şi derularea programelor economice de stabilizare din American Latină a anilor '80. Nuanţa de „şoc" venea din concepţia asupra liberalizării totale a preţurilor, anularea tuturor subvenţiilor şi privatizarea rapidă. Adoptarea planului în decembrie 1990 a fost urmată de aprobarea acestuia de către FMI, Banca Mondială şi alţi creditori ai Poloniei şi trecerea prin parlamentul polonez a unui pachet de legi conţinând respectivele măsuri.[254]

În 1989, John Williamson a introdus ca termen „consensul de la Washington", sintetizând elementele esenţiale din programele de intervenţie în ţările afectate de crize economice promovate de cele trei instituţii cu sediul în capitala SUA – FMI, Banca Mondială şi Departamentul Trezoreriei SUA. Filosofia acestui tip de programe, cum au fost cele din America Latină din anii '80 - în care a fost implicat şi Jeffrey Sachs, viitorul arhitect al reformelor din Polonia - a fost ancorată în teoria economică de tip neoliberal (sau neoclasic), pe trei componente cheie: liberalizarea preţurilor, stabilizare şi privatizare. Alte puncte vizau politici monetare şi bugetare restrictive, cu scopul de a ţine sub control creşterea preţurilor, practicarea unor dobânzi real pozitive ridicate, deficite publice cât mai reduse, liberalizarea politicii de comerţ exterior şi convertibilitatea monedei naţionale.[255]

---

[254] Iulian Stănescu, "Tranziţia ca proces istoric în Europa centrală şi de est," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir şi Simona Stănescu (coord.) (Iaşi: Polirom, 2007), pp. 598-599.

[255] John Williamson, "What Washington Means by Policy Reform," în *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, John Williamson (coord.) (Washington: Institute for International Economics, 1989).

Vladimir Pasti a remarcat că, în opinia publică, termenul de „reformă" a devenit repede asociat cu cel de „tranziţie".[256] O distincţie între cei doi termeni este necesară. În acest sens, considerăm că tranziţia „vizează întregul proces de schimbare a formei de organizare socială de la modelul de tip sovietic la modelul de tip occidental. Pentru studiul acestui proces istoric a fost promovată o disciplină nouă, tranzitologia, ca domeniu de graniţă între economie, sociologie şi politologie. În sine, reforma se referă doar la tranziţia coordonată politic, adică direcţiile de acţiune, asumate de către stat prin decizii politice, care dau un nou curs politicilor publice dintr-un anumit domeniu. Actele de reformă sunt cuprinse în documente juridico-politice, fie ele acorduri internaţionale, legi, ordonanţe, hotărâri de guvern, strategii, programe etc., care antrenează răspunderea acţiunii guvernamentale. În acest sens, sfera de cuprindere a reformei şi, respectiv, a studiului acesteia devine mult mai precis determinată, în comparaţie cu sfera mult mai extinsă a studiilor de tranzitologie. Deci, reforma reprezintă una dintre componentele tranziţiei, al cărei caracter special reiese din acţiunea programată a statului, pe coordonate strategice, în economie şi societate".[257]

În analiza tranziţiei şi a reformelor din această perioadă se pot distinge cel puţin patru categorii de abordări:

(1) a instituţiilor implicate în elaborarea sau implementarea strategiei tranziţiei;

(2) a comunităţii ştiinţifice;

(3) a decidenţilor politici;

(4) ideologia reformei.

(1) Prima abordare aparţine instituţiilor implicate direct sau tangenţial în problematica reformei, fie ele instituţii la nivel naţional, organizaţii interstatale, instituţii financiare internaţionale ori chiar organizaţii non-guvernamentale. Toate aceste organizaţii au produs o cantitate apreciabilă de rapoarte şi studii. Aceste produse intelectuale analizează o largă gamă de subiecte, cum ar fi: direcţia generală a schimbărilor (deci o abordare mai apropiată de tranzitologie), situaţia socio-economică, progresul şi succesele sau insuccesele în promovarea reformei, rapoarte de evaluare ale propriilor programe (în special cele ale Băncii

[256] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iaşi: Polirom, 2006), p. 9.

[257] Iulian Stănescu, "Reformă - România în perioada de tranziţie," în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir şi Simona Stănescu (coord.) (Iaşi: Polirom, 2007), p.482.

Mondiale) sau studii ale experţilor din instituţiile internaţionale. La nivel naţional, un loc deosebit îl au rapoartele anuale ale Băncii Naţionale a României şi rapoartele privind dezvoltarea umană, publicate sub egida PNUD România şi elaborate de către experţi români.

Dintre produsele cunoaşterii instituţionale, se distinge un studiu aprofundat publicat de Banca Mondială, intitulat *Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*. Raportul trece în revistă primul deceniu al tranziţiei, oferind o analiză pertinentă asupra rezultatelor pozitive şi negative ale reformelor implementate.[258]

(2) Abordarea comunităţii ştiinţifice din România asupra reformei este mai degrabă sectorială. Lipseşte încă o tratare globală a subiectului. Predomină studiile economiştilor, axate pe logica şi consecinţele măsurilor convenite cu FMI şi Banca Mondială. Punctele de vedere variază între o linie care acceptă strategia tranziţiei, dar contestă aplicarea ei şi o linie contestatară la adresa strategiei în sine.

Constantin Ionete este unul dintre economiştii pentru care programele de reforme convenite cu FMI şi Banca Mondială conţin măsuri corecte şi necesare, chiar dacă aveau un cost social ridicat. Efectele negative nu au rezultat din aplicarea reformelor, ci din lipsa de voinţă, ezitările şi slăbiciunile clasei politice în punerea în practică a respectivelor programe.[259]

Criticii acordurilor cu FMI şi Banca Mondială îşi construiesc argumentele pe trei considerente principale: a) lipsa de adecvare a programelor faţă de realitatea românesc; b) natura procesului de elaborare a acordurilor, în care lipseşte statutul de egalitate, chiar şi formală, între parteneri; c) rezultatele economice şi sociale. Lipsa de adecvare derivă din faptul că FMI şi BM au aplicat programe comune tuturor ţărilor în curs de dezvoltare, fără a ţine cont de situaţia specifică României. De aici ar rezulta o desconsiderare a intereselor României în cadrul competiţiei economice globale în raport cu ţările dezvoltate care, de altfel, sunt şi finanţatorii instituţiilor de la Bretton Woods.[260] După Iulian Văcărel, privatizarea făcută sub presiunea indicatorilor cantitativi din acordurile cu FMI şi Banca Mondială s-a transformat „dintr-un mijloc de

[258] "Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union," (Banca Mondială, 2002)

[259] Constantin Ionete, *Clasa politică postdecembristă* (Expert: Bucureşti, 2003).

[260] Constantin Ciutacu, *Reforma şi metareforma* (Bucureşti: Expert, 2001).

eficientizare a activităţii întreprinderilor privatizate într-un scop în sine, ceea ce a influenţat negativ preţul obţinut (...)".[261] Pentru Cătălin Zamfir, natura inflexibilă a programelor FMI/BM este văzută ca fiind şi consecinţa spiritului neoliberal al anilor 1980.[262] Critica asupra procesului de elaborare a acordurilor vizează metodele de negociere şi formulările din acordurile cu instituţiile internaţionale. Formulări repetitive gen „satisfăcătoare pentru Bancă" desconsideră interesul împrumutatului, respectiv un stat suveran. În fapt, condiţionalităţile şi termenii împrumuturilor - chiar dacă, folosind o formulă mai diplomatică, ar fi „convenite"- au efecte ultimative, care denotă o relaţie de inegalitate între partenerii acordurilor.[263] Critica privind rezultatele acordurilor caută să evidenţieze costurile şi urmările tranziţiei. În această privinţă, studiul lui Nicolae Belli despre primul deceniu al tranziţiei prezintă într-o formă detaliată amploarea pierderilor din economie, pe care autorul o compară cu urmările conflagraţiilor mondiale prin care a trecut România în secolul al XX-lea.[264] Pe latura socială, programele FMI au fost criticate pentru încercarea de obţinere a unui echilibru financiar în special pe seama unor cheltuieli sociale reduse, dar fără o strategie de relansare economică, fapt ce a condus la o stare de subdezvoltare şi de degradare a capacităţilor sociale ale ţării.

O perspectivă deosebită asupra reformei este dată de cei care, la un moment dat, s-au aflat în poziţiile de decizie privind reforma, respectiv oamenii politici. Desigur, memorialistica politică este limitată de caracterul subiectiv şi justificativ, de apărare a deciziilor luate. Pe de altă parte, acest gen de lucrări reprezintă singura cale, chiar dacă imperfectă, de prezentare a condiţiilor şi obiectivelor din spatele luării deciziilor. Adrian Severin, ministrul care a coordonat reforma în anii 1990-1991, prezintă deciziile luate în acea vreme din perspectiva unei lupte politice, uneori departe de scena publică, între reformişti şi forţele politice conservatoare.[265] Fostul premier Radu Vasile (1998-1999) apreciază că riscurile respectării unui acord cu FMI sunt mai mici decât în cazul inexistenţei unui acord, însă beneficiile rezultate din acordurile cu instituţiile financiare devin vizibile pe termen mediu şi lung. Relevantă pentru această perspectivă este afirmaţia fostului premier că „România nu poate singură să

[261] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 333

[262] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 158

[263] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), pp. 334-335, Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 159-160

[264] Nicolae Belli, *Tranziţia mai grea decât un război* (Bucureşti: Expert, 2001)

[265] Adrian Severin, *Lacrimile dimineţii: slăbiciunile Guvernului Roman* (Bucureşti: Scripta, 1995)

clădească democraţia, fiind săracă".[266] La polul opus se situează un alt fost premier, Nicolae Văcăroiu, care pledează pentru o relaţie mai pragmatică faţă de FMI, de negociere până la atingerea unui acord favorabil părţii române.[267] În ceea ce priveşte atmosfera discuţiilor cu oficialii instituţiilor financiare internaţionale, o relatare asupra unei sesiuni de negocieri cu FMI la Washington este redată de Răsvan Popescu, pe atunci purtător de cuvânt al guvernului. În această relatare este subliniată diferenţa dintre primirea oficială, protocolară, a directorului general Michel Camdessus şi abordarea tehnică a echipei de negociatori, condusă de directorul regional şi negociatorul-şef pentru România, care presau partea română pentru închiderea de întreprinderi cu pierderi şi promovarea unui echilibru fiscal.[268]

Ideologia reformei cuprinde, în sens larg, luările de poziţie, intervenţiile şi analizele comentatorilor politici şi economici, jurnaliştilor, editorialiştilor, analiştilor şi ale altor formatori de opinie în mass-media (audio-vizuală şi presă scrisă), care au ca finalitate producerea unei concepţii colective. Reforma devine astfel şi un produs social, prin „verdicte" de genul „reforma blocată", „reforma amânată", „adevărata reformă" etc. În spaţiul public, consacrarea temei „reformei" a venit după alegerile din 1996, până la acea dată vorbindu-se mai mult despre „tranziţie". Recesiunea din anii1997-1999 a coincis cu ascensiunea acestei teme, întrebuinţată ca produs ideologic de justificare a declinului economico-social şi de contestare a criticilor. În acest mod, s-a construit o „mitologie a reformei"[269] sau o „metareformă".[270]

Actori interni şi externi ai tranziţiei

Formularea strategiei tranziţiei a fost rezultatul interacţiunii mai multor organizaţii şi categorii de persoane, atât pe plan intern, cât şi pe plan internaţional.[271] La nivel intern, principalul rol era deţinut de decidenţii politici, de cei care ocupă la un moment dat poziţii în structura instituţională, fapt ce le conferă o anumită putere.

---

[266] Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (Bucureşti: Humanitas, 2002), p. 231

[267] Nicolae Văcăroiu şi Gheorghe Smeoreanu, *România, jocuri de interese* (Bucureşti: Intact, 1998), pp. 233-239

[268] Răzvan Popescu, *Purtătorul de cuvânt* (Bucureşti: Universitaria, 2002), pp. 136-137.

[269] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), pp. 124-125.

[270] Constantin Ciutacu, *Reforma şi metareforma* (Bucureşti: Expert, 2001).

[271] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), pp. 90-98.

Pe plan internaţional, se pot distinge trei categorii de actori instituţionali:

1) organizaţiile interstatale – NATO, ONU, Consiliul Europei, Comunitatea Economică Europeană – devenită ulterior Uniunea Europeană, OSCE etc.;

2) instituţii financiare internaţionale – Fondul Monetar Internaţional, Banca Mondială;

3) organizaţii non-guvernamentale internaţionale.

Organizaţiile interstatale pot stabili anumite cerinţe pentru calitatea de stat membru, de unde necesitatea adoptării anumitor reforme. Aceste cerinţe au vizat, în general, elemente de reformă privind sfera politică, relaţia stat – cetăţeni şi o construcţie instituţională democratică după model occidental.

Organizaţia pentru Cooperare şi Securitate în Europa (OSCE) a constituit un prim cadru de afirmare al noului context politic de după sfârşitul războiului rece, prin declaraţia finală a reuniunii şefilor de stat şi de guvern de pe continentul european din noiembrie 1990, intitulară Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. Carta consfinţea angajamentul statelor semnatare de a construi, consolida şi întări democraţia, ca fiind unicul sistem de guvernare. OSCE a oferit asistenţă asupra reformelor instituţionale necesare pentru alegeri libere şi corecte, drepturile omului şi statul de drept.

Consiliul Europei a fost prima organizaţie interstatală de tip occidental la care România a aderat după 1989. Obţinerea calităţii de stat membru a necesitat reforme privind domeniul drepturilor omului (dreptul de proprietate, minorităţi, libertatea presei etc.) şi al justiţiei, astfel încât să fie respectate prevederile Convenţiei Europene a Drepturilor Omului, document adoptat de statele membre al Consiliului Europei pentru protejarea drepturilor şi libertăţilor fundamentale.

Organizaţia Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), alianţă militară la care România a aderat în 2004, s-a implicat în promovarea de reforme privind forţele armate şi sistemul de securitate naţională.

Organizaţia Naţiunilor Unite a oferit asistenţă pe multiple domenii prin diferite organizaţii de sub egida ONU, precum Organizaţia Internaţională a Muncii, UNICEF şi PNUD, asistenţă care s-a concretizat prin expertiză în construcţia noului cadru legal privind, de exemplu, legislaţia muncii sau drepturile copilului.

În relaţia României faţă de Comunităţile Europene/Uniunea Europeană se pot discerne trei faze distincte: stat asociat al Comunităţilor Europene (1993-1999), perioada de preaderare şi negociere a aderării (1999-2006) şi statutul de

membru cu drepturi depline, începând cu 1 ianuarie 2007. Comisia Europeană a avut un rol deosebit în orientarea şi monitorizarea procesului de schimbare în perioada de preaderare, când România a primit şi asistenţă financiară de preaderare (prin programele PHARE, ISPA, SAPARD, RICOP). Încheierea capitolelor de negociere ale Tratatului de aderare a presupus nu numai incorporarea acquis-ului comunitar în legislaţia internă, ci şi alte măsuri majore de reformă de natură economico-socială convenite de guvern şi Comisie. Până la debutul negocierilor de aderare, implicarea a fost mult mai redusă, fiind reprezentative pentru acea perioadă programele privind educaţia de tip Tempus şi Socrate.

Spre deosebire de organizaţiile interstatale, instituţiile financiare internaţionale au avut o implicare sporită în ceea ce priveşte promovarea de reforme în economie şi politica socială. Din acest motiv, este necesară înţelegerea mecanismelor de funcţionare ale acestora. Fondul Monetar Internaţional (FMI) şi Banca Internaţională pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BIRD) au fost create în perioada de sfârşit al celui de la doilea război mondial (1939-1945), când s-a pus problema stabilirii unui nou sistem financiar internaţional, stabil şi capabil să stimuleze creşterea economică mondială. Pentru aceasta, în 1944 s-au întrunit la Bretton Woods (SUA) reprezentanţi ai celor mai importante state din economia mondială, pentru începerea negocierilor sub titulatura oficială de Conferinţa Monetară şi Financiară a Naţiunilor Unite. Noul sistem, denumit „sistemul de la Bretton Woods", a devenit operabil în 1946. Printre prevederile Acordului de la Bretton Woods, s-a stabilit şi înfiinţarea FMI şi BIRD, motiv pentru care cele două instituţii mai sunt cunoscute şi sub denumirea de „instituţiile de la Bretton Woods".[272]

FMI are rolul de administrator al Acordului şi de a preveni crizele în sistemul financiar internaţional, prin acordarea de asistenţă financiară statelor care au dificultăţi în susţinerea plăţilor externe. Aşadar, FMI nu are atribuţii propriu-zise în finanţarea programelor de dezvoltare socială, ci de gardian al stabilităţii economico-financiare globale, fără de care se poate afirma că nicio dezvoltare nu este posibilă. Fiecare stat membru al FMI deţine o cotă, conform importanţei în economia mondială şi, pe cale de consecinţă, un anumit număr de voturi. Guvernul SUA deţine cea mai importantă cotă, dispune de cel mai mare număr de voturi, precum şi de dreptul de reprezentare permanentă în

[272] Roger LeRoy Miller şi Robert Pulsinelli, *Modern money and banking* (New York: McGraw-Hill, 1985), p. 616.

Consiliul Director al FMI, fiind şi singurul stat membru cu drept de veto asupra măsurilor adoptate. Obiectivul iniţial al BIRD a fost oferirea de asistenţă financiară internaţională către statele afectate de distrugerile conflagraţiei mondiale. În deceniile următoare, BIRD şi-a lărgit aria de competenţă spre finanţarea proiectelor de infrastructură, de dezvoltare a serviciilor sociale, de luptă împotriva sărăciei etc. Spre deosebire de organizarea FMI, în board-ul Băncii Mondiale niciun stat membru nu are drept de veto în ceea ce priveşte acordarea de credite sau granturi. După cutumă, directorul general al FMI este un european, iar preşedintele Băncii Mondiale un american. Practica ultimelor decenii, mai ales după recesiunea economică mondială de la începutul anilor '80, a însemnat o adâncire a colaborării dintre Fond şi Bancă. În asistenţa financiară pentru ţările aflate în criză, FMI şi Banca Mondială un format un tandem, în care răspunderea formală a Fondului este stabilitatea macroeconomică prin programe de stabilizare, pe când Banca Mondială promovează programe de ajustare structurală. În accesarea de împrumuturi, ambele instituţii cer respectarea unor condiţionalităţi prin măsuri de politică economică şi socială asumate de guverne pentru a asigura adecvarea cheltuirii sumelor cu obiectivele celor două organizaţii. Aceste condiţionalităţi reprezintă cel mai adesea măsuri de politică economică de factură neoliberală care, în literatura de specialitate, sunt cunoscute sub denumirea de Consensul de la Washington.[273]

Printre alte instituţii financiare internaţionale implicate în oferirea de asistenţă financiară pe perioada reformei se numără Banca Europeană pentru Reconstrucţie şi Dezvoltare (BERD), Banca Europeană de Investiţii (BEI), Banca pentru Dezvoltare a Consiliului Europei, Agenţia Statelor Unite pentru Dezvoltare Internaţională (USAID). Accesarea de finanţare din partea acestor instituţii nu a inclus respectarea unor condiţionalităţi de natura celor promovate de FMI şi Banca Mondială, însă o serie dintre creditele oferite aveau ca obiective susţinerea unor măsuri convenite cu instituţiile de la Bretton Woods, cum ar fi finanţarea BERD pentru asistarea privatizărilor Petrom şi BCR. Pe de altă parte, consilierea oferită de experţii respectivelor instituţii în ceea ce priveşte elaborarea de strategii sau programe de reformă era congruentă cu liniile directoare de politică economică, promovată de FMI şi Banca Mondială.

Organizaţiile non-guvernamentale au avut mai degrabă un rol de sprijin decât de formulare a reformei, deoarece - spre deosebire de state sau de organizaţii

[273] James Boughton, *Silent revolution: the International Monetary Fund, 1979-1989* (Washington, D.C.: International Monetary Fund, 2001).

interstatale – ONG-urile nu dispun de o legitimitate pe aceeaşi scală de mărime. Finanţarea ONG-urilor a fost însemnată şi mixtă ca surse, fiind vorba atât de bani publici ai statelor occidentale, cât şi bani proveniţi din donaţii private. Direcţiile de acţiune principale au vizat sprijinul procesului de democratizare, schimbarea climatului social-cultural în sensul culturii politice de tip occidental şi oferirea de asistenţă financiară în formarea de specialişti la nivel naţional. Printre cele mai active astfel de organizaţii s-au numărat Fundaţia pentru o Societate Deschisă (Soros), Asociaţia Pro Democraţia, Freedom House şi Transparency International.

Metodologie

Analiza tranziţiei ca proces istoric pleacă de la următorul enunţ: dacă tranziţia a avut un caracter structurat, coerent, atunci înseamnă că a avut o strategie. Având în vedere caracterul internaţional al tranziţiei, ipoteza de lucru va fi aceea că elementele de strategie ale tranziţiei vor putea fi identificate la nivelul documentelor de drept internaţional semnate de România şi transpuse ulterior în politici la nivel naţional, mai degrabă decât în programe şi politici proiectate la nivel naţional.

Pornind de la această problemă, este necesară identificarea documentelor relevante. Metoda de lucru va fi analiza documentelor sociale. Din analiza actorilor internaţionali implicaţi în tranziţie, cei mai importanţi au fost cei cu resurse financiare vitale pentru România: FMI, Banca Mondială şi, ulterior, Uniunea Europeană. În cele ce urmează, vom analiza acordurile încheiate între România şi aceste organizaţii internaţionale. În acelaşi timp, vom face legătura cu cadrul economic şi social în care s-au aplicat deciziile strategice şi, ulterior, s-au resimţit efectele acestora, printr-o analiză secundară a datelor economice şi sociale ale tranziţiei.

Tranziţia şi reforma în România: de la strategie la realitate economică şi socială

În cazul României, cea mai mare parte a anului 1990 a reprezentat o perioadă de bunăstare, datorită căreia a întârziat să se facă simţită dimensiunea reală a crizei de sistem a economiei. La originea bunăstării au stat o serie de măsuri, menite să compenseze privaţiunile populaţiei din ultimii ani ai vechiului

regim. Aceste măsuri – măriri de salarii, restituirea părţilor sociale (reţineri din salariile angajaţilor care primeau o cotă din capitalul social al întreprinderii, măsură obligatorie iniţiată de fostul regim pentru a finanţa întreprinderile), vânzarea locuinţelor proprietate de stat, liberalizarea importurilor pentru a lichida lipsa mărfurilor din magazine etc. – au avut rolul de a creşte semnificativ puterea de cumpărare şi nivelul de trai. Susţinerea financiară a bunăstării a fost posibilă datorită faptului că, la sfârşitul anului 1989, balanţa de plăţi prezenta, pe relaţia devize convertibile, un sold activ de 1,58 miliarde dolari SUA.[274] Spre sfârşitul anului, rezervele valutare ale BNR erau însă în curs de epuizare.[275]

În acest context a fost lansată reforma economică. Primul reper strategic a fost dat de *Schiţa strategiei tranziţiei la economia de piaţă*, elaborată de un colectiv de specialişti români, sub coordonarea academicianului Tudorel Postolache. Documentul propunea o tranziţie în termene de timp cât mai scurte posibil, având ca obiective înlocuirea mecanismelor de tip administrativ şi centraliste cu mecanismele pieţei, evitând însă costurile sociale greu suportabile. De altfel, o condiţie pentru realizarea optimală a tranziţiei era un climat economic şi social stabil.[276] După alegerile din iunie 1990, *Schiţa* a devenit programul de guvernare al cabinetului Roman.

În a doua parte a anului 1990, guvernul Roman a lansat o serie de reforme pe linia programatică promovată şi în ţările vecine, respectiv liberalizarea preţurilor în octombrie 1990, eliminarea planului unic, înlocuirea sistemului de control al proprietarului-stat cu autonomia societăţilor comerciale şi regiilor autonome, prin Legea 15/1990, introducerea legislaţiei privind privatizarea, deschiderea comerţului exterior, Legea 18/1990 a fondului funciar etc. Dintre aceste măsuri, Adrian Severin, pe atunci ministru pentru reformă şi relaţia cu Parlamentul, apreciază Legea 15/1990 ca fiind cea mai importantă[277].

În esenţă, economia României nu a depăşit starea de criză instalată la începutul anilor '80, marcată de momentul situaţiei de încetare a plăţilor externe din 1982. Conştientizarea la nivel social a stării reale a economiei în anul 1990 a fost întârziată până la epuizarea rezervei valutare. Abundenţa din

---

[274] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000* (Bucureşti: Expert, 2001), p. 22.

[275] BNR, *Raport Anual 1991*.

[276] Tudorel Postolache, (coord). *Schiţa privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România* (Bucureşti: 1990), p. 12.

[277] Adrian Severin, *Lacrimile dimineţii: slăbiciunile Guvernului Roman* (Bucureşti: Scripta, 1995), p. 57.

prima parte a anului 1990 a însemnat importuri de bunuri în valoare de 9,2 mld. USD[278]. La sfârşitul anului 1990, România a ajuns în incapacitate de finanţare a unui asemenea consum de import, din cel puţin două motive. Primul ţine de evoluţia externă, respectiv de pierderea pieţelor de export prin desfiinţarea CAER - un organism oarecum similar Pieţei Comune, la care participau ţările de sub influenţa Uniunii Sovietice - şi, respectiv, de intrarea în disoluţie a însăşi statului sovietic. În cadrul CAER, schimburile economice nu se făceau în dolari sau alte valute occidentale, ci în ruble transferabile. Aşadar, plata importurilor României din acest spaţiu economic a fost schimbată în dolari, ceea ce a accentuat criza de valută. Al doilea motiv este reprezentat de schimbarea mecanismului de finanţare a economiei. În economia de comandă, finanţarea prin plan a întreprinderilor se făcea, faptic, prin bugetul de stat şi prin bănci. Sarcina întreprinderilor era de a îndeplini planul, fiind controlate de stat prin (ne)acordarea de finanţare. Acum, întreprinderilor li se dădea libertate, dar fără un transfer de capital de la bănci şi de la buget, lăsându-le sever decapitalizate. Pentru a continua activitatea, acestea aveau nevoie de finanţare, de noi credite. Returnarea acestor credite presupunea însă un nivel rezonabil al dobânzilor, ceea ce era imposibil în contextul liberalizării preţurilor şi, deci, al unui nivel foarte ridicat al inflaţiei. Lipsite de capital, mai ales de valuta necesară importurilor tehnologice, întreprinderile au început să funcţioneze ineficient, rezultând începutul unei scăderi dramatice a producţiei şi acumularea de pierderi.

Lipsa de valută pentru a onora plăţile aferente importurilor, cu alte cuvinte acoperirea deficitului de cont curent, a adus guvernul României în situaţia de a apela la asistenţa financiară a instituţiilor de la Bretton Woods, FMI şi Banca Mondială. În 1990, PIB s-a diminuat cu 5,6%, iar inflaţia se situase la 5,1%. Însă faptul cel mai grav era epuizarea rezervelor de valute convertibile (dolari, mărci germane, franci elveţieni) în februarie-martie 1991. În aprilie 1991, România a semnat primul Memorandum de după 1989, pentru un aranjament de credit de tip *Stand-By* cu FMI, prin care au fost făcute trageri în valoare de 772 milioane USD în anul respectiv. Conform Memorandumului, aprobat prin Hotărârea Parlamentului nr. 12/1991, guvernul premierului Petre Roman se angaja să transfere cea mai mare parte a cheltuielilor de investiţii de la bugetul de stat la întreprinderi şi de la fondurile publice la cele private, pe considerentul

[278] BNR, *Raport Anual 1991.*

macrostabilizării economice. Asupra cheltuielilor curente, s-a vizat menţinerea sub control a acestora prin restrângerea subvenţiilor la un număr limitat de produse, care ocupă un rol important în consumul grupurilor vulnerabile ale populaţiei. În privinţa întreprinderilor de stat, guvernul a recunoscut serioasele dificultăţi financiare ale acestora, dar s-a angajat să nu le sprijine prin subvenţii, ci să le determine să se restructureze pentru a nu falimenta. Ultima parte a condiţionalităţilor *Memorandumului* din 1991 se referă la sectorul social. Guvernul a promis creşterea protecţiei sociale prin acordarea de compensaţii funcţionarilor publici şi pensionarilor, majorarea alocaţiei pentru copii, ajutoare de maternitate şi sume pentru studenţi şi elevi cu venituri mici. Cheltuielile pentru învăţământ şi, mai ales, sănătate urmau să fie sporite.

Banca Mondială a oferit asistenţă financiară de urgenţă printr-un împrumut de 180 milioane USD pentru asistenţă tehnică şi importuri critice, aprobat prin Legea 57/1991, prin care au fost finanţate programele de restructurare la un număr ridicat de companii de stat. Pentru sectorul sanitar, Banca Mondială a oferit un credit în valoare de 150 milioane USD, ratificat prin Legea 79/1991, pentru extinderea reţelei şi îmbunătăţirea serviciilor, în special dispensare şi maternităţi. În prima parte a anului 1991, până la semnarea acordului cu FMI, guvernul a trecut prin parlament o serie de legi care au pus bazele construcţiei instituţionale din domeniul politicilor sociale. Este vorba de Legea 1/1991 privind asigurările de şomaj, Legea 13/1991 privind contractul colectiv de muncă, Legea 14/1991 privind sistemul de salarizare şi Legea 15/1991 privind conflictele de muncă.

În aprilie 1992 a expirat durata precedentului acord *Stand-By* cu FMI şi, ca urmare a evoluţiilor negative din economie, guvernul - condus din septembrie 1991 de premierul Theodor Stolojan a semnat un al doilea Memorandum cu Fondul în mai 1992, pe o durată de 10 luni. Prin acest memorandum s-au făcut trageri în valoare de 476 milioane USD în cursul anului respectiv. La acel moment, indicatorii economico-sociali pe anul 1991 indicau, faţă de anul 1990, o cădere a PIB de 12,9%, o rată a inflaţiei de 170,2%, scăderea producţiei industriale cu peste 20%, valorile în termeni reali a salariului mediu şi a pensiei medii reale mai reduse cu 18,3%, respectiv 25,7%. Inflaţia a fost stimulată şi de deprecierea leului, de la un curs mediu anual de 22,43 leu/dolar în 1990 la 76,39 leu/dolar în 1991. Evoluţia cursului a fost marcată şi de unificarea pieţelor valutare în noiembrie 1991. Acordul de tip *Stand-By*, ratificat prin Legea

64/1992, consemna o serie de angajamente ale guvernului României, între care cele mai importante au fost:

- atingerea stabilităţii macroeconomice, văzută ca fundamentul necesar pentru reuşita programului de reformă (pct.1).
- eliminarea dezechilibrelor externe şi interne prin politici financiare prudente, măsuri structurale menite să eficientizeze alocarea resurselor prin liberalizarea pieţelor, un nivel corespunzător al ratei dobânzii şi crearea cadrului legal şi facilitarea sectorului privat (pct.2);
- o ţintă de deficit public pe anul 1992 de 2% din PIB (pct.4);
- continuarea liberalizării preţurilor şi reducerea subvenţiilor la un număr de 16 bunuri de consum, inclusiv energie electrică (pct. 27);
- reducerea subvenţiilor pentru întreprinderi, inclusiv pentru industria minieră (pct. 17);
- înlocuirea ICM cu TVA (pct. 21);
- în privinţa preţului la gaze naturale, guvernul admitea practicarea unui preţ intern cu 30% sub cel de la nivelul internaţional şi se angaja la o creştere cu 10% trimestrial, în termeni reali, până la atingerea parităţii cu preţurile mondiale (pct. 27);
- asupra politicilor sociale, guvernul îşi exprima hotărârea de a menţine şi întări protecţia socială, pentru a preveni greutăţile suplimentare pentru populaţia aflată în perioada de tranziţie;
- subvenţiile pentru populaţie, estimate la 5,5% din PIB, urmau a fi menţinute (pct. 22);
- guvernul considera ca esenţială frânarea presiunilor inflaţioniste şi promovarea competitivităţii economiei şi, pe cale de consecinţă, se angaja să adopte o politică de indexare a salariilor pe termen lung, cu intenţia de a menţine creşterea de salarii sub rata inflaţiei. Pentru întreprinderile care depăşesc fondul de salarii de referinţă se aveau în vedere impozite penalizatoare de până la 500% (pct. 28);
- în ceea ce priveşte procesul de privatizare şi de lichidare a întreprinderilor, guvernul se angaja să adopte o strategie de restructurare printr-un program de ajustare structurală de la Banca Mondială, pe baza unui împrumut; până la sfârşitul anului 1992, guvernul preconiza să fie vândute cel puţin 400 de unităţi comerciale (pct. 31);

- în privinţa sectorului extern şi a balanţei de plăţi externe, se prognoza un context dificil pentru anul 1992, cu o nevoie de finanţare excepţională, de 650 milioane dolari SUA, care urma să fie satisfăcută prin trageri de la FMI şi G-24, pentru a aduce rezervele internaţionale la un nivel rezonabil (pct.37).

Guvernul se aştepta ca şomajul să ajungă la 1,4 milioane de persoane, reprezentând 14% din forţa de muncă şi la o creştere a cheltuielilor fondului de şomaj în PIB de la 0,2% în 1991 la 2,2% în 1992. În ceea ce priveşte cadrul legal al protecţiei sociale, guvernul a făcut trimitere la legile adoptate în anii 1990-1991.

Acoperirea nevoii de finanţare excepţională a devenit mai facilă prin semnarea în iunie 1992 a acordului de împrumut cu Banca Mondială, la care se făcea referire în memorandumul cu FMI, ca Împrumutul de ajustare structurală (SAL), în valoare de 400 milioane USD. Ratificat prin Legea 63/1992, acesta avea să fie împrumutul din partea Băncii Mondiale cu cel mai ridicat volum de finanţare de după 1990. Efectuarea tragerilor de către guvern peste limita de 250 de milioane USD era condiţionată de un progres realizat în îndeplinirea programului de ajustare structurală şi de realizarea acţiunilor prezentate în anexa 4 a acordului până la un nivel considerat satisfăcător de către Bancă (anexa 1, pct. 5). Dintre aceste acţiuni, cuprinse în anexa 4, listate în 10 puncte, cele mai importante vizau:

- stabilirea unui structuri satisfăcătoare pentru Bancă a preţului pentru ţiţei, electricitate, lignit, cărbune, inclusiv menţinerea parităţii cu preţurile mondiale, creşterea preţului la gaze naturale cu cel puţin 10% trimestrial în termeni reali, liberalizarea preţurilor la toate alte produse industriale şi de consum (pct. 4);
- finalizarea privatizării a 3.000 de magazine de stat şi 20 de întreprinderi de stat selecţionate (pct. 9);
- eliminarea restricţiilor referitoare la exporturile de bunuri, cu excepţia celor convenite cu Banca (pct. 6);
- înfiinţarea unei agenţii anti-monopol (pct. 5);
- continuarea menţinerii unui sistem de monitorizare a întreprinderilor de stat, convenit cu Banca, şi implementarea unui program de restructurare sau lichidare a întreprinderilor definite ca neviabile economic sau financiar, conform standardelor respectivului sistem;

- în privinţa măsurilor sociale (pct. 10), s-a convenit reformarea sistemului de alocaţii pentru copii şi reduceri de impozite pentru familiile cu copii, dar toate aceste cheltuieli sociale să nu depăşească 2% din PIB.

Tabel 3.7 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1990-1992

Indicator		1989	1990	1991	1992
PIB preţuri 1990	mld. lei	908,8	857,9	747,2	681,5
dinamică reală anuală	%	-6,7	-5,6	-12,9	-8,8
deflator PIB	%	100	113,6	295,1	300,0
rata inflaţiei	%	1,1	5,1	170,2	210,4
deficit cont curent	% PIB		-8,7	-3,5	-8,0
curs valutar leu-dolar		...	22,43	76,39	309,95
venituri publice	% PIB		38,7	41,2	36,8
cheltuieli publice	% PIB		37,7	38,1	41,4
câştig salarial real	1990 = 100	...	100	81,7	71,3
pensia medie reală	1990 = 100	...	100	74,3	56,3

Sursa: Anuarul Statistic al României 1990-2003, Rapoartele Anuale BNR 1991 – 1995.

Evoluţiile economice pe anul 1992 au infirmat aşteptările privind stoparea declinului şi macrostabilizarea economică incluse în *Memorandumul* cu FMI. În comparaţie cu 1991, PIB a scăzut cu 8,8% (al treilea an consecutiv de declin), inflaţia a atins 210%, iar salariul mediu real şi pensia medie reală au coborât la 71,3%, respectiv 63,1% din nivelul anului 1990. Pe sectorul extern, deşi importurile au fost limitate la 5,7 mld. USD, deficitul contului curent a urcat la 8,7% din PIB, punând presiune pe cursul valutar, care a sărit de la 76,39 lei/USD la 309,95 lei/USD.

Toamna anului 1992 a consemnat primele alegeri parlamentare şi prezidenţiale desfăşurate în conformitate cu Constituţia adoptată în anul 1991. În februarie 1993, noul guvern, condus de premierul Nicolae Văcăroiu, a înaintat Parlamentului *Strategia de reformă economico-socială a programului de guvernare*. Documentul pornea de la constatarea stării de criză, manifestată prin dezechilibrul dintre cererea internă şi oferta agregată, dezechilibre macroeconomice şi sectoriale. În acest context, guvernul se angaja să acorde prioritate stabilizării macroeconomice şi echilibrării raportului cerere-ofertă, prin oprirea declinului producţiei şi creştere economică. Pentru aceasta, guvernul se orienta spre reducerea cheltuielilor curente în favoarea celor de capital, necesare restructurării întreprinderilor cu capital majoritar de stat şi a regiilor autonome. În acest sens, guvernul preciza că se va implica prin finanţarea integrală sau parţială a investiţiilor necesare, sprijinirea prin subvenţii, inclusiv a

activităţilor şi companiilor neprofitabile, dar absolut necesare în angrenajul economiei naţionale. Firmele ineficiente, lipsite de viabilitate economică urmau a fi reprofilate, redimensionate sau lichidate, însă sub administrarea statului, aceste proces neputând fi realizat spontan, pe baza mecanismelor pieţei. În fine, pentru sporirea gradului de ocupare şi reducerea şomajului, guvernul îşi propunea relansarea investiţiilor publice şi sprijinirea celor private, cu capital autohton sau străin.

După expirarea acordului de tip *Stand-By* cu FMI în martie 1993, guvernul Văcăroiu nu a încheiat un nou acord cu Fondul, căutând obţinerea de finanţare externă pe cale bilaterală de la alte state, în special Canada şi SUA, şi de la bănci private, preponderent germane. Evoluţiile economice pe anul 1993 au fost mixte. Pe de o parte s-a reuşit stoparea declinului economic printr-o creştere a PIB cu 1,5% şi diminuarea deficitului extern la 4,4% din PIB. Dar incapacitatea asigurării unei finanţări externe consistente a pus presiune pe cursul de schimb, care a urcat la 760,05 lei/USD faţă 307,95 lei/USD în anul precedent. Inflaţia din 1993 a atins 256,1%, cea mai ridicată valoare de după 1990. În pofida creşterii economice, veniturile reale ale populaţiei s-au diminuat la circa 59% în cazul salariilor şi 56% în cazul pensiilor faţă de 1990. Începând cu anul 1992, bugetul general consolidat a început să înregistreze deficite, deoarece - din cauza căderii economice - nu mai exista o bază pentru veniturile la buget. Cheltuielile publice au însumat 38,7% din PIB în 1990, 41,2% în 1991, 36,8% în 1992 şi 33,4% în 1993, însă ponderea cheltuielilor sociale nu a depăşit 17% din PIB, atingând un minim de 15,2% în 1993.[279]

Necesitatea asigurării de finanţări externe atât pentru deficitul bugetului general consolidat, cât şi pentru deficitul de cont curent, reprezentând relaţiile economice de schimb ale României cu restul lumii, a condus guvernul la negocierea şi semnarea unui nou acord de tip *Stand-By* cu FMI în mai 1994, valabil pe 3 ani, aprobat prin OG 61/1994. Cele mai importante obiective şi măsuri incluse în *Memorandum* menţionau:

- declanşarea unui atac în forţă împotriva inflaţiei, considerată drept cea mai stringentă prioritate a guvernului, în condiţiile în care ajustările corective ale preţurilor în economie erau considerate a fi practic încheiate (pct. 3).

[279] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, "După 20 de ani: opţiuni pentru România," (Bucureşti: ICCV, 2010).

- pentru atingerea acestui obiectiv, precum şi a relansării durabile a creşterii economice şi echilibrării balanţei de plăţi, guvernul se pronunţa pentru o serie de măsuri în consonanţă cu precedentele acorduri cu FMI; respectiv, ţinerea sub control a deficitului public, mai ales cheltuielile publice curente, reducerea subvenţiilor, pe motiv că distorsionează alocarea resurselor (pct. 9-20);
- intensificarea reformei structurale prin privatizarea întreprinderilor şi lichidarea întreprinderilor cu pierderi, printr-un grafic convenit cu Banca Mondială (pct. 45).

Faţă de acordurile precedente, se observă o tendinţă de extindere, ca dimensiuni şi cuprindere, în detalii privind politicile publice a textului Memorandumului. Au fost introduse 12 anexe, care cuprind indicatori, termene, obiective şi repere cu rol de criterii de performanţă, pentru a fi analizate de experţii FMI în vederea eliberării tranşelor ulterioare. În plus, punctul 3 al aranjamentului fixează 17 condiţii, variind de la indicatori economico-financiari la adoptarea de legi, fără de care România nu poate accesa, la anumite date, sumele prevăzute. Faţă de durata de 3 ani a aranjamentului *Stand-By*, România a efectuat trageri doar până în august 1995, adică numai un an şi trei luni din perioada prognozată, experţii FMI apreciind că România a ieşit din condiţionalităţile prevăzute în acord.

În perioada 1994-1996, economia a avut o evoluţie ascendentă, cu o creştere a PIB de 15% faţă de anul 1993. Inflaţia a coborât la 32% în 1995 şi 38% în 1996. Salariul mediu real a urcat la 72,7% faţă de puterea de cumpărare din 1990, iar pensia medie reală la 63,1%, valoare ce nu va mai fi atinsă decât după 2004. În acelaşi timp, însă, s-a deteriorat situaţia deficitelor. Deficitul public a atins 3,9% din PIB în 1996, iar deficitul de cont curent - în esenţă diferenţa dintre importurile şi exporturile de bunuri şi servicii - se situa la 7,3% din PIB (vezi tabel 3.8). În condiţiile suspendării finanţării FMI în 1995, guvernul s-a orientat către alte surse pentru finanţarea deficitului extern, respectiv emiterea de obligaţiuni pe pieţele financiare internaţionale, împrumuturi de la bănci private, îndeosebi germane şi britanice, relaţii bilaterale şi împrumuturi de la Banca Mondială.

Tabel 3.8 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1993-1996

Indicator		1993	1994	1995	1996
PIB - dinamică reală anuală	%	1,5	3,9	7,1	3,9
deflator PIB	%	327,4	239,1	135,3	145,3
rata inflaţiei	%	256,1	136,7	32,3	38,8
curs valutar leu-dolar		760,05	1.655,09	2.033,26	3.082,6
deficit cont curent	% PIB	-4,4	-1,4	-5,0	-7,3
venituri publice	% PIB	33,4	31,5	32,1	29,9
cheltuieli publice	% PIB	33,5	33,4	34,7	33,6
câştig salarial real	1990 = 100	59,4	59,4	66,5	72,7
pensia medie reală	1990 = 100	56,3	55,0	61,4	63,1

Sursa: Anuarul Statistic al României 1994 - 2002, Rapoartele anuale BNR 1993-2000.

În 1995, România a depus cererea de a deveni stat membru al Uniunii Europene, iar impactul asupra reformei a fost dat de un nou reper strategic, respectiv *Strategia naţională de pregătire a aderării României la Uniunea Europeană*, document adoptat în iunie 1995 la Snagov. Documentul a fost elaborat de o comisie prezidată de academicianul Tudorel Postolache, reunind reprezentanţi ai guvernului, ai partidelor Parlamentare, oameni de ştiinţă şi alţi reputaţi specialişti. În esenţă, *Strategia* identifica decalajele economice dintre România şi Uniunea Europeană şi propunea scenarii de recuperare a acestor decalaje şi obiective pe principalele direcţii ale politicii economice. În vederea recuperării respectivelor decalaje, era propusă promovarea unor politici active, de sprijinire de către stat, cu ajutorul instrumentelor financiare, a activităţii economice şi a dezvoltării regionale şi locale.

Banca Mondială a oferit asistenţă financiară în anii 1994-1996 pentru o serie diversificată de programe. Pe domeniul social, Banca a finanţat reforma sistemului de învăţământ, concretizată prin Legea învăţământului din 1995 cu două împrumuturi, ambele în valoare de 50 milioane USD, acordate în 1994 şi, respectiv, 1996. Cel de al doilea împrumut a fost axat pe susţinerea reformei în învăţământul superior. Legea învăţământului din 1995 prevedea principiul autonomiei universitare, oferind o nouă logică a finanţării învăţământului superior şi a cercetării.

Principala destinaţie a împrumuturilor Băncii Mondiale a fost însă restructurarea şi modernizarea industriei, în special cea a energiei şi transporturilor. Acordul *FESAL* (ajustarea sectorului financiar şi al întreprinderilor), în valoare de 150 milioane USD, a fost ratificat prin OG 14/1996. FESAL prevedea, printre condiţionalităţile din anexe, privatizarea, restabilirea unui flux financiar numerar pozitiv sau lichidarea tuturor întreprinderilor aflate în regim de supraveghere specială.

Alegerile din toamna anului 1996 au consfinţit prima alternanţă democratică la putere. Noul cabinet, condus de premierul Victor Ciorbea, a expus concepţia asupra situaţiei economico-sociale în preambulul noului acord de tip *Stand-By*, încheiat cu FMI în aprilie 1997. Memorandumul respectiv a fost convenit cu Fondul pe o perioadă de un an şi a fost adoptat prin OG 30/1997. Conform poziţiei guvernului, menţionată în scrisoarea de intenţie, deteriorarea situaţiei macroeconomice îşi are drept cauză relaxarea politicilor economice începând cu ultima parte a anului 1994, rezultând deficite publice şi deficite externe. În plus, România se afla într-un stadiu relativ incipient al tranziţiei spre economia de piaţă, cu structuri economice care oferă puţine speranţe de îmbunătăţire a nivelului de trai pentru marea majoritate a populaţiei (pct. 1-4). Obiectivele fundamentale ale programului s-au axat pe (1) politici macroeconomice şi financiare şi (2) reforma structurală şi măsurile sociale. În privinţa politicilor macroeconomice, guvernul expune principalele măsuri luate de la începutul anului, respectiv liberalizarea preţurilor, ajustări masive ale preţurilor controlate şi deprecierea leului. Un prim succes este considerat liberalizarea pieţei valutare de la 18 februarie 1997. Guvernul se angajează să ajusteze lunar preţurile la utilităţi şi servicii publice, în conformitate cu indicele preţurilor de consum. Măsurile privind reformele structurale şi măsurile sociale conţin angajamentele guvernului privind accelerarea privatizării sau lichidării întreprinderilor de stat, după cum urmează:

- în industrie urmau a fi lichidate sau privatizate până la sfârşitul anului 1997, 42 de companii; în total, 2.750 de companii trebuiau privatizate până la 31 mai 1997 şi alte 3.600 până la sfârşitul anului, reprezentând 60% din totalul întreprinderilor ce urmau a fi privatizate (pct. 45). Norma de privatizări pentru anul 1997 era, conform acestor date, de 30 de întreprinderi pe săptămână;
- în privinţa măsurilor sociale, cheltuielile sporite cu subvenţiile directe şi indirecte erau considerate ca favorizând grupuri de interese în detrimentul păturilor vulnerabile ale populaţiei. Guvernul se angaja, într-o perspectivă pe termen mediu, să elaboreze o strategie cuprinzătoare privind sărăcia şi să menţină ponderea în PIB a bugetelor educaţiei şi sănătăţii (pct. 55, 56);
- întregul program pleca de la prezumţia că, prin măsurile necesare, PIB ar putea scădea cu 1-2% în 1997, urmând o reluare a creşterii economice în 1998.

- Obiectivele cuprinse în acordul cu FMI din 1997 au fost prinse şi în acordurile de ajustare structurală cu Banca Mondială, semnate şi ratificate în aceeaşi perioadă de timp. Este vorba de modificarea matricei FESAL în februarie 1997 şi împrumutul de ajustare a sectorul agricol ASAL, ratificat prin OG 13/1997. Potrivit programului ASAL, guvernul şi-a asumat, conform condiţionalităţilor din anexa 3 a acordului de împrumut, următoarele angajamente:
- toate fermele de creştere a porcinelor şi păsărilor să fie privatizate sau, dacă nu, să fie iniţiată lichidarea;
- cel puţin 50 dintr-o listă de 75 foste ferme de stat să fie organizate în unităţi mai mici şi privatizate sau, dacă nu, iniţiată lichidarea lor;
- privatizarea sau iniţierea lichidării a cel puţin 20 de societăţi din cadrul Agenţiei Naţionale pentru Produse Agricole, 30 de societăţi Comcereal şi 1.500 dintr-o listă de 1.682 de societăţi de stat şi 82 de foste prestatoare de servicii agricole;
- măsuri pentru privatizarea a 14 societăţi Comcereal;
- eliminarea tuturor subvenţiilor pentru îngrăşăminte, reducerea cu 25% în termeni nominali a subvenţiilor pentru seminţe,
- privatizarea sau lichidarea a două societăţi de seminţe, Unisem şi Semrom.

Revizuirea acordului *FESAL* a avut în vedere privatizarea unor societăţi comerciale şi regii autonome (monopoluri publice). În acest sens, guvernul s-a angajat:

- să ofere spre privatizare cel puţin 50 de întreprinderi pe săptămână, inclusiv 400 de întreprinderi de mărime medie şi 50 de mari întreprinderi până la sfârşitul anului 1997;
- să închidă unităţile neviabile, chiar şi unele regii autonome, pentru a reduce pierderile din economie.[280]

Un acord de împrumut special cu Banca Mondială a avut drept obiectiv furnizarea de asistenţă în privatizarea Romtelecom, compania de stat cu statut de monopol, la vremea aceea, pe piaţa telefoniei fixe. În valoare de 30 milioane USD, acordul a fost semnat în mai 1998 şi ratificat prin OG 88/1998.

Faţă de evoluţiile socio-economice preconizate în Memorandumul cu FMI pe 1997-1998, impactul economic al liberalizării de curs valutar din 18 februarie

[280] Iulian Văcărel, *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990-2000* (Bucureşti: Expert, 2001), pp. 330-331.

1997 - rezultat şi din măsurile succesive, prevăzute în acordurile cu Fondul şi Banca - a fost mult mai substanţial. Şocul deprecierii bruşte din primele luni ale anului 1997 de la un curs mediu pe 3.700 lei/USD la 7.200 lei/USD, a condus la un val inflaţionist. Cu o rată medie a inflaţiei de 154,8%, băncile au fost nevoite să mărească substanţial dobânzile la creditele acordate în perioada anilor 1995-1996, când dobânzile erau stabilite după o valoare a inflaţiei de 36-38%. În acest mod, debitorii băncilor, respectiv companiile care au accesat respectivele credite, au fost puse în situaţia de a achita sume mult mai mari decât cele prognozate în planul de afaceri, determinând chiar incapacitate de plată. Cele mai expuse bănci au fost Bancorex, care finanţase în iarna 1996-1997 importurile energetice ale României, şi Banca Agricolă, creditor al campaniei agricole 1996 şi al împrumuturilor speciale pentru despăgubirea agricultorilor afectaţi de calamităţile naturale din 1995-1996. În cazul Băncii Agricole, situaţia a fost complicată de lichidările întreprinderilor agroalimentare, conform programului ASAL. Cele două instituţii bancare au acumulat creanţe uriaşe, creditele au devenit neperformante şi au fost preluate la datoria publică. La scara întregii economii, acesta a fost mecanismul recesiunii 1997-1999: şocul valutar din 1997 a erodat masiv puterea de cumpărare a populaţiei, fapt ce a condus la scăderea vânzărilor de bunuri şi servicii, deci la o activitate economică redusă pentru întreprinderi.[281] Sistemul bancar s-a confruntat cu incapacitatea de plată a multor astfel de întreprinderi, incapacitate ce a condus la falimente bancare, iar din cauza dobânzilor reale pozitive foarte ridicate nici nu a mai putut credita economia care, astfel, s-a văzut lipsită de o sursă de finanţare necesară relansării.

Tabel 3.9 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1997-2000

Indicator		1997	1998	1999	2000
PIB - dinamică reală anuală	%	-6,1	-4,8	-1,2	2,1
deflator PIB	%	247,3	155,2	147,8	144,3
rata inflaţiei	%	154,8	59,1	45,8	45,7
curs valutar leu-dolar		7.167,9	8.874,5	15.332,9	21.692,7
deficit cont curent	% PIB	-6,1	-7,2	-3,8	-3,7
venituri publice	% PIB	30,7	35,0	34,4	31,2
cheltuieli publice	% PIB	34,3	38,3	36,3	35,2
câştig salarial real	1990 = 100	56,2	58,4	57,0	59,4
pensia medie reală	1990 = 100	50,3	49,2	47,2	44,0

Sursa: Anuarul Statistic al României 1999 - 2005, Rapoartele anuale BNR 1996-2000.

[281] Florin Georgescu, *Starea economico-socială a României în anul 2000* (Bucureşti: Expert, 2001), pp. 88-93.

La rândul său, sectorul public s-a confruntat cu venituri fiscale mult mai reduse din pricina recesiunii şi cu o scădere a capacităţii statului de a finanţa obligaţiile ce îi revin, referitoare la serviciile publice, în special cele sociale. În anii 1997 şi 1998, PIB a scăzut cu 6,1%, respectiv 4,8%, iar inflaţia a atins 154,8% şi, respectiv, 59,1%. La sfârşitul anului 1998, salariul mediu real reprezenta 58,4% din puterea de cumpărare din 1990, iar pensia medie reală doar 49,2%. Faţă de deficitul de cont curent raportat la PIB din 1996 (7,3%) - un element de bază al motivaţiei guvernului în iniţierea programului de macrostabilizare împreună cu FMI în aprilie 1997 - datele pe 1997 şi 1998 nu arată îmbunătăţiri semnificative, ci deficite de 6,1% din PIB şi, respectiv, 7,2%. În acelaşi timp, deficitul public s-a menţinut la peste 3% din PIB, soldul negativ din 1998 fiind cu 0,6 puncte procentuale sub cel din 1996, în condiţiile unui PIB redus cu 11,6% (vezi tabel 3.9). În privinţa cheltuielilor bugetare, preluarea creditelor neperformante ale sistemului bancar la datoria publică a împins categoria de plăţi aferente datoriei publice la poziţia secundă în topul categoriilor de cheltuieli, reprezentând 31,2% din totalul cheltuielilor bugetare în 1998.[282]

În contextul recesiunii economice, o nouă problemă majoră pentru guvern în anul 1999 a fost dată de ratele scadente de plată ale datoriei externe, acumulându-se atât plăţi aferente împrumuturilor de la instituţiile financiare internaţionale de la începutul anilor 1990, cât şi cele din obligaţiunile şi împrumuturile la bănci private din anii 1995-1996. În condiţii normale, respectivele datorii puteau fi refinanţate, adică noi împrumuturi care să le plătească pe cele vechi, datoria fiind astfel „rostogolită". Însă performanţele economice negative au condus la degradarea ratingului internaţional al României, deci la dobânzi mari cerute de creditorii internaţionali, fapt care însemna că respectivele credite deveneau inaccesibile. Nevoia finanţării plăţilor aferente datoriei externe şi a unui deficit masiv al contului curent a determinat guvernul să apeleze la asistenţa oferită de instituţiile financiare internaţionale. Obiectivul nu era atât finanţarea în sine, cât şi semnalul oferit pieţelor financiare că România se află într-o poziţie financiară sustenabilă.

Guvernul Radu Vasile a semnat un nou acord de tip *Stand-By* cu FMI în august 1999, cu o durată de 18 luni, ratificat prin OG 30/1999. În Scrisoarea de intenţie către directorul general al FMI, situaţia economică era caracterizată de

[282] Anuarul Statistic al României 2003.

guvern ca foarte dificilă. *Memorandumul* conţinea o serie de prevederi, între care se disting:

- indicarea drept obiective centrale: reducerea deficitului de cont curent cu 0,8 mld. USD, scăderea inflaţiei la 38% până la sfârşitul anului şi creşterea rezervelor valutare ale BNR cu 0,5 mld. USD; pentru anul 1999, guvernul admitea o proiecţie de scădere a PIB cu 3,5% (pct. 10).
- reducerea semnificativă a deficitului public, limitarea creşterii salariului nominal din sectorul public cu mult sub rata inflaţiei şi a deprecierii leului, menţinerea condiţiilor severe de creditare şi reducerea pierderilor din sectorul public prin privatizarea şi restructurarea întreprinderilor (pct. 11);
- pentru reforma structurală şi politica socială, guvernul menţionează semnarea unui nou acord cu Banca Mondială privind un program de ajustare structurală; conform acestui program, urmau a fi lichidate 40 de întreprinderi şi închise 46 de mine (pct. 31).
- în privinţa privatizării, guvernul considera ca realizări notabile vânzarea Romtelecom, Banc Post şi BRD, dintr-un total de 585 întreprinderi de la începutul anului 1999, din care 35 mari întreprinderi. Pentru viitor, guvernul se angaja să experimenteze, în colaborare cu Banca Mondială, câteva noi metode de privatizare care, deşi puteau să nu aibă rezultate imediate, vor accelera privatizarea pe termen mediu (pct. 32);
- în ceea ce priveşte sectorul bancar, guvernul se angaja să lichideze Bancorex şi să privatizeze Banca Agricolă.

Memorandumul din 1999 conţine peste 16 pagini, mai mult de jumătate din întregul text cuprinzând condiţionalităţile aferente împrumutului. O noutate e reprezentată de acţiunile de tip precondiţie, fără de care împrumutul nu poate fi accesat (Anexa A). Restul cuprind indicatori de performanţă privind active BNR, masa monetară, sistemul bancar, plafoane de îndatorare publică, arierate, fonduri de salarii din sectorul public etc. O altă noutate este pretenţia Fondului ca România să obţină şi o finanţate externă din sectorul bancar, fără de care nu se eliberează tranşe de la FMI. Având în vedere dobânzile mari cerute de băncile internaţionale (17% euro, 18,5% USD), ministrul de Finanţe de la acea dată menţionează în scrisoarea de intenţie că ar fi foarte util pentru România ca Fondul să fie de acord cu o sumă mai redusă, iar suma împrumutată să fie majorată ulterior, când piaţa este mai favorabilă. Joseph Stieglitz, fost

economist-şef al Băncii Mondiale, a criticat practica de atunci a FMI, prin care încheierea acordului şi acordarea sumelor era practic condiţionată de contractarea unui împrumut mic de pe pieţele private de capital, în raport cu valoarea sumei totale. Astfel, nu numai că Fondul îşi nega misiunea sa de creditor de ultimă instanţă, dar supunea România riscului de a depinde de acordarea unui împrumut privat în condiţii ce nu puteau fi avantajoase.[283]

Acordul de împrumut cu Banca Mondială la care se făcea referire în *Memorandumul* din 1999 era programul *PSAL 1* (ajustarea structurală a sectorului privat), în valoare de 300 milioane USD, ratificat prin OG 44/1999. Premierul Radu Vasile l-a desemnat drept negociator-şef din partea părţii române pe Traian Băsescu, pe atunci ministru al Transporturilor.[284] Condiţionalităţile acestui împrumut sunt prezentate în anexa 3, pe patru direcţii de acţiune:

(1) restructurarea băncilor;

(2) privatizare;

(3) mediul de afaceri;

(4) atenuarea costurilor sociale.

Cele mai importante măsuri ale PSAL 1, în plus faţă de cele menţionate în acordul cu FMI, sunt:

- înfiinţarea Agenţiei de Valorificare a Activelor Bancare (AVAB);
- oferirea spre privatizare a ALRO, Alprom, Sidex, Petrom;
- selecţia a câte 5 mari întreprinderi pentru privatizare, respectiv lichidare, cu bănci de investiţii sau lichidatori internaţionali, acceptabili Băncii;
- oferirea spre privatizare a altor 30 de mari întreprinderi de stat;
- privatizarea prealabilă, cu dovezi satisfăcătoare pentru Bancă, a cel puţin 15 de întreprinderi de stat şi cel puţin 600 de întreprinderi mici şi mijlocii, reprezentând cel puţin 5% din portofoliul FPS;
- numirea de lichidatori sau oprirea activităţii pentru întreprinderile generatoare a 12% din pierderile aferente portofoliului Fondului Proprietăţii de Stat (FPS);
- reduceri de personal proporţionale cu 25% din pierderile contabile a şase societăţi miniere şi închiderea altor 10 mine.

---

[283] Joseph Stiglitz, *Globalization and its discontents* (London: Penguin Books, 2002), pp. 203-205.

[284] Fostul premier Radu Vasile mai notează şi că echipa de negociatori ai Băncii Mondiale a fost premiată de conducerea instituţiei financiare internaţionale; Radu Vasile, *Cursă pe contrasens* (Bucureşti: Humanitas, 2002), p. 147.

- în privinţa atenuării costurilor sociale, guvernul e precondiţionat de o serie de măsuri referitoare la cadrul juridic al plăţilor compensatorii şi prezentarea de rapoarte privind execuţia fondului de şomaj, numărul persoanelor care primesc ajutor social, nivelul nominal şi real al acestora şi un plan de acţiune pentru îmbunătăţirea sistemelor de asistenţă socială.

În octombrie 1999, guvernul României a contractat un alt împrumut de la Banca Mondială, în valoare de 44,5 milioane USD, ratificat prin OG 11/2000, privind închiderea altor 29 de mine. Pe componenta de politici sociale, cel mai important împrumut oferit de Banca Mondială a vizat reforma sistemului sanitar, respectiv trecerea la un sistem de asigurări de inspiraţie germană şi înfiinţarea Casei Naţionale de Asigurări de Sănătate, cu buget de sine stătător, ca fond special în cadrul bugetului general consolidat. Proiectul de reformă al sistemului sanitar a totalizat 40 milioane USD, fiind aprobat prin OG 68/2000.

Rezultatele economice pe anul 1999 au fost în linie cu aşteptările pesimiste ale guvernului din Memorandumul FMI. Economia a trecut în al treilea an consecutiv de declin, fiind o a doua astfel de perioadă, după anii 1990-1992. Scăderea cu 1,2% a PIB a fost acompaniată de o inflaţie de 45,8%. Salariul mediu real a reprezentat doar 57% din puterea de cumpărare a anului 1990, iar pensia medie reală 47,2%. Deficitul public şi deficitul extern şi-au micşorat sensibil ponderea în PIB, atingând 2%, respectiv 3,8% (BNR, 1991-2005, INS, 2005). În această situaţie, FMI a considerat că România a ieşit din limitele stabilite prin *Memorandum*, neacordând decât o sumă situată sub 200 milioane USD.

În decembrie 1999, la 4 ani după depunerea cererii de aderare, România a fost invitată să înceapă negocierile pentru statutul de Stat Membru al Comunităţilor Europene/Uniunii Europene în cadrul Summit-ului de la Helsinki. Ca urmare, cadrul strategic al tranziţiei a suferit schimbări sensibile. Statutul de stat în curs de negociere oferea României nu numai o îmbunătăţire a ratingului şi condiţii mai avantajoase de a obţine finanţare externă, ci şi asistenţă financiară nerambursabilă de preaderare din partea Comunităţilor Europene. Noul reper strategic al reformei a fost dat de strategia de dezvoltare pe termen mediu, convenită cu UE ca document strategic al politicilor publice pe perioada de preaderare. Redactată de un colectiv coordonat de premierul Mugur Isărescu şi acad. Tudorel Postolache, *Strategia* îşi propunea, în cadrul politicilor structurale, finalizarea procesului de privatizare a societăţilor din industrie, expunerea unităţilor industriale rămase în proprietate publică la forţele pieţei, în condiţiile întăririi disciplinei legislative din domeniul concurenţei (inclusiv legea

falimentului).[285] La capitolul resurse umane şi politici sociale, guvernul îşi propunea: continuarea reformei educaţiei; reforme în sănătate pentru eficienţa serviciilor; libertatea de alegere a prestatorilor; corelarea finanţării cu nivelul economiei; reforma în asistenţa socială prin trecerea de la programe cu eligibilitate universală la programe orientate către categorii specifice ale populaţiei; în domeniul pensiilor, restabilirea echilibrului financiar, echitate generală şi complementaritatea sistemului de plăţi în flux (PAYG) cu fonduri capitalizate; asupra ocupării şi şomajului, deplasarea accentului de la măsurile pasive la cele active; în fine, armonizarea legislaţiei muncii cu acquis-ul comunitar.[286] În sensul obiectivelor pe domeniul pensiilor, în special restabilirea echilibrului financiar, a fost adoptată o reformă prin Legea 19/2000.

Finanţările oferite de UE şi schimbarea percepţiei internaţionale asupra României şi-au făcut simţit efectul chiar din anul 2000. Recesiunea a fost stopată printr-o creştere a PIB cu 2,1%, dar cu o menţinere a inflaţiei la 45%. Salariul mediu real a urcat la 59,4% din puterea de cumpărare din 1990, dar pensia medie reală a coborât la 44%, cel mai scăzut nivel de pe întreaga perioadă a tranziţiei. Deficitul de cont curent a rămas în parametrii anului precedent (3,7%), în timp ce deficitul bugetar a urcat de la 2% la 3,7% din PIB.

După alegerile din 2000, noul guvern - condus de premierul Adrian Năstase - a accelerat ritmul negocierilor de aderare la UE. Împreună cu Comisia Europeană, guvernul a elaborat strategii pentru fiecare domeniu de politici publice supus cadrului larg al reformelor de preaderare. Din perspectiva tranziţiei şi a dezvoltării sociale, cele mai relevante documente ale perioadei 2001-2007 sunt *Programele Economice de Preaderare* (PEP), *Memorandumul Comun al Incluziunii Sociale România-UE* (*JIM*) şi acordurile cu FMI şi Banca Mondială. Comisia Europeană a iniţiat şi o serie de reforme instituţionale în administraţia publică, prin intermediul programelor de twinning cu cele 15 state membre UE de la acea vreme. Relaţia României cu instituţiile financiare internaţionale, în special FMI, a pornit de la necesitatea monitorizării progreselor economice pe perioada de preaderare şi de îndeplinire a obligaţiilor asumate. Pe cale de consecinţă, măsurile prevăzute în ediţiile succesive ale PEP sunt prinse - şi derivă din - acordurile cu Fondul şi Banca.

---

[285] Mugur Isărescu şi Tudorel Postolache, (coord). *Strategia de dezvoltare economică a României pe termen mediu* (Bucureşti: Centrul Român de Economie Comparată si Consensuală, 2000), pp. 92-94.

[286] Ibid. , pp. 104-108.

În noiembrie 2001, guvernul României a semnat cel de-al şaselea aranjament pentru un Acord de tip *Stand-By* cu FMI, pe o durată de 3 ani, în valoare de 300 milioane SDR, ratificat prin OUG 147/2001. Obiectivele *Memorandumului* au fost reducerea inflaţiei (până la o singură cifră în 2004, cel târziu 2005), atingerea unui nivel al deficitului de cont curent de 5% din PIB în 2005 şi o creştere economică medie anuală de 5-6%, pentru a reduce decalajele faţă de UE. Strategia de bază pentru atingerea acestor obiective menţiona o poziţie fiscală de sprijin, o politica salarială prudentă în sectorul bugetar şi al întreprinderilor de stat, măsuri de reducere a cheltuielilor şi pierderilor din sectorul de stat, inclusiv prin accelerarea privatizării, şi o politică monetară restrictivă. Cele mai importante măsuri concrete ale Acordului au inclus:

- creşterile la preţurile administrate, ce nu aveau să fie amânate (pct. 5 şi 6). Printre condiţionalităţile prevăzute ca măsuri concrete asumate de guvernul României se aflau majorări de preţuri la energie electrică, energie termică şi gaze naturale;
- privatizarea BCR, restructurarea Eximbank şi CEC, privatizarea Sidex, ALRO, Alprom, şi lichidarea a 15 întreprinderi până la 20 octombrie 2001, prevăzute în programul de ajustare structurală PSAL 2.
- Memorandumul din 2001 se remarcă prin criteriile de performanţă foarte detaliate, care cuprind date şi cote precise privind ajustările de preţuri, dublate de un memorandum tehnic de înţelegere pentru acordul Stand-By, care aproape echivalează, ca întindere, cu textul propriu-zis al memorandumului.
- Acordul de împrumut PSAL 2, în valoare de 300 milioane USD a fost semnat de Banca Mondială şi guvernul României în decembrie 2002. Negocierile pentru PSAL 2 au avut ca punct de plecare întreprinderile din PSAL 1 care nu fuseseră încă privatizate. Condiţionalităţile PSAL 2 au inclus:
- privatizarea BCR, restructurarea CEC, privatizarea ALRO, Alprom, Petrom, Distrigaz Sud şi Distrigaz Nord, a două societăţi de distribuţie a electricităţii;
- adoptarea unei strategii de privatizarea a sectorului de producţie de electricitate;
- pe componenta socială: finanţarea suficientă a venitului minim garantat, implementarea legii privind sistemul naţional de asistenţă socială,

reforma sistemului public de pensii prin introducerea în Parlament a proiectului de lege privind pilonul pensiilor private obligatorii.

Spre deosebire de acordurile de tip *Stand-By* precedente, Acordul cu FMI din perioada 2001-2003 a fost dus la îndeplinire, România având eliberate pentru tragere toate tranşele aferente. De altfel, elementele cheie din Acordul cu FMI şi programul PSAL 2 deveniseră parte a hărţii de drum (roadmap) indicată de Comisia Europeană pentru finalizarea cu succes a negocierilor de aderare. Reuşita programelor prin îndeplinirea condiţionalităţilor a avut un rol esenţial în acordarea statului de economie de piaţă funcţională de către Comisie şi, pe cale de consecinţă, îndeplinirea criteriilor economice de aderare. Acest criteriu fiind îndeplinit, România a putut încheia negocierile de aderare la finele anului 2004 şi a semnat tratatul de aderare în 2005, urmând să devină stat membru UE la 1 ianuarie 2007. Fără îndeplinirea angajamentelor, adică fără privatizările strategice din anii 2001-2006, aderarea României la UE ar fi fost compromisă.

La sfârşitul anului 2004, nivelul PIB a ajuns foarte apropiat de cel din 1990, graţie a patru ani de creştere economică cu o medie anuală, în conformitate cu obiectivul indicat în *Memorandumul* din 2001, ceea ce a însemnat o creştere de 25% peste nivelul PIB din 2000. Procesul de dezinflaţie a fost un succes, inflaţia coborând la o singură cifră anul următor, în 2005 (5%). Sectorul public a înregistrat în 2004 un deficit de 1,1% din PIB (vezi tabel 3.10). Dezechilibrul extern s-a menţinut şi accentuat, România înregistrând deficite de cont curent într-o dinamică ascendentă, atingând 7,6% din PIB în 2004, valoare comparabilă cu cea din 1996, ultimul an dinaintea recesiunii 1997-1999.

Tabel 3.10 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2001-2004

Indicator		2001	2002	2003	2004
PIB - dinamică reală anuală	%	5,7	5,0	5,2	8,3
deflator PIB	%	137,4	123,4	119,2	113,6
rata inflaţiei	%	34,5	22,5	15,3	11,9
curs valutar leu-euro		26.026,9	31.255,3	37.555,9	40.532,1
deficit cont curent	% PIB	-5,5	-3,4	-6,0	-7,6
venituri publice	% PIB	30,1	29,5	29,6	30,0
cheltuieli publice	% PIB	33,3	32,1	31,8	31,2
câştig salarial real	1990 = 100	62,4	63,9	70,8	78,3
pensia medie reală	1990 = 100	46,6	48,2	51,6	57,7

Sursa: Anuarul Statistic al României 1999 - 2005, Rapoartele anuale BNR 2000-2006.

În decembrie 2004, noul guvern de coaliţie condus de premierul liberal Călin Popescu Tăriceanu s-a instalat la Palatul Victoria. Principala măsură luată

în prima şedinţă de guvern a fost modificarea codului fiscal prin renunţarea la sistemul progresiv de impozitare a venitului global al persoanelor fizice şi introducerea unei cote procentuală de 16%. În paralel, impozitul pe profit a fost coborât de la 25% la 16%. Pachetul de măsuri a fost etichetat drept „cotă unică", principalele două impozite directe având aceeaşi cotă de impunere. Impactul financiar imediat al măsurilor a fost scăderea veniturilor publice, de unde un diferend cu oficialii FMI. Cu numai câteva luni înainte, în iulie 2004, România semnase un acord de tip *Stand-By* preventiv cu FMI, care stipula un plafon maxim de 250 milioane SDR din care poate efectua trageri numai în caz de urgenţă. Rolul acordului a fost de supraveghere şi evaluare a politicilor guvernamentale, pe o durată de 2 ani, până în 2006. Reprezentanţii FMI considerau că măsura de trecere la cotă unică punea în pericol ţintele macroeconomice din acord, în special cele privind deficitul public. În 2005, acordul a fost suspendat, prin acordul ambelor părţi.

Deşi programul cu FMI a fost încheiat după prima evaluare, guvernul Tăriceanu a continuat îndeplinirea cerinţelor din harta de drum pre-aderare. După cum am văzut, măsurile cheie erau cele din acordurile precedente cu FMI şi PSAL 2 cu Banca Mondială. Pe această bază, au fost făcute o serie de privatizări strategice:

- filialele de distribuţie Electrica Banat şi Dobrogea către compania italiană Enel (2005);
- filiala de distribuţie Electrica Oltenia către firma cehă Cez (2005)
- Distrigaz Sud către Gaz de France (2006);
- Distrigaz Nord către compania germană Eon Gaz (2006);
- în sectorul bancar: BCR a fost preluată de banca austriacă Erste Bank (2006);
- filiala de distribuţie Electrica Muntenia Sud (Bucureşti-Ilfov) către Enel (2007).

În anii 2005-2008, economia a continuat creşterea. PIB din 2008 era cu peste 28% peste cel din 2004. Rata inflaţiei a coborât în sfârşit la un nivel în care putea fi exprimată cu o singură unitate. Un alt semn al învingerii inflaţiei a fost aprecierea leului faţă de valutele străine. Veniturile populaţiei au crescut masiv, trecând peste valorile din 1990 (a se vedea tabelul 3.11).

Tabel 3.11 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2005-2008

Indicator		2005	2006	2007	2008
PIB - dinamică reală anuală	%	4,2	7,9	6,3	7,3
deflator PIB	%	112,2	110,6	113,5	115,2
rata inflaţiei	%	9,00	6,56	4,84	7,85
curs valutar leu-euro		3,62	3,52	3,34	3,68
deficit cont curent	% PIB	-8,6	-10,4	-13,4	-11,6
venituri publice	% PIB	30,3	31,0	30,6	32,0
cheltuieli publice	% PIB	31,1	32,7	32,8	36,7
câştig salarial real	1990 = 100	89,5	97,4	111,8	130,3
pensia medie reală	1990 = 100	62,3	68,1	83,6	112,1

Surse: Anuarul Statistic al României 2005-2008, INS - Buletinele statistice lunare 2009-2010; Rapoartele anuale ale BNR 2005-2009, BNR - Buletinele statistice lunare 2009-2010.

Economia României post-tranziţie. Criza începută la sfârşitul anului 2008

Prosperitatea economică a anilor 2007-2008 a făcut uitate greutăţile tranziţiei. Perioada de tranziţie era depăşită, fie şi pentru că nu se mai vorbea de ea. Pentru mulţi români, momentul aderării României la Uniunea Europeană pe 1 ianuarie 2007 a marcat faptic intrarea într-o nouă perioadă istorică. Analizând elementele structurale, economia României anilor 2007-2008 este foarte diferită de cea a anilor '90. Prin strategia sa, materializată în acordurile instituţiile financiare internaţionale, procesul de tranziţie este factorul determinant în această schimbare structurală.

România în tranziţie s-a confruntat cu un deficit extern structural. Valuta care intra în ţară prin exporturi era insuficientă pentru a achita importurile de materii prime şi bunurile de larg consum pentru populaţie. Fără intrări masive de capital străin, singura sursă de valută o reprezentau împrumuturile externe, iar cea mai convenabilă sursă a acestora era reprezentată de instituţiile financiare internaţionale. Reformele economice au fost marcate de măriri de preţuri şi deprecieri ale monedei naţionale, care au însemnat o inflaţie ce a erodat permanent puterea de cumpărare a populaţiei. În paralel, cealaltă mare sursă a sărăciei a fost şomajul. Industria, principalul angajator din 1990, nu mai reprezenta decât 26,9 % din valoarea adăugată brută în 2007, faţă de 44% în 1990. Din 8,8 milioane de locuri de muncă în 1990, au fost pierdute peste 3,4 milioane până în 2006, ultimul an dinaintea aderării. Pe toată durata tranziţiei, etalonul în analiza PIB şi a nivelului de trai al populaţiei a fost anul 1990. Începând cu 2004, PIB s-a aflat peste valoarea în preţuri constante din 1990. Salariul mediu a atins valoarea

din 1990, în termeni reali, de abia în 2007, iar pensia medie reală, un an mai târziu. Tranziţia a avut totodată şi o serie de costuri sociale, marcate de fenomene de sărăcie şi dezagregare socială, pe fondul creşterii inegalităţilor sociale.[287]

Tabel 3.12 Indicatori economici şi financiari ai perioadei 2005-2008

		2005	2006	2007	2008
deficit cont curent	mld. euro	-6,9	-10,2	-16,7	-16,2
din care, remitenţe	mld. euro	3,93	5,25	6,26	6,61
excedent cont de capital şi financiar, fără tranzacţii bnr	mld. euro	11,91	14,69	21,97	17,79
din care, împrumuturi externe pe termen mediu şi lung	mld. euro	3,24	2,25	5,27	5,72
din care, împrumuturi externe pe termen scurt	mld. euro	1,54	4,74	1,52	-0,85

Surse: Buletinele lunare BNR 2009-2010, Anuarul Statistic al României 2008.

România post-tranziţie a reuşit să înlăture problema deficitului extern. Preluarea aproape integrală prin procesul de privatizare a sistemului bancar de către capitalul străin vest-european a facilitat masiv intrarea de valută în ţară. Liberalizarea contului de capital, una dintre condiţionalităţile pentru dobândirea statului de economie funcţională de piaţă, a făcut şi mai uşoară pătrunderea capitalurilor. În fine, scăderea inflaţiei a permis reducerea dobânzilor până la un nivel la care creditul de consum a devenit accesibil pentru mulţi români, îndeosebi cei din marile aglomerări urbane. În acest context, Liviu Voinea arăta că „principalele motoare ale creşterii economice în perioada 2003-2008 au fost consumul gospodăriilor, care a sporit cu 10-15% în fiecare an şi formarea brută de capital fix, dar care include şi construcţiile şi vânzările de maşini. Achiziţia de maşini de pasageri nu poate fi considerată investiţie, iar construcţiile au fost în mare parte rezidenţiale sau comerciale, nu cu caracter productiv, ci speculativ".[288] O parte semnificativă a investiţiilor străine au fost, în fapt, aporturi de capital social şi împrumuturi ale băncilor străine din România de la băncile-mamă din vestul Europei. O altă sursă de valută a fost dată de exportul de forţă de muncă. Procesul de aderare la UE a oferit o uriaşă supapă a presiunii sociale, prin debuşeul forţei de muncă în exces din România spre vestul continentului. Acest fenomen a avut mai multe valuri. Primul val critic a fost eliminarea vizelor pentru spaţiul Schengen în 2001, iar al doilea - momentul propriu-zis al aderării, la 1 ianuarie 2007. În fine, investiţiile străine propriu-zise şi privatizările strategice au însemnat alte surse de valută în economie.

[287] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, "După 20 de ani: opţiuni pentru România," (Bucureşti: ICCV, 2010).

[288] Liviu Voinea, *Sfârşitul economiei iluziei* (Bucureşti: Publica, 2009), p. 64.

Toate aceste elemente au fost convergente către o situaţie generală în care valuta intrată în România exceda pe cea ieşită, în ciuda deficitului comercial crescând. Se poate argumenta că poziţia economică a României în cadrul economiei europene devenise una periferică. Vestul Europei exporta capital şi bunuri de larg consum către România şi, în schimb, importa forţă de muncă, subansamble şi componente pentru produsele finite, precum şi unele materii prime. Câtă vreme capitalul străin continua să intre în România, creşterea economică pe bază de consum se menţinea, iar prin aceasta erau atraşi şi alţi investitori străini, dornici de profit pe o piaţă în creştere. Cursul leului în raport cu principalele valute se aprecia din cauza faptului că balanţa de plăţi externe a României indica un excedent de cont de capital şi financiar mai mare, în valoare absolută, decât deficitul de cont curent. Altfel spus, valoarea împrumuturilor externe şi a vânzărilor de acţiuni şi bunuri imobiliare către străinătate era peste valoarea diferenţei dintre importuri şi exporturi, plus banii transferaţi de românii care muncesc în străinătate. Tot acest angrenaj economic, ambalat din ce în ce mai puternic, depindea de neîntreruperea circuitului care pornea din intrările de capital străin, îndeosebi capital financiar. Este exact ceea ce s-a întâmplat la finele anului 2008. Pe 15 septembrie al acelui an, una dintre cele 5 bănci de investiţii de pe Wall Street, Banca Lehman, a anunţat falimentul.[289] Evenimentul a declanşat o criză financiară globală, ale cărei cauze sunt mult mai complexe[290], şi care deja se făcea simţită în sectorul financiar. Băncile vest-europene au fost şi ele prinse în criza financiară mondială.[291] Rezultatul a fost atât o pierdere a capacităţii de finanţare a filialelor din Europa centrală şi de est, între care şi cele din România, pe fondul unei recesiuni globale. Prin scăderea cererii agregate în vestul Europei, exporturile româneşti de forţă de muncă şi subansamble au încetinit masiv[292], inducând o cădere economică şi în România.

Chiar şi în scurta perioadă de prosperitate a post-tranziţiei, economia României dădea semne de slăbiciune structurală. În ciuda creşterii cu peste 43% a PIB în 9 ani consecutivi de expansiune economică, numărul mediu anual de

[289] Una dintre cele mai documentate cărţi, pe baza a sute de interviuri, despre ce s-a întâmplat în toamna anului 2008 pe Wall Street şi la Washington este Andrew Sorokin, *Too big to fail. Inside the battle to save Wall Street* (Londra: Penguin Books, 2009).

[290] Paul Krugman, *The return of depression economics and the crisis of 2008* (London Penguin Books, 2008)

[291] Reacţia în Londra, capitala financiară a Europei, şi la Bruxelles este descrisă în Andrew Rawnsley, *The end of the party* (Londra: Viking, 2010), cap. 34, pp. 575-637.

[292] Producţia industrială lunară a scăzut cu -9,4% în noiembrie, -12,6% în decembrie 2008; -16,4% în ianuarie, -14,5% în februarie şi -8,5% în martie 2009, cf. Buletinului lunar BNR 3/2009.

locuri de muncă era cu 45.000 mai mare în 2008 decât în 1999. Desigur, munca la negru persista, diverse portiţe legale precum PFA-urile, contractele pe drepturi de autor sau IMM-urile cu asociat unic camuflau, din motivaţii fiscale, locuri de muncă existente, dar ca ordin de mărime, crearea de noi locuri de muncă a fost departe de ritmul creşterii economice. Sărăcia absolută a fost redusă de la 35,9% în 2000, anul cel mai dificil din punct de vedere social al tranziţiei, la 5,7% în 2008. În aceeaşi perioadă de timp, inegalităţile de venituri, măsurate prin indicele Gini şi sărăcia relativă, nu au fost reduse. Creşterea economică a redus sărăcia provocată de tranziţie, dar a conservat inegalităţile economice şi sociale indusă de aceasta.[293] Pentru Liviu Voinea, criza începută în toamna anului 2008 nu este una temporară, indusă de revenirea la deficite externe ca urmare a reducerii intrărilor de capital, ci „o criză de structură, de viziune şi, mai ales, o criză de asumare a reformelor, o criză de conducere".[294] În acest sens, Voinea argumentează că recesiunea ar fi venit şi fără impulsul dat de criza financiară izbucnită în SUA.[295]

Căderea economiei a generat o lipsă subită de resurse la buget. În acelaşi timp, împrumuturile private, cele mai multe de consum, trebuiau rambursate. Astfel, România s-a văzut rapid revenită la o situaţie de potenţială criză a balanţei de plăţi externe şi, pe cale de consecinţă, de a angaja împrumuturi de stat în valută pentru a acoperi necesarul de finanţare a deficitului extern. Guvernul României s-a îndreptat către sursele cele mai sigure şi cu dobânda cea mai avantajoasă în aceste condiţii: instituţiile financiare internaţionale.

În aprilie 2009, FMI, Banca Mondială şi Uniunea Europeană au convenit să participe la un pachet multilateral de asistenţă financiară a României în valoare totală de 19,95 mld. euro. Principalul finanţator avea să fie FMI, care punea la dispoziţia autorităţilor de la Bucureşti 12,95 mld. euro printr-un acord de tip *Stand-By*, cu o durată de doi ani. FMI avea şi rolul de a monitoriza a întregului program. *Memorandumul*, ratificat prin OUG 99/2009, era diferit ca formă de cele din timpul tranziţiei. Spre deosebire de acordurile de atunci, care deveneau tot mai lungi ca întindere de text şi set de indicatori cantitativi, cel din aprilie 2009 era succint. Principalul obiectiv era de a limita impactul scăderii intrărilor de capital, promovarea în paralel a unor politici de redresare a dezechilibrelor

[293] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, "După 20 de ani: opţiuni pentru România," (Bucureşti: ICCV, 2010), pp. 27-36.

[294] Liviu Voinea, *Sfârşitul economiei iluziei* (Bucureşti: Publica, 2009), p.63.

[295] Ibid., p. 64.

externe şi fiscale, precum şi întărirea sectorului bancar. Principala ţintă a *Memorandumului de înţelegere* încheiat cu UE, reprezentată de Comisia Europeană, ratificat prin OUG 82/2009, prevedea revenirea deficitului public sub limita de 3% din PIB pentru anul 2011, necesară pentru aderarea ulterioară la zona euro. Acordul cu UE punea la dispoziţia guvernului alte 5 miliarde de euro. BERD şi BEI au oferit o linie de credit de 1 miliard euro.

Sprijinul financiar din partea Băncii Mondiale a luat forma unor program multianual în care cele mai importante elemente au fost cele *Împrumuturile pentru politici de dezvoltare (Development Policy Loans)*. Primele două acorduri de împrumut, în valoare de peste 800 milioane USD au fost ratificate prin OUG 98/2009 şi Legea 128/2011. Cele trei împrumuturi au fost structurate pe o matrice de condiţionalităţi, accesarea fiecărui împrumut fiind condiţionată de îndeplinirea cerinţelor celui dinainte. Dintre acestea, cele mai importante erau în domeniul politicilor sociale şi prevedeau:

- îngheţarea cuantumului alocaţiei de stat pentru copil, reducerea sau restructurarea alocaţiei pentru familia monoparentală şi a alocaţiei complementare de creştere a copilului;
- extinderea cu 15% a cuantumului venitului minim garantat (VMG) cu 70.000 gospodării şi trecerea la finanţarea 100% de la bugetul de stat;
- reforma pensiilor prin:
  - mărirea cu 0,5 puncte procentuale a contribuţiilor către pilonul 2 în 2010
  - indexarea cu inflaţia în locul indexării după dinamica salariului mediu;
  - egalizarea vârstei de pensionare între femei şi bărbaţi la 65 de ani;
- în învăţământ, anul şcolar 2010/2011 avea să înceapă cu formulă de finanţare pe elev în 8 judeţe, cuprinzând cel puţin 20% din populaţia şcolară;
- în sănătate:
  - creşterea accizelor la tutun şi alcool;
  - introducerea co-plăţii pentru servicii sanitare în 2010, cu un mecanism de exceptare pentru sărăci, prin cupoane, şi introducerea testării mijloacelor;
  - adoptarea şi implementarea unei strategii de raţionalizare a spitalelor;

- dezvoltarea unui sistem de asigurări de sănătate voluntare, în sistem privat.

Deteriorarea situaţiei economice în anii 2009 şi 2010 a condus la scăderea şi mai abruptă a veniturilor publice (vezi tabel 3.13). Ca atare, guvernul condus de Emil Boc a iniţiat mai multe revizuiri ale acordului cu FMI, în septembrie 2009, februarie, iunie şi septembrie 2010.

Principalele măsuri economice şi sociale cuprinse în scrisorile de intenţie din iunie şi septembrie 2010 au fost:

- ţintă de deficit public de 6,8% din PIB în 2010 prin:
  - un pachet de 4,6% din PIB, constând în: creşterea TVA de la 19% la 24%, scăderea cu 25% a salariilor în sectorul public, tăierea cu 15% a celor mai multor beneficii sociale;
  - disponibilizarea a 27.000 de angajaţi din sectorul public în 2010 şi a încă 74.000 în perioada de după septembrie 2010;
  - reducerea cu 10% a cheltuielilor materiale cu bunuri şi servicii;
- atingerea unui deficit public de 4,4% din PIB în 2011, prin reducerea personalului din sectorul public cu încă 15.000 până la sfârşitul anului, eliminarea celui de al 13-lea salariu, eliminarea subvenţiei pentru căldură, menţinerea TVA la 24%;
- pensii: îngheţarea pensiilor în 2011, un nou sistem de indexare în 2012, creşterea contribuţiilor către pilonul 2 cu 0,5 puncte procentuale în 2011;
- sănătate: introducerea plăţii pentru servicii în 2011, reducerea numărului de spitale cu 9.200 unităţi de paturi de spital;
- asistenţă socială: restructurarea sistemului, astfel încât să se economisească cel puţin 0,2% din PIB în 2011;
- implementarea legii unice a salarizării, cu plafonarea salariilor din sectorul public la 39 mld. lei, preţuri curente, în 2011;
- reactivarea agresivă a programului de privatizare cu vânzarea a 18 firme mici din portofoliul AVAS şi a pachetelor minoritare de acţiuni de la alte 150 de firme, privatizarea CFR Marfă până în martie 2011, desprinderea unităţilor viabile din Termoelectrica şi închiderea companiei până în iunie 2011.

Spre finele anului 2010, situaţia economică şi socială a României era foarte dificilă. Tăierile bugetare succesive nu au lăsat loc unor programe semnificative

de stimulare a cererii agregate, fie prin lucrări publice, fie prin programe de subvenţionare a unor noi locuri de muncă. Pentru Liviu Voinea, creşterea ocupării forţei de muncă era variabila strategică pentru atingerea unei creşteri economice sănătoase în România.[296] Cătălin Zamfir asemăna cantonarea în strategia tăierilor bugetare, în speranţa unei reveniri de la sine a economiei, cu „strategia ţăranului sărac şi mărginit: strânge cureaua şi speră că astfel va ieşi din sărăcie. Aşa nu a ieşit din sărăcie, ci a devenit şi mai sărac".[297]

Tabel 3.13 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2009-2013

Indicator		2009	2010	2011	2012	2013
PIB - dinamică reală anuală	%	-6,6	-1,1	2,3	0,6	3,5
deflator PIB	%	104,2	105,7	104	104,7	103,5
rata inflaţiei	%	5,6	6,1	5,8	3,3	4,0
curs valutar leu-euro		4,24	4,21	4,24	4,46	4,42
deficit cont curent	% PIB	-4,2	-4,4	-4,5	-5,8	-1,5
deficit public	% PIB	-7,3	-6,4	-4,3	-2,5	-2,5
câştig salarial real	1990 = 100	128,3	123,6	121,3	122,5	...
pensia medie reală	1990 = 100	125,7	122,6	116,8	116,9	...

Surse: Anuarul Statistic al României 2005-2008, INS – Buletinele statistice lunare 2009-2010; Rapoartele anuale ale BNR 2005-2009, BNR - Buletinele statistice lunare 2009-2010.

Acordul de asistenţă financiară cu instituţiile financiare internaţionale a expirat în martie 2011. Guvernul Boc a cerut încheierea unui nou acord stand-by cu FMI, dar de tip preventiv, pe o durată de doi ani. Spre deosebire de acordul precedent, autorităţile de la Bucureşti nu mai primeau împrumut de la FMI, dar aveau la dispoziţie o linie de credit în caz de necesitate, în valoare de aproximativ 3,5 miliarde euro. În paralel, a fost încheiat un acord tot de tip preventiv cu Comisia Europeană, în valoare de 1,4 miliarde euro, ratificat prin OUG 108/2011. Între 2011 şi 2013, Banca Mondială a pus la dispoziţie o serie de împrumuturi, totalizând peste 2,6 miliarde USD. Printre cele mai importante au fost: al doilea împrumut pentru dezvoltare (DPL), pentru proiectul pentru modernizarea sistemului de asistenţă socială şi un alt împrumut pentru politici de dezvoltare, dar cu opţiune de amânare a tragerii (de tip preventiv).

Acordul 2011-2013 se remarcă prin câteva diferenţieri importante faţă de predecesorul său. Pe de o parte, autorităţile de la Bucureşti nu se confruntau cu o criză a balanţei de plăţi, care ar fi clamat intervenţia Fondului. După cum se

[296] Ibid., p. 166.

[297] Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, "După 20 de ani: opţiuni pentru România," (Bucureşti: ICCV, 2010), p. 41.

sublinia şi în Scrisoarea de intenţie către FMI, ratificată prin Legea 285/2011, România se găsea într-o poziţie confortabilă în ceea ce priveşte rezervele valutare, iar accesul la pieţele de capital pentru refinanţarea datoriei externe era în curs de îmbunătăţire. Rolul acordului era de a oferi expertiză în politici economice, ca sprijin pentru realizarea unei creşteri economice şi continuarea ajustării fiscale şi ca suport în cazul unor şocuri externe. Se poate observa o schimbare a politicilor promovate de FMI. Dacă în perioada anilor 2008-2010, Fondul a arătat flexibilitate şi chiar deschidere spre politici ce ies din tiparul ortodox al Consensului de la Washington, acordul 2011-2013 manifestă o revenire la măsuri similare cu cele din perioada tranziţiei: realizarea unui buget cât mai echilibrat prin reducerea deficitelor, privatizare şi de reglementare. În acest sens, se poate afirma că a fost reluată privatizarea de la momentul în care guvernul Tăriceanu nu a mai apelat la un acord cu FMI, fiind vizate zonele din axa de comandă a economiei în care statul român deţinea încă participaţii majoritare, respectiv în producţia şi transportul de energie electrică şi gaze naturale, precum şi în transporturile aeriene şi feroviare.

Principale direcţii de acţiune prevăzute în acordul de tip *Stand-by* 2011-2013 au fost:

- consolidarea fiscală, prin atingerea unei ţinte de deficit public de 4,4% din PIB în 2011 şi sub 3% în 2012 – plecând de la deficitul de 6,4% din PIB înregistrat în 2010. Măsurile pentru consolidarea fiscală au fost unele austeritate: îngheţarea salariilor şi pensiilor, reducerea protecţiei sociale, reducerea arieratelor autorităţilor publice locale şi din sistemul sanitar şi tăieri în cheltuielile acestora;
- monitorizarea situaţiei din sectorul financiar-bancar, a politicilor monetare şi valutare ale BNR;
- reformele structurale, în special în sectoarele de energie şi transport, astfel:
  - liberalizarea şi de reglementarea preţurilor la energie electrică şi gaze naturale, eliminarea treptată a preţurilor reglementate şi stabilirea unui calendar al acestui proces;
  - tranzacţionarea energiei electrice pe bursa de specialitate (OPCOM) şi a gazelor naturale pe o platformă concurenţială;
  - privatizarea sau restructurarea companiilor de stat; privatizarea pe bursă (IPO) sau prin investitor strategic a unor pachete minoritare sau majoritare de acţiuni la: Petrom (participaţia minoritară a statului), Transelectrica (15%), Transgaz (15%), TAROM (cel puţin

20%), Oltchim (majoritar), Hidroelectrica (10%), cele 3 companii de stat din domeniul distribuţiei de electricitate, CFR Marfă (majoritar), Poşta Română (majoritar, cu investitor strategic), Electrocentrale Bucureşti, complexele energetice Turceni, Rovinari, Craiova, privatizarea minelor viabile ale Companiei Naţionale a Huilei, apoi lichidarea acesteia, privatizarea sau lichidarea Electrica Serv, lichidarea Termoelectrica şi formarea unei companii Hunedoara din activele viabile, apoi privatizare acesteia, Romgaz (15%);

- introducerea unui management privat, printr-un proces de selecţie internaţional derulat de un recrutor independent, agreat de instituţiile financiar internaţionale la: TAROM, CFR Marfă, CFR Călători, CFR SA (Infrastructură), Hidroelectrica, SNLO, Electrificare CFR, Poşta Română, Transgaz, Nuclearelectrica;

- modificarea Codului Muncii.

Faţă de scrisoarea de intenţie iniţială în primăvara anului 2011, în care privatizarea nu figura drept o direcţie majoră de acţiune, modificările ulterioare ale acordului, realizate prin alte 7 scrisori de intenţie, au adăugat noi companii de stat supuse procesului de privatizare şi pre-privatizare sau de lichidare, conform listei de mai sus. Cu toate insistenţele Fondului, calendarul privatizărilor nu a putut fi urmat, între altele din cauza contextului economic nefavorabil şi a întârzierilor în adoptarea legislaţiei privind guvernanţa corporativă în companiile de stat, astfel încât foarte puţine dintre ţinte au fost realizate până la finele programului, chiar dacă acesta a fost prelungit cu 3 luni, până în vara anului 2013.

Acordurile cu UE şi Banca Mondială conţin, în linii mari, aceleaşi măsuri. Similar cu perioada de tranziţie, abordarea instituţiilor financiare internaţionale rămâne încrucişată. Obiectivele generale şi cele specifice se regăsesc în toate acordurile, iar eliberarea tranşelor se condiţionează reciproc. Faţă de FMI, specificul Băncii Mondiale constă în preocuparea pentru sectorul social, cu toate că abordarea generală este tot în linia politicilor de tip neoliberal, sintetizate sub denumirea de Consensul de la Washington. Spre deosebire de perioada tranziţiei, Banca Mondială apare drept instituţia financiară internaţională mai puţin flexibilă, mai ortodoxă. Dintre acordurile de împrumut cu Banca Mondială, cel mai important este cel privind reforma sistemului de asistenţă socială, care a avut drept produs controversata lege a asistenţei sociale, promovată în 2011 de guvernul Boc. Acordul prevedea îngheţarea cuantumului beneficiilor sociale în bani, precum şi desfiinţarea mai multor beneficii sociale şi

contopirea altora. Principalul element de noutate era introducerea unui aşa-numit indicator social de referinţă, la care se raportează toate beneficiile de asistenţă socială. Fiecare beneficiu social este stabilit la nivelul unui coeficient de multiplicare faţă de indicatorul social de referinţă. Sistemul este conceput astfel încât coeficientul să fie, în afara unor cazuri cu totul excepţionale, subunitar. Indicatorului social de referinţă a fost stabilit la 500 lei, nivel la care a rămas îngheţat încă de la introducerea sa şi care se află sub pragul oficial de sărăcie relativă pentru o persoană.[298] Efectul net prognozat al acestor modificări a fost o reducere a cheltuielilor totale cu asistenţa socială, de la 2,9% din PIB în 2010 la 2,1% în 2013, conform Băncii Mondiale.[299] O consecinţă, de această dată în plan politic, a acordurilor cu Banca Mondială a reieşit din condiţionalitatea asumată de guvernul Boc, prin acordurile de împrumut pentru politici de dezvoltare, aceea de a promova o lege de reformă a sistemului sanitar, prin care se deschidea calea privatizării acestuia. Controversatul proiect de lege a condus la proteste de stradă în ianuarie 2012, care au atras, în cele din urmă, demisia guvernului Boc, în februarie 2012.

În relaţia cu Uniunea Europeană, cel mai important document semnat de autorităţile de la Bucureşti a fost Tratatul privind Stabilitatea, Coordonarea şi Guvernanţa în cadrul Uniunii Economice şi Monetare, cunoscut mai pe scurt drept Compactul Fiscal. Poziţia României faţă de Compact a fost atipică, fiind singurul stat membru, alături de Danemarca, aflat în afara zonei euro care a acceptat să îşi asume toate dispoziţiile tratatului privind politicile fiscal-bugetare şi economice. Unele state membre, precum Marea Britanie, Cehia şi Croaţia nu au semnat Compactul Fiscal, iar restul statelor fost comuniste care nu au aderat la zona euro au evitat să îşi asume toate dispoziţiile tratatului. În esenţă, Compactul prevede un mecanism prin care statele semnatare aderă la politicile de austeritate, cu obiectivul declarat de avea un buget echilibrat sau excedentar.

[298] Nivelul pragului oficial de sărăcie relativă, stabilit la 60% din mediana veniturilor disponibile pe adult echivalent, variază în funcţie de structura gospodăriei, respectiv de numărul de persoane adulte şi de copii. Singurul nivel al pragului de sub 500 lei este întâlnit în cazul gospodăriilor cu o persoană, exclusiv consumul din resurse proprii (fără valoarea bunurilor produse în gospodărie, gen produse agricole în mediul rural), care s-a situat în intervalul 442-495 lei între 2010 şi 2013. Valorile pragurilor de sărăcie pot fi consultate în raportul anual al Ministerului Muncii Setul naţional de indicatori de incluziune socială din anul 2013, pp. 35 şi 37, disponibil la http://www.mmuncii.ro/j33/index.php/ro/familie/politici-familiale-incluziune-si-asistenta-sociala/755-incluziune-sociala-date-statistice.

[299] A se vedea documentul elaborat de Banca Mondială, Romania - Social Assistance System Modernization Project – Prokect Appraisal Document, p. 3, disponibil la http://documents.worldbank.org/curated/en/ 2011/04/14156381/romania-social-assistance-system-modernization-project.

În accepţiunea Compactului, un buget este echilibrat dacă deficitul public este situat sub 3% din PIB, iar deficitul structural este maximum 1% din PIB - dacă ponderea datoriei publice este de sub 60% - şi 0,5% dacă este peste acest prag. În plus, fiecare stat membru cu un deficit structural peste limita admisă îşi asumă un obiectiv bugetar pe termen mediu (Medium-Term budgetary Objective, MTO), respectiv anul-ţintă de atingere a indicatorului. În cazul României, MTO iniţial a fost 2014, decalat ulterior pentru 2015. În termeni practici, atingerea MTO înseamnă noi reduceri de cheltuieli sau creşteri de impozite şi taxe pentru echilibrarea bugetului.

După încheierea acordului 2011-2013, guvernul Ponta a cerut FMI încheierea unui nou acord preventiv, care punea la dispoziţia autorităţilor de la Bucureşti, în caz de necesitate, circa 2 miliarde de euro. Un acord privind facilitatea de împrumut de tip preventiv a fost convenit şi cu Uniunea Europeană, în valoare de maximum 2 miliarde euro. Banca Mondială a participat la program prin două împrumuturi, un prim împrumut pentru eficacitatea fiscală şi politici de dezvoltare, în valoare de 1 miliard USD, precum şi un împrumut pentru reforma sistemului sanitar, în valoare de 338 milioane USD.

Acordul 2013-2015 continuă direcţiile de acţiune ale acordului precedent, pe următoarele coordonate:

- principalele ţinte economice: creştere PIB de 3,5% în 2013 şi 2,2-2,5% în 2014; deficit de 2,5% din PIB în 2013, 2,2% în 2014;
- continuarea consolidării fiscale prin:
  - creşterea salariilor din sectorul public sub creşterea nominală a PIB;
  - creşterea veniturilor fiscale prin mărirea redevenţelor pentru resurse minerale, altele decât ţiţei şi gaze, cu 25% şi un plafon de creştere a impozitelor pe proprietatea persoanelor fizice de maxim 20%, la discreţia autorităţilor locale;
  - reducerea TVA la pâine şi făină la 9%;
  - reducerea contribuţiei la asigurările sociale din partea angajatorului cu 5 puncte procentuale, realizată într-un mod neutru pentru buget (nume de cod pentru introducerea altor taxe sau tăieri de cheltuieli);
- reforma sistemului sanitar prin introducerea unui proiect de lege de reformă în domeniu, prin care este introdus un pachet de bază pentru asiguraţi, un pachet minimal pentru întreaga populaţie, inclusiv neasiguraţi, axat pe servicii de urgenţă, sunt revizuite lista de

medicamente compensate şi sistemul de programe naţionale de sănătate. Acoperirea în servicii medicale a pachetului de bază şi a celui minimal va fi redusă, în special prin reducerea numărului de paturi şi a serviciilor spitaliceşti. O parte din cele oferite în prezent, dar care nu vor fi incluse în pachetul de bază, vor putea fi preluate de companiile private de asigurări. Acest fapt echivalează cu o privatizare parţială a sistemului sanitar, în esenţă, reforma fiind aceeaşi cu proiectul promovat de guvernul Boc în iarna 2011-2012.

- energie şi transporturi
  - după vânzarea cu succes pe bursă (IPO) a unui pachet de 10% din Nuclearelectrica şi de 15% din acţiunile Romgaz, guvernul se angajează să urmeze demersurile pentru proceduri similare în cazul Electrica, Hidroelectrica, Complexul Energetic Oltenia;
  - continuarea procesului de privatizare la CFR Marfă, estimat a fi încheiat în mai 2015;
  - continuarea procesului de numire a managerilor privaţi, după litera şi spiritul Ordonanţei 109/2011 privind guvernarea corporativă a companiilor de stat, generalizarea practicii la nivelul tuturor ministerelor, cu sprijinul Băncii Mondiale;
  - creşterea ponderii tranzacţiilor de energie pe bursa de specialitate (OPCOM) - anterior de 35% în 2012 şi de 73% în 2013 -, întărirea platformei de tranzacţionare a gazelor naturale;
  - continuarea calendarului de liberalizare şi de reglementare completă a preţurilor la energie electrică - respectiv 1 ianuarie 2014 pentru consumatorii industriali şi 31 decembrie 2017 pentru cei casnici - şi la gaze, respectiv 31 decembrie 2015 pentru consumatorii industriali şi 31 decembrie 2018 pentru cei casnici;
  - închiderea a peste 1.600 km de cale ferată până la finele anului 2014, măsură estimată a genera economii de 70 milioane lei.

În relaţia cu Banca Mondială, cel mai important împrumut este cel pentru eficacitatea fiscală şi politici de dezvoltare, care este structurat pe doi piloni: (1) întărirea managementului fiscal-bugetar şi a celui din întreprinderile de stat; (2) îmbunătăţirea funcţionării pieţelor de proprietate, energie şi capital. Măsurile cuprinse în acordul de împrumut sunt încrucişate cu cele din acordul cu FMI. Implicarea sectorială a Băncii Mondiale, dincolo de domeniile sale tradiţionale – finanţarea proiectelor majore de infrastructură (drumuri şi poduri, baraje) şi de

combatere a sărăciei – reiese şi din rolul instituţiei financiare internaţionale în restructurarea sectorului feroviar. În iunie 2014, guvernul Ponta, a aprobat un controversat *Memorandum privind eficientizarea sectorului de transport feroviar al României necesar pentru aprobarea Master Planului General de Transport al României*. Elaborat cu concursul Băncii Mondiale şi al consultantului selectat de instituţie, acesta anunţa intenţia de a închide peste 4.000 de kilometri de cale ferată, reprezentând aproximativ 40% din dimensiunea reţelei de cale ferată.[300] În zona socială, după încheierea reformei sistemului de asistenţă socială, principalul proiect al Băncii Mondiale rămâne reforma sistemului sanitar, prin restrângerea sectorului public şi privatizarea parţială. După eşecul proiectului de lege din iarna 2011-2012, un proiect similar va fi promovat la nivel de guvern cel târziu în 2015.

La mijlocul anului 2014, modelul capitalist al economiei României se află într-o stare fragilă. În condiţiile crizei economice, profitul brut consolidat pe întreaga economie a coborât până la echivalentul a 1,1% din PIB în 2011, fără a cunoaşte o redresare sensibilă în anii următori (2,8% în 2011, 2,6% în 2012).[301] Reacţia iniţială la nivelul politicilor promovate prin pachetul de asistenţă financiară al FMI, Băncii Mondiale şi Comisiei Europene a fost de a evita o implozie economică prin retrageri de capital ale băncilor străine, care domină aproape în întregime sistemul bancar românesc. După neutralizarea acestui risc, a doua fază a acordurilor de împrumut a avut un caracter preventiv, principala contribuţie a partenerilor internaţionali nefiind una de tip financiar, ci privind deciziile de politică publică.

În mod fundamental, programele iniţiate în 2011 nu şi-au propus relansarea economiei şi creşterea numărului de locuri de muncă. Principalele direcţii de acţiune au fost politicile fiscal-bugetare de austeritate, promovate agresiv sub forma aşa-numitei consolidări fiscale şi limitarea costurilor salariale prin îngheţări de salarii sau indexări sub rata inflaţiei şi modificarea Codului Muncii,

[300] Memorandumul a fost adoptat în şedinţa de guvern din 4 iunie 2012. Mai multe organizaţii din domeniul academic, de afaceri, tehnic feroviar şi ingineresc au transmis autorităţilor publice şi Comisiei Europene un memoriu de răspuns prin care cer modificarea acestuia în sensul dezvoltării şi nu a distrugerii acesteia, conform Mediafax, „ONG-uri şi universităţi cer Guvernului să menţină şi să dezvolte calea ferată din România", 14 august 2014, mediafax.ro/social/ong-uri-si-universitati-cer-guvernului-sa-mentina-si-sa-dezvolte-calea-ferata-din-romania-13092282.

[301] Spre comparaţie, profitul brut consolidat pe întreaga economie s-a situat între 9-10,5% din PIB în perioada 2004-2007. Sursa datelor: Anuarul Statistic al României 2010-2013, baza de date Tempo a INS, seria de date privind principalii indicatori economici şi financiari ai întreprinderilor.

în sensul slăbirii puterii de negociere a salariaţilor - individual şi, mai ales, colectiv. După epuizarea spaţiului de realizare a consolidării fiscale prin tăieri de cheltuieli salariale şi sociale, precum şi creşteri de taxe, s-a ajuns la reducerea singurei categorii rămase: investiţiile. În contextul incapacităţii sectorului bancar de a finanţa economia reală, politicile de austeritate au condus la lipsă cronică de investiţii în economie. Creşterea economică a anilor 2011-2013 a fost concentrată în zona monopolistă a marilor întreprinderi private, cu capital străin, aflate pe axa de comandă a economiei sau în sectorul industrial de export. Efectele creşterii nu s-au resimţit la nivelul populaţiei şi al întreprinzătorilor autohtoni, care au suportat costurile economice şi sociale ale consolidării fiscale. Preocuparea obsesivă privind sectorul de stat din programele instituţiilor financiare internaţionale ignoră cu desăvârşire faptul că, încă din preajma anului 2004, ponderea sectorului privat în PIB este stabilă (de peste 70%) şi că grosul pierderilor din economie se află în sectorul privat, cu excepţia marilor întreprinderi din zona monopolistă. Miza acordurilor din perioada 2011-2015 pare a fi mai degrabă realizarea unei breşe decisive în acea zonă din axa economiei, cu caracter de monopol, aflată încă majoritar în proprietate de stat şi în care capitalul străin încă nu a pătruns: producţia şi transportul de energie şi gaze naturale, transporturile aeriene şi feroviare.

Înălţimile de comandă ale economiei: capitalul străin şi capitalul autohton

În România, variabila strategică a tranziţiei a fost privatizarea. Din punct de vedere al structurii de putere, al distribuţiei resurselor în societate, este interesant de văzut în favoarea cui a avut loc acest proces uriaş de transfer de avuţie. Aşadar, întrebarea la care vom căuta să răspundem în cele ce urmează este dacă privatizarea s-a făcut mai degrabă în favoarea capitalului autohton sau mai degrabă în favoarea capitalului străin. Desigur, firmele româneşti domină numeric companiile multinaţionale din România. Relevant este însă cine deţine controlul asupra părţilor celor mai importante şi profitabile, aşa-numitele înălţimi de comandă ale economiei.

După Yergin şi Stanislaw, termenul în sine a fost folosit pentru prima dată de Lenin în noiembrie 1922. Răspunzând criticilor la adresa Noii Politici

Economice (NEP), Lenin afirma că statul va menţine controlul asupra „înălţimilor de comandă",[302] cele mai importante elemente ale unei economii naţionale - producţia de energie, metalurgia, băncile, transporturile şi comerţul exterior. Pentru cei doi autori, termenul are un rol de metaforă. Secolul al XX-lea este perceput ca o bătălie pentru cursul istoriei între aderenţii pieţelor libere, ai capitalismului, şi, respectiv, susţinătorii planificării în economie. În a doua tabără se regăseşte o varietate de curente de idei şi valori, de la liberali de genul lui John Maynard Keynes la comunismul de tip sovietic. Obiectivul acestei bătălii l-a constituit controlul prin deţinerea în proprietate a *înălţimilor de comandă ale economiei*. Dacă după al doilea război mondial modelul unei economii mixte sau cel puţin reglementată potrivit teoriei economice a lui John Maynard Keynes a cunoscut o largă răspândire, spre finalul secolului cursul istoriei s-a schimbat. Revenirea în forţă a ideilor pieţelor libere prin revoluţia Reagan-Thatcher a condus la trecerea înălţimilor de comandă înapoi din proprietatea statului în proprietate privată. În fine, prăbuşirea sistemului sovietic a inaugurat era globalizării.

Vladimir Pasti consideră privatizarea drept „problema centrală, atât politică, cât şi economică a tranziţiei".[303] Dezbaterea privind privatizarea s-a purtat pe două axe: a) mărimea şi viteza, cu alte cuvinte cât de mult din economia socialistă şi cât de repede să fie vândută şi b) în favoarea cui? La această din urmă întrebare, Pasti identifică patru variante de răspuns: (1) în favoarea întregii populaţii; (2) în favoarea noii clase de întreprinzători privaţi; (3) în favoarea foştilor proprietari, deposedaţi de comunism; (4) în favoarea capitalului străin.[304] Diferite opţiuni s-au regăsit în plan politic la nivelul mai multor grupuri, dintre care patru au fost semnificative.

Un prim grup, care reprezenta tehnocraţia sau managerii din sectorul industrial, a căror poziţie era susţinută şi de angajaţii din industrie, a dominat politic şi electoral prima parte a anilor 1990. Acest grup susţinea existenţa unei economii mixte, în care statul păstrează în proprietate zonele importante ale economiei, urmând ca întreprinderile de stat să fie retehnologizate şi rentabilizate. Formele de privatizare acceptabile erau cea de masă, prin care angajaţii primeau gratuit o parte minoritară a acţiunilor şi cea prin care angajaţii

[302] Daniel Yergin şi Joseph Stanislaw, *The commanding heights: the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world* (New York: Touchstone, 1998), p. XII.

[303] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iaşi: Polirom, 2006), p. 242.

[304] Ibid.p. 245.

şi managerii cumpărau pachetul majoritar direct de la stat (metoda MEBO). De asemenea, intrarea capitalului străin era încurajată, dar numai în măsura în care însemna retehnologizarea industriei şi accesul la pieţe externe. Ideologic, punctul de referinţă al acestui grup fost „modelul suedez", economia mixtă de tip scandinav, invocat de Ion Iliescu, în care echilibrul politic dintre angajaţi şi patronate era susţinut prin prezenţa longevivă la guvernare a unui puternic partid social-democrat.[305]

Al doilea grup susţinea o privatizare imediată şi retragerea rapidă a statului din economie. În condiţiile lipsei de capital pentru cumpărarea întreprinderilor de stat, era promovată privatizarea pe 1 leu sau 1 dolar. În urma unui *laissez fair*, piaţa avea să îşi găsească un echilibru. Problemele sociale rezultate erau percepute ca inerente, dar şi un imbold în plus pentru populaţie de a se despărţi de trecutul comunist şi de a se adapta la forţele pieţei. Ideologic, reprezentanţii acestui grup se considerau liberali.[306]

Un al treilea grup era reprezentat de partizanii restituirii proprietăţilor confiscate de regimul comunist. Practic, aceasta echivala cu reconstituirea sistemului de proprietate din 1945. *Restitutio in integrum* lăsa în suspensie problema întreprinderilor înfiinţate de fostul regim, de unde deschiderea faţă de pătrunderea capitalului străin, văzut şi ca o contrapondere la conducătorii de întreprinderi autohtoni din întreprinderile de stat şi muncitorimea industrială, percepute ca ostile partidelor istorice. Un al patrulea grup a fost reprezentat de conducătorii unităţilor de stat din agricultură, preocupaţi de susţinerea marilor exploataţii de tip industrial. Prin declinul PDAR, acest grup, cel mai puţin numeros de altfel, a dispărut politic la alegerile din 1996.[307]

Vladimir Pasti consideră că privatizarea a însemnat în cele din urmă o alegere politică foarte clară asupra cărora capitaliştilor li se transferă proprietatea de stat: 1) capitaliştilor autohtoni sau 2) capitaliştilor străini.[308] Din analiza lui Pasti asupra poziţionării politice în funcţie de problema privatizării se întrevede şi principalul clivaj din modelul politico-electoral din analiza alegerilor din România, anume cel dintre minimalişti, reprezentat de partidul fondat de Ion Iliescu, PSD (cu denumirile sale anterioare) şi maximalişti, adică

[305] Ion Iliescu, *Revoluţie şi reformă* (Bucureşti: Ed. Enciclopedică, 1994), pp. 210-259.

[306] Dinu Patriciu şi Horia Rusu, *Capitalismul românesc. Un proiect* (Bucureşti: Omega Press, 1998).

[307] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iaşi: Polirom, 2006), pp. 422-424.

[308] ———, "Mărirea şi decăderea capitaliştilor români," în *O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, Cătălin Zamfir şi Laura Stoica (coord.) (Iaşi: Polirom, 2006), p. 79.

dreapta economică - a susţinătorilor liberalizării rapide şi totale - şi dreapta politică, militantă pentru restituirea proprietăţilor. Având în vedere alternanţa sistematică de până în 2008, în tranziţie s-au regăsit toate formele de privatizare posibile, de la privatizarea de masă prin cupoane de la mijlocul anilor '90, la privatizarea pe un dolar, privatizările strategice către capitalul străin şi restituirea proprietăţilor.

Tabel 3.14 Ponderea sectorului privat în formarea PIB

anul	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
ponderea sectorului privat în PIB	16,4	23,6	26,4	34,8	38,9	45,3	54,9	60,6	61,4	63,7	65,6
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
	68,0	69,4	67,7	71,5	70,1	71,6	72,0	71,7	69,9	71,3	70,8

Sursa: Anuarul Statistic al României 2009-2012.

Ponderea sectorului privat în PIB reprezintă indicatorul sintetic al trecerii de la o economie de comandă, în care statul este principalul proprietar al mijloacelor de producţie, la o economie capitalistă, în care proprietatea privată este preponderentă. România a început tranziţia cu o pondere a sectorului privat de 16,4% în 1990. În 1996, sectorul privat reprezenta deja peste 50% din PIB. La finele deceniului, ajunsese la 65,6%, pentru ca după ultimele privatizări efectuate în perioada de pre-aderare să se stabilizeze la circa 71%.

Indicatorul privind ponderea sectorului privat în PIB nu reflectă însă procesul de privatizare propriu-zis, respectiv trecerea întreprinderilor de stat în proprietate privată. Creşterea sectorului privat nu s-a bazat exclusiv pe privatizare, ci mai ales pe noile firme înfiinţate de capitalul autohton sau de cel străin. Spre exemplu, până la începutul anului 1997, când ponderea sectorului privat în formarea PIB trecuse deja de 50%, FPS privatizase doar 7,5% din capitalul social deţinut, dar care reprezenta totuşi 26,8% din totalul angajaţilor din întreprinderile aflate sub controlul FPS.[309] Explicaţia acestui fapt constă în faptul că sectorul privat se extinsese în sectorul serviciilor şi mult mai puţin în industrie, unde erau concentrate, ca valoare contabilă, mijloacele fixe din economie. Spre exemplu, în 1994, deşi existau sute de mii de firme private care ocupau circa două treimi din piaţa comerţului cu bunuri de consum, valoarea activelor fixe cumulată a acestora nu depăşea 3% din economie. Altfel spus, indicatorul privind formarea PIB după forma de proprietate, fiind calculat pe

[309] ———, *Noul capitalism românesc* (Iaşi: Polirom, 2006)p. 451.

baza consumului final, oferea o imaginea distorsionată cu privire la ponderea sectorului privat. În economia reală, cea mai mare parte a activelor se aflau încă în proprietate de stat.

Privatizarea până în 1997 a vizat, după cum am văzut, îndeosebi întreprinderi cu un capital social redus, la care metoda MEBO de achiziţie de către management şi salariaţi se potrivea foarte bine. 1996 a fost şi anul privatizării de masă, prin care salariaţii au primit cupoane valorice pe baza cărora au primit acţiuni sau pe care le-au putut transforma în unităţi de fond la Fondurile Proprietăţii Private (FPP). Acestea aveau ulterior să devină societăţi de investiţii financiare. Întregul proces a facilitat apariţia pieţei bursiere şi a oferit pentru milioane de români posibilitatea de a deveni mici acţionari.

Privatizarea de după schimbarea de putere din 1996, după cum am văzut şi din programele cu FMI şi Banca Mondială, a fost mult mai agresivă. Între 1997-2000, peste 4.000 de întreprinderi de stat au fost privatizate. Cu toate acestea, banii intraţi în visteria publică, relativ la mărimea capitalului social privatizat, a scăzut. Valoarea unui punct procentual din capitalul social vândut anual de FPS a scăzut de la 118 milioane USD între 1990-1996, la 57 milioane USD între 1997-2000 şi la numai 44 milioane USD între 2001-2005.[310] Privatizarea părea a fi devenit un scop în sine, un obiectiv politic, fără a ţine cont de rentabilitatea economică a vânzării pentru proprietar, adică statul român. Cu toate acestea, privatizarea a condus inexorabil la modificări structurale în economia şi societatea românească. Ambele procese - privatizarea întreprinderilor de stat şi restituirea proprietăţilor - nu ar fi fost posibile fără concursul puterii politice.

Silviu Brucan considera că simbioza dintre putere şi capital era principala trăsătură a noii perioade istorice prin care trecea România. La începutul anilor 1990, reprezentanţii de seamă ai capitalului autohton - industriaşi, comercianţi, bancheri - nu şi-ar fi putut iniţia cu succes afacerile fără sprijinul celor aflaţi la putere. La rândul lor, guvernanţii şi legislatorii nu se puteau izola de noul mediu social care se forma în jurul lor. Ziarele, posturile de radio şi, mai apoi, televiziunile private deveneau un factor important de influenţare a opiniei publice şi a electoratului. Pentru cei aflaţi în posturi de decizie de la vârful aparatului de stat, în guvern sau legislativ, tentaţiile de a se implica sub diferite forme în afaceri sau privatizări aflate la îndemână erau foarte mari. Pentru a studia constituirea noii clase de capitalişti Români, Brucan a analizat biografiile

[310] Ibid., p. 452.

celor mai cunoscuţi capitalişti români de la mijlocul anilor ’90, rezultatul fiind identificarea a şase coridoare sau căi de acces în noua clasă în plină formare:

1) directocraţia;
2) diaspora;
3) coridorul CPEx;
4) coridorul bancar
5) coridorul import-export;
6) self-made man.

Directocraţia îi cuprindea pe directorii fabricilor de stat care au început cu înfiinţarea de firme pe numele soţiei sau altor rude ori cunoscuţi, firme prin care au derulat afaceri cu întreprinderea pe care o conduceau. Contractele erau din start defavorabile întreprinderii de stat, fiind o cale de a trece utilaje, materii prime, contracte cu alţi parteneri şi capital din credite bancare în patrimoniul firmelor proprii, denumite din acest motiv firme-căpuşă.

Diaspora a fost reprezentată de un număr redus de români care emigraseră imediat după război sau în perioada de liberalizare a regimului comunist şi care au reuşit să pună pe picioare o afacere în Occident. Cu acest capital, s-au întors după 1990 în România, unde au deschis noi afaceri. Ion Ţiriac şi Iosif Constantin Drăgan reprezintă exemple din această categorie.

Coridorul CPEx acoperă rudele de generaţie mai tânără ale foştilor înalţi demnitari comunişti, care au intrat în afaceri după 1990. La baza reuşitei firmelor a stat atât reţeaua de contacte sociale stabilite în timp de foştii demnitari, cât şi dorinţa de afirmare a unor tineri lupi, care au intrat în familiile nomenclaturiştilor din dorinţa de realizare personală. Semnificativi pentru acest grup sunt Nicolae Dincă şi Gabriel Popoviciu, gineri ai lui Ion Dincă, unul dintre cei mai apropiaţi şi fideli colaboratori ai lui Nicolae Ceauşescu.

Coridorul bancar îi cuprinde pe directorii din aparatul financiar al vechiului regim, care s-au trezit propulsaţi în fruntea noilor bănci comerciale de stat. Unii dintre ei au rămas în funcţii şi după privatizare, precum Bogdan Baltazar, sau au fost angajaţi direct de băncile străine interesate de piaţa românească, aşa cum a fost cazul fostului ministru şi consilier prezidenţial Mişu Negriţoiu. Alţi oameni de afaceri acţionari ai primelor bănci cu capital privat românesc la mijlocul anilor ’90 au fost Sever Mureşan, la Banca Dacia Felix şi Vasile Bostan, la Banca Columna. Aceste bănci nu aveau să reziste în faţa şocurilor economice şi a concurenţei capitalului bancar străin.

Coridorul import-export a oferit cei mai mulţi oameni de afaceri de seamă. Foştii directori ai firmelor selecte care desfăşurau activitatea de comerţ exterior

cu Occidentul înainte de 1990 erau cei mai în temă cu practicile economiei de piaţă, fiind singurii din România cu o asemenea experienţă. Unii dintre ei au obţinut capital de la companiile occidentale cu care au intrat în contact înainte de 1989, ca Viorel Cataramă. Alţii, recomandaţi de experienţa în comerţul exterior, au primit valută din partea statului român, greu de obţinut în condiţiile economice de după 1989, pentru a derula unele importuri de bunuri şi produse, care nu se găseau pe piaţa internă, dar a căror cerere din partea populaţiei era prea importantă pentru ca noile guverne să o ignore. George Constantin Păunescu face parte din această categorie. Tot aici intră şi studenţii din anii '80 care aveau experienţa plecării în afara ţării şi contactele necesare pentru a nu lăsa să scape o oportunitate ivită pe piaţă la un moment dat. George Copos şi relaţia sa comercială cu firma Samsung oferă un astfel de exemplu.

Ultimul coridor este self-made man, al oamenilor care au reuşit în afaceri, deşi nu fac parte din niciuna dintre categoriile de mai sus. Aceştia sunt cei care au început o mică afacere proprie imediat în 1990, cel mai adesea în comerţ şi care a crescut în timp. Gelu Tofan a avut un asemenea parcurs. De la comerţul cu anvelope în 1990, a pus bazele unei întregi reţele de distribuţie, pentru ca ulterior să participe la privatizarea fabricilor de stat producătoare de anvelope.[311] Peste circa un deceniu de la publicarea cărţii lui Brucan, multinaţionala Michelin avea să achiziţioneze Tofan Grup.

Metodologie

Analiza privatizării şi a rezultatelor acesteia la nivelul înălţimilor de comandă prezintă mai multe opţiuni. Una dintre ele ar fi o analiză cantitativă, pornind de la dinamica ponderii în PIB a sectorului privat. După cum am văzut, dezavantajul acestui indicator constă în nivelul prea general de analiză, care nu permite o cercetare asupra procesului de privatizare în sine. O altă analiză cantitativă ar putea viza numărul de firme de stat vândute prin intermediul Fondului Proprietăţii de Stat, organismul creat la începutul anilor '90, ca reprezentant al Statului în calitate de acţionar. Dificultăţile în acest caz reies atât în caracterul fragmentat al datelor disponibile, cât şi în faptul că unele entităţi, precum fostele regii autonome sau societăţi naţionale, nu intrau sub controlul FPS.

Problema supusă cercetării priveşte raportul dintre capitalul autohton şi cel străin din zona cea mai importantă, strategică, a economiei. Pentru aceasta, am

[311] Silviu Brucan, *Stâlpii noi puteri in România* (Bucureşti: Nemira, 1996).

optat pentru o analiză de identificare a structurii[312], utilizând un eşantion de disponibilitate privind cele mai importante companii din România. În delimitarea companiilor relevante, au fost selectate cele mai mari companii din România după cifra de afaceri din anul 2009. Pornind de la topurile din media şi coroborându-le cu datele oficiale, a reieşit un eşantion de disponibilitate de 130 de companii.[313] Ca exemplu metodologic, John Scott a utilizat un asemenea model de analiză pe un lot de 250 de companii înregistrate în Marea Britanie la finele anilor 1980.[314] Pentru analiză am construit următoarele variabile: tipul de proprietar (capital străin, autohton sau de stat), modalitatea de înfiinţare (cumpărare de la statul român, investiţie proprie - *greenfield*, investiţie publică - numai în cazul companiilor de stat, cumpărare de la privat român) şi domeniul de activitate, pe o clasificare care are la bază CAEN 2: energie (producţia şi distribuţia de petrol, gaze, electricitate, utilităţi), producţie industrială (industria prelucrătoare), construcţii, transporturi (de orice tip, inclusiv logistică), comerţ/retail, intermedieri financiare (bănci, asigurări, leasing etc.), agricultură, imobiliare, turism/ horeca, farmaceutice, auto (exclusiv distribuţia de automobile), telecomunicaţii şi tehnologia informaţiei, tutun şi altele.

În privinţa datelor despre capitalul autohton, am selectat primele 150 de persoane din Topul Forbes 500 al capitaliştilor români, ediţia 2010.[315] Desigur, asemenea topuri nu sunt exhaustive. Unele averi private pot fi incorect estimate şi unele persoane pot lipsi din pricina precarităţii informaţiilor disponibile. Totuşi, un eşantion de disponibilitate format din primele 150 de persoane din top oferă o foarte bună imagine asupra activităţilor economice derulate de capitalul autohton la un nivel economic semnificativ, ce depăşeşte zona micilor întreprinzători. Spre comparaţie, John Scott a făcut o analiză pe cei mai bogaţi 200 de britanici şi cele mai bogate 20 de familii din Marea Britanie.[316] Variabila domeniu de activitate a fost păstrată cu aceleaşi categorii. Pentru a vedea în ce

---

[312] Cătălin Zamfir, *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, ed a II-a. (Iaşi: Polirom, 2005), pp. 103-105.

[313] Au fost utilizate datele din următoarele topuri, ambele cu date pe 2009: "Top 300 cele mai mari companii şi bănci", *Ziarul Financiar*, 31.10.2010 www.zf.ro/companii/top-300-cele-mai-mari-companii-si-banci-din-romania-conform-datelor-din-2009-7068769 şi "Major Companies in Romania," (Bucureşti: International Business Promotion, 2010); sursele datelor: Ministerul de Finanţe, Banca Naţională a României, Bursa de Valori Bucureşti, Comisia de Supraveghere a Asigurărilor, Oficiul Naţional al Registrului Comerţului, Asociaţia pentru Pensiile Administrate Privat din România şi Institutul Naţional de Statistică.

[314] John Scott, "Corporate Control and Corporate Rule", *British Journal of. Sociology*, 41, no., 3, (1990), pp. 351-373.

[315] "Forbes 500," (Forbes România, 2010).

[316] ———, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 72-92.

măsură domeniile economice de activitate ale capitalul străin şi ale celui autohton sunt similare sau diferite, am utilizat testul statistic de omogenitate pe distribuţia chi-pătrat (χ^2) pe cele două loturi de disponibilitate, respectiv companiile cu capital străin din top 130 din România după cifra de afaceri în 2009 şi top 150 de capitalişti români.

Cele mai importante 130 de companii din România

Suma cifrelor de afaceri pe anul 2009 ale celor 130 de companii din eşantionul de disponibilitate reprezintă echivalentul a 61,5% din PIB. Cifra de afaceri pe 2009 variază de la un maxim de 17,5 mld. lei sau 4,1 mld. euro pentru BCR, cea mai mare bancă după cota de piaţă, la un minim de 749,5 mln. lei sau 176,9 mln. euro în cazul Unilever South Central Europe.

În fruntea listei, capitalul străin este dominant atât ca pondere, cât şi ca poziţionare (tabel 3.15). Din cele 130 de companii, 95 sunt deţinute de capitalul străin, 25 de statul român şi numai 10 au ca acţionari majoritari sau integrali capitalişti români. Companiile străine ocupă primele 23 de poziţii, cea mai bine poziţionată companie în proprietate publică fiind CEC, în timp ce prima companie cu capital autohton din listă este RCS&RDS, pe locul 49. Din primele 10 companii în ordinea descrescătoare a cifrei de afaceri, 6 sunt bănci - în ordine, BCR, BRD, Piraeus Bank, OTP Bank, Bancpost şi Raiffeisen -, iar restul este format din două companii petroliere, OMV Petrom şi Rompetrol Rafinare, producătorul auto Dacia şi de compania de comerţ en-gros şi retail Metro.

Tabel 3.15 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după tipul de capital

tip capital	tip înfiinţare				
	privatizare	investiţie proprie	investiţie publică	cumpărare de la privat român	total
capital străin	31	61	0	3	95
stat	0	0	25	0	25
capital autohton	4	6	0	0	10
total	35	67	25	1	130

Sursa: baza de date a autorului.

Dintre cele 130 de companii (tabel 3.16), cele mai multe (32) au ca obiect de activitate producţia, transportul şi distribuţia de energie, urmate de intermedierile financiare (30), producţia industrială (19), comerţ en-gros şi retail (18) şi importul şi distribuţia de medicamente (7).

Din cele 95 de companii cu capital străin, cele mai multe (28) fac parte din sectorul financiar bancar. Dintre acestea, 19 sunt bănci, 8 companii de asigurări şi una de leasing. Circa o treime din total sunt foste bănci şi companii de asigurări de stat. În acest grup intră cele 4 foste bănci de stat - BCR, BRD, Bancpost şi Raiffeisen (Banca Agricolă) care, de altfel, ocupă 4 din primele 6 poziţii, după cota de piaţă. Acest fapt este explicabil prin preluarea la privatizare a unei largi reţele de unităţi. Celelalte bănci străine intrate pe piaţă au trebuit să îşi extindă reţeaua teritorială din resurse proprii, fapt ce a generat costuri adiţionale. Din această categorie fac parte şi cele 3 companii, acum cu capital străin, dar care au fost cumpărate nu de la statul român, ci de la capitalul autohton. Este vorba de băncile Romexterra şi Libra, precum şi asiguratorul Allianz-Ţiriac.

Tabel 3.16 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după domeniu de activitate

domeniu	capital străin	capital de stat	capital autohton	total
energie	15	16	1	32
intermedieri financiare	28	1	1	30
producţie industrială	18	1	0	19
comerţ, retail & en-gros	16	0	2	18
farmaceutice	7	0	0	7
transporturi	0	3	2	5
ITC	3	0	1	4
tutun	4	0	0	4
construcţii	0	1	2	3
agricultură	2	0	1	3
auto	2	0	0	2
altele	0	3	0	3
total	95	25	10	130

Sursa: baza de date a autorului.

A doua categorie de companii cu capital străin este cea din domeniul producţiei industriale, în care predomină producţia de subansamble auto pentru piaţa occidentală şi industria prelucrătoare. Primele două companii produc bunuri cu o valoare adăugată mare. Automobile Dacia este cea mai importantă ca vânzări şi număr de angajaţi. În 2009, a raportat o cifră de afaceri de 9 miliarde lei, adică peste 2,1 mld. euro şi a angajat peste 12.600 de persoane. Producătorul de telefoane mobile Nokia se află pe poziţia a doua, cu o cifră de afaceri cu puţin peste 1 miliard euro şi 1.670 angajaţi.[317] Din categoria industriei

[317] În septembrie 2011, Nokia avea să anunţe închiderea fabricii din localitatea Jucu, judeţul Cluj, vezi *Mediafax*, „Cronologie: Închiderea fabricii Nokia-Jucu, la 4 ani şi jumătate de la semnarea actului de înfiinţare", 29 septembrie 2011, www.mediafax.ro/economic/cronologie-inchiderea-fabricii-nokia-jucu-la-4-ani-si-jumatate-de-la-semnarea-actului-de-infiintare-8816736.

prelucrătoare, cel mai important este de departe ArcellorMittal Galaţi, fostul Sidex, care angaja în 2009 peste 11.000 de persoane, având o cifră de afaceri de peste 840 milioane euro. Alte companii din această categorie sunt producătorul de aluminiu ALRO Slatina şi cele 3 firme care controlează piaţa cimentului - Holcim, Lafarge şi Carpatcement. Cele 3 companii au fost amendate în 2005 cu 28,5 milioane euro de către Consiliul Concurenţei, pentru constituirea unui cartel. Dintre acestea, ultimele două păstrau în 2009 o rată a profitului de peste 30%. Investiţiile străine în producţia de componente auto au venit cu predilecţie după aderarea la UE, reprezentând delocalizări din Europa Occidentală către pieţe cu costuri mai mici ale forţei de muncă, dar având o bază industrială. Autoliv, Schaeffer, Holzindustrie şi Delphi Packard fac parte din acest grup, la care se adaugă producătorii de anvelope Michelin şi Continental. O altă categorie este formată de producătorii de bunuri alimentare - Bunge (uleiuri alimentare), Ursus (bere) şi Coca-Cola. Singurul producător de bunuri de larg consum este Arctic.

Din cele 15 companii din domeniul energetic cu capital străin, 13 sunt foste companii de stat. În această categorie intră OMV Petrom, cea mai importantă companie non-financiară după cifra de afaceri (3 mld. euro) şi cu cei mai mulţi angajaţi, peste 30.000 de persoane. Actuala companie nu reprezintă însă întreaga parte din fosta companie de stat. Compania austriacă de stat OMV, în calitate de acţionar majoritar, a înfiinţat alte companii prin scoaterea unor activităţi din interiorul fostului Petrom. Spre exemplu, astfel a luat fiinţă OMV Petrom Gas. Tot din domeniul petrolier fac parte şi Rompetrol Rafinare şi Downstream, Lukoil şi Petrotel Lukoil. Toate aceste companii operează rafinăriile desprinse în 1997 din fosta Companie Naţională de Petrol, devenită ulterior Petrom. Rompetrol este un caz mai special, fiind iniţial privatizată către o companie înregistrată în Antilele olandeze, dar având ca acţionar principal pe omul de afaceri român Dinu Patriciu. În 2007, firma petrolieră de stat a Kazahstanului a achiziţionat pachetul de control de la Dinu Patriciu. Restul companiilor privatizate provin din cele două companii de distribuţie a gazelor naturale, Distrigaz Nord şi Distrigaz Sud, privatizate în 2005 către Eon Gaz (Germania) şi, respectiv, Gaz de France, precum şi din filialele fostei companii de distribuţie a electricităţii. Tot în 2005, filialele Electrica au fost vândute astfel: Oltenia – Cez (Cehia), Moldova – Eon (Germania), Banat şi Dobrogea – Enel (Italia). În 2008, a fost vândută şi Muntenia Sud (Bucureşti-Ilfov) tot către Enel. Compania cu capital ungar Mol România este singurul operator al unei reţele de benzinării cu investiţie proprie. OMV Marketing este rezultată din fuziunea unor activităţi similare ale fostei reţele de distribuţie a produselor petroliere a OMV de dinainte de privatizare şi ale Petrom.

Din cele 95 de companii de top cu capital străin, 16 activează în comerţ, ca angrosişti şi/sau retaileri. Aici se regăsesc operatorii marilor lanţuri de hipermarketuri: Metro (şi Praktiker), Carrefour (şi Bricostore), Kaufland, Real, Selgros, Penny, Cora, Plus, Auchan şi Billa. La acestea se adaugă importatori şi distribuitori precum: Piruze, Top Brands Distribution, Procter & Gamble şi Unilever. Aceste companii au totalizat în 2009 o cifră de afaceri de 7,85 mld. Euro.

Un domeniu important după cifra de afaceri este cel farmaceutic. Aici regăsim atât marii importatori, cât şi operatorii reţelelor de farmacii. Totalul cifrei de afaceri din 2009 a celor 6 companii cu capital străin din acest domeniu – Mediplus, Farmexpert, Relad, Fildas, Sensiblu şi Farmexim – a depăşit 1,68 mld. euro. Mai lucrativă, însumând o cifră de afaceri de peste 1,83 miliarde euro, este distribuţia produselor din tutun, principalele companii fiind British American Tobacco, Phillip Morris şi JTI.

Companiile din domeniul telecomunicaţiilor se remarcă prin rata foarte ridicată a profitului. Cei doi operatori principali de pe piaţa telefoniei mobile, Vodafone şi Orange, aveau fiecare o cifră de afaceri în 2009 de circa 1 miliard euro, cu o rată a profitului de peste 30%. În această categorie, dar cu o cifră de afaceri şi rată a profitului semnificativ mai mici, intră şi Romtelecom, fostul monopol al telefoniei fixe privatizat în 1998 către compania publică OTE din Grecia.

Pentru importatorii auto, anul 2009 a fost unul dificil, având în vedere scăderea masivă a vânzărilor de autoturisme din cauza recesiunii. Cei doi importatori reprezentaţi în top 130 sunt Porsche România şi Renault. În fine, ca urmare a lichidării distribuitorilor locali de seminţe prin programul ASAL, piaţa românească a devenit liberă pentru pătrunderea multinaţionalelor. În 2009, Alfred Toepfer International şi Cargill au însumat o cifră de afaceri de peste 520 milioane euro.

În ciuda privatizărilor masive din perioada tranziţiei, la nivelul anilor 2010-2011 statul român încă mai păstra controlul asupra unei părţi importante din înălţimile de comandă ale economiei, îndeosebi în domeniul energetic şi în transporturi. Pentru unele dintre aceste companii, precum producţia de energie din surse nucleare şi hidro, este mai greu de argumentat în favoarea privatizării, din motive de specific al activităţii, regim al proprietăţii şi de cuantum al investiţiilor din trecut. Cele mai multe companii sunt din domeniul producţiei, transportului şi distribuţiei energiei electrice, după cum urmează:

- producţie: Hidroelectrica, Electrocentrale Bucureşti, complexele Craiova, Turceni şi Rovinari, Electrocentrale Deva;
- transport: Transelectrica;

- distribuţie: Electrica Muntenia Nord, Transilvania Sud şi Nord, componente ale Electrica.

Strâns legată de producţia de energie este industria cărbunelui, respectiv Societatea Naţională a Lignitului Oltenia (SNLO). În domeniul gazelor naturale, statul deţine Romgaz, compania care exploatează cea mai mare parte a gazelor naturale din România, şi Transgaz, operatorul reţelei de transport a gazelor. În domeniul bancar, statul are în proprietate CEC, devenită bancă. Cu o reţea foarte extinsă de unităţi teritoriale, CEC este a 5-a bancă după valoarea activelor. În domeniul transporturilor, statul are în proprietate CFR Călători şi Marfă, precum şi TAROM. Primele două au înregistrat în 2009 pierderi (în special CFR Marfă), din cauza condiţiilor economice generale şi a stării reţelei feroviare.[318] În sectorul bancar, în afara de CEC, statul deţine şi Eximbank, aceasta din urmă neintrând în top 130. Singura companie de stat din top 130 cu caracter productiv este combinatul chimic Oltchim. În fine, companii de stat din alte domenii de activitate sunt Poşta Română, Loteria Naţională, Romsilva şi Compania Naţională de Autostrăzi şi Drumuri Naţionale (CNADNR).

Cele 10 companii cu capital privat preponderent sau integral autohton din top 130 acoperă o gamă largă de domenii de activitate. Şase dintre acestea reprezintă investiţii proprii şi patru provin din privatizarea unor foste active de stat. Primul grup include, în ordinea descrescătoare a cifrei de afaceri pe 2009:

- RCS&RDS, o companie de telecomunicaţii, cu 391 milioane euro;
- Arabesque, importator, engrosist şi retailer, cu 307 milioane euro;
- Romstrade, o societate de construcţii, cu 267 milioane euro;
- Dedeman, importator, engrosist şi retailer, cu 251 milioane euro;
- Spedition, societate de logistică şi transport rutier de mărfuri, cu 220 milioane euro;
- Oscar Downstream, societate de logistică şi transport rutier de mărfuri, cu aproape 200 milioane euro;

Cele 4 companii cu capital privat românesc care au făcut parte din procesul de privatizare includ:

- Interagro, un holding agricol şi petrochimic, cu 312 milioane euro;
- Fondul Proprietatea, fond de investiţii închis creat de guvernul Tăriceanu prin Legea 247/2005, ca formă de despăgubire a persoanelor ale căror proprietăţi au fost naţionalizate de regimul comunist, cu 311 milioane euro;

[318] Dintre cele 25 de companiile de stat din top 130, conform datelor MFP, 9 au înregistrat pierderi în 2009: Electrica, RADET, SNLO, CFR Călători, CFR Marfă, Oltchim, TAROM şi CNADNR.

- Hidroconstrucţia, societate de construcţii specializată în construcţia de hidrocentrale, privatizată prin MEBO în prima parte a anilor '90, cu 264 milioane euro;
- Grup Servicii Petroliere, societate specializată în foraj marin, care a preluat fostele platforme ale companiei naţionale petroliere, care activau în Marea Neagră.

Componenţa celor mai importante 130 de companii din economia României relevă dominaţia capitalului străin asupra celui autohton, în condiţiile unei prezenţe încă semnificative a statului în economie, în special în sectorul energetic. Capitalul străin controlează cele mai multe şi cele mai mari companii din domeniile strategice ale economiei, care sunt profitabile în condiţiile competiţiei de pe piaţa românească infinit mai reduse decât pentru marea majoritate a firmelor mici şi mijlocii. Multe dintre aceste întreprinderi deţin o poziţie de monopol sau oligopol.

Top 150 capitalişti români

În secţiunea precedentă, am putut analiza raportul dintre capitalul străin şi cel autohton la nivelul a ceea ce am numit înălţimile de comandă ale economiei, respectiv cele mai importante companii după cifra de afaceri, profituri şi număr de angajaţi. Prezenţa minoritară a capitalului autohton în zona strategică a economiei - numai 10 din cele 130 de companii de top - nu permite o analiză comparativă a domeniilor de activitate economică a capitalul autohton şi a celui străin.

Tabel 3.17 Capitalul străin şi cel autohton în economia României

domeniu	capital străin	capital autohton
energie	15	20
producţie industrială	18	29
construcţii	0	34
transporturi	0	6
comerţ, retail	16	38
intermedieri financiare	28	7
agricultură	2	4
imobiliare	0	78
turism, horeca	0	34
farmaceutice	7	7
auto	2	0
ITC	3	8
tutun	4	0
altele	0	23

Sursa datelor: Ziarul Financiar. *Top 300 cele mai mari companii şi bănci*, International Business Promotion – *Major Companies in Romania*, Forbes România – Top 500 miliardari români 2010.

Pentru a culege date despre capitalul autohton, am utilizat informaţiile din topul celor mai bogaţi 500 de capitalişti români, întocmit de Forbes România în 2010, selectând un eşantion de disponibilitate din cele mai bine plasate 150 de persoane din listă. Aceste date au fost puse în analiză comparativă cu cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top din economie. Testul de omogenitate a acelor două loturi de companii a relevat faptul că structura pe domenii de activitate este diferită.[319]

Capitalul străin şi cel autohton sunt prezente în domenii diferite ale economiei României. Altfel spus, foarte rar se află în competiţie directă. *Capitalul străin, prin privatizări strategice şi investiţii directe, a ocupat înălţimile de comandă ale economiei* - sectorul financiar-bancar, marile companii energetice, producţia industrială de mare volum, telecomunicaţiile, importul şi distribuţia produselor farmaceutice şi comerţul prin lanţurile de hypermaketuri. *Capitalul autohton este prezent mai ales în zonele periferice, marginale ale economiei*, mult mai expuse riscului economic şi mai puţin intensive din punct de vedere al capitalului rulat - imobiliare, comerţ, construcţii şi turism.[320] Pe această bază, se poate afirma că economia României este mai puţin o economie naţională, ci una integrată economiei europene, în care capitalul străin, aproape în totalitate vest-european, se află în centrul angrenajului economic, iar capitalul autohton la periferie.

Capitalul străin în România: o comunitate corporativă

Termenul de comunitate pare a fi mai apropiat de lumea satului decât de companiile multinaţionale, care evocă o imagine cosmopolită. William Domhoff consideră că există multe tipuri de legături şi elemente de apropiere între marile companii[321]. Pentru corporaţiile americane, la nivelul funcţionării

[319] Testul statistic de omogenitate pe distribuţia chi-pătrat (χ^2) a structurii relative a două eşantioane – în cazul nostru, proporţiile domeniilor de activitate dintre capitalul străin şi cel autohton – a relevat o valoare $p < 0{,}001$; la un nivel de semnificaţie de 99%, ipoteza proporţiilor similare a celor două structuri a fost respinsă în favoarea ipotezei alternative, a unei structuri relative diferite în cele două populaţii.

[320] Ne referim aici la activităţi de brokeraj, de intermediere pe piaţă şi la speculaţiile imobiliare, nu la dezvoltarea imobiliară (proiecte de construcţie de clădiri de birouri sau zone rezidenţiale) care sunt intensive în rularea de capital.

[321] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 24-26.

de zi cu zi, acestea includ: folosirea aceluiaşi gen de firme de consultanţă juridică, publicitate, contabilitate şi audit, a aceloraşi proceduri de contractare şi externalizare, acţionari şi membri ai consiliilor de administraţie comuni. De asemenea, corporaţiile americane reprezintă valori comune şi împărtăşesc acelaşi obiectiv general, realizarea profitului.

Încă de la jumătatea secolului al XX-lea, C. Wright Mills remarca existenţa unei „reţele elaborate de posturi de conducere interconectate", ce reprezentau o „trăsătură solidă a vieţii în lumea afacerilor".[322] Pentru Mills, aceste legături sociale permiteau schimburi de vederi în situaţii mai puţin formale între persoane cu interese şi viziune asupra lumii similare. La vremea aceea lipseau, însă, instrumentele metodologice de studiu a acestor reţele sociale.

Analiza reţelelor sociale ca metodă de studiu în ştiinţele sociale a început să se dezvolte începând cu anii 1950, având ca punct de plecare interesul antropologilor pentru descrierea structurii sociale, percepută sub forma unei reţele a vieţii sociale. Începând cu anii 1970, s-a acumulat o vastă cantitate de cunoaştere, facilitată în ultimele decenii de tehnologia informaţiei. Un promotor important la începuturile acestui proces prin contribuţiile sale la dezvoltarea sociogramelor a fost Jacob Moreno, născut în România şi emigrat în SUA.[323] Aplicabilitatea analizei reţelelor sociale, în special în activitatea serviciilor de informaţii, a reprezentat un factor puternic stimulativ în dezvoltarea metodologiei analizei reţelelor sociale.[324] În cele ce urmează, ne propunem să cercetăm în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă.

Metodologie

În analizele sociologice ale comunităţii corporative din perspectiva analizei structurii de putere, principalele teme de interes sunt următoarele[325]:

---

[322] C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 123.

[323] John Scott, *Social Network Analysis*, ed 2. (London: Sage, 2000), Robert Hanneman şi Mark Riddle, *Introduction to social network methods* (Riverside: University of California, 2005).

[324] Mihaela Berbec, "Intelligence networks - the model based methodological problem", *Calitatea Vieţii*, no., 1-2, (2009).

[325] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 24-119.

- legăturile prin consiliile de administraţie: membrii unui CA al unei companii fac parte din consiliile de administraţie ale altor companii;
- forme asociative în susţinerea intereselor comune: participarea în organizaţii patronale, lobby, think-tank-uri (grupuri de reflecţie);
- forme asociative în activităţi sociale: fundaţii, campanii umanitare, campanii sociale etc.
- alianţe strategice formale: punerea în comun de cunoaştere prin activitatea de cercetare-dezvoltare, standarde industriale etc.;
- instituţii de socializare: şcoli şi universităţi private de prestigiu, cu taxe ridicate de admitere;
- cluburi sociale, de petrecere a timpului liber şi de sport cu circuit închis, care permit formarea unor grupuri de loisir.

Întrebarea firească ar fi care dintre acestea sunt potrivite societăţii româneşti sau sub ce forme le întâlnim. Spre exemplu, în România nu există universităţi particulare de elită. De asemenea, organizarea companiilor nu este precum în SUA. Membrii consiliilor de administraţie nu fac parte şi din CA-urile altor companii. În cazul companiilor cu capital străin, acestea sunt conduse de un director executiv şi un CA numit de firma-mamă. Companiile româneşti sunt conduse, de obicei, direct de proprietar, care de cele mai multe ori este chiar antreprenorul fondator, forma de corporaţie de tip american nefiind practicată.

Pe de altă parte, există şi în România forme asociative, de tipul organizaţiilor profesionale sau patronale, camere de comerţ ş.a. Acestea oferă un cadru de interacţiune între directorii de companii, precum şi între aceştia şi decidenţii politici. Relaţiile de tip reţea, ţesute în jurul acestor organizaţii, ar constitui un obiect legitim de cercetare. În fine, cluburi sociale, precum Jockey Club, există şi în România, dar acestea sunt prea puţin vizibile şi asupra acestora nu se pot găsi decât cu greutate informaţii, motiv pentru care au fost excluse din analiză.

Pentru a studia în ce măsură capitalul străin din România formează o comunitate corporativă, am identificat 3 organizaţii reprezentative pentru mediul de afaceri: Consiliul Investitorilor Străini (CIS), Camera de Comerţ Americană în România (AmCham) şi Asociaţia Română a Băncilor (ARB). Procedura va consta în analiza apartenenţei de reţea. Datele culese despre organizaţiile membre ale celor 3 organizaţii sunt centralizate sub forma unei matrici, în care celulele sunt completate cu informaţii despre relaţiile organizaţionale. Pentru acest tip de analiză, am utilizat softul Ucinet, versiunea 6.

Amcham

Camera de Comerţ Americană în România a luat fiinţă în 1993, fiind fondată de companii americane intrate pe piaţa românească. AmCham se prezintă drept o organizaţie non-profit şi non-politică, care promovează interesele comerciale şi economice ale comunităţii de afaceri americane, internaţionale şi locale în România.[326] Organizaţia este parte a unei reţele internaţionale cu 105 organizaţii membre din 91 de ţări, afiliate la *US Chamber of Commerce*, cu sediul la Washington, D.C.[327] În România, AmCham avea peste 300 de membri în anul 2010, pe următoarea structură:

- patron: companie corporativă cu prezenţă a logo-ului la evenimentele, în publicaţiile şi site-ul AmCham şi participare lărgită şi gratuită la întâlnirile cu oficiali români;
- corporativ: companii cu cifră de afaceri anuală de peste 5 milioane USD;
- business: companii cu cifră de afaceri anuală de până la 5 milioane USD;
- organizaţii non-profit;
- membrii individuali: consultanţi sau free-lanceri, care nu sunt asociaţi cu organizaţii din celelalte categorii de membri.

AmCham este organizată pe comitete tematice, fiecare prezidat de o companie membră, în funcţie de specificul activităţii. În afara comitetelor, care sunt permanente, se pot forma grupuri de lucru ad-hoc (*task force*). Principala activitate a comitetelor urmăreşte obiective de *business advocacy*, respectiv reprezentare şi lobby prin elaborarea de documente de poziţie cu privire la politici publice, mediul de afaceri, practici de afaceri şi realizarea de întâlniri cu înalţi demnitari şi oficiali români. Printre tipurile de evenimente organizate sub egida AmCham se pot enumera: seminarii, mese rotunde, business breakfast, întâlniri de *mentorship*, evenimente festive. Spre exemplu, agenda evenimentelor pe lunile februarie-aprilie 2010 a inclus întâlniri cu ministrul de finanţe, ministrul comunicaţiilor, ministrul muncii, precum şi adunarea generală anuală. Dintre membri AmCham, am reţinut pentru analiză cei 100 de membri din categoria corporativă.

[326] www.amcham.ro, accesat la 15.10.2009.

[327] Activităţile US Chamber of Commerce sunt mult mai subtanţiale în SUA. Pentru o analiză a acestora, a se vedea Jacob Hacker şi Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010), pp. 119-130, 275-279.

Consiliul investitorilor străini

Consiliul Investitorilor Străini (CIS) a fost înfiinţat în 1997, în 2010 având 110 membri, companii multinaţionale active pe piaţa din România. Obiectivele fixate prin statut cuprind:[328]

- promovarea cooperării, comunicării şi dialogului dintre Consiliu şi autorităţile române;
- reprezentarea, exprimarea şi susţinerea opiniilor împărtăşite de membri în promovarea intereselor comune;
- cooperarea cu autorităţile din România în vederea depăşirii obstacolelor şi dificultăţilor care pot exista în relaţiile cu investitorii străini şi în relaţiile economice cu alte ţări;
- promovarea intereselor comunităţii de afaceri internaţionale în România;
- informarea membrilor săi şi a altor persoane interesate cu privire la climatul investiţional general din România.

CIS este condus de un Comitet Director, care stabileşte priorităţile de lobby şi înfiinţează grupuri de lucru specializate pentru urmărirea acestora, în 2010 existând 8 astfel de grupuri. Deciziile se iau prin consens. CIS organizează evenimente, dar cu o frecvenţă mai redusă decât AmCham. În schimb, la unul dintre evenimente co-organizate de CIS în anul 2009, *Romanian Economic Forum*, a participat preşedintele României, Traian Băsescu, ocazie cu care a ţinut şi un discurs. Serviciile şi produsele pe care le oferă CIS membrilor săi includ: lobby, publicarea unei cărţi albe privind climatul investiţional din România o dată la doi ani, un newsletter zilnic, un buletin săptămânal şi participarea la activitatea din grupurile de lucru. Pe site-ul instituţiei sunt evocate rezultatele activităţii de lobby în privinţa politicilor publice şi a legislaţiei, îndeosebi în domeniul fiscal, al legislaţiei muncii şi al pieţelor de capital, fapt evocat şi de analize independente.[329]

[328] www.fic.ro/organization1/general_provisions.html, accesat la 20.11.2009.
[329] Vladimir Pasti, *Noul capitalism românesc* (Iaşi: Polirom, 2006), p. 457.

ARB

Asociaţia Română a Băncilor (ARB) a fost înfiinţată în 1991 de către 14 bănci comerciale. Calitatea de membru este restrânsă la instituţii de credit şi sucursalele băncilor străine prezente în România. Scopul principal al ARB este reprezentarea şi apărarea intereselor profesionale ale membrilor săi. Principalele atribuţii, potrivit statului, sunt următoarele[330]:

- organizarea şi asigurarea dialogului între instituţiile de credit, promovarea principiilor politicii bancare în domeniile de interes general ale membrilor;
- studierea problemelor de interes pentru instituţiile de credit, promovarea cooperării, informarea membrilor asociaţiei şi publicului, precum şi organizarea serviciilor de interes comun;
- colaborarea la publicarea de reviste de specialitate, studii, cărţi sau alte materiale care pot ajuta sau promova activitatea bancară;
- colaborarea cu centrul de formare profesională şi perfecţionare în domeniul bancar pe linia organizării de cursuri de specialitate pentru cadrele din sistemul bancar;
- asigurarea şi organizarea relaţiilor asociaţiei cu presa, radioul, televiziunea şi în general cu orice alt mijloc de informare în mass-media.

ARB a iniţiat un dialog instituţional cu Banca Naţională a României, Ministerul Economiei şi Finanţelor, Ministerul Justiţiei, Ministerul Administraţiei şi Internelor, Ministerul Agriculturii, Pădurilor şi Dezvoltării Rurale, comisiile de specialitate ale Parlamentului, Oficiul Naţional de Prevenire şi Combatere a Spălării Banilor şi alte instituţii de stat. Potrivit propriei prezentări, conducerea ARB este invitată frecvent să ia parte la întâlniri la vârf cu decidenţi din diverse instituţii publice, ocazie cu care este expusă opinia asupra problemelor importante ale sistemului bancar şi ale economiei naţionale. Ca şi celelalte două organizaţii, ARB este organizată pe grupuri tematice de lucru, denumite comisii tehnice.

[330] http://www.arb.ro, accesat la 02.12.2009.

Comunitatea corporativă

În centrul reţelei companiilor cu capital străin din România se află reprezentanţi ai sectorului financiar-bancar. BCR şi BRD, cele mai mari companii din 2009 după cifra de afaceri, se regăsesc aici, având calitatea de membru în toate cele 3 organizaţii pe promovare şi susţinere a intereselor investitorilor străini. Raiffeisen Bank şi ING completează nucleul reţelei. Pe un al doilea nivel de centralitate se află companii membre a două dintre cele trei organizaţii. În acest grup de 26 de multinaţionale, cea mai frecventă categorie este tot cea financiar-bancară, în care regăsim alte bănci majore de pe piaţă precum Bancpost, Piraeus Bank şi Alpha Bank. Alte companii reprezentative din această categorie sunt Enel, Romtelecom, importatorul de produse farmaceutice A&D Pharma, consultantul Delloite şi producătorii Delphi, Pirelli, Coca Cola şi Carpatcement.

Printre membrii exclusivi ai AmCham se regăsesc îndeosebi companii cu acţionariat american sau cu prezenţă pe piaţa americană, precum Ford, Eli Lilly, Pfizer, Intel, Dell, Provident Financial, Motorola, RIB Bank, Romexterra Bank şi McDonald's România. Din Consiliul Investitorilor Străin fac parte o bună parte din companiile din top 130. De altfel, preşedinţia pe 2010 a CIS este deţinută de directorul general al OMV Petrom. Alte companii membre ale CIS sunt: Dacia-Renault, ArcellorMittal, Vodafone, Orange, Carrefour, Praktiker, Metro, Michelin, Arctic, Cargill, BAT, Eon, GDF Suez, Lafarge şi Ursus Breweries.

Calitatea de membru al acestor organizaţii înseamnă şi legături sociale între directorii companiilor cu capital străin. Prezenţa la activităţile grupurilor de lucru, la evenimentele publice, la reuniunile periodice reprezintă ocazii de stabilire a unor contacte sociale, dialog şi armonizare a punctelor de vedere. Din perspectiva analizei structurii de putere, calitatea de membru în aceste organizaţii a atât de multor companii importante cu capital străin şi existenţa unei reţele al cărei nucleu este reprezentat de capitalul străin financiar-bancar, reprezintă o recunoaştere implicită a importanţei impactului deciziilor luate la nivelul conducerii aparatului de stat asupra mediului de afaceri. Pe cale de consecinţă, capitalul străin a iniţiat un cadru de promovarea a intereselor sale prin influenţarea politicilor publice.

Tranziţia şi economia României

Tranziţia din Europa centrală şi de est a însemnat un proces istoric unic de trecere de la o formă de organizare economică şi socială - socialismul după model sovietic - la alta, de tip capitalist. În România, tranziţia s-a dovedit a fi mult mai lungă şi dificilă faţă de valul de optimism generat de Revoluţia din Decembrie 1989. Spre deosebire de aşteptările şi percepţia populaţiei, situaţia de faliment economic a vechiului regim era structurală. După Revoluţie, nivelul de trai s-a îmbunătăţit doar câtă vreme nu s-a epuizat rezerva valutară acumulată prin restrângerea consumului populaţiei din anii 1990. În condiţiile unui deficit extern structural, al lipsei valutei necesare importurilor pentru economie şi bunăstarea populaţiei, guvernele succesive au iniţiat acorduri de împrumut cu instituţiile financiare internaţionale pentru susţinerea balanţei de plăţi. Aceste acorduri, asemenea celorlalte state foste socialiste, au sintetizat liniile directoare ale tranziţiei economice, a cărei variabilă strategică a fost privatizarea. Formularea strategiei tranziţiei a aparţinut Occidentului, prin instituţiile financiare internaţionale. O anumită variaţie între guvernele din perioada tranziţiei a fost posibilă numai în măsura în care erau dispuse să rişte ruperea acordurilor cu FMI.

Tranziţia economică a avut loc în paralel cu tranziţia politică, respectiv construcţia instituţiilor specifice unei democraţii de tip occidental şi a procesului de aderare a României la cele două structuri politice occidentale majore, NATO şi Uniunea Europeană. Finalul tranziţiei, respectiv încheierea transformărilor structurale din economie, a coincis cu aderarea României la cele două organizaţii interstatale. Acest fapt subliniază tocmai din interdependenţa dintre latura economică şi cea politică a tranziţiei.

Structura economiei României post-tranziţie nu mai este una specifică unei economii naţionale, ci uneia liberalizate şi integrate în economia mondială, îndeosebi în spaţiul economic european. Deficitul extern structural din perioada tranziţiei a fost depăşit, dar cu preţul trecerii la un model economic bazat pe un consum susţinut mai ales prin îndatorare. Câtă vreme fluxurile de capital străin către România erau menţinute, creşterea economică pe bază de consum a putut continua. Vestul Europei exporta capital şi bunuri de larg consum către România şi, în schimb, importa forţă de muncă, subansamble şi componente pentru produsele finite şi unele materii prime. În acest sens, se poate argumenta că poziţia economică a României în cadrul economiei europene este una periferică.

Întreruperea fluxului de capital dinspre Europa de Vest a arătat cât de fragilă era creşterea economică. La 20 de ani de la începerea tranziţiei, România avea să se confrunte din nou cu un deficit al balanţei de plăţi externe pe care nu-l poate susţine din resurse proprii, fiind nevoită să ceară sprijinul instituţiilor financiare internaţionale. Privatizările din perioada de tranziţiei au marcat decisiv structura de proprietate. La nivelul înălţimilor de comandă ale economiei - cele mai mari şi importante companii, din domeniile strategice - predomină capitalul străin. La nivelul anului 2010, numai 10 din cele 130 companii de top după cifra de afaceri din 2009 sunt deţinute de capitalul autohton. Prin deţinerea a 25 din cele 130 de companii de top, statul continuă să aibă un rol semnificativ în economia reală, îndeosebi în energie şi turism. Realizarea unei breşe decisive în aceste zone din economie constituie miza strategică a acordurilor cu instituţiile financiare internaţionale din perioada 2011-2015. Marele beneficiar al privatizării celei mai importante şi mai profitabile părţi din fosta economie de stat a fost capitalul străin.

O analiză comparativă pe două loturi de disponibilitate - cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top şi primii 150 din top 500 capitalişti români pe 2010 - a relevat poziţionarea strategică, în centrul economiei, a capitalului străin şi cea periferică a capitalului autohton. Dacă sectorul financiar-bancar, cel energetic şi producţia industrială de mare volum sunt deţinute de capitalul străin, cele mai importante pieţe pentru capitalul autohton sunt sectorul imobiliar, comerţul, construcţiile şi turismul. Pe lângă faptul că acestea sunt mult mai expuse şocurilor economice, succesul în afaceri este puternic influenţat de deciziile politice, fie că vorbim de restituirea proprietăţilor în cazul imobiliarelor, contracte publice pentru construcţii sau reglementarea în general pentru comerţ şi turism.

Capitalul străin din România s-a grupat sub forma unor organizaţii de promovare şi susţinere a intereselor sale economice în relaţia cu puterea politică. În centrul acestei reţele organizaţionale se află, precum în economie, capitalul financiar-bancar. Totodată, datorită contactelor sociale dintre directorii companiilor cu capital străin, stabilite în cadrul acestor organizaţii, putem vorbi de existenţa unei comunităţi corporative în România.

Dacă reprezentanţii capitalului străin au ştiut să se organizeze pentru a influenţa deciziile politice, rămâne de văzut cum se desfăşoară acest proces în cazul unor decizii strategice. O altă problemă de cercetat constă în relaţia dintre capitalul autohton şi partidele politice.

Capitolul 4

Cadre şi partide politice

Cine ne conduce? Mai importante decât numele celor care vremelnic ocupă poziţii de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central şi local, precum şi în partidele politice sunt profilul social, modul de formare şi selecţie al acestor bărbaţi şi femei. Cu alte cuvinte, care este compoziţia socială a elitei politice? Având în vedere rolul esenţial al partidelor politice în funcţionarea democraţiei, precum şi în recrutarea persoanelor care vor ocupa demnităţi publice, vom căuta să analizăm organizarea şi funcţionarea principalelor partide politice din România. Capitolul se încheie cu studiu de caz privind o decizie cu impact major pentru societatea românească, relevator pentru structura şi funcţionarea puterii politice: încheierea acordului privind pachetul de asistenţă financiară din partea FMI, Băncii Mondiale şi UE din 2009.

Ipoteza de lucru este că, nefiind capabili să influenţeze deciziile politice în acelaşi mod precum capitalul străin, faţă de care se află în inferioritate de resurse financiare şi de sprijin la nivelul instituţiilor internaţionale, unii reprezentanţi ai capitalul autohton mai degrabă au ales calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicienilor de profesie şi tehnocraţilor. Controlul asupra aparatului de stat a oferit unei părţi din capitalul autohton un acces necesar şi suficient la resurse economice, astfel încât să menţină o anumită oarecare poziţie de putere faţă de capitalul străin şi, mai ales, o poziţie superioară de status faţă de restul straturilor sociale. Ipoteza enunţată necesită cercetarea atât a vârfului ierarhiei aparatului de stat, cât şi a organizării şi funcţionării partidelor politice, prin care se derulează mecanismul de recrutare şi selecţie a celor ce acced spre vârful vieţii politice.

Având în vedere conotaţiile termenilor de elite politice şi clasă politică, am optat pentru termenul de cadre politice, mult mai neutru. Avantajul utilizării termenului de cadre politice este dat de faptul că acoperă nucleul de control şi decizie la nivelul aparatului de stat, central sau local, precum şi conducerile partidelor politice. La originea termenului de cadre se află o noţiune militară,

reprezentând efectivele permanente, de înaltă pregătire, de conducere şi comandă ale unităţilor militare. Lenin este creditat cu introducerea termenului în politică, prin comparaţia partidului politic cu o armată ale cărei cadre sunt formate de revoluţionarii de profesie. Pe această cale a intrat şi în limbajul curent. În sociologia politică, termenul a fost introdus Maurice Duverger.[331]

Având în vedere varietatea cadrelor politice semnificative din România, reies mai multe nivele de analiză şi subiecte de cercetare, din care reţinem următoarele:

1) aparatul de stat la nivel central: compoziţia socială a guvernelor României vreme de 20 de ani;

2) aparatul de stat la nivel local:
   - schimbări structurale în distribuţia resurselor financiare între guvernul central şi teritoriu, în special în ceea ce priveşte cheltuielile de capital;
   - compoziţia socială a celor mai importanţi aleşi locali;
   - impactul aleşilor locali asupra alegerilor generale: studiu de caz alegerile din 2008;

3) organizarea şi funcţionarea principalelor partide politice din România: compoziţia socială a conducerilor de partid.

În sociologia politică, subiecte de cercetare precum cele de mai sus sunt prezente în lucrări ce au la bază teoria elitelor sau cea a dominaţiei de clasă, pe care le-am tratat într-un capitol anterior. Dificultăţile în cercetarea acestei tematici nu reies din lipsa cadrului teoretic, ci din caracterul atipic în raport cu metodele şi tehnicile standard ale cercetării sociologice.[332] Ancheta pe bază de chestionar este imposibil de utilizat, în timp ce interviul nu permite decât cel mult studii în contexte specifice, cum ar fi elitele economice locale. Din acest motiv, abordările metodologice din sociologia clasică şi cea contemporană prezintă o relevanţă crescută.

Puterea politică între biografie şi istorie

The Power Elite a lui C. Wright Mills rămâne de o importanţă deosebită, fiind prima lucrare de analiză a structurii puterii din sociologia modernă.

[331] Dwaine Marwick, "Les cadres des partis politiques en Allemagne", *Revue française de sociologie*, 7, no., 1, (1966), pp. 621-622.

[332] A se vedea aprecierile lui Ioan Mihăilescu privind dificultatea realizării unor asemenea cercetări sociologice în Şerban Olah, *Elitele locale* (Bucureşti: Editura economică, 2004), pp. 15 -16.

Sociologul american a avut o contribuţie inovatoare din punct de vedere metodologic, făcând legătura dintre sociologia clasică, mai înclinată către construcţia teoretică, şi cea modernă, mai preocupată de cercetarea aplicată a unui context social dat. Prin lucrarea sa de analiză şi critică socială a structurii puterii din societatea americană de la mijlocul secolului al XX-lea, Mills a oferit un punct de referinţă pentru orice altă cercetare ulterioară a acestei tematici. Unul dintre subiectele cărţii *The Power Elite* priveşte poziţiile de vârf din statul american, respectiv asupra a ceea ce Mills a numit „directoratul politic".[333] Pentru Mills, problema de cercetat consta în „interacţiunea dintre istorie şi biografie în stabilirea cursului vieţii politice americane".[334] Metodologia utilizată a fost analiza biografiei sociale[335], având drept instrument de cercetare fişele biografice a 513 persoane, reprezentându-i pe titularii dintre anii 1789-1953 ai celor mai importante demnităţi publice: preşedinte, vicepreşedinte, speaker-ul Senatului şi cel al Camerei Reprezentanţilor, membrii cabinetului (miniştrii) şi membrii Curţii Supreme de Justiţie, care în SUA are rol şi de Curte Constituţională. Au fost omişi membrii Congresului SUA, alţii decât cei doi speakeri, deşi unii senatori au dispus, mai ales în secolul al XIX-lea, de puteri semnificative. Preşedinţii comisiilor din Congres ar fi fost relevanţi, însă timpul şi resursele la îndemână pentru o cercetare de o asemenea amploare nu au fost disponibile.

Principalele variabile de analizat, pe baza cărora au fost construite fişele, au fost următoarele:

- originea socială: status social (după avere) al familiei, statutul socio-ocupaţional al tatălui;
- moştenirea de rol: prezenţa părinţilor sau a rudelor de gradul II în politică;
- educaţia: forma de învăţământ absolvită şi specializarea, cu importanţă specială pentru absolvirea formelor de învăţământ superior la universităţile de top din exclusivista Ivy League din nord-estul SUA, precum şi a şcolilor preuniversitare private de elită;
- apartenenţa regională: nu atât locul naşterii, cât cel din perioada de socializare;

---

[333] C. Wright Mills, *The Power Elite* (New York: Oxford University Press, 2000), p. 225-242.

[334] Ibid.p. 226.

[335] Unele dintre problemele concrete în operaţionalizarea cadrului teoretic şi identificarea surselor fezabile de date sociale relevante pentru *The Power Elite* sunt expuse în

———, *Imaginaţia Sociologică* (Bucureşti: Editura Politică, 1975), pp. 287-302.

- imigraţia;
- cariera profesională: statutul socio-profesional înaintea intrării în demnitatea publică.
- nivelul debutului în cariera politică: local sau central;
- experienţa politică la momentul accederii în poziţia de vârf: parlamentară, în administraţie, în mediul de afaceri, fără nicio experienţă; mediana numărului de ani petrecuţi în activităţi politice versus mediana în activităţi non-politice;
- experienţa electorală: în ce măsură politicianul ajuns în poziţii de vârf a acces în funcţiile anterioare prin filtrul alegerilor sau prin numiri.

Pe baza datelor obţinute, Mills a identificat trei tipuri de politicieni de top: (1) politicianul de partid; (2) birocratul politic, provenit din administraţie; (3) *outsider*-ul politic, provenit din mediul de afaceri (marile corporaţii) sau firme de avocatură. Ca tendinţă generală, Mills observă proporţia redusă a primului tip şi prevalenţa celorlalte două, în special a ultimului. Aceste erau însă tendinţele la mijlocul anilor '50 din secolul al XX-lea. Un alt element interesant desprins din această analiză este, de pildă, una dintre consecinţele procesului de industrializare a SUA, început în ultimul sfert al secolului al XIX-lea: triplarea numărului de foşti oameni de afaceri până la o treime din politicienii de vârf, atingând 40% în administraţia Eisenhower (1953-1961).

Rockman şi Aberbach au continuat şi extins cercetarea asupra unuia dintre aspectele analizate de Mills, anume relaţia dintre decidenţii politici şi aparatul birocratic la nivelul guvernului federal american prin extinderea cercetării de la o selecţie de politicieni de top la o anchetă pe bază de interviu.[336] Pentru a identifica tendinţele pe termen lung, ancheta a fost reprodusă în trei valuri, începând cu administraţia Nixon, în 1970. Cele mai importante dintre variabilele utilizate au fost:

- socio-demografice: gen, etnie;
- originea socială: pe categoriile profesiuni liberale, alte profesiuni non-manuale, profesiuni manuale;
- educaţia: Harvard-Yale-Princeton, alte universităţi Ivy League, alte universităţi private eminente, mari universităţi de stat, universităţi străine;

[336] Joel Aberbach şi Bert Rockman, *In the Web of Politics: Three Decades of the U.S. Federal Executive* (Washington: Brookings Institution Press, 2000).

- activitatea profesională: sector privat, specialişti (educaţie, sănătate, ştiinţe), oameni ai legii, funcţionari publici (local sau statal), militar, altă provenienţă.

Pe baza experienţei cercetărilor derulate în timp, Rockman şi Aberbach recomandă interviul semi-structurat, pe cât posibil cu întrebări deschise cât mai numeroase, urmate în analiză de un sistem de codificare a răspunsurilor.[337]

Pentru Willam Domhoff, cel mai important cercetător contemporan american al structurii puterii, variabilele relevante în studiul persoanelor care ocupă poziţiile cele mai importante din guvernul SUA sunt profilul social, educaţional şi ocupaţional. Documentele sociale reprezintă sursa principală în analiza biografiei sociale. Conform datelor obţinute, cei mai mulţi dintre membrii cabinetului provin din ceea ce Domhoff consideră a fi elitele puterii: comunitatea corporativă, clasa superioară (upper class) şi reţeaua de formare a politicilor, adică fundaţiile, asociaţiile şi alte organizaţii finanţate în principal de corporaţii şi care produc rapoarte şi analize de politici publice. Analiza longitudinală a administraţiilor prezidenţiale dintre 1981 – 2009 arată un pattern similar în ceea ce priveşte compoziţia socială de la vârful puterii executive americane. Faţă de acestea, în compoziţia socială a administraţiei la instalarea în funcţie a preşedintelui Obama ponderea politicienilor de carieră sau a unor foşti înalţi funcţionari este mai ridicată decât cea a celor cu experienţă corporativă.[338]

Sociologia europeană contemporană

Marea Britanie prezintă o particularitate ce derivă din tradiţia parlamentară: toţi membrii guvernului sunt în acelaşi timp şi parlamentari, de obicei aleşi prin vot direct în Camera Comunelor şi, mai rar, pairi din Camera Lorzilor. Aşadar, cercetările asupra parlamentarilor acoperă întreaga clasă politică britanică. În cercetarea sa de la finele anilor '80 asupra structurii puterii din Marea Britanie, John Scott a extins aria de acoperire a analizei şi asupra înalţilor funcţionari publici, ambasadorilor, judecătorilor de la cele mai înalte curţi şi a ofiţerilor cu cele mai înalte grade din forţele armate.[339] Principalul

[337] Joel Aberbach şi Bert Rockman, "Conducting and Coding Elite Interviews", *PS: Political Science & Politics*, 35, no., (2002), pp. 673-676.

[338] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 183-195.

[339] John Scott, *Who Rules Britain?* (Cambridge: Polity Press, 1991), pp. 124-139.

obiectiv a fost identificarea mediului social şi de recrutare, pe baza profilului educaţional, pe două variabile: (1) educaţia de bază: frecventarea şcolilor private, în special cele de top, între care Eton; (2) educaţia superioară: studii superiore, în special Oxbridge (Oxford şi Cambridge).

Pe baza datelor obţinute, Scott concluzionează că majoritatea membrilor parlamentului britanic sunt recrutaţi din anumite medii sociale, nereprezentative pentru societatea britanică în ansamblu. Un studiu similar asupra profilului educaţional şi social al parlamentarilor britanici de după alegerile generale din 2005, a relevat menţinerea disparităţilor între aleşi şi alegători. Absolvenţii de şcoli private şi ai universităţilor de top, în special Oxbrigde, au o reprezentare disproporţionată în raport cu ponderea lor în societate. În ceea ce priveşte situaţia pe partide, probabilitatea de a fi absolvent de şcoli private şi Oxbridge este cea mai ridicată în cazul conservatorilor şi cea mai redusă în cazul laburiştilor.[340]

Sociologul francez de origine română Mattei Dogan s-a făcut remarcat printr-o serie de studii privind clasa politică franceză. Dogan preferă să nu utilizeze termenul de elită, ci pe cel de clasă politică, deoarece „cuvântul elită nu este comod de utilizat, din cauza conotaţiilor sale de neşters".[341] Termenul de clasă politică este preluat de la Mosca. Dogan consideră că, din punct de vedere al stratificării sociale, clasa politică nu este o clasă socială, deoarece îi lipseşte coerenţa internă. În ciuda acestui fapt, termenul a fost folosit în literatura sociologică, având în vedere existenţa unui grup de politicieni de profesie şi utilizarea sa în media, discursul public şi de către cetăţeni. În clasa politică, Dogan îi include pe „toţi acei care gestionează monopolul legitim al forţei de constrângere, măcar principalele pârghii la nivel naţional".[342] În Franţa, clasa politică ar fi compusă din categorii multiple, din care Dogan distinge trei ca fiind importante:

(1) demnitarii aleşi: parlamentarii;

(2) demnitarii numiţi: miniştrii, care împreună cu parlamentarii reprezintă, teoretic, naţiunea;

---

[340] "The Educational Backgrounds of Members of the House of Commons and House of Lords," (The Sutton Trust, 2005).

[341] Mattei Dogan, "Clasa politica franceză. Compoziţie şi profesionalizare", *Revista de cercetări sociale*, no., 3, (1995),

p. 3.

[342] Ibid., p. 3.

(3) înalţii funcţionari, care ocupă mecanismele strategice ale statului; pe aceştia Dogan îi numeşte mandarini, împrumutând denumirea oficialilor imperiali chinezi.

Asupra mărimii clasei politice, după diverse evaluări, Dogan se opreşte la o ipoteză operaţională cu un total de circa 3.000 de persoane pe durata a aproape un deceniu şi jumătate, respectiv cele două mandate prezidenţiale ale lui François Mitterand (1981-1995).

Variabilele principale luate în considerare în analiza clasei politice au fost următoarele:

- cariera profesională: statul socio-profesional înaintea intrării în demnitatea publică;
- experienţă electorală: accederea la demnitatea publică prin alegeri sau numire;
- educaţia: forma de învăţământ absolvită (specializarea), cu atenţie specială pentru educaţia de prestigiu, în acest caz ENA;
- dependenţa de venitul de la buget: ponderea în venitul persoanelor a salariilor, indemnizaţiilor aferente demnităţii publice.

Metodologia propusă şi întrebuinţată de Dogan prezintă asemănări cu cea a lui C. Wright Mills. Ca şi la Mills, tehnica de selecţie a cazurilor - mai concret, includerea înalţilor funcţionari publici şi a membrilor guvernului în detrimentul relativ al parlamentarilor - se resimte şi în concluziile cercetării. În cazul Republicii a V-a Franceze, Dogan consideră că principala cale de acces în clasa politică este mandarinatul, respectiv recrutarea cadrelor din rândul înaltei birocraţii. O altă tendinţă importantă este profesionalizarea. Carierea politică este etapizată pe termen lung, în care mandatul parlamentar sau fotoliul ministerial se află spre final, asemănător faţă de *cursus honorum* roman.

Cercetări privind elita sau clasa politică din România

După cum remarca Ioan Mihăilescu, multe lucrări asupra persoanelor aflate în poziţii de decizie de la vârful ierarhiei aparatului de stat din România se opresc doar la analize teoretice şi metodologice, din pricina dificultăţilor

metodologice în ceea ce priveşte studiul puterii politice.[343] O altă categorie de motive ţine de istoria sinuoasă a dezvoltării în România a sociologiei ca ştiinţă în general, şi a sociologiei politice în special.[344]

Înainte de a pleca din România, Mattei Dogan a publicat în 1945 o lucrare de analiză a democraţiei parlamentare dintre cele două războaie mondiale, în care a tratat trei teme majore: regimul politic, alegerile generale şi originea socială a parlamentarilor. Pornind de la datele culese în acea perioadă, Dogan a extins ulterior analiza privind compoziţia socială a parlamentului, rezultatele fiind accesibile publicului românesc de abia după Revoluţia din Decembrie 1989.[345]

Asupra regimului politic şi a structurii puterii din România interbelică, Dogan prezintă o serie de concluzii, deosebit de relevante din punct de vedere istoric.[346] Liderii dominau autoritar partidele politice, în principal datorită sistemului electoral, care prevedea întocmirea listelor electorale pentru scrutinul de tip proporţional de către conducerile de partid. Cele două partide principale - Naţional-Liberal şi Conservator până la primul război mondial, respectiv Naţional-Liberal şi Naţional-Ţărănesc în anii interbelici, erau în acord pe problemele esenţiale - economie liberă, rolul bisericii şi armatei, neîncrederea faţă de Uniunea Sovietică/ Rusia - şi reprezentau, mai mult sau mai puţin, aceleaşi interese; de aici şi posibilitatea alternanţei la putere. Înainte de primul război mondial, liberalii erau percepuţi ca fiind în avangardă, iar Partidul Conservator drept partidul conservatorismului social. Mai ales după 1926, când Partidul Ţărănesc a fuzionat cu cel Naţional, nu a mai fost posibilă o distincţie semnificativă dintre dreapta şi stânga. Platformele partidelor erau orientate pragmatic şi nu ideologic. În România exista „o democraţie mimată" prin inversarea ordinii normale în care un şef de stat democratic îşi exercită prerogativele: mai întâi alegerile, apoi formarea guvernului. În România de după 1866, monarhul, prin prerogativa de a revoca guvernul în absenţa unui vot de neîncredere în parlament, mai întâi chema un partid să formeze guvernul. La

[343] A se vedea introducerea lui Ioan Mihăilescu la Şerban Olah, *Elitele locale* (Bucureşti: Editura economică, 2004), p. 15.

[344] Asupra istoriei sociologiei româneşti din perioada de după 1944 a se vedea Maria Larionescu, *Istoria sociologiei româneşti* (Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2007), Cătălin Zamfir, *O istorie subiectivă în sociologia românească: din 1944 până în prezent* (Iaşi: Polirom, 2009).

[345] Mattei Dogan, *Sociologie politică: opere alese* (Bucureşti: Alternative, 1999), II. Regimul politic şi clasa politică în România interbelică, pp. 137-207.

[346] Ibid., pp. 153-16.

scurtă vreme, noul guvern organiza alegeri generale anticipate, invariabil câştigate de partidul de guvernământ.[347]

În perspectivă istorică, Dogan consideră că democraţia mimată din România trebuie reconsiderată drept „cel mai mic rău". Comparativ cu restul lumii din acea epocă, foarte puţine societăţi erau democratice, în timp ce, dintre cele mai democratice, Anglia nu depăşise stadiul de faţadă decât la 1867. În esenţă, gradul de democratizare era în acord cu nivelul general de dezvoltare economică, socială şi culturală a ţării. Contextul istoric geopolitic de la finele anilor '30 a favorizat puternic sfârşitul regimului democratic. Prinsă între cei doi coloşi, Germania nazistă şi Rusia sovietică, fragila democraţie din România nu avea şanse de menţinere.

Analiza compoziţiei sociale a parlamentului, realizată de Dogan, acoperă perioada interbelică, în condiţiile votului universal masculin şi după realizarea reformei agrare din 1921. Variabila privind statutul social al parlamentarilor a combinat profesia, ocupaţia şi averea, rezultând următoarele categorii (la fiecare sunt menţionate mediile pe camere):

1. avocaţii, care deţineau cea mai ridicată pondere - 42% la Cameră, 26% la Senat; în regimul cenzitar, această categorie a ocupat poziţia secundă, cu 28,5% la Cameră şi 23,6% la Senat;

2. proprietarii funciari sau „boierii" reprezentau 13% la Cameră şi 16% la Senat, fiind mari pierzători ai abandonării sistemului cenzitar, când ocupau 45% din locurile de la Cameră şi 48% de la Senat; mai toţi erau avocaţi ca profesie;

3. profesorii totalizau 13% la Cameră şi 12% la Senat, raportul dintre profesorii universitari şi cei de liceu fiind aproximativ egal;

4. notabilităţile săteşti: învăţători reprezentau 5,5% la Cameră şi 4% la Senat, iar preoţii 3,6% la Cameră şi 4,5% la Senat; Dogan notează că cele două categorii erau folosite de partide pentru a capta voturi, nu dispuneau de influenţă reală şi nici nu reprezentau în fapt interesele lumii rurale; ţăranii, care constituiau ¾ din populaţia ţării, nu au depăşit niciodată 0,4% la Cameră şi 0,2% la Senat, concluzia sa fiind că potenţialul politic al unei clase sociale depinde de forţa sa economică;

5. industriaşii, finanţiştii, comercianţii grupau proprietarii de întreprinderi sau pe cei aflaţi în conducerile instituţiilor financiare; aceştia reprezentau circa 5% la Cameră şi la Senat, mai mult decât dublu faţă de perioada sistemului

[347] Mecanismul democraţiei româneşti este sintetizat în cuvintele adresate regelui de prim-ministrul conservator Petre Carp (1900-01, 1911-12): „Daţi-mi puterea şi eu vă dau parlamentul!", Ibid., p. 165

cenzitar; comparativ, ponderea acestei categorii se ridica la o cincime în Franţa şi la un sfert în Anglia;

6. jurnaliştii totalizau circa 3,5% din parlamentari, ponderea acestora fiind mai scăzută din pricina consumului redus de presă scrisă în rândul populaţiei rurale majoritare, cu o rată foarte ridicată de analfabetism;

7. alte categorii, ca medicii şi farmaciştii, inginerii, sindicaliştii şi funcţionarii reprezentau sub 1% fiecare; ofiţerii activi erau excluşi prin lege de la candidatură.

Ca nivel general de educaţie, peste 80% dintre parlamentari aveau pregătire universitară, în timp ce în populaţie proporţia era de 3%. În acelaşi timp, ţăranii, muncitorii şi funcţionarii, care reprezentau împreună circa 90% din electorat, nu ocupau decât 2% din locurile din parlament. Asupra existenţei politicienilor de profesie, documentele vremii nu oferă suficiente date pentru identificarea ponderii acestora, dar Dogan consideră că au existat, chiar dacă ponderea lor a fost redusă. O concluzie foarte importantă este că originea socială a cadrelor parlamentare nu diferea semnificativ între cele două mari partide, Naţional Liberal şi Naţional-Ţărănesc, fapt ce întăreşte afirmaţia lui Dogan cu privire la interesele comune şi la acordul pe marile probleme între cele două partide.[348]

Istoria sinuoasă a sociologiei ca ştiinţă în România, de care aminteam mai devreme, este vizibilă şi prin faptul că studii asupra profilului politicienilor de vârf din România apar la circa un deceniu după Revoluţie. Marius Tudor şi Adrian Gavrilescu au realizat o cercetare asupra elitelor politice din România, cuprinzând perioada 1990-2002.[349] Elitele politice au fost operaţionalizate ca incluzând preşedinţii republicii, membrii guvernului (cu o atenţie specială acordată premierilor) şi preşedinţii celor două camere ale Parlamentului. Variabilele sunt grupate pe câteva categorii, după cum urmează: socio-demografice: gen, stare civilă, număr de copii, confesiunea, vârsta (data naşterii), domiciliul la preluarea funcţiei; experienţa politică: apartenenţa politică la investirea în funcţie; apartenenţa PCR; disidenţa; apartenenţa la nomenclatură; originea socială: profesia, studiile, mediul de provenienţă (regiune istorică, rural, urban); exercitarea mandatului: durata mandatului.

---

[348] Ibid., pp. 173-188.

[349] Marius Tudor şi Adrian Gavrilescu, *Democraţia la pachet: elita politică în România postcomunistă* (Bucureşti: Compania, 2002).

Unele dintre categoriile variabilelor nu sunt clar explicitate, definite sau nuanţate. Astfel, nomeclatura nu este definită ca arie de cuprindere, lăsând loc la interpretări. Apartenenţa la PCR, la care cei doi autori fac dese referinţe, este nediferenţiată. Avem de a face cu un membru CPEx, un fost ministru sau prim-secretar judeţean, secretar de organizaţie pe o instituţie (centrală industrială, universitate), secretar al biroului organizaţiei de bază sau cu un simplu membru? Toate aceste diferenţieri sunt necesare pentru a nu ajunge la o analiză în bloc, care nu clarifică statutul social al persoanelor în cauză. Referitor la originea socială, cele mai multe dintre variabilele selectate nu spun mare lucru, deoarece se axează pe biografia formală, în genul parcursului vieţii, nu pe cea socială. În loc de o tipologie socială clară a elitelor politice, întâlnim o expunere a profesiilor, regiunilor de naştere şi experienţei politice dinaintea accederii în funcţie a preşedinţilor, premierilor şi preşedinţilor camerelor parlamentului, adică a unui total de 17 persoane. În ceea ce priveşte membrii guvernului, analiza tinde spre informaţii statistice în genul a cât la sută din membrii guvernului sunt căsătoriţi, media numărului de copii, vârsta medie a miniştrilor, ponderile în total a regiunilor istorice de provenienţă şi de domiciliu, profilul educaţional, genul şi apartenenţa confesională. Aceste informaţii statistice din anexă pot fi interesante pentru unii cititori, dar rezultatele cercetării apar ca insuficiente în raport cu aşteptările. Un fapt interesant este analiza statutului Colegiului Naţional de Apărare, ca sursă a unei pregătiri post-universitare de prestigiu. Din păcate, însă, analiza nu este bazată pe date, fiind doar comentarii generale cu citate semnificative.

Studiul asupra elitelor locale din judeţul Oradea al lui Şerban Olah[350] se remarcă prin rezultatele relevante obţinute. Având un număr mult mai redus de indivizi (elitele economice şi cele politice), a putut fi întrebuinţat interviul semi-structurat. Obţinerea unor rezultate concludente a fost facilitată semnificativ de utilizarea tehnicii *informatorului bine informat* din antropologia socială. În acest caz, informatorii bine informaţi sunt angajaţii din poliţie şi procuratură, precum şi jurnalişti. Ghidul general de interviu acoperă următoarele teme: biografia politică (inclusiv apartenenţa diferenţiată la PCR), studiile, profesia, raportarea la problemele actuale, relaţiile cu (alţi) oameni politici, relaţiile cu (alţi) oameni de afaceri, averea şi stilul de viaţă. Ghidul de interviu cu informatorii bine informaţi este ceva mai extins, cuprinzând relaţia oameni politici-jurnalişti, activitatea primarului din Oradea, activitatea parlamentarilor

[350] Şerban Olah, *Elitele locale* (Bucureşti: Editura economică, 2004)pp. 167-207, pp. 305-341.

bihoreni, relaţia dintre liderii politici bihoreni şi centrul de la Bucureşti, activităţile de conducere din instituţiile locale, factorii succesului politic la nivel local, participarea oamenilor politici în conducerea diverselor firmele şi averea acestora.

Irina Culic a studiat compoziţia socială a parlamentului de după 1990.[351] Principalele variabile supuse analizei au fost: profilul educaţional: tehnic şi ştiinţe, umanist, ştiinţe sociale, economic, drept, agricol, altele; vârsta medie la începutul mandatului; mediul de recrutare: funcţionari publici, lideri de sindicat, foşti membri ai guvernului, directori/manageri şi alţii (medici, avocaţi, profesori universitari şi de liceu, economişti, ingineri, pensionari). O alternativă la categoriile variabilei mediu de recrutare pentru anii 1990-92 este structurată astfel: nomenclatura; tehnocraţia; funcţionari publici; intelectuali; oponenţi ai regimului comunist.

În privinţa mediului de recrutare, datele privind legislaturile 1992-2004 indică o creştere a grupului directorilor/managerilor de la 16,4% între 1992-96 la 24,5% în 2004. Nu este clar, însă, dacă respectiva creştere se referă, precum la Dogan, la proprietarii de întreprinderi sau pur şi simplu la persoane care s-au aflat în poziţia de director al unei firme, fie ea şi companie de stat, înainte sau după 1989. Cea mai mare reducere este la categoria „altele", care acoperă însă 70% din total, o pondere deosebit de ridicată în 1992, ajungând la numai 52,6% în 2004. Pentru ultima legislatură analizată, directorii/managerii reprezentau mai mult de o treime dintre parlamentarii PSD şi PNL. Categoria „altele" din nou constituie o pondere foarte ridicată, de aproape 40% la PSD şi PNL, urcând până la 69% la PRM, ceea ce împiedică formarea unei imagini clare asupra fenomenului.

Peste 95% dintre parlamentari au studii superioare, cei mai mulţi în domeniu tehnic/ştiinţe, urmat de drept şi economic. Pentru Irina Culic, acest fapt reflectă structura de specializări din sistemul de învăţământ superior românesc de la finele anilor '60 şi din anii '70. Se înregistrează diferenţe între parlamentarii diferitelor partide în funcţie de specializarea universitară. Parlamentarii PNUR şi PRM înregistrează o pondere ridicată de absolvenţi de ştiinţe sociale, în timp ce la UDMR cei mai mulţi parlamentari sunt jurişti. Printre parlamentarii PNŢ-CD au fost foarte puţini absolvenţi de studii economice, chiar niciunul în perioada în care partidul s-a aflat la guvernare între

[351] Irina Culic, "From Amateur Revolutionaries to Professional Politicians", *International Journal of Sociology*, 36, no., 1, (2006), pp. 69-92.

1996-2000.[352] Vârsta medie a parlamentarilor a coborât uşor în această perioadă, principalul factor fiind ieşirea din legislativ a veteranilor care dominau conducerea partidelor istorice la începutul anilor 1990. Profesionalizarea politicienilor poate fi urmărită şi prin gradul de înnoire a grupurilor parlamentare. Pentru anii 1992-2000, tendinţa de profesionalizare a fost cea mai puternică la UDMR, 65% dintre parlamentarii formaţiunii din legislatura 1996-2000 făcând parte şi din legislatura precedentă. La PD şi PNL, circa jumătate dintre parlamentari au fost realeşi în 1996. În cazul PSD, ponderea celor realeşi a fost de numai 33,8%. Una dintre explicaţii este dată de faptul că grupurile primelor trei partide au avut grupuri parlamentare mici, parlamentarii realeşi reprezentând în fapt conducerea superioară.

Miniştrii guvernelor României 1990-2010

Guvernul reprezintă nucleul de control şi decizie la nivelul central al aparatului de stat din România. În ciuda primatului de care se bucură parlamentul în constituţie, deciziile strategice, cum au fost reformele din perioada de tranziţie, au fost luate la nivelul guvernului. După cum sublinia Mattei Dogan, inversarea raportului dintre legislativ şi executiv reprezintă o trăsătură definitorie în funcţionarea statului modern românesc. În acelaşi timp, este o problemă comună a democraţiilor parlamentare. Pentru Maurice Duverger, cauza rezidă în raportul dintre partid şi stat în democraţiile moderne, bazate pe votul universal. Constituţional, parlamentarii sunt cei care reprezintă electoratul în structurile de stat, în timp ce conducerea de partid reprezintă aderenţii şi votanţii partidului. Şeful guvernului şi miniştrii reprezintă, totodată, şi conducerea de partid, superiori parlamentarilor pe linie de partid. Cum parlamentarii se supun - pe linie de partid - conducerii, rezultatul este o suprapunere a cadrelor din conducerea partidelor peste elitele statului din guvern, parlament, consiliile judeţene şi locale şi, deci, o inversare a raportului dintre legislativ şi executiv.[353]

---

[352] În pofida datelor din studiul de Irinei Culic, PNŢ-CD a avut cel puţin un parlamentar economist, în persoana lui Mircea Ciumara, deputat şi ministru al Finanţelor, al Industriei şi Comerţului şi, mai apoi, ministru de stat pe economie în guvernele coaliţiei, între 1997-1998, şi apoi din decembrie 1999 până la alegerile din 2000.

[353] Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), pp. 262-270. Partidul funcţionează ca un liant care „leagă" puterile într-un stat, deşi, la nivel normativ, se prevede separaţia puterilor. Partidul aflat la guvernare are majoritate în parlament, domină guvernul şi, în anumite condiţii, îşi poate impune voinţa şi în planul puterii judecătoreşti.

Metodologie

Pentru a analiza compoziţia socială a guvernului României, am colectat date biografice privind membrii celor douăsprezece guverne succesive[354] din perioada 1990-2010. Sursele principale ale datelor au fost site-urile diverselor instituţii centrale, Parlamentului şi Guvernului României, care găzduiesc, conform legii, declaraţiile de avere şi interese.[355] Variabilele utilizate în analiză au fost următoarele:

- demografice: anul naşterii, regiunea (Moldova, Ţara Românească, Dobrogea, Transilvania, Banat, Bucureşti) şi mediul de rezidenţă (rural/urban);
- profilul educaţional: instituţia de învăţământ superior absolvită şi profesia de bază, cu următoarele categorii: (1) inginer, (2) jurist, (3) economist, (4) medic, (5) militar, (6) agronom, (7) scriitor/actor/critic literar sau plastic/regizor - om de cultură, (8) istoric/sociolog, (9) altele (arhitect, statistician, psiholog);
- profilul socio-ocupaţional: ocupaţia la momentul accederii în funcţia ministerială, având drept categorii:
  1) tehnocraţi: înalţi funcţionari publici, specialişti din funcţii de conducere sau execuţie din întreprinderi sau alte organizaţii; în unele cazuri, nu au fost membri ai partidului sau partidelor de la guvernare;
  2) profesori universitari; această categorie cuprinde şi cercetătorii din sistemul Academiei Române;
  3) militari: ofiţeri activi la momentul intrării în guvern;
  4) politicieni de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică anterior investirii ca ministru;
  5) oameni de afaceri: deţinători de societăţi comerciale, indiferent de formă şi obiect de activitate;

[354] În privinţa guvernelor dintre anii 2005-2010, am utilizat drept criteriu de delimitare a mandatelor votul de învestitură dat de Parlamentul României cu ocazia formării guvernului sau votul de încredere în cazul restructurării politice a guvernului, rezultând: Tăriceanu I (dec. 2004 – aprilie 2007), Tăriceanu II (apr. 2007 – dec. 2008), Boc I (dec. 2008 – dec. 2009) şi Boc II (din dec. 2009).

[355] Principalele surse de informaţii pentru biografii au fost: site-ul Camerei Deputaţilor - www.cdep.ro, al Senatului - www.senat.ro şi cel al Guvernului - www.guv.ro; alte surse au fost fluxurile agenţiilor de presă Agerpress şi Mediafax, precum şi Stelian Neagoe, *Istoria guvernelor României* (Bucureşti: Machiavelli, 1995) pentru componenţa guvernelor.

6) politicieni/oameni de afaceri: cei care au deţinut demnităţi publice, dar ale căror venituri provin, în principal, de la firmele deţinute; în unele cazuri, respectivele firme au relaţii comerciale (în principal) cu statul;
7) medici
8) oameni de cultură: scriitori, actori, critici literari sau plastici, regizori, filosofi.

Pentru a analiza compoziţia socială a guvernelor, am acordat cea mai mare atenţie profilului socio-ocupaţional. În cazul guvernelor de după 2000, o sursă foarte utilă a fost reprezentată de declaraţiile de avere şi interese pe care membrii guvernului şi parlamentarii au fost obligaţi prin lege să le facă publice. Până la guvernul Adrian Năstase, legislaţia prevedea confidenţialitatea acestor declaraţii, predate la începutul şi încheierea mandatului. De aceea, este perfect posibil ca numărul oamenilor de afaceri din guvernele de până în anul 2000 să fi fost mai mare decât cel identificat. Unii dintre miniştrii, precum George Danielescu, titular la Finanţe în guvernul Stolojan (1991-1992), au activat în mod cert în afaceri, dar după ce au plecat din funcţie. Ar fi fost interesant de urmărit în ce măsură foşti membri ai guvernului au urmat o carieră în lumea afacerilor, dar resursele de timp nu au permis.

De la tehnocraţi la politicieni de profesie şi oameni de afaceri

Tehnocraţii au dominat primele guverne de după 1989, formând majoritatea guvernului provizoriu şi peste 45% din guvernele Roman II, Stolojan şi Văcăroiu. La acest fapt au contribuit mai mulţi factori. În primul rând, la începutul anilor '90 se resimţea nevoia de specialişti în condiţiile prăbuşirii vechiului regim şi a dificultăţilor economice şi sociale. Apoi, unul dintre dezideratele Revoluţiei a fost promovarea competenţei şi cunoaşterii drept criterii de promovare socială, în locul carnetului de partid. Pe de altă parte, a lipsit şi timpul fizic necesar apariţiei unei noi categorii de politicieni de profesie. În fine, mulţi români percepeau guvernele de tehnocraţi ca o soluţie mai bună decât partidele politice. Guvernul provizoriu Petre Roman a avut, în mod firesc, cea mai ridicată pondere a tehnocraţilor. Singurul membru din ultimul guvern al vechiului regim păstrat în funcţie a fost ministrul de finanţe Ion

Păţan[356]. Guvernul Stolojan a fost format în jurul unui tehnocrat, iar guvernul Văcăroiu a fost constituit ca un guvern de tehnocraţi, din care doar o parte din miniştri erau membri de partid.

Profesorii universitari pot fi asimilaţi tehnocraţilor, ocupând de obicei portofoliile de la învăţământ, cercetare şi cultură. În afara acestor portofolii, universitarii au gestionat şi ministere importante, precum Finanţele prin Florian Bercea (1990-91) şi Daniel Dăianu (1997-98), Muncă şi Protecţia Socială prin Cătălin Zamfir (1990-91), integrarea europeană, agricultura. Unii dintre universitari, precum Ion Aurel Stoica, Mircea Coşea, Andrei Marga, Vasile Puşcaş şi Mihail Hărdău au făcut ulterior pasul către politica de partid, bucurându-se de mai mult sau mai puţin succes. Cel mai probabil, flexibilitatea programului de lucru al unui universitar s-a putut completa mai uşor cu cerinţele vieţii politice. După anul 2000, rolul profesorilor universitari se micşorează considerabil, aceştia ocupând, de regulă, doar conducerea ministerului Învăţământului.

Tabel 4.1 Compoziţia socială a guvernelor României 1990-2010

Guvern	tehnocrat	prof. univ.	militar	politician de profesie	om de afaceri	politician / om de afaceri	medic	om de cultură	total
Roman I	59,4	15,6	12,5	3,1			3,1	6,3	100
Roman II	42,9	14,3	7,1	28,6			3,6	3,6	100
Stolojan	47,6	4,8	4,8	33,3			4,8	4,8	100
Văcăroiu	45,5	6,8	4,5	29,5	2,3		4,5	6,8	100
Ciorbea	17,9	20,5		48,7			5,1	7,7	100
Vasile	9,7	16,1		64,5			3,2	6,5	100
Isărescu	8,7	17,4		69,6				4,3	100
Năstase	21,7	6,5		47,8	2,2	17,4	4,3		100
Tăriceanu I	11,1	11,1		25,0	16,7	33,3	2,8		100
Tăriceanu II	13,0	4,3		34,8	4,3	43,5			100
Boc I				28,6	4,8	66,7			100
Boc II	8,3	4,2		29,2	12,5	45,8			100

Sursa: baza de date a autorului.

Politicienii de profesie au crescut ca pondere pe măsură ce unii dintre miniştrii guvernului au intrat în politica de partid, devenind membri şi, în cele mai multe cazuri, parlamentari FSN. Susţinerea politică de către PNL a

[356] Paul Niculescu Mizil şi-a păstrat funcţia de preşedinte Centrocoop, centrala naţională a sistemului cooperatist, dar nu avea titlul de ministru; a participat, înainte de decembrie 1989 la şedinţele de guvern, dar nu a mai fost invitat după Revoluţie.

guvernului Stolojan, ca guvern de uniune naţională, a însemnat o creştere a prezenţei politicienilor de profesie în guvern. În Guvernul Văcăroiu, constituit iniţial ca un guvern de tehnocraţi, ponderea politicienilor de profesie a crescut prin remanieri, ca urmare a cererii partidelor care sprijineau guvernul în parlament de a avea proprii reprezentanţi în guvern. Guvernarea coaliţiei CDR-USD-UDMR (1996-2000) a reprezentat încheierea dominaţiei tehnocraţilor în structura guvernului. Poziţiile cheie - ministerele economice şi cele de forţă (apărare, interne, justiţie) - încep să fie dominate de politicieni de profesie, parlamentari ai partidelor coaliţiei, cei mai mulţi fiind deja la al doilea mandat şi care ocupau, în acelaşi timp, funcţii de conducere pe linie de partid. Cu excepţia prezenţei lui Daniel Dăianu la Finanţe, tehnocraţii şi profesorii universitari se menţin în ministere care nu fac parte din prima linie - învăţământ, sănătate, cultură. Guvernul condus de Mugur Isărescu în anul 2000 reprezintă punctul de maxim de afirmare a guvernelor politice.

În categoria politicieni de profesie/oameni de afaceri au fost incluse persoane care au intrat în politică în anii ’90, activând fie în prima linie a vieţii publice - în parlament sau la nivel local - şi care ulterior au intrat în afaceri. Spre deosebire de politicienii de profesie, al căror venit personal provine în principal din indemnizaţii, siguranţa financiară este asigurată de veniturile din dividendele din profiturile firmelor deţinute. Fenomenul poate fi documentat începând cu guvernul Adrian Năstase, datorită legislaţiei privind conflictul de interese şi publicarea declaraţiilor de avere, dar cel mai probabil a fost iniţiat încă de la începutul anilor ’90.

Din guvernul PSD constituit în decembrie 2000, regăsim în această categorie chiar pe premierul Adrian Năstase. Intrat în politică în 1990 ca purtător de cuvânt al FSN, a fost ales deputat în mai 1990, devenind ministru de externe din luna iunie a aceluiaşi an. După alegerile din 1992, a fost desemnat preşedinte al Camerei Deputaţilor, ocupând pe linie de partid funcţia de preşedinte executiv al PDSR, principalul partid din majoritatea parlamentară. Pe durata perioadei de opoziţie 1997-2000, Năstase a ocupat funcţia de vicepreşedinte al Camerei şi pe cea de prim-vicepreşedinte al PDSR. În paralel cu cariera politică, Adrian Năstase a intrat şi în afaceri, investind în ferme agricole. Dintre politicienii intraţi în guvern şi, în acelaşi timp, deţinători de firme din guvernul Năstase îi amintim pe Dan Ioan Popescu, ministrul industriei, Ilie Sârbu, ministrul Agriculturii, Dan Nica, ministrul Comunicaţiilor, Miron Mitrea, ministrul Transporturilor şi Vasile Dâncu, ministrul Informaţiilor Publice.

Ponderea politicienilor care sunt şi oameni de afaceri a crescut în perioada de după alegerile din 2004, devenind categoria cea mai numeroasă. Şeful guvernului instalat în decembrie 2004, Călin Popescu Tăriceanu, a intrat în politică imediat după revoluţie, devenind unul dintre cei mai vizibili tineri politicieni din PNL. În acelaşi timp, a intrat şi în afaceri, înfiinţând Radio Contact. Succesul în afaceri a venit în 1993, odată cu înfiinţarea unei firme de import, distribuţie şi service pe piaţa internă a mărcii auto Citroen. Carierea parlamentară a început din 1990, cu o întrerupere în legislatura 1992-96, din pricina ratării intrării în parlament de către PNL. Prima experienţă ministerială a fost de aproape un an în guvernul Ciorbea (1996-1997). Printre alţi politicieni care sunt şi oameni de faceri, membri PNL din cabinetul Tăriceanu I, îi regăsim pe Teodor Atanasiu, ministrul Apărării, Eugen Nicolăescu, ministrul Sănătăţii şi Varujan Vosganian, ministrul Economiei şi Finanţelor. După formarea guvernului Tăriceanu II, în componenţa cabinetului au intrat miniştri mai tineri, dar cu experienţă în afaceri, precum Mihai Voicu, Cristian Adomniţei şi Cristian David. Funcţia de ministru al Muncii în noul cabinet a fost ocupată însă de un politician cu experienţă, Paul Păcuraru, senator de Galaţi între 1996-2008 şi acţionar la firme din acelaşi judeţ.

Din primul guvern Tăriceanu au făcut parte şi miniştrii ai PD situaţi în categoria politicienilor care sunt şi oameni de afaceri, precum Radu Berceanu, Adrian Videanu şi Sorin Frunzăverde.

Înainte de a fi ales primar al Capitalei şi, ulterior, preşedinte, Traian Băsescu reprezintă un alt caz de ministru PD cu experienţă în lumea afacerilor. Miniştrii UDMR pot fi încadraţi în două dintre categoriile de mai sus. Parlamentari cu experienţă precum Akos Birtalan, Peter Eckstein Kovacs, în anii '90, şi Marko Bela, Kelemen Hunor şi Lazlo Borbely, în ultimii ani, fac parte din categoria politicienilor de profesie. Mai recent, au devenit miniştri şi politicieni de profesie care sunt în acelaşi timp şi oameni de afaceri, precum Iuliu Winkler şi Attila Korodi.

Primul dintre oamenii de afaceri de notorietate din guvernele României a fost Petru Crişan, ministru al Comerţului în cabinetul Văcăroiu. La mijlocul anilor '90, ştirea că ministrul era acţionar la mai multe societăţi comerciale a provocat un scandal pe tema conflictului de interese. În cele din urmă, Petru Crişan a demisionat. Dacă guvernele de până în anul 2000 au fost dominate mai întâi de tehnocraţi, apoi de politicieni de profesie, începând cu cabinetul condus de Adrian Năstase întâlnim, pe lângă oamenii politici care au intrat în afaceri, oameni de afaceri care intră în politica la vârf. Ministrul de interne din guvernul

PSD, Ioan Rus, a urmat cariera universitară cu specializarea tehnologia construcţiilor de maşini. În anii ’90 a deschis, în parteneriat cu omul de afaceri Ion Ţiriac, o firmă de distribuţie şi service auto a unor mărci de import. În decembrie 2000 intră direct în Guvernul României, fără experienţa vreunei alte demnităţi publice în trecut.

Cei mai mulţi oameni de afaceri intraţi direct în politica la vârf îi întâlnim în guvernul Tăriceanu I, unde au ocupat portofolii economice: miniştrii de finanţe Ionuţ Popescu şi Sebastian Vlădescu, propuşi de PNL; miniştrii de stat pentru mediul de afaceri şi IMM George Copos şi Bogdan Pascu, ca reprezentanţi ai PC; miniştrii de stat pentru coordonarea activităţilor economice Gheorghe Seculici şi Gheorghe Pogea, din partea PD.

Militarii au avut un rol semnificativ în primele guverne din anii ’90, ocupând portofoliile Apărării şi Internelor. Procesul de trecere a armatei sub control civil şi în cazul Internelor de renunţare la statutul militar a însemnat şi încetarea prezenţei în guvern a miliarilor activi. Singurul militar care a ocupat un alt portofoliu decât cele tradiţional rezervate a fost generalul Victor Stănculescu, care a condus, în două perioade diferite, ministere economice. Ponderea mai ridicată a militarilor în primele guverne Roman reiese din remanierile de la Apărare şi Interne.

Medicii au fost reprezentaţi în guvern de titularul ministerului Sănătăţii. Ponderea uneori mai ridicată din unele guverne provine din remanieri. Ultimul medic din fruntea acestui minister a fost cardiologul Mircea Cinteză, în 2006. Având în vedere specificul acestui minister, medicii, care cunosc din interior sistemul sanitar, s-au menţinut la conducere o perioadă apreciabilă de timp. Cei mai recenţi titulari de la sănătate sunt oameni de afaceri şi/sau politicieni, ca Eugen Nicolăescu (PNL), Cseke Attila (UDMR) şi chiar foşti absolvenţi de medicină deveniţi întreprinzători precum Ovidiu Brânzan şi Ion Bazac (ambii PSD).

Oamenii de cultură au ocupat, de regulă, conducerea ministerului de resort, excepţiile fiind Andrei Pleşu la Externe (1998-99) şi Mihail Şora la Învăţământ (1990). Unele prezenţe în guvern, precum poetul Marin Sorescu sau baritonul Ludovic Spiess pot părea peste ani drept remarcabile. După academicianul Răzvan Theodorescu (2000-2004), la conducerea ministerului Culturii s-au succedat politicieni, dar cu profesii mai apropriate de specificul ministerului (filolog, muzicolog, absolvent de filosofie). La finele anului 2009, Kelemen Hunor, preşedinte executiv al UDMR, este instalat ca ministru al Culturii.

Profilul social al membrilor guvernului

Cei mai mulţi dintre cei care au făcut parte din guvernele României în cei 20 de ani fac parte din generaţia 1950. Născuţi în anii de după al doilea război mondial, au urmat studiile universitare în perioada de maximă deschidere a regimului comunist, de la finele anilor ’60 şi începutul anilor ’70. Revoluţia i-a găsit cu o experienţă profesională acumulată, bătând la porţile afirmării, dar blocaţi de încremenirea şi cenuşiul dictaturii din anii ’80. Dintre prim-miniştri, Petre Roman (n.1946), Victor Ciorbea (n.1954), Mugur Isărescu (n.1949), Adrian Năstase (n.1950) şi Călin Popescu Tăriceanu (n.1952) intră în această categorie. De asemenea, aici îi putem include şi pe preşedintele Traian Băsescu (n.1951), ministru vreme de 6 ani în 5 guverne şi pe Dan Mircea Popescu, (n.1950), care a deţinut funcţia de ministru pentru cea mai lungă perioadă de timp după Revoluţie - 7 ani în 4 guverne.

În primele guverne de după Revoluţie predomină cei dintr-o generaţie precedentă, născuţi înainte de sfârşitul războiului, din care fac parte premierii Theodor Stolojan (n. 1943), Nicolae Văcăroiu (n. 1943) şi Radu Vasile (n. 1942), precum preşedintele Emil Constantinescu (n. 1939). Generaţia politică a preşedintelui Ion Iliescu (născut 1930) se regăseşte în cazul câtorva miniştrii din anii ’90, al cărei ultim reprezentant în guvern a fost ţărănistul Gavril Dejeu. la Interne, în cabinetul Radu Vasile (1999). La nivelul anului 2010, asistăm la începutul afirmării unei noi generaţii politice, cea a anilor 1960 şi care reprezintă deja peste două treimi din cabinetul Boc II. Chiar primul ministru Emil Boc (n.1966) aparţine acestei generaţii. Cel mai tânăr ministru a fost Attila Korodi la 30 de ani.

Media de vârstă a miniştrilor guvernelor României, calculată la momentul votului de învestitură, a scăzut sensibil de la 55 de ani, în cazul guvernului provizoriu Roman, la 45-47 de ani în a doua parte a anilor 2000. Cum e de aşteptat, majoritatea s-au născut în mediul urban, dar este interesantă scăderea acestei majorităţi la aceleaşi valori de la începutul anilor ’90.

O problemă majoră rămâne egalitatea de gen. Guvernele de după Revoluţia din Decembrie 1989 nu au inclus femei, spre deosebire chiar de vechiul regim, fără a mai putea emite pretenţii de comparaţie cu vestul Europei. Prima femeie care a devenit ministru după 1990 a fost medicul Daniela Bartoş în guvernul Văcăroiu. Alternanţa din 1996 nu a condus o prezenţă mai substanţială a

femeilor în guvern, chiar dimpotrivă. Cea mai ridicată pondere a femeilor dintr-un cabinet, de circa 17%, a fost în guvernul Adrian Năstase.

Tabel 4.2 Date socio-demografice privind miniştrii din guvernele României 1990-2010

Guvern	anul naşterii (mediana)	vârsta medie*	abaterea standard	pondere născuţi în mediul rural (%)	pondere femei (%)
Roman I	1930	55	10	46,7	
Roman II	1942	48	8	21,4	
Stolojan	1939	51	10	33,3	
Văcăroiu	1943	49	8	44,2	2
Ciorbea	1948	48	8	22,2	
Vasile	1949	50	8	23,3	
Isărescu	1949	49	8	31,8	9
Năstase	1951	48	8	22,7	17
Tăriceanu I	1958	45	8	22,7	11
Tăriceanu II	1962	47	11	21,7	4
Boc I	1962	47	8	42,9	14
Boc II	1963	48	8	43,5	9

* Notă: vârsta medie la momentul formării guvernului; Sursa: baza de date a autorului.

În ceea ce priveşte profesiile, în toate guvernele cei mai numeroşi au fost inginerii. Pe poziţia secundă s-au situat juriştii sau, mai rar, economiştii. Miniştrii cu orice alte profesii nu au reprezentat mai mult de o treime din total. Deoarece compoziţia socio-profesională reflectă structura pe specializări a sistemului universitar din trecut, este de aşteptat ca, pe măsură ce vor intra în guvern persoane din generaţia anilor '70, să crească ponderea juriştilor şi a economiştilor în detrimentul inginerilor.

Tabel 4.3 Profilul socio-profesional al miniştrilor din guvernele României 1990-2010

	inginer	jurist	economist	medic	militar	agronom	artist / literat	istoric / sociolog	altul	total
Roman I	51,6	12,9		3,2	16,1	3,2	6,5	3,2	3,2	100
Roman II	39,3	21,4	10,7	3,6	7,1		3,6	3,6	10,7	100
Stolojan	33,3	19,0	14,3	4,8	4,8		4,8		19,0	100
Văcăroiu	35,0	10,0	25,0	5,0	5,0	2,5	7,5	2,5	7,5	100
Ciorbea	25,6	25,6	15,4	7,7		2,6	5,1	5,1	12,8	100
Vasile	35,5	29,0	9,7	3,2			6,5	3,2	12,9	100
Isărescu	43,5	17,4	17,4	0,0			4,3	4,3	13,0	100
Năstase	30,4	21,7	21,7	6,5		2,2		4,3	13,0	100
Tăriceanu I	47,2	8,3	19,4	2,8				2,8	19,4	100
Tăriceanu II	43,5	13,0	26,1					8,7	8,7	100
Boc I	38,1	33,3	9,5	4,8					14,3	100
Boc II	37,5	25,0	25,0			4,2			8,3	100

Sursa: baza de date a autorului.

Miniştrii guvernelor Emil Boc (2008-2010)

Premierul Emil Boc este un politician de profesie. Născut în 1966 într-un sat din judeţul Cluj, a urmat cursurile Facultăţii de Istorie şi Filosofie din Cluj-Napoca, pe care a absolvit-o în 1991. Patru ani mai târziu a devenit şi licenţiat în drept. În 1991 a început cariera profesională ca profesor de istorie la un liceu clujean, urcând apoi pe treptele carierei universitare. În viaţa politică a fost mai întâi implicat ca student, înainte de 1989, ca membru al UASCR.[357] În anii '90 a devenit membru PD. Pe linie de partid a progresat relativ rapid - preşedinte al filialei clujene (2000), preşedinte executiv (2003), preşedinte PD (2005) şi apoi al PDL (2007). Pe linie de stat, a fost lider de grup parlamentar (2003), primar al municipiului Cluj-Napoca (2004, reales în 2008), prim-ministru (decembrie 2008). Nu deţine acţiuni la firme sau proprietăţi imobiliare numeroase, singura sursă de venit, alta decât cea din demnitatea publică, fiind salariul de profesor universitar.

Guvernul Boc I a avut o structură paritară: câte 10 portofolii pentru PDL şi PSD, plus un independent la Justiţie. Ceva mai mult de jumătate dintre miniştri au fost politicieni şi oameni de afaceri în acelaşi timp, iar restul - politicieni de profesie şi un tehnocrat.

Dan Nica, vicepremier şi, ulterior, ministru de Interne în primul guvern Boc este, de asemenea, un politician de profesie. Ca inginer de telecomunicaţii, a lucrat la Direcţia Judeţeană de Telecomunicaţii Galaţi, al cărei director a fost între anii 1991 şi 1996. Membru al PDSR, este ales deputat în 1996. În partid urcă treptele ierarhice devenind preşedinte al organizaţiei municipale Galaţi (1997), prim-vicepreşedinte judeţean (1999), membru al Biroului Executiv Central (1999), preşedintele organizaţiei judeţene Galaţi (2003), vicepreşedinte PSD (2005). În guvernul PSD dintre 2001 şi 2004 a ocupat funcţia de ministru al Comunicaţiilor.

Cristian Diaconescu şi-a început carierea profesională ca magistrat. După 1990, a activat în ministerul de Externe. Ca tehnocrat, a ocupat prima funcţie politică în 2001, când a fost numit secretar de stat. În 2004 este nominalizat ministru al Justiţiei. Tot din 2004 a fost ales senator PSD, partid al cărui vicepreşedinte a devenit la congresul din 2005.

[357] Uniunea Asociaţiilor Studenţilor Comunişti din România.

Ecaterina Andronescu este tot un tehnocrat care a făcut ulterior pasul către politică. Profesor universitar în cadrul Politehnicii Bucureşti, a fost decan al Facultăţii de Chimie Industrială (1992-2004), fiind aleasă rector în 2004. Între 1995 şi 1996 a ocupat funcţia de secretar de stat la ministerul Învăţământului, dar s-a înscris în PDSR abia în 1996, an în care a început şi cariera parlamentară. În guvernul Adrian Năstase a deţinut portofoliul Educaţiei (2000-2003), revenind pe acest post în guvernul Boc. În PSD a devenit vicepreşedinte la Congresul din decembrie 2006.

Marian Sârbu a venit în politică din mişcarea sindicală. În 1994, a făcut pasul trecerii în structurile guvernamentale ca secretar de stat, în ministerul Muncii, primind şi funcţia de secretar executiv al PDSR. Din 1996 este deputat. Între 2000 şi 2003 a fost ministrul Muncii, iar între 2003-2004 ministru delegat pentru Dialogul Social. Urcă şi în ierarhia de partid, devenind vicepreşedinte în 2005. Deşi nu deţine firme, a investit în imobiliare, acumulând o serie de proprietăţi pe numele soţiei, având venituri substanţiale din chirii.

Victor Ponta şi-a început activitatea profesională ca procuror în 1995, specializându-se ulterior în combaterea infracţionalităţii economico-financiare. Un an mai târziu debutează în carierea universitară în cadrul Catedrei de Drept Penal a Universităţii Româno-Americane. În 2001, a fost numit de premierul Adrian Năstase şef al Corpului de control al Guvernului. În aceeaşi perioadă s-a înscris în PSD, fiind numit de acelaşi Adrian Năstase, în calitatea sa de preşedinte PSD, la conducerea organizaţiei de tineret a partidului. Devine ministru delegat în martie 2004. În decembrie 2006 este ales vicepreşedinte PSD. În guvernul Boc, ocupă funcţia de ministru pentru Relaţia cu parlamentul. Cariera publică a lui Victor Ponta pare a urma calea de la tehnocrat la politician, pentru ca apoi, prin căsătoria cu Daciana Sârbu, fiica politicianului şi omului de afaceri Ilie Sârbu, să se apropie de categoria oamenilor de afaceri.

Ilie Sârbu are una dintre cele mai interesante biografii sociale şi politice. Licenţiat în teologie şi ştiinţe economice, îşi începe cariera ca profesor la seminarul teologic din Caransebeş. Din 1981 a fost consilier economic la Mitropolia Banatului. În 1991 se lansează în afaceri, în domeniul comerţului, agriculturii şi morăritului. Devine membru PDSR în 1993. Până în 2000, când accede la prima funcţie politică, preşedinte al consiliului judeţean Timiş, trecuse deja prin funcţiile de purtător de cuvânt şi vicepreşedinte al PSD Timiş. La finele anului 2000, premierul Adrian Năstase îi propune să intre în guvern, ca ministru al Agriculturii. În anul 2004 devine preşedinte al PSD Timiş şi este ales senator. La congresul PSD din 2005 este ales vicepreşedinte, deşi la nivel

judeţean obţinuse unul dintre cele mai slabe rezultate electorale ale partidului, cu ocazia alegerilor generale şi parlamentare din toamna lui 2004, în condiţiile în care Timiş este un fief tradiţional al dreptei. După alegerile generale din 2008, se pronunţă în favoarea unei coaliţii PDL-PSD, devenind ministrul Agriculturii în noul guvern.

Licenţiat în studii economice şi drept, Constantin Niţă a lucrat în domeniul economic înainte de revoluţie. Repartizat în 1978 la Braşov, s-a ocupat ca economist de exportul autocamioanelor Roman. În 1986 a trecut în turism, ca şef al Agenţiei BTT Braşov. După Revoluţie, devine director al staţiunii Pârâul Rece şi apoi al Sucursalei de reprezentare şi protocol Valea Prahovei a RAAPPS[358]. Intră în FDSN în 1992, devenind în 1994 vicepreşedintele organizaţiei Braşov. După înfrângerea electorală din 1996, Niţă pierde postul de director în 1997, trecând la conducerea propriei firme, Nimpex SRL din Braşov. Tot în acelaşi an, preia şi preşedinţia organizaţiei judeţene. Înfiinţează mai multe firme, participă la privatizarea hotelurilor de stat, investind ulterior şi în imobiliare. Din 2000 este deputat. La congresul din 2006 al partidului, este ales vicepreşedinte. În guvernul Boc a deţinut portofoliul Întreprinderilor Mici şi Mijlocii, Comerţului şi Mediului de Afaceri.

Constantin Nemirschi a fost viceprimarul Constanţei înainte de a accede în funcţia ministerială. Organizaţia PSD din judeţul Constanţa a obţinut cel mai bun scor la alegerile parlamentare din 2008, pe acest temei cerând unul dintre posturile de ministru ce reveneau PSD. Alegerea portofoliului nu e întâmplătoare, de semnătura ministrului Mediului depinzând deblocarea mai multor proiecte de infrastructură în zona metropolitană a Constanţei. Ca om de afaceri, deţine părţi sociale majoritare sau minoritare la mai multe societăţi comerciale.

Partener la guvernare cu PSD, PDL a ocupat ministerele economice cele mai importante – Finanţe, Economie şi Transporturi. Radu Berceanu este unul dintre politicienii cu experienţă, activ şi în afaceri. De profesie inginer aeronautic, membru al parlamentului fără întrerupere din 1990 şi ministrul Industriei şi Comerţului în cabinetele Vasile şi Isărescu (1998-2000), Berceanu a revenit pe banca ministerială ca ministru al Transporturilor între 2006 şi 2007, în primul guvern Tăriceanu. În acelaşi timp, a intrat în afaceri, înfiinţând mai multe firme. Cea mai importantă dintre acestea este AVI Craiova, fondată în anii '90, specializată în proiectarea şi fabricaţia produselor din materiale compozite, în special fibră de sticlă.

[358] Regia Autonomă Administraţia Patrimoniului Protocolului de Stat.

Ministrul Economiei, Adriean Videanu, a fost deputat de Teleorman între anii 1990 şi 2003. Adrian Videanu a câştigat notorietate în lumea afacerilor prin participarea la privatizarea din 1998 a companiei de stat de exploatare a marmurei Marmosim din Simeria. În 2003, a renunţat la mandatul de deputat în favoarea afacerilor, ocupând postul de preşedinte al CA al Titan Mar. Între 2004 şi 2005 a ocupat şi funcţia de vicepremier pe probleme economice. A părăsit guvernul după ce a câştigat alegerile pentru funcţia de primar al Capitalei.

După ieşirea PSD de la guvernare, la ministerul de Interne a revenit Vasile Blaga. Şi-a început carierea profesională în 1981, fiind încadrat ca inginer la Întreprinderea Mecanică Hiperion din Ştei, jud. Bihor. A ocupat diverse funcţii, ajungând director în anul 1990. În această calitate intră în FSN şi candidează la alegerile din 1990, fiind ales deputat. În 1991 demisionează din parlament, fiind numit prefect de Bihor. Între 1993 şi 1996 a fost director al Direcţiei Regionale Vamale Oradea. La alegerile din 1996 este ales senator. Nu reuşeşte să fie reales în 2000, devenind funcţionar parlamentar. Pe linie de partid prima funcţie importantă a fost cea de preşedinte PD Bihor, urmată de secretar general (1997-2000), vicepreşedinte (2000-2004) şi din nou secretar general începând cu 2005. La congresul PDL din 2012 devine preşedinte al partidului. În cariera ministerială a debutat în primul guvern Tăriceanu la Interne (2005-2007), urmat de portofoliul Dezvoltării Regionale în guvernul Boc I (2009) şi apoi din nou la Interne în cabinetul Boc II (2009-2010). A demisionat cu prilejul protestelor sociale ale poliţiştilor din toamna anului 2010. În paralel cu activitatea politică, Vasile Blaga şi soţia acestuia au intrat şi în afaceri, fiind acţionari în perioade diferite de timp la mai multe societăţi din domenii variate de activitate: comisionariat vamal, intermedieri financiare, producţie de mobilier (scaune), comerţ cu piese şi accesorii auto etc.

Ministru de Finanţe în 2009 a fost Gheorghe Pogea. Inginer metalurg, a ocupat funcţia de director al Combinatului siderurgic din Hunedoara în perioada guvernării coaliţiei CDR-USD-UDMR. Din 2001, a activat ca director general al Marmosim, compania controlată de Adrian Videanu. Succesorul său a fost tot un om de afaceri, Sebastian Vlădescu. Spre deosebire de Pogea, Vlădescu a avut experienţă ministerială, fiind titular tot la Finanţe între 2006 şi 2007. Înainte de a deveni ministru, a fost asociat în peste 10 firme, cele mai multe de consultanţă financiară. Portofoliul Comunicaţiilor i-a revenit lui Gabriel Sandu. Economist de profesie, a primit repartiţie în 1989 în industria mobilei. Între 1990 şi 1993 a fost şef Birou import-export la Relaxa Mizil. Cariera de manager a continuat ca vicepreşedinte Elvila (1993-97), preşedinte Tracia (1997-2003) şi

preşedinte Albert THS. La preluarea funcţiei, era acţionar la firma Maximus Grup SRL. Cariera politică a început-o la UFD, devenind membru PNL, ca urmare a fuziunii celor două partide. Ales deputat PNL de Prahova, a demisionat din partid în decembrie 2006. S-a înscris în PDL în februarie 2008. A fost revocat în toamna anului 2008, fiind înlocuit cu Valerian Vreme. De profesie inginer de calculatoare, Vreme a fondat în 1992 propria firmă de servicii în tehnologia informaţiei (uM-Soft Oneşti). A investit în proprietăţi imobiliare. În politică a intrat în 1998 ca membru PNL. În 2004, a fost ales consilier judeţean pe listele PNL Bacău. În 2006 a făcut parte din echipa lui Teodor Stolojan, urmându-l pe acesta în PLD şi, mai apoi, în PDL. În 2008, nu a reuşit să devină primar al municipiului Oneşti, fiind ales doar consilier local. În schimb, toamna aceluiaşi an i-a adus mandatul de deputat.

Ministrul Apărării în 2009 a fost Mihai Stănişoară. De profesie inginer, este autorul a două inovaţii brevetate în domeniul mecanicii fine. La începutul anilor '90 intră în afaceri, activând prin mai multe firme de-a lungul anilor. Este ales mai întâi secretar general (1992-94), apoi preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie a judeţului Mehedinţi (1994-2000). În 2000 devine preşedinte PD Mehedinţi, fiind ales şi deputat. În 2007 demisionează din parlament pentru a deveni consilier prezidenţial. La alegerile generale din 2008, este ales senator de Mehedinţi. Este acţionar la mai multe companii şi societăţi financiare cotate pe bursă.

Cele trei femei din primul guvern Boc au un parcurs de carieră asemănător, fiind mai întâi active în lumea afacerilor apoi intrând şi în politică. Cea mai cunoscută opiniei publice este Elena Udrea. Născută în 1973, a fost căsătorită cu omul de afaceri Dorin Cocoş, care controlează, între altele, firmele Dalli şi Medcomplex. Împreună cu soţul, dar şi separat, deţine mai multe proprietăţi imobiliare. Firma Clamari Trading îi aparţine în întregime. A urmat cursuri de drept la Universitatea Dimitrie Cantemir din Bucureşti, iar în 1997 îşi deschide un cabinet de avocatură. În 2002, se înscrie în PNL, fiind aleasă consilier municipal în Bucureşti pe listele acestui partid. După alegerile prezidenţiale din 2004, devine şef al cancelariei preşedintelui României, funcţie din care demisionează la finele lui 2005. Renunţă la calitatea de membru PNL în toamna anului 2005 şi după câteva luni distanţă, în 2006, se înscrie în PD. În 2008 este aleasă deputat de Bucureşti. În primul guvern Boc deţine funcţia de ministru al Turismului, contopit în al doilea guvern Boc cu portofoliul Dezvoltării Regionale.

Monica Iacob Ridzi a aderat la PD în 1997. Între 2000 şi 2004 a ocupat funcţia de consilier parlamentar. În 2001, la 24 de ani, era deja preşedinte a

organizaţiei de tineret PD Hunedoara. Este căsătorită cu Tiberiu Iacob Ridzi, politician local din Petroşani, viceprimar, apoi primar din 2007. Împreună cu soţul, deţine firma Euroriva SRL. În plus, a moştenit numeroase proprietăţi imobiliare. La alegerile parlamentare din 2004 este aleasă deputat, dar demisionează în 2007, ca urmare a alegerii ca europarlamentar. Demisionează şi din această demnitate în urma alegerii ca deputat de Hunedoara în 2008. Devine ministrul Tineretului în primul guvern Boc, dar este forţată să demisioneze la jumătatea anului 2009. Succesoarea sa, Sorina Plăcintă, este administrator şi acţionar la mai multe firme de confecţii din judeţul Vrancea. În 2008, a fost aleasă senator de Vrancea.

Ministrul Culturii, Teodor Paleologu, a fost singurul ministru PDL neimplicat în mediul de afaceri. Studiile universitare şi post-universitare le-a efectuat în afara ţării, în Europa Occidentală. A activat ca profesor asociat sau asistent la mai multe universităţi americane şi europene. În 2005, a fost numit ambasador în Danemarca şi în 2008 a candidat cu succes pentru Camera Deputaţilor.

Singurul membru al guvernului neafiliat partinic a fost ministrul Justiţiei, Cătălin Predoiu. Instalat la începutul anului 2008 în guvernul Tăriceanu, avea să fie menţinut în funcţie în ambele guverne Boc. Înainte de a fi ministru, a fost asociat într-una dintre cele mai puternice societăţi de avocatură din România, Zamfirescu-Racoţi-Predoiu, specializată în dreptul afacerilor - tranzacţii pe piaţa de capital, fuziuni, achiziţii, privatizări şi concurenţă. Ca recunoaştere a activităţii, este singura societate de avocatură membră a Camerei de Comerţ Americană în România (AmCham).

Al doilea guvern condus de Emil Boc a primit votul de învestitură în ultimele zile ale anului 2009. PDL era principalul partid de guvernământ, având drept parteneri de coaliţie UDMR şi Uniunea pentru Progresul României (UNPR), formaţiune fondată de parlamentari care au demisionat din PSD, după pierderea alegerilor prezidenţiale. Unii dintre miniştrii PDL din primul guvern Boc au continuat activitatea şi în acest cabinet.

La conducerea ministerului Muncii a fost numit Mihai Şeitan. Specializat în automatică şi calculatoare, Şeitan a lucrat înainte de 1990 la Centrul de calcul al industriei uşoare. După Revoluţie, a intrat în ministerul Muncii ca director general al direcţiei de pensii, consilier al ministrului şi, ulterior, secretar de stat. Între 1995 şi 1996 a urmat cursuri privind reforma sistemului de pensii prin implicarea sectorului privat. După schimbarea de putere de la finele anului

1996, a activat ca expert şi consultant în sectorul privat şi non-guvernamental, pe tematica pensiilor private. După 2001 intră în mediul de afaceri, ca preşedinte CA al producătorului privat de medicamente Sintofarm şi al Generalcom SA. După reforma pensiilor prin implicarea sistemul privat, pe modelul celor 3 piloni, promovat de Banca Mondială, oferă servicii de consultanţă prin propria firmă, Social Consult. Înainte de a deveni ministru a fost consilierul primului ministru Emil Boc pe problema pensiilor.

Dintre nou intraţii în guvern la constituirea cabinetului Boc II, se distinge un grup de tehnocraţi. Noul ministru de externe, Teodor Baconschi, este un intelectual intrat în diplomaţie şi apoi în politică. A studiat teologia înainte de 1989. După Revoluţie, a continuat cu studii doctorale în Franţa. Întors în ţară, a activat ca profesor universitar, înainte de a fi numit ambasador la Vatican (1997-2001) de către preşedintele Emil Constantinescu. Între 2001 şi 2006 a activat ca director în ministerul de Externe, ulterior fiind numit ambasador în Portugalia şi secretar de stat. Eliberat din funcţie, devine consilier prezidenţial, fiind ulterior numit ambasador în Franţa (2007-2009). Ministrul Educaţiei, Daniel Funeriu, a avut un parcurs similar. Studiile superioare în chimie din vestul Europei au fost urmate de o activitate profesională de cercetare în afara ţării. Prima activitate publică a fost prezenţa într-o comisie prezidenţială privind educaţia, al cărei raport final a fost publicat în 2007. A candidat de pe o poziţie neeligibilă pe lista PD pentru alegerile europarlamentare din 2007. În urma renunţării la mandatul de parlamentar european a unor eurodeputaţi PDL, Daniel Funeriu a activat în Parlamentul European în primăvara anului 2009. Nu a mai candidat pentru un nou mandat. Ministrul Agriculturii, Mihai Dumitru, este specialist în economie agrară, care a lucrat între 1995 şi 2006 în cadrul Delegaţiei Comisiei Europene în România, iar din 2006, ca negociator-coordonator al Programului de dezvoltare rurală pentru România, la Comisia Europeană.

În toamna anului 2010, guvernul a fost remaniat prin revocarea titularilor de la Finanţe, Economie, Transporturi, Muncă şi Agricultură. Sebastian Vlădescu a fost înlocuit la conducerea Finanţelor de Gheorghe Ialomiţianu. Economist de profesie, cadru didactic la Universitatea Transilvania din Braşov în anii ‘90, Ialomiţianu s-a înscris întâi în PNŢCD. În perioada guvernării 1997-2000, a fost membru în Consiliile de administraţie ale marilor întreprinderi de stat din Braşov - Tractorul, Rulmentul, Roman - şi director al Finanţelor Publice Braşov. Schimbarea de putere din 2000 l-a retrogradat în poziţia de director adjunct. În această perioadă, soţia sa a activat în consultanţa financiară

prin firma proprie şi ca expert contabil. Alte venituri au fost obţinute în calitate de membră a CA Remat SA. O parte a câştigurilor au investite în imobiliare. În 2008, a fost ales deputat de Braşov.

La ministerul Economiei a fost nominalizat senatorul de Sibiu, Ion Ariton. De profesie economist, acesta a lucrat ca director la Petrom, sucursala PECO Sibiu, între anii 1993 şi 2003. După plecarea în condiţii controversate de la Petrom, a devenit director executiv al Intermedia Sibiu (2003-2005). În paralel a intrat şi în politică, fiind consilier local PD în municipiul Sibiu (1996-2005). După instalarea guvernului Tăriceanu a fost numit ca prefect al judeţului, fiind revocat în 2007, după scoaterea PD de la guvernare. La alegerile parlamentare din 2008 a fost ales senator.

La ministerul Agriculturii a revenit Valeriu Tabără, care a mai ocupat această funcţie în guvernul Văcăroiu (1994-96). Universitar în agronomie, Valeriu Tabără a intrat în politică încă de la începutul anilor '90, înscriindu-se în PUNR, al cărui preşedinte a şi fost între 1997-2001. A fost deputat PUNR de Timiş între 1992-2000. După ce PUNR a ratat intrarea în parlament, partidul a trecut prin mai multe fuziuni, ajungând în final parte a PD. La alegerile din 2004 a revenit în parlament pe listele PD.

Un alt politician revenit în guvern este Anca Boagiu, care a preluat portofoliul Transporturilor. De profesie inginer, specializarea hidrotehnică, Anca Boagiu a fost susţinută în cariera profesională de un fost coleg al tatălui ei din marina comercială, Traian Băsescu. Primul loc de muncă a fost la compania italiană Seco.lspa, antreprenor general de construcţii de drumuri (1994-96). După schimbarea de guvern din 1996, a activat în ministerul Transporturilor, condus la acea vreme de Traian Băsescu, ca expert pe programe cu finanţare externă. Următorul pas în carieră a fost activitatea de director al programelor PSAL1 şi Ricop, ambele coordonate la nivel guvernamental de către Traian Băsescu. După alegerea lui Băsescu la primăria Capitalei, i-a urmat la conducerea ministerului pentru lunile rămase din mandatul guvernului Isărescu. La alegerile parlamentare din 2000 a fost aleasă deputat pe listele PD. În primul guvern Tăriceanu a deţinut portofoliul Integrării Europene (2005-2007). Din 2008 este senator de Bucureşti.

Înlocuitorul lui Mihai Şeitan la Muncă a fost Ioan Nelu Botiş, om de afaceri, intrat ulterior în politică. De profesie inginer, a deschis prima firmă, Ateliere Botiş, în 1992. La mijlocul anilor '90 s-a înscris în PSD, fiind ales consilier local pe listele acestei formaţiuni între anii 1996-2004. Între 2001-2004 a fost viceprimar şi preşedinte al organizaţiei municipale PSD. După alegerile

din 2004 a trecut în administraţie, fiind director al AJOFM. În 2008 s-a înscris în PDL, fiind ales deputat de Bistriţa-Năsăud. În acelaşi timp, soţia sa este acţionar unic la Mobil Construct.

După demisia lui Vasile Blaga, la conducerea ministerului de Interne a fost numit deputatul Traian Igaş. Între 1990-1995, a fost administrator la organizaţia *Tineretul Liber Arădean*. A continuat ca director tehnic la Astralegno SRL (1996-2000) şi administrator la Costello 2000 SRL (2000-2004), firmă pe care o deţine în totalitate. În a doua parte a anilor '90 s-a înscris în PD. A fost ales consilier local al oraşului Pecica (2000-2004), consilier judeţean (iunie-decembrie 2004) şi deputat de Arad (2004-2008). Cu ocazia alegerilor parlamentare din 2008 a devenit senator de Arad, fiind ulterior desemnat lider de grup parlamentar.

Ministerul Apărării a revenit lui Gabriel Oprea, preşedinte executiv al UNPR, formaţiune care reuneşte parlamentarii plecaţi de la PSD şi PNL şi care susţin guvernul Boc II. Asemenea altor miniştri, Oprea este un fost tehnocrat devenit ulterior politician şi om de afaceri. A început cariera profesională ca ofiţer economist în Serviciul Intendenţă (1983-1990). După ce a absolvit Facultatea de Drept, a fost transferat în justiţia militară. Începând cu anul 2000 urcă rapid în carieră, fiecare an însemnând o altă funcţie sau demnitate publică: director adjunct al Colegiului Naţional de Apărare (2000), director al Rezervelor Statului (2001), prefect de Bucureşti (2002), ministru delegat pentru Administraţia Publică (2003). În 2004 este ales deputat PSD de Ilfov. Pe linie de partid a avansat foarte rapid, devenind preşedintele organizaţiei Ilfov (2004). În decembrie 2008 este nominalizat de către conducerea PSD drept ministru de Interne, dar este revocat din funcţie la cererea aceleiaşi conduceri şi exclus din partid la numai câteva zile; motivaţia, cel puţin aparentă, fiind refuzul efectuării unor numiri la conducerea Direcţiei de Informaţii a ministerului. După alegerile prezidenţiale din 2009 fondează UNPR, atrăgând şi alţi parlamentari din PSD şi PNL. În paralel cu cariera politică s-a implicat şi în afaceri, investind în imobiliare şi devenind rentier.

Miniştrii UDMR din guvernul Boc II sunt politicieni de profesie. Marko Bela şi Laszlo Borbely au fost miniştri în guvernele Tăriceanu, având şi o prezenţă neîntreruptă în parlament încă din 1990. Kelemen Hunor şi Cseke Attila sunt politicieni de generaţie mai tânără, la prima prezenţă în guvern.

În concluzie, compoziţia socială a guvernului României a cunoscut un proces gradual de schimbare în cei 20 de ani. În primii ani ai tranziţiei, guvernele au fost dominate de tehnocraţi. Începând cu 1996, politicienii de

profesie - parlamentari, membri marcanţi ai partidelor politice - preiau cele mai multe şi importante portofolii. Acest proces era oarecum previzibil şi firesc. Profesionalizarea cadrelor politice care doresc să acceadă spre vârful vieţii publice este una dintre concluziile comune ale cercetărilor privind compoziţia socială a elitelor politice din Franţa[359] sau Marea Britanie.[360]

Spre finalul tranziţiei, politicienii de profesie sunt la rândul lor puşi în minoritate de politicienii care sunt în acelaşi timp oameni de afaceri sau de oameni de afaceri care nu au trecut prin filtrul electoral şi nici nu deţin experienţă prealabilă în funcţii sau demnităţi publice. La începutul celui de al doilea deceniu al secolului prezent, prezenţa tehnocraţilor în guvern este o excepţie. Fără deţinerea unui statut social dat de activitatea de afaceri, prezenţa în guvern nu mai este posibilă decât în cazul unor politicieni cu experienţă şi vechime în partide, care şi-au început cariera parlamentară sau guvernamentală în primul deceniu de după Revoluţie. Acest fenomen social nu este specific doar României. Legături strânse până la fuziune între capitalul autohton şi puterea politică sunt identificate în state care, asemenea României, înregistrează un decalaj de dezvoltare faţă de statele occidentale, precum Mexic sau ţările din Asia de sud-est.[361]

Procesul de descentralizare şi efectele sale

Distribuţia resurselor financiare în sistemul public românesc a fost tradiţional centralizată. După cum am văzut în capitolul anterior, în anii ’80 centralizarea banului public şi a deciziei de cheltuire a acestuia a atins cote extreme. După 1990, era firesc să aibă loc un proces de descentralizare, de trecere graduală a unor resurse şi atribuţii de sub controlul centrului - reprezentat de guvern şi parlament - către aparatul de stat de la nivel local: consilii judeţene, primării şi consilii locale. De aceea, păstrarea în analiza structurii puterii *doar* a nivelului central al aparatului de stat apare ca insuficientă. Un nou raport între centru şi teritoriu în controlul resurselor

[359] Mattei Dogan, "Clasa politica franceză. Compoziţie şi profesionalizare", *Revista de cercetări sociale*, no., 3, (1995) pp. 3-18.

[360] Peter Oborne, *The Triumph of the Political Class* (London: Simon & Schuster, 2007), Anthony Sampson, *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century* (London: John Murray, 2005), Hywel Williams, *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class* (London: Constable, 2006).

[361] Mattei Dogan, (coord). *Elite configurations at the apex of power* (Leiden: Brill, 2003), pp. 135-155 şi 249-271.

înseamnă şi un nou raport de putere. Având în vedere acest fapt, ne propunem să răspundem la câteva întrebări:

1) care este natura acestui raport: cât din total - şi ce fel de resurse - sunt controlate de fiecare parte?

2) ce putem spune despre compoziţia socială a celor mai importanţi aleşi locali?

3) rezultatele la nivel politic şi electoral: pentru electorat sunt mai importante alegerile locale sau cele parlamentare? Aleşii locali au reprezentat un factor de influenţă asupra rezultatului alegerilor parlamentare din 2008?

Metodologie

În ceea ce priveşte raportul dintre centru şi teritoriu în privinţa controlului resurselor vom analiza structura pe cheltuieli a bugetului general consolidat, care reuneşte totalul cheltuielilor publice din România. Bugetul general consolidat „constituie un ansamblu de bugete, componente ale sistemului bugetar, agregate şi consolidate pentru a forma un întreg".[362] Dintre acestea, cele mai importante din punct de vedere financiar sunt[363]:

1. bugetul de stat;
2. bugetul asigurărilor sociale de stat, prin care se asigură plata pensiilor şi a altor drepturi sociale;
3. bugetele locale;
4. fondurile speciale: fondul de asigurări sociale de sănătate, bugetul fondului de şomaj, bugetul Companiei Naţionale de Drumuri şi Autostrăzi (CNADNR), alte fonduri speciale, bugetul trezoreriei, bugetul instituţiilor auto-finanţate etc.

Primele trei categorii de bugete au concentrat circa 88% din resursele financiare publice în perioada anilor 1990-2009, cu un minim de 82% în 1998 şi un maxim de 99% în 1990.[364] Relevante pentru analiza noastră sunt bugetul de stat, care se află sub controlul guvernului, şi bugetele locale, care reunesc bugetele consiliilor judeţene şi locale. Bugetul asigurărilor sociale de stat, gestionat de Ministerul Muncii, nu a fost inclus în analiză, deoarece prin acesta

[362] Iulian Văcărel, (coord). *Finanţe publice* (Bucureşti: EDP, 2003), p. 505.

[363] Ibid. , pp. 499-506.

[364] Calculat conform datelor din Anuarul Statistic al României 2000-2009, Rapoartele Anuale BNR 1991-2009 şi Buletinele Lunare BNR 2009-2010.

se asigură doar plata pensiilor şi a altor drepturi sociale din contribuţiile salariaţilor, guvernul având deci doar un rol de administrare a unui contract social şi economic între generaţii. Dintre cheltuielile publice, cele mai relevante sunt cheltuielile de capital, cum ar fi investiţiile publice în infrastructura de transport, reţeaua de utilităţi şi infrastructura socială.

Pentru analiza compoziţiei sociale a celor mai importanţi aleşi, am colectat date privind biografia socială a preşedinţilor de consilii judeţene (perioada 1990-2010), care au fost aleşi pentru prima dată în mod direct, prin scrutin uninominal, în 2008 şi primarul general al Capitalei.[365] Variabilele în analiză au fost următoarele:

- anul naşterii
- profilul educaţional: instituţia de învăţământ superior absolvită şi profesia de bază, cu următoarele categorii: 1) inginer; 2) jurist; 3) economist; 4) medic; 5) militar; 6) agronom; 7) om de cultură; 8) istoric/sociolog; 9) altele (arhitect, statistician, psiholog);
- profilul socio-ocupaţional: având în vedere faptul că au acces în funcţie prin alegeri, nefiind numiţi, l-am restrâns la două categorii: (1) politician de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică anterior investirii; (2) politician/om de afaceri: cei care au deţinut demnităţi publice, dar ale căror venituri provin, în principal, de la firmele deţinute;
- poziţia din partid: funcţia pe linie de partid la nivel local şi central;
- experienţa politică: funcţiile deţinute anterior pe linie de stat, la nivel local sau central;
- migraţia politică: dacă au mai fost membri şi ai altui partid de-a lungul carierei politice.

În privinţa rezultatelor la nivel politic şi electoral, importanţa pentru electorat a alegerilor reiese din prezenţa la vot. Dacă miză percepută este mică, atunci oamenii se vor prezenta la urne într-o mai mică măsură. O analiză longitudinală a prezenţei la vot la alegerile parlamentare, prezidenţiale şi locale va indica ordinea importanţei acestora pentru electorat. Influenţa aleşilor locali asupra rezultatelor alegerilor parlamentare din 2008 poate fi urmărită prin modul în care s-au decupat colegiile electorale. Ideea de la care plecăm în analiză este că principalul factor în constituirea colegiilor a fost culoarea politică a primarilor, care în sine are la bază complexul mecanism de distribuire a

[365] Principalele surse din informaţii pentru biografii au fost au fost site-urile Consiliilor Judeţene.

mandatelor. Predictibilitatea alegerii unor anumiţi candidaţi creşte în condiţiile în care primarul şi candidatul pentru parlament sunt din acelaşi partid. Pentru a testa această ipoteză, am optat pentru o analiză secundară a rezultatelor electorale pe colegii. Problema cea mai dificilă este operaţionalizarea apartenenţei partinice a primarilor. Pentru fiecare colegiu, am identificat primarii fiecărei localităţi componente, reuşind astfel să obţinem numărul de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu având primar PDL, PSD, PNL, UDMR şi de la alte partide. Această variabilă a fost pusă în corelaţie cu totalul voturilor valabil exprimate pentru un partid politic în colegiul respectiv. Un exemplu de calcul al numărului de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu după apartenenţa politică a primarului este dat de colegiul 5 Roşiori din judeţul Teleorman. Cei 62.466 de alegători din listele electorale erau împărţiţi astfel: 16.975 în localităţi cu primar PSD, 2.892 cu primar PDL şi 45.599 cu primar PNL. Un alt procedeu de analiză a constat în crearea unor tabele de contingenţă, doar pentru Camera Deputaţilor, cuprinzând două variabile: (1) culoarea politică a deputatului ales în colegiu şi (2) culoarea politică a primarului sau primarilor majorităţii alegătorilor de pe listele electorale permanente ale localităţilor din colegiul respectiv. În ambele analize am exclus colegiile pentru românii din afara ţării, reieşind un total de 311 colegii la Cameră şi 135 la Senat.

Transferul controlului resurselor de la guvern la aleşii locali

În primii 10 ani de după 1989, guvernul a păstrat un grad ridicat de control asupra distribuţiei resurselor financiare publice. Peste jumătate din totalul acestora erau cheltuite prin bugetul de stat. În acelaşi timp, bugetele locale se situau pe un distant loc 3, după fondul de pensii, fără a depăşi 14% din totalul cheltuielilor publice sau echivalentul a 4,6% din PIB. De notat că prima lege privind finanţele publice locale a fost aprobată în 1998[366], fiind ulterior modificată şi completată prin numeroase alte acte normative.

[366] Legea nr.189 din 14 octombrie 1998 privind finanţele publice locale.

Tabel 4.4 Ponderea în PIB şi în total cheltuieli publice a cheltuielilor bugetelor locale 1990-2009

an	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
% ch. publice	15,5	7,0	8,0	10,3	10,4	13,0	13,5	12,0	9,3	10,9
% PIB	5,8	2,7	3,3	3,5	3,5	4,5	4,5	4,1	3,6	4,0
an	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
% ch. publice	11,7	18,1	18,9	20,5	20,1	20,9	22,5	24,9	26,1	25,4
% PIB	4,1	6,0	6,1	6,5	6,3	6,5	7,4	8,2	9,6	10,0
an	2010	2011	2012							
% ch. publice	25,1	25,8	27,0							
% PIB	9,7	9,5	9,5							

Surse: calculat pe baza datelor din Anuarul Statistic al României 2002-2013, Rapoartele Anuale BNR 1991-2009, Buletinele Lunare BNR 2009-2014.

Ca formă, descentralizarea financiară a însemnat mărirea veniturilor autorităţilor publice locale, consilii judeţene şi locale, prin defalcarea unor părţi din impozite, TVA şi impozitul pe venitul persoanelor fizice, colectate de administraţiile financiare aflate sub autoritatea Ministerului de Finanţe. Aceste cote s-au mărit pe măsură ce aria de responsabilitate a autorităţilor locale s-a lărgit. Legea din 1998 a conferit mai multe responsabilităţi consiliilor judeţene şi locale, cum ar fi: reţeaua de drumuri judeţene, podurile şi alte căi de comunicaţii de interes judeţean, subvenţiile pentru energia termică furnizată populaţiei, administrarea regiilor de utilităţi (apă, canalizare) şi de transport local, coordonarea corpului gardienilor publici etc. Ca atare, bugetele locale au cunoscut, după anul 2000, o creştere semnificativă, atingând circa 20-22% din bugetul general consolidat şi între 6-7% din PIB.

În 2006, a fost promulgată o nouă lege a finanţelor publice locale care, cu diverse modificări, este în vigoare şi în anul 2010. Autorităţile locale au primit în gestiune reţeaua şcolară, guvernul păstrând doar salarizarea profesorilor, şi au putut înfiinţa serviciile locale de asistenţă socială. Toate aceste schimbări au avut ca efect o nouă creştere a bugetelor locale către 30% din bugetul general consolidat şi la peste 9% din PIB (vezi fig. 4.1 şi tabelul 4.4). O nouă etapă a descentralizării se anunţă la nivelul anilor 2010-2011. Acordurile cu FMI şi Banca Mondială prevăd trecerea învăţământului şi a sănătăţii în întregime, incluzând şi salarizarea personalului, la autorităţile publice locale.

Ca urmare a procesului de descentralizare, cele mai multe dintre responsabilităţile trecute către autorităţile locale privesc obiective de investiţii sau cheltuieli materiale de întreţinere a unor active. În acelaşi timp, prin

finanţare de la bugetul de stat, în grija guvernului au rămas o bună parte din costurile de personal din întregul sistem public - personalul din învăţământ şi cercetare, cel din sistemul sanitar, din sectorul de ordine publică şi apărare naţională - şi transferurile către populaţie, precum şi subvenţiile. Prin modificările aduse de legea din 2006 privind finanţele publice locale, *autorităţile locale direcţionează cea mai mare parte a cheltuielilor de capital din România*.

Fig. 4.1 Ponderea în PIB şi în total cheltuieli publice a bugetelor locale

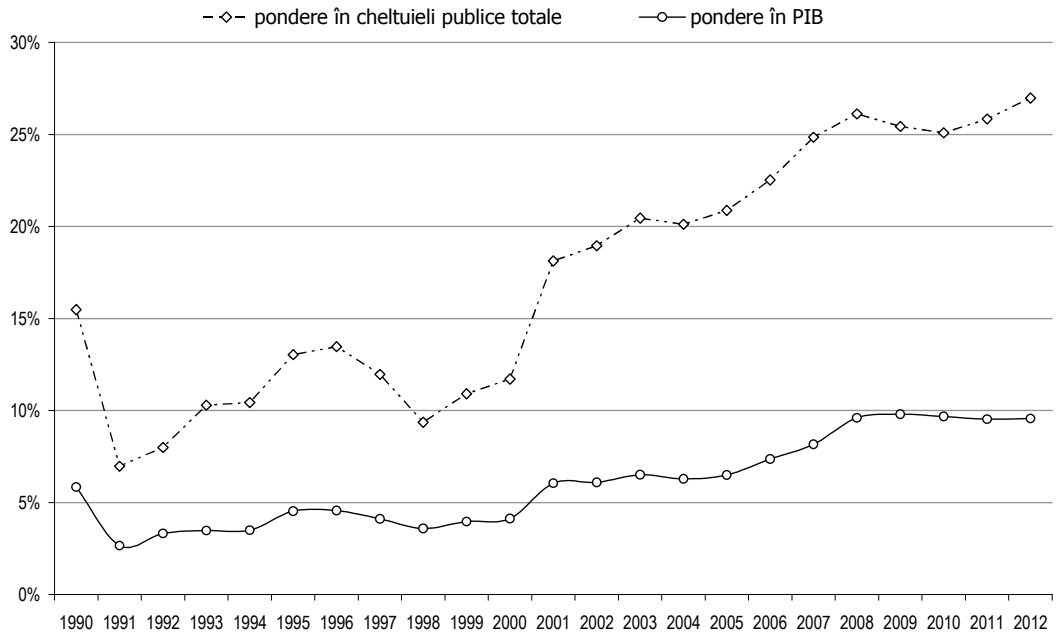

Sursa: Anuarul statistic al României 2002-2013

Tabel 4.5 Structura relativă a cheltuielilor de capital din bugetul general consolidat

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
buget de stat	46,1	28,9	24,3	13,7	15,6	16,6	10,9	13,7
bugete locale	28,5	48,2	56,5	49,3	53,1	45,8	52,7	46,7
CNADNR	12,5	14,0	15,0	23,8	26,0	30,0	28,6	34,6
altele	12,9	8,9	4,2	13,2	5,3	7,6	7,7	5,0
total	100	100	100	100	100	100	100	100
pondere PIB	3,7	3,5	4,5	4,4	3,7	4,2	3,3	2,3

Sursa: Buletinul MFP.

În anul 2006, pe ultimul exerciţiu bugetar înainte de noua lege, circa 46% dintre cheltuielile de capital erau direcţionate de la bugetul de stat şi numai aproximativ un sfert de la bugetele locale. În numai câţiva ani, raportul este

complet inversat. Autorităţile locale controlează aproape 47% din cheltuielile de capital în 2013, cu un maxim de 56,5% în 2008, în comparaţie cu mai puţin de 14% ce revin bugetului de stat. Prin Ministerul Transporturilor, guvernul controlează CNADNR care, cu o pondere de peste 34% în 2013, a devansat întregul buget de stat în ceea ce priveşte cheltuielile de capital (vezi tabel 4.5).

Tabel 4.6 Structura relativă a cheltuielilor de personal în bugetul general consolidat

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
buget de stat	48,3	51,5	36,5	33,1	34,5	40,7	42,0	43,0
bugete locale	46,9	43,4	39,5	38,9	39,1	40,6	40,3	40,4
altele	4,8	5,0	24,0	28,0	26,4	18,6	17,7	16,6
total	100	100	100	100	100	100	100	100
pondere PIB	6,1	6,2	8,4	9,2	8,4	7,0	7,0	7,4

Sursa: Buletinul MFP.

Cheltuielile cu personalul au fost uşor mai ridicate în cazul bugetului de stat până în anul 2008, moment din care bugetele locale au devenit principala sursă de plată a salariaţilor din sectorul public (vezi tabel 4.6). Această tendinţă a fost inversată prin măsurile de austeritate, convenite cu FMI, în urma cărora unităţile administrativ teritoriale au resimţit o semnificativă tăiere de posturi. Componenta bugetului general consolidat cu cea mai mare creştere a fost însă bugetul instituţiilor finanţate integral sau parţial din venituri proprii, respectiv agenţii sau autorităţi de reglementare autonome, a căror pondere în total cheltuieli de personal a explodat de la sub 5% la peste 28% în 2010, pentru ca ulterior să se ia măsuri pentru limitarea şi a acestor cheltuieli salariale.

În concluzie, procesul de descentralizare a transformat autorităţile publice locale - şi, prin aceasta, pe aleşii locali - din cenuşăreasa finanţelor publice la începutul anilor ’90 în cei care controlează cea mai mare parte a investiţiilor publice şi un important angajator în sistemul public, comparabil cu Guvernul României.

Compoziţia socială a conducerii consiliilor judeţene

După ce Legea finanţelor publice locale din 2006 a conferit preşedinţilor de consilii judeţene şi primarilor o mai mare putere discreţionară în ce priveşte cheltuielile bugetelor locale, Legea 67/2004, care reglementează alegerile locale, a fost modificată la începutul anului 2008, în sensul schimbării procedurii de alegere a preşedinţilor consiliilor judeţene. Până atunci, conducerea consiliilor

judeţene se constituia după validarea componenţei consiliului judeţean nou ales, prin formarea unei majorităţi şi alegerea preşedintelui şi a vicepreşedinţilor din rândul consilierilor judeţeni. Până în 2004, preşedintele putea fi oricând schimbat prin votul consilierilor judeţeni, după formarea unei noi majorităţi. Începând cu 2004, preşedintele este în continuare ales din rândul consilierilor, dar nu mai poate fi revocat din funcţie decât în împrejurări excepţionale, în situaţia în care nu îşi mai poate exercita funcţia. Prin modificări aduse Legii 215/2001 privind administraţia publică locală în anii 2006 şi 2008, preşedintele consiliului judeţean capătă rol de putere executivă locală. Întocmeşte proiectul de buget, organigrama şi statul de funcţii, poate numi sau disponibiliza angajaţii din serviciile publice şi societăţile sau regiile autonome din subordine, dispune de un cabinet propriu de lucru etc., dar păstrează şi conducerea şedinţelor consiliului judeţean. În acelaşi timp, controlul politic din partea consilierilor judeţeni este slab, deoarece nu îl pot demite, având doar opţiunea trenării deliberărilor în şedinţele de consiliu. Fiind aleşi prin vot direct, preşedinţii nu intră sub prevederile legii privind migraţia politică, prin care îşi pierd mandatul cei care trec de la un partid la altul sau sunt excluşi din partid.

Dintre cei 41 de preşedinţi de consilii judeţene aleşi în iunie 2008 prin scrutin uninominal cu un singur tur, 17 sunt de la PSD, 14 de la PDL, 5 de la PNL, 4 de la UDMR şi 1 de la FDRG. Acestora li se adaugă primarul general al capitalei, care este un independent. Aproape două treimi (27) sunt politicieni cu interese în afaceri, deţinând firme, active imobiliare sau plasamente pe bursă. Alţi 11 sunt politicieni de profesie, având o experienţă de cel puţin 4 ani în demnităţi publice, iar 3 sunt oameni de afaceri, care au intrat în politică în 2008.

Excluzând UDMR şi FDRG, mai mult de jumătate (20) deţin şi preşedinţia organizaţiilor judeţene ale partidului din care fac parte, iar dintre aceştia 12 se află şi în cel mai important for de conducere a partidului. În 9 dintre organizaţii judeţene, preşedinţia este uneori asigurată de primarul municipiului reşedinţă de judeţ. De regulă, primarul respectiv este o figură puternică, reales cel puţin o dată şi cu un nivel înalt de notorietate, precum Radu Mazăre (PSD, Constanţa), Mircea Hava (PDL, Alba), Lucian Iliescu (PNL, Giurgiu), Gheorghe Falcă (PDL, Arad), Florin Cârciumaru (PSD, Târgu Jiu), Klaus Johannis (FDRG, Sibiu), Gheorghe Ştefan (PDL, Piatra Neamţ). În 7 organizaţii, preşedinţia revine unui parlamentar cu o experienţă politică apreciabilă, care de regulă a ocupat funcţii în conducerile celor două camere, precum Viorel Hrebenciuc (PSD, Bacău), Ioan Oltean (PDL, Bistriţa-Năsăud), Ion Vasile (PSD, Buzău în 2008) sau Dan Nica (PSD, Galaţi). În judeţul Vaslui întâlnim o situaţie atipică,

preşedintele organizaţiei judeţene, Dumitru Buzatu (PSD), fiind doar vicepreşedinte CJ.

În ceea ce priveşte experienţa politică anterioară, mai mult de jumătate (23) au activat exclusiv în politica locală în calitate de consilieri locali, judeţeni, primari, prefecţi; 8 au activat în politica naţională, ca parlamentari şi miniştri; alţi 8 au experienţă atât la nivel local, cât şi la nivel central; numai 3, oamenii de afaceri, se află pentru prima dată într-o demnitate publică aleasă sau numită. Dintre cei 41, 18 au deţinut funcţia de preşedinte de consiliu judeţean şi în mandatul precedent, fiind realeşi. 11 dintre preşedinţi au trecut pe la cel puţin un alt partid politic, diferit de cel la care activează în prezent. Cei mai mulţi (7) au făcut rocada PNL şi PD, în sensuri diferite şi la momente diferite. Doar 2 au trecut pe la PSD, fiind acum la PDL, în timp ce unul singur, Liviu Dragnea, se află acum la PSD, provenit din fostul PD. Singura femeie care ocupă funcţia de preşedinte CJ este Emőke Lokodi Edita din partea UDMR în judeţul Mureş, care a fost de altfel şi reales în funcţie de mureşeni. Media de vârstă la momentul începerii mandatului 2008-2012 era de 51 de ani, cu o abatere standard de aproape 9 ani. După profilul socio-profesional, 12 sunt ingineri, 3 jurişti, 5 economişti, 1 medic (Sorin Oprescu), 5 agronomi, 3 istorici, 4 matematicieni şi 4 cu alte profesii. În cazul a 5 preşedinţi nu am găsit date biografice relevante.

În funcţie de biografia politică şi socială, preşedinţii de consilii judeţene pot fi încadraţi în următoarele categorii:

1) lideri politici locali proveniţi din politica la nivel naţional (12);
2) lideri politici locali cu o carieră politică la nivel local (8);
3) preşedinţi CJ cu experienţă parlamentară, de regulă de un mandat (8);
4) preşedinţi CJ cu o carieră în administraţia publică locală (11);
5) oameni de afaceri aflaţi la prima demnitate publică (3).

În prima categorie intră şefii de organizaţii judeţene care au fost, de regulă, prezenţi în mai multe legislaturi în parlament, unii fiind chiar foşti membri ai guvernului. Aristotel Căncescu (PNL, Braşov) şi-a început cariera în viaţa publică la scurtă vreme după Revoluţie, fiind senator PD între 1992-2000, an în care a devenit preşedinte al CJ Braşov. În paralel, a intrat în afaceri, în special în media locală. În prezent, deţine firma Canaris SRL. Pe linie de partid, este vicepreşedinte în Biroul Politic Central (BPC) al PNL. Gheorghe Flutur (PDL, Suceava) s-a afirmat în politica naţională începând cu anul 2000, când a devenit senator PNL de Suceava. A fost ministrul Agriculturii în primul guvern Tăriceanu (2004-2006). A plecat din partid împreună cu foştii preşedinţi PNL, Valeriu Stoica şi Theodor Stolojan, ajungând în PDL, via PLD. Între 1991-2000,

a fost şeful Direcţiei Silvice Suceava. Ca interese de afaceri, a arendat pământ agricol şi a investit în imobiliare. Sorin Frunzăverde (PDL, Caraş) a trecut în cariera sa politică prin aproape toate demnităţile publice posibile în România. A fost cu intermitenţe preşedinte CJ Caraş-Severin (1996-97, 2004-06). Ministru în guvernarea 1997-2000, a girat, succesiv, trei ministere diferite: Mediu, Turism şi Apărare Naţională. La acest din urmă portofoliu s-a întors între 2006 şi 2007. A mai fost deputat (2000-2004) şi europarlamentar (2007-2008). În anii '90, Sorin Frunzăverde a înfiinţat mai multe firme în Caraş-Severin, calitate în care a fost ales chiar preşedinte al Camerei de Comerţ şi Industrie din judeţ. În PDL, este vicepreşedinte al Biroului Permanent Naţional (BPN). Constantin Nicolescu (PSD, Argeş) a fost prefect şi apoi consilier judeţean în anii '90. A urmat fotoliul senatorial (2000-2004), venind la conducerea CJ Argeş în 2004. Este membru al Comitetului Executiv (CEx) al PSD, forul cel mai important de decizie dintre congrese. Este acţionar la IATSA, a cărei sucursală locală a condus-o înainte de a intra în politică. Soţia sa deţine Dinikmar SRL. Mircea Man (PDL, Maramureş) a fost deputat în legislaturile 1990-1992 şi 2000-2008. După ce a ratat intrarea în parlament la alegerile din 1996, a fost numit, pe baza algoritmului coaliţiei din legislatura 1997-2000, în funcţii de conducere în Distrigaz. Ca interese de afaceri, deţine plasamente pe bursă. Silvian Ciupercă (PSD, Ialomiţa) a fost primar de Ţăndărei între 1996 şi 2001, apoi deputat PSD între 2001-2004. După alegerile locale din 2004, devine preşedinte CJ Ialomiţa. Face parte din CEx al PSD. Nu deţine acţiuni sau părţi sociale. Cristache Rădulescu (PDL, Ilfov) şi-a început cariera politică la finele anilor '90 în ApR, fiind ales consilier judeţean pentru mandatul 2000-2004. După dispariţia ApR, s-a înscris în PD, fiind ales senator (2004-2008). Este membru BPN al PDL. Controlează firma Liberty Group, având şi o diversificată prezenţă pe bursă. Aurelia Popescu (PDL, Ialomiţa) a venit în politică din mediul de afaceri, fiind deţinătorul mai multor firme. A fost ales deputat din partea PNL în 2004, trecând apoi la PDL, ajungând vicepreşedinte al BPN.

Din categoria liderilor de organizaţii cu o carieră politică la nivel local, cel mai cunoscut în opinia publică este Liviu Dragnea (PSD, Teleorman). Prefect PD al judeţului Teleorman între 1996 şi 2000, Dragnea a trecut la PSD. Din 2000 ocupă funcţia de preşedinte CJ. În PSD a devenit secretar general, membru BPN şi CEx. În afaceri este un investitor în imobiliare şi deţine o societate hotelieră. Marian Oprişan este un alt preşedinte de consiliu judeţean cu notorietate ridicată. A fost consilier judeţean între 1992 şi 1995 şi 1996-2000; preşedinte CJ între 1995 şi 1996 şi după 2000, fiind cel mai longeviv în funcţie

dintre toţi cei 41 preşedinţi. Este vicepreşedinte BPN şi membru CEx al PSD. În afaceri a activat în anii ’90, când a fost director şi acţionar la Seven Stars SA. În ultimii ani şi-a vândut participaţiile şi acţiunile. Constantin Ostaficiuc (PDL, Timiş) a fost subprefect între 1996 şi 2000, consilier judeţean între 2000 şi 2004 şi preşedinte CJ începând cu 2004. Soţia sa deţine o firmă. Ion Prioteasa (PSD, Dolj) a devenit preşedinte CJ în anul 2004. Este vicepreşedinte BPN şi membru CEx al PSD. Deţine părţi sociale şi un portofoliu de acţiuni la mai multe firme. Mircea Cosma (PSD, Prahova) a ocupat pentru prima dată preşedinţia CJ Prahova între 2000 şi 2004. După alegerile locale din 2004, a fost doar vicepreşedinte CJ, revenind la vârful administraţiei locale cu ocazia scrutinului din 2008. Deţine acţiuni sau părţi sociale la numeroase firme, între care se distinge Unitehnica SA. Pe linie de partid este membru CEx al PSD. Tiberiu Marc (PSD, Sălaj) este probabil cel mai important ales local al PSD din Transilvania. A fost prefect în perioada guvernării Năstase (2001-2004), devenind preşedinte CJ Sălaj după localele din 2004. În partid face parte din CEx. A intrat în afaceri din anii ’90 prin firma Ardeni Prod Com. În prezent, deţine firma Camarilo. Răducu George Filipescu (PNL, Călăraşi) este un om de afaceri intrat în politică în anul 2004, când a devenit preşedinte CJ Călăraşi. În PNL este vicepreşedinte BPC. Este activ pe piaţa imobiliară şi deţine o firmă. Gheorghe Bunea Stancu (PSD, Brăila) este un om de afaceri brăilean a cărui primă demnitate publică a fost cea de preşedinte CJ în 2004. Este acţionar la 3 firme şi a investit în imobiliare. Pe linie de partid, este membru CEx al PSD. Paul Stănescu (PSD, Olt) a fost consilier judeţean înainte de 2008, când a fost ales preşedinte CJ. Primeşte arendă pentru terenurile deţinute, fiind activ şi pe piaţa imobiliară. În 2010 a preluat preşedinţia organizaţiei judeţene de la liderul PSD din Senat, Ion Toma. Ca atare, a devenit membru CEx al PSD. Mircea Ioan Moloţ (PNL, Hunedoara) a fost consilier judeţean între 2000 şi 2004, an în care a devenit preşedinte CJ Hunedoara. În 2010 a câştigat funcţia de preşedinte al organizaţiei judeţene PNL de la fostul preşedinte, Mircia Muntean, primarul Devei. Este membru BPC al PNL şi nu deţine firme. Victor Tarhon (PDL, Tulcea) a activat în consiliul judeţean între 2004 şi 2008, când a fost ales preşedinte CJ Tulcea. Cu toate acestea, nu face parte din BPN al PDL. Conform datelor publice, nu deţine firme. Înainte de a ocupa funcţii politice, Ion Cîlea (PSD, Vâlcea) a fost directorul combinatului Oltchim şi al fabricii de conserve Râureni. A devenit subprefect PSD între 2001 şi 2004, an în care a fost ales în consiliul judeţean. În 2008 a câştigat preşedinţia CJ Vâlcea într-o cursă

foarte strânsă în trei, cu contracandidaţi de la PDL şi PNL. În PSD este vicepreşedinte BPN şi membru CEx. Nu deţine firme.

Dintre preşedinţii CJ cu experienţă parlamentară care nu ocupă şi şefia organizaţiilor locale a partidelor din care fac parte, Tamás Sándor (UDMR, Covasna) are cea mai îndelungată prezenţă în parlament, fiind deputat între 1996 şi 2008. Mihai Ţăbuleac (PDL, Botoşani) şi Radu Ţîrle (PNL, Bihor) au fost colegi în grupul Alianţei PNL-PD din senat după alegerile parlamentare din 2004. Cei doi au avut traiectorii opuse, Ţăbuleac demisionând din PNL pentru PDL, iar Ţîrle trecând de la PDL la PNL. Ambii au fost aleşi preşedinţi CJ în 2008. Mihai Ţăbuleac deţine 5 societăţi comerciale, fiind şi prim-vicepreşedinte PDL Botoşani. Un alt senator din legislatura 2004-2008 este Nicolae Petru Ioţcu, preşedintele CJ Arad. Secretar general al organizaţiei judeţene PDL, Ioţcu deţine părţi sociale în câteva firme. Şi primarul general al Capitalei, Sorin Oprescu, a fost ales în fruntea unei administraţii locale fără a fi ocupat în prealabil funcţii la nivel local. După candidaturile din 1998 şi 2000, Oprescu a fost senator PSD între 2000 şi 2008 şi, pentru o perioadă, preşedinte PSD Bucureşti. După congresul PSD din decembrie 2006, s-a retras din toate funcţiile pe linie de partid. În 2008, a plecat din PSD, în condiţiile în care nu ar fi fost nominalizat drept candidat pentru primăria generală, pe care a câştigat-o ca independent. Vasile Pruteanu (PDL, Neamţ) a fost prefect PSD în perioada guvernării Năstase (2001-2004). În 2004, a fost ales deputat pe listele PNL, din care a plecat în 2006, înscriindu-se în PDL în februarie 2008. Câteva luni mai târziu a fost ales preşedinte CJ. Este vicepreşedinte PDL Neamţ. Vasile Mihalachi (PSD, Vaslui) a fost vreme de 8 ani consilier judeţean, înainte de a fi ales deputat de Vaslui în 2000. În 2004 a revenit în consiliul judeţean, al cărui preşedinte este din 2008. Deţine mai multe terenuri, având venituri din agricultură. Marius Bâlu (PDL, Mehedinţi) a fost secretar de stat în MApN la finele anilor ’90, apoi deputat PD între 2004 şi 2008. La începutul anului 2008, demisionează din parlament pentru a deveni prefect de Mehedinţi, câteva luni după aceea fiind ales preşedinte CJ.

Modificarea legislaţiei electorale în sensul alegerii preşedinţilor consiliilor judeţene prin scrutin uninominal cu un singur tur reprezintă o recunoaştere la nivel politic a importanţei decizionale a acestei categorii de demnitari în sistemul de putere din România. Totodată, este şi o poziţionare de putere a preşedinţilor de consilii judeţene în interiorul partidelor, în structura conducerii de partid.

Printre preşedinţii CJ cu o carieră în administraţia publică locală se găsesc şi cei mai tineri ocupanţi ai acestei funcţii din România. Născut în 1975, Adrian

Dragoş Benea (PSD, Bacău) şi-a început cariera în administraţia locală în 1996. În 2000 este ales consilier local, devenind viceprimar al Bacăului. Din iunie 2004 este preşedinte CJ. Alin Tişe (PDL, Cluj) a fost consilier local în Cluj-Napoca între 2004 şi 2005, demisionând pentru a ocupa funcţia de prefect, din care a fost eliberat la retragerea PD de la guvernare în 2007. Ales preşedinte CJ Cluj în 2008, este şi vicepreşedinte al organizaţiei judeţene PDL. Nicuşor Constantinescu (PSD, Constanţa) a intrat în afaceri imediat după Revoluţie. În politică s-a implicat mai târziu, fiind ales consilier local al municipiului Constanţa în 2000. Din 2004 este preşedintele consiliului judeţean şi vicepreşedinte al PSD Constanţa. Constantin Simirad (PDL, Iaşi) a devenit cunoscut opiniei publice ca primar al Iaşiului între 1992 şi 2003. Ales din partea CDR, şi-a înfiinţat ulterior propriul partid, Partidul Moldovenilor. După alegerile din 2000, s-a înscris în PSD. În 2003, a renunţat la primărie în favoarea postului de ambasador în Cuba, fiind rechemat în 2005. În iunie 2008 a candidat cu succes din partea PSD pentru preşedinţia CJ Iaşi, învingându-l pe predecesorul său, Lucian Flaişer, preşedinte CJ din partea PSD între anii 2000 şi 2008, trecut la PDL după ce nu a mai fost nominalizat candidat al PSD. Un an mai târziu, în urma unor diferende cu succesorul său la primărie şi preşedinte al organizaţiei judeţene Iaşi, Gheorghe Nichita, a trecut la PDL, fiind primul preşedinte de CJ în funcţie care trece la alt partid după alegerile din 2008. Ion Călinoiu (PSD, Gorj) ocupă funcţia de preşedinte CJ Gorj din 2004. Predecesorul său, Nicolae Mischie, a avut o contribuţie la popularizarea în opinia publică a sintagmei „baronii locali", reprezentând politicieni care cumulează conducerea pe linie de partid şi de stat la nivel local, dispunând de o vastă putere discreţionară în teritoriul respectiv. Ion Călinoiu este vicepreşedinte PSD Gorj. Eugen Chebac (PSD, Galaţi) a fost consilier judeţean şi vicepreşedinte al CJ între anii 2000 şi 2008. La alegerile din 2008, l-a învins pe predecesorul său, Eugen Durbacă, devenind noul preşedinte CJ Galaţi. Înainte de a se lansa în politică, Eugen Chebac a fost director al unei firme din grupul privat Metaltrade. Pe linie de partid, este vicepreşedinte PSD Galaţi. Victor Mocanu (PSD, Buzău) a fost mai întâi consilier judeţean şi vicepreşedinte CJ, pentru ca din 2004 să ocupe funcţia de preşedinte CJ Buzău. În paralel, a fost activ în afaceri, având două firme şi investiţii în imobiliare. În 2009, conflictul latent cu preşedintele PSD Buzău, senatorul Ion Vasile, a atins punctul culminant, cei doi disputându-şi şefia organizaţiei locale. Învins pe moment, Mocanu a tatonat o trecere la PDL, care nu s-a concretizat. Soluţia de

compromis a fost alegerea primarului municipiului Buzău, Constantin Boşcodeală, drept preşedinte al filialei judeţene în 2010. Liviu Mihai Rusu (PDL, Bistriţa-Năsăud) a fost primar de Sângeorz-Băi între 1990 şi 1992 şi 1996-2000. Între şi după cele două mandate de primar a ocupat funcţia de consilier judeţean, din care a demisionat în 2006 pentru a se ocupa mai bine de afaceri. Este asociat unic la Montana Islaz SRL. Ales preşedinte CJ în 2008, a devenit şi secretar general al organizaţiei judeţene PDL. Ion Dumitrel (PDL, Alba) a lucrat ca inginer în industrie la unităţi cooperatiste sau de stat din judeţ, înainte de a fi ales consilier judeţean în 2004 pe listele PD. Din 2005 este preşedinte CJ Alba. Ocupă funcţia de vicepreşedinte al organizaţiei judeţene PDL. Emõke Lokodi Edita (UDMR, Mureş) este singura femeie care ocupă preşedinţia unui consiliu judeţean. A fost aleasă în 2004, câştigând un nou mandat în 2008. Martin Bottesch (FRDG, Sibiu) fiind ales preşedinte CJ din anul 2004, fiind ales în tandem cu popularul primar al Sibiului, Klaus Iohannis. De notat că ponderea minorităţii germane în populaţia totală a judeţului nu depăşeşte 2%.

O ultimă categorie de preşedinţi CJ este formată din oameni de afaceri aflaţi la prima demnitate publică. Dumitru Beianu (PNL, Giurgiu) a fost ales datorită popularităţii ridicate a primarului municipiului Giurgiu, Lucian Iliescu. Este vicepreşedinte al organizaţiei judeţene PNL. Deţine mai multe firme. Alţi oameni de afaceri deveniţi preşedinţi din partea UDMR la Harghita şi Satu Mare sunt Csaba Borbely şi Szabolcs Árpád Csehi, ambii având părţi sociale la mai multe societăţi comerciale şi, în cazul lui Csehi, investiţii imobiliare.

Alegerile locale, mai importante pentru alegători decât alegerile parlamentare

Prezenţa la vot la alegerile parlamentare şi la cele locale a avut o dinamică diferită. În cazul parlamentarelor, prezenţa a scăzut constant, de la 86,2% în 1990 la circa 76% în 1992 şi 1996, la 65% în 2000, 60,3% în 2004, pentru ca în 2008 să cunoască o scădere semnificativă la numai 39,2%. O parte a acestei scăderi dintre 2004 şi 2008 poate fi atribuită mai multor factori: intensificarea migraţiei forţei de muncă în afara ţării, interzicerea votului pe liste suplimentare, întocmirea defectuoasă a listelor electorale, rezultând un număr mai ridicat de alegători decât populaţia reală, confuzia faţă de noul sistem electoral, dezinteresul sau apatia electoratului, decalarea alegerilor parlamentare

de cele prezidenţiale. În schimb, scăderea prezenţei la vot la alegerile locale faţă de cele precedente din 2004 nu este atât de pronunţată.

2008 este primul an electoral în care prezenţa la alegerile locale este mai ridicată decât la cele parlamentare. Prezenţa mai ridicată la vot la alegerile locale poate fi explicată prin trei categorii de factori. În primul rând, miza pentru alegători. Activitatea primarului, mai ales în localităţile mici, este bine cunoscută şi, în unele situaţii, cu impact mai vizibil în viaţa de zi cu zi a oamenilor; de asemenea, notorietatea primarului la nivel local este maximă, comparabilă numai cu cei mai importanţi politicieni la nivel naţional, foşti sau actuali preşedinţi sau premieri. Al doilea factor este reprezentat de miza pentru cadrele politice. Descentralizarea a însemnat mult mai multe resurse şi, mai ales, decizia în privinţa cheltuirii a celei mai mari părţi din investiţiile publice; un preşedinte de consiliu judeţean sau un primar de mare oraş are sub control un buget de lucrări şi achiziţii publice mai mare decât aproape toţi miniştrii. În fine, al treilea factor vizează imaginea negativă a parlamentarilor. În comparaţie cu aleşii locali, îndeosebi primarii, parlamentarii şi parlamentul ca instituţie au o imagine nefavorabilă; de asemenea, nu este clar pentru alegători cum poate o persoană, deputatul sau senatorul din judeţul sau colegiul său, să-i influenţeze viaţa de zi cu zi.

În anul electoral 2012, diferenţa privind prezenţa la vot dintre alegerile locale şi cele parlamentare creşte la aproape 15 puncte procentuale, faţă de 11 puncte procentuale înregistrate cu patru ani mai devreme. Ca atare, se poate afirma că alegerile cele mai importante din România, din perspectiva electoratului, sunt alegerile prezidenţiale, urmate de alegerile locale, cele parlamentare şi, pe ultimul loc, alegerile pentru Parlamentul European.

Tabel 4.7 Prezenţa la vot la alegerile locale şi la alegerile parlamentare (procent)

an electoral	locale	parlamentare	prezidenţiale	europarlamentare
1990		86,2		
1992	65,0	76,3		
1996	56,5	76,0		
2000	50,9	65,3		
2004	54,2	60,3		
2007				29,5
2008	50,7	39,2		
2009			58,0	
2012	56,3 (64,1)	41,8 (47,3)		
2014				32,4 (36,3)

Notă: datele din paranteză reprezintă raportări la totalul populaţiei adulte stabile conform Recensământului 2011

Sursa datelor: Institutul Naţional de Statistică, baza Tempo, Birourile electorale centrale.

Alegerile parlamentare din 2008: influenţa primarilor

La alegerile locale din iunie 2008, din totalul celor 3.234 de primării, 1.138 au revenit PSD, 909 PDL, 706 PNL, 184 UDMR, 47 PC şi 199 altor partide. PSD a câştigat îndeosebi primării din mediul rural, în timp ce PDL şi PNL au avut mai mult câştig de cauză în municipii şi oraşe.

Primul pas în analiza colegiilor a fost identificarea majorităţilor din listele electorale pe colegii în funcţie de apartenenţa politică a primarului. Din totalul celor 311 colegii de la Camera Deputaţilor, colegiile cu populaţia majoritară din localităţi cu primari PSD şi PC erau în număr de 124, cu primari PDL 100, PNL 58, UDMR 17 şi alte partide 12. În cazul Senatului, aceeaşi situaţie pe partide indica 53 de colegii senatoriale pentru PSD, 46 pentru PDL, 21 pentru PNL şi 5 pentru alte partide. Rezultatele alegerilor au indicat aproximativ aceleaşi proporţii ale mandatelor, cu un plus pentru PDL şi PNL şi un minus pentru PSD[367]. Explicaţia acestui fapt, conform analizei alegerilor din 2008 dintr-o secţiune anterioară, constă în câştigarea unui număr ridicat de colegii de către PSD cu peste 50%+1 din voturi, rezultând un număr mai redus de voturi pentru PSD intrate în procesul de redistribuire proporţională a mandatelor.

Tabel 4.8 Camera Deputaţilor - numărul mandatelor câştigate în funcţie de primarii din colegii

câştigător mandat	populaţie majoritară pe listele electorale din localităţi cu primar...				
	PSD	PDL	PNL	UDMR	alţii
PDL	29	68	10	1	5
PSD	80	14	13	2	4
PNL	14	14	34	1	2
UDMR	1	4	1	13	1
total	124	100	58	17	12

Sursa datelor: BEC 2008 şi baza de date a rezultatelor pe colegii a autorului.
Notă: nu au fost introduse în tabel mandatul creat în plus în Arad şi cele din colegiile din afara ţării.

În cele 124 de colegii de la Cameră în care predominau primarii PSD+PC, candidatul PSD a obţinut şi cel mai mare număr de voturi, dar din cauza sistemului de redistribuire proporţională numai în 64,5% dintre colegii mandatul a fost şi adjudecat. În cazul celor 100 de colegii dominate de PDL,

[367] În cele 311 colegii de la Cameră (mai puţin mandatul creat în plus în Arad şi cele din colegiile din afara ţării), situaţia pe mandate a fost următoarea: PSD - 113, PDL - 112, PNL - 65, UDMR - 21; la Senat (fără cele două mandate din afara ţării): PSD - 49, PDL - 50, PNL - 27, UDMR - 9; sursa: Biroul Electoral Central.

68% au revenit candidaţilor PDL, dar în 79% aceştia au obţinut şi cele mai multe voturi. Din cele 58 favorabile PNL, 58,6% au revenit candidaţilor aceluiaşi partid, dar numai în 46,6% aceştia au primit şi cele mai multe voturi. Datorită electoratului compact, în cele 17 colegii dominate de UDMR au fost aleşi 13 deputaţi UDMR, deşi în 16 dintre ele candidaţii formaţiunii maghiare obţinuseră cel mai mare număr de voturi.

Tabel 4.9 Senat - numărul mandatelor câştigate în funcţie de primarii din colegii

câştigător mandat	populaţie majoritară pe listele electorale din localităţi cu primar...				
	PSD	PDL	PNL	UDMR	alţii
PDL	16	30	2	0	2
PSD	28	11	7	2	1
PNL	9	4	12	0	2
UDMR	0	1	0	8	0
total	53	46	21	10	5

Sursa datelor: BEC 2008 şi baza de date a rezultatelor pe colegii a autorului.
Notă: nu au fost introduse în tabel mandatul creat în plus în Arad şi cele din colegiile din diaspora.

La Senat, situaţia generală este foarte asemănătoare. Din cele 53 de colegii senatoriale având populaţia majoritară de pe listele electorale din localităţi cu primari PSD, candidatul partidului s-a impus în mai mult de jumătate, dar a obţinut cele mai multe voturi în trei sferturi. În cele 46 de colegii favorabile PDL, în circa două treimi mandatul a revenit candidaţilor partidului, iar în aproape trei pătrimi aceştia au obţinut şi cel mai mare număr de voturi. Candidaţii PNL au obţinut mandatul în 12 din cele 21 de colegii cu primari majoritari PNL şi în 11 au dispus şi de cele mai multe voturi. În cazul UDMR, dominaţia primarilor în cele 10 colegii din Transilvania s-a transpus în 8 mandate, în fiecare dintre aceste colegii candidaţii UDMR obţinând şi cel mai mare număr de voturi.

Corelaţia dintre numărul de persoane de pe listele electorale din fiecare colegiu din localităţi cu primar dintr-un anumit partid şi numărul voturilor obţinute de candidatul pentru Camera Deputaţilor al aceluiaşi partid este ridicată. În cazul PDL, PSD şi PNL, valoarea coeficientului de corelaţie este de 0,55 (vezi fig. 4.2), iar în cazul UDMR se ridică la 0,81. Aceste valori ar fi chiar şi mai ridicate, dacă scoatem din calcul colegiile în care un partid nu are niciun primar. Spre exemplu, dacă scoatem din calcul alegătorii de pe listele electorale din colegiile în care nu există localităţi cu primari PDL, valoarea coeficientului în cazul PDL creşte de la 0,55 la 0,61.

Având în vedere datele prezentate, putem afirma că afilierea politică a aleşilor locali, în principal a primarilor, a reprezentat un factor important în configuraţia parlamentului ales pe 30 noiembrie 2008. Cu toate acestea, relaţia dintre primar şi candidatul ales nu este una directă, ci mediată de influenţa primarului asupra opţiunii electoratului. O condiţie favorizantă în acest sens a fost şi desfăşurarea alegerilor parlamentare la numai câteva luni de cele locale.

Fig. 4.2 Relaţia dinte numărul de persoane din listele electorale cu primari PSD şi numărul de voturi pentru candidaţii PSD în 311 colegii pentru Camera Deputaţilor (2008)

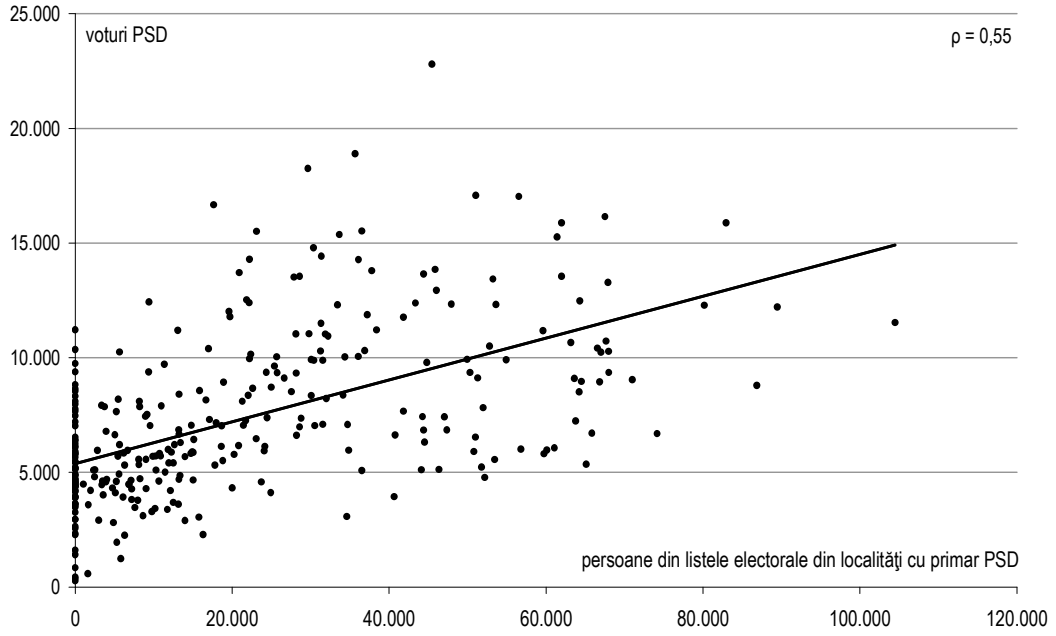

Sursa: baza de date a autorului

Organizarea şi funcţionarea principalelor partide politice din România

Privite ca organizaţii, principala funcţie a partidelor politice este recrutarea de cadre pentru ocuparea, prin alegeri sau numire, a poziţiilor de decizie din stat la nivel central sau local.[368] De aceea, al treilea nivel de analiză a cadrelor politice

[368] Russel Dalton şi Martin Wattenberg, "Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), p. 7.

din România, după membrii guvernului şi demnitarii de top din administraţia locală, este cel al conducerilor principalelor partide politice. Din biografiile politice ale miniştrilor şi preşedinţilor de organizaţii locale a reieşit o suprapunere semnificativă între demnităţile publice ocupate - aşa-numita linie de stat - şi funcţiile din partide - aşa-numita linie de partid, fapt ce subliniază o dată în plus importanţa pe care Maurice Duverger a acordat-o relaţiei partid-stat. Literatura ştiinţifică în privinţa partidelor politice este vastă, dar cea mai mare parte este concentrată pe tematica analizei comparative a sistemelor de partide şi mai puţin pe analiza partidelor ca structuri organizaţionale. Abordările de acest tip, proprii sociologiei politice, deşi puţin numeroase, au stat la baza unor teorii de referinţă privind funcţionarea partidelor politice. O trecere în revistă a celor mai importante dintre acestea permite şi conturarea unei perspective asupra schimbărilor care au avut loc în timp în organizarea şi funcţionarea partidelor politice.

Dezvoltarea, organizarea şi funcţionarea partidelor politice

Moisei Ostrogorski este autorul primei şi celei mai detaliate lucrări privind organizarea partidelor politice, publicată în 1902. Tema tratată este emergenţa partidelor politice ca organizaţii politice în contextul procesului de democratizare care a avut loc în Marea Britanie şi Statele Unite în secolul al XIX-lea[369]. În ciuda aparenţelor date de constituirea guvernului de către partidul majoritar în parlament în urma alegerilor, partidele moderne au puţine - sau chiar deloc - în comun cu cele existente înaintea lărgirii graduale a dreptului de vot în secolul al XIX-lea, până la atingerea votului universal, mai întâi masculin. Organizaţia de partid, proprie partidelor moderne, a apărut tocmai din necesitatea organizării campaniilor electorale.[370]

La finele secolului al XX-lea, Ostrogorski descria prima formă de organizare de partid în sens modern din Europa, care a luat fiinţă în Marea Britanie, la Birmingham, în urma reformei electorale din 1867. În cadrul asociaţiei liberalilor din Birmingham a fost propus un plan de organizare, care a

[369] Moisei Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties*, ed. Seymour Martin Lipset, 2 vols. (London: Transaction Books, 1982).

[370] Ibid., vol I, pp. 3-61.

introdus o serie de inovaţii organizaţionale, precum diferenţierea teritorială, prin formarea de asociaţii de cartiere (ward) care formau o circumscripţie şi plata unei cotizaţii pentru a deveni membru al asociaţiei şi, deci, al partidului. A fost introdusă organizarea de tip piramidal, prin formarea unei autorităţi executive, formată dintr-un comitet în care erau delegaţi ai fiecărei asociaţii de cartier; a unei autorităţi deliberative, cea mai extinsă ca număr de membri şi a unui comitet de conducere aflat în vârful ierarhiei. Această formă de organizare, denumită *caucus*, urmărea două obiective distincte. Primul a fost perfecţionarea organizatorică pentru mobilizarea votanţilor, iar al doilea, exercitarea unui control de sus în jos asupra asociaţiilor de cartier, astfel încât deciziile importante să rămână la nivelul conducerii de partid.[371]

Specificul istoric şi geografic al Statelor Unite a condus procesul de dezvoltare a partidelor ca organizaţii pe o cale proprie. Sunt identificate trei niveluri de organizare: 1) organizaţia locală; 2) convenţia la nivel de stat, care reuneşte mai multe organizaţii locale; 3) convenţia naţională, care desemnează candidaţii pentru preşedinte şi vicepreşedinte prin votul delegaţiilor din fiecare stat.[372] La nivelurile inferioare de organizare, locală şi de stat, controlul de sus în jos în partide a fost mai puternic faţă de vechiul continent.

Ostrogorski a oferit prima descriere a funcţionării „maşinăriilor de partid" americane şi a boss-ului politic aflat la conducerea acestora. Maşinăria de partid este, în esenţă, o formă modernă de clientelism, prin care un boss politic sau un mic grup aflat la conducerea unei organizaţii de partid foarte disciplinată controlează un număr ridicat şi suficient de voturi pentru a se menţine la putere în aparatul de stat la nivel local, în organizaţia de partid sau în ambele. Maşinăria induce membrilor săi un sentiment de apartenenţă la un grup care urmăreşte o cauză comună, generând chiar devoţiune printr-un sistem de recompense şi pedepse, fără ca aceste trăsături să fie originale. Ostrogorski le compară chiar cu cele „ale mafiei siciliene şi camorrei italiene, minus şişul şi pistolul, dar cu un plus de metodă ştiinţifică".[373] Obiectivele sale nu sunt politice în sens ideologic. De aceea, candidaţii preferaţi sunt mediocrităţi care urmează lesne ordinele. Obiectivul fundamental constă în realizarea intereselor materiale ale membrilor, ale susţinătorilor din mediul de afaceri şi ale votanţilor necesari pentru păstrarea accesului la resurselor financiare publice. Cu toate

[371] Ibid., vol I, pp. 70-118.
[372] Ibid., vol II, pp. 113-133.
[373] Ibid., vol II, p. 190.

acestea, puterea maşinăriilor nu era absolută, fiind limitată de necesitatea păstrării unui minim de acceptare din partea publicului. În ciuda caracterului nedemocratic şi al corupţiei sistematice, Ostrogorski considera că maşinăriile se vor menţine câtă vreme persistă cele două cauze structurale ale menţinerii acestora: participarea redusă a maselor în viaţa politică, în special în interiorul partidele politice, şi deţinerea controlului de către maşinării asupra procesului electoral intern al partidelor de desemnare a candidaţilor şi a conducerii de partid.[374]

Explicaţia funcţionalistă a menţinerii maşinăriilor politice, prefigurată de Ostrogorski, a fost articulată ulterior de Robert Merton ca parte a teoriei privind funcţiile manifeste şi latente. Pentru Merton, maşinăria politică a apărut ca o structură alternativă de răspuns la deficienţele funcţionale ale altor structuri. Practic, maşinăria şi boss-ul aflat la conducerea acesteia îndeplineau funcţia de satisfacere a nevoilor şi intereselor diferitelor grupuri din societatea americană din secolul al XIX-lea şi începutul secolului următor, în special marile corporaţii şi comunităţile de imigranţi.[375]

Puterea maşinăriilor ajunsese să se manifeste chiar prin schimbarea rezultatului alegerilor prezidenţiale în defavoarea propriului partid, dacă interesele maşinăriei o cereau. Intrată în conflict cu preşedintele democrat Grover Cleveland, organizaţia Partidului Democrat din New York, denumită Tammany Hall, a balansat suficiente voturi astfel încât Cleveland să piardă scrutinul la nivel de stat şi, prin aceasta, alegerile prezidenţiale din 1888.[376]

În Europa, lucrarea lui Ostrogosrki l-a influenţat pe Roberto Michels spre studiul tendinţelor oligarhice din partidele moderne printr-o analiză asupra Partidului Social Democrat din Germania, la finele perioadei antebelice.[377] Michels consideră că existenţa unei conduceri, a leadership-ului, este un fenomen necesar în orice formă a vieţii sociale. În organizaţiile democratice, cea mai importantă cauză a existenţei unei conduceri, dincolo de cele tehnice şi administrative, ţine de factori psihologici. În ciuda aspiraţiilor democratice şi a ideologiei oficiale, cu cât un partid se organizează mai bine, mai strict, cu atât se

[374] Ibid.vol II, pp. 201-228.

[375] Robert K. Merton, *Social Theory and Social Structure*, ed extinsă 1968. (Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968), pp. 126-136.

[376] Camil Mureşan şi Alexandru Vianu, *Preşedinte la Casa Albă* (Bucureşti: Ed. Politică, 1974), pp. 355-356.

[377] Robert Michels, *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy* (Kitchener: Batoche Books, 2001)

întăresc tendinţele autocratice inerente conducerii. În practica vieţii de partid, raporturile sunt răsturnate, arată Michels. Aleşii controlează pe alegători, reprezentanţii pe cei pe care ar trebui să-i reprezinte. În aceste condiţii, Michels a formulat celebra sa lege de fier a oligarhiilor: „cine spune organizare spune oligarhie".[378]

Clasica lucrare *Partidele politice* a lui Michel Duverger cuprinde, între altele, şi o analiză mai cuprinzătoare a partidelor ca organizaţii. În 1951, Duverger nota că „partidele politice din zilele noastre sunt mai puţin diferenţiate după program sau apartenenţa de clasă a membrilor, decât după natura organizării. Partidele moderne sunt caracterizate în primul rând după anatomia lor".[379] În această privinţă, Duverger a clasificat partidele în *partide de cadre* şi *partide de masă*. La origine, partidele de cadre sunt partidele de secolul al XIX-lea descrise de Ostrogorski, reprezentând reuniuni de notabili, care deţin prestigiu, avere şi abilităţi distincte faţă de cea mai mare parte a populaţiei. Ulterior acestea s-au transformat în partide de comitete (caucus) descentralizate. La mijlocul secolului al XX-lea, distincţia dintre partidele de cadre şi cele de mase era greu de aplicat, deoarece partidele de cadre au imitat partidele de masă. Numărul de membri şi structura stufoasă pe verticală şi orizontală nu constituie criterii relevante. În practică, *diferenţa reală dintre partidele de cadre şi cele de masă ţine de finanţarea campaniei electorale*. Partidele de masă sunt partide de stânga, muncitoreşti sau socialiste, pentru care singura opţiune de a reduce din decalajul în privinţa bugetului de campanie este de a creşte numărul de membri cotizanţi.[380]

În privinţa oligarhizării partidelor, indiferent de tipul acestora, Duverger consideră că legea lui Michels rămâne de actualitate. Analizând viaţa de partid, sociologul francez distinge existenţa unor tehnici autoritare de recrutare - cooptarea direct în conducere, desemnarea de la centru - şi de camuflaj autocratic a distincţiei dintre conducătorii reali şi cei aparenţi. Aceasta din urmă are loc prin manipularea mecanismului de alegere prin delegaţi. La vârful partidului poate exista un şef real, de regulă numit, nu ales, sau un şef aparent, care este ales. Conducerea de partid tinde în mod natural să deprindă o formă oligarhică prin apariţia unui cerc interior sau a unei clase de şefi. Cercul interior poate lua forma unei camarile în jurul şefului sau forma unui clan, în care

[378] Ibid., p. 241.
[379] Maurice Duverger, *Les partis politiques* (Paris: Armand Collin, 1976), p. XV.
[380] Ibid., p. 122.

membrii conducerii devin înrudiţi. În teorie, alegerea conducerii de către membrii de partid ar trebui să prevină naşterea unei oligarhii, dar în fapt o favorizează. Oligarhizarea internă triumfă mai degrabă în cazul sistemului proporţional cu liste blocate sau al celui uninominal, în condiţiile în care partidele desemnează candidaţii.[381]

Spargerea oligarhiei interne din partidele politice a fost posibilă în SUA prin înlăturarea celor doi factori structurali ai supremaţiei maşinăriilor politice. Gradul de interes şi implicare a populaţiei în politică a crescut. Mişcarea progresistă de la începutul secolului al XX-lea a denunţat puterea excesivă concentrată de maşinăriile urbane, care devenise echivalentul unei dictaturi alese. Începutul declinului maşinăriilor politice nu ar fi fost posibilă şi fără intervenţia capitalului industrial. Printre măsurile adoptate la finele secolului al XIX, sintetizate de W.D. Burnham drept „sistemul de la 1896" au fost introducerea registrului electoral ca slăbire a mitei electorale (se puteau înscrie numai cei peste un anumit nivel economic), întărirea caracterului secret al votului prin tipărirea buletinelor de vot de către stat, înlocuind sistemul de tipărire şi distribuţie a buletinelor de către partide şi introducerea alegerilor primare. Mişcarea progresistă, arată Burnham a fost condus de elitele locale şi clasele mijlocii şi îndreptată împotriva clientelismului în forma extremă a maşinăriilor de partid.[382]

Al doilea pas l-a constituit alegerea unei mase critice de politicieni progresişti pentru schimbarea prin lege a controlului asupra alegerilor interne din partide de la organizaţiile de partid la aparatul de stat. Prima asemenea lege a fost adoptată în statul Wisconsin în 1903. Aproximativ în paralel, alegerile primare au fost introduse şi în sudul SUA, dar din alte considerente. Cum Partidul Democrat exercita un monopol politic, alegerile primare au fost o soluţie pentru a permite competiţia pentru desemnarea candidaţilor albi în alegeri, fără a permite exercitarea votului de către populaţia de culoare. Prin sistemul alegerilor primare, statul american a naţionalizat cele două partide, Democrat şi Republican, care nu mai sunt organizaţii independente ce pot să suspende calitatea de membru şi îşi aleg propria conducere. Noţiunea de excludere din partid nu există în viaţa politică americană. Orice cetăţean care se înscrie pe listele electorale se poate declara democrat, republican sau

[381] Ibid., pp. 209-226.

[382] Water Dean Burnham, *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics* (New York: W.W. Norton & Company, 1970), pp. 72-90.

independent, fără să fie posibilă contestarea opţiunii sale. Organizaţia propriu-zisă de partid este redusă la furnizarea de sprijin financiar, logistic şi de know-how candidaţilor partidului, dar nu are niciun cuvânt de spus în alegerile primare, asupra programului fiecărui candidat şi asupra votului propriilor membri ai legislativului. Liderii de partid pot avea o atitudine distantă - neacordând asistenţă financiară sau alt suport – faţă de unii candidaţi, dar aceştia îşi organizează şi finanţează propria campanie şi, pe buletinul de vot, *ei sunt* partidul. De altfel, cele două partide nici nu au un preşedinte la nivel naţional, iar preşedinţii comitetelor la nivel de stat, comitat sau localitate nu sunt demnitari ai statului american.[383]

În timp, rezultatul mai puţin fericit al alegerilor primare constă în importanţa critică a finanţării campaniei electorale. Deşi candidatul cu un buget de campanie mai ridicat nu câştigă întotdeauna, accesul în funcţiile alese nu mai este posibil fără ca o persoană să dispună de o sumă mare de bani, din averea proprie sau de la donatori. În cazul alegerilor prezidenţiale, candidaţii celor două partide pot opta pentru finanţare publică, fără nicio altă obligaţie decât de a nu avea niciun fel de alte cheltuieli din fonduri proprii. Problema transparenţei, corectitudinii şi efectelor finanţării private asupra campaniilor electorale din SUA a generat o întreagă literatură.[384]

În Europa, principala dezvoltare teoretică de după clasificarea lui Duverger a fost introducerea conceptului de partid *catch-all* de către Otto Kirchheimer, în 1966.[385] După Kirchheimer, în perioada de după al doilea război mondial partidele au încercat să îşi mărească numărul de membri şi să diversifice sprijinul electoral, renunţând la elemente de autodefinire legate apartenenţa de clasă sau religioasă. „Dacă partidele nu se pot aştepta să prindă toate categoriile de votanţi, pot avea o aşteptare rezonabilă de a prinde mai mulţi votanţi din toate categoriile ale căror interese nu sunt în conflict ireconciliabil" - notează Kirchheimer.[386]

În ultimele decenii din secolul al XX-lea şi începutul secolului al XXI-lea, partidele politice occidentale au cunoscut o cu totul altă dinamică decât cea din primele trei sferturi ale secolului al XX-lea, în sensul scăderii - în unele cazuri chiar dramatice - a numărului de membri. Principalii doi indicatori, numărul de

---

[383] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 156-159.

[384] Ibid.159-163.

[385] Otto Kirchheimer, "The Transformation of the West European Party Systems," în *Political Parties and Political Developments*, Joseph LaPalombara şi Myron Weiner (coord.) (Princeton: Princeton Univ. Press, 1966), pp. 177-200.

[386] Ibid. , p. 180.

membri declarat oficial de partid, privit întotdeauna cu o anumită rezervă, şi ponderea celor care se autodeclară membri de partid în sondajele de opinie, prezintă o dinamică descendentă, mai ales după 1990.[387]

Având în vederea scăderea numărului de membri de partid, partidele s-au găsit într-o situaţie financiară dificilă.[388] Pentru a nu le face dependente de surse obscure de finanţare, care ar pune sub semnul întrebării caracterul democratic al procesului electoral, soluţia identificată în Europa a fost de a oferi partidelor o subvenţie din fonduri publice. După 1980, aceste subvenţii au cunoscut o creştere graduală semnificativă. După Katz şi Mair, se poate un tip de organizare de partid - partidul cartel -, caracterizat de suprapunerea partidului şi statului, precum şi de un model de coexistenţă în partid între competitori ostensibili. Pe fondul scăderii numărului de membri, partidele se reduc la nivelul unor lideri marcanţi aflaţi într-o concurenţă internă şi care cultivă relaţii clientelare în interiorul partidului.[389]

În privinţa schimbărilor în distribuţia internă de putere de după 1980, selecţia candidaţilor revine într-o mai mare măsură membrilor de partid. Deşi unele partide au trecut la alegerea preşedintelui prin votul direct al membrilor de partid, nu se poate vorbi de o tendinţă. Cei mai mulţi lideri de partide occidentale sunt încă aleşi de congres, de un comitet naţional sau de grupul parlamentar. Poziţionarea partidelor în privinţa politicilor publice rămâne sub controlul conducerii de partid.[390]

Vladimir Pasti a introdus o importantă distincţie, pe linia celei a lui Duverger, între şeful politic real şi cel aparent, respectiv între liderul politic şi cel birocratic. Pentru opinia publică, liderul politic este cel care reprezintă

---

[387] Susan Scarrow, "Parties withour members? Party Organization in a Changing Electoral Environment," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 79-102.

[388] Literatura pe acest subiect este vastă, dar din contribuţiile privind corodarea vieţii politice americane de către dependenţa donaţiilor prin sistemul de lobby, având drept sursă principală corporaţiile multinaţionale şi elitele economice (cei mai bogaţi 1%) se disting Robert Kaiser, *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government* (New York: Afred Knopf, 2009), o monografie de excepţie a carierei fondatorului uneia dintre cele mai mari firme de lobby în a doua parte a secolului al XX-lea, Cassidy and Associates şi Jacob Hacker şi Paul Pierson, *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class* (New York: Simon & Schuster, 2010), pp. 116-137 şi 253-289.

[389] Richard Katz şi Peter Mair, "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", *Party Politics*, 1, no., 1, (1995), p. 15.

[390] Susan Scarrow, Paul Webb şi David Farrell, "From Social Integration to Electoral Contestation: Teh Changing Distribution of Power within Political Parties," în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.) (Oxford: Oxford University Press, 2002), pp. 129-157.

partidul în alegeri. Liderul birocratic este mai puţin vizibil, dar conduce în mod real organizaţia de partid. Accesul la demnităţi publice al liderului birocratic se face în condiţii de risc electoral minim, prin plasare pe locurile eligibile de pe listele electorale sau prin numire.[391]

Metodologie

Pentru a surprinde natura organizării şi funcţionării partidelor politice din România, precum şi implicaţiile asupra tipurilor de cadre politice promovate, ne-am propus să răspundem la trei întrebări:

1) cum sunt organizate şi ce putem spune despre funcţionarea partidelor politice în România?

2) care este compoziţia socială a cadrelor politice din cele mai importante foruri de conducere?

3) care este raportul de putere dintre centru şi teritoriu la partidele româneşti?

Pentru toate aceste întrebări, au fost reţinute pentru analiză doar pe cele mai importante partide din România - PDL, PSD şi PNL. Deşi UDMR a avut o prezenţă continuă în parlament şi foarte îndelungată la guvernare (1996-2008; 2009-2012; 2014-), datorită specificului de partid-teritoriu nu am inclus şi această formaţiune în analiză.

Asupra primei întrebări am considerat relevante următoarele elemente:

- structura ierarhică a partidului: identificarea principalelor foruri de conducere, a componenţei şi atribuţiilor acestora;
- procedura de alegere a candidaţilor pentru alegeri, a conducerii locale şi centrale de partid şi a preşedintelui;
- situaţia financiară a partidelor: nivelul total şi structura veniturilor în 2009;
- numărul de membri: ponderea celor care se autodeclară membri de partid în sondajele de opinie şi punerea în relaţie cu nivelul veniturilor din cotizaţii;
- impactul sistemului electoral: tipul de scrutin şi relaţia sa cu gradul de concentrare a puterii decizionale în partid.

Asupra partidelor politice, metoda utilizată a fost analiza organizaţională pe baza documentelor sociale - Legea partidelor politice (14/2003), Legea privind

[391] Vladimir Pasti, *Sociologie politica* (Bucuresti: Ziua, 2004).

finanţarea partidelor politice (334/2006, cu numeroase modificări şi completări, republicată în 2010) şi statutele partidelor (în vigoare după congresele din anul 2010). Datele cuprinse în declaraţiile financiare anuale ale partidelor pe anul 2009 au servit drept sursă principală pentru funcţionarea partidelor.

Pentru a discerne compoziţia socială a cadrelor din conducere, forul de conducere cel mai restrâns al partidelor, următoarele variabile au fost utilizate:

- anul naşterii;
- profilul socio-ocupaţional: cu două categorii:
  - politician de profesie: persoane alese sau numite într-o demnitate publică de-a lungul carierei;
  - politician/om de afaceri: cei care au deţinut demnităţi publice, dar au şi interese de afaceri;
- funcţia pe linie de stat: ocupă o funcţie la nivel central – parlamentar sau ministru – sau la nivel local – preşedinte sau vicepreşedinte CJ, primar;
- experienţa politică: dacă a avut experienţă ministerială.

Asupra raportului de putere dintre centru şi teritoriu, analiza a inclus două paliere: (1) dacă predomină în forul cel mai important de conducere preşedinţii de organizaţii judeţene *sau* politicienii cu funcţii la nivel central (parlamentari, miniştri) şi (2) dacă procedura de desemnare a candidaţilor are loc mai degrabă la nivel local sau la nivel central.

Organizarea şi funcţionare partidelor

Structura ierarhică generală a partidelor din România este trasată prin Legea 14/2003 a partidelor politice, prin care se prevede ca subdiviziunile teritoriale să urmeze organizarea administrativ teritorială a ţării. Ierarhic, există cel puţin două foruri obligatorii de conducere a partidului şi a organizaţiilor sale teritoriale: (1) adunarea generală a membrilor şi (2) un organ executiv. Adunarea generală a membrilor partidului politic de la nivel naţional, care are loc prin reuniunea delegaţilor organizaţiilor teritoriale, este organul suprem de decizie al partidului. Întrunirea adunării este obligatorie cel puţin o dată la 4 ani.

Cele trei partide majore au o structură similară, de formă piramidală în 4 trepte: adunarea generală a membrilor - denumită Congres la PSD şi PNL, respectiv Convenţie Naţională la PDL - şi 3 organe executive. Ordinul de mărime al numărului de membri din organele executive este sugerat prin denumirea acestora. La primele două întâlnim invariabil cuvintele „consiliu" şi

„comitet", ceea ce face trimitere la mai mulţi membri, în timp ce ultimul este un „birou", desemnând o formulă de lucru mai restrânsă.

Tabel 4.10 Structurile de conducere ale PSD, PDL şi PNL

PSD	PDL	PNL
Birou Permanent Naţional	Birou Permanent Naţional	Birou Politic Central
Comitet Executiv Naţional	Colegiu Director Naţional	Consiliu Naţional Executiv
Consiliu Naţional	Consiliu Naţional de Coordonare	Delegaţie Permanentă
Congres	Convenţie Naţională	Congres

Surse: statutele partidelor.

În privinţa structurii piramidale, partidele de după 1990 sunt foarte similare cu organizarea clasică a partidelor comuniste, pe care au urmat-o, atât ca structuri, cât şi ca denumire a acestora: congres – comitet central (CC) – birou politic (BP). Asemănarea cu partidele comuniste nu este relevantă din punct de vedere ideologic, ci organizatoric. Punctul de referinţă în construcţia organizaţională a fost partidul de masă cu cel mai înalt nivel de birocratizare. În istoria partidelor comuniste, comitetele centrale au deţinut rolul cel mai important în perioada premergătoare şi imediat următoare preluării puterii. După ce consolidarea la putere s-a încheiat, comitetele centrale au fost extinse ca număr de membri pentru a le dilua pe cât de mult posibil puterea în raport cu biroul politic şi, mai ales, cu persoana din vârful ierarhiei, secretarul general. Primul deţinător al funcţiei, Stalin, era *secretar general al comitetului central*. Puterea de numire şi, teoretic, de demitere din funcţie revenea Comitetului Central. Fiecare din cei doi succesori ai săi, Malenkov şi Hruşciov, aveau să îşi piardă funcţia tocmai prin punerea în minoritate în cadrul CC. Aceasta a fost una dintre lecţiile de bază privind deţinerea puterii în politica de partid, însuşită de unii dintre liderii din următoarele generaţii de lideri comunişti, inclusiv Nicolae Ceauşescu. Prin schimbarea statutului, aceştia au devenit *secretari generali ai partidului*. Forul care îi numea în funcţie nu mai era CC, ci congresul partidului. Astfel, secretarul general nu putea fi schimbat decât printr-un congres ordinar sau extraordinar. Un asemenea rezultat era imposibil din cauza controlului asupra delegaţilor şi sistemului de selecţia a acestora de către conducerea de partid în funcţie. Pe măsura extinderii numărului de membri ai CC, a apărut nevoia apariţiei unei alt for de decizie, fiindcă se crease o diferenţă prea mare între numărul de membri ai CC şi cei ai Biroului Politic. Pe de altă parte, numărul redus de membri al BP trebuia menţinut, fiind optim pentru luarea operativă de decizii. Noul for de conducere, al patrulea în ordine cronologică ca apariţie, a fost plasat între CC şi BP, având un număr de membri

egal cu al vechiului CC şi păstrând într-o oarecare măsură puterea decizională a acestuia.[392]

Conform statutului PSD, Congresul alege preşedintele partidului, componenţa următorului for pe scara ierarhică, denumit Consiliul Naţional şi, prin vot limitativ, pe vicepreşedinţii membri ai Biroului Permanent Naţional (BPN). La rândul său, Consiliul Naţional îşi alege un preşedinte, ce devine membru de drept în celelalte foruri de conducere. Componenţa următorului for de conducere, Comitetul Executiv (CEx) este direct stabilită prin statut, membrii săi de drept fiind preşedinţii organizaţiilor teritoriale, preşedintele PSD şi vicepreşedinţii din BPN, precum şi preşedintele Consiliului Naţional. Din decembrie 2006, PSD are şi un preşedinte de onoare, care poate participa la şedinţele tuturor celor 3 foruri decizionale. Ultimul for de conducere, Biroul Permanent Naţional, este compus din preşedinte şi un număr de 13-15 vicepreşedinţi, cu toţii aleşi de Congres. La şedinţele BPN participă şi liderii grupurilor parlamentare, preşedinţii organizaţiilor de tineret şi de femei, purtătorul de cuvânt (care este tot un politician) şi preşedinţii celor două camere, când aceste funcţii revin partidului. Preşedinţii camerelor parlamentului participă şi la CEx. Raportul de putere dintre CEx şi BPN înclină în favoarea primului, care are rolul de coordonare şi decizie strategică, în timp ce al doilea este orientat spre gestionarea situaţiei curente. Statutul adoptat la congresul din toamna anului 2010 prevede o mărire a numărului de vicepreşedinţi, din care 7 aleşi direct de congres şi alţi 8 regionali. Consiliul Naţional se va reuni în fiecare toamnă sub forma unei Conferinţe anuale, la care preşedintele poate cere un vot de încredere. Pierderea încrederii delegaţilor la Conferinţă conduce la demiterea în bloc a BPN şi la organizarea unui congres extraordinar. PSD este organizat teritorial pe 4 niveluri: (1) grupe de partid; (2) organizaţii locale, de regulă pe raza secţiilor de votare; (3) organizaţii teritoriale: comunale, orăşeneşti, municipale, respectiv de sector în cadrul municipiului Bucureşti; (4) organizaţii judeţene, respectiv a municipiului Bucureşti. Asemenea preşedintelui partidului, preşedinţii organizaţiilor judeţene sunt aleşi pe un mandat de 4 ani.

[392] În cazul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS), denumirea a fost de Prezidiu al Comitetului Central; în România, Ceauşescu a înfiinţat Comitetul Politic Executiv (CPEx), vechiul Birou Politic fiind suplinit de Biroul Permanent al CPEx; pentru o mărturie din partea unui martor privilegiat al istoriei asupra funcţionării partidelor comuniste în URSS şi România, a se vedea Lavinia Betea, *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu* (Bucureşti: Evenimentul românesc, 1997); istoricul Ion Scurtu tratează acelaşi fenomen în Ioan Scurtu, *Revoluţia română din decembrie 1989 în context internaţional* (Bucureşti: Redacţia publicaţiilor pentru străinătate, 2009), pp. 63-65.

La PDL, Convenţia Naţională alege preşedintele partidului pe baza unei competiţii între moţiuni, fiecare candidat având o listă de susţinători. Primii semnatari ai moţiunii câştigătoare devin prim-vicepreşedinţi ai PDL, respectiv secretar general. Alţi 30 de susţinători ai preşedintelui ales sunt aleşi ca membri ai următorului for de conducere. Pentru moţiunile pierzătoare care obţin cel puţin 10% din voturile delegaţilor la Convenţie, liderul moţiunii şi un număr proporţional de susţinători devin membri ai Consiliului Naţional de Coordonare (CNC), următorul for de conducere. Acesta este format din trei categorii de membri: (1) persoanele alese ca membri CNC de Convenţie; (2) o largă varietate de membri de drept (preşedinţi de organizaţii locale, persoane cu funcţii pe linie de stat la nivel local şi central); (3) delegaţi ai organizaţiilor judeţene. Colegiul Director Naţional (CDN) este format din preşedinţii de organizaţii judeţene şi ale acelora din Bucureşti, precum şi din membrii următorului for, Biroul Permanent Naţional (BPN). Cei mai mulţi membri ai BPN, cei 15 vicepreşedinţi şi 5 secretari executivi, sunt aleşi de CNC în prima reuniune de după congres. În restul componenţei BPN regăsim echipa moţiunii câştigătoare, formată din preşedinte, prim-vicepreşedinţi şi secretar general, membrii de drept (liderii de grup parlamentar, preşedinţii organizaţiilor de tineret, seniori, femei etc., miniştrii, preşedinţii camerelor parlamentului) şi alţi invitaţi speciali de către preşedinte. Organizarea teritorială este pe mai multe niveluri: (1) secţii de votare; (2) organizaţii locale, comunale, orăşeneşti, municipale şi cele din Bucureşti; (3) pe colegiile electorale; (4) organizaţii judeţene, respectiv a municipiului Bucureşti.

La PNL, Congresul este format atât din delegaţi, cât şi din membrii Delegaţiei Permanente (următorul for de conducere) în funcţie. Congresul alege preşedintele, strategia şi programul politic prezentate de acesta, precum şi o listă blocată de 32 de susţinători, care vor deveni membrii Biroului Politic Central (BPC), din care 15 sunt vicepreşedinţi. Un membru de partid nu poate fi pe listele mai multor candidaţi la preşedinţia partidului. Delegaţia Permanentă este formată exclusiv din membrii de drept: (1) cei aleşi de congres, preşedintele şi membrii BPC; (2) persoanele cu funcţii de partid numite de BPC la propunerea preşedintelui, precum secretarul general şi secretarii executivi; (3) preşedinţii organizaţiilor teritoriale; (4) cei mai importanţi aleşi locali ai partidului, preşedinţi şi vicepreşedinţi CJ, primari şi viceprimari; (5) preşedinţii organizaţiilor de tineret, femei etc. Comitetul Executiv Naţional (CEN), al treilea for de conducere, reuneşte membri BPC, preşedinţii de filiale care nu

sunt membri BPC, secretarul general şi preşedinţii de tineret, femei etc. Ultimul organ de conducere, BPC este alcătuit din lista candidatului la preşedinţie victorios la Congres. Spre deosebire de celelalte partide, preşedintele este singurul care poate face propuneri pentru anumite funcţii în partid, cum este cea de secretar general, care este numit de un BPC ai cărui membri au fost aleşi pe lista propusă de preşedinte, sau chiar numeşte direct ocupanţii anumitor funcţii, precum secretarii executivi şi secretarii generali adjuncţi, la propunerea secretarului general, persoană pe care însă tot preşedintele l-a propus în funcţia pe care o deţine.

Cel puţin după prevederile statutare, la toate cele 3 partide regăsim elemente de organizare administrativă birocratică în sens weberian[393], în care cadrele politice:

(1) funcţionează într-o ierarhie clar definită;

(2) au competenţe clar precizate;

(3) oportunitatea realizării unei cariere prin promovarea în funcţie de vechime, prestaţie şi aprecierile superiorilor politici;

(4) se supun disciplinei şi controlului de partid.

În cazul PSD, cel mai important for de conducere este CEx, nu BPN. În cadrul BPN, este un echilibru de putere între membrii acestuia. Vicepreşedinţii şi preşedintele Consiliului Naţional sunt aleşi separat de preşedinte, direct de congres în cazul primei categorii şi, respectiv, de plenul Consiliului Naţional. La PDL, BPN este principalul for decizional. Preşedintele îşi poate forma o majoritate de lucru în BPN atât datorită numirii principalilor susţinători ai moţiunii sale direct în BPN, cât şi prin dominarea CNC-ului de către alţi susţinători ai moţiunii sale, deveniţi prin statut membri CNC. În cazul PNL, preşedintele acumulează cea mai mare putere în raport cu restul conducerii. Întregul BPC este ales pe listă, iar preşedintele poate numi direct - sau propune pentru numire de către BPC - în cazul unor funcţii importante. La toate cele 3 partide lanţul de reprezentativitate al bazei partidului nu se mai realizează numai prin Congres. În al treilea for de conducere, CEx, CDN sau CNE, cea mai mare parte e reprezentată de membri de drept, preşedinţi ai organizaţiilor judeţene, aleşi în afara congresului de către adunările de la nivelul organizaţiei teritoriale.

[393] Max Weber, *Economy and Society*, vol. 1 (Berkeley: University of California Press, 1978) p. 220-221.

Procedura de alegere a candidaţilor pentru alegeri, a conducerii locale şi centrale de partid şi a preşedintelui relevă, o dată în plus, raporturile de putere din interiorul structurii de partid. În ceea ce priveşte procedura de alegere pentru funcţii de conducere în partid, este folosit exclusiv sistemul de vot prin delegaţi la toate nivelurile. Articolul despre adunarea generală a membrilor din Legea partidelor politice (art. 14) prevede că delegaţii la adunare sunt aleşi de organizaţiile teritoriale prin vot secret. Numărul acestora se stabileşte în raport cu numărul de membri ai organizaţiilor. Procedurile de desemnare şi de delegare a acestora rămân de stabilit de fiecare partid prin statutul propriu. După cum am văzut mai sus, în literatura de specialitate există un consens cu privire la tendinţa de oligarhizare a puterii în partidele politice din pricina sistemului de vot prin delegaţi. În realitate, nu delegaţii aleg şi controlează conducerea de partid, ci conducerea de partid îi desemnează pe delegaţi şi controlează voturile acestora. Singura excepţie de la sistemul de vot prin delegaţi este prevăzută în statul PSD care, începând cu 2006, menţionează posibilitatea instituirii de alegeri primare pentru desemnarea candidaţilor la funcţiile pe linie de stat: deputat, senator, europarlamentar, consilier judeţean sau local şi primar. De asemenea, se pot iniţia referendumuri interne pentru consultarea membrilor asupra ofertei electorale sau a prevederilor statutare. Cu toate acestea, conducerea PSD nu a dat curs niciodată acestor prevederi statutare.

Preşedintele partidului este ales prin votul delegaţiilor la adunarea generală a membrilor la PDL şi PNL. Prin alegere, preşedintele îşi asigură şi o majoritate în Biroul Politic, care derivă din lista blocată a susţinătorilor săi. PSD este primul partid care a inclus în statutul său, în toamna anului 2010, alegerea preşedintelui direct de către membri de partid. Este încă neclar şi cum va fi organizat acest proces. După cum a arătat Ostrogorski, organizarea în sine de alegeri interne de către partid prin organizaţiile sale teritoriale nu reprezintă o garanţie a unui proces democratic, din cauza slabei participări a membrilor şi simpatizanţilor şi a controlului pe care îl pot exercita liderii locali asupra votului.[394] Domhoff a evidenţiat că întreruperea controlului exercitat de liderii locali şi democratizarea alegerilor interne ar deveni posibile numai prin organizarea acestora de către autorităţile publice.[395]

---

[394] Moisei Ostrogorski, *Democracy and the Organization of Political Parties*, ed. Seymour Martin Lipset, 2 vols. (London: Transaction Books, 1982), vol. 2, pp. 113-117.

[395] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), pp. 156-157.

Candidatul la preşedinţia României este nominalizat de CNC, la propunerea BPN, în cazul PDL, de Congres la PNL, în timp ce la PSD va fi ales prin alegeri interne. Primul ministru din partea partidului este desemnat de forul în care predomină liderii organizaţiilor teritoriale, CEx la PSD, CDN la PDL şi Delegaţia Permanentă la PNL. Candidaţii pentru parlament sunt nominalizaţi la nivel local în PSD, fiind ulterior validaţi de CEx. La PDL există o procedură de rezervare a locurilor de candidatură pentru membrii BPN, în rest organizaţiile fiind libere să îşi nominalizeze candidaţii. BPN trimite propuneri de candidatură pentru membrii săi către organizaţiilor judeţene, orice contestări în procesul de selecţie a candidaţilor fiind soluţionate de CNC. În cazul PNL, organizaţiile care au obţinut scoruri peste media naţională la alegerile precedente au dreptul să îşi desemneze candidaţi, care sunt ulterior validaţi de CNE. Pentru organizaţiile care au avut un scor sub media partidului, există un filtru suplimentar la nivelul BPC. Candidaţii pentru alegerile europarlamentare sunt nominalizaţi de BPN la PDL. În cazul PNL, sunt validaţi de CNE, la propunerea BPC. În fine, candidaţii pentru alegerile locale sunt stabiliţi la nivel local. În cazul PSD, este prevăzută şi o validare în CEx. Schimbarea majoră din ultimii 20 de ani este aceea în privinţa nominalizării candidaţilor la parlamentare. Dacă, în trecut, conducerea centrală avea cuvântul hotărâtor, modificări statutare succesive din anii 2000 au mutat spre teritoriu procesul de selecţie a candidaţilor, chiar dacă centrul mai deţine un filtru de control.

Finanţarea partidelor politice

Legea partidelor din 2003 a lăsat nemodificate reglementările privind finanţarea partidelor politice stabilite prin vechea lege a partidelor din 1996. Tot în anul 2003, a fost adoptată o lege distinctă privind finanţarea partidelor politice, abrogată prin Legea 334/2006. Aceasta din urmă era în vigoare în anul 2014. Potrivit legii, sursele de finanţare ale unui partid politic pot fi:

(1) cotizaţii ale membrilor de partid;
(2) donaţii, legate şi alte liberalităţi;
(3) venituri provenite din activităţi proprii;
(4) subvenţii de la bugetul de stat, potrivit legii anuale a bugetului.

În 2006, Parlamentul României a adoptat Legea 334 privind finanţarea activităţii partidelor politice şi a campaniilor electorale. Suma cotizaţiilor plătite într-un an de o persoană este plafonată la nivelul a 48 de salarii minime pe

economie, conform valorii acestuia la începutul anului. Lista membrilor de partid care au plătit într-un an cotizaţii mai mari de 10 salariile minime se publică în Monitorul Oficial. Totalul donaţiilor din bugetul de venituri al unui partid nu poate depăşi 0,025% din totalul veniturilor bugetului de stat pe anul respectiv. Excepţie fac anii electorali, când plafonul donaţiilor se dublează. Donaţia maximă anuală din partea unei persoane fizice este echivalentul a 200 salarii minime în anul respectiv. Pentru persoanele juridice, limita maximă este de 500 salarii minime, dar donaţia poate fi făcută doar dacă nu se înregistrează datorii fiscale mai vechi de 60 de zile. Limitele maximale pentru persoanele fizice şi juridice se dublează în anii electorali. Lista donatorilor cu sume mai mari de 10 salarii minime brute pe ţară se publică anual în Monitorul Oficial până la data de 31 martie a anului următor efectuării donaţiilor. De asemenea, suma totală primită din donaţii confidenţiale nu poate depăşi 0,006% din veniturile bugetului de stat pe anul respectiv.

Alocarea bugetară anuală pentru partidele politice nu poate depăşi 0,04% din veniturile bugetului de stat. Pentru partidele politice care promovează femei pe listele electorale, pe locuri eligibile, suma alocată de la bugetul de stat va fi majorată proporţional cu numărul mandatelor obţinute în alegeri de candidaţii femei. 75% din subvenţia bugetară este rezervată partidelor parlamentare, proporţional cu numărul voturilor primite, iar restul de 25% se acordă tuturor partidelor, proporţional cu numărul de voturi obţinute la alegerile locale pentru consilierii judeţeni şi cei ai consiliului general al municipiului Bucureşti, cu un prag minimal de 50 de mandate obţinute la nivel naţional. Subvenţia se acordă prin bugetul Autorităţii Electorale Permanente. Cheltuielile de campanie ale partidelor sunt limitate, conform legii 334/2006, după cum urmează:

- 350 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de deputat sau senator;
- 2.500 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat pentru postul de reprezentant al României în Parlamentul European;
- 50 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de consilier judeţean sau consilier local în Consiliul General al Municipiului Bucureşti;
- 30 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de consilier local în consiliile municipiilor reşedinţă de judeţ şi în consiliile sectoarelor municipiului Bucureşti;
- 25 de salarii minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de consilier local în consiliile municipiilor şi oraşelor;

- 20 de salarii minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de consilier local în consiliile comunale;
- 10.000 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de primar general al municipiului Bucureşti;
- 2.500 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de primar al unui sector al municipiului Bucureşti ori al unui municipiu sau oraş;
- 30 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de primar al unei comune;
- 3.500 de salarii de bază minime brute pe ţară, pentru fiecare candidat la funcţia de preşedinte al consiliului judeţean.

Pornind de la valoarea veniturilor bugetului de stat, care reprezintă doar o parte a veniturilor bugetului general consolidat, am determinat, conform plafoanelor stabilite prin Legea 334/2006, valorile maxime la care pot ajunge donaţiile şi subvenţiile. Fiind raportate la veniturile bugetului, dinamica în cazul cuantumurilor ţine, în ambele cazuri, în principal de evoluţia economiei. În cazul donaţiilor, acestea puteau atinge un maxim între 2,5 milioane euro (2005) şi 8,3 milioane euro în 2008. Faţă de aceste date, plafonul maximal al subvenţiilor este mai mare în anii non-electorali şi mai mic în anii electorali. Cu toate acestea, valoarea subvenţiei bugetate şi transferate prin Autoritatea Electorală Permanentă, *pentru toate partidele*, nu a depăşit 2,1 milioane de euro (2008). Având în vedere acest fapt, partidele din România sunt net diferite de cele vest-europene, care beneficiază de o finanţare apreciabilă din partea statului.

Tabel 4.11 Plafoanele finanţării partidelor şi subvenţiile acordate, milioane euro, preţuri curente

anul		2005	2006	2007	2008	2009	2010
plafon donaţii / partid (0,025% din veniturile bugetului de stat)	mil. euro	2,5	2,9	7,3	8,3	6,5	...
plafon maximal subvenţii (0,04% din veniturile bugetului de stat)	mil. euro	4,0	4,6	5,9	6,6	5,2	4,0
total subvenţii acordate	mil. euro	...	...	2,1	2,0	1,9	1,7

Sursa: calculat pe baza datelor din Anuarul statistic al României 2009 şi din Buletinul lunar BNR 8/2010, cf. Legii 334/2006.

Conform declaraţiilor anuale privind situaţia financiară, veniturile celor 5 partide parlamentare din anul 2009 au totalizat 19,82 milioane euro (vezi tabel 4.12). Cel mai bine la capitolul financiar a stat PDL, cu un total de aproape 11 milioane euro, din care 3,13 milioane au provenit din cotizaţii, 6,91 milioane

din donaţii, circa 660.000 din subvenţii şi aproximativ 80.000 de euro din alte venituri. PSD s-a plasat pe locul 2, dar la mare distanţă, având venituri totale de 5,3 milioane de euro. Prin alianţa politică formată cu PC, au fost obţinute alte donaţii în valoare de circa 880.000 de euro. Locul 3 a fost ocupat de PNL, cu venituri totale de 2,4 milioane de euro, din care circa 800.000 de euro din cotizaţii, 1,5 milioane euro din donaţii, aproximativ 380.000 din subvenţii de la buget şi în jur de 70.000 - alte venituri. UDMR este a patra formaţiune în acest clasament, cu venituri totale de 830.000 de euro, din care 150.000 euro din cotizaţii, 550.000 de euro din donaţii, 120.000 euro subvenţii şi 60.000 euro - alte venituri. Pe ultima poziţie este PC, cu venituri în sumă de 310.000 euro. Raportul de forţe din punct de vedere financiar este în favoarea PDL, ale cărui venituri reprezintă ceva mai mult decât 50% din totalul bugetelor partidelor parlamentare. PSD şi aliatul său PC se află pe un distant loc 2, cu numai 36,5%, PNL pe locul 3 cu 12,9% şi UDMR pe al patrulea cu 3,8%.

Tabel 4.12 Finanţarea partidelor politice din România în anul 2009 în milioane euro, preţuri curente

partid	cotizaţii	donaţii	subvenţie	altele	total	cotă parte
PDL	3,13	6,91	0,66	0,08	10,97	50,4
PSD	2,43	2,62	0,66	0,10	5,30	27,4
PC	0,16	0,06	0,02	0,06	0,31	1,4
PSD+PC		0,88		0,01	0,89	4,1
PNL	0,80	1,50	0,38	0,07	2,41	12,9
UDMR	0,15	0,55	0,12	0,01	0,83	3,8
total	6,68	12,51	1,84	0,33	21,75	100

Sursa: calculat pe baza datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203, 204 din 31 martie 2010

Structura veniturilor fiecărui partid parlamentar din anul 2009 pe cele 4 categorii stabilite prin lege arată că partidele sunt dependente de fonduri atrase din afara organizaţiei. Donaţiile reprezintă principala categorie de venituri pentru toate partidele, dar în proporţii diferite. Pentru PDL şi UDMR, acestea se ridică la 63%, respectiv 66% din total venituri. În cazul PSD, veniturile din donaţii şi cele din cotizaţii se află într-un oarecare echilibru. La nivel de partid, sunt aproximativ egale, între 43-44%. Dacă se iau în calcul şi veniturile Alianţei politice cu PC, destinate campaniilor electorale din 2009, atunci donaţiile urcă spre jumătate. La PNL, donaţiile au o pondere de mai mult de jumătate din veniturile totale. Subvenţiile deţin o pondere redusă în bugetele partidelor. Pentru PSD, PNL şi UDMR, acestea variază între 11-14%.

Tabel 4.13 Structura finanţării partidelor politice din România în anul 2009

partid	cotizaţii	donaţii	subvenţii	altele	total
PSD	43,2	43,9	11,1	1,8	100
PDL	30,2	63,0	6,0	0,8	100
PNL	30,3	53,5	13,7	2,6	100
UDMR	19,1	65,7	14,5	0,7	100
PC	56,2	18,0	5,5	20,3	100
Alianţa politică PSC+PC	38,5	49,6	9,5	2,4	100

Sursa: calculat pe baza datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203, 204 din 31 martie 2010.

Dincolo de cuantum, finanţarea unui partid politic ridică două întrebări majore: de unde vin banii în cazul donaţiilor şi în ce măsură sumele declarate oficial acoperă cheltuielile reale ale partidelor, îndeosebi în campanii. Asupra primei întrebări, în afară de articole de presă nu dispunem de cercetări bazate pe metode ştiinţifice.[396] Organizaţiile non-guvernamentale din România au publicat rapoarte de monitorizare a campaniei electorale şi observare a procesului de votare. În ceea ce priveşte cheltuielile de campanie, metoda de lucru constă în estimarea unui buget de campanie în funcţie de costurile pentru publicitatea electorală şi materialele de propagandă pentru care se pot obţine preţuri comparabile de pe piaţă. Indiferent de scrutin şi de formaţiune, costurile cumulate ale acestora depăşesc bugetele declarate oficial de partide.[397]

Dacă pornim de la unul dintre cele două criterii ale lui Duverger pentru diferenţierea în practică a partidelor după natura organizării, respectiv strategia de finanţare a campaniei, atunci partidele româneşti în mod cert nu sunt partide de masă, dat fiind că principala sursă a veniturilor o constituie donaţiile private. Importanţa redusă a cotizaţiilor în finanţarea partidelor întăreşte şi mai mult această concluzie. Cum finanţare publică este prea puţin semnificativă, nu putem spune că partidele româneşti se apropie de modelul de organizare al partidului cartel, identificat de Katz şi Mair în Europa occidentală

[396] Literatura ştiinţifică americană pe acest subiect este vastă, fiind stimulată de legislaţia americană privind campaniile electorale, care asigură transparenţă maximă. Una dintre cele mai pertinente analize în domeniu îi revine lui Thomas Ferguson, care a studiat longitudinal finanţarea din campaniile prezidenţiale americane de-a lungul câtorva decenii, inclusiv alegerile primare; teste de omogenitate a distribuţiei chi-pătrat pe domenii de activitate economică a donatorilor corporativi a relevat că susţinătorii financiari ai democraţilor şi cei ai republicanilor provin din zone diferite ale economiei. Altfel spus, partidele americane reprezintă interese din zone diferite şi, de cele mai multe ori, adversative, ale mediului de afaceri american, cf. Thomas Ferguson, *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems* (Chicago: University of Chicago Press, 1995).

[397] "Reguli şi nereguli în alegerile locale 2008," (Asociaţia Pro Democraţia, 2008), "Parlamentare 2008. Raport de observare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2008," (Asociaţia Pro Democraţia, 2008).

contemporană. Aşadar, la început de secol al XXI-lea, partidele româneşti funcţionează ca partide de cadre, un model organizaţional de secol al XIX-lea, cu puternice valenţe clientelare.

Numărul de membri

La începutul anilor '90, un număr impresionant de ridicat de români aveau experienţa de membru de partid. Partidul Comunist Român avusese peste 4 milioane de membri, dar a fost în întregime abandonat de membri săi în decembrie 1989.[398] Procesul de descompunere a PCR începuse încă din anii '80, având drept cauză nevoia de acumulare permanentă de putere a lui Nicolae Ceauşescu, care aspira să conducă un mare partid, dar care, în acelaşi timp, să-i fie pe deplin obedient. Rezultatul paradoxal a fost mărirea numărului de membri, dar golirea de conţinut a apartenenţei la partid.[399] Calitatea de membru de partid era văzută drept o obligaţie, inerentă pentru unii, neplăcută pentru alţii, dar necesară pentru o carieră profesională normală.

Una dintre primele măsuri luate în cursul Revoluţiei române de către puterea provizorie a fost aceea de a permite libera înfiinţare de partide şi organizaţii politice. Prin Decretul-Lege 8/1989 privind înregistrarea şi funcţionarea partidelor politice şi a organizaţiilor obşteşti, numărul minim de membri pentru înfiinţarea unui partid a fost stabilit la 251. Noile partide apărute în decurs de câteva luni au atras un număr semnificativ de membri. Potrivit cercetărilor IRSOP efectuate în perioada în martie-aprilie 1990, circa 8-9% dintre români se declarau ca făcând parte dintr-un partid politic. La populaţia de atunci a României, rezultă că peste 1,3 milioane erau membri de partid. Alţi 12% afirmau că vor să se înscrie într-un partid. Curentul de opinie majoritar (54-59%) era însă de respingere a oricărei afilieri politice. Peste ani, este interesant de văzut care erau profilurile sociale ale membrilor de partid sau ale celor interesaţi de a intra în partide. Bărbaţii erau mai activi decât femeile. Pe grupe de vârstă, cei mai interesaţi erau cei din grupa de vârstă 35-54 ani, iar cei mai dezinteresaţi - tinerii şi vârstnicii. Un număr mare de intelectuali aderaseră la partide. De asemenea, activismul era foarte ridicat în rândul minorităţilor naţionale[400].

---

[398] Cătălin Zamfir, *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* (Iaşi: Polirom, 2004), p. 21.

[399] Vladimir Pasti, *România în tranziţie. Căderea în viitor* (Bucureşti: Nemira, 1995), pp. 75-79.

[400] Petre Datculescu şi Jlaus Liepelt, (coord). *Renaşterea unei democraţii: alegerile din România de la 20 mai 1990* (Bucureşti: IRSOP, 1991), pp. 62-63.

Activismul politic a scăzut în perioada tranziţiei. După cum am văzut într-o secţiune anterioară, numărul partidelor parlamentare şi prezenţa la vot au scăzut după 1990. Ce s-a întâmplat însă cu numărul membrilor de partid? Sondajele de opinie indică, previzibil, o scădere a participării în partidele politice faţă de 1990. Conform barometrului de opinie publică Soros-Gallup, din mai 2003, 2,6% dintre respondenţi se declarau ca fiind membri de partid. În octombrie 2006, 3,9% dintre respondenţii din cadrul unui un alt barometru de opinie publică Soros indicau că sunt membri ai unui partid.[401] Valoarea mai ridicată din 2006 nu reprezintă însă o tendinţă, fiind, cel mai probabil, în limita unei variaţii reieşite din eşantionare. Conform recensământului din 2002, populaţia adultă a României era de 16,8 milioane. Având în vedere şi fenomenul migraţiei forţei de muncă, numărul de membri de partid s-ar plasa, pentru datele din barometru, într-un interval având un minim de 400.000 şi un maxim de 650.000 de persoane. O estimare a numărului de membri cotizanţi este şi mai dificilă, fiindcă mulţi dintre membri de partid nu îşi plătesc cotizaţiile. Cum partidele oricum nu depind financiar de cotizaţii, acest fapt nu prezintă o importanţă prea mare pentru conducerile locale şi centrale. Pe de altă parte, interesul liderilor locali este să declare cât mai mulţi membri pentru a proiecta o imagine de forţă asupra organizaţiei pe care o păstoresc. Din acest motiv, cel mai probabil nici conducerile de partid nu cunosc exact câţi membri cotizanţi au. În fine, aleşii locali şi centrali ai partidului, precum şi cei care deţin funcţii numite în aparatul de stat, sunt obligaţi să achite o cotizaţie mai ridicată. În România sunt peste 40.000 de consilieri locali, peste 1.500 de consilieri judeţeni, peste 3.000 de primari şi circa 471 de parlamentari, fără a mai adăuga aici demnitarii din executiv şi conducătorii agenţiilor şi ai altor autorităţi publice. Toate aceste persoane achită o cotizaţie superioară celei modice a membrului de partid.

Tabel 4.14 Numărul estimat de membri de partid în anul 2009 după total cotizaţii anuale

partid	total cotizaţii anuale	cotizaţie lunară medie (estimată)	nr. membri - total	nr. membri - pe judeţ
PSD	10.309.590	10	85.913	1.828
PDL	13.266.235	12	92.127	1.960
PNL	3.384.632	9	31.339	667
UDMR	636.607	8	6.631	141
PC	695.384	7	8.278	176
total			224.289	4.772

Sursa: calcul estimativ pornind de la valoarea totală a veniturilor din cotizaţii, conform datelor din Monitorul Oficial, Partea I, nr. 202, 203,204 din 31 martie 2010.

[401] Conform rezultatelor Barometrului de opinie publică al Fundaţiei Soros, 2003-2006.

Un calcul estimativ ne-ar permite stabilirea unui ordin de mărime al numărului de membri cotizanţi. Valoarea lunară estimată a cotizaţiei a fost de 12 lei pentru PDL, ca partid de guvernământ pe tot cursul anului 2009, 10 lei pentru PSD, care a fost la guvernare în primele 9 luni, 9 lei pentru PNL, 8 lei pentru UDMR şi 7 lei pentru cel mai mic dintre aceste partide, PC. Pornind de la valoarea anuală a veniturilor din cotizaţii, obţinem un total estimat de circa 225.000 de membri cotizanţi, situaţie în care niciun partid nu ar avea 100.000 de membri (vezi tabel 4.12). Media pe cele 47 de organizaţii teritoriale, - cele 41 de judeţe plus cele 6 sectoare din Bucureşti - indică mai puţin de 2.000 de membri cotizanţi pentru PDL şi PSD, sub 700 pentru PNL şi sub 176 pentru PC. În cazul UDMR, calculul unei medii nu ar avea relevanţă, având în vedere concentrarea electoratului său în zonele din Transilvania locuite de maghiari.

Compoziţia socială a biroului politic

Biroul politic este cel mai restrâns for de conducere al unui partid după numărul de membri din componenţă şi asigură coordonarea operativă a activităţii politice. După cum am văzut din analiza structurii organizaţionale a celor 3 partide, denumirea poate varia, dar funcţiile esenţiale sunt aceleaşi.

La două decenii după Revoluţie, în conducerile de partid sunt preponderenţi, ca şi în guvern sau la preşedinţia consiliilor judeţene, politicienii cu experienţă care, în acelaşi timp, sunt şi oameni de afaceri. La PSD 14 din cei 23 de membri ai biroului politic pot fi încadraţi în această categorie. La PDL, 30 dintre cei 43 de membri ai BPN au şi interese de afaceri, proporţia fiind mai mare dacă nu am include preşedinţii organizaţiilor de studenţi, de tineret şi de pensionari. În cazul PNL, 29 din cei 43 de membri sunt activi în afaceri; la fel, proporţia ar fi mai ridicată dacă nu am ţine cont că în BPC se află un preşedintele de onoare, Mircea Ionescu Quintus, un preşedinte-fondator 1990, Radu Câmpeanu şi un reprezentant al senatului PNL, cu toţii la o vârstă venerabilă.

În ceea ce priveşte experienţa în guvern, mai puţin de o treime dintre membrii BPN al PSD au fost miniştri. La PNL, circa un sfert au fost miniştrii, iar dacă îi includem şi pe foştii secretari de stat, ponderea celor cu experienţă în guvern urcă la circa o treime. În cazul PDL, 17 membri BPN au experienţă ministerială, dintre care 9 sunt miniştri în funcţie în guvernul Boc II. Media de vârstă a conducerilor este similară, fiind situată în jurul a 50 de ani. BPN al PDL este are o medie de vârstă ceva mai mică, fiind întinerit de prezenţa şefilor organizaţiilor de tineret şi studenţi.

Tabel 4.15 Profiluri ale membrilor birourilor politice ale PDL, PSD şi PNL

	PSD	PDL	PNL
anul naşterii (mediană)	1957	1962	1959
vârsta medie în anul 2010	52	49	51
experienţă în guvern	7	17	11(15)
conduce organizaţie judeţeană/Bucureşti	11		
politician de profesie	9	10	14
politician/om de afaceri	14	30	29
total membri birou politic	23	43	43

Notă: la anul naşterii şi vârsta medie în 2010 au fost excluşi preşedinţii de onoare
Sursa: baza de date a autorului.

Majoritatea membrii birourilor politice sunt deputaţi sau senatori. Circa un sfert provin din administraţia locală, fiind preşedinţi CJ, primari, consilieri judeţeni sau ai municipiului Bucureşti. La PDL, 5 provin exclusiv din executiv, fără a fi şi parlamentari. Cei care nu deţin funcţii pe linie de stat sunt, de regulă, oameni de afaceri care, însă, în trecut au avut importante funcţii în stat, precum Valeriu Stoica, fost deputat şi ministru, Adriean Videanu, fost ministru al Economiei şi primar al Capitalei - la PDL; Andrei Marga, fost ministru al Educaţiei şi Mariana Câmpeanu, fost ministru al Muncii - la PNL. Pentru preşedinţii de onoare şi cei ai organizaţiilor de studenţi, tineret şi pensionari nu este cazul unei funcţii în stat.

Tabel 4.16 Funcţii în stat deţinute de membrii birourilor politice ale PDL, PSD şi PNL

funcţie în stat	PSD	PDL	PNL
deputat	9	16	14
senator	5	6	10
preşedinte CJ	4	3	3
primar	2	6	6
europarlamentar	2	2	1
vicepreşedinte CJ	0	0	2
secretar de stat	0	1	0
nu deţine funcţie	0	3	4
nu este cazul	1	3	3
ministru	0	2	0
consilier CGMB	0	1	0
total membri birou politic	23	43	43

Sursa: baza de date a autorului.

Raportul de forţe în biroul politic: centrul sau teritoriul?

Importanţa crescândă a liderilor locali poate fi regăsită şi pe linie de partid, nu numai la nivelul aparatului de stat. În primul rând, din analiza structurii organizatorice a partidelor a reieşit că unul dintre forurile de decizie cu atribuţii

reale de decizie, comparabile cu ale biroului politic - în cazul PSD, chiar mai extinse - este conceput, prin statut, să aibă în compunere în principal preşedinţi de filiale. În plus, preşedinţii de filiale pot fi şi membri ai birourilor politice.

Majoritatea celor aleşi de congres, care nu sunt membri de drept ai birourilor, precum lideri parlamentari, foşti preşedinţi, cei ai organizaţiilor de tineret, studenţi, pensionari etc., sunt preşedinţi de filiale. În BPN al PSD, 11 membri din cei 16 aleşi de congres, vicepreşedinţii şi secretarul general deţin şi preşedinţia unor filiale. În cazul PDL, 10 din cei 16 vicepreşedinţi deţin şi conducerea unor organizaţii teritoriale, iar în total 19 din cei 43 de membri ai BPN. La PNL, 9 din 14 vicepreşedinţi sunt şi preşedinţi judeţeni, respectiv 23 din cei 43 de membri ai BPC.

Studiu de caz: acordul cu instituţiile financiare internaţionale din 2009

La 25 de ani după Revoluţia din 1989, reprezentanţi ai capitalului autohton domină poziţiile de decizie din guvern, consiliile judeţene şi conducerile celor mai importante partide politice din România. În acelaşi timp, capitalul străin a preluat controlul înălţimilor de comandă ale economiei. Relaţia dintre capitalul străin şi conducerea statului român poate fi urmărită la nivelul deciziilor strategice, cu impact major pentru economie şi societate. În ultimii ani, o decizie cu un asemenea grad de importanţă a fost încheierea acordului privind pachetul de asistenţă financiară pentru România din partea FMI, Băncii Mondiale şi UE din 2009.

Metodologie

Relaţia dintre părţile implicate în acest proces decizional reiese din analiza documentelor sociale, respectiv comunicatele de presă emise în perioada 1 ianuarie 2009 - 1 septembrie 2010 de către:

- instituţiile financiare internaţionale: FMI, Banca Mondială, BERD, Grupul Băncii Europene de Investiţii (BEI şi Fondul European de Investiţii);
- organizaţii interguvernamentale: Uniunea Europeană, reprezentată de Comisia Europeană;

- Ministerul Finanţelor Publice (MFP) şi Banca Naţională a României (BNR), reprezentând statul român;
- cele 9 mari bănci vest-europene active pe piaţa românească: Erste Bank, Raiffeisen International, Eurobank EFG, National Bank of Greece, Unicredit, Societé Generale, Alpha Bank, Volksbank, Piraeus Bank.

Comunicatele de presă relevă succesiunea evenimentelor, întâlnirilor şi deciziilor luate, strategia asumată de părţile implicate şi punctele de vedere oficiale faţă de întregul proces.

Iniţiativa de coordonare a sectorului bancar european

În mai puţin de două luni, criza financiară globală declanşată prin falimentul Băncii Lehman, în 15 septembrie 2008, s-a făcut resimţită în Europa. Pe măsură ce băncile vest-europene nu au mai putut menţine fluxurile de capital spre filialele lor din Europa centrală şi de est - ci, dimpotrivă, se aflau în situaţia de a retrage capital -, aceste ţări s-au văzut în situaţia de a avea dificultăţi majore în susţinerea balanţei de plăţi externe. La sfârşitul lunii noiembrie, Letonia a cerut asistenţă financiară din partea FMI. Pentru instituţiile financiare internaţionale era clar că micul stat baltic nu constituia un caz izolat, fiind necesară o asistenţă rapidă, coordonată şi de amploare, pentru a preveni o posibilă stopare a funcţionării sistemului bancar în Europa centrală şi de est şi o criză economică de o magnitudine şi mai mare.

Rezultatul a fost *Iniţiativa de coordonare a sectorului bancar european* (*European Banking Co-ordination Initiative*), cunoscută informal şi drept iniţiativa Viena, după locul desfăşurării primelor reuniuni. În vederea stabilirii unei platforme colective de acţiune, la finele lunii ianuarie 2009, oficiali ai BERD, FMI şi ai Comisiei Europene i-au invitat la discuţii pe reprezentanţii grupurilor bancare europene, ai filialelor acestora din Europa centrală şi de est, oficiali guvernamentali şi ai băncilor centrale din ţările vest-europene în care grupurile bancare erau înregistrare, precum şi din ţările centrale şi est-europene. Banca Centrală Europeană (BCE) a participat cu statut de observator.[402] După încheierea discuţiilor, FMI şi Comisia Europeană au anunţat că vor face

[402] Hermine Naghdalyan, *The activities of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in 2009: facilitating economic integration in Europe*, Adunarea Parlamentară Consiliului Europei, Comitetul pentru afaceri economice şi dezvoltare 2010, http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12508& Language=EN. pp. 1-2.

disponibil un pachet de asistenţă financiară pentru statele din regiune în valoare de 52 miliarde euro.[403] BERD, Banca Mondială şi BEI au lansat un Plan de Acţiune Comun al Instituţiilor Financiare Internaţionale, prin care cele trei organizaţii se angajau să participe cu alte 19 miliarde de euro.[404]

În urma reuniunii de la Viena, o delegaţie a FMI, condusă de Jeffrey Franks, a vizitat România între 27 ianuarie şi 4 februarie 2009, pentru convorbiri cu autorităţile române.[405] La 5 zile după plecarea lui Franks, rezidentul FMI în România anunţa o a doua vizită între 11 şi 25 martie.[406] Pe 12 februarie, o delegaţie condusă de Josef Pröll, vicecancelar şi ministru de finanţe al Austriei, s-a întâlnit, la iniţiativa acesteia, cu guvernatorul Mugur Isărescu şi alţi membri ai conducerii executive a BNR. Având în vedere participarea semnificativă a capitalului bancar austriac în sistemul bancar românesc, discuţiile s-au concentrat asupra perspectivelor macroeconomice ale României şi Austriei, precum şi ale fluxurilor de capital în contextul recesiunii economice globale şi al crizei financiare internaţionale.[407]

Vizita din martie a delegaţiei FMI s-a concretizat cu anunţul încheierii unui acord de principiu în valoare de 12,95 mld. euro, ce urma a fi înaintat spre aprobare Consiliului Director. Comunicatul FMI anunţa şi participarea CE cu 5 mld. euro, a BM cu 1 mld. euro şi a BERD şi BEI, cu încă 1 mld. euro.[408] Condiţionalităţile acestor acorduri au fost expuse în capitolul anterior.

În paralel cu discuţiile de la Bucureşti, oficiali ai FMI au prezidat o reuniune desfăşurată la Viena din cadrul iniţiativei privind coordonarea sectorului bancar din România, cu participarea reprezentanţilor din partea Comisiei Europene (CE), ai Băncii Mondiale, BERD, BEI, a Băncii Naţionale a României (BNR), ai autorităţilor de supraveghere şi a ministerelor de finanţe

---

[403] CE, *European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe, press release IP/09/25*, 25/09/2009, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1359_en.htm? locale=en.

[404] BERD, BEI şi Banca Mondială, *Communique: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe*, 27/02/2009, www.eib.org/infocentre/press/news/all/joint-support-for-central-eastern-and-southern-europe.htm.

[405] FMI, *Statement by the IMF Mission to Romania, Press Release No.09/24*, 04/02/2009,

[406] ———, *Statement by the IMF Resident Representative in Romania, Press Release No.09/70*, 09/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0970.htm.

[407] BNR, *Comunicat de presă*, 12/02/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1361.

[408] FMI, *IMF Announces Staff-Level Agreement with Romania on €12.95 Billion Loan as Part of Coordinated Financial Support, Press Release No.09/86*, 25/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0986.htm.

din ţările de origine (Austria, Franţa, Grecia şi Italia), precum şi cei ai Băncii Centrale Europene. De asemenea, la întâlnire au participat reprezentanţii a 9 grupuri bancare din cele 4 state europene, ale căror filiale din România cumulau o cotă de piaţă de 70% din activele totale din sistemul bancar românesc. Pe 27 februarie, la o zi după anunţarea de către FMI a încheierii negocierilor tehnice de la Bucureşti, privind un nou acord, cele 9 bănci au semnat o declaraţie comună de încheiere, prin care au declarat că au convenit asupra a opt aspecte şi concluzii, din care cele mai importante au fost următoarele:

1) salută acordul pentru pachetul de asistenţă financiară multilaterală FMI, CE, BM pentru susţinerea balanţei de plăţi a României;

2) exprimă angajamentul de a continua menţinerea expunerii faţă de România;

3) nu exclud, în măsura în care se va dovedi necesar, infuzii suplimentare de capital dinspre vest către filialele din România;

4) exprimă susţinerea şi acordul de sprijin pentru realizarea unor analize de tip *stress test* pe metodologia FMI pentru băncile din România;

5) cele 9 bănci sunt pregătite să îşi asume angajamentele luate în cadrul programelor de asistenţă multilaterală, pe baze bilaterale cu BNR, cu implicarea autorităţilor de supraveghere din ţările de origine şi cu respectarea normelor europene în domeniu.[409]

Pe 4 mai, Consiliul Director al FMI a aprobat acordul *Stand-By* 2009-2011 cu România. Pe 19 mai, a avut loc la Bruxelles o nouă întâlnire de lucru din cadrul *Iniţiativei privind coordonarea sectorului bancar european*, în acelaşi format precum cea din 26 martie. În perioada scursă de la precedenta întâlnire din martie, BNR a derulat analizele de tip *stress test*, din care a reieşit că băncile străine din România dispun de capitalizare solidă şi de rezerve semnificative de lichidităţi. Ca urmare a discuţiilor din 19 mai, cele 9 bănci-mamă vest-europene s-au angajat să elaboreze scrisori explicite de angajament bilateral pe două obiective de bază: menţinerea expunerii generale a grupurilor bancare faţă de România şi majorarea capitalului subsidiarelor de la o rată de adecvare a capitalului minim de 8% la 10%.[410] La începutul lunii august, toate cele

[409] BNR, *Declaraţia băncilor participante la reuniunea privind coordonarea sectorului financiar din România - Viena, 26 martie 2009*, 27/03/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1502.

[410] FMI şi CE, *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting for Romania, Press Release No. 09/178*, 20/05/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09178.htm.

9 grupuri bancare au finalizat şi semnat scrisorile de angajament, o nouă rundă de întrevederi având loc pe 6 august la Bucureşti cu directorii filialelor din România.[411] Întâlniri similare au avut loc şi cu restul statelor din Europa centrală şi de est. De regulă, oraşul vest-european ales pentru aceste întâlniri a fost capitala ţării de origine a capitalului bancar cu cota de piaţă cea mai ridicată. În cazul statelor baltice, locul de întâlnire a fost Stockholm.[412]

Consecinţele împrumutului de la FMI şi ale acordului de la Viena

În derularea procesului decizional, rolul şi gradul de implicare a părţilor sunt relevante. Iniţiativa constituirii unei platforme colective de acţiune nu a aparţinut statelor, fie ele cele occidentale sau cele centrale şi est-europene, ci oficialilor organizaţiilor financiare internaţionale, BERD şi FMI, precum şi cei ai Comisiei Europene. Întâlnirile de lucru au fost prezidate de către oficiali ai FMI. Statele occidentale au avut un rol semnificativ în stabilirea cadrului de acţiune şi de coordonare politică a procesului, după cum reiese şi din iniţiativa guvernului austriac de a avea o întrevedere cu oficialii români. Principalul partener al instituţiilor financiare internaţionale şi CE a fost capitalul financiar vest-european. Scrisorile de angajament au fost semnate de către conducerile grupurilor bancare, nu de subsidiarele din România. În tot acest proces, reprezentanţii statului român nu au avut o postură proactivă, ci una pasivă faţă de deciziile luate.

În condiţiile de criză financiară globală de la finele anului 2008 şi începutul lui 2009, acordul de finanţare cu instituţiile financiare internaţionale şi acordul de la Viena cu grupurile bancare vest-europene au făcut posibilă evitarea unei crize majore. Retrageri masive de capital ale grupurilor bancare vest-europene din România, menite a întări poziţia financiară în ţările de origine, ar fi atras şi alte retrageri de capital, antrenând o veritabilă fugă a capitalului (capital flight). Rezervele valutare ale României ar fi fost insuficiente în susţinerea balanţei de

[411] ———, *Iniţiativa de coordonare în domeniul bancar pentru România, comunicat de presă*, 10/08/2009, www.bnro.ro/page.aspx?prid=2506.

[412] ———, *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting on Latvia, Press Release No.09/304*, 14/11/2009,

plăţi externe. Colapsul economic rezultat ar fi provocat hiperinflaţie, precum cea de la începutul anului 1997, şi chiar o criză structurală a sistemului bancar. În esenţă, prevederile acordului au sintetizat relaţia dintre capitalul străin şi România şi au permis supravieţuirea în simbioză a ambelor.

Pentru capitalul străin, filialele bancare din România au fost puse la adăpost din calea crizei financiare globale. O parte însemnată a celor 20 de miliarde necesare susţinerii balanţei de plăţi externe se întorceau către băncile occidentale, care au fost la originea împrumuturilor oferite populaţiei de către sucursalele lor din România, împrumuturi care trebuiau returnate sau rostogolite. O altă parte revenea producătorilor industriali vest-europeni, prin vânzările de bunuri de consum, atât de apreciate pe piaţa românească. În fine, profiturile companiilor străine, care predomină în domeniile cele mai profitabile ale economiei României, puteau fi repatriate.

Pentru capitaliştii autohtoni, a fost înlăturat unul dintre cele două mai mari pericole: inflaţia, respectiv creşterea impozitelor directe. Un şoc al cursului de schimb precum cel din 1997 ar fi avut efecte devastatoare asupra capitalului deţinut de oamenii de afaceri români. În plus, ar fi generat tensiuni sociale şi politice imprevizibile, dificil de gestionat. Pentru finanţele publice, acordurile au reprezentat singura cale fezabilă de finanţare a deficitului public din anii 2009-2010. Pentru populaţie, acordurile înseamnă o notă de plată în plan social prin scăderea veniturilor reale, şomaj şi sărăcie, provocate de ajustările structurale şi austeritatea bugetară. În plan financiar, rambursarea împrumuturilor contractate în 2009-2010 începe din 2012.

În faţa întrebării dacă ar fi fost posibile alte soluţii, trebuie subliniat că acordurile au fost singura soluţie pentru asigurarea finanţării balanţei de plăţi pe anii 2009-2010 şi, prin aceasta, evitarea unui şoc economic şi mai puternic. Situaţia financiară a ţării de la finele anului 2008 deriva din factori obiectivi, din însăşi structura economiei şi din procesul de globalizare, de la care România nu se poate sustrage. Integrarea europeană a însemnat şi prezenţa dominantă a capitalului străin la nivelul înălţimilor de comandă ale economiei. În această situaţie, interesele acestuia nu aveau cum să nu fie acomodate, fiind un element definitoriu al structurii şi funcţionării puterii în România.

Soluţii diferite ar fi putut viza distribuţia costurilor economice şi sociale ale acordului, vizibile în nivelul de trai al diferitelor categorii sociale. Conceperea măsurilor concrete de ajustare a impozitelor şi cheltuielilor publice din 2009 şi, mai ales, a celor din 2010 au revenit în întregime autorităţilor de la Bucureşti.

După cum am văzut într-o secţiune anterioară, spre deosebire de anii tranziţiei, FMI nu a mai dictat şi măsurile concrete pentru atingerea ţintelor de deficit. Măsurile asumate de guvernul României - prin scrisorile de intenţie de revizuire a acordului cu FMI şi prin acordurile DPL cu Banca Mondială, prezentate în capitolul anterior - se înscriu tot în logica structurii puterii din societatea românească. În loc de a stimula economia pentru a creşte ocuparea, strategia implicită este cea a atingerii unui echilibru prin asumarea unor costuri sociale crescute prin tăierile bugetare, care accentuează slăbiciunea cererii agregate. În condiţiile în care cererea gospodăriilor şi a întreprinderilor de bunuri şi servicii este în scădere, statul optează să îşi ajusteze consumul tot în jos. Cum în compoziţia socială a structurilor de comandă şi decizie ale statului român, la nivel central şi local, predomină capitaliştii autohtoni, este previzibilă păstrarea cât mai departe de interesele lor materiale a costurilor economice şi sociale care reies din măsurile de austeritate. De aici şi decizia de a reduce mai degrabă din cheltuielilor publice, utilizând ideologia justificativă a retragerii statului risipitor din economie şi societate, decât o mărire a impozitelor. Dacă totuşi o creştere a impozitelor nu a putut fi evitată, atunci mai degrabă au crescut impozitele indirecte pe consum, cum este cazul TVA, care sunt regresive, decât cele directe pe venit şi avere, respectiv impozitul pe profit şi a impozitul pe venitul persoanelor fizice.

Partidul, statul şi distribuţia resurselor

Întrebarea la care am încercat să răspundem în acest capitol a fost cum s-a adaptat capitalul autohton în situaţia în care capitalul străin - care predomină în cele mai importante şi profitabile domenii de activitate ale economiei (bănci şi asigurări, energie, telecomunicaţii etc.) - beneficiază de cea mai mare parte a avuţiei create în economie. Conform ipotezei de lucru, reprezentanţi ai capitalul autohton, înţelegând că nu pot concura economic cu capitalul străin, au ales calea implicării directe în politică. Controlul asupra aparatului de stat reprezenta accesul la singura sursă de resurse financiare care ieşea din logica pieţei, dominată de capitalul străin. Prezenţa în vârful ierarhiei aparatului de stat nu ar fi fost posibilă fără girul conducerii partidelor politice, datorită funcţiei acesteia de recrutare a cadrelor politice. De aceea, a fost necesară şi implicarea în conducerea partidelor politice.

Pentru a verifica în ce măsură această ipoteză se susţine, a fost analizată compoziţia socială la fiecare dintre cele 3 nivele de putere. În ceea ce priveşte conducerea centrală a statului român, analiza a cuprins miniştrii tuturor guvernelor României pe o perioadă de 20 de ani. Pentru nivelul autorităţilor locale, au fost selectaţi preşedinţii de consilii judeţene şi primarul general al Capitalei în funcţie, aleşi la scrutinul din 2008. În privinţa partidelor politice, am extins analiza dincolo de compoziţia socială a membrilor biroului politic, pentru a identifica şi tipul de partid din România prin prisma organizării interne. De asemenea, cercetarea organizării şi funcţionării partidelor a permis să vedem în ce măsură procesul de oligarhizare a puterii, inerent într-o oarecare măsură în orice organizaţie politică, se manifestă şi la partidele româneşti.

După 1990, compoziţia socială a guvernului României a cunoscut un proces gradual de schimbare, de la tehnocraţi şi universitari la politicieni de profesie, pentru ca începând cu finalul tranziţiei să predomine politicienii care sunt şi oameni de afaceri sau doar oameni de afaceri.[413] Un fapt interesant este că cei mai mulţi dintre veteranii politicii româneşti, care au reuşit să supravieţuiască politic pe o perioadă de 25 de ani, sunt tocmai acei politicieni care, în paralel, au intrat şi în afaceri. Trebuie subliniat faptul că România nu este o excepţie în acest sens. Dacă în statele dezvoltate vest-europene predomină politica la vârf ca o activitate profesionalizată, situaţii similare se întâlnesc mai degrabă în ţările în curs de dezvoltare din afara continentului european. La celelalte două nivele de conducere politică - şi anume, cel al administraţiei locale şi al conducerilor de partid - întâlnim, de asemenea, o preponderenţă a politicienilor deveniţi oameni de afaceri ori a oamenilor de afaceri intraţi în politică.

Dacă explicaţia acestui fenomen - nevoia accesului de resurse e dată prin ipoteza de lucru -, rămâne de identificat mecanismul prin care a fost posibil. În această privinţă, considerăm că au acţionat doi factori esenţiali, independenţi unui de altul, dar al căror efect a fost cumulativ: (1) procesul de descentralizare a statului român şi (2) structura organizaţională a partidelor româneşti.

---

[413] Termenul de om de afaceri este utilizat în accepţiunea sa cea mai largă. Cel mai probabil, unele dintre „afaceri" reprezintă achiziţii publice de bunuri şi servicii de la furnizori privaţi, dezavantajoase pentru stat. Fenomenul de corupţie din această relaţie a fost substanţial în perioada de tranziţie, cf. Cheryl Gray, Joel Hellman şi Randi Ryterman, *Anticorruption in Transition 2. Corruption in the Etnerpreise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999-2002* (Washington: The World Bank, 2004). Pentru oamenii de afaceri care se confruntă cu dificultăţile economiei reale, concurenţiale, includerea în aceeaşi categorie cu anumiţi „oameni de afaceri", specializaţi în contracte cu statul, poate părea improprie.

Iniţierea procesului de descentralizare a statului român apare ca un fapt firesc, ţinând cont de centralizarea excesivă din ultimii ani ai vechiului regim. Transferul deciziei de cheltuire a resurselor financiare publice a trecut într-o proporţie semnificativă la autorităţile locale. În timp ce la începutul anilor '90 acestea gestionau doar circa 10% din banul public, valurile succesive de descentralizare au făcut din bugetele locale a doua componentă ca mărime din bugetul general consolidat şi, mult mai important, prima în ceea ce priveşte cheltuielile de capital. Dacă în perioada de tranziţie şi, mai ales, la începuturile acesteia, Silviu Brucan remarca o simbioză între putere şi capital - dat fiind controlul guvernamental asupra întreprinderilor de stat ce urmau a fi privatizate -, încheierea procesului de privatizare şi transferul a celei mai mari părţi a cheltuielilor de capital către administraţiile locale au mutat centrul de atenţie al unora dintre reprezentanţii mediului de afaceri autohton către aleşii locali.

În acest punct cei doi factori se intersectează prin procesul de intrare a oamenilor de afaceri în organizaţiile locale de partid, fără a înţelege prin aceasta inexistenţa unei relaţii dintre economic şi politic până la acel moment. La înfiinţarea partidelor politice în 1990, singurul model de organizare disponibil era cel al partidului de masă, pe care cei mai mulţi îl trăiseră sub forma PCR, iar alţii, mult mai puţini, în perioada interbelică.[414] Gândirea din spatele organizării partidului de masă data din secolul al XIX-lea, ideea de bază fiind că numărul de membri era resursa principală a partidului, din care proveneau atât militanţii, cât şi viitoarele cadre, şi care, prin cotizaţiile plătite, reprezentau principala resursă de venituri a visteriei de partid. Pentru viabilitatea acestui model în România de după 1989, era necesar ca un număr mare dintre cetăţeni să fie - sau să îşi dorească să devină - membri de partid. După gradul ridicat de activism politic din 1990, imaginea partidelor politice şi numărul de membri de partid nu aveau cum să aibă altă dinamică decât cea descendentă, mai ales în condiţiile economice dificile ale tranziţiei. Ca atare, conducerile de partid au realizat destul de repede că nu era posibilă finanţarea campaniilor electorale în principal

[414] Analizând organizarea şi funcţionarea PNŢCD în anii de după 1990, Marius Tudor şi Adrian Gavrilescu au concluzionat că grupul de iniţiativă, care a refondat partidul şi a ocupat poziţiile-cheie în conducere, s-a izolat treptat de restul partidului, PNŢCD devenind un „partid oligarhizat", cf. Marius Tudor şi Adrian Gavrilescu, *Democraţia la pachet: elita politică în România postcomunistă* (Bucureşti: Compania, 2002), pp. 122-148.

din cotizaţii. În faţa acestui fapt se prezentau două alternative: finanţarea preponderentă din donaţii private sau din fonduri publice.

Decizia luată în această privinţă, prin legislaţia de reglementare a partidelor politice şi a finanţării acestora, a fost un element cheie în dezvoltarea ulterioară. Faţă de experienţa politică românească în privinţa organizării şi funcţionării partidelor politice, practica vieţii politice occidentale a incorporat o serie de ajustări de natură structurală, menite a preveni reapariţia fenomenelor de oligarhizare şi lipsa aproape completă de proces democratic a mecanismelor decizionale de partid, specifice secolului al XIX-lea. Principalele reforme în acest sens din SUA şi Europa Occidentală au constat în introducerea obligatorie a mecanismului de alegeri preliminare, desfăşurate sub controlul autorităţilor publice, şi finanţarea substanţială din fonduri publice a partidelor politice, în paralel cu o legislaţie strict aplicată în ce priveşte cheltuielile de campanie. În practică, respectivele măsuri au dovedit o eficienţă satisfăcătoare, reuşind obiectivul esenţial pentru care au fost introduse: menţinerea unui caracter general democratic al procesului politic.

În lipsa acestor măsuri, natura organizării partidelor româneşti a generat o funcţionare asemănătoare cu partidul de cadre din secolul al XIX-lea. Conducerile partidelor de cadre - deşi sunt interesate de atragerea de noi membri şi, mai ales, de sponsori pentru finanţarea partidelor - nu sunt dispuse să împartă puterea decizională pe problemele cu miză reală nici cu membrii, nici cu finanţatorii. Puşi în faţa cunoscutei trăsături a politicienilor de a nu-şi respecta angajamentele luate la un moment dat, reprezentanţii mediului de afaceri au înţeles că singura cale de a se asigura că şi interesele lor vor fi promovate de partid este de a se implica direct, intrând în viaţa politică. Conducerile centrale ale partidelor erau încă stăpâne pe situaţie, câtă vreme controlau alcătuirea listelor de candidaţi pentru alegeri, iar resursele publice erau centralizate. Cum sistemul de vot prin delegaţi avantajează minorităţile organizate, care controlează majorităţile dezorganizate ce formează baza partidului, procesul de înlocuire a oligarhiei de partid a început încet, dar sigur. Organizaţiile de partid, golite de membri, au fost mult mai uşor de preluat de nou veniţii în politica de partid care, prin angajaţii proprii, puteau mobiliza majorităţi în adunările generale ale membrilor de partid, mai întâi la nivel local, apoi, mergând pe firul sistemului de vot prin delegaţi, în organizaţiile locale şi

cele judeţene. În acelaşi timp, prin reducerea numărului de membri activi, plătitori de cotizaţie, s-a îngustat şi baza de recrutare a cadrelor politice.[415] Singurii real interesaţi de a intra în conducerile de partid, indiferent de doctrina oficială erau oamenii de afaceri locali, determinaţi de motive materiale.

Spre finalul celui de al doilea deceniu de după Revoluţie, noii exponenţi ai puterii interne din partide au fost în măsură să impună modificarea statutelor de partid. Candidaţii locali trec numai printr-o vizare formală la centru, iar liderii de filială primesc controlul asupra deciziilor strategice printr-un for de conducere special, pe care îl domină numeric aproape în totalitate, control care nu este cenzurat de congres sau de forul decizional imediat următor acestuia. Semnele exterioare ale acestei balansări a raporturilor de putere din partide dintre centru şi teritoriu, în favoarea acestuia din urmă reies şi din prezenţa mai ridicată a electoratului la alegerile locale. Adevărata miză a controlului asupra resurselor publice este la nivel local. Câştigarea a cât mai multor primării şi consilii judeţene atrage o decupare favorabilă a colegiilor şi, deci, perspectiva participării la guvernare care, la rândul ei, deschide noi oportunităţi de transfer a resurselor de la bugetul central către cel local.

Dacă participarea reprezentaţilor capitalului autohton la masa deciziilor strategice privitoare la distribuţia resurselor în economia şi societatea românească este dată de prezenţa fizică în conducerea aparatului de stat şi a partidelor, am căutat să identificăm modalităţile prin care capitalul străin influenţează decizia politică. Într-un capitolul anterior, am urmărit cum principalele întreprinderi cu capital străin formează o comunitate corporativă, care se manifestă, între altele, şi prin crearea unor puternice organizaţii de reprezentare şi susţinere a intereselor mediului de afaceri în faţa decidenţilor politici.

Relaţia dintre capitalul străin şi decidenţii din vârful statului român este relevată de participarea ambelor părţi, împreună cu oficiali ai instituţiilor financiare internaţionale şi decidenţi ai statelor occidentale, la iniţiativa de coordonare a sectorului bancar european, prin care a fost gestionată situaţia sistemului financiar din Europa centrală şi de est, în condiţiile crizei globale izbucnite în septembrie 2008. În cazul României, principala decizie a constat în

[415] În această privinţă, Florin Abraham notează: „caracterul oligarhic al partidelor româneşti a mărit reticenţa multora dintre membrii elitelor profesionale de a se apropia de viaţa politică. Slaba calitate a multora dintre cei care au fost sau sunt în politică s-a reflectat şi în slaba competitivitate a sistemului politic, care a fost astfel amenajat încât să favorizeze cleptocraţia tranziţiei.", cf. Florin Abraham, *România, de la comunism la capitalism* (Bucureşti: Tritonic, 2006), p. 600.

stabilirea unui instrument de intervenţie sub forma unui acord de asistenţă financiară cu instituţiile financiare internaţionale şi Comisia Europeană. În derularea procesului decizional, iniţiativa nu a aparţinut autorităţilor române, principalii parteneri fiind instituţiile financiare internaţionale şi grupurile bancare prezente pe piaţa românească. Singura parte aflată sub controlul decidenţilor români a vizat distribuţia costurilor economice şi sociale ale ajustării economice. Sub ideologia justificativă a retragerii statului risipitor, s-a optat pentru o politică de echilibru financiar: mai întâi, prin reducerea cheltuielilor publice, apoi şi prin mărirea impozitelor pe consum. Aceste măsuri i-au favorizat pe cei care au venituri preponderent din dividende, rente şi venituri de capital, respectiv capitalul autohton şi cel străin, în detrimentul celor ale căror venituri provin din muncă (angajaţii) sau din transferuri sociale (pensionarii).

Puterea politică în România

La 25 de ani de la Revoluţia din Decembrie 1989, societatea românească a depăşit perioada de tranziţie, intrând într-o altă etapă istorică. Proiectul de ţară iniţiat în anii '90 şi-a atins obiectivele: trecerea la economia de piaţă, adaptarea instituţiilor politice la modelul occidental, precum şi aderarea la NATO şi Uniunea Europeană. În noua etapă istorică, proiectul continuă inerţial, deşi nu poate oferi nimic nou ca stare dezirabilă. În acest context, *apare ca necesară o dezbatere largă în societatea românească privind un nou proiect de ţară*. Structura şi funcţionarea puterii politice nu pot lipsi din această dezbatere.

Lucrarea de faţă şi-a propus să ofere un model teoretic asupra funcţionării puterii politice în România. În elaborarea modelului respectiv, partea de cercetare şi analiză a fost construită pe trei paliere: (1) procesul electoral; (2) relaţia politic-economic; (3) cadrele şi partidele politice. Cele trei paliere au vizat trei aspecte concurente, care au avut la bază indicatorii puterii, propuşi de William Domhoff:

(1) *cine şi cum câştigă puterea*, respectiv cum funcţionează mecanismul electoral prin care sunt ocupate poziţiile de decizie de la vârful statului român?

(2) *în folosul cui* s-a făcut uriaşul transfer de patrimoniu al statului român în perioada tranziţiei şi cine - după 20 de ani - beneficiază cel mai mult din distribuţia avuţiei create în economie? Altfel spus, în folosul cui funcţionează, cu preponderenţă, puterea politică?

(3) *cine ne conduce*, respectiv care este profilul social al celor care ocupă poziţii de decizie la vârful aparatului de stat la nivel central şi local, precum şi în partidele politice?

Căutarea unui răspuns la fiecare dintre aceste trei întrebări a presupus abordarea unei tematici variate, rezultând o colecţie de analize autonome şi de testare de ipoteze.

Alegerile au determinat destinul partidelor şi, prin aceasta, direcţia generală a guvernărilor succesive. Încă de la începutul anilor '90 - când, în condiţii de provizorat politic, lupta pentru putere încă se desfăşura în stradă - cadrul

procesului electoral a fost structurat pe două axe de clivaj. Astfel au rezultat *patru blocuri electorale*, a căror dinamică a fluctuat între alegerile generale.

Cel mai important dintre clivaje a polarizat electoratul în jurul a două răspunsuri diferite la întrebarea „cum facem tranziţia?". Polarizarea nu a rezultat din starea-obiectiv de realizat – anume, trecerea la economia de piaţă, asupra căruia exista un larg consens -, ci din amplitudinea reformelor structurale şi, mai ales, din care zone din societate şi economie urmau să suporte costurile acestora. Pe lângă miza strategică a clivajului, ambele tabere au dezvoltat o ideologie proprie, prin elaborarea unor narative ce au permis crearea unor reţele de asocieri. Cele mai importante narative în acest sens aveau să fie anti-comunismul, reforma şi protecţia socială. Raportat la preşedinţii României din cei 25 de ani şi la actualele partide politice, Ion Iliescu şi PSD reprezintă latura „minimalistă" - reforme economice graduale şi cu protecţie socială -, în timp ce Emil Constantinescu, Traian Băsescu, PNL şi PDL se află pe latura opusă, cea „maximalistă" - reforme economice dure, dar necesare şi anti-comunism programatic. Mai simplu spus, principalul aliniament politico-electoral din România opune, pe de o parte, PSD şi aliaţii săi, iar pe de cealaltă parte, gruparea anti-PSD.

Al doilea clivaj a avut la origine opoziţia dintre UDMR, ca formaţiune a minorităţii etnice maghiare şi partidele naţionaliste româneşti, dintre care, în 2014, mai există doar PRM. Conform teoriei clivajelor, denumirea acestui conflict amplu la scară socială ar fi centru-periferie, după poziţionarea partidelor privind organizarea politică sub forma statului naţional centralizat. Începând cu anul 2000, partidele naţionaliste s-au orientat spre votul anti-sistem. Accentul ideologic principal a trecut de la cel naţionalist la cel anti-corupţie, pe baza mitului eroului salvator, întruchipat de liderul carismatic al partidului. Faţă de realitatea politică a faptului că UDMR s-a aflat la guvernare - sau a participat la coaliţia de guvernare - în 17 din cei 25 de ani şi a prezentării scenei politice în media în termeni de stânga-dreapta, denumirea clivajului poate genera înţelesuri diferite pentru oameni diferiţi.

Configuraţia celor 4 blocuri electorale este vizibilă în cel mai înalt grad în geografia electorală pe provincii istorice. Blocul electoral al PSD (indiferent de denumirile sale precedente) se regăseşte mai ales în zona extracarpatică, în special în Muntenia, Oltenia şi Moldova, în judeţe mai puţin dezvoltate economic, în care cea mai mare parte a populaţiei trăieşte în mediul rural. Blocul electoral opus PSD-ului predomină în Transilvania, Banat şi Bucureşti -

în general, circumscripţii dezvoltate economic şi urbanizate. Cum e de aşteptat, votanţii UDMR sunt concentraţi în judeţele din Transilvania cu populaţie majoritară de etnie maghiară (Harghita şi Covasna) şi în cele cu o minoritate semnificativă (Mureş, Satu Mare, Bihor, Sălaj). Votul pentru partidele naţionaliste sau anti-sistem este mai difuz la nivel teritorial. Există anumite judeţe, reduse ca număr, cu un profil electoral aparte. Partidul sau candidatul câştigător în aceste circumscripţii a fost, de regulă, şi câştigător la nivel naţional. În această categorie intră Prahova, Constanţa, Suceava şi Sălaj. Primele trei sunt judeţe cu un număr ridicat de locuitori, neomogene, în care raportul dintre rezidenţii din mediul urban şi cei din mediul rural se apropie de media la nivel naţional.

Câştigarea alegerilor prezidenţiale, construcţia unor majorităţi parlamentare şi formarea guvernelor au fost posibile prin construcţia unei alianţe majoritare între partide reprezentând două din cele patru blocuri electorale, fiecare de pe altă axă de clivaj social. Principalul factor al alternanţei sistematice la putere constă, cel mai probabil, în evoluţia sinuoasă, cu perioade de creştere şi recesiune, a economiei în perioada de tranziţie. Prin alternanţa sistematică se înţelege că guvernarea fiecărei legislaturi a avut drept principal partid de guvernământ un partid de pe o latură diferită a clivajului principal (minimalişti-maximalişti). Împreună cu tranziţia se încheie şi alternanţa sistematică, după cum indică rezultatele alegerilor parlamentare din 2008 şi a celor prezidenţiale din 2009.

Deşi au un grad ridicat de stabilitate în timp, blocurile electorale nu sunt elemente statice, inerte la schimbările din societate. Într-un sfert de secol, populaţia României a cunoscut numeroase transformări din punct de vedere demografic, socio-ocupaţional şi, nu în ultimul rând, în sfera ideologică. O tendinţă interesantă, care necesită analize ulterioare mai elaborate, este cea privind un anume declin al blocului electoral PSD în defavoarea celui anti-PSD. La nivelul alegerilor parlamentare, acest declin este mai puţin vizibil, PSD reuşind să obţină majorităţi relative în 2004, cel mai ridicat număr de voturi în 2008 şi cel mai mare număr de mandate în 2012. În schimb, se poate vorbi de o vulnerabilitate a PSD în cazul turului 2 al alegerilor prezidenţiale. Cu excepţia anului 2000, turul 2 presupune o competiţie între candidatul blocului electoral PSD şi candidatul blocului electoral anti-PSD, autodefinit ca de dreapta. Definitorie pentru acest tip de alegeri este înfrângerea candidatului PSD în turul 2, în ciuda scorului bun din primul tur (1996, 2004, 2009). Altfel spus, în

societatea românească nu mai există - sau cel puţin nu până la proba contrarie - o majoritate electorală naturală capabilă să asigure victoria unui candidat al PSD într-o asemenea competiţie. Ultimele alegeri în care candidatul PSD, Ion Iliescu, a avut câştig de cauză împotriva celui anti-PSD au fost cele din 1992, un moment destul de îndepărtat în timp de anul 2014. Ultima victorie a unui candidat PSD, acelaşi Ion Iliescu, datează din anul 2000, când a înfruntat în turul 2 un candidat anti-sistem, respins de marea majoritate a electoratului. Alegerile prezidenţiale 2014 vor testa până la ultima rezistenţă teza restrângerii blocului electoral PSD sub pragul critic necesar victoriei în alegerile prezidenţiale. În acest sens, anumite elemente de context ale alegerilor prezidenţiale 2014 sunt favorabile candidatului PSD: un preşedinte în funcţie de dreapta şi intens impopular, o perioadă de criză economică în precedenta guvernare de dreapta, victoria USL în alegerile din anul 2012, evitarea izolării prin cooptarea de aliaţi (PC, UNPR şi PLR - partidul condus de Călin Popescu Tăriceanu) şi existenţa unor segmente importante ale media favorabile. Cu toate acestea, competiţia pentru preşedinţia României în anul 2014 se anunţă strânsă, cu şanse de ambele părţi.

Alegerile determină cine guvernează, dar - după cum sublinia Schumpeter - nu neapărat şi cum se guvernează. Relaţia specială dintre economic şi politic reiese, în primul rând, din interdependenţa tranziţiei economice şi a celei politice, care a inclus construcţia instituţiilor specifice unei democraţii de tip occidental, precum şi procesul de aderare a României la cele două structuri politice occidentale majore, NATO şi Uniunea Europeană. Finalul tranziţiei, respectiv încheierea transformărilor structurale din economie, a coincis cu aderarea României la cele două organizaţii interstatale. Puterea politică a avut un rol esenţial în transformările structurale prin care a trecut economia în perioada de tranziţie. Dat fiind că, în 1990, statul controla sau deţinea în proprietate economia, proiectul de trecere la economia de piaţă nu putea fi realizat decât prin intermediul statului.

Cu toate acestea, *strategia tranziţiei către economia de piaţă nu a fost formulată de puterea politică din România, ci de către Occident, prin instituţiile financiare internaţionale*. Documentele care sintetizează strategia tranziţiei nu sunt programele de guvernare ori alte documente politice, ci acordurile încheiate de guvernele succesive cu FMI şi Banca Mondială. Între 1990 şi 2014, România a încheiat 10 acorduri de tip *stand-by* cu FMI. Fiecare cabinet din cele care s-au succedat la Palatul Victoria a avut o relaţie, mai mult sau mai puţin

reuşită, cu instituţiile financiare internaţionale. Prezenţa Băncii Mondiale în România a fost mult mai diversificată, atât ca volum de finanţare, cât şi ca obiective ale proiectelor. În perioada de tranziţie, cele mai importante acorduri de finanţare ca ordin de mărime au vizat privatizarea sau lichidarea întreprinderilor de stat - PSAL 1 (1999) şi PSAL 2 (2002), ASAL (1997), FESAL (1996). În perioada post-tranziţie, Banca Mondială şi-a schimbat aria predilectă de intervenţie spre politicile sociale şi fiscal-bugetare, promovate prin intermediul aşa-numitelor împrumuturi pentru politici de dezvoltare. Acordurile cu FMI şi Banca Mondială au fost structurate conform „consensului de la Washington", pe trei componente cheie: stabilizare macro-economică, liberalizarea preţurilor şi privatizare. Alte puncte vizau politici monetare şi bugetare restrictive, cu scopul de a ţine sub control creşterea preţurilor, practicarea unor dobânzi real pozitive ridicate, deficite publice cât mai reduse, liberalizarea politicii de comerţ exterior şi convertibilitatea monedei naţionale. O anumită variaţie a politicilor economice urmate de guvernele din perioada tranziţiei a fost posibilă numai în măsura în care erau dispuse să rişte ruperea acordurilor cu FMI.

Dintre toate aceste politici, privatizarea a fost procesul-cheie în noua structurare a economiei care, ca forme şi rezultate, a variat în timp. Implicaţiile unora dintre privatizări nu sunt nici acum pe deplin conştientizate. *Aderarea României la UE nu ar fi fost posibilă fără privatizările strategice din domeniile bancar şi energetic, dintre anii 2001 şi 2006*. Totodată, respectivele privatizări au făcut parte şi din condiţionalităţile impuse de FMI prin acordurile *Stand-by* din 1999 şi 2001, precum şi din programele PSAL 1 şi 2, convenite cu Banca Mondială. Fără ducerea la bun sfârşit a acestor acorduri, Comisia Europeană nu ar fi acceptat încheierea negocierilor şi semnarea tratatului de aderare.

În mod evident, privatizările din perioada tranziţiei au marcat decisiv structura de proprietate din economie. Pentru a pune în lumină configuraţia actuală a acesteia, am colectat date despre cele mai importante 130 de companii de pe piaţa internă, după cifra de afaceri din anul fiscal 2009. Ca ordin de mărime, cifra de afaceri cumulată a acestor 130 de companii pe anul 2009 reprezintă echivalentul a 61,5% din PIB. Capitalul străin controlează 95 dintre aceste companii. Numai 10 din cele 130 companii de top după cifra de afaceri din 2009 au capital autohton în proporţie majoritară sau integrală. Prin deţinerea a 25 din cele 130 de companii de top, statul continuă să aibă un rol semnificativ în economia reală, îndeosebi în energie, industria extractivă şi

transportul feroviar. Capitalul străin predomină la nivelul înălţimilor de comandă ale economiei: cele mai mari şi importante companii din domenii strategice, precum bănci şi asigurări, energie, telecomunicaţii, siderurgie, industria prelucrătoare. Spre exemplu, dintre cele 30 de companii financiar-bancare din top 130, doar două sunt cu capital românesc: una se află proprietate publică (CEC Bank) şi alta în proprietate privată (Fondul Proprietatea). Marele beneficiar al privatizării celei mai importante şi profitabile părţi din fosta economie de stat a fost capitalul străin.

O analiză comparativă pe două loturi de disponibilitate – cele 95 de companii cu capital străin din cele 130 de top din economie şi primii 150 din „Top 500 capitalişti români" în anul 2010 (selectaţi din lista Forbes 500 pe 2010) – a relevat poziţionarea strategică, în domeniile cele mai importante şi profitabile ale economiei (bănci şi intermedieri financiare, energie, telecomunicaţii etc.), a capitalului străin şi poziţionarea periferică a capitalului autohton. Dacă sectorul financiar-bancar, cel energetic şi producţia industrială de mare volum sunt deţinute de capitalul străin, cele mai importante pieţe pentru capitalul autohton sunt reprezentate de sectorul imobiliar, comerţ, construcţii şi turism. Pe lângă faptul că acestea sunt mult mai expuse şocurilor economice, succesul în afaceri pe aceste pieţe este puternic influenţat de deciziile politice, fie că vorbim de restituirea proprietăţilor - în cazul imobiliarelor, fie de contracte publice pentru construcţii sau de reglementare - în domeniul comerţului şi turismului.

Capitalul străin din România s-a grupat sub forma unor organizaţii de reprezentare şi susţinere a intereselor sale economice în faţa decidenţilor politici. În centrul acestei reţele organizaţionale se află - la fel ca în economie - capitalul financiar-bancar, reprezentat de cele mai mari bănci de pe piaţă, BCR-Erste Bank şi BRD, secondat de cel din domeniul energetic. Spre exemplu, preşedinţia Consiliului Investitorilor Străini (CIS), una dintre aceste organizaţii, a revenit directorului general al OMV-Petrom, compania cu cei mai mulţi angajaţi din România şi cu cea mai mare cifră de afaceri dintre cele non-bancare. Având în vedere contactele sociale dintre directorii companiilor cu capital străin, stabilite în cadrul acestor organizaţii, putem vorbi de existenţa unei comunităţi corporative în România.

Funcţionarea post-tranziţie a economiei României nu mai este una specifică unei economii naţionale, ci uneia liberalizată şi integrată în economia mondială, îndeosebi în spaţiul economic european. Deficitul extern structural din perioada

tranziţiei a fost depăşit, însă cu preţul trecerii la un model economic bazat pe un consum susţinut mai ales prin îndatorare. Între 2005 şi 2008, câtă vreme fluxurile de capital străin către România erau menţinute, creşterea economică pe bază de consum s-a putut conserva. Vestul Europei exporta capital şi bunuri de larg consum către România şi, în schimb, importa forţă de muncă, subansamble şi componente pentru produsele finite, precum şi unele materii prime. Poziţia economică a României în cadrul economiei europene este una periferică. Întreruperea fluxului de capital dinspre Europa de Vest a arătat cât de fragilă era creşterea economică. La 20 de ani de la începerea tranziţiei, România s-a confruntat cu o situaţie de criză potenţială a balanţei de plăţi externe, pe care nu o putea susţine din resurse proprii, fiind nevoită să ceară sprijinul instituţiilor financiare internaţionale.

Începând cu 2009 şi cel puţin până în 2015, direcţiile strategice ale politicilor guvernelor României, indiferent de culoarea politică, rezultă din prevederile acordurilor cu FMI, Comisia Europeană şi Banca Mondială. Programele de asistenţă internaţională nu şi-au propus relansarea economiei şi creşterea numărului de locuri de muncă. În schimb, şi-au propus realizarea unei aşa-numite consolidări fiscale, nume de cod pentru politicile de austeritate. Un al doilea obiectiv major pare a fi realizarea unei breşe decisive în acea zonă din axa economiei, cu caracter de monopol, aflată încă majoritar în proprietate de stat şi în care capitalul străin încă nu a pătruns: producţia şi transportul de energie şi gaze naturale, transporturile aeriene şi feroviare. Iniţial, consolidarea fiscală a constat în tăieri de cheltuieli salariale şi sociale, precum şi creşteri de impozite, pentru ca ulterior să fie efectuate tăieri şi de la investiţii. În condiţiile incapacităţii sectorului bancar şi al celui privat de a finanţa investiţiile necesare în economia reală, politicile de austeritate au condus la o lipsă cronică de investiţii în economie. Efectele acestor politici au fost similare cu cele din restul Uniunii Europene: creştere economică firavă, îngheţarea sau scăderea, în termeni reali, a puterii de cumpărare a populaţiei şi o criză persistentă a locurilor de muncă. Principalii beneficiari ai creşterii economice provin din zona monopolistă a marilor întreprinderi private, cu capital străin, aflate pe axa de comandă a economiei sau în sectorul industrial de export, care de altfel concentrează şi cea mai mare parte a profiturilor. Cei care au suportat costurile economice şi sociale ale politicilor de austeritate au fost populaţia şi întreprinzătorii autohtoni.

Profilul social al celor care ocupă poziţii de decizie la vârf - în aparatului de stat, la nivel central şi local, precum şi în partidele politice - a urmat, în dinamica sa, cursul schimbărilor din restul societăţii româneşti. *În compoziţia socială a guvernelor ce s-au succedat în cei 20 de ani se pot identifica trei etape distincte.* În prima etapă, cea de până în 1997, peste jumătate dintre miniştri au fost tehnocraţi şi cadre universitare. A doua etapă debutează cu instalarea guvernului Ciorbea, în care politicienii de profesie formează cea mai numeroasă categorie. Începând de atunci, militarii de profesie, activi, care până atunci girau Apărarea şi, uneori, Internele, nu se mai regăsesc în componenţa cabinetului. În guvernele Radu Vasile şi Isărescu, politicienii de profesie reprezentau circa două treimi. După instalarea guvernului Năstase la finele anului 2000, se trece la a treia etapă. În guvern intră atât oameni de afaceri, care nu au mai deţinut anterior vreo demnitate publică, aleasă sau numită, dar şi politicieni care sunt în acelaşi timp şi oameni de afaceri.[416] *După 2004, cei mai mulţi dintre miniştri sunt fie politicieni care sunt şi oameni de afaceri, fie doar oameni de afaceri.* Spre exemplu, medicii care până atunci girau portofoliul Sănătăţii şi oamenii de cultură de la ministerul de resort nu mai reuşesc să acceadă în guvern. La nivelul anului 2010, peste jumătate dintre miniştri aveau interese de afaceri.

Compoziţia socială a preşedinţilor consiliilor judeţene, aleşi prin vot direct în iunie 2008, este similară cu cea a miniştrilor. *Majoritatea, respectiv 27 din cei 42 de conducători ai administraţiilor locale aveau interese de afaceri.* În acelaşi timp, prin procesul de descentralizare, preşedinţii de consilii judeţene, în principal, şi primarii, în secundar, controlează în jur de 50% din cheltuielile publice de capital, de circa 3 ori mai mult decât guvernul de la Bucureşti (exceptând CNADNR) şi o cotă cu circa 10% mai mare din fondul general de salarii din sectorul public. Atribuţiile pe linie de stat cresc în paralel cu cele pe linie de partid. Jumătate dintre preşedinţii de judeţe erau şi preşedinţi de filiale de partid. În alte aproape 10 judeţe, în care preşedinţii CJ şi primarii de reşedinţă de judeţ proveneau din acelaşi partid, şefia filialei revenea acestora din urmă. Dacă în anii '90 şi până prin 2004, politica de la centru influenţa decisiv pe cea din teritoriu, după 2005 se remarcă o tendinţă în sens opus. Alegerile locale din 2008 au adus la urne circa 1,8 milioane de alegători în plus faţă de cele parlamentare din toamna aceluiaşi an. În acelaşi timp, primarii au avut un rol important în alegerile parlamentare. La alegerile parlamentare din 2008, între

[416] Asupra termenului de om de afaceri, a se vedea nota 413 din capitolul anterior.

58% şi 78% dintre parlamentarii celor 4 partide intrate în parlament au fost aleşi în colegii în care majoritatea cetăţenilor de pe listele electorale provin din localităţi în care primarul este din acelaşi partid cu parlamentarul ales.

În organizarea principalelor 3 partide - PDL, PSD şi PNL - sunt observabile două tendinţe: *întărirea „teritoriului" faţă de conducerile centrale* şi *oligarhizarea internă*. Conform statutelor, structurile de partid urmează aparent modelul partidelor de masă. Congresul partidului reuneşte delegaţii organizaţiilor teritoriale, cu rol de reprezentare a tuturor membrilor de partid. Din votul delegaţilor derivă celelalte 3 foruri succesive spre vârful piramidei de partid, plus preşedintele. Prin modificări statutare de la mijlocul anilor 2000, a apărut un nou for de conducere, plasat între comitetul central şi biroul politic, dominat numeric de membrii de drept, preşedinţi ai filialelor teritoriale. Componenţa acestui for de conducere este, astfel, ruptă de votul delegaţilor la Congres. Acest for a dobândit competenţe decizionale sporite care sunt comparabile, de cele mai multe ori chiar mai extinse, decât cele ale biroului politic. În plus, preşedinţii de organizaţii domină numeric şi în birourile politice. La finele anului 2010, în BPN al PSD, 11 din cei 16 membri aleşi de congres, vicepreşedinţii şi secretarul general deţineau şi preşedinţia unor filiale. În cazul PDL, 10 din cei 16 vicepreşedinţi erau şi la conducerea unor organizaţii teritoriale; în total, 19 din 43 de membri ai BPN conduc filiale judeţene. La PNL, 9 din 14 vicepreşedinţi ocupau şi funcţia de preşedinte judeţean; pe total, 23 din cei 43 de membri ai BPN erau şi lideri locali. Modalitatea de funcţionare a partidelor este surprinsă prin două elemente: finanţarea şi numărul de membri. În 2009, cea mai mare parte a finanţării partidelor, până la circa două treimi, provenea - conform declaraţiilor financiare oficiale - din donaţii. PSD este singurul partid la care cotizaţiile sunt relativ apropiate de donaţii. Având în vedere cuantumul cotizaţiilor pe acelaşi an, cel mai probabil niciun partid nu are mai mult de 100.000 de membri cotizanţi, ceea ce înseamnă circa 2.000-2.500 de membri pe judeţ. La nivelul conducerii centrale - reprezentată de birourile politice sub diverse denumiri ale principalelor trei partide, PDL, PSD şi PNL -, compoziţia socială este similară celei din guvern şi din conducerea administraţiilor locale. Circa două treimi din conducerea fiecăruia dintre aceste partide este reprezentată de politicieni care au şi interese de afaceri.

Având în vedere toate elementele de mai sus - importanţa liderilor de filiale în deciziile majore, dependenţa de finanţare din afara partidului prin donaţii, numărul scăzut de membri şi prezenţa disproporţionată a persoanelor cu

interese de afaceri în conducerile centrale - ajungem la concluzia că *partidele româneşti sunt partide de cadre*.

Conducerile partidelor de cadre manifestă interes permanent pentru atragerea de noi membri şi, mai ales, de finanţatori. Pe de altă parte, deciziile asupra problemelor cu miză reală le păstrează pentru sine, nefiind dispuse să le supună dezbaterii cu membrii partidului şi cu finanţatorii. O altă caracteristică notorie a politicienilor este că nu-şi respecta angajamentele. Ca atare, unii reprezentanţi ai mediului de afaceri au înţeles că singura cale de a se asigura că şi interesele lor vor fi promovate de partid este de a se implica direct, intrând în viaţa politică. Procesul de înlocuire a oligarhiei de partid s-a desfăşurat destul de rapid. Partea sa cea mai importantă a avut loc în cursul a doar două legislaturi: 2000-2004 şi 2004-2008. O condiţie favorizantă a procesului a fost dată de golirea partidelor de membri. Partidele au atras în cel mai înalt grad neîncrederea populaţiei, drept consecinţă a contradicţiei dintre speranţele votate de români, îndeosebi în 1990 şi 1996, şi rezultatele guvernărilor tranziţiei. Ca atare, baza de recrutare a cadrelor politice s-a îngustat şi a scăzut calitativ. În plus, mai puţini membri înseamnă şi un prag mai uşor de atins în constituirea unor minorităţi organizate, de preluare a controlului asupra conducerii partidelor - mai întâi la nivel local, apoi prin sistemul de vot prin delegaţi, la nivel judeţean şi, în final, central. Factorul cel mai important rămâne descentralizarea financiară. *Schimbarea în mecanismul distribuţiei resurselor financiare pe linie de stat atrage cu sine, mai devreme sau mai târziu, şi modificări în funcţionarea puterii pe linie de partid.*

Spre finele anilor 2000, sunt observabile mai multe semne exterioare ale acestui proces. În interiorul partidelor apare un for de conducere cu drept de decizie superior biroului politic, dominat numeric de preşedinţii organizaţiilor judeţene. Aspect critic, aceştia au calitatea de membri de drept, ceea ce trimite şi mai departe în zona ficţiunii prezumţia controlului democratic al membrilor de partid, exercitat prin congrese. Comitetul Executiv (CEx) al PSD este cel mai cunoscut, dar nu singurul, dintre aceste foruri de conducere. Controlul asupra candidaturilor reprezintă un alt semn exterior. Indiferent de natura alegerilor, locale sau parlamentare, acesta se mută decisiv de la conducerea centrală spre cea din teritoriu, centrul păstrând cel mult o viză formală. Efectele descentralizării financiare se resimt la nivelul electoratului. Dacă autorităţile locale controlează cea mai mare parte a cheltuielilor de capital, atunci partidele devin interesante în primul rând de controlul a cât mai multor primării, în special de municipii mari, şi de preşedinţii de consilii judeţene. În aceste condiţii, efortul de

mobilizare a electoratului la alegerile locale devansează oricare alt tip de alegeri, mai puţin cele prezidenţiale.

După cum este şi firesc, experienţa politică românească în privinţa organizării şi funcţionării partidelor politice nu prezintă elemente de noutate. În timp, practica vieţii politice occidentale a încorporat o serie de ajustări de natură structurală, menite a preveni reapariţia fenomenelor de oligarhizare şi golire aproape completă de proces democratic a mecanismelor decizionale de partid, specifice secolului al XIX-lea. Principalele reforme în acest sens din SUA şi Europa Occidentală au constat în introducerea obligatorie a mecanismului de alegeri preliminare, desfăşurate sub controlul autorităţilor publice, şi finanţarea substanţială din fonduri publice a partidelor politice, în paralel cu o legislaţie strict aplicată în ce priveşte cheltuielile de campanie. În practică, respectivele măsuri au dovedit a fi eficiente cel puţin în privinţa dispariţiei practicilor clientelare de secol al XIX-lea. Până la introducerea unor măsuri similare de reformă şi în România, partidele politice au toate şansele să funcţioneze şi în secolul al XXI-lea după un model organizaţional de secol al XIX-lea.

Dacă participarea reprezentaţilor capitalului autohton la luarea deciziilor strategice privitoare la distribuţia resurselor în economia şi societatea românească este dată de prezenţa acestora în conducerea aparatului de stat şi a partidelor, rămâne de văzut cum sunt acomodate interesele capitalului străin.

Relaţia dintre capitalul străin şi decidenţii din vârful statului român este sintetizată prin rolul deţinut de ambele părţi, împreună cu oficiali ai instituţiilor financiare internaţionale şi ai statelor occidentale, în elaborarea unor decizii de maximă importanţă. Gestionarea situaţiei economice în contextul crizei economice izbucnite în SUA şi vestul continentului în septembrie 2008 reprezintă un asemenea moment. În cazul României, principalul instrument de intervenţie a fost reprezentat de încheierea unui acord de asistenţă financiară cu instituţiile financiare internaţionale şi Comisia Europeană în primăvara anului 2009, sub egida „Iniţiativei de coordonare a sectorului bancar european". Studiul de caz privind derularea procesului decizional a pus în lumină faptul că iniţiativa nu a aparţinut autorităţilor române, principalii parteneri fiind instituţiile financiare internaţionale şi grupurile bancare prezente pe piaţa românească. Autorităţile de Bucureşti au avut, în schimb, decizia asupra distribuţiei costurilor economice şi sociale ale politicilor de austeritate. Acestea aveau să fie suportate de către grupurile şi categoriile sociale cele mai îndepărtate de stratul social din care fac parte elitele politice.

La mai bine de 25 de ani de la Revoluţia din 1989, *structura puterii politice poate fi descrisă sub forma unui bloc de putere, care aliniază două grupuri divergente - uneori aflate în conflict, alteori în cooperare -, dar care sunt unite prin exerciţiul guvernării şi impunerea propriilor interese, chiar şi în pofida rezistenţei altor grupuri sociale. Prima componentă a blocului de putere, elita politică, este formată preponderent din reprezentanţii capitalului autohton şi din politicieni care sunt, în acelaşi timp, şi oameni de afaceri.* Accesul la această componentă a blocului de putere variază în funcţie de care dintre cele patru blocuri electorale reuşesc, prin alegeri, să ajungă să domine executivul, atât în zona guvernului, cât şi în zona preşedintelui republicii. *Capitalul străin reprezintă a doua componentă.* Cu toate că nu participă în mod direct la exerciţiul puterii, interesele capitalului străin sunt acomodate în privinţa deciziilor majore - aşa cum a fost acordul cu FMI din 2009 -, dar şi în ceea ce priveşte interesele strategice ale acestuia: legislaţia fiscală, a muncii, a concurenţei, a protecţiei consumatorului etc.

Explicaţia prezenţei reprezentanţilor capitalului autohton în elita politică rezidă în preponderenţa capitalului străin în zona cea mai profitabilă a economiei. Decât să influenţeze deciziile politice în acelaşi mod precum capitalul străin, faţă de care se află în inferioritate de resurse financiare şi de sprijin la nivelul instituţiilor internaţionale, capitalul autohton a ales mai degrabă calea implicării directe în politică, preluând controlul asupra partidelor politice din mâinile politicienilor de profesie şi ale tehnocraţilor. Controlul asupra aparatului de stat a oferit capitalului autohton un acces necesar şi suficient la resurse economice, astfel încât să menţină o poziţie de putere faţă de capitalul străin şi o poziţie superioară de status faţă de restul straturilor sociale.

În ultimele două decenii, structura de putere a cunoscut schimbări substanţiale. La începutul anilor ’90, cei mai numeroşi în compoziţia elitei politice au fost tehnocraţii, al căror loc a fost preluat, mai apoi, de politicienii de profesie. În jurul anului 2000, reprezentanţi ai capitalului autohton au ales calea implicării directe în politică şi au început să preia din mâinile politicienilor de profesie controlul asupra partidelor politice. Aceasta este principala schimbare din punct de vedere sociologic în structura de putere în ultimii 20 de ani. Rezultatul este că, spre deosebire de democraţiile consolidate, nu avem un grup de politicieni de profesie care să predomine în conducerea statului şi care, astfel, să fie direct interesaţi de păstrarea unei relative autonomii a acestuia în raport cu alte centre de putere sau grupuri care doresc să influenţeze statul. Modelul teoretic de mai sus descrie mecanismul de funcţionare a puterii politice

şi mai puţin latura instituţională a acesteia. Ca orice model teoretic, aproximează realitatea şi necesită dezvoltări ulterioare.

Consecinţele sistemice ale mecanismului de funcţionare a puterii politice în România se regăsesc, în opinia noastră, pe cel puţin trei componente. Prima vizează *rolul incontestabil al statului în stabilirea direcţiilor în procesul de dezvoltare*. Acesta apare şi mai pregnant dacă avem în vedere dezideratul istoric al reducerii decalajelor de dezvoltare faţă de vestul continentului, prezent încă de la constituirea statului modern român. În condiţiile în care reprezentanţi ai capitalului autohton controlează, la nivel local şi central, cheltuielile de capital, acestea nu pot susţine atât investiţiile pentru dezvoltare - fie ele în energie, infrastructura fizică sau socială ori în capitalul uman - şi, *în acelaşi timp*, să ofere resursele economice de care capitalul autohton are nevoie pentru menţinerea poziţiei sale în raport cu capitalul străin şi restul societăţii. Efectul structural constă în blocarea societăţii româneşti în subdezvoltare şi într-o poziţionare periferică în cadrul spaţiului economic european.

A doua consecinţă se manifestă printr-o presiune pentru *menţinerea - şi chiar întărirea - unor mecanisme de recrutare şi promovare pe scara socială a indivizilor corespunzătoare modelului de funcţionare a puterii politice*. Mecanismele în cauză se regăsesc la nivelul diverselor instituţii sociale care determină accentuarea stratificării sociale şi diferenţierile în şansele de viaţă ale indivizilor. Spre exemplu, accesul inegal prin subfinanţare cronică la marile sisteme de servicii publice - învăţământ, sănătate, asigurări sociale -, modifică semnificativ şansele de viaţă şi induc anumite tendinţe în reproducerea poziţiei sociale de la o generaţie la alta. (Semi)privatizarea acestor sisteme ar întări şi mai mult acest proces.

A treia componentă este vizibilă sub forma unui *declin al vieţii democratice*, atât la nivelul funcţionării instituţiilor statului de drept, cât mai ales în ceea ce priveşte încrederea cetăţenilor faţă de acestea. În această privinţă, experienţa românească nu prezintă, bineînţeles, un caracter de noutate. Procesul democratic nu este nici ireversibil, nici garantat de legi sociale imuabile. Conceptul de post-democraţie[417], introdus de Colin Crouch, descrie parcursul

[417] Colin Crouch, *Post-Democracy* (Cambridge: Polity Press, 2004). Crouch consideră că traseul istoric al democraţiei este cel mai vizibil în Marea Britanie, SUA şi vestul Europei şi străbate secolul al XX-lea. Punctul de maximă extindere a democraţiei se află în perioada anilor 1930 în SUA şi ţările scandinave, respectiv imediat după al doilea război mondial - în vestul Europei. Intrarea în declin a democraţiei survine prin (contra)revoluţia Reagan-Thatcher.

democraţiei în societăţile moderne sub forma unei parabole. La începutul secolului al XX-lea, declinul democratic împinge societăţile spre o stare similară cu cele de final de secol al XIX-lea, marcate de puternice inegalităţi economice şi sociale, în care politica este apanajul unui cerc închis de elite. Alegerile sunt din ce în ce mai mult golite de conţinut, reprezentând doar o instituţie formală în desemnarea elitelor statului. Luate împreună, cele trei consecinţe ale funcţionării puterii politice la mijlocul celui de al doilea deceniu al secolului al XXI-lea pun sub semnul întrebării viabilitatea pe termen lung a statului român, a României ca proiect de ţară.

După cum amintea William Domhoff, specialiştii în ştiinţe sociale pot descrie configuraţia din prezent a structurii de putere şi pot analiza tendinţele acesteia. Conflictele şi crizele pot apărea în viitor, dar previziuni asupra acestora sunt dificil de făcut, fiind adesea eronate.[418] În cele din urmă, istoria rămâne o carte deschisă, fără legi deterministe într-un sens sau altul.

[418] William G. Domhoff, *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*, ed 6. (New York: McGraw-Hill, 2010), p. 235.

Anexa 1: hărţi electorale
(fig. 2.7-2.26, fig. 3.1)

Fig. 2.7 Votul pentru alegerea Senatului - 1992

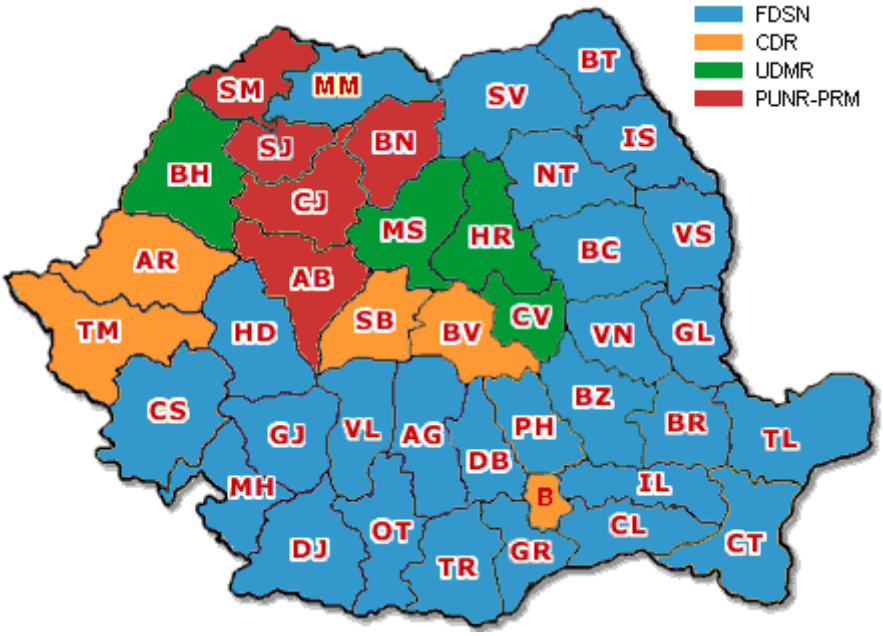

Fig. 2.8 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 1992

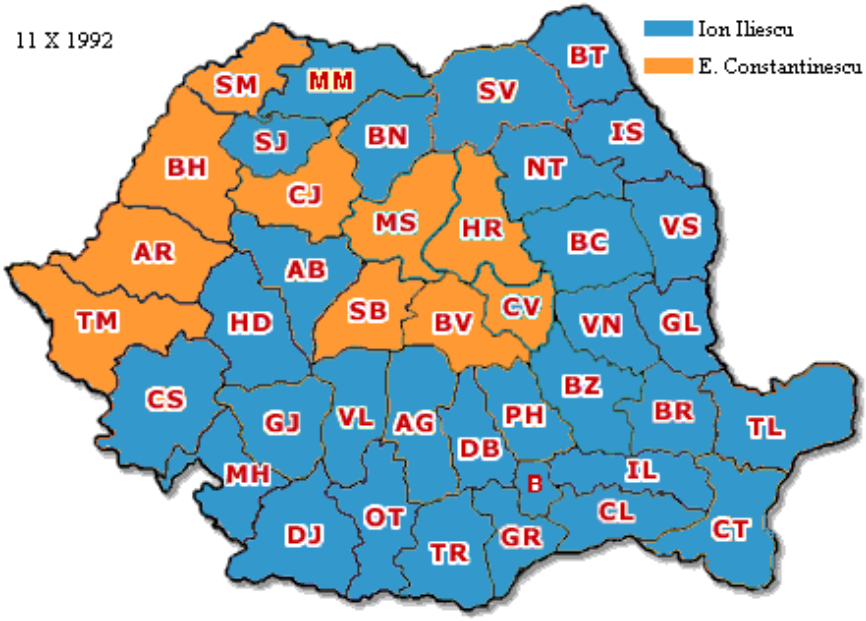

Fig. 2.9 Votul pentru alegerea Senatului - 1996

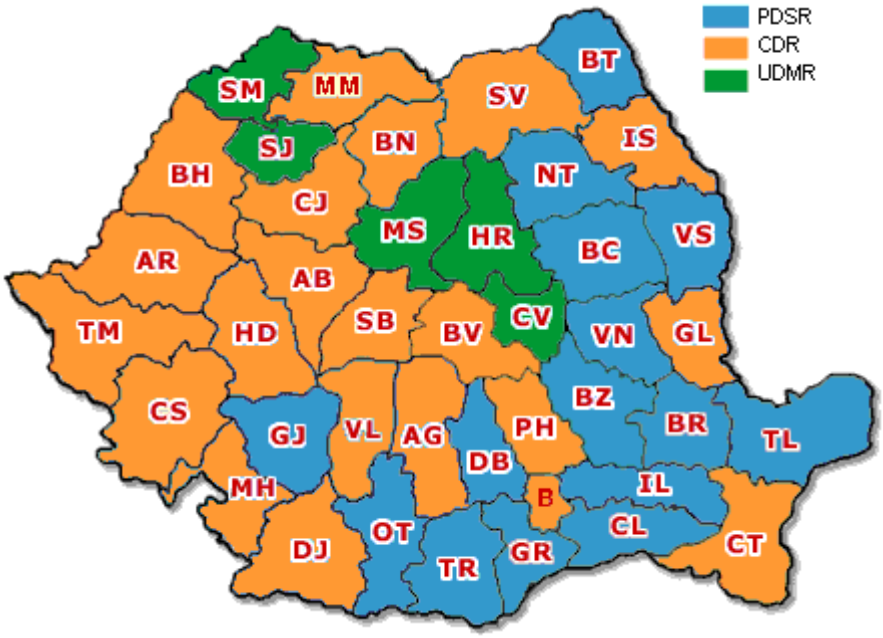

Fig. 2.10 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 1996

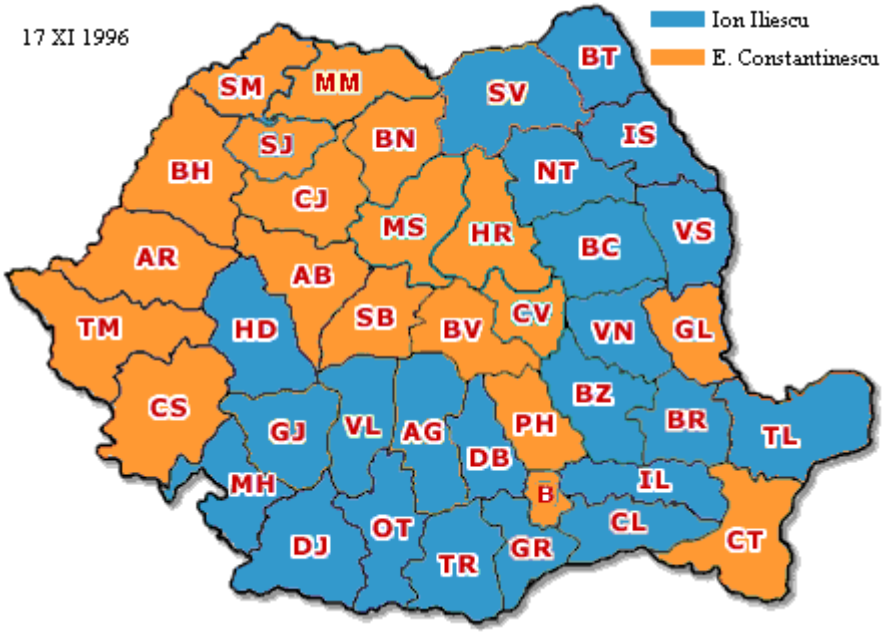

Fig. 2.11 Votul pentru alegerea Senatului - 2000

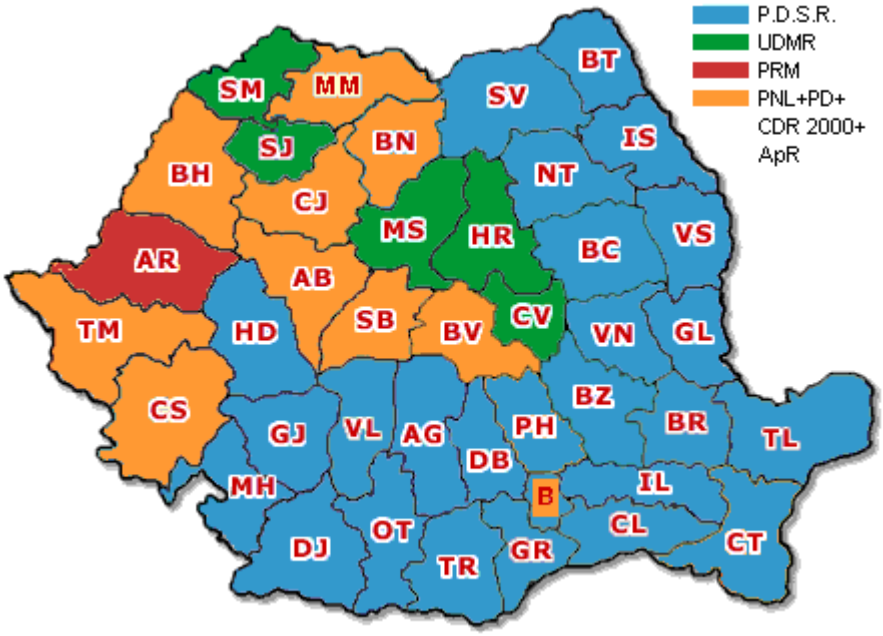

Fig. 2.12 Alegerea preşedintelui României, turul 1 - 2000

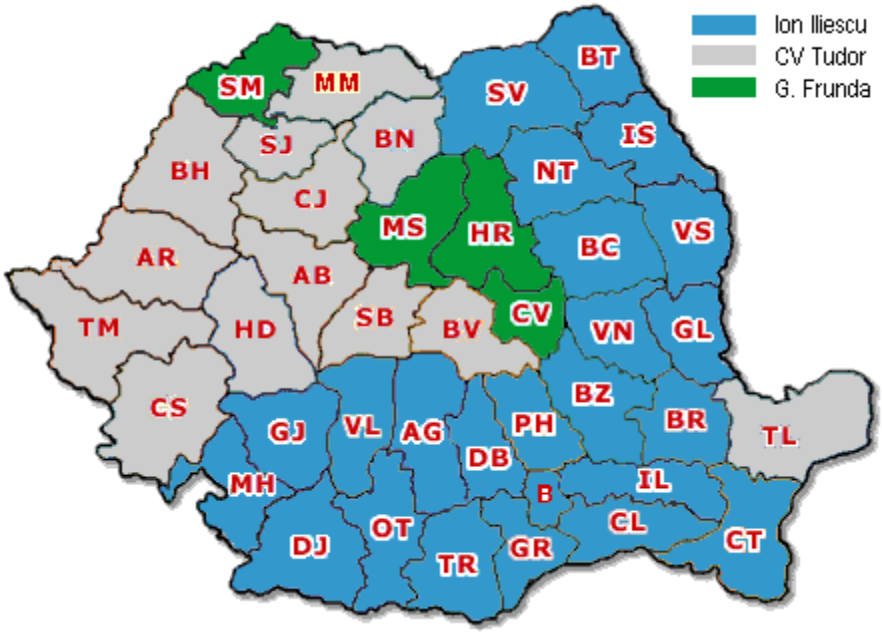

Fig. 2.13 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2000

Fig. 2.14 Votul pentru alegerea Senatului - 2004

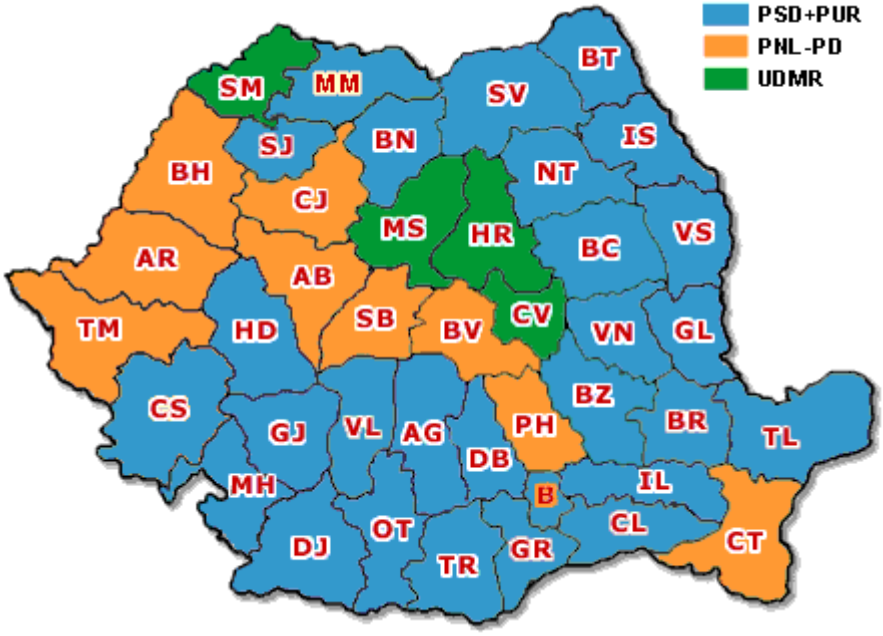

Fig. 2.15 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2004

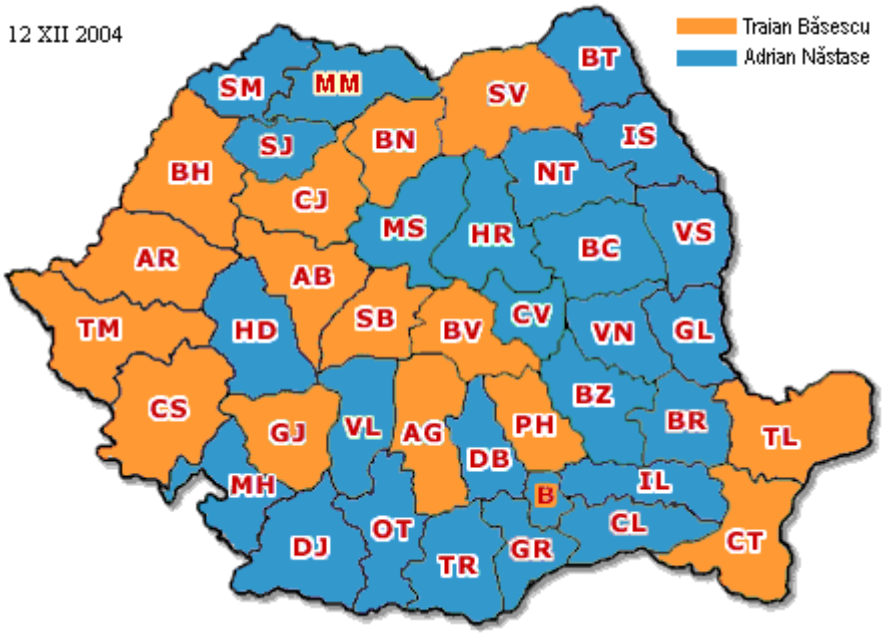

Fig. 2.16 Votul pentru Parlamentul European - 2007

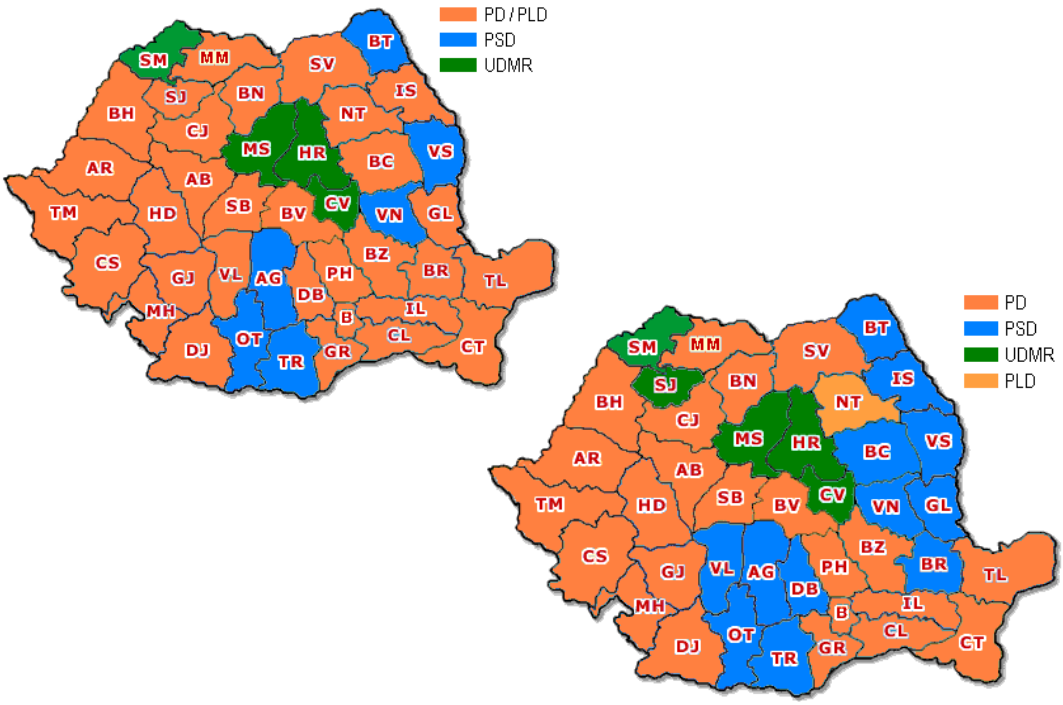

Fig. 2.17 Votul pentru alegerea preşedinţilor CJ alegeri locale 2008

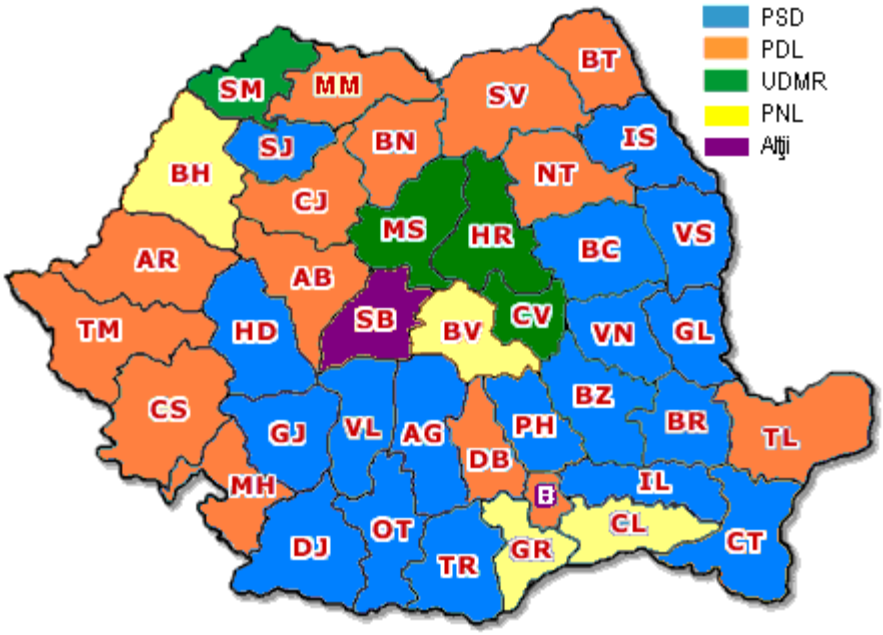

Fig. 2.18 Votul pentru alegerea Senatului - 2008

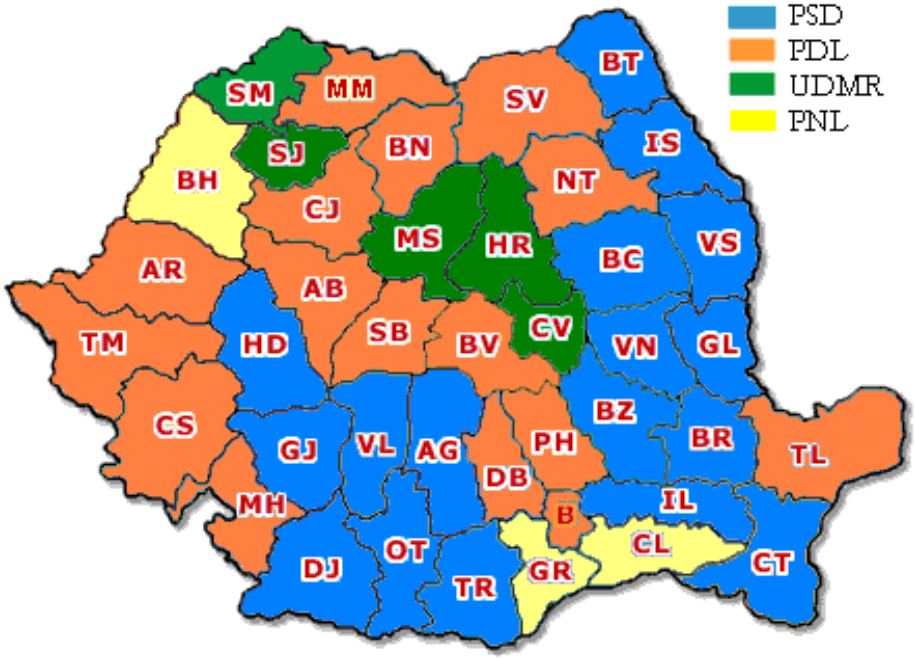

Fig. 2.19 Votul pentru Parlamentul European - 2009

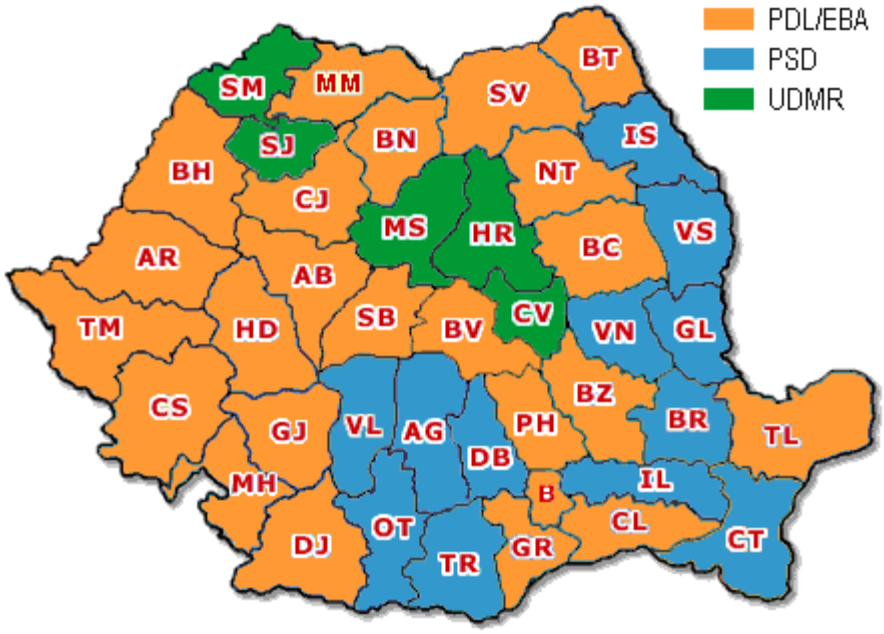

Fig. 2.20 Alegerea preşedintelui României, turul 1 - 2009

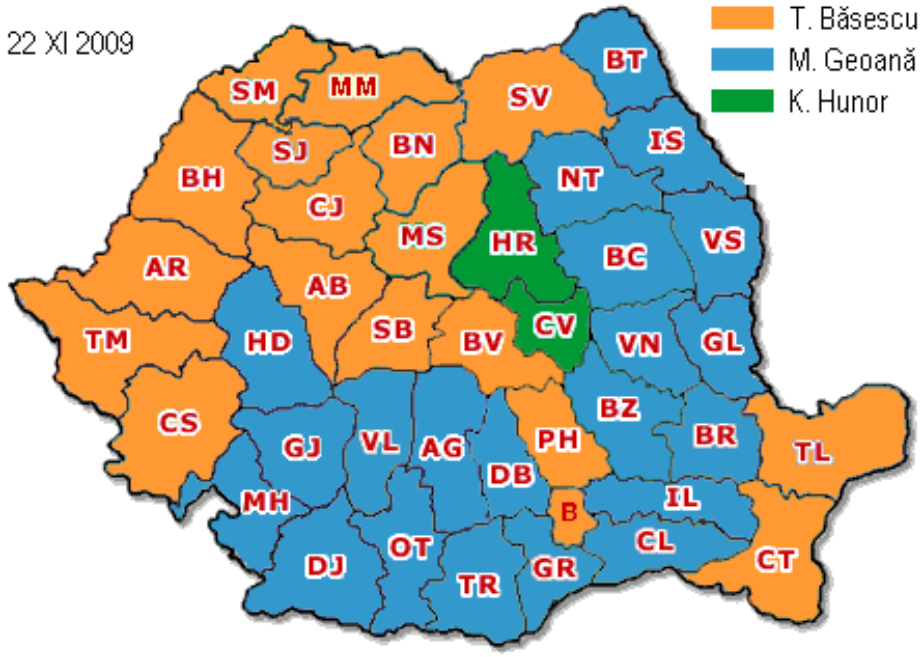

Fig. 2.21 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2009

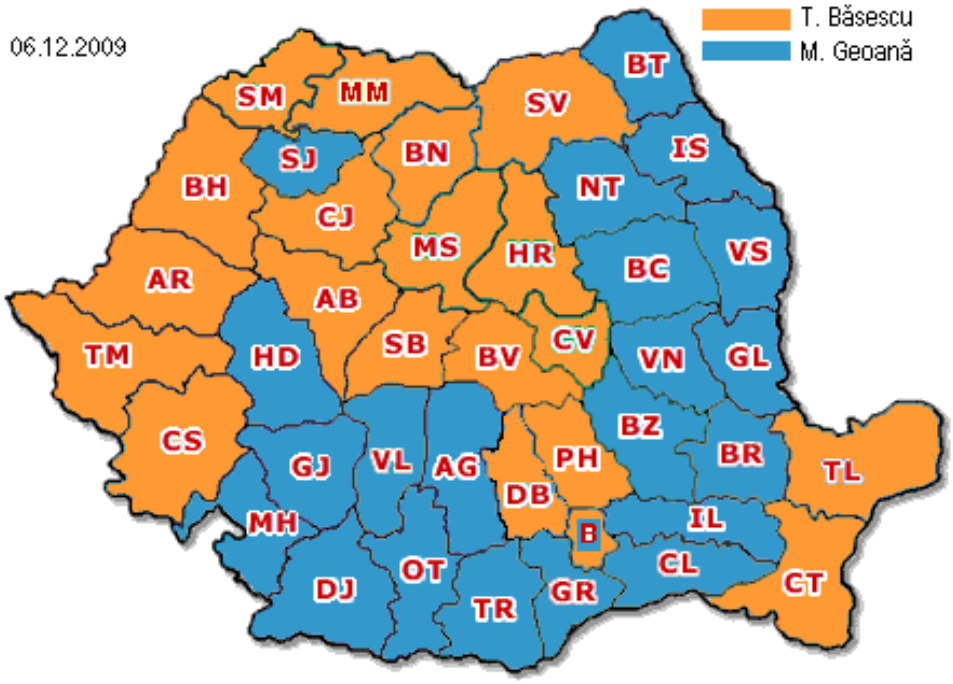

Fig. 2.22 Votul pentru alegerea preşedinţilor CJ - 2012

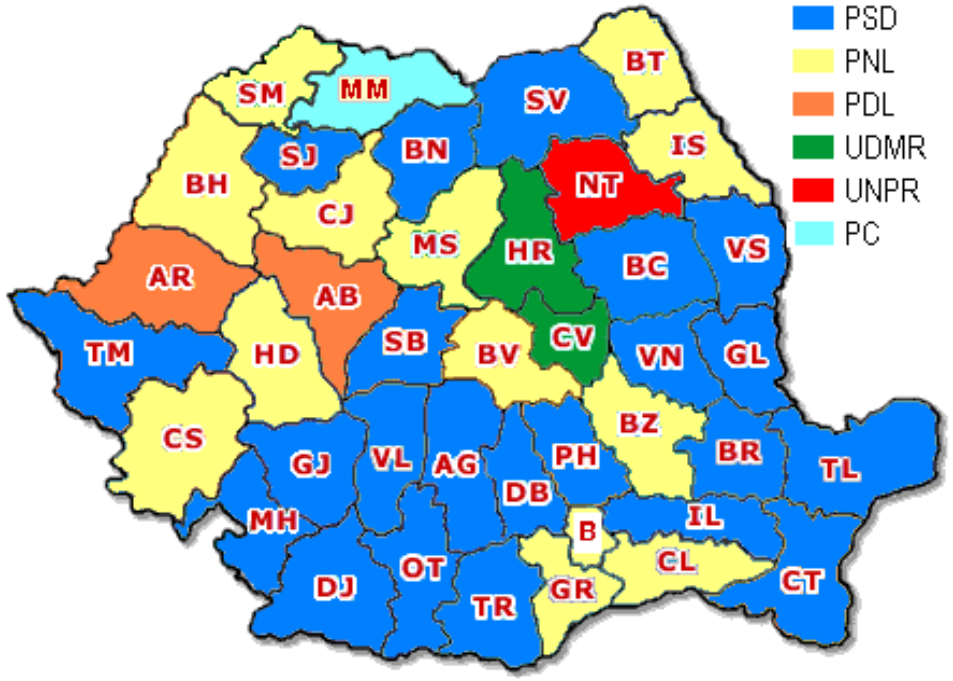

Fig. 2.23 Votul pentru alegerea Primarilor municipiilor reşedinţă de judeţ - 2012

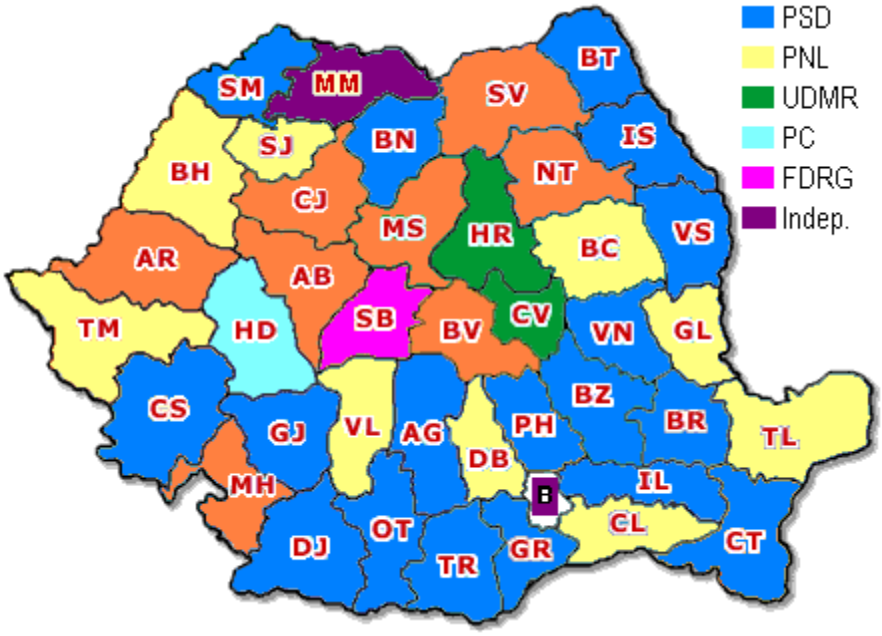

Fig. 2.24 Votul pentru alegerea Senatului - 2012

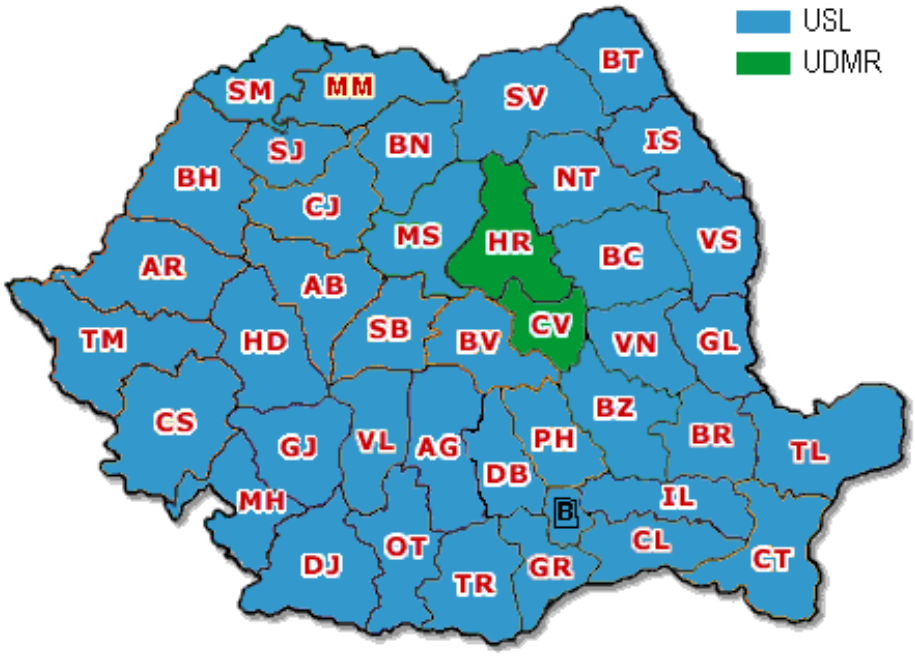

Fig. 2.25 Votul pentru alegerea Senatului - 2012 (poziţia secundă)

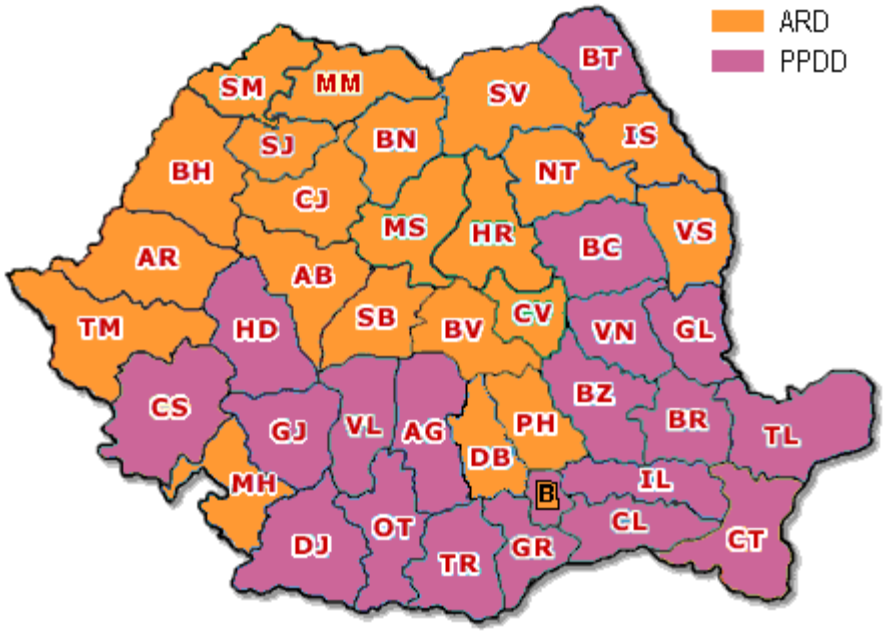

Fig. 2.26 Votul pentru Parlamentul European - 2014

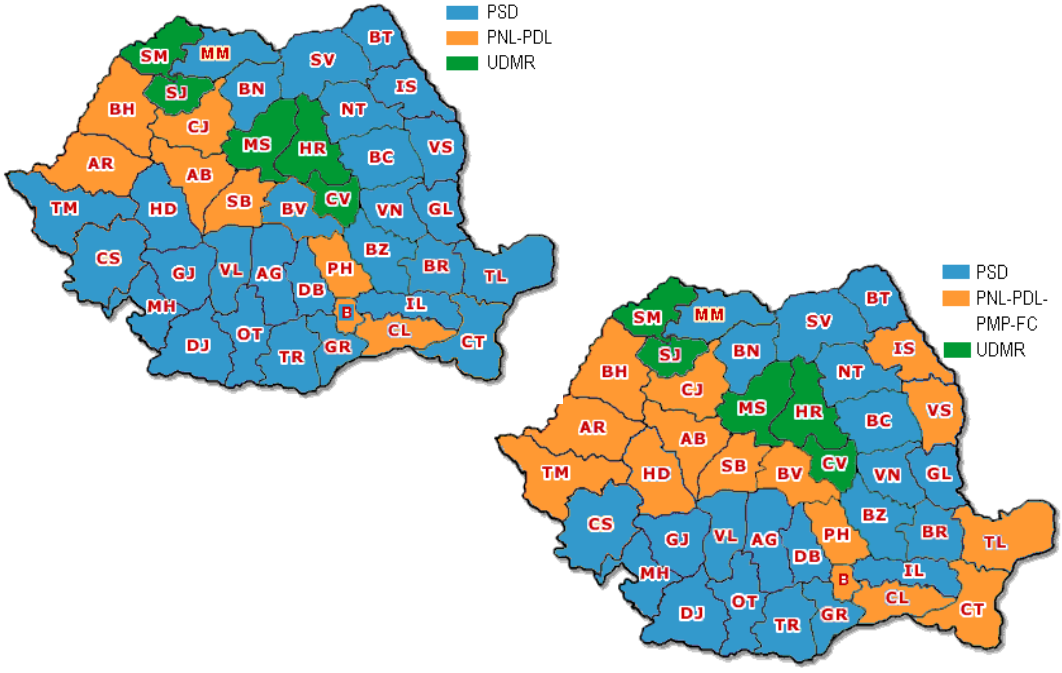

Fig. 3.1 Comunitatea corporativă a capitalului străin în România - 2010

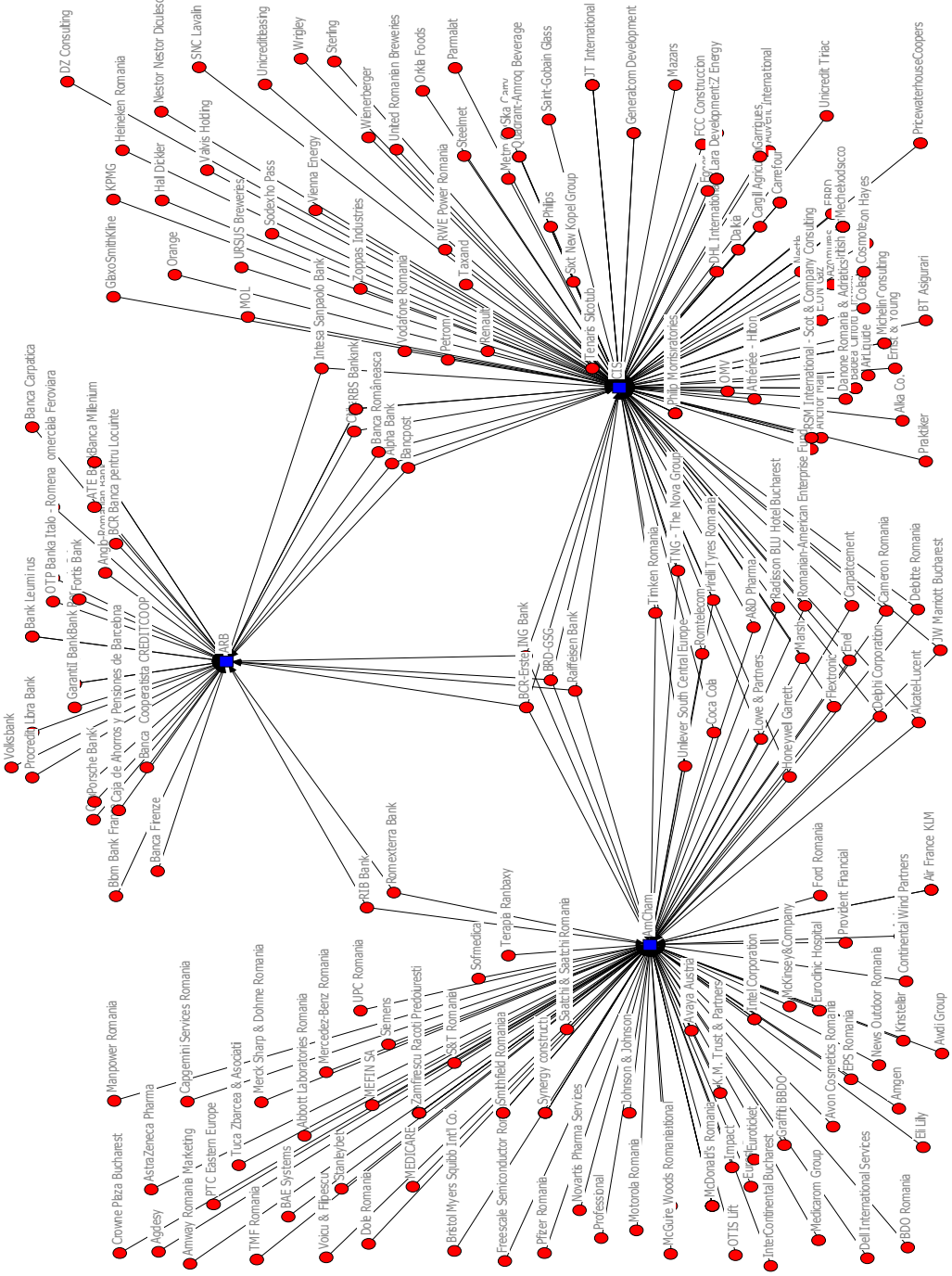

Lista tabelelor

Tabel 2.1 Avansul noţional în alegeri generale – Marea Britanie 1945-2010 50
Tabel 2.2 Alegerile parlamentare - Adunarea Deputaţilor (1990) 68
Tabel 2.3 Alegerile parlamentare - Senat (1990) 68
Tabel 2.4 Alegerile prezidenţiale (1990) 69
Tabel 2.5 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (1992) 77
Tabel 2.6 Alegerile parlamentare - Senat (1992) 77
Tabel 2.7 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaţilor - 1992) 79
Tabel 2.8 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 1992) 80
Tabel 2.9 Alegerile prezidenţiale (1992) 82
Tabel 2.10 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (1996) 85
Tabel 2.11 Alegerile parlamentare - Senat (1996) 85
Tabel 2.12 Votul pe regiuni istorice (Camera Deputaţilor - 1996) 88
Tabel 2.13 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 1996) 88
Tabel 2.14 Alegerile prezidenţiale (1996) 90
Tabel 2.15 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2000) 94
Tabel 2.16 Alegerile parlamentare - Senat (2000) 95
Tabel 2.17 Votul pe provincii istorice (Camera Deputaţilor - 2000) 98
Tabel 2.18 Votul după mediul de rezidenţă (Camera Deputaţilor - 2000) 98
Tabel 2.19 Alegerile prezidenţiale (2000) 100
Tabel 2.20 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2004) 104
Tabel 2.21 Alegerile parlamentare - Senat (2004) 105
Tabel 2.22 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2004) 107
Tabel 2.23 Votul pe medii de rezidenţă (Camera Deputaţilor, 2004) 107
Tabel 2.24 Alegerile prezidenţiale (2004) 110
Tabel 2.25 Alegerile europarlamentare (2007) 120
Tabel 2.26 Alegerile locale (2008) 122
Tabel 2.27 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2008) 124
Tabel 2.28 Alegerile parlamentare - Senat (2008) 124
Tabel 2.29 Procesul de distribuire a mandatelor (2008) 125
Tabel 2.30 Majoritatea relativă în colegii (2008) 126
Tabel 2.31 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2008) 127
Tabel 2.32 Votul pe medii de rezidenţă (Cam. Deputaţilor, 2008) 128
Tabel 2.33 Alegerile europarlamentare - 2009 132
Tabel 2.34 Alegerile prezidenţiale (2009) 133
Tabel 2.35 Voturi valabil exprimate în secţiile speciale din afara ţării 140
Tabel 2.36 Alegerile locale (2012) 146
Tabel 2.37 Alegerile parlamentare - Camera Deputaţilor (2012) 151
Tabel 2.38 Alegerile parlamentare - Senat (2012) 152
Tabel 2.39 Votul pe regiuni istorice (Senat, 2012) 153
Tabel 2.40 Alegerile europarlamentare - 2014 159
Tabel 3.1 Indicatori economici 1981 - 1989, în milioane dolari SUA, preţuri curente 165
Tabel 3.2 Indicatori macroeconomici pe anul 1989 165
Tabel 3.3 Produsul Intern Brut, pe categorii de utilizări 1980-1989 167
Tabel 3.4 Structura de venituri şi cheltuieli a sistemului bugetar în anii ’80 168
Tabel 3.5 Structura relativă a veniturilor bugetului de stat 1980-1989 169
Tabel 3.6 Indicatori privind bugetul de stat 1980-1989 170
Tabel 3.7 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1990-1992 187
Tabel 3.8 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1993-1996 190

Tabel 3.9 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 1997-2000 193
Tabel 3.10 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2001-2004 200
Tabel 3.11 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2005-2008 202
Tabel 3.12 Indicatori economici şi financiari ai perioadei 2005-2008 203
Tabel 3.13 Indicatori economici şi sociali ai perioadei 2009-2013 208
Tabel 3.14 Ponderea sectorului privat în formarea PIB 218
Tabel 3.15 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după tipul de capital 223
Tabel 3.16 Primele 130 de companii după cifra de afaceri în 2009, după domeniu de activitate 224
Tabel 3.17 Capitalul străin şi cel autohton în economia României 228
Tabel 4.1 Compoziţia socială a guvernelor României 1990-2010 253
Tabel 4.2 Date socio-demografice privind miniştrii din guvernele României 1990-2010 258
Tabel 4.3 Profilul socio-profesional al miniştrilor din guvernele României 1990-2010 258
Tabel 4.4 Ponderea în PIB şi în total cheltuieli publice a cheltuielilor bugetelor locale 1990-2009 ... 272
Tabel 4.5 Structura relativă a cheltuielilor de capital din bugetul general consolidat 273
Tabel 4.6 Structura relativă a cheltuielilor de personal în bugetul general consolidat 274
Tabel 4.7 Prezenţa la vot la alegerile locale şi la alegerile parlamentare (procent) 282
Tabel 4.8 Camera Deputaţilor - numărul mandatelor câştigate în funcţie de primarii din colegii . 283
Tabel 4.9 Senat - numărul mandatelor câştigate în funcţie de primarii din colegii 284
Tabel 4.10 Structurile de conducere ale PSD, PDL şi PNL 295
Tabel 4.11 Plafoanele finanţării partidelor şi subvenţiile acordate, milioane euro, preţuri curente . 302
Tabel 4.12 Finanţarea partidelor politice din România în anul 2009 în milioane euro, preţuri curente 303
Tabel 4.13 Structura finanţării partidelor politice din România în anul 2009 304
Tabel 4.14 Numărul estimat de membri de partid în anul 2009 după total cotizaţii anuale 306
Tabel 4.15 Profiluri ale membrilor birourilor politice ale PDL, PSD şi PNL 308
Tabel 4.16 Funcţii în stat deţinute de membrii birourilor politice ale PDL, PSD şi PNL 308

Lista figurilor

Fig. 1.1 Schema conceptuală a soft power şi hard power după Joseph Nye 18
Fig. 2.1 Modelul socio-psihologic (Michigan): pâlnia cauzalităţii 36
Fig. 2.2 Modelul Butler-Stokes: intenţia de vot pentru partide (votanţi individuali) 38
Fig. 2.3 Modele de mobilizare politică după Russel Dalton 39
Fig. 2.4 Categorii ale votului tematic 44
Fig. 2.5 Tipuri de clivaje după Lipset şi Rokkan 53
Fig. 2.6 Modelul clivajelor din România 74
Fig. 4.1 Ponderea în PIB şi în total cheltuieli publice a bugetelor locale 273
Fig. 4.2 Relaţia dinte numărul de persoane din listele electorale cu primari PSD şi numărul de voturi pentru candidaţii PSD în 311 colegii pentru Camera Deputaţilor (2008) 285
Fig. 2.7 Votul pentru alegerea Senatului - 1992 335
Fig. 2.8 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 1992 335
Fig. 2.9 Votul pentru alegerea Senatului - 1996 336
Fig. 2.10 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 1996 336
Fig. 2.11 Votul pentru alegerea Senatului - 2000 337
Fig. 2.12 Alegerea preşedintelui României, turul 1 - 2000 337
Fig. 2.13 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2000 338
Fig. 2.14 Votul pentru alegerea Senatului - 2004 338
Fig. 2.15 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2004 339
Fig. 2.16 Votul pentru Parlamentul European - 2007 339
Fig. 2.17 Votul pentru alegerea preşedinţilor CJ alegeri locale 2008 340
Fig. 2.18 Votul pentru alegerea Senatului - 2008 340
Fig. 2.19 Votul pentru Parlamentul European - 2009 341
Fig. 2.20 Alegerea preşedintelui României, turul 1 - 2009 341
Fig. 2.21 Alegerea preşedintelui României, turul 2 - 2009 342
Fig. 2.22 Votul pentru alegerea preşedinţilor CJ - 2012 342
Fig. 2.23 Votul pentru alegerea Primarilor municipiilor reşedinţă de judeţ - 2012 343
Fig. 2.24 Votul pentru alegerea Senatului - 2012 343
Fig. 2.25 Votul pentru alegerea Senatului - 2012 (poziţia secundă) 344
Fig. 2.26 Votul pentru Parlamentul European - 2014 344
Fig. 3.1 Comunitatea corporativă a capitalului străin în România - 2010 345

Bibliografie

Aberbach, Joel şi Bert Rockman. "Conducting and Coding Elite Interviews". *PS: Political Science & Politics*, 35, (2002): 673-76.

Aberbach, Joel şi Bert Rockman. *In the Web of Politics: Three Decades of the U.S. Federal Executive*. Washington: Brookings Institution Press, 2000.

Abraham, Florin. *România, de la comunism la capitalism*. Bucureşti: Tritonic, 2006.

Aldea, Andra, Dan Chiribucă, Mircea Comşa, Mircea Kivu, Bogdan Micu şi Moldovan Călin. *Sondajele de opinie- mod de utilizare. Alegerile 2000. Prezentare şi analiză*. Bucureşti: Paideia, 2001.

Bachrach, Peter şi Morton Baratz. "Two Faces of Power" în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.), 28-37. Manchester: Manchester University Press, 2002.

Bell, Daniel. *The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting*. New York: The Basic Press, 1973.

———. *The End of Ideology*. New York: The Free Press of Glancore, 1960.

Belli, Nicolae. *Tranziţia mai grea decât un război*. Bucureşti: Expert, 2001.

Berbec, Mihaela. "Intelligence networks - the model based methodological problem". *Calitatea Vieţii*, no. 1-2, (2009): 203-14.

BERD, BEI şi Banca Mondială. *Communique: Joint IFI Action Plan In Support of Banking Systems and Lending to the Real Economy in Central and Eastern Europe*. 27/02/2009, www.eib.org/infocentre/press/news/all/joint-support-for-central-eastern-and-southern-europe.htm.

Berelson, Bernard, Paul Lazarsfeld şi William McPhee. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press, 1954.

Berindei, Mihnea, Ariadna Combes şi Anne Planche. *13-15 Iunie 1990. Realitatea unei puteri neocomuniste*. Bucureşti: Humanitas, 2006.

Bernays, Edward. *Propaganda*. New York: Ig Publishing, 2005.

Betea, Lavinia. *Al. Bârlădeanu despre Dej, Ceauşescu şi Iliescu*. Bucureşti: Evenimentul românesc, 1997.

BNR. *Comunicat de presă*. 12/02/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1361.

———. *Declaraţia băncilor participante la reuniunea privind coordonarea sectorului financiar din România - Viena, 26 martie 2009*. 27/03/2009, www.bnr.ro/page.aspx?prid=1502.

Bostan, Ion şi Viorica Grosu. "The social effects of the current economic crisis on the European Union labour market". *Review of research and social intervention*, 31, (2010): 7-21.

Bottomore, Tom. *Elites and Society*. ed 2. London: Routlege, 2003.

Boughton, James. *Silent revolution: the International Monetary Fund, 1979-1989*. Washington, D.C.: Inernational Monetary Fund, 2001.

Brucan, Silviu. *Stâlpii noi puteri in România*. Bucureşti: Nemira, 1996.

Burnham, Water Dean. *Critical Elections and the Mainsprings of American Politics*. New York: W.W. Norton & Company, 1970.

Butler, David şi Donald Stokes. *Political Change in Britain*. London: Macmillan, 1969.

———. *Political Change in Britain*. ed 2. London: Macmillan, 1974.
Campbell, Angus, Philip Converse, Warren Miller şi Donald Stokes. *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1960.
———. *Elections and the Political Order*. New York: Wiley, 1966.
Caro, Robert. *Means of Ascent. The Years of Lyndon Johnson*. Vol. 2. New York: Vintage Books, 1991.
———. *The years of Lyndon Johnson*. Vol. 1. New York: Alfred A. Knopf, 1982.
CE. *European Bank Coordination Meeting: international coordination helped avert a systemic bank crisis in Central and Eastern Europe, press release IP/09/25*. 25/09/2009, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-09-1359_en.htm?locale=en.
Chomsky, Noam. *Understanding power*. London: Vintage Books, 2003.
Ciutacu, Constantin. *Reforma şi metareforma*. Bucureşti: Expert, 2001.
Comşa, Mircea, Andrei Gheorghiţă şi Claudiu D. Tufiş, (coord.). *Alegerile pentru Parlamentul European: România 2009*. Iaşi: Polirom, 2010.
Constantiniu, Florin. *O Istorie sinceră a poporului român*. Bucureşti: Univers enciclopedic, 2008.
Crewe, Ivor şi David Denver. *Electoral Change*. Oxford: Oxford University Press, 1985.
Crewe, Ivor şi Katarina Thompson. "Party Loyalties: Dealignmentor Realignment" în *Critical Elections: British Parties and Voters in Long-Term Perspective*, Geoffrey Evans şi Pippa Norris (coord.), 64-86. London: Sage, 1999.
Crouch, Colin. *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press, 2004.
Culic, Irina. "From Amateur Revolutionaries to Professional Politicians". *International Journal of Sociology*, 36, no. 1, (2006): 69-92.
Curtice, John şi Michael Steed. "Electoral choice and the production of governments: the changing operation of the electoral system in the UK since 1955". *British Journal of Political Science*, no. 12, (1982): 249-98.
Dahl, Robert A. "The concept of power". *Behavioral Science*, no. 2, (1957): 202-10.
Dalton, Russel. *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. ed 4. New York: Chatham House Publishers, 2002.
Dalton, Russel, Scott Flanagan şi Paul Beck. *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
Dalton, Russel J. *Citizen politics: public opinion and political parties in advanced industrial democracies*. ed 5. Washington: CQ Press, 2008.
Dalton, Russel şi Martin Wattenberg, (coord.). *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
———. "Unthinkable Democracy: Political Change in Advanced Industrial Democracies" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.), 3-19. Oxford: Oxford University Press, 2002.
Datculescu, Petre şi Jlaus Liepelt, (coord.). *Renaşterea unei democraţii: alegerile din România de la 20 mai 1990*. Bucureşti: IRSOP, 1991.
de Waele, Jean Michel. "Consolidare democratică, partide şi clivaje în Europa centrală şi de est" în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.), 177-97. Bucureşti: Humanitas, 2004.
Denver, David. *Elections and Voters in Britain*. ed 2. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
Dobrescu, Paul. *Iliescu contra Iliescu*. Bucureşti: Diogene, 1997.
Dogan, Mattei. "Clasa politica franceză. Compoziţie şi profesionalizare". *Revista de cercetări sociale*, no. 3, (1995): 3-18.
———, (coord.). *Elite configurations at the apex of power*. Leiden: Brill, 2003.
———. *Sociologie politică: opere alese*. Bucureşti: Alternative, 1999.

Dogan, Mattei şi Daniel Derivy. "France in Ten Slides: An Analysis of Aggregate Data". *Electoral Studies*, 7, no. 3, (1988): 251-67.
Domhoff, William G. *Who Rules America?: Challenges to Corporate and Class Dominance*. ed 6. New York: McGraw-Hill, 2010.
Downs, Anthony. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper, 1957.
Duverger, Maurice. *Les partis politiques*. Paris: Armand Collin, 1976.
The Educational Backgrounds of Members of the House of Commons and House of Lords: The Sutton Trust, 2005.
Ferguson, Thomas. *Golden rule: the investment theory of party competition and the logic of money-driven political systems*. Chicago: University of Chicago Press, 1995.
Field, William. *Regional Dynamics: The Basis of Electoral Support in Britain*. London: Frank Cass, 1997.
Fiorina, Morris. "Parties and Partisanship: A forty year retrospective". *Political Behaviour*, no. 24, (2002): 91-115.
Fiorina, Morris, Paul Peterson şi Stephen Voss. *America's New Democracy*. New York: Longman, 2002.
FMI. *IMF Announces Staff-Level Agreement with Romania on €12.95 Billion Loan as Part of Coordinated Financial Support, Press Release No.09/86*. 25/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0986.htm.
———. *Statement by the IMF Mission to Romania, Press Release No.09/24*. 04/02/2009.
———. *Statement by the IMF Resident Representative in Romania, Press Release No.09/70*. 09/03/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr0970.htm.
FMI şi CE. *Inițiativa de coordonare în domeniul bancar pentru România, comunicat de presă*. 10/08/2009, www.bnro.ro/page.aspx?prid=2506.
———. *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting for Romania, Press Release No. 09/178*. 20/05/2009, www.imf.org/external/np/sec/pr/2009/pr09178.htm.
———. *Joint IMF, EC Press Release on the European Banking Group Coordination Meeting on Latvia, Press Release No.09/304*. 14/11/2009.
Forbes 500: Forbes România, 2010.
Frank, Thomas. *What's the matter with Kansas? How conservatives won the heart of America*. New York: Metropolitan Books, 2004.
Franklin, Mark , Thomas Mackie şi Henry Valen. *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
Georgescu, Florin. *Starea economico-socială a României în anul 2000*. Bucureşti: Expert, 2001.
Gerth, Hans. H. şi C. Wright Mills. *From Max Weber: Essays in Sociology*. Milton Park: Routledge, 2005.
Giddens, Anthony. *Capitalism and Modern Social Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1971.
———. "'Power' in the Recent Writings of Talcott Parsons". *Sociology*, 2, (1968): 257-72.
Goldthorpe, John, David Lockwood, Frank Bechhofer şi Jennifer Platt. *The Affluent Worker: Political Attitudes and Behaviour*. Cambridge: Cambridge University Press, 1968.
Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*. Editat de Quitin Hoare şi Geoffrey Nowell Smith. London: Lawrence and Wishart, 2007.
Grant, Wyn. *Pressure Groups and British Politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2000.

Gray, Cheryl, Joel Hellman şi Randi Ryterman. *Anticorruption in Transition 2. Corruption in the Etnerpreise-State Interactions in Europe and Central Asia 1999-2002*. Washington: The World Bank, 2004.
Green, Donald, Bradley Palmquist şi Eric Schickler. *Partisan Hearts and Minds: Political Parties and the Social Identities of Voters*. New Haven: Yale University Press, 2002.
Green, Donald şi Ian Shapiro. *Pathologies of Rational Choice Theory*. New Haven: Yale University Press, 1994.
Gubernat, Ruxandra şi Henry Rammelt. "Austerity - the trigger for waves of contention in Romania". *Journal of Community Positive Practices*, no. 2, (2012): 256-65.
Hacker, Jacob şi Paul Pierson. *Winner-Take-All Politics: How Washington Made the Rich Richer and Turned Its Back on the Middle Class*. New York: Simon & Schuster, 2010.
Hanneman, Robert şi Mark Riddle. *Introduction to social network methods*. Riverside: University of California, 2005.
Haralambos, Michael, Mike Holborn şi Robin Heald. *Sociology: Themes and Perspectives*. ed 7. Londra: Collins, 2008.
Haugaard, Mark şi Howard H. Lenter, (coord.). *Hegemony and Power*. Lanham: Lexington Books, 2006.
Heath, Anthony, Roger Jowell şi John Curtice. *Understanding Political Change: The British Voter 1964-1987*. New York: Pergamon, 1991.
Herman, Edward S. şi Noam Chomsky. *Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media*. Londra: Vintage Books, 1994.
Hess, Robert şi Judith Torney. *The Development of Political Attitudes in Children*. Chicago: Aldine, 1967.
Holbrook, Thomas. *Do campaigns matter?* Thousand Oaks: Sage, 1996.
Iliescu, Ion. *Revoluţie şi reformă*. Bucureşti: Ed. Enciclopedică, 1994.
Inglehart, Ronald. *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*. Princeton: Princeton University Press, 1990.
———. *Modernization and Postmodernization*. Princeton: Princeton Univeristy Press, 1997.
Ionete, Constantin. *Clasa politică postdecembristă*. Expert: Bucureşti, 2003.
———. *Criza de sistem a economiei de comandă şi etapa sa explozivă*. Bucureşti: Expert, 1993.
Iorgovan, Antonie, Ioan Muraru, Florin Vasilescu şi Ioan Vida. *Noua lege electorală a României*. Bucureşti: Regia Monitorul Oficial, 1990.
Isărescu, Mugur şi Tudorel Postolache, (coord.). *Strategia de dezvoltare economică a României pe termen mediu*. Bucureşti: Centrul Român de Economie Comparată si Consensuală, 2000.
Janoski, Thomas, Robert Alford, Alexander Hicks şi Mildred Schwartz, (coord.). *The handbook of political sociology: states, civil societies, and globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
Jennings, Kent. "Political socialization" în *Oxford Handbook of Political Behavior*, Russel Dalton şi Hans Klingemann (coord.). Oxford: Oxford University Press, 2007.
Kaiser, Robert. *So Damn Much Money: The Triumph of Lobbying and the Corrosion of American Government*. New York: Afred Knopf, 2009.
Katz, Richard şi Peter Mair. "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party". *Party Politics*, 1, no. 1, (1995): 5-28.
Keith, Bruce, David Magleby, Candice Nelson, Eliyabeth Orr, Mark Westlye şi Raymond Wolfinger. *The Myth of the Independent Voter*. Berkeley: University of California Press, 1992.
Key, V. O. *The Responsible Electorate*. Cambridge: Cambridge University Press, 1966.
———. "A Theory of Critical Elections". *The Journal of Politics*, 17, no. 1, (1955): 3-18.

Kirchheimer, Otto. "The Transformation of the West European Party Systems" în *Political Parties and Political Developments*, Joseph LaPalombara şi Myron Weiner (coord.), 177-200. Princeton: Princeton Univ. Press, 1966.
Kivu, Mircea. "Fraudarea alegerilor ca eveniment statistic". *Dilema Veche*, 28 ianuarie - 3 februarie
Kornberg, Allan, Peter Wearing şi Harold Clarke. *A Polity on the Edge: Canada and the Politics of Fragmentation*. Toronto: Broadview Press, 2000.
Krugman, Paul. *The return of depression economics and the crisis of 2008*. London Penguin Books, 2008.
Larionescu, Maria. *Istoria sociologiei romaneşti* Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2007.
Lasswell, Harold. *Power and Personality*. New Brunswick: Transaction Publishers, 2009.
Latham, Earl. *The Group Basis of Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1952.
Lazarsfeld, Paul, Bernard Berelson şi Hazel Gaudet. *The People's Choice*. ed 3. New York: Columbia University Press, 1964.
Lipset, Seymour Martin. *Political man: the social bases of politics*. Doubleday, New York: Anchor Books, 1963.
Lipset, Seymour Martin şi Stein Rokkan. "Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction" în *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*, Seymour Martin Lipset şi Stein Rokkan (coord.). New York: The Free Press, 1967.
Lukes, Steven. *Power: a radical review*. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
Luttwak, Edward. *Lovitura de stat. Ghid practic*. Bucureşti: Compania, 2013.
Madaule, Jacques. *Istoria Franţei*. Vol. 2. Bucureşti: Editura Politică, 1973.
Maisel, Sandy. *Parties and Elections in America*. ed 2. New York: McGraw-Hill, 1987.
Major Companies in Romania. Bucureşti: International Business Promotion, 2010.
Mann, Michael. *The sources of social power: A history of power from the beginning to AD 1760* Vol. 1. New York: Cambridge University Press, 1986.
Marcuse, Herbert. *One-Dimensional Man*. London: Routledge, 2006.
Marin, Gheroghe Gaston. *În serviciul României lui Gheorghiu-Dej*. Bucureşti: Evenimentul Românesc, 2000.
Marsh, David, (coord.). *Pressure Politics*. London: Junction Books, 1983.
Martin, Pierre. *Sistemele electorale şi moduri de scrutin*. Bucureşti: Monitorul Oficial, 1999.
Marwick, Dwaine. "Les cadres des partis politiques en Allemagne". *Revue française de sociologie*, 7, no. 1, (1966): 619-35.
Marx, Karl. *The Civil War in France*: www.marxists.org/archive/marx/works/1871/civil-war-france/index.htm, 1870-1871.
———. *The Class Struggles in France, 1848 to 1850*. ed Selected Works, Volume 1, Progress Publishers, Moscow 1969: http://www.marxists.org/archive/marx/works/1850/class-struggles-france/index.htm, 1850.
———. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*: www.marxists.org/archive/marx/works/1852/18th-brumaire/index.htm, 1851-1852.
Marx, Karl şi Friedrich Engels. *The German Ideology*. ed Progress Publishers: www.marxists.org/archive/marx/works/1845/german-ideology/ch01.htm, 1968.
Mayhew, David. *Electoral realignments: A critique of an American genre*. New Haven: Yale University Press, 2002.
McGinniss, Joe. *The Selling of the President*. New York: Penguin Books, 1988.
McLean, Iain. *Dealing in votes*. London: Martin Robinson, 1982.

Merton, Robert K. *Social Theory and Social Structure*. ed extinsă 1968. Londra: Collier Macmillan Publishers, 1968.
Michels, Robert. *Political Parties. A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. Kitchener: Batoche Books, 2001.
Miliband, Ralph. *The State in Capitalist Society*. London: The Merlin Press, 2009.
Miller, David şi William Dinan. *A Century of Spin: How Public Relations Became the Cutting Edge of Corporate Power*. Ann Arbor: Pluto Press, 2008.
Miller, Roger LeRoy şi Robert Pulsinelli. *Modern money and banking*. New York: McGraw-Hill, 1985.
Mills, C. Wright. *Imaginaţia Sociologică*. Bucureşti: Editura Politică, 1975.
———. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press, 2000.
Mosca, Gaetano. *The Ruling Class (Elementi di Scienza Politica)*. New York: McGraw-Hill, 1939.
Moşteanu, Tatiana şi Sorin Dinu. *Reforma sistemului fiscal în România*. Bucureşti: EDP, 1999.
Mureşan, Camil şi Alexandru Vianu. *Preşedinte la Casa Albă*. Bucureşti: Ed. Politică, 1974.
Naghdalyan, Hermine. *The activities of the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) in 2009: facilitating economic integration in Europe*. Adunarea Parlamentară Consiliului Europei, Comitetul pentru afaceri economice şi dezvoltare 2010, http://assembly.coe.int/ASP/Doc/XrefViewHTML.asp?FileID=12508&Language=EN.
Năstase, Adrian. *România după Malta*. Vol. 1. Bucureşti: Fundaţia Europeană Titulescu, 2006.
———. *România după Malta*. Vol. 2. Bucureşti: Fundaţia Europeană Titulescu, 2006.
Neagoe, Stelian. *Istoria guvernelor României*. Bucureşti: Machiavelli, 1995.
Nordlinger, Eric A. *On the autonomy of the democratic state*. Cambridge: Harvard University Press, 1981.
Nye, Joseph. *Soft Power: The Means to Succes in World Politics*. New York: Public Affairs, 2004.
Oborne, Peter. *The Triumph of the Political Class*. London: Simon & Schuster, 2007.
Olah, Şerban. *Elitele locale*. Bucureşti: Editura economică, 2004.
Orum, Anthony. *Introduction to Political Sociology: the Political Anatomy of the Body Politic*. ed 4. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 2000.
Ostrogorski, Moisei. *Democracy and the Organization of Political Parties*. Editat de Seymour Martin Lipset. 2 vols. London: Transaction Books, 1982.
Pareto, Vilfredo. *The Rise and Fall of Elites*. New Brunswick, NY: Transaction Publishers, 2006.
Parlamentare 2008. Raport de observare a alegerilor parlamentare din 30 noiembrie 2008: Asociaţia Pro Democraţia, 2008.
Parsons, Talcott. "On the concept of political power" în *Power: a reader*, Mark Haugaard (coord.), 67-113. Manchester: Manchester University Press, 2002.
Parsons, Talcott, Robert F. Bales şi Edward A. Shils. *Workign Papers in the Theory of Action*. Glencoe: The Free Press, 1953.
Pasti, Vladimir. "Mărirea şi decăderea capitaliştilor români" în *O nouă provocare: Dezvoltarea socială*, Cătălin Zamfir şi Laura Stoica (coord.). Iaşi: Polirom, 2006.
———. *Noul capitalism românesc*. Iaşi: Polirom, 2006.
———. *România în tranziţie. Căderea în viitor*. Bucureşti: Nemira, 1995.
———. *Sociologie politica*. Bucuresti: Ziua, 2004.
Patapievici, Horia Roman. *Politice*. Bucureşti: Humanitas, 1996.
Patriciu, Dinu şi Horia Rusu. *Capitalismul românesc. Un proiect*. Bucureşti: Omega Press, 1998.
Phillips, Kevin. *American Theocracy. The Perils of Radical Religion, Oil, and Borrowed Money in the 21st Century*. New York: Viking Penguin, 2006.
———. *The Emerging Republican Majority*. New Rochelle: Arlington House Publishers, 1969.
Popescu, Răzvan. *Purtătorul de cuvânt*. Bucureşti: Universitaria, 2002.

Popkin, Samuel. *The Reasoning Voter*. Chicago: University of Chicago Press, 1999.
Postolache, Tudorel, (coord.). *Schiţa privind strategia înfăptuirii economiei de piaţă în România*. Bucureşti, 1990.
Poulantzas, Nicos. *The Poulantzas Reader: Marxism, Law, and the State*. Editat de James Martin. London: Verso, 2008.
Preda, Cristian. "După 15 ani ". *Revista 22* 14-20 iunie 2005
Putere politică locală. Proiect de geografie electorală despre structura politică a României: Agenţia de Rating Politic, 2013, http://ratingpolitic.ro/wp-content/uploads/2013/09/Raport-ARP-Putere-Politica-Locala.pdf.
Rawnsley, Andrew. *The end of the party*. Londra: Viking, 2010.
Reguli şi nereguli în alegerile locale 2008: Asociaţia Pro Democraţia, 2008.
Rotariu, Traian şi Mircea Comşa, (coord.). *Alegerile generale 2004: o perspectivă sociologică*. Cluj Napoca: Eikon, 2005.
Russel, Bertrand. *Power: A new social analysis*. London: Allen and Unwin, 2004.
Sampson, Anthony. *Who Runs This Place: The Anatomy of Britain in the 21st Century*. London: John Murray, 2005.
Scarrow, Susan. "Parties withour members? Party Organization in a Changing Electoral Environment" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.), 79-102. Oxford: Oxford University Press, 2002.
Scarrow, Susan, Paul Webb şi David Farrell. "From Social Integration to Electoral Contestation: Teh Changing Distribution of Power within Political Parties" în *Parties without partisans: Political change in advanced industrial democracies*, Russel Dalton şi Martin Wattenberg (coord.), 129-57. Oxford: Oxford University Press, 2002.
Schattschneider, E.E. *The Semisovereign People*. New York: Wadsworth / Thompson Learning, 1998.
Schumpeter, Joseph. *Capitalism, Socialism, and Democracy*. New York: Harper & Row Publishers, 1976.
Scott, John. "Corporate Control and Corporate Rule". *British Journal of. Sociology*, 41, no. 3, (1990): 351-73.
———. *Power*. Cambridge: Polity Press, 2001.
———. *Social Network Analysis*. ed 2. London: Sage, 2000.
———. *Who Rules Britain?* Cambridge: Polity Press, 1991.
Scurtu, Ioan. *Revoluţia română din decembrie 1989 în context internaţional*. Bucureşti: Redacţia publicaţiilor pentru străinătate, 2009.
Seiler, Daniel-Louis. "Pot fi aplicate clivajele lui Rokkan în analiza partidelor politice din Europa centrală?" în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.), 135-77. Bucureşti: Humanitas, 2004.
Severin, Adrian. *Lacrimile dimineţii: slăbiciunile Guvernului Roman*. Bucureşti: Scripta, 1995.
Shapiro, Ian. *The Flight from Reality in the Human Sciences*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
Skocpol, Theda, Peter Evans şi Dietrich Rueschemeyer, (coord.). *Bringing the State Back In*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
Soare, Sorina. "Despre anticomunisme (Cehia, Polonia, Ungaria şi România)" în *Partide politice şi democraţie in Europa centrală şi de est*, Jean Michel de Waele (coord.). Bucureşti: Humanitas, 2004.
Sorokin, Andrew. *Too big to fail. Inside the battle to save Wall Street*. Londra: Penguin Books, 2009.

Stănescu, Iulian. "Reformă - România în perioada de tranziţie" în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir şi Simona Stănescu (coord.), 482-99. Iaşi: Polirom, 2007.
———. "Tranziţia ca proces istoric în Europa centrală şi de est" în *Enciclopedia dezvoltării sociale*, Cătălin Zamfir şi Simona Stănescu (coord.), 597-601. Iaşi: Polirom, 2007.
Steinbach, Peter. "Reichstag Elections in the Kaiserreich: The Prospects for Electoral Research in Interdisciplinary Context" în *Elections, mass politics, and social change in modern Germany*, Larry Eugene Jones şi James Retallack (coord.). Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
Stiglitz, Joseph. *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books, 2002.
Stoenescu, Alex Mihai. *Istoria loviturilor de stat în România*. Vol. 1. Bucureşti: Rao, 2002.
———. *Istoria loviturilor de stat în România*. Vol. 4, partea a II-a. Bucureşti: Rao, 2002.
Tawney, R.H. *Equality*. London: Allen and Unwin, 1931.
Teodorescu, Bogdan, Dana Curciu-Sultănescu, Daniel Buti şi Dan Sultănescu. "O campanie total diferită, dar care nu a schimbat nimic" în *Alegeri 2008*, 13-37. Iaşi: Polirom, 2009.
Teodorescu, Gheorghe, (coord.). *Alegeri 2008*. Vol. 1. Iaşi: Polirom, 2009.
———, (coord.). *Alegeri 2008*. Vol. 2. Iaşi: Polirom, 2009.
Todd, Chuck şi Sheldon Gawiser. *How Barack Obama Won*. New York: Vintage Books, 2009.
"Top 300 cele mai mari companii şi bănci". *Ziarul Financiar*, 31.10.2010, www.zf.ro/companii/top-300-cele-mai-mari-companii-si-banci-din-romania-conform-datelor-din-2009-7068769.
Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union: Banca Mondială, 2002.
Troncotă, Cristian. *Duplicitarii. O istorie a Serviciilor de Informaţii şi Securitate ale regimului comunist din România*. Bucureşti: Editura Elion, 2003.
———. *România şi frontul secret*. Bucureşti: Editura Elion, 2008.
Truman, David. *The Governmental Process*. New York: Alfred A. Knopf, 1951.
Tudor, Marius şi Adrian Gavrilescu. *Democraţia la pachet: elita politică în România postcomunistă*. Bucureşti: Compania, 2002.
Tudor, Marius; Gavrilescu, Adrian. *Democraţia la pachet: elita politică în România postcomunistă*. Bucureşti: Compania, 2002.
Ţăranu, Andrei. "Campania "mesajul vag"" în *Alegeri 2008*, Gheorghe Teodorescu (coord.), 99-109. Iaşi Polirom, 2009.
Ungureanu, Traian. "Dosar: Mineriada". *Revista 22*, 14-20 iunie 2005
Vasile, Radu. *Cursă pe contrasens*. Bucureşti: Humanitas, 2002.
Văcărel, Iulian, (coord.). *Finanţe publice*. Bucureşti: EDP, 2003.
———. *Politici fiscale şi politici bugetare în România 1990 -2000*. Bucureşti: Expert, 2001.
Văcăroiu, Nicolae şi Gheorghe Smeoreanu. *România, jocuri de interese*. Bucureşti: Intact, 1998.
Voinea, Liviu. *Sfârşitul economiei iluziei*. Bucureşti: Publica, 2009.
Wattenberg, Martin. *The Decline of American Political Parties, 1952-1996*. Cambridge: Harvard University Press, 1998.
Weber, Max. *Economy and Society*. Vol. 1. Berkeley: University of California Press, 1978.
Westen, Drew. *The Political Brain*. New York: Public Affairs, 2008.
Westen, Drew, Pavel S. Blagov, Keith Harenski, Clint Kilts şi Stephan Hamann. "Neural bases of motivated reasoning: an FMRI study of emotional constraints on partisan political judgment in the 2004 U.S. Presidential election". *Journal of Cognitive Neuroscience*, 18, no. 11, (2006): 1947-58.
Williams, Hywel. *Britain's Power Elites: the Rebirth of a Ruling Class*. London: Constable, 2006.

Williamson, John. "What Washington Means by Policy Reform" în *Latin American Readjustment: How Much has Happened*, John Williamson (coord.). Washington: Institute for International Economics, 1989.
Wrong, Dennis. *Power: Its Forms, Bases, and Uses*. ed 2. New Brunswick: Transactions Publishers, 1995.
Yergin, Daniel şi Joseph Stanislaw. *The commanding heights: the battle between government and the marketplace that is remaking the modern world*. New York: Touchstone, 1998.
Zaller, John R. *The nature and origins of mass opinion*. Cambrigde: Cambridge University Press, 1992.
Zamfir, Cătălin. *O analiză critică a tranziţiei. Ce va fi "după"?* Iaşi: Polirom, 2004.
———. *O istorie subiectivă în sociologia românească: din 1944 până în prezent*. Iaşi: Polirom, 2009.
———, (coord.). *România: răspunsuri la criză*. Bucureşti: ICCV, 2011.
———. *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*. ed a II-a. Iaşi: Polirom, 2005.
Zamfir, Cătălin, Iulian Stănescu şi Simona Ilie, *După 20 de ani: opţiuni pentru România*. Bucureşti: ICCV, 2010.
Zweigenhaft, Richard şi William G. Domhoff. *Diversity in the Power Elite: how it happened, why it matters*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006.

Surse date statistice

INS. *Anuarul Statistic al României*, 1991-2013.
INS. *Buletin statistic lunar*, 01/2009 – 02/2014.
INS. *România în cifre*, 2012.
INS. Baza de date TEMPO, www.insse.ro
BNR. *Raport anual*, 1991-2009.
BNR. *Buletin lunar*, 01/2010 – 04/2014.
Ministerul Finanţelor Publice. *Buletinul MFP*, 2006-2014.

Surse date electorale

Alegeri parlamentare, prezidenţiale, locale şi europarlamentare:
Biroul electoral central 2004, www.bec2004.ro.
Biroul electoral central 2008, www.becparlamentare2008.ro.
Biroul electoral central 2009, www.bec2009p.ro.
Biroul electoral central 2004, www.beclocale2004.ro.
Biroul electoral central 2008, www.beclocale2008.ro.
Biroul electoral central 2007, www.becreferendum2007.ro, www.bec2007pe.ro.
Biroul electoral central 2009, www.bec2009pe.ro.
Biroul electoral central 2012, www.beclocale2012.ro.
Biroul electoral central 2012, www.becparlamentare2012.ro.
Biroul electoral central 2014, www.bec2014.ro.

Surse date biografice (selecţie)

Camera Deputaţilor, www.cdep.ro.
Senatul României, www.senat.ro.
Guvernul României, www.guv.ro.
Partidul Democrat Liberal, www.pdl.org.ro.
Partidul Social Democrat, www.psd.ro.
Partidul Naţional Liberal, www.pnl.ro.